DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI — SAYI : 123 - 3

SAHÎH-İ BUHÂRÎ
MUHTASARI
TECRÎD-İ SARÎH
TERCEMESİ
ve Şerhi

ALTINCI CİLT

DÖRDÜNCÜ BASKI

BAŞBAKANLIK BASIMEVİ — ANKARA, 1978

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI — SAYI : 123 - 3

SAHÎH-İ BUHÂRÎ

MUHTASARI

TECRÎD-İ SARÎH

TERCEMESİ

ve Şerhi

ALTINCI CİLT

MÜELLİFİ
Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed
b. Abdi'l - Lâtîfi'z - Zebîdî

MÜTERCİMİ
ve Şârihi
KÂMİL MİRAS

DÖRDÜNCÜ BASKI

BAŞBAKANLIK BASIMEVİ — ANKARA, 1978

بسم الله الرحمن الرحيم

كِتَابُ وُجُوبِ الْحَجِّ وَ فَضْلِهِ

BU BAHİS, HACCIN VÜCÛBU VE HACCIN FAZÎLETİ HAKKINDAKİ HADÎS-İ ŞERÎFLERİ MUHTEVÎDİR

Î Z Â H I

Bu "*Kitâbü'l-Hac*" unvânı, Asîlî rivâyetinde "*Kitâbü'l-menâsik*" sûretindedir. Müslim de *Sahîh*'inde Asîlî'nin rivâyet ettiği bu unvânı tercîh etmiştir. Tahâvî ise her ikisini cem' ederek bu bahse "*Kitâbi Menâsiki'l-Hac*" unvânını vermiştir. Menâsik ile haccın lügavî ve şer'î medlûlleri şöyledir:

(مناسك = *Menâsik*), sîn'in fethi ve kesri ile mensek'in cem'idir. Mensek, ibâdetin mer'î olan sûret-i icrâsından ibârettir. İbâdetgâha da mensek denir. Esas i'tibâriyle mensek masdara, zamâna, mekâna ıtlāk edilip sonra umûr-ı haccın kâffesine menâsik tesmiye edilmiştir. Hazret-i İbrâhim ve İsmâil *aleyhime's-selâm*'ın [1] (و ارنا مناسكنا) diye duâlarında: (*Ey Rabbimiz! Bize, ibâdet edeceğimiz mübârek makamları göster, umûr-ı haccı ta'lim buyur!*) demiş oluyorlar. Mensek, kurban kesilen mahalle de denir. "*Nesîke*" de kurbanlık hayvandır. "*Nüsük*" de fi'l-asıl ibâdet demektir. Sonra hacda şâyi' olmuştur.

---

[1] Sûre: 2 (Bakare), âyet: 128.

Sebebi de umûr-ı haccın külfeti ve me'lûf olan âdetten tebâudü mûcib olmasıdır. Eimme-i lüğatten Ebü'l-Abbâs Sa'lebe[1] ye menâsik nedir? diye sorulmuş, o da: "*Menâsik, nesîkeden me'huzdur. Nesîke, izâbe edilmiş hâlis gümüş külçesidir. Gûyâ ki, nâsik ve âbid, ubûdiyyette ve edâ-yi ibâdette nefsini eritilmiş gümüş külçesi gibi Allāh için sâfî ve hâlis kılıyor*" diye cevab vermiştir.

(حج = *Hac*), lüğaten kasid mânâsınadır. Her sene İslâm âfâkından binlerce insan, Beytullāh'a teveccüh edip geldikleri için bu husûsî ziyârete hac denilmiştir. İslâm dîninin mebnâsından olan erkân-ı hamseden bu rükn-i dînîyi îfâ ve zamân-ı mahsûsunda Kâ'be-yi Muazzama'yı keyfiyet-i mahsûsa ile ziyâret eden kimseye (*hâcc*) denilir. Cem'i huccâcdır. Lisânımızda Beytullāh'ı ziyâret eden kimseye (hacı) demek müteâref olup bu da Arabiyy-i fasîh ve isti'mâli sahîhtir. Çünkü yâ ile hacının aslı "Hâcic" olup cim, yâ'ya tebdîl edilmiştir. Muzâaf harfin yâ'ya tebdîli, beyne'l-Arab şâyi'dir. Hâ'nın kesriyle (*Hıc*) de Hac mânâsından isimdir. "» و لله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا « = *Hac yoluna gücü yeten kimselerin Beytullāh'ı ziyâret etmesi insanlar üzerinde Allāh'ın elbette vâcib bir hakkıdır*" kavl-i şerîfindeki hıcci, Hamze, Kisâî, ve Hafs rivâyetine göre Âsım (*Rahimehumu'llāh*) kesr ile kırâet etmişlerdir. Diğer kirâat-i seb'a sâhibleri feth ile okumuşlardır. Beyzâvî *Tefsîr*'in'de kesr ile hıc, Necid lüğati olduğunu bildiriyor.

Lüğat kitablarının çoğunda hac, mutlak olarak kasid mânâsınadır, deniliyor. Haccın bu mutlak isti'mâline bakarak Fâzıl Cemâlüddîn Zeylâî de hac, mutlak kasidtir, demiştir. Fakat muhakkık İbn-i Hümâm, eimme-i lüğatten (ابن سكيت يعقوب بن اسحاق)[2] den nakle-

---

[1] Sa'lebe Ebü'l-Abbâs, Ahmed İbn-i Yahyâ'dır. Kûfe'de neş'et eden Meşâhir-i Nahaviyyûndandır. Ehbâr ve eş'âr-i Arab'a vukufta, edebiyatta yed-i tûlâ sâhibidir. Sözü senedtir. 291 târihinde vefât etmiştir.

[2] (ابن سكيت) eâzım-ı üdebâdandır. Hulefâ-yi Abbâsiyeden Mütevekkil'in nedîmi ve oğulları Mu'tez ile Müeyyed'in muallimi ve mürebbîsi idi. Kendisi Mufaddile olup Hazreti Ali, ve Ehl-i Beyt'e fevkalâde izhâr-ı hürmet ederdi. Bir gün oğullarına ders verdiği sırada Mütevekkil:

— Şu iki oğlumu mu çok seversin, Hasen ile Hüseyn'i mi ? demesi üzerine sâhib-i terceme :

— Seni ve senin iki oğlunu, Hazret-i Ali'nin kölesine bile muâdil addetmem, diye cevab vermiş ve bu cevabtan gazebe gelen Mütevekkil ilm-i edebin lisân-i belâğati olan bu büyük İmam'ın dilini kopartmış. 243 târihinde vefât edip pek çok eser bırakmıştır.

derek haccın mutlak kasd mânâsına olmayıp belki büyük ve şâyân-ı ta'zîm ve ihtirâm bir şey'e kasd-ü teveccüh olduğunu bildiriyor. Seyyid-i Şerîf de *Ta'rîfât*'ında bu sûretle ta'rîf etmiştir. *İhtiyar*'da da kasid mânâsı takyîd edilmiştir.

ŞERÎAT ÖRFÜNDE HAC: Mekân-ı mahsûsu, zamân-ı mahsusta fiil-i mahsûs ile ziyârettir. Mekân-ı mahsustan murad Kâ'be'dir, Arafât'tır. Zamân-ı mahsus da Arafât'a nazaran Kurban bayramının arefe günü zevâlinden yevm-i nahrin fecrine, Tavâfa nisbetle de yevm-i nahrin fecrinden âhir-i ömre kadar devâm eden zamandır. Fiil-i mahsus da hac niyetiyle ihrâma girmektir. Şu kayıdları nazar-ı i'tibâre alarak haccı bir daha ta'rîf edersek şöyle deriz: Hac, ihrâma girerek muayyen günlerde Beytullâh'ı ziyâret ve Arafat'da Vakfe etmektir.

İHRAM, VAKFE, TAVÂF-I ZİYÂRET HACCIN FARZLARIDIR. İhram şarttır. Vakfe ile tavaf da haccın rüknüdür. İhramdan başka haccın gerek sıhhati ve gerek vücûbu i'tibâriyle daha birtakım şartları vardır. Sıhhatinin şartları: İslâm, ihram, zaman ve mekân-i mahsustur. Vücûbunun şartları da nefs-i vücûba, ve vücûb-ı edâya âid olmak üzere iki kısımdır. Nefs-i vücûbun şartları: İslâm, hürriyet, akıl, bülûğ, istitâat, vakit, dâr-i İslâm'da bulunmaktır. Vücûb-ı edâya âid olan şartlar da: Sihhat-i beden, mevâni-i hissiye bulunmamaktır, emniyet-i tariktir. Kadın hakkında fazla olarak iki şart daha vardır: İddet içinde bulunmamak, zevci veya bir mahremi yanında bulunmaktır.

HACCIN YİRMİ KADAR DA VÂCİBLERİ VARDIR: Mîkatta ihramlanmak, ve Vakfeyi gurûba kadar idâme etmek, Müzdelife'de vakfe, sa'y, cemre, tıraş, tavâf-ı vedâ, tavâfa Hacer-i Esved'den başlamak, tavâfı sağdan yapmak, mâşiyen tavâf, abdestle tavâf, setr-i avretle tavâf, yedi Şavt ile tavâf, her yedi tavafta iki rek'at namaz, kurban, tavâfı ziyâretin eyyâm-ı Nahirde icrâsı, cemre ile tıraş arasında tertib gibi.. Bu vâcibât-ı haccdan her birisi müstened-i şer'îleri olan hadîs-i şerifler geldikçe îzâh edilecektir.

Bu farâiz ve vâcibattan başka haccın birtakım da sünen ve âdâbı da vardır ki, bunları da âid oldukları hadîs-i şerîflerin îzâhında bildireceğiz. Eşhürü hac da: Şevvâl, Zilka'de, aşr-i Zilhicce'dir.

Buhârî'de bu bâbın unvânı, haccın vücûb-ı ve haccın fazîleti idi. Buhârî bu babtaki hadîsi sevk etmezden evvel vücûb-ı hacca delîl

olarak Sûre-i Âl-i İmrân'daki "«و لله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا، و من كفر فان الله غني عن العالمين» = *Hac yoluna gücü yeten herkesin Beyt-i Şerîf'i ziyâret etmesi, Allâh'ın nâs üzerinde elbette vâcib bir hakkıdır. Her kim bu hakkı tanımazsa, Allâh* ('ın onlara ihtiyâcı yoktur. O) *her halde âlemlerden çok ganîdir*" âyet-i kerîmesini zikretmiştir.

Cenâb-ı Hak bu âyet-i kerîmede emr-i haccı, vücûb-ı hacca delâlet eden müteaddid vücûh ile te'kid buyurmuştur: 1) Hac emrinin, haber sîgasiyle, 2) cümle-i ismiye olarak îrâdı, 3) Hac mes'elesinin halkın boynunda Allâh'ın vâcib ve müstekar bir hakkı olduğunu ifâde eder bir sûrette teblîği, 4) Hükmün evvelâ ta'mîm, sonra tahsîsi, 5) Haccı terke, küfür tesmiye edilmesi, 6) İstiğnâ zikredilmesi ki, burada tarîk-ı haccın hizlânına, ve en aşağı bir mahlûk olduğuna delâlet eder [*Beyzâvî Tefsîri*].

Cumhûr-ı ulemâya göre haccın vücûbu, vücûh-ı müteaddide ile te'kid buyurulmuş olan bu âyet-i kerîme ile sâbit olmuştur. Bâzı âlimler de *(و أتموا الحج والعمرة لله = *Allah için hac ve ömreyi tamamlayınız!*) kavl-i şerîfi ile haccın vücûbu sâbit oldu, demişlerdir. Tabiî ki, cumhûr'un delîli daha zâhirdir.

Bedâyi' de Kâsânî merhum, Hac Sûresindeki (و اذن في الناس بالحج = *Nâsi edâ-yi hacca çağır!*) kavl-i şerîfinin mânâsı bâzı ulemâya göre (*Allâh'ın haccı insanlara farz kıldığını i'lân et*) demek olduğunu bildiriyor. Bu kâvl-i şerîf ile hac farz olduğunun i'lânı matlûb olduğuna delîl de (يأتوك رجالا و على كل ضامر) kâvl-i şerîfinin ta'kîb etmesi ve Hazret-i İbrâhim'in bu da'vet ve i'lânına farziyet-i hacca mu'tekid olan ehl-i îmânın icâbet edip geleceklerinin bildirilmesidir.

Haccın vücûbu, Kitâbu'llâh ile bu sûretle sâbit olduğu gibi sünnetle, icmâ-ı ümmetle, delîl-i ma'kûl ile de sâbittir.

Sünnet delîli:

Haccın erkân ve kavâid-i İslâm'ın bir rüknü ve kāidesi olduğuna dâir bir çok ahâdîs-i şerîfe vârid olmuştur. Aşağıdaki ahâdîs-i şerîfe bu cümledendir:

1) Buhârî'nin Abdullâh İbn-i Ömer *radiya'llâhu anh*'den rivâyetine göre, Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: İslâm beş şey üzerine binâ olunmuştur: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allâh'ın Resûlü olduğuna şahâ-

---

* Sûre: 2 (Bakare), âyet: 196.

det etmek, namaz kılmak, zekât vermek, haccetmek, Ramazan orucunu tutmak[1]. Bu hadîsin tercemesi Kitâbü'l-Îman'da (8) numara ile geçmiştir.

2) Müslim'in *Sahîh*'inde rivâyetine göre, Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bize bir kere belîğ bir mev'ızada bulunup:

— Ey nâs! Allāhu Teâlâ üzerinize haccı farz kıldı. Haccediniz buyurdu. Bir Sahâbî:

— Yâ Resûla'llāh! Her sene haccetmek mi farz kılındı? diye sordu. Resûlullāh (bu sâili sualden men' için) sükût buyurdu. Sâil ise bu suâli üç defa tekrâr etti. Bunun üzerine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*:

— Eğer ben (bu suâle cevâben), evet deseydim, her sene haccetmek muhakkak vâcib olurdu. Ve hiç şübhesiz buna gücünüz yetmezdi. Ben bir şey teklîf etmiyerek sizi kendi hâlinize bırakdıkça siz de bana sual ve mürâcaat etmeyip beni kendi hâlime bırakınız. Muhakkak ki, sizden evvelki milletler, bilâ-mûcib Peygamberlerine çok sorguda bulunmaları ve ihtilâfa düşmeleri yüzünden mahv ü helâk olmuşlardır. Binâenaleyh ben, size, bir şey emrettiğimde siz bundan gücünüz yettiği kadar îfâ, bir şeyden de sizi nehyettiğimde onu da terk ediniz!, buyurdu[2].

Müslim'in bu rivâyetinde sual soran Sahâbî'nin ismi bildirilmemiştir Fakat diğer bir tarîk-ı rivâyetten bu sâilin Akra' İbn-i Hâbis olduğunu öğreniyoruz.

Tirmizî ile İbn-i Mâce'nin Hazret-i Alî'den rivâyetleri şöyledir: Alî *radiya'llāhu anh* diyor ki: (وﷲ على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا)

---

[1] عن ابن عمر رضى الله عنهما قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : بنى الاسلام على خمس: شهادة ان لا اله الا الله و ان محمدا رسول الله و اقام الصلاة و ايتاء الزكاة و الحج و صوم رمضان [رواه البخارى فى كتاب الايمان]

[2] عن ابى هريرة رضى الله عنه قال: خطبنا رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: ايها الناس! قد فرض الله عليكم الحج. فحجوا!. فقال رجل: أكل عام يا رسول الله؟. فسكت، حتى قالها ثلاثا. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لو قلت نعم لوجبت و لما استطعتم. قال: ذرونى ما تركتكم. فانما هلك من كان قبلكم بكثرة سؤالهم و اختلافهم على انبيائهم فاذا امرتكم بشئ فأتوا منه ما استطعتم و اذا نهيتكم عن شئ فدعوه [رواه مسلم فى باب فرض الحج مرة]
و اخرج البخارى فى الاعتصام من هذا الحديث (دعونى ما تركتكم فانما هلك) الى آخره.

âyet-i kerîmesi nâzil olup (Resûlüllâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* tarafından tebliğ buyurulduğunda) Ashâb-ı Kirâm:

— Yâ Resûla'llâh! Haccın her sene îfâsı mı farz oldu? diye sordular. Resûlullâh sükût etti. Sonra tekrar: her sene îfâsı mı farz oldu? diye sordular. Resûlullâh:

— Hayır, her sene değil. Fakat ben: evet, diye cevab verseydim muhakkak her sene haccetmek vâcib olurdu, buyurdu. Bunun üzerine (يا ايها الذين آمنوا لا تسألوا عن اشياء = *Ey îmân eden kullar! Hatırınıza gelen her şeyi* (Resûlullâh) *tan sormayınız ki, onların hakîkati size izhâr edilirse fenânıza gider*) âyet-i kerimesi nâzil oldu[1].

İCMÂ' DELÎLİ: Bu âyât-i kerîme ve ahâdîs-i Nebeviye'nin sarahatine mebnî bütün İslâm ümmetinin haccın farz-ı dînî olduğunda ittifak etmeleridir.

BU BÂBTAKİ DELÎL-İ MA'KUL DE ŞU SÛRETLE TAKRÎR OLUNUR: Bütün ibâdetlerimiz hakk-ı ubûdiyet-i îfâ veyâhud şükr-i ni'meti edâ maksadiyle vâcib olmuştur. Hacda bunun ikisi de mevcudtur.

EVVELÂ: Deyn-i ubûdiyeti edâ, ma'bûdumuza karşı izhâr-ı tezellülden ibârettir ki, bu gâye ihram hâlinde pek âşikâr olarak izhâr olunur. İhrâma giren bir mü'min, bütün esbâb-ı tezeyyünden tecerrüdle bir iftikār-ı mutlak arz ederek libâs-i tezellül içinde ef'âl-i haccı icrâya başlar. Her an sevâbik-ı seyyiâtını derpîş ederek Cenâb-ı Hakk'ın afv ü gufrânını temennî eder.

Arafât'ta Vukuf da husûsî bir tezlîl arz eder. Vâkıf bir mü'min kendisini efendisinin dîvânına durmuş âsî bir kul, efendisinin gazabına uğramış bir günahkâr addederek ve zaman zaman: «لبيك اللهم .. لبيك» = *Yâ Rab! Fermânına uydum, dîvânına geldim*" diyerek Cenâb-ı Hakk'a hamd-ü senâ ile kusûrunun afvını diler.

Tavafta da ayrı bir tezellül vardır: tavâf eden bir mü'minin, ziyâ etrâfında dönen pervâneden ne farkı vardır? Bu da Allāhu Zü'l-Celâl'in dergâh-ı gufrânına gelmiş, cezbe-i nûru feyzine tutul-

---

[1] عن على بن ابى طالب رضى الله عنه قال لما نزلت هذه الآية (و لله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا) قالوا يا رسول الله! أفى كل عام؟ فسكت. ثم قالوا: أفى كل عام؟ قال لا. و لو قلت نعم لوجبت؛ فانزل الله (يا ايها الذين آمنوا لا تسألوا عن اشياء) الآية [اخرجه الترمذى فى باب كم فرض الحج و ابن ماجه فى باب فرض الحج]

muştur. Bu haremgâh-ı hudâye sığınmak, bu melce-i fukarâda bir an i'tikâf etmek istiyor.

SÂNİYÂ : şükrü ni'meti edâ, o ni'meti, bahş ü ihsân eden mün'im-i hakîkîmizin rızâsı uğrunda sarf etmektir. Hacda ise iki ni'mete birlikte şükür vardır. Ma'lûmdur ki, ibâdetlerimizin bir kısmı bedenîdir, bir kısmı mâlîdir. Hac, hem mâlen, hem bedenen îfâ edilen bir ibâdettir. Bu cihetle mâlî istitâat, bedenî sıhhat haccın edâsının birer mühim şartlarıdır. Edâ-yı hac ile vücud sağlığı, mal bolluğu gibi iki ni'metin şükrü ifâ edilmiş oluyor[1].

HAC NE ZAMAN FARZ KILINDI?:

Haccın ibtidâ-yi teşrîini ta'yînde ulemâ Hicretin 5, 6, 7, 8, 9, 10 uncu yılı olmak üzere ihtilâf etmişlerdir: Kurtubî Hicret'in beşinci senesinde farz kılındığını zikr edip bâzı ulemânın Hicret'in dokuzuncu yılında farz kılındı, dediklerini nakl ile bunun kavl-i sahîh olduğunu bildirmiştir. Beyhakî de altıncı, Muhammed İbn-î Habîb beşinci, Tartûşî dokuzuncu sene farz kılındığına kāil olup bunların üçü de (ضمام ابن ثعلبة) hadîsinde haccın zikr olunmasiyle ihticâc etmişler. Fakat bu zâtın Medîne'ye târîh-i vürûdunda ihtilâf edildiğinden bu ihtilâf, haccın teşrîi târihinde de ihtilâfı mûcib olmuştur. Mâverdî sekizinci, İmâmü'l-Harameyn dokuz veya onuncu, bâzıları da yedinci sene olduğunu kabûl etmişlerdir. Şaz bir kavil olarak Hicret'ten evvel teşrî' buyurulduğu da iddia edilmiştir[2].

Bunlar arasında en kuvvetli kavil dokuzuncu sene-i Hicriyeye dâir olan kavildir. Müellif İmâm Buhârî'nin ictihâdı da böyledir. Yukarıda îzâh ettiğimiz vechile Buhârî, haccın farziyetine (و لله على الناس حج البيت) kâvl-i şerîfi ile istidlâl etmiştir. Bu âyet-i kerîme ise Âl-i İmrân Sûresi'nin ilk âyetleriyle berâber Hicret'in dokuzuncu yılında nâzil olmuştur. Bu cihetle İbn-i Kayyim *Zâdü'l-Meâd*'da şöyle isbât ediyor: Sûre-i Âl-i İmrân'ın baş tarafındaki âyetleri (عام الوفود = *elçiler yılı*) ında nâzil olmuştur. Bu sene içinde Necran'dan da bir hey'et-i sefâret gelip Resûl-î Ekrem ile cizye vermek üzere bir

---

[1] *Bedâyi'* : C. 2, S. 118.
[2] *Umdetü'l-Kârî* : C. 4, S. 477.

sulh akd etmişlerdi. Cizye ise Tebûk seferinin vuku' bulduğu dokuzuncu sene-i Hicriyede nâzil oldu. Bu Âl-i İmrân Sûresi'nin ilk kısım âyetleri de bu sene nâzil olmuştur[1]. *Müslim Şerhin*'de Nevevî de farîza-i hac dokuzuncu sene-i Hicriyede nâzil oldu, diyor. İbn-i Teymiyye de *Minhâcü's-Sünne*'sinde: "*Dokuzuncu sene Âl-i İmrân Sûresi'nin baş tarafındaki âyetleri nâzil oldu. Bu sene dâhilinde hac farz kılındı. Bu sene, (Senetü'l-Vüfûd) dur*" diyor[2].

Hac fevrî midir, ömrî midir?: Bu cihet eimme-i mezâhib arasında ihtilâfı mûcib olmuştur. Bu ihtilâfı Nevevî şöyle îzâh ediyor: İmâm Şâfiî haccın müterâhî yâni mükellefin ömrü müsâid olduğu zaman zarfında edâsı vâcib bir ibâdet olduğunu kabûl etmiştir. Evzâî'nin, Sevrî'nin, Muhammed İbn-i Hasen'in mezhebleri de budur. İbn-i Abbas'dan, Câbir'den, Enes İbn-i Mâlik'ten, Atâ' İbn-i Ebî Rebah'dan, Tâvus'dan mervî olan da haccın müterâhî bir farz olduğu merkezindedir.

İmâm Mâlik ile İmâm Ebû Yûsuf haccın fevrî olduğunu iltizâm etmişlerdir. Evkāt-i imkânın ibtidâsında vücûb-i edâ tahakkuk eder, bundan te'hîri, zemmi mûcibtir, demişlerdir. Müzenî'nin ve İmâm Ebû Hanîfe'nin ashâbından cumhûrunun mezhebleri de böyledir. İmâm-ı A'zam'ın bu babta kat'î bir ictihâdı nakledilmemiştir. Tartûşî İmam Ebû Yûsuf'un: "*İmâm-ı A'zam'ın mezhebi fevrî olduğunu iktizâ eder sahîh olan budur*" dediğini zikretmiştir[3].

Bu babta bir de *Bedâyi'* sâhibinin usûl-i Hanefiyye'ye göre verdiği îzâhâtı mütâlâa edelim. Kâsânî diyor ki: Kerhî'ye göre farîza-i hac fevrîdir., Zemân-ı imkânın evvel-i evkātı ki, şerâit-i vücûbun ictimâ' ettiği ilk senedir. Bu birinci seneden te'hîri, günâhı ve vebâli mûcibtir. Ebû Sehl-i Zeccâcî, Ebû Yûsuf ile İmâm Muhammed arasında bu mes'elede cereyân eden ihtilâfı îzâh ederek demiştir ki: Ebû Yûsuf fevre, İmâm Muhammed terâhîye kāil olmuştur ki, İmâm Şâfiî'nin mezhebi de budur. İmâm Ebû Hanîfe'den en sahîh olarak rivâyet edilen kavil de Ebû Yûsuf ile hem-ictihad olduğudur. İmâm Muhammed'le müşterek ictihadda

---

[1] *Zâdü'l-Meâd*: C. 1, S. 180.
[2] *Minhâc*: C. 2, S. 118.
[3] *Umdetü'l-Kârî*: C. 4, S. 484.

olduklarına dâir bir rivâyet varsa da birinci rivâyet derecesinde kuvveti hâiz değildir.

İmâm Muhammed'in haccın ömrî olduğu hakkındaki ictihâdının vechi şöyle bildiriliyor: Cenâb-ı Hak, haccın vücûbunu teblîğ eden (و لله على الناس حج البيت) âyet-i kerîmesinde haccı, bir zaman ile takyîd etmiyerek mutlak sûrette farz kılmıştır. Mevsim-i haccı da (الحج اشهر معلومات) kavl-i şerîfi ile Sevvâl, Zilka'de, aşr-i Zilhicce olarak ta'lim buyurmuştur. Şu halde farz olan hac, müddet-i ömr içinde müvessaan ve bir zaman ile mukayyed olmıyarak hac aylarında edâ edilen mutlak bir hacdır. Mutlak olan bu teklîfi fevr ile takyîd etmek ancak bir delîl ile câiz olabilir. Sonra: Mekke-i Mükerreme Hicret-i Seniyye'nin sekizinci yılında feth edilmiştir. Bu târihten i'tibâren Resûlullāh'ın edâ-yı hac etmesine hiç mâni' kalmamıştı. Hac ale'l-fevr vâcib olsaydı, Resûl-i Ekrem onuncu seneye te'hir buyurmazdı.

İmâm-ı A'zam'la İmâm Ebû Yûsuf'un fevrî ictihadları da şöyle tevcîh edilmiştir: Evet, vakit hacca kıyas ile mutlaktır. Fevre de, terâhîye de ihtimâli vardır. Fakat fevri iltizâm etmekde daha ziyâde ihtiyatla hareket etmek vardır. Şu fânî hayatta yarına sağ çıkacağına kimin elinde senedi vardır. Her türlü şerâit ve vesâit-i haccı nefsinde cem' eden müslümanın ale'l-fevr hac etmeyip de gelecek sene, öbür sene derken günün birisinde göçüp Dîvân-ı İlâhî'ye borçlu gitmesi her zaman vârid-i hâtır ve çok defa vâkı' olan bir haldir.

Sonra Resûl-i Ekrem'in Vedâ' Haccı'nı onuncu seneye te'hir buyurmuş olmaları başkaları için mikyas olamaz. Çünkü Resûl-i Ekrem'e vefât etmezden evvel hac edeceği rü'yâsında bildirilmişti. Bu rü'yâ-yı Nebevî'nin sıdk-ı vukûu da bir nas ile te'yid buyurulmuştu[1]. Bu kuvvetli delillere istinâden İmâmü'l-Hüdâ Ebû

---

[1] Resûl-i Ekrem Efendimiz Hudeybiyye seferine çıkmazdan evvel bir rü'yâ görmüştü. Rü'yâsında Ashâbiyle berâber bir kısmının başları tıraş olmuş, bir kısmının saçları kesilmiş olarak emniyet içinde Mekke'ye, Mescid-i Harâm'a girmişlerdi. Resûl-i Ekrem bu rü'yâsını Ashâbına haber verdiğinde rü'yânın mazmûnu o sene tahakkuk edecek ümîdiyle Ashâb-ı Kirâm tabiî sevinmişlerdi. Fakat Hudeybiyye'den bir musâlehanâme imzalayarak dönüldüğü ve Mekke'ye girmek müyesser olmadığı görülünce münâfıklar :

— Haniya! Ne tıraş olduk, ne saçımızı kestirdik, ne de Kâ'be'yi gördük? demeğe başlamışlardı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem'in rü'yâ-yı sâliha ve sâdıka

Mansûr-i Mâtürîdî Hazretleri de İmâm Ebû Hanîfe ile İmâm Ebû Yûsuf'un ictihâdını iltizâm etmiş ve: "*Vakit kaydinden mücerred her emr-i mutlak, amel cihetiyle fevre haml olunur*" düstûrunu ortaya koymuştur. Bu düsturdaki "*amel*" kaydi, i'tikāda hamledilmesini ihtardır. Mâtürîdî Hazretleri[1]: "*İ'tikad husûsunda emr-i mutlak*

---

olduğu inzâl buyurulan şu meâldeki âyet-i kerîme ile te'yid buyuruldu :

— Allah, Resûlünü gördüğü rü'yâ husûsunda tasdîk eder ki, bu rü'yâ haktır, vukūu muhakkaktır. Elbette mü'minlerin kimi başları tıraşlı, kimi saçları kesilmiş ve tamâmiyle emîn, korkusuz bir halde inşâ-Allāh Mescid-i Haram'a gireceklerdir. Hudeybiyye musâlehanâmesinin ihtivâ ettiği menâfi-i siyâsiyeyi siz bilemezsiniz?, Ondaki menâfi' ve masâlihi Allah bilir ki, onu feth-i Mekke'den evvel size en yakın bir fetih kılmıştır *.

* لقد صدق الله رسوله الرؤيا بالحق، لتدخلن المسجد الحرام انشاء الله آمنين محلقين
رؤسكم و مقصرين لا تخافون فعلم مالم تعلموا، فجعل من دون ذلك فتحاً قريبا [سورة فتح]

1 Ebû Mansûr-i Mâtürîdî, Muhammed İbn-i Muhammed İbn-i Mahmud'dur. Mütekellimînin İmâmı, ehl-i hakkın da mürşid-i enâmıdır. Sem'ânî, Mâtürîd'in Semerkand'de bir mahallenin adı olduğunu haber vermiştir. Müşârün-ileyh Hazretleri ilm-i fıkhı İmâm Muhammed'in ashâbından Ebû Süleymân-i Cûzecânî'nin tilmîzi Ebû Bekr Ahmed Cûzecânî'den ahz etmiştir. Kendisinden de Semerkand kadısı Hakîm İshak İbn-i Muhammed, Alî Rüstağfenî [Semerkand'de bir köydür], Ebû Muhammed Abdülkerîm-i Pezdevî fıkıh öğrenmişlerdir. Kaderiyye, Cebriyye Râfiziyye, Hâriciyye, Müşebbihe, Mürcie, Mu'tezile gibi birtakım ileri, geri mezhebler türeyip gûnâ-gûn akāid-i bâtıle neşrettikleri ve Sôfiyye, Meşşâiyye, İşrâkıyye gibi felsefî birtakım mesâlik-i muhtelife ashâbı da akāid-i İslâmiyeyi kendi meslek-i felsefîlerine göre te'vîl eyledikleri sırada ikinci karn-i Hicrî sonlarında Türkistan'da Ebû Mansûr-i Mâtürîdî, Bağdad'da Ebü'l-Hasen Alî Eş'arî yetişip ehl-i sünnet ve cemâat akāidini müdâfaa etmişler ve fırak-ı dâlleyi red için bir hayli eserler yazmışlardır. İmâm Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd*'i, *Kitâbü'l-Makālât*'ı, *Kütüb-i Evhâmi'l-Mu'tezile*'si, Revâfız, Karâmita gibi birtakım erbâb-ı dalâlet aleyhindeki reddiyeleriyle fıkıhtan *Meâhizü'ş-Şerâyi*'i, usûli fıkha dâir *Cedel'i* cümle-i müellefâtındandır.

Eş'arî Hazretleri de *El-Lümâ'*, *İzâhü'l-Burhân*, *Et-Tebyîn alâ Usûli'd-dîn*, *İbâne*, nâmındaki eserleriyle Râfizîleri, Hâricîleri, Mu'tezile ve Melâhideyi redde dâir bir çok eserler yazmıştır. Muazzam bir de *Tefsîr*'i vardır. Ebû Mansûr Mâturîdî'nin de *Te'vîlât*'ı vardır. Fakat kendisinin değildir. Belki Şeyhin usûl-i ehl-i sünnet ve usûl-i tevhid hakkındaki beyânâtı ashâbı tarafından zabtedilmiş ve sâhib-i *Tuhfe* İmâm Alâüddîn-i Semerkandî tarafından cem' edilmiştir. Bayazid'te Veliyyüddîn kütüphânesindeki bir nüshası mütâlâa-güzârımız olmuştur.

Bu iki İmâm-ı hümâm ehl-i sünnet ve cemâatin iki göz bebeğidir. İrâde-i cüz'iye gibi fer'î bâzı mes'eleler istisnâ edilirse, ikisi arasında usûl-i mesâilde biç bir ihtilâf sebketmemiştir. İmâm Mâtürîdî'nin usûl-i i'tikādiyâtı, İmâm-ı A'zam'la ashâbının ichadlarına, İmâm Eş'arî'nin usûl-i i'tikādı da İmâm Şâfiî

fevre hamledilemez. Belki emr-i mutlaklarda fevr ve terâhî husûsunda murâd-ı ilâhî ne ise hak odur, diye i'tikād olunur" demiştir[1].

KÂ'BE-İ MUAZZAMA

Farîza-i haccın sebeb-i sıhhati olan ve her nevi' namazda kıblegâhımız bulunan Kâ'be-i Muazzama, Mekke-i Mükerreme şehrindedir. Ve bu şehrin te'sîsinden çok zaman evvel binâ olunmuştur. Hattâ ahâdîs-i sahîhada vârid olduğu üzere yeryüzünde ilk inşâ edilen ma'bed, bu Beytü'l-Haram'dır. Beyt-i Makdis bundan sonra binâ edilmiştir. Kâ'be-i Muazzama'nın ilk defa Hazret-i İbrâhim ve İsmâil *aleyhime's-selâm* tarafından inşâ edildiği, nass-ı Kur'ânî ile sâbit olup bundan evvelki bânîlerine dâir rivâyetler, rivâyât-i zaîfeden ibârettir, şâyân-ı i'tibar değildir. İlk defa Melekler tarafından, sonra Âdem *aleyhi's-selâm* cânibinden binâ edildiğine dâir rivâyetler de dâhil-i hisâb edilerek Beyt-i Şerîf'in on defa inşâ edildiği nakledilmekte bu ikisini Beyhakî *Delâilü'n-Nübüvve*'sinde İbn-i Lehîa tarîkıyle Abdullāh İbn-i Amr İbn-i Âs'dan rivâyet etmekte ise de İbn-i Lehîa zaîftir. Hâfız İbn-i Kesîr: "*Kâ'be'nin ilk bânîsi nass-ı Kur'ânî ile sâbit olduğu vechile İbrâhim aleyhi's-selâm'dır. Bundan evvel binâ kılındığına dâir haber-i ma'sum yoktur*" diyor. Âdem zamânında insanların taştan, çamurdan binâ yapacak derecede ilerlemedikleri, dağlarda ve mağaralarda barındıkları mervî bulunması da İbn-i Kesîr'in bu iddiâsını te'yîd etmektedir. Binâenaleyh İbn-i Kesîr'in dediği vechile Beyt-i Muazzam'ın âmir-i inşâsı Allāhü Zü'l-Celâl, mübelliğı ve mühendisi Cibrîl, ilk bânîsi İbrâhim Halîl, muâvini de İsmâil olduğu en sahîh rivâyet olarak kabûl edilmek îcâb eder [*Kastalânî*]. Maamâfih Beyt'in mahall-i mübâreki esâsen metâf-i Melâike ve Enbiyâ idi. Âdem Peygamberin binâsı kuru örülmüş taş yığınından ibâret olabilirdi.

---

ve ashâbının re'ylerine muvâfık bulunduğundan, i'tikadda Mâtürîdî olanlar amelde Hanefî, Eş'arî olanlar da Şâfiî'dir. Eimme-i erbaa arasındaki ihtilâf fürûât-i a'mâle müteallâk olup bu ihtilâfın mesâil-i i'tikādiyeye şumûlü yoktur. Hattâ Mu'tezile de bir çok ahkâm-ı fıkhiyede Hanefî mezhebini kabûl etmiştir. Mâlikî ve Hanbelîler'den pek çoğu da Eş'arî'dir.

Eş'arî, Hazretleri 266 târihinde Basra'da doğmuş, 330'da Bağdad'da vefât etmiştir. Üç sene sonra da 333 târihinde Mâtürîdî Hazretleri Semerkand'de vefât etmiştir. (*Rahmetu'llāhi aleyhimâ*) [*İbn-i Haldûn*, *Keşfü'z-Zunûn*, *Fevâid-i Behiyye*].

[1] *Bedâyi'*: C. 2, S. 119.

KÂ'BE'NİN İLK BÂNİSİ :

Buhârî *Sahîh*'inde Enbiyâ *aleyhimü's-selâm*'ın zikrine dâir açtığı bir bâbında Beyt-i Şerîf'in inşâsına takaddüm eden vakāyii ki, Hazret-i İbrâhim'in, bâ-emr-i ilâhî Hazret-i Hâcer ile oğlu İsmâil'i Beyt-i Harâm'ın bulunduğu mahalle götürüp bıraktığını ve bunların oradaki târîh-i hayâtını, sonra Beyt-i Muazzam'ın sûret-i inşâsını uzun bir metn ile İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet ediyor. Aşağıdaki ma'lûmâtı oradan hulâsa ediyoruz:

İbrâhim *aleyhi's-selâm*, zevcesi Sâre'nin hiss-i rekābeti netîcesinde Hazret-i Hâcer ile henüz meme emmekte olan oğlu İsmâil'i Felestin'den alıp Mekke'nin bulunduğu mahall-i mübâreke geldi. Bu ana ile oğlu, Beyt-i Şerîf'in bulunduğu mahalde, Zemzem'in üstünde büyük bir ağacın yanına bıraktı. O günü henüz Mekke şehri kurulmamıştı. Umrandan hâlî idi. Ne bir insan, ne de içecek su yoktu. Hazret-i İbrâhim bu ana oğula bir dağarcık hurma ile bir kırba su bırakmıştı. Hazret-i İbrâhim ayrılırken Hâcer'e:

— Kendilerinin böyle bırakılıp gitmesi bir emr-i ilâhî netîcesi midir? diye vuku' bulan suâle cevâben:

— Evet, emr-i ilâhî ile kendilerini bıraktığını söyledi. Hâcer:

— Öyle ise Allāhu Teâlâ bizi zâyi' etmez, diye yüksek bir tevekkül izhâr etti. Hazret-i İbrâhim, Hâcer'le İsmâil'den ayrıldıktan ve bunlar tarafından görülmiyecek derecede uzaklaştıktan sonra "*Seniyye*" mevkiine gelmişti. Burada Beyt-i Şerîf'in mahalline teveccüh edip ellerini kaldırarak Sûre-i İbrâhim'de hikâye buyurulduğu üzere:

— Rabbimiz! Zürriyyetimden bir kısmını ben, Sen'in Beyt-i Muharrem'inin yanında ekin bitmez bir vâdî içinde iskân ettim. Rabbimiz! Beyt'inde namaz kılmak için insanlardan birtakım kimselerin gönüllerini bunlara doğru meyl ettir! de bu ziyaretçilerin armağanlarından zürriyyetimi rızıklandır! Umulur ki, ni'metine bunlar şükrederler[1], diye duâ etti. Ve çekilip gitti.

---

[1] ربنا! انى اسكنت من ذريتى بواد غير ذى زرع عند بيتك المحرم، ربنا ليقيموا الصلاة فاجعل افئدة من الناس تهوى اليهم و ارزقهم من الثمرات لعلهم يشكرون.
[سورة ابراهيم : آيت ٣٧٠]

Bir müddet sonra bu mahdud su ve erzak tükenmişti. Bu sıcak muhitte su ihtiyâcı daha ziyâde hissedilmişti. Hazret-i Hâcer kendisinden çocuğun su talebi ile yerde yuvarlandığını görüp dayanamıyordu. Biraz su ve bir insan bulmak için çocuktan ayrıldı. Biraz ilerdeki "*Safâ*" tepesine çıktı, etrâfa bakındı. Kimseyi görmek mümkün değildi. Oradan indi. Çarşafını toplayıp çevik bir insan tavriyle sa'y ederek vâdîyi geçti. "*Merve*" ye geldi. Burada da durup bir insan görebilmek ümîdiyle etrâfa bakındı. Burada da bir kimse görmek müyesser olmadı. Bir yudum su, bir can yoldaşı aramak üzere Safâ ile Merve arasında tehâlükle bu gidip gelme yedi defa tekerrür etti. İbn-i Abbâs'ın rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem Efendimiz: "*İşte huccâcın Safâ ile Merve arasında sa'yetmelerinin müstenedün-ileyhi Hazret-i Hâcer'in bu sa'yidir*" buyurmuştur.

Hazret-i Hâcer, yedinci defa Merve'ye çıktığında bir ses işitti. Baktı ki şimdiki zemzem kuyusunun bulunduğu yeri bir Melek ayağı ökçesiyle eşiyordu ve toprağını atarak Zemzem suyunu meydana çıkarmıştı. Hâcer bu sudan kana kana içti. Çocuğunu emzirdi. Artık Hâcer için su mahzûru kalmamıştı. Bu Melek Hâcer'e:

— Sakın telef oluruz, diye korkmayınız! Burada Beytu'llâh vardır. O Beyt'i, bu oğlanla babası binâ edecektir. Cenâb-ı Hak bu oğlanın ehlini ve neslini hiç bir zaman kesmiyecektir, diyerek Âl-i İbrâhim ve İsmâil'in şerefli bir istikbâle namzed olduklarına işâret eyledi. O târihlerde Beyt-i Şerîf'in bulunduğu mahal, yüksekçe idi. Asırlarca gelen sel suları sağındaki, solundaki arâzîyi yalayarak burasını tepecik bir vaziyete koymuştu.

Bu sırada Cürhümîlerden bir cemâat Kedâ dağı yoliyle gelip Mekke'nin alt tarafına kondular. Sudan mahrum böyle âteşîn bir mahalde Zemzem suyunun bulunması bunların yerleşmesini mûcib oldu. Suyun sâhib-i aslîsi olan Cenâb-ı Hâcer'den burada mekân tutmalarına müsâade istediler. Onun tarafından da suda hakk-ı şüf'aları olmak ve bir gûnâ hakk-ı temellük iddia edilmemek üzere müsâade edildi. Resûl-i Ekrem: "*Şimdi Ümm-i İsmâil pek ziyâde muhtac bulunduğu mûnisleri, Cürhümî kadınları bulmuş oluyordu*" buyurmuştur. Bu Cürhümî kāfile Zemzem etrâfına yerleştikleri gibi başka taraflarda bulunan Cürhümîleri de da'vet ettiler, onlar da gelip yerleştiler. Metn-i hadîste (حتى اذا كان اهل ابيات منهم) rivâyet olunduğuna

göre bunlardan bir kısmı ev, bark yaparak artık Mekke civârı ma'mûre hâline girmeğe başlamıştı[1].

Hazret-i İsmâil de büyümüştü. Lisânı, İbrânî olan İsmâil, Cürhümîlerden fasîh Arabca öğrenmişti. Hâkim'in İbn-i Abbas'-tan bir rivâyetinde de: evlâd-ı İbrâhim'de ilk defa Arabca tekellüm eden İsmâil'dir, deniliyor. Bu i'tibâr ile evlâdına (Arab-ı Müs-

[1] Cürhüm, Sam İbn-i Nûh *aleyhi's-selâm*'ın evlâdından ve Kahtân'ın beş oğlundan birisidir. Öbirleri Ya'rüb, Hazremut, Âd, Umân'dır. Silsile-i nesebi : (جرهم بن قحطان . بن عابر بن شالخ بن اوقحشد بن سام بن نوح) dır. Cezîretü'l-Arab'ın sekene-i kadîmesi târihte (*Arab-ı Âribe-i Bâide*) diye anılır. Bunları istihlâf eden Kahtânîler kadar târihleri ma'lûm değildir. Kahtân, vaktiyle Yemen'e gelip bir kühûmet kurmuştur ki, adına "*Devlet-i Kahtânîye*" denir. Kahtân'ın lisânı Süryânî idi. Arabcayı Arab-ı bâide'den öğrenmiş, evlâd ve ahfâdına nakletmiştir. Kahtân'ın vefâtında Ya'rüb yerine geçmiş ve bilâd-i mütecâvireyi zabtederek kardeşlerinden Cürhüm'ü Hicaz'a, Âd'ı Şemmer'e, Umân'ı Umân havâlîsine vâli tâyin etmiştir. İleride bunlar kesb-i istiklâl ederek her biri nice kabâilin babası olmuş ve Cürhüm'den doğan kabîleye "*Cürhüm-i sânî*" denilmiştir. Kahtânîler târihte, (*Arab-ı âribe-i bâkıye*) diye anılırlar. Hazret-i İsmâil'in Cürhümîlerden bir kız alarak evlâdının Cürhümîlerle ihtilâtından da (*Arab-ı Müsta'rebe*) meydana gelmiştir. Bu keyfiyet Hicret-i Nebeviyye'den (3793) sene evvel vukua geldiği "*Ebü'l-Fidâ*" târihinde mazbuttur.

Arab-ı Âribe ile Arab-ı Müsta'ribe arasına mürûr-ı eyyâm ile rekābet düştü. Bu rekābetin esâsı hâriçten hücum zamânında zimâm-ı riyâsetin kimin elinde bulunacağını tâyin ve kavm-i Arabın merkez-i ittihâdını teşkîl etmekten ibâret idi. Bu iki fırkadan her birinin birer merkezi vardı. Beni Ya'rüb, Yemen'in servetini ve ahâlîsinin kıdemini ileri sürerek San'â'nın merkez olmasını isterdi. Ya'rüb İbn-i Kahtân, lügat-i Arabiyeyi ilk tekellüm eden bir zat olmakla Arab isminin kendisine nisbet olunduğunu iddia eylerdi. Benî İsmâil ise Mekke'nin şeref ü rüchânını isbât için Mekke'deki müessesâtın kudsiyeti ile istidlâl ederdi. Bu iki fırka arasındaki mücâdele altıncı karn-ı Mîlâdî nihâyetine kadar devâm etmiştir. Karn-i sâbi'de Hazret-i Peygamber *sallâ'llâhu aleyhi ve sellem Efendimiz gelip* dîn-i tevhîdi tebliğ etmekle Mekke-i Mükerreme'nin tefevvukıyle mes'ele nihâyete ermiştir.

Zuhûr-ı İslâm'dan sonra Arab-ı Müsta'ribe'nin i'lâ-yı kelimeti'llâh için etrâf-ı âleme intişâr ederek müâsır-ı milel ü akvâm ile ihtilâtından hâsıl olan kısım da vardır ki, bunlara da (Arab-ı Müsta'ceme) denir. Mısır, Bilâd-i Mağrib, Sûriye, Irak ahâlîsi bu kısımdandır.

Umdetü'l-Kârî'de Atâ İbn-i Sâib'den: (و كانت جرهم يومئذ بواد قريب من مكة = *Hazret-i İbrâhim Hâcer'le İsmâil'i getirdiğinde Cürhümîlerin Mekke'ye yakın bir vâdîde bulundukları*) rivâyeti naklediliyor ki, bu rivâyet Hazret-i İbrâhim'in kadınını ve çocuğunu bütün bütün insandan ârî bir çölde bırakmadığını ifâde etmekle daha ma'kuldür.

ta'ribe) denilmiştir. Artık bu asîl ve necib genç Cürhümîler arasında yüksek bir şeref ve i'tibar kazanmıştı. Zemzemin yegâne sâhibi olan İsmâil'e herkes hürmet ediyordu. Evlenmek çağına gelince Cürhümîler İsmâil'i kendilerinden asîl bir âilenin kızı ile evlendirdiler[1] bundan sonra Hâcer Hazretleri vefât etti. Ve Hicr'e defn edildi. Vefâtında doksan yaşında idi.

İbrâhim *aleyhi's-selâm* Hâcer'le İsmâil'in hayat ve maîşetleriyle alâkadar olarak sık sık Şam'dan gelerek bunları yoklamak i'tiyâdında idi. İsmâil'in teehhülünden ve Hazret-i Hâcer'in vefâtından sonra da bu ziyâretler tevâlî etmiştir. Hazret-i İbrâhim bir kere daha geldiğinde: Ey İsmâil! Cenâb-ı Hak bana burada bir beyt inşâsını emretti, diye eliyle yüksekçe bir mahalle işâret eyledi. Râvî İbn-i Abbâs rivâyetine devâm ederek demiştir ki:

İşte İbrâhim ile İsmâil *aleyhi's-selâm* bu yüksecik mahalle Kâ'be-i Muazzama'nın esâsını vaz' edip dıvarlarını yükselttiler. İsmâil taş getirirdi. İbrâhim de binâ yapardı. Binâ yükselince şimdi Makām-ı İbrâhim nâmiyle ziyâretgâh olan şu taşı getirdi. Hazret-i İbrâhim'in kadem-i saâdetleri altına koydu. İbrâhim (iskele makāmında) bunun üstüne çıkarak inşaâta devâm eyledi. Hazret-i İbrâhim Beyt-i Şerîf'in temellerini yükseltince oğlu İsmâil ile berâber dâimâ(* ربنا تقبل منا انك انت السميع العليم = *Ey Rabbımız! İnâyetinle yükselttiğimiz şu hayırlı işimizi bizden kabul buyur!. Şübhesiz ki Sen duâmızı dâimâ işitir ve niyetimizi pek iyi bilirsin!*) diye duâ ederlerdi[2].

Ahmed İbn-i Hanbel'in Abbas'tan rivâyetine göre, İbrâhim ve İsmâil *aleyhime's-selâm* Beyt-i atîki dokuz zirâ' irtifâında ve kapısını zemin seviyesinde inşâ ettiler. Ve binânın üstünü açık bıraktılar. Ebû Cehm'in hadîsinde de Hazret-i İsmâil'in koyun ağılı olan ve müahharen Hıcr-ı İsmâil denilen mahalli Beyt'e idhâl ettiler[3] ki, Hatîm dâhilindeki mevzi'den ibârettir. Cenâb-i Hâ-

---

[1] Süheylî, Hazret-i İsmâil'in hareminin adı "*Ceddâ bint-i Sa'd*" dır, demiş, İbn-i İshak'tan da "*Umâre bint-i Sa'd İbn-i Üsâme*" olduğu rivâyet edilmiştir. Ebû Cehl'in hadîsinde de ismi zikredilmiyerek (بنت صدى) dir, denilmiştir. [*Umdetü'l-Kārî*].

* Sûre: 2 (Bakare), âyet: 127

[2] Kâ'be-i Muazzama'nın İbrâhim ve İsmâil *aleyhime's-selâm* tarafından ilk inşâsına dâir Buhârî'nin rivâyeti burada bitiyor. Metn-i hadîs çok uzundur. Biz, hulâsa olarak nakl ettik. Aslı, Yûnînîye nüshasına tevfîkan Mısır'da basılan *Buhârî*'nin dördüncü cüzünün (142, 143, 144) üncü sahifelerinde muharrerdir.

[3] *Umdetü'l-Kārî*: C. 7, S. 364.

cer'le Hazret-i İsmâil burada medfundur. Etraftan gelecek olan hediyeleri muhâfaza etmek üzere de Beyt'in kapısı önünde ve üç arşın umkunda bir hufre inşâ edilip buna da (*Ahsef*) nâmı verildi[1].

Hazret-i İbrâhim Beyt-i Şerîf'i binâya mübâşeret ettikten sonra bir rivâyete göre, Cebel-i Ebî Kubeys'ten getirdiği Hacer-i Esved'i mebde-i tavâf nişânesi olmak üzere el'an bulunduğu mahalle koyup üzerini örmeğe başlamıştır.

Sonra baba oğul şu sûretle duâ ettiler: "*Ey Rabbımız; bu emr-i hayrı bizden kabûl et! Hiç şüphesiz Sen, duâmızı işitir, niyetimizi pek iyi bilirsin. Ey Rabbımız, bizi yalnız Sen'in rızâna bağlı iki müslim kıl!, Bizim zürriyyetimizden de yalnız Sana inkıyâd eden bir ümmet vücûde getir!, Bize de ibâdet edeceğimiz, kurban keseceğimiz mahalleri göster! Bizim hepimize tevbe nasîb edip tevbelerimizi kabul buyur. Rabbımız! Sen, tevbe edenlerin tevbesini reddetmeyip kabûl edersin, günahkâr olanlara da merhamet eylersin. Ey Rabbımız! Zürriyyetimizden vücûde getireceğin ümmet-i müslimeye kendi içlerinden bir Peygamber gönder ki, onlara Sen'in âyetlerini okuya; kitâbını, hikmetini öğrete; günahlardan temizleye. Ey Rabbımız! Çünkü Sen, yüksek irâdeli izzet ve her fi'li muhkem, hikmet sâhibisin.*[2]"

İşte Cenâb-ı Hak, Halîl-i Ekrem'inin bu duâsını kabûl edip onun nesl-i necîbinden Hâtemü'l-Enbiyâ Efendimiz'i göndererek onun vâsıtasiyle kitab ve hikmet-i ilâhiyesini tebliğ ve ta'lim buyurmuştur. Âyet-i kerîmede Hazret-i İbrâhim tarafından ba'si temennî ve niyâz edildiği bildirilen Resûl ile murad Hâtem-i Enbiyâ Efendimiz olduğunda şübhe yoktur. Çünkü evlâd-i İsmâil *aleyhi's-selâm* içinde Resûl-i Ekrem'den başka bir Resûl gelmediğinde ehl-i ilmin ittifâkı vardır. Resûl-i Ekrem Efendimiz de buna tamâmi'l-kāni' idi. Ve (انا دعوة ابي ابراهيم و بشرى اخي عيسى و رؤيا امي = *Ben babam İbrâhim'in duâsına ve kardeşim İsâ'nın müjdesine, vâlidemin de rü'yâsına mazhar olmuşumdur*) buyurdu. Buhârî'nin *Sahîh*'inde Kâ'b İbn-i Ucre *radiya'llāhu anh*'den rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem Efendimiz ümmetine namazda «اللهم صل على محمد و على آل محمد كما صليت»"

---

[1] *Umdetü'l-Kārî*: C. 7, S. 364.

[2] و اذ يرفع ابراهيم القواعد من البيت و اسماعيل ربنا تقبل منا، انك انت السميع العليم. ربنا و اجعلنا مسلمين لك و من ذريتنا امة مسلمة لك، و ارنا مناسكنا و تب علينا انك انت التواب الرحيم. ربنا و ابعث فيهم رسولا منهم يتلوا عليهم آياتك و يعلمهم الكتاب و الحكمة و يزكيهم انك انت العزيز الحكيم. [سورة بقره: آيت ١٢٧، ١٢٨، ١٢٩]

على ابراهيم و على آل ابراهيم. انك حميد مجيد: اللهم بارك على محمد و على آل محمد كما باركت على ابراهيم و على آل ابراهيم انك حميد مجيد = *Yâ Rab! Muhammed'e ve Muhammed'in ümmetine rahmet ihsân et, nasıl İbrâhim'e ve İbrâhim'in ümmetine rahmet ettinse. Allāh'ım! Sen elbette Hamîdsin, Mecîdsin. Yâ Rab! Muhammed'e ve Muhammed'in ümmetine hayır ve bereket ihsân et!. Nasıl İbrâhim'e ve İbrâhim'in ümmetine ihsan buyurdunsa. Allāh'ım! Muhakkak Sen Hamîdsin, Mecîdsin*" diye duâ etmelerini ta'lim buyurması, ümmetin de bu sûretle her namazda, her tehiyyatta bu sûretle salât etmeleri, Hazret-i İbrâhim'in sâbık duâsına bir lâhika-i şükr ü mahmedettir.

KÂ'BE-İ MUAZZAMA'NIN VAZİYETİ :

Kāmus Tercemesi'nde Beytu'llāh'ın Kâ'be ismiyle tesmiye edilmesi mürabbaü'ş-şekil olduğu içindir, yâhud mecd ü rif'at ve şerefine mebnîdir, deniliyor. Fakat tam murabbâ' olmayıp dılı'ları biribirinden farklıdır. Ebû Cehm'in hadîsinde Hazret-i İbrâhim'in binâ-gerdesi olan Beyt-i Şerîf'in irtifâı dokuz, arzı da otuz zirâ' olduğu ve bu zirâın o zamâna âid ölçü bulunduğu bildirilmiştir [*Umdetü'l-Kārî*].

Ezrakî'nin kitabında da böyledir. Buna ilâve olarak Erzakî arzının da (22) zirâ' olduğunu bildiriyor. Bu ölçünün ifâde ettiği vaziyete göre, Kâ'be muhtelifü'l-edlā' bir şekilde yapılmıştır. Müahharen bir köşesine rükn-i şarkî yâni Hacerü'l-Esved, bir köşesine rükn-i Irâkî, bir köşesine rükn-i Şâmî bir köşesine de rükn-i Yemânî nâmı verildi. Taraf-ı şarkîsi yâni rükn-i Hacerü'l-Esved ile rükn-i Irâkî'nin arası biraz şimâle müteveccih olup makām-ı İbrâhim, Bi'r-i Zemzem, Bâb-i Benî Şeybe Beyt-i izzetin bu tarafındadır. Şimal ciheti yâni rükn-i Irâkî ile rükn-i Şâmî arası bir mıkdar garbe mâildir. Hıcr-i İsmâil ile altın oluk, makām-ı Hanefî, Beyt-i A'zam'ın bu cihetine düşer. Taraf-ı garbîsi, yâni rükn-i Şâmî ile rükn-i Yemânî arası bir parça cenûba mâildir. Bâb-i mesdûd-i garbî ile, Bâb-i Ömre, Bâb-i Vedâ', Bâb-i İbrâhim Beytu'llāh'ın bu tarafında vâkı'dir. Cenûb ciheti yâni rükn-i Yemânî ile rükn-i Hacerü'l-Esved arası şark tarafına mâilce olup Bâb-i Safâ ile ebvâb-i sâire-i cenûbiye Kâ'be-i Muazzama'nın bu cihetindedir.

Kâ'be-i Muazzam'ın zamânımızın zirâiyle dört dıl'ının zemîni rükn-i şarkîden yâni Hacerü'l-Esved rüknünden rükn-i Irâkî'ye kadar (31), rükn-i Irâkî'den rükn-i Şâmî'ye kadar (22), rükn-i Şâ-

mî'den rükn-i Yemânî'ye kadar (32), rükn-i Yemânî'den rükn-i Hacerü'l-Esved'e kadar (20) zirâ'dır [*Târîh-i Dîn-i İslâm.*]

HAZRET-İ İBRÂHÎM'İN DA'VETİ :

Hazret-i İbrâhim ve İsmâil *aleyhime's-selâm* Beyt-i Şerîf'in binâsını ikmâl ve menâsik-i haccın kendilerine irâe buyurulmasını temennî ettikten sonra meâl-i şerîfi bervech-i âtî âyâti kerîmede: (*Ey İbrâhim! Halk arasında haccı i'lân eyle! Yaya olarak, arık develer üzerine binerek derin vâdîlerden sana gelsinler. Tâ ki kendilerine âid birtakım menfaatlere şâhid olsunlar. Ve Allāh'ın kendilerine ihsan buyurduğu koyun, sığır gibi behîme üzerine Allāh'ın ismini zikreyleyerek kurban kessinler; bu kurbanlardan kendiniz yeyiniz, ve yoksulu, fakîri doyurunuz!. Sonra bu hacılar, vücudlerindeki kirlerini temizlesinler, nezirlerini îfâ etsinler, ve Beyt-i atîki tavâf eylesinler*[1].) buyurulup İbrâhim *aleyhi's-selâm* halkı Kâ'be-i Muazzama ziyâretine da'vete memur oldu.

Celâleyn Tefsîri'nde beyân olunduğuna göre, Hazret-i İbrâhim memur olduğu vazîfe-i te'zîn ve i'lânı îfâ için Cebel-i Ebî Kubeys'e çıkıp: "*Ey nâs! Rabbınız bir Beyt binâ buyurup üzerinize haccı ve o Beyt'i ziyâreti farz kılmıştır. Rabbinizin bu da'vetine icâbet ediniz!,*" diye nidâ etmiştir. Ve esnâ-yi nidâda şarka, garbe, şimâle ve cenûba yüzünü çevirmiştir. İbn-i Abbās *radiya'llāhu anhümâ:* bu da'vet

---

[1] و اذن فى الناس بالحج يأتوك رجالا و على كل ضامر يأتين من كل فج عميق. ليشهدوا منافع لهم و يذكروا اسم الله فى ايام معلومات على ما رزقهم من بهيمة الانعام، فكلوا منها و اطعموا البائس الفقير. ثم ليقضوا تفثهم و ليوفوا نذورهم و ليطوفوا بالبيت العتيق.
[صورة حج: آيت ٢٧، ٢٨، ٢٩]

(بيت عتيق) terkîbinde atîk lâfzı, kadîm, mu'teber, âzâde mânâlarında müsta'meldir. Bunlardan mânâ-yi âhir Resûl-i Ekrem Efendimiz'den me'sûrdür. Buhârî'nin, İbn-i Cerîr'in, Taberânî'nin Abdullāh İbn-i Zübeyr'den rivâyetlerine göre, Resûl-i Ekrem Efendimiz : "«انما سمى الله البيت العتيق لانه اعتقه من الجبابرة» = *Allāhu Teâlâ'nın Beyt'e, "atîk" diye isim vermesi, onu cebâbirenin tecâvüzünden masun kılmasından dolayıdır*" buyurmuştur ki, târihan müsbet bir hakîkattir. Tebâbia-i Yemen'den "*Es'ad Kerib*" nam Tübba', halkın Beyt'e teveccühünü, fevc fevc ziyâret ettiklerini çekemiyerek yıkmak istemiş ise de felce uğramıştır. Bundan mütenebbih olarak Beyt-i Şerîf'e Yemen kumaşlarından kıymetli bir kisve geçirmek tathir ve tenzîfini emr edip kapısına kilid koydurmak sûretiyle hürmet göstermiş, iyi olmuş. Bir rivâyette ilk örtülen kisve budur. Meşhur Fil vak'asının kahramânı Ebrehe de kahra uğramıştır. Haccâc'ın tecâvüzü, Beyt'e değil, Abdullāh İbn-i Zübeyr'e müteveccihtir. Karâmita'nın tecâvüzü kıskançlıktır.

üzerine haccetmesi mukadder olan her ferd ana karnından, baba sulbünden "*Lebbeyk Allāhümme Lebbeyk*" diye cevab verdi, demiştir [*Kastalânî*].

Siyer kitablarında tafsîl olunduğuna göre, Hazret-i İbrâhim bu vazîfe-i îzân ve i'lânı da îfâ ettikten sonra Cebrâil *aleyhi's-selâm* gelip kendisine "*Safâ*" ile "*Merve*" yi ve Harem-i şerîfin hudûdunu göstermiş ve alâmeti fârika olarak birer taş dikmesini tavsiye etmiştir. Daha sonra menâsik-i haccı ta'lim ederek ihrâm içinde Minâya azîmet ve yollarda tehlil ve telbiye edilerek Arafât'a varıldı. Vakfeden sonra Müzdelifeye, oradan da Minâ'ya getirdi, kurban kestirdi, remy-i cimâr ettirdi. Hulâsa: menâsik-i haccı tamâmiyle öğretti ve tatbîkına delâlet eyledi. Haccın bu usul ve erkânı, Hicaz halkına Peygamber ba's olunan İsmâil *aleyhi's-selâm* tarafından da ümmetine ta'lîm edildi. Bilâhare İshak *aleyhi's-selâm* da Mekke'ye gelerek büyük birâderi İsmâil ile hacceyledi.

Bundan sonra bilâd-i karîbe ve baîdeden züvvar gelip Beytullāh'ı ziyârete başladılar. Tebâbia-i Yemen Beyt-i Mükerrem'i ziyâret ve ta'zîm ederlerdi. Acem hükümdarlarının da vaktiyle Beyt-i Şerîf'i ziyâret ettikleri, hattâ cedd-i Nebî Abdülmuttalib'in Zemzem kuyusunu hafr ederken bulduğu iki altın geyik heykelinin Fürs kurbanlarından olduğu mervîdir.

KÂ'BE-İ MUAZZAMA BEŞERİYETİN İLK MA'BEDİDİR :

Müslümanların mukaddes kıblesi olan Kâ'be-i Muazzama, kürre-i zemîn üzerinde ilk te'sîs olunan musallādır. Buhârî ile Müslim'in müttefikan Ebû Zer *radiya'llāhu anh*'den rivâyetlerine göre, müşârün-ileyh Hazretleri diyor ki, Resûl-i Ekrem'e:

— Yâ Resûlâ'llāh! Yer yüzünde ilk defa hangi mescid te'sîs olundu, diye sordum. Cevâben:

— Mescid-i Harâm, buyurdu.

— Bundan sonra hangisi inşâ olundu, dedim.

— Mescid-i Aksâ, buyurdu.

— İkisinin zamân-ı inşâsı arasında nekadar müddet bulunduğunu sordum.

— Kırk sene, diye cevab verdi. Bundan sonra da Resûlullāh:

— Ey Ebû Zer! Her nerede namaz vakti irişirse namazını orada kıl!. Namazın fazîleti, vaktinde kılınmasındadır, buyurdu[1].

Bu hadîs-i şerîf yeryüzünde ilk defa binâ kılınan mescid-i şerîfin Beytu'llāhi'l-Harâm olduğunda nastır. Yalnız İbn-i Cevzî bu hadîsin bir noktasına ilişiyor: Mescid-i Harâm'ın zamân-ı inşâsiyle Mescid-i Aksâ'nın zamân-ı te'sîsi arasında bin seneden fazla bir fâsıla olduğu târihan ma'lûmdur. Kırk sene rivâyeti şâyân-ı nazardır, diyor.

Kurtubî cevâben diyor ki: bu babta vârid olan âyet-i kerîme ve ahâdîs-i şerîfe Hazret-i İbrâhim Kâ'be'nin, Hazret-i Süleyman da Mescid-i Aksâ'nın ilk bânîleri olduklarına delâlet etmez. Bu iki ma'bed-i muallâyı başkalarının te'sîs edip de bunlar tarafından tecdîd edilmiş olmaları câizdir. Nasıl ki, ilk Beyt'i Âdem'in binâ ettiğine dâir bir rivâyet de vardır. Âdem'den kırk sene sonra da evlâd-ı Âdem'den birisi Mescid-i Aksâ'yı binâ etmiş olabilir. Sâhib-i Siyer İbn-i Hişâm'ın *Tîcân*'indeki bir rivâyeti bu te'lîfi te'yîd etmektedir. İbn-i Hişâm'ın rivâyetine göre, Âdem *aleyhi's-selâm* Beyt-i Şerîf'i binâ ettikten sonra Hazret-i Cibrîl'in bir teblîği üzerine de Beyt-i Makdis'i te'sîs ve burada da ibâdet etmiştir. İbn-i Kesîr de: Süleyman *aleyhi's-selâm* Mescid-i Aksâ'nın ilk bânîsi değildir, tecdîd etmiştir, diyor. Sa'lebî, Vâsitî gibi ehl-i târihin de bunu te'yîd eder rivâyetleri vardır. *Buhârî* Şârihlerinden Hattâbî de: Mescid-i Aksâ'yı Dâvud ile Süleyman *aleyhüme's-selâm*'dan evvel bâzı Evliyâu'llāh'ın inşâ ve te'sîs ettiklerini, sonra da Dâvud ile Süleymân'ın tecdîd ve tevsî' etmiş olmalarını kabûl etmek en doğru bir harekettir, diyor [*Umdetü'l-Kârî:* C 7, S 367].

KÂ'BE-Yİ MUAZZAMA — CÜRHÜMÎLER VE AMÂLİKA :

Hazret-i İsmâil'in sağlığında Beyt-i Şerîf'in hizmet ve nezâreti bittabi' İsmâil *aleyhi's-selâm*'ın uhdesinde idi. İrtihâlinden sonra[2] Beyt'in nezâretini İsmâil'in oğlu "*Sâbit*" deruhde etti. Ve

---

[1] عن ابى ذر رضى الله عنه قال : قلت يا رسول الله اى مسجد وضع فى الارض اول؟. قال المسجد الحرام. قال قلت: ثم اى؟. قال: المسجد الاقصى. قلت: كم بينهما؟. قال اربعون سنة. ثم قال اينما ادركت الصلاة بعد فصله فان الفضل فيه. [رواه الشيخان]

[2] *Sîret-i İbn-i Hişam*'da İsmâil *aleyhi's-selâm*'ın yüz otuz yaşında vefât ettiği ve Hıcr'e, vâlidesi Hâcer'in yanına defn olunduğu İbn-i İshak'tan rivâyet ediliyor.

ilâ-mâ-şâ-Allāh evlâd-i İsmâil'de kaldı. Sonra Cürhümîlerden: Mudad İbn-i Amr tevellî etti. Beni İsmâil ile Benî Cürhüm arasında karâbet bulunmakla vesîle-i nizâ' olmuyordu. Bu sûretle Beyt hayli zamanda Cürhümîlerin idâresinde kaldı. İbrâhim Halîl *aleyhi's-selâm*'ın zamânı tebâud ettikçe eser-i hayrı olan bu buk'a-i mukaddese harâba yüz tutmuştu. "*Seylü'l-fârre*" denilen meşhur bir sel ile duvarları bütün bütün harâb oldu. Hattâ bir zamanlar halk Beyt'in arsasını tavâf ederlerdi.

Bu sırada Beyt-i Şerîf Arab akvâm-ı kadîmesinden Amâlika[1] tarafından müceddeden binâ edildi. Bu, Kâ'be'nin ikinci binâsı oluyor. Ezrakî'nin beyânına göre, Amâlika, o vaktin servet ve şevket sâhibi kabâilinden bulunmakla bunlar tarafından Beyt-i Şerîf'in duvarları yüksek yapılmış, dâhil ve hârici gûnâ-gûn nukûş ile tezyîn edilmiştir. Fakat bilâhare Amâlika Kâ'betu'llāh'ı vesîle-i intifâ' edinmeğe başladılar. Parasız ziyâretçilere Zemzem kuyusundan bir yudum su bile içirmez oldular. Bu azgınlık devrinde Kâ'betu'llāh'a da bakılmadığından, o yüksek duvarları, mâil-i inhidam bir hâle gelmişti. Nihâyet (seylü'l-fârre) denilen bir sel ile tamâmiyle yıkılmış, bunlar da savuşup gitmişlerdir.

Bu defa da Beyt-i Şerîf'i Cürhümîlerden "*Hâris İbn-i Mudâd-ı Esgar*" tecdîd etti ki, bu da Kâ'be'nin üçüncü binâsı oluyor. Kapısına iki kanad taktığı gibi bir de kilid koydu. Bir ara Cürhümîler de Kâ'betu'llāh'a riâyetsizlik etmeğe başladılar. Mülûk ve ağniyâdan gelen hediyeleri gasb edip huccâcı ziyâretten men' eder oldular.

---

[1] İbn-i Hişâm'ın *Siyret*'inde beyânına göre Amâlik, imlâkın, bâzılarına göre imlîkın cem'idir. Ve İmlik İbn-i Lâviz, İbn-i Sâm İbn-i Nuh'tur. Mine'l-kadîm Amâlika Belka hıttasında "*Maâb*" da sâkin id ler. Bu mıntaka-i arâzî Hicaz kıt'asının şimâlinde ve Felestin'in cenûbunda vâkı'dir. Zannolunduğuna göre, Benî İsrâil'in Bâbilistan'dan Arz-ı Mukaddes'e vüsullerinden evvel Felestin'in dahi sâhibleri ve ahâlîsi bunlar idi. Müşrik ve putperest bulunduklarından Benî İsrâil ile bunlar arasında mine'l-kadîm münâferet ve husûmet eksik olmazdı. Bâzı ehl-i ilmin beyânına göre, Mekke'ye putperestlik Huzâîlerden Amr İbn-i Lühey vâsıtasiyle bunlardan geldi. İri yarı, cesâret ve servet sâhibi olmakla meşhur idiler. Fir'avnîler zamânında bir aralık Mısır'ı da zabt etmişlerdi. Şemsüddîn Sâmi *Mısr-ı Kadîm Târihi*'nde (*Hiksûs*) ism-i garîbi ile yâd olunan Arabların dahi Amâlika'dan olmaları muhtemeldir, diyor. Muhterem müderris Şemsüddîn Günaltay'ın *İslâm Târihi*'nde Amâlika hakkında vesâika müstenid en derin tedkîkâtı vardır.

Zemzem kuyusunun suyu da bu sırada çekilmiş bulunuyordu. Benî Bekir ile Huzâîlerden "*Gubşân*", bu Cürhümî azgınlarına karşı harb açtılar. Ve Cürhümîleri Mekke'den sürüp çıkardılar.

İbn-i İshâk'ın rivâyetine göre, Cürhümîlerin reisi "*Amr İbn-i Hâris İbn-i Mudad*", Mekke'yi terk edeceği gece Beyt-i Şerîf'te mahfuz bulunan altın iki geyik heykelini ve sâir kıymettar hediyeleri alıp suyu çekilmiş Zemzem kuyusuna ilkā edip ve üzerini toprakla imlâ eylemiştir ki, bu eşyâyı ileride Resûl-i Ekrem'in ceddi Abdülmuttalib meydana çıkarmıştır. Bundan başka Cürhümîler kaçmazdan önce Hacerü'l-Esved'i de yerinden çıkarıp bir tarafa saklamışlardı. Bunlar Mekke'den ayrıldıktan sonra Yemen'e gitmişlerdir. Fakat Vatan-cüdâ muhâciret bunlar üzerinde derin bir te'sîr bırakmıştı. Reisleri "*Amr İbn-i Hâris*", vatana karşı tehassürünü, inşâd ettiği, bir çok şiirlerinde izhar ve Benî Bekr ile Gubşân-i Huzâî'yi tezyîf etmiştir. *Sîreti İbn-i Hişam*'da muharrer olan bu şiirleri bâzı ehl-i ilim, Arablar arasında ilk söylenen şiirler olduklarını iddia etmişlerdir.

Bundan sonra Beyt-i Şerîf'in umur ve vazâifini Huzâî Gubşân eline almıştır.

KÂ'BE-Yİ MUAZZAMA VE BENÎ HUZÂA : *Siyreti İbn-i Hişam*'da bildirdiğine göre, (*Seylü'l-Arm*) ın zuhûriyle (*Sedd-i Me'rib*) in[1] yıkıl-

[1] Bu târihî vâkıaya Sebe' Sûresinin 15 ve 16, 17 nci âyetlerinde şu sûretle işâret buyurulmuştur : (لقد كان لسبأ فى مسكنهم آية، جنتان عن يمين و شمال، كلوا من رزق ربكم و اشكروا له، بلدة طيبة و رب غفور. فاعرضوا فارسلنا عليهم سيل العرم و بدلناهم بجنتيهم جنتين ذواتى اكل خمط واثل و شئ من سدر قليل. ذلك جزيناهم بما كفروا و هل نجازى الا الكفور.) Bu âyetlerin meâli şöyledir : (= *Yemîn ederim ki : Sebe' kavminin meskenlerinde bir ibret vardır : her meskenin sağında, solunda iki güzel bahçe* (görenlere lisân-ı hâl ile) *Rabbınızın rızkından yeyiniz de O'na şükr ediniz !* (diyor). *Sebe' şehri, ne hoş bir belde, bu ni'metleri ihsân eden Rab Teâlâ'nın ne kadar mağrifeti bol?. Lâkin o Sebe'liler, haktan i'râz ettiler. Biz de üzerlerine (Arim seli) ni saldırdık. Ve bunların o güzel iki bahçelerini, ekşi yemişli, ılğın ağaçlı, bir az da sidirden ağacı bulunan iki köhne bahçeye çevirdik. Bu tebdil, onları nankörlükleriyle cezâlandırmaklığımızdır. Ve âdet-i ilâhiyemiz, çok nankör olanları, elbette böyle cezâlandırmaktır*).

Sebe', Kahtân ahfâdından, Sebe' İbn-i Yeşcüb İbn-i Ya'rüb İbn-i Kahtan'dır. Bu Sebe' kavmi güneşe taparken Belkîs'in hükûmeti zamânında Süleyman *aleyhi's-selâm*'a îmân etmişlerdi. Ve memleketlerinin merkez-i idâreleri olan Me'rib şehri ki, Sebe' diye yâd olunur. Cennet-âsâ bir ma'mûre hâlini almıştı. Fakat bilâhare gelen birtakım Peygamberlerin da'vetinden i'râz

ması üzerine etrâfa dağılan Yemenlilerden Benî Huzâa da Mekke cânibine gelmişti. Yukarıda îzâh ettiğimiz vechile Cürhümîleri terk-i diyâra mecbûr edip Beyt-i Mükerrem'in idâresini elde ettiler. Cürhümîlerin kaçarken yerinden çıkarıp bir tarafa sakladıkları Hacer-i Esved'i bulup mahall-i mübârekine vaz' ettiler. Bu sûretle Beyt-i Şerîf'in Hâcibliği Benî Huzâa'dan Gubşân'ın, sonra büyükten büyüğe intikal etmek sûretiyle Gubşan oğullarının ellerinde kaldı. Bunların en sonu *"Huleyl İbn-i Habeşiyye"* dir. Kâ'be'nin ve Mekke'nin umûru bu Huleyl'in elinde iken Hazret-i Peygamber'in beşinci batında ceddi olan *"Kusay İbn-i Kilâb"*, *Huleyl*'in kızı (*Hıba*) ile evlendi.

Kusay İbn-i Kilâb'ın bu izdivactan Abdüddâr, Abd-i Menâf, Abdü'l-Uzzâ, Abd nâmında dört oğlu oldu. Ahfâdı, emvâli çoğaldı. Şeref ve i'tibârı yükseldi. Bir müddet sonra Huleyl vefât etmekle Kusay, Mekke ve Kâ'be umûrunu bi'l-irs ve bi'l-istihkak eline aldı. Çünkü Kusay Kureyş'ten idi. Kureyş ise İsmâil İbn-i İbrâhim evlâdındandı. Elbette Benî Huzâa'dan ve Benî Bekir'den daha ziyâde riyâsete lâyıktı.

KUSAY ZAMÂNINDA MEKKE ŞEHRİNİN TE'SÎS EDİLMESİ VE KÂ'BE'-NİN DÖRDÜNCÜ BİNÂSI: Kusay; Beyt-i Şerîf'in Hicâbet, Sikâyet, Livâ, Sefâret, Nezâret, Ezlâm, Kıyâde, Rifâde, Nedve gibi[1] bütün vazâifini

---

ettiler. Seyl-i Arîm ile Sedd-i Me'rib yıkılmak sûretiyle cezâlandırıldılar.

Tefsir ve Târih kitablarında tafsîl edildiğine göre, Me'rib şehrindeki bu seddi, Melik Sebe' veyâhud Belkis yaptırmıştı. Halkı susuzluktan kurtarmak maksadiyle iki dağ arasında taş, zift, kum gibi levâzımla ve pek ciddî bir ihtimam ile yapılmıştı. Etrâfındaki akan sular, yağmur, sel suları bu seddi doldururdu. Halkın buradan su ihtiyâcı temin edilirdi. Bu sed sâyesinde Me'rib, zamânın dünyâ cenneti olmuştu. Seddin yıkılması üzerine halk açlıktan ve susuzluktan korkarak yurdlarını terk etmiş her kabîle bir tarafa dağılmıştır. *Siyret-i İbn-i Hişam*'da bunlardan Âl-i Cefne'nin Şam'a, Benî Lahm'in Irak'a, Benî Evs ile Benî Hazrec'in Yesrib'e, Benî Huzâa'nın da Mekke'ye çekildikleri bildiriliyor.

[1] HICÂBET: Kâ'be-i Muazzama'nın perdedarlığı vazîfesi idi. Resûl-i Ekrem ba's buyurulduğunda bu me'mûriyet *"Abdüddâr İbn-i Kusay"* evlâdından Osman İbn-i Talha yedinde idi. Feth-i Mekke zamânında yine kendisine ihsan buyurulmuş ise de Medîne'ye avdet buyurulduğunda am-zâdesi Şeybe'nin eline geçmiş ve zamânımıza kadar onun ahfâdı elinde kalmıştır.

SIKÂYET: Huccâca tatlı su iskâ etmek vazîfesidir. Bu me'mûriyet Abdülmuttalib İbn-i Hâşim'e ve onun vefâtında oğlu Abbâs'a ve bâdehu evlâd ve ahfâdına intikâl etmiştir. Sonra Abbâsîler devrinde Zübeyr İbn-i Avvâm evlâdına geçmiştir.

nefsinde cem' etmişti. Mekke'nin riyâseti de kendisine âidti. Kusay, bu riyâseti ve bu vazâif-i Beyt'i hakkıyle îfâ etti. Mekke'yi, medenî

LİVÂ : Bir mahalle asker sevk olunacağı zaman, bu me'mûriyette bulunan kimse bayrağını bir tarafa dikerdi. Muhâribler etrâfına toplanırdı. Bu me'mûriyet Abdüddâr evlâdından intikâl ile gelmiş ise de Uhud gazâsında cümlesi telef olmuştur.

SEFÂRET : Kabîleler arasında veya efrad beyninde tehaddüs eden münâzeaları hakem sıfatiyle halletmek vazîfesidir. Bu mansıb Adiy İbn-i Kâ'b evlâdında idi. Zamân-ı bi'sette Hazret-i Ömer İbn-i Hattâb yedinde bulunuyordu.

NEZÂRET : Âdetâ rusûmat me'mûriyeti gibi bir şey olup bir mahalden diğer bir mahalle nakledilen eşyâyı muâyene ile ruhsatiye vermekten ibâret idi. Zamân-ı Risâlet'te bu me'mûriyet Benî Temîm evlâdından Hazret-i Ebû Bekr-i Sıddîk uhdesinde idi.

SÂHİBÜ'L-KUBBE : Ekâbir-i Kureyş'in çadırını kurmak vazîfesi idi. Bu da Benî Mahzûm'dan Hâlid İbn-i Velîd yedinde idi.

EZLÂM : Kumar oklariyle tefe'ül etmek vazîfesidir. Câhiliyet zamânında bir işte şübhe eden himse bu oklarla tefe'ül ederdi. Bunlar "*Hübel*" nâmındaki butun yanında dururdu. Ve buna memur olan falcı vâsıtasiyle icrâ olunurdu. Bu oklar üç tâne idi. Birisinde (*Emerenî Rabbî = Bana Rabbım emretti*) yazılı idi. Diğerinde (*Nehânî Rabbî*) yazılı idi. Üçüncüsü de boştu. Bir kimse bir iş işlemek veyâhud işlememek arasında tereddüd ederse, bu oklardan birisini çekerdi. (*Emerenî Rabbî*) çıkarsa, onunla amel ederdi. (*Nehânî Rabbî*) çıkarsa, bırakırdı. Boş çıkarsa, o işi bir sene bırakırdı. Ferdâsı sene falını tecdîd ederdi. Tefe'ül eden kimse, falcıya muayyen bir şey hediye ederdi. Bi'set-i Nebeviyyede bu vazîfe Safvân İbn-i Ümeyye yedinde bulunuyordu. Bilâhare dîn-i İslâm bunun gibi hurâfeleri men' ettiği sırada bu fal âdeti de nehyedildi. Buna bedel istihâre teşrî' buyruldu.

KIYÂDE : Askere kumanda etmek vazîfesi idi.

HÂZİN-İ EMVÂL : Harb için tedârik olunan emvâl ve âlâtı muhâfaza idi. Zamân-ı Saâdet'te bu da Hâris İbn-i Kays uhdesinde bulunuyordu.

RİFÂDE : Kusay İbn-i Kilâb'ın hassatan ihtirâ ettiği bir teâvün-i içtimâîdir. Ve fukarâ-i huccâca muâvenetten ibâretti. Bunun için bir çok para toplanırdı. Hurma, kuru üzüm ve sâir hubûbat iştirâ olunup fukarâ-i huccâca tevzî edilirdi. Zamân-ı bi'sette Hâris İbn-i Âmir yedinde iken dokuzuncu sene-i Hicriye'de Ebû Bekr-i Sıddîk vâsıtasiyle ve Haccetü'l-Vedâ'da bilâ-vâsıta it'âm buyurulmuştur. Hulefâ-yi Râşidîn devrinde dahi bu vazîfe îfâ ve müahharan ilgâ edilmiştir.

NEDVE : Dârü'n-Nedve'de meclis-i meşveret akdinden ibâret idi. Bu da Kusayy'ın te'sîs ettiği âdetlerden birisi idi. Kureyş'e âid her iş burada müzâkere edilip karar verilirdi. Harb, sulh kararları bu meclisin vazâif-i mühimmesinden idi. Kureyş âilelerinin nikâhları burada kıyılırdı. [*Siyret-i İbn-i Hişâm*].

İbn-i İshâk'ın sâhib-i *Maksûre* Sâib *radiya'llâhu and*'ten rivâyetine göre, müşârün-ileyh : birisinin Hazret-i Ömer'den zamân-ı hilâfetinde Kusay İbn-i Kilâb'ın bu vazîfeleri hakîkaten zamânında îfâ ettiği doğru mudur, diye birer birer îzâh edip Hazret-i Fâruk'un da tasdîk ettiğini bildirmiştir.

bir şehir hâline koydu. Kusay zamânına kadar Mekke, bir kasaba hâlinde değildi. Beyt-i Şerîf'in etrâfı hâlî idi. Kâ'be'nin yakınında ev edinmeği Beyt'e karşı hürmetsizlik addedilirdi. Beyt'in uzaklarında mesken edinmişlerdi. Kâ'be'nin mücâvirleri, gündüzleri Beyt'in etrâfında dolaşırlardı. Akşam olunca pek uzak olmıyan evlerine çekilip giderlerdi. Harem-i Şerîf civârından ağaç kesmekten teşe'üm ederlerdi.

İbn-i İshâk'ın rivâyetine göre, Kusay, Kureyş âilelerine Beyt-i Şerîf'in civârından kısım kısım yerler ayırdı. Ve buralarda mekân tutarak Beytin şenlendirilmesini ve şerefinin artırılmasını emretti. İbtidâ kendisi Hârem civârının ağaçlarını keserek bir ev yaptığı gibi diğerlerini de teşvîk eyledi. Beyt-i Şerîf' te'sîs edilecek Mekke şehrine merkez ittihaz edildi. Ve tavâf edilecek kadar açıklık bırakılıp etrâfına evler yapıldı. Kusayy'ın evine "*Dârü'n-Nedve*" denildi. Kapısı Beyt'e karşı olan bu ev, Mekkeliler için "*Dâr-i şûrâ*" ittihaz edildi. Umûr-ı memleketi, Kureyş burada müzâkere ve idâre ederdi. Hicret'in 44 üncü yılında Hazret-i Muâviye tarafından Dârü'n-Nedve satın alınıp Harem-i Şerîf'e ilhak edildi. Şimdi Kâ'be'-nin Şimal cihetinde ve Altın oluğun karşısında kâin "*Hanefî makāmı*"nın zemîni Dârü'n-Nedve'nin arsası olduğu mervîdir.

İbn-i İshâk'ın rivâyetine göre, Kusay ihtiyarlayınca idâre-i umûru büyük oğlu Abdüddâr'a tefvîz eyledi. Ve: "*Oğlum! Seni kavmimize reis tâyin ediyorum. Binâenaleyh sen olmadıkca Kureyş'ten kimse Kâ'be'ye giremez. Buraya ancak senin huzûrunla girilebilir. Harb zamânında millî bayrağı sen elinle dikmedikçe kimse dikmek hakkını hâiz değildir. Huccacdan hiç birisi, kimsenin elinden su içemez, yalnız senin elinden içer. Hac mevsimi hiç bir hacı kimsenin ekmeğini yemez, ancak senin ekmeğini yer. Memleket işlerine hiç bir yerde karar verilemez, ancak senin evinde, Dârü'n-Nedve'de karar verilebilir*" dedikten sonra Abdüddâr'a Hicâbet, Sikāyet, Livâ, Rifâde gibi bütün vazâifi verdiğini bildirdi. Abdüddâr zamânında vahdet muhâfaza edildiyse de bilâhare Kureyş, Kâ'be'nin vazâif ve imtiyâzâtı sebebiyle nizâ' ve ihtilâfa başladılar. Gitgide bu ihtilâf (Hilfü'l-mutayyibîn) ve (Hilfü'l-fuzûl) gibi târihî vâkıaların vukūuna vesîle oldu ki, Abdüllāh İbn-i Cüd'ânın hânesinde vuku' bulan bu hilfe Resûl-i Ekrem de şâhid olmuştu. Zuhûr-ı İslâm ile de bu nâire-i ihtilâf sönmeyip devâm etmiştir.

İbn-i İshâk'ın Muhammed İbn-i İbrâhîm-i Teymî'den rivâyetine göre, Süfyânîlerden Medîne vâlisi bulunan Velîd İbn-i

Utbe, amucası Muâviye İbn-i Ebî Süfyan'dır. Hiç şübhesiz ki, Kusay, Mekke'yi kuran ve Arabları medenî bir idâreye mazhar eden büyük bir zattır.. Abdüddâr'ın vefâtından sonra cem' ettiği vazâif ve imtiyâzât aralarında taksîm edildi. Hazret-i Peygamber'in büyük pederi Hâşim dahi babası Abd-i Menâf İbn-i Kusay'den müteвâris Rifâde ve Sikāye vazîfelerini semâhat ve asâletle îfâ etmişti. Ulüvv-i cenâbı beyne'l-Arab mesel olmuştur. Hâşim senevî iki kervan tâyin etmişti. Birisi kışın Yemen'e, diğeri yazın Sûriye'ye giderdi. Sâhib-i servet idi. İlk Mekke'de huccâca tirid yedirdiği meşhurdur. Asıl ismi Amr iken bunun için Hâşim unvânını almıştır. Bir Kureyş şâiri Hâşim'in bütün menkabesini şu kıt'asında toplamıştır:

عمرو الذى هشم الثريد لقومه   و رجال مكة مسنتون عجاف
سنت اليه الرحلتان كلاهما   سفر الشتاء و رحلة الاضياف

Hâşim, Şam'a ticâret için vuku' bulan bir seferinde Gazze'de vefât etti. Bunun üzerine Rifâde ve Sikāye vazîfelerini küçük kardeşi ve Mekke'nin semâhatle iştihar etmiş bir sîmâsı olan Muttalib İbn-i Abd-i Menaf deruhde etti. Bu sırada Hâşim'in oğlu Şeybe (*Abdülmuttalib*) küçük bir yaşta Medîne'de Benî Neccar'dan dayıları yanında bulunuyordu. Şeybe'yi amucası Muttalib Medîne'de bırakmayıp bizzat kendisi getirmişti. Şeybe'yi görenler Abdülmuttalib'in kölesi zanettiklerinden Şeybe bu namla iştihâr etmiştir. Ve amucasının vefâtı üzerine Kâ'be'nin bu vazîfelerini deruhde ederek ecdâdının şerefiyle mütenâsib ve hattâ onlara fâik bir sûrette idâre etmiştir. İbn-i İshâk'ın Abdullāh İbn-i Gāfikî tarîkıyle Hazret-i Alî'den rivâyetine göre, Abdülmuttalib riyâseti zamânında Zemzem kuyusunun İsaf ile Nâile adlı putların arasındaki vâkı' mezbahta olduğunu mükerreren rü'yâsında görerek orasını kazdırdı. Ve Cürhümîlerin Mekke'yi terk ederken defnettikleri zırh, kılıç gibi birtakım esleha-i nefîse ile geyikler meydana çıkarıldı. "*Hübel*" putunun karşısında çekilen kur'ada geyikler Kâ'be'nin, eşyâ Abdülmuttalib'in hissesine isâbet eyledi. Tabiî Zemzem kuyusu Abdülmuttalib tarafından idâre edilmekle berâber Abd-i Menaf oğulları için de bu hâdise medâr-ı fahr ü ibtihâc oldu. Cedd-i a'lâları İsmâil İbn-i İbrâhim *aleyhime's-selâm*'ın kuyusu bulunmuştu. Bir çok kasîdeler söylenerek bu Zemzem vâkıası tesbit edildi.

Mekke şehrinde Kureyşîlerden her kabîlenin kendilerine mahsus birer kuyuları vardı. Fakat hiç birisinin suyu Zemzem suyunun nefâsetini ve hassa-i şifâiyesini hâiz değildi. Bu cihetle diğer kuyuların suyu umûr-ı beytiyede kullanılıp Zemzem suyu yalnız içilmeğe tahsîs edildi.

Hazret-i Resûlullāh'ın peder-i âlîleri Abdullāh, Abdülmuttalib'in en sevgili bir oğlu olduğu halde pek genç iken vefât ettiğinden Kusay zamânındanberi dört batın âilesine tevârüs eden Kâ'be'nin ve Mekke'nin bu vazâif ve imtiyâzâtının hiç birisinden istifâde edemedi. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in ecdâdı böyle mevki ve kudret sâhibi oldukları halde kendisine büyük bir mîras kalmamasının sebebi budur. Anın için ceddi Abdülmuttalib'in, onun vefâtında amucalarının zîr-i himâyelerinde kalmıştır.

KUSAY ZAMÂNINDA KÂ'BE'NİN BİNÂSI : Buraya kadar devâm eden îzâhımızın yegâne me'hazi *Sîret-i İbn-i Hişam* olduğu halde orada Kusay tarafından Kâ'be'nin inşâsına dâir bir kayda tesâdüf edemedik. İslâm müverrihlerinin çoğu Kusay tarafından Kâ'be şehrinin te'sîsini bildirmekle berâber Kâ'be'yi müceddeden inşâ ettiğini de haber vermişlerdir. Hattâ Mâverdî *Ahkâm-ı Sultâniye*'sinde Amâlika, Cerâhime, Benî Huzâa taraflarından Kâ'be'nin inşâ ve tecdîdine hiç tamas etmiyerek İbrâhim *aleyhi's-selâm*'dan sonra ikinci bânî olarak Kusay İbn-i Kilâb'ı göstererek şöyle diyor: Hazret-i İbrâhim'den sonra Beyt-i Şerîf'i Kusay İbn-i Kilâb yıkıp yeniden yapmış ve üzerine hurma ağacından bir sakıf inşâ etmiştir. Duvarlarının irtifâı da binâ-i Halil'den dokuz arşın yükseltip sâir cihetlerini Hazret-i İbrâhim'in kadîm üslûbu üzerine yapmıştır. Şârih Kastalânî de Hazret-i İbrâhim'den sonra Amâlika, Cerâhime, Benî Huzâa ve Kusay taraflarından inşâ edildiğini, beşinci defa da Kureyş'in binâsını bildiriyor.

KUREYŞ TARAFINDAN KÂ'BE'NİN BEŞİNCİ BİNÂSI : İbn-i İshâk'ın rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem Efendimiz otuz beş yaşında iken Kureyş, Kâ'be'yi yeniden inşâ etmeğe karar verdiler. Yukarıda da bildirdiğimiz vechile İbn-i İshâk'a göre, bu târihte Kâ'be'nin duvarları insan boyundan yüksekti. Taşla örülmüştü, üzerinde sakfi da yoktu. Bu cihetle Beyt-i Şerîf'e ziyâretciler tarafından hediye edilip de Kâ'be dâhilindeki Kâ'be hazînesinde mahfuz bulunan eşya çalınmağa başlamıştı. Hattâ Huzâîlerden Benî Müleyh'in kölesi

Düveyk isminde birisinin hırsızlara yataklık ettiği anlaşılmış ve eşyâ-yı mesrûka onun nezdinde bulunarak eli kesilmişti. Artık Kâ'be duvarlarını tahkîme ve üstünü teskîfe lüzum görüldü. Bu sırada Kâ'be'yi tebhîr eden bir kadının ateşinden sıçrayan bir kıvılcım, sitâre-i Kâ'be'yi tutuşturmuş ve kisve ile berâber duvardaki hatılları da yakıp taşları kağşatmıştı. Müahharen zuhûr eden bir sel de duvarları esâsından tahrîb etmişti. Beyt'in inşâsına lüzûm-ı kat'î hâsıl olmuştu. İâne cem'ine başlandı. Resûl-i Ekrem'in pederi Abdullāh'ın dayısı (*Ebû Vehb İbn-i Amr*) verilecek iânenin halâl maldan verilmesini teklîf etti.

Bu sırada Rum bir tâcire âid büyük bir kereste gemisi Cidde sâhilinde karaya düşmüştü. Bunun kerestesini iştirâ için Velîd İbn-i Muğîre Cidde'ye gönderildi. Velid geminin hamûlesini aldı. Mekke'de ikāmet eden tüccar bir kıptî vâsıtasiyle de sâir levâzım-ı inşâiye izhâr edildi. Geminin mâhir bir mimar olan (***Bakum***) nâmındaki kıptî kaptanı Mekke'ye celb edildi. Ve buna, Mekke'de ikāmet eden kıptî bir neccar da terfîk edildi..

Ebû Vehb İbn-i Amr erkân-ı Kâ'be'nin inşâsını beyne'l-kabâil taksîm etti: Kâ'be'nin kapı kısmını İbn-i Abd-i Menâf ile Benî Zühre'ye, rükn-i Hacerü'l-Esved ile rükn-i Yemânî Benî Mahzûm ve Benî Teym'e, Mîzab ciheti Benî Abdüddâr ile Benî Esed, zahr-ı Kâ'be de Benî Cemh'a isâbet eyledi. Bir takımı da Mekke dağlarından taş getirmeğe memur edildi.

Bu istihzârattan sonra Kâ'be duvarlarının yıkılmasına sıra gelmişti. Fakat bu harab duvarlardan bir taş koparmağa kimse cesâret edemiyordu. Hattâ İbn-i Hişâm'ın beyânına göre, herkes dağılmağa başlamıştı. Hemen Velîd İbn-i Muğîre atılıp: dağılmayınız! Kâ'be'yi yıkmağa ben başlayorum, diye haykırdı. Ve Kâ'be'nin üstüne çıkıp (اللهم لا نريد الا الخير = *Yâ Rab! Hedm-i Kâ'be'de hayırdan başka bir maksadımız yoktur*) deyip sonra rükneyn tarafını yıkmağa başladı. Kureyş o gece intizâr edip ferdâsi günü Velîd'in sapa sağlam olduğunu ve çalışmağa başladığını görünce herkes duvarları yıkmağa başladı. Hazret-i İbrâhim'in attığı temel taşlarına kadar indiler.

HACERÜ'L-ESVED'İN VAZ'INDA İHTİLÂF : İnşaate başlandı. Her kabîle kendisine isâbet eden kısmı yapıyordu. Bu sûretle duvarlar yükselip Hacer-i Esved'in mahall-i mahsûsuna konulmasına sıra gelmişti. Kureyş'ten her kabîle Hacerü'l-Esved'in vaz'ı şerefini

kazanmak için o hizmette kendi bulunmak istiyordu. Bu cihetle kabîleler arasında münâkaşa zuhûr etti. Her biri bu şerefin kendine âid olduğunu iddia ediyordu. Hele Abdüddâr oğulları çok ileri gidip bir çanak dolusu kan getirdiler. Ellerini bu kana bulaştırıp kanımız dökülmedikçe kimse bize takaddüm edemez, diye yemîn ettiler. Bu cihetle buna (لعقة الدم) denildi. Bu muhâsama dört, beş gün devâm etti. Nihâyet Kureyş'in en yaşlısı olan Ebû Ümeyye Benî Muğîre Kureyş'in ileri gelenlerini Mescid'de topladı. Vukū' bulan teklif üzerine vakt-i muayyende Mescid'in Safâ tarafındaki kapısından her kim evvel girerse onun hakem tâyin edilmesine karar verdiler. Muayyen zaman hulûl edince bir hüsnü tesâdüf olarak ibtidâ Resûl-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem* kapıdan içeriye girmiş bulundu. Bunun üzerine Kureyş rüesâsı bir ağızdan: (هذا الامين رضينا هذا محمد = *İşte bu giren zat, emîndir, bunun hakemliğine râzıyız, bu emîn zat, Muhammed'dir*) dediler[1]. Resûl-i Ekrem bunların yanına gelince hakemliğini arz ve kabûlünü ricâ ettiler. Resûl-i Ekrem:

— Bana bir (sevb = kaftan) getiriniz, buyurdu. Getirilen bu ridânın içine eliyle Hacer-i Esved'i alıp koydu. Sonra kabîle reislerinin bu rıdânın birer tarafını tutup birlikte kaldırılarak mahall-i mahsûsuna götürmelerini emr etti. Hacerü'l-Esved mevziine gelince, Resûl-i Ekrem bizzat eline alıp yerine koydu, sonra üstü örülüp inşâ edildi.

Sîret-i İbn-i Hişam'da zikr olunduğu üzere, Kureyşîlerden "*Hübeyre İbn-i Vehb-i Mahzûmî*" bu hâdise-i tahkîmi, âtîdeki bir kasîdesinde şöyle tesbît etmiştir:

تشاجرت الاحياء فى فصل خطة ... جرت بينهم بالنحس من بعد اسعد
تلاقوا بها بالبغض بعد مودة ... و اوقد نارا بينهم شر موقد
فلما رأينا الامر قد جد جده ... و لم يبق شئ غير سل المهند
رضينا و قلنا العدل اول طالع ... يجئ من البطحاء من غير موعد
ففاجأنا هذا الامين محمد ... فقلنا رضينا بالامين محمد
فجاء بامر لم يرا الانسان مثله ... اعم و ارضى فى العواقب و البد

[1] "*Emîn*" lûgatte gadr ve hiyânetten, yalandan dolandan sâlim olan mevsuk ve mu'temed kimseye denir. Resûl-i Ekrem Efendimiz küçük yaşındanberi kimseyi rencîde etmeyip bütün hayâtı müddetince fazîlete münâfî hiç bir hal ve hareketi görülmediği için ba's olunmazdan evvel de Kureyş arasında (*Emîn*) unvâniyle yâd olunurdu.

اخذنا باطراف الرداء و قلنا　　له حصة من رفعها قبضة اليد
و كل رضينا فعله و صنيعه　　فأعظم به من رأى هاد و مهتدى
و تلك يد منه علينا عظيمة
يروح لها هذا الزمان و يغتدى [1]

Kureyşîler Kâ'be duvarlarını on sekiz zirâ' irtifâında inşâ ettiler. Üstünü bir çatı ile örttüler. Kapısını da bir adam boyu yerden yükselttiler. Lâkin kuvve-i mâliyeleri kifâyet etmediğinden Beyt-i Şerîf arsasının sâhası daraltılıp altı zirâ' mikdârını dışarda bıraktılar. Buranın da Kâ'be'den olduğu anlaşılmak için etrâfina kısaca bir duvar çektiler. Bunun da iki tarafina birer medhal bıraktılar. Buraya (*Hicr-i İsmâil*) nâmı verdiler ki, el'an (*Hatîm*) denilen mahall-i mübârektir. Kâ'be'den ma'dûd olduğu için bunun hâricinden tavâf edilir. Hicr-i İsmâil'e ve bunun Beyt-i Şerif'ten ma'dûd olduğuna dâir Buhârî'nin Hazret-i Âişe'den bir rivâyeti vardır ki, tercemesi (793) numara ile aşağıda gelecektir.

HAMÂSET VE ASÂLET-İ DÎNİYE BİD'ATİ :

İbn-i İshak diyor ki: Kureyş, ya Fil vak'asından evvel ve yâhud sonra vukûunu zann ü tahmîn ettiğim bir bid'at ortaya koydular ki, târihte (*Hums*) diye yâd olunup asâlet-i dîniye iddiasından ibârettir. Bunlar: biz, İbrâhim evlâdıyız, Ehl-i Harem'iz, Beyt'in sâhibiyiz, Mekke'nin de sâkini bulunuyoruz. Kabâil-i Arab'dan hiç vir kabîle efrâdı, bizim hâiz olduğumuz bu şeref ve i'tibârı hâiz değildir. Binâenaleyh biz, bu müstesnâ mevkiimizin şeref ve i'tibârını muhâfaza etmeliyiz. Bundan böyle Harem hâricinde hiç bir şey'e ta'zîm etmeyip bütün ihtirâmâtımızı Harem dâhiline hasr etmeliyiz. Meselâ, Arafât'ta halk ile bir sırada yanyana, omuz omuza durup vakfe etmek, sonra halk ile geri dönüp gelmek bizim kadrimizi tenzîl eder, diyorlardı.

Yine İbn-i İshak: Kureyşîler, bu asâlet fikrini ortaya koydu ve tatbik etmeğe başlayıp Arafât'a çıkmağı, Arafât'ta vakfe etmeyi ve Arafât'tan ifâzayı bilâ-tereddüd terk ettiler. Herkes Arafât'ta vakfe ederken bunlar cemâatleriyle Müzdelifeye giderler, orada dururlardı.

[1] Yukarıda îzâh ettiğimiz kâfiyet-i tahkîm, bu kasîdenin geniş bir tercemesi olduğundan ikinci bir tercemeye lüzum görmedik.

Ve: biz, ehlu'llâhız, Harem-i Şerîf'in hâdimleriyiz, diyerek müsâvâtı kabûl etmezler, herkese tekaddüm ve tefevvuk iddiâsında bulunurlardı. Fakat bunların hepsi pek âlâ bilirlerdi ki, Arafât'ta vakfe etmek İbrâhim *aleyhi's-selâm*'ın dîni muktezâsıdır. Benî Kinâne ile Benî Huzâa da bu hususta Kureyş'e iltihak etmişlerdi.

Yine İbn-i İshâk'ın beyânına göre: Bunlar Hac için, Umre için gelen urbâna müdâhaleye kadar ileri gitmişlerdir. Hil'den yâni Harem hâricinden gelen herkesin Beyt'i ilk tavâfı siyâb-i hums ile yâni bu asilzâdelere mahsus kisve ile tavâf etmelerini karar altına alıp tatbîk ettiler. Bu kâranın netîcelerinden biri: kim ki, âdî libâsı ile gelip tavâf ederse, tavaftan sonra o elbîseyi çıkarıp atması zarûrî idi. Bu atılan elbîseye (*siyâb-i lekā*) derlerdi ki, turfa olmuş elbîse demekti. Artık ondan ne sâhibinin, ne de başkasının intifâı halâl değildi. Kimse ona el süremezdi. Fenâ vezninde (*lekā*) lüğaten hakāret ve zilletten dolayı i'tibâr edilmeyip atılan şey'e denir. Bu tâifin libâsı da içinde günâh işlenmiş bir nesne olarak i'tibardan sâkıt addolunuyordu. O karârın ikinci bir netîcesi de: asilzâdelere mahsus bir libâsı bulamayan urbânın erkekleri çıplak, kadınları da yalnız önü yırtmaçlı kısa iç gömleği ile tavâf etmeğe mecbur edilmesidir. *Sîret-i İbn-i Hişam*'da bütün elbîsesinden tecrîd edip bir iç gömleği ile tavâf etmeğe mecbûr olan bir Arab karısının hem tavâf edip hem de şu beyti inşâd ettiği bildiriliyor:

اليوم يبدو بعضه او كله   و ما بدا منه فلا أحله

Zavallı kadın bu beytinde: "*Şimdi bunun bir kısmı veyâhud hepsi açıktır. Fakat ben bunun açılanını da halâl etmem hâ!*" diyordu.

Arab erkeği de lâbis bulunduğu ve pek sevdiği elbîsesiyle tavâf edip de cezâen bunu çıkarıp atmağa mecbûr olduğunda gözü, gönlü elbîsesi üstünde kalarak:

كفى حزنا كرى عليها كانها   لقى بين ايدى الطائفين حريم

Demiştir ki: "*Bana hüzn ü keder olmak üzere meyl ü muhabbetimin elbîsem üstünde temâdî etmesi kâfîdir. Bu elbîsem, tavâf eden cemâat arasına atılmış bir turfadır. Artık benim için ona el sürmek haramdır*" mânâsınadır.

Bunlardan başka Kureyşîler, sevâimle iştiğâli ve sütünden yağ, yoğurt istihsâl ve intifâını da şeref-i asâletleriyle kābil-i te'lîf görmi-

yerek hums için bunları da haram kılmışlardı. Daha ileri giderek hac veya umre için Mekke'ye gelen ehl-i hillin, hâric-i Harem'den getirdikleri her şey'i yemek de hums sâhibi Kureyş için haramdır, demişlerdir.

İSLÂM DÎNİNİN BU CÂHİLİYET ÂDETLERİNİ LÂĞVI:

Bu câhiliyet âdetleri, Resûl-i Ekrem ba'S buyuruluncaya kadar bu sûretle devâm etmiştir. Bi'set-i Ahmediye'den sonra emsâl-i câhiliyet âdetleri vechile bunlar da tamâmen nehyedilmiştir. Evvelâ: Bakare Sûresinin (199) uncu âyet-i kerîmesinde (*Ey Kureyşîler! Bundan sonra nâsın vakfe edip döndüğü Arafât'tan siz de vakfe edip dönünüz!*) [1] buyurulup Arafât'ta devr-i İbrâhim'denberi nâs ile berâber vakfe edilegeldiği gibi müsâvî bir sûrette vakfe edilerek yine halk ile birlikte Arafât'tan Müzdelife'ye gelmek farz olduğu emr ve ta'lîm buyurulmuştur. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in de Haccetü'l-Vedâ'da ümmetiyle birlikte Arafât'a çıkıp vakfe edildiğini, ve oradan Müzdelife'ye cemâat-i kübrâ ile ifâza edilip dönüldüğünü aşağıda îzâh edeceğiz.

Sonra da: A'râf Sûresi'nin 26, 27, 28, 31, 32 inci âyetlerinde çıplak tavâf gibi diğer bid'atler de nehyedilerek şöyle buyurulmuştur: (*Ey Âdem oğulları! Size avret yerlerinizi örtecek bir libas, bir refah verdik. Fakat takvâ libâsı her libastan hayırlıdır. Bu bahşâyiş-i ilâhî, Cenâb-ı Hakk'ın kerem ü inâyetine delâlet eden âyetlerdendir. Umulur ki; insanlar, setr-i avret edecek libas ihsan buyurulmasındaki hikmet-i ilâhiyeyi düşünürler. Ey Âdem oğulları! Sakınınız Şeytan sizi dalâlete sevk etmesin. Nasıl ki o Şeytan vaktiyle ananız, babanız Cennet'ten çıkarken çirkin yerlerini biribirine göstermek için elbîselerini soyarak Cennet'ten çıplak çıkmalarına sebeb olmuştur. Çünkü o Şeytan ve Şeytan kabîlinden olan insanlar, sizin onları göremeyeceğiniz cihetten sizi görür. Muhakkak ki biz Şeytanları, Şeytan ruhlu îmansız insanlara elebaşları kıldık. Bu îmansızlar bir fuhş irtikâb ettiklerinde: biz ulularımızı böyle yapar bulduk. Allah da bize böyle emretti, derler.* [Keşf-i avretle tavâfı, kadîm bir âdet ve muktezâ-yi emr-i ilâhî bir ibâdet iddiâ ederler].

Habîbim! Sen bunlara de ki: Allah, aslā fuhşiyyâtı emr etmez. Bilmediniz bir şey'i Allāh'a karşı ne cesâretle söylersiniz?).

---

[1] ثم افيضوا من حيث افاض الناس و استغفروا الله، ان الله غفور رحيم [سورة البقره].

31, 32 inci âyet-i kerîmelerde de: (*Ey Âdem oğulları! Mescidde her bulunmak istediğinizde ziynetinizi takınınız, ve yeyiniz, içiniz fakat isrâf etmeyiniz. Allah isrâf edenleri sevmez. Habîbim! Bu Kureyşîlere de ki: Allâh'ın kulları için yarattığı ziyneti ve rızk kabîlinden bütün tayyibâtı kim harâm edebilir? Bu ziynetler, bu temiz rızıklar dünyâ hayâtında îmân edenler içindir. Kıyâmet gününde de hâlis olarak vardır. İşte biz, bilmek kābiliyeti olan bir kavme âyetlerimizi böyle tafsîl ederiz*) buyurmuştur[1].

RESÛL-İ EKREM ÜZERİNDE NÜBÜVVETİN İLK TECELLÎSİ:

Sahîh-i Buhârî'de ve diğer Sıhah ve Sünen'de Hazret-i Câbir'den rivâyet olunduğuna göre, Kureyş tarafından Kâ'be'nin bu binâsı sırasında Resûl-i Ekrem de amucası Abbâs ile birlikte omuzunda taş taşımıştır. Herkes çalışırken izârını çıkarıp omuzuna taş altına koymakta idi. Abbas: Yâ Muhammed, sen de izârını çıkarıp omuzuna koysana, ihtârında bulundu. Resûl-i Ekrem ihrâmını çıkarıp koyacağı sırada hemen yere düştü. Ve iki gözünü semâya dikerek Hazret-i Abbâs'a: izârımı bana veriniz! buyurdu. Ve ihrâmını alıp beline bağladı. O zamâna kadar uryân olarak görülmeyen Resûl-i Ekrem Zekeriyyâ İbn-i İshâk'ın tarîk-ı rivâyetine göre, bundan sonra da bir daha uryan görülmedi. *Beyhekî*'nin *Delâil*'indeki rivâyetinde şu ziyâde de vardır: Resûl-i Ekrem düşünce, Abbas İbn-i Abdülmuttalib hemen kucaklamış ne olduğunu sormuş?. Resûl-i Ekrem: setr ile emr, uryân olarak gezmekten nehyolundum, buyurmuş. İbn-i Abbas: "*Ben bunu, Allâhu Teâlâ'nın Resûlünün Nübüvvetini izhâr ettiği zamâna kadar bir sır hâlinde muhâfaza ettim, Resûl-i Ekrem üzerinde Nübüvvetin ilk tecellîsi budur, keşf-i avretten nehy olunmasıdır*" demiştir. *[Umdetü'l-Kārî]*.

---

[1] يا بنى آدم! قد انزلنا عليكم لباساً يوارى سوآتكم و ريشا، و لباس التقوى ذلك خير، ذلك من آيات الله لعلهم يذكرون ● يا بنى آدم لا يفتننكم الشيطان كما اخرج ابويكم من الجنة ينزع عنهما لباسهما ليريهما سوآتهما، انه يراكم هو و قبيله من حيث لا ترونهم، انا جعلنا الشياطين اولياء للذين لا يؤمنون ● و اذا فعلوا فاحشة قالوا وجدنا عليها اباءنا و الله امرنا بها، قل ان الله لا يأمر بالفحشاء، أتقولون على الله ما لا تعلمون ● [الى] يا بنى آدم! خذوا زينتكم عند كل مسجد و كلوا واشربوا و لا تسرفوا، انه لا يحب المسرفين ● قل من حرم زينة الله التى اخرج لعباده و الطيبات من الرزق، قل هى للذين آمنوا فى الحياة الدنيا خالصة يوم القيامة، كذلك نفصل الآيات لقوم يعلمون ● [سورة الاعراف]

ABDULLĀH İBN-İ ZÜBEYR ZAMÂNINDA KÂ'BE'NİN ALTINCI BİNÂSI :

Abdullāh İbn-i Zübeyr asîl bir âilenin zâde-i necâbeti bulunduğundan[1] Abdullāh İbn-i Ömer gibi Yezîd'e biy'at etmekten imtinâ edip Mekke'ye firâr etmişti. Fakat iddiâ-yı hilâfet etmemişti. Kerbelâ fâciası üzerine Yezîd'e karşı umûmî bir hoşnudsuzluk uyandı. 63 senc-i Hicriyesinde Medîneliler (*Abdullāh İbn-i Hanzale*) ye, Mekke'liler de (*Abdullāh İbn-i Zübeyr*) e biy'at ettiler. Yezîd Müslim İbn-i Ukbe kumandasında gönderilen bir ordu ibtidâ Medîne'ye hücûm edip târihin kayd ettiği (*Harre fâciası*) nı irtikâb, Muhâcirîn ve Ensar'dan bir çok zevâtın kanını döktükten sonra Mekke'ye doğruldu. Yolda Müslim hastalandığından (*Husayn İbn-i Nümeyr*) kumandasına giren bu ordu Mekke'yi muhâsara etti. Harem-i Şerîf'te mukātele menhî iken hurmet-i Harem'i hetk ile Kâ'betu'llāh mancınıklarla taşa tutuldu. Yağlı fitiller atıldı. Beyt-i Şerîf'in üstündeki kisve tutuşup yandığı gibi Beyt'in sakfına sirâyet edip yakmıştı. Duvar taşlarından bir kısmı çatlamış ve yerinden oynamıştı.

---

[1] Abdullāh İbn-i Zübeyr, Sahâbî oğlu Sahâbî'dir. Pederi Zübeyr İbni'l-Avvâm Aşere-i Mübeşşere'dendir. Vâlidesi Zâtü'n-Nitâkayn Esmâ' Bint-i Ebî Bekr *radiya'llâhu anhümâ*'dır ki, terceme-i hâlini bu eserimizin dördüncü cildinde 740, 741 [İkinci baskı, s: 582, 583] inci sahifelerinde yazmıştık. Babasının anası "*Safiyye*" de Resûl-i Ekrem'in halasıdır. Hicret-i Seniyye'den sonra Medîne'de muhâcir âileleri içinde ilk doğan çocuk Abdullāh İbn-i Zübeyr'dir. Yehûdîler: Biz Muhâcirlere sihir ettik, bunlar arasında tevâlüd ve tenâsül munkatı'dır, diyorlardı. Abdullāh'ın tevellüdü Yehûdun bu iddiâsını fi'len tekzîb ettiğinden tevellüdü müslümanlar için pek ziyâde meserreti mûcib olmuştur. Resûl-i Ekrem nevzadı tahnîk buyurup ağzına hurma çiğnemi çalmış ve ceddi Ebû Bekr ile künyelemiştir.

Abdullāh İbn-i Zübeyr böyle asîl bir zat olmakla berâber son derece müttekî ve sâhib-i şecâat idi. Bu hususta me'hazimiz olan Şüyûtî'nin *Târih-i Hulefâ*'sında pek çok menâkıbı muharrerdir.

Abdullāh İbn-i Zübeyr'in böyle zâtî ve âilevî fazîlet ve meziyetinden dolayı Hicaz, Yemen, Irak, Horasan halkı tamâmen kendisine tâbi' oldu. Öbür tarafta Yezîd'in oğlu küçük Muâviye'ye de Şam ve Mısır halkı biy'at etmişti. Az bir müddet sonra bu Muâviye İbn-i Yezîd'in vefâtı üzerine Şam ve Mısır halkı da İbn-i Zübeyr'e biy'at ettiler. Fakat Mervân İbn-i Hakem türeyip Şam'ı, Mısr'ı zabt etmiştir. Bu cihetle Zehebî gibi bir çok ehl-i ilme göre Mervân ümerâ-i mü'minînden ma'dud değildir. Abdülmelîk'in hilâfeti de ancak Abdullāh İbn-i Zübeyr'in katlinden sonra me'teberdir ki, (73) Hicrî târihine müsâdiftir.

Şamlılar Beytu'llāh'a karşı bu hürmetsizliği irtikâb ederken bir taraftan da:

خطارة مثل الفنيق المزبد ترمى بها اعواد هذا المسجد [1]

diye istihfafkârâne recez söylemek fazîhasında da bulunmuşlardır.

Bu Şam ordusu kumandanı Husayn'ın bu fecî hareketi tesbît ve takbîh edilerek:

ابن نمير بئس ما تولى قد احرق المقام و المصلى

denilmiştir.

Sahîh-i Müslim'de (*Kâ'be'nin yıkılıp binâ edilmesi*) unvanlı bir bâbında Mekke'nin büyük imâmı Atâ' İbn-i Ebî Rebâh'tan rivâyet olunduğuna göre, Abdullāh İbn-i Zübeyr *radiya'llāhu anhümâ* bu muhterik Kâ'be'yi mevsim-i hacda hacılar gelinceye kadar o hâl-i harâbîde bıraktı. Maksadı: Huccâcı ehl-i Şam aleyhinde tehyîc etmekti. Hacılar gelince bunlara:

— Ey nâs! Bana Kâ'be hakkındaki fikrinizi söyleyin. Bu Kâ'be'yi yıkıp yeniden mi yapayım, yoksa kağşamış yerlerini ıslah mı edeyim? diye sordu. Abdullāh İbn-i Abbâs:

— Benim kanaatime göre, kağşamış yerleri ıslâh edilmeli ve üstünde bi'set-i Muhammediyyenin mukaddes hâtıraları bulunan ve bütün müslümanların hâtıra-i ihtirâmını taşıyan Beyt-i Muazzam'ı ve bu Beyt'in her taşını, o ebedî hâtıralarla başbaşa bırakılmalıdır, dedi. İbn-i Zübeyr bunun üzerine:

— Fakat sizin birinizin evi yansa, o harîk-zede evini tecdîd etmeden rahat edemez. Rabbınızın Beyt'i bu halde kalmasına nasıl râzı olursunuz?. Binâenaleyh ben Rabbimden üç defa istihâre edeceğim. Ondan sonra işime bakacağım, diye cevab verdi. Üç gün sonra da Kâ'be'yi yıkıp yeniden yapmağa azm etti. Fakat halk ilk önce Kâ'be'nin üstüne çıkıp da yıkmağa başlayana semâvî bir belâ nâzil olmasından korkuyordu. Nihâyet bir adam çıkıp bir taş koparak aşağı yuvarladı. Halk buna bir şey isâbet etmediğini görünce mütevâliyen bunlar da yıkmağa başladılar, ve duvarları yere kadar indirdiler. Kıblenin zâhirî şeklini muhâfaza maksadiyle İbn-i Zübeyr

[1] Bizim vâsıta-i mel'anetimiz, ağzı köpük saçan buhûr deve misâli mencinîktir. Bununla biz, şu Mescid'i tebhîr edecek öd ağaçları atarız, demektir.

Kâ'be'nin etrâfına direkler diktirip bunları örtülerle kaplatdı. Ve bunlar binâ yükselinceye kadar durdu. İbn-i Zübeyr bu muazzam işe teşebbüs etmek için Hazret-i Âişe hadîsine istinâd ettiğini bildirerek dedi ki:

— Ben Âişe *radiya'llâhu anhâ*'dan işittim, demişti ki: Resûlullâh *sallâ'llâhu aleyhi ve sellem*, "*Nâs yeni müslüman olup da zamân-ı küfre yakın olmasalardı, bir de binâ masrafına yetişecek para bulunsaydı* (*Hıcır*) *den beş zirâ' mikdârı bir yeri Kâ'be'ye ilâve ederdim. Ve nâsın, birinden girip diğerinden çıkacağı iki kapı yapardım*" buyurdu. Ben bu gün sarf edecek parayı buluyorum. Nâsın irtidâd ve i'tirâzından da korkmuyorum. Râvî Atâ' İbn-i Ebî Rebâh der ki:

— İbn-i Zübeyr, Hıcr sâhasından beş zirâ'lık[1] bir yeri Kâ'be'ye ilâve etti. Temelleri de İbrâhim *aleyhi's-selâm*'ın esâsına kadar açtırıp herkes tarafından esâs-ı İbrâhim görüldükten sonra bunun üzerine binâyı kurdurdu. Evvelce Kâ'be'nin irtifâı 18 zirâ' idi. Kâ'be'nin arzı genişleyince irtifâı kısa göründü. Tûlüne on zirâ' daha ilâve etti. Biri girilmek, öbürü çıkılmak üzere iki kapı yaptırdı[2].

Bu kapıları da binâ-i İbrâhim *aleyhi's-selâm*'da olduğu üzere zemin seviyesine indirdi. Halbuki Kureyş herkesin girmesine mâni olmak için atebe-i Beyt'i yükseltmişlerdi.

İbn-i Sa'd'ın beyânına göre, İbn-i Zübeyr Hazretleri (64) sâl-i hicrîsi ki, Şam ordusunun îkā' ettiği hâdise-i müessefenin târih-i vukūuna müsâdiftir. Bu sene Kâ'be'yi binâ etmeyip o sene huccâc ile birlikte haccetmiş ve ferdâsi sene (65) târihinde inşâ etmiştir. Vâkidî ise, İbn-i Sa'd'i reddederek: Şam ordusu çekildikten yetmiş gün sonra binâya başladığını bildiriyor. Ezrakî de: 64 üncü Hicret yılının Cumâde'l-âhir'inin nısfını haber veriyor. Bu iki haber muhâlif görülebilirse de (64) târihinde başlandığını ve (65) senesinde de hitam bulduğunu kabûl ederek her iki haber arası te'lîf edilebilir.

Hiç şübhesiz ki, Abdullāh İbn-i Zübeyr Hazretleri bu hareketinde en kuvvetli bir delîle istinâd ederek Hazret-i Âişe'den vücûh-ı muhtelife ile bizlere nakl oluna-gelen bir arzû-yi Nebevî'yi

[1] Aşağıda Urve tarîkıyle Buhârî'nin rivâyetinde râvî Cerîr İbn-i Hâzm tarafından Hıcır'den Beyt'e idhâl edilen kısmın altı zirâ mikdârı olduğu bildirilmiştir.

[2] Harekeli *Sahîh-i Müslim*, Matbaa-i Âmire basması: C. 4, S. 98.

tahakkuk ettirmek istiyordu ki, Kâ'betu'llāh'ın esâs-i İbrâhîm'e ircâından ibâret idi. Bu arzû-yi Nebevî'yi Buhârî'nin (فضل مكة و بنيانها) bâbındaki şu rivâyetlerinde vâzıhan görüyoruz:

1) Abdullāh İbn-i Ömer'in Hazret-i Âişe'den bir rivâyetine göre, Sıddîka-i müşârün-ileyhâ şöyle demiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bana:

— Yâ Âişe! Bilir misin, kavmin Kureyş Kâ'be'yi binâ ederken İbrâhim *aleyhi's-selâm* tarafından vaz'-u te'sîs olunan kavâid ve esâsâtından bir kısmını terk ederek kısalttılar ve Beyt'i daralttılar, buyurdu. Ben:

— Yâ Resûla'llāh! Kâ'be'yi siz, kavâid-i İbrâhim'e ircâ' buyurmaz mısınız? diye sordum. Resûl-i Ekrem:

— Kavmin zamân-ı küfre karîbü'l-ahd olmasaydı, muhakkak ben Kâ'be'yi esâs-i İbrâhim'e ircâ' ederdim, buyurdu. Abdullāh İbn-i Ömer, Hazret-i Âişe'den bu sûretle rivâyet etmekle berâber kendisi de:

— Her halde Beyt, kavâid-i İbrâhim üzere tamam olmamıştır, diye Hazret-i Âişe'yi te'yîd ediyor.

2) Esved İbn-i Yezîd tarîkıyle gelen bir rivâyette Âişe-i Sıddîka Hazretleri demiştir ki: bir kere Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e Hıcr-ı İsmâil'in cidârından sordum:

— Yâ Resûla'llāh! Burası Beyt'ten midir? dedim. Resûlullāh:

— Evet, cidar, Beyt'tendir, buyurdu. Ben yine sordum.

— Kureyş için ne mâni' vardı ki, cidârı yâni Hıcr'ı, asl-i Beyt'e idhâl etmediler? Resûl-i Ekrem:

— Kureyş'in bu Hıcr'ı Kâ'be'ye idhâl ve ilhâka büdceleri kifâyet etmedi. Bunun için Beyt'i daralttılar, diye cevab verdi. Ben:

— Kâ'be'nin kapısı niçin bu kadar yüksektir? diye sordum. Resûl-i Ekrem:

— Senin kavmin dilediklerini Kâ'be'ye koymak, dilediklerini de koymamak için, cevâbında bulundu. Sonra Resûl-i Ekrem:

— Yâ Âişe! Eğer kavmin câhiliyet devrine yakın olmasaydı, ben cidâr-ı Hıcr'ı Beyt'e ilhâk etmek ve Beyt'in kapısını zemin seviyesine indirmek isterdim. Fakat yapıldığında kavminin gönlünün kırılmasından endîşe ederim, buyurdu.

3) Cerîr İbn-i Hâzim ve Yezîd İbn-i Rumân vâsıtasiyle Urve'den gelen bir rivâyet tarîkında de Resûl-i Ekrem'in: *"Yâ Âişe! Senin kavmin câhiliyet devrine karîbü'l-ahd olmasaydı, Beyt'in hedm edilmesini emreder, yıktırırdım. Sonra Beyt'ten hâric bırakılan Hıcr'ı Beyt'e idhâl ve kapısını zemîne mülâsık olarak yaptırırdım. Bir de Beyt-i Şerîf'e biri şarkî öbiri garbî olmak üzere iki kapı koydururdum. Bu sûretle Beyt, İbrâhim aleyhi's-salâtü ve's-selâm'ın esâsına ermiş olurdu"* buyurduğu Hazret-i Âişe'den rivâyet edilmiştir. Urve Hazretleri: *"İşte Abdullâh İbn-i Zübeyr radiya'llâhu anhümâ'yı Beyt'i hedm ile yeniden inşâya sevk eden sebeb, Hazret-i Âişe'nin haber verdiği bu arzû-yi Nebevî'dir"* diyor. Cerîr İbn-i Hâzim de diyor ki: Bana Yezîd İbn-i Rumân:

— İbn-i Zübeyr Beyt'i hedm edip inşâ ederken ben de hazır bulundum. Hıcır'dan bir mikdârını Beyt'e idhâl etmişti. Bu sırada esâs-i İbrâhim'in deve örgücü gibi taşları bulunduğunu gördüm, dedi. Ben de Yezîd'e:

— Bu esâs-i İbrâhim'in mevzii neresidir? diye sordum. Yezîd:

— Gel! Şimdi sana göstereyim, dedi. Kendisiyle Hıcr'e dâhil oldum. Bana:

— İşte burasıdır, diye Hıcr'ın hudûdu aslîsini gösterdi. Altı zirâ' olduğunu takdîr ettim[1].

Umdetü'l-Kârî'de bu hadîslerin şerhinde şu ma'lûmat veriliyor:

1) *"Hıcr"*, nısıf dâire şeklinde ma'ruftur. Mikdârı (39) zirâ'dır. Bunun (6) zirâı bilâ-hilâf Beyt'ten ma'dudtur. Altı zirâ'dan ziyâdesinin Beyt'ten ma'dûd olup olmadığında ihtilâf vardır.

2) Binâ-i İbrâhim'in sakfı yoktu. Kureyş ise irtifâını (18) zirâa çıkarıp tûlinden (6) zirâ' ve bir karış kısaltarak bunu Hıcr-ı İsmâil'e terk etmişlerdir. Abdullâh İbn-i Zübeyr binâ ederken Beyt'in irtifâını yirmi sekiz zirâa iblâğ etmiştir. Haccac tarafından da bu irtifâ' tağyîr edilmemiştir.

3) Müslim'in Yezîd İbn-i Rumân'dan rivâyetinde, müşârün-ileyhin: esâs-ı İbrâhim'i gördüğünü, deve örgücü gibi büyük taşlar vardı, dediğini bildirmişti. Fâkihî *Kitâb-ı Mekke*'sinde: bu

[1] Bu üç hadîs, *Yunîniyye* nüshasına göre Mısır'da basılan harekeli *Buhârî* nüshasının ikinci cüz'inin 146 ve 147 nci sahifelerinde muharrerdir.

temel taşlarının biribirine son derece imtizaclı ve bağlı olduklarını da İbn-i Ruman'dan rivâyet etmiştir.

Fâkihî'nin Atâ' İbn-i Ebî Rebah'tan rivâyeti ise daha vâzıhtır, daha ziyâde tafsîlâtı muhtevîdir. Mekke'nin bu büyük Tâbiî imâmı diyor ki: Kâ'be'nin temellerini kazmak üzere toplanan cemâat arasında ben de bulundum. Temel, bir buçuk adam boyu kazıldıktan sonra bir sıra dizilmiş ve biribirine halkalarla rabt edilmiş bir baro, bir sûr zuhûr etti. Halk bu esas baroyu görmeğe müsâraat ettiler. İşçilerden birisi bir kazma ile rüknün bir tarafına dönmesiyle diğer rükünler sarsılmıştı. Ve hemen halk tekbîr getirmişlerdi. Artık bu kadar kazılmak kâfî demekti. Bu sûru ve bu sıra temel taşlarını herkesin iyice görebilmesi için sekiz gün herkese açık bırakıldı. Sonra Beyt, bu baro üzerine binâ edildi. [*Umdetü'l-Kārî:* C. 4, S. 586].

Kâ'be'nin hitâm-ı inşaatinde İbn-i Zübeyr Beyt-i Şerîf'e atlas dediğimiz ipek kumaştan bir kisve geçirdi. İbn-i Asâkir'in Hişâm İbn-i Urve'den tahrîcine göre, Beyt-i Şerîf'e dîbacdan ilk kisve geçiren zât Abdullāh İbn-i Zübeyr'dir. Bundan evvel Beyt'in kisvesi yün kumaştan ma'mûl idi[1]. Bu bahsi yakında husûsî bir unvân ile îzâh edeceğiz.

KÂ'BE'NİN YEDİNCİ TA'DÎLİ :

Emeviyye-i Mervâniye'den Abdülmelik, makām-ı hilâfete geçtikten sonra (73) târihinde Haccâc'ın kıyâdetiyle Mekke'ye bir ordu gönderdi. Haccâc Mekke'yi muhâsaraya aldı. Ve Cebel-i Ebî Kubeys üzerine kurduğu mancınık ile şehir dâhiline ve Harem-i Şerîf'e taş yağdırmağa başladı. Bu müessif hâdise mevsim-i hacca müsâdif bulunuyordu. Bu sırada Mekke'de bulunan Abdullāh İbn-i Ömer Hazretleri, Bâri hac îfâ edilinceye kadar taş atılmaması için Haccâc'a haber gönderdi. Haccâc bunu kabûl etti. Ve tavâf-ı ziyâret îfâ edilince "*Âfākî*" olanların Mekke'den çıkmaları ve taş atılmağa başlanacağı i'lân edildi.

İbn-i Asâkir'in Muhammed İbn-i Zeyd İbn-i Abdullāh İbn-i Ömer'den tahrîcine göre, İbn-i Zeyd demiştir ki: Mancınık işlemeğe başladığında ben Cebel-i Ebî Kubeys'in zirvesinde bakıyordum. Bir fırtına koptu. Bu sırada mancınıkı idâre edenlerin ortasına bir sâika düştü. Bunlardan elli kişiyi yere serdi.

[1] *Târîh-i Hulefâ,* Süyûtî'nin : S. 83.

Şam ordusunda bulunanların çoğu bundan teşe'üm ederek bir panik baş gösterirken Haccâc bunun önünü almış ve unveten Mekke'ye girilip Abdullāh İbn-i Zübeyr *radiya'llāhu anhümâ* şehid edilmiştir.

Abdullāh İbn-i Zübeyr muhâsara esnâsında Kâ'be'ye ilticâ etmişti. Süyûtî'nin *Târîh-i Hulefâ*'sında nakline göre, Amr İbn-i Dînâr: İbn-i Zübeyr'in sağına, soluna taşlar yağarken o bilâ-fütur namaz kılardı, demiştir. Osmân İbn-i Talha da: İbn-i Zübeyr'in şecâatinde, ibâdetinde, belâğatinde ihtilâf edilmemiştir, demiştir. Hâdisenin bundan sonraki safhası *Müslim*'de Atâ' İbn-i Ebî Rebah'tan şöyle rivâyet ediliyor:

İbn-i Zübeyr katledilince Haccâc, Abdülmelik İbn-i Mervân'a bir mektub yazdı. İbn-i Zübeyr'in esâs-ı İbrâhim üzerine Kâ'be'yi binâ ettiğini, bu esâsı ehl-i Mekke'den sıdk u adl ile ma'ruf bir çok zevâtın gördüğünü bildirdi. Abdülmelik cevâbında:

Biz, İbn-i Zübeyr'in Kâ'be'yi yıkması gibi bir kabahat irtikâb etmiyeceğiz, Beyt'in irtifâına ilâve ettiklerini bırak!. (*Hıcır*) den Beyt'e ilâve ettiği kısmı çıkarıp eski hâline iâde et, açtığı kapıyı da kapat! emrini verdi. Haccâc da bu sûretle Hıcr-ı İsmâil tarafını hedm edip Kureyş zamânındaki vaz'-ı kadîmine ifrâğ ve İbn-i Zübeyr'in açtığı bâb-ı garbîyi seddedip bâb-ı şarkîdeki atebeyi yükseltti. Ve binânın cihât-i sâiresini alâ-hâlihî bıraktı. El-yevm Beyt-i Şerîf'in şekl-i hâzırı da budur.

ABDÜLMELİK'İN BİR KÜSTAHLIĞI :

Abdülmelik, İbn-i Zübeyr hakkında revâ gördüğü bu mezâlimle kanaat etmiyerek bir de rahmet-i Hakk'a karışmış bir Sahâbî-zâde Sahâbî'ye kizb isnâdına cür'et edip İbn-i Zübeyr'in rivâyet ettiği Hazret-i Âişe hadîsinin vâzıı olmakla da ittiham etmek istemiştir. Müslim'in *Sahîh*'inde Abdullāh İbn-i Ubeyd'den rivâyetine göre, Hâris İbn-i Abdullāh Abdülmelik'i zamân-ı hilâfetinde ziyârete gitmiş. Abdülmelik:

— İbn-i Zübeyr'in Kâ'be'nin tecdîdi hakkında Hazret-i Âişe'den işittiğini iddia ettiği sözleri müşârün-ileyhâdan işitmiş olmasına hiç ihtimal vermem, demiş. Hâris İbn-i Abdullāh:

— Evet, bu hadîsi Hazret-i Âişe'den ben de duydum, diye İbn-i Zübeyr'i tasdîk etmiştir. Abdülmelik:

— Sen Âişe'nin ne söylediğini işittin mi? diye sormuş. O da:

— Evet işittim, diyerek Hazret-i Âişe hadîsini rivâyet etmiş. Abdülmelik istiğrâb edip:

— Bunu böyle söylediğini hakîkaten Âişe'den işittin mi? diye tekrar sormuş. Hâris de:

— Evet, böyle söylediğini işittim, deyince Abdülmelik bir müddet düşündükten sonra:

— Kâşki Kâ'be'yi hâli üzere bırakaydım, demiştir.

Müvatta' Şerhi'nde bildirildiğine göre, Hârûnürreşîd, yâhud babası Mehdî, veyâhud büyük babası Mansur, Kâ'be'yi, İbn-i Zübeyr'in esâsı üzerine binâ etmek istemiş ve İmam Mâlik'le müşâvere etmiş. İmâm Mâlik Hazretleri de: Yâ Emîre'l-Mü'minîn! Kâ'be'yi hâli üzerine bırakınız! Beytu'llāh'ın bu sûretle mel'abe-i mülûk olmasından korkarım, demiş. Hârûnürreşîd de bu re'yi musîb görmüştür.

KÂ'BE'NİN SULTAN AHMED-İ EVVEL DEVRİNDE TA'MİRİ :

Haccâc'ın Kâ'be'yi tecdîdinden sonra (1020) târihine kadar Beyt'in tecdîdine müsâade edilmedi. Fakat erkânı harâbe yüz tuttu. Köşelerde yarıklar peydâ olarak duvarları yıkılacak bir dereceye gelmişti. Bir müddet daha çâre bulunmazsa bütün bütün sukūt edeceği anlaşılmıştı. Emîr-i Mekke "*Şerif İdris*" bilcümle sâdâtın re'yini alarak İstanbul'a arz-ı keyfiyet etti. İstanbul'da ulemâdan bir komisyon teşkîl edildi. Netîce-i müzâkerede Beyt-i Şerîf'in iki yerinden demir kuşaklarla rabtedilmesi münâsib olacağına karar verildi. Demir kuşaklar ve köşe-bendler i'mâl ve irsal kılındı. Bunların rabtiyle cüdrân-i Beyt'in mehmâ-emken takviyesine çalışıldı. Ve bir rükni tâmir olundu. Sathındaki yirmi yedi ağacın tebdîline lüzum görülüp bunlardan üçü ba'de't-ta'mîr eski yerlerine vaz' olundu. Satıh mermerleri birer birer yerlerinden kaldırılarak mümkün mertebe tesviye edilip her biri şekl-i kadîmi vechile eski mahalline vaz' edildi. Kānûnî zamânında konulan gümüş oluk yerine altın oluk vaz' olundu. *Naîmâ Târihi*'nde daha fazla îzâhat vardır.

KÂ'BE'NİN MURÂD-I RÂBİ' DEVRİNDE TECDÎDİ :

Bu tâmir üzerine binâ-i Beyt on sekiz sene daha dayanabildi. (1039) Şâban'ının on dokuzuncu Çarşamba günü şiddetli yağmurlar yağıp Harem-i Şerîf'in içi sel suları ile doldu. Su, Beyt'in kapısındaki

kilidin hizâsından iki arşın yukarı çıktı. Dükkânlar, evler, mektebler yıkıldı. Bir çok telefat vukūa geldi. Beyt'in duvarları zâten mâil-i inhidâm olduğundan Şâban'ın yirmi birinci Cum'a günü ikindi namazından sonra Rükn-i Şâmî ve Rükn-i Irâkî denilen köşelerin duvarları yıkıldı. Ahâlî büyük heyecâna düştü. Mekke-i Mükerreme bir mahşer yeri gibi oldu. Harem-i Şerîf bir adam boyu taşla, kumla dolmuştu. Keyfiyet Emîr-i Mekke "*Şerif Mes'ūd*" tarafından İstanbul'a bildirildi. Evvelâ Mısır'dan me'mûren gönderilen Rıdvan Ağa mârifetiyle sakfın muhâfazası için dört taraftan büyük direkler dikildi. Tahta perdelerle muhâfaza edilip âdî bezden yeşil bir kisve geçirildi. Bir taraftan Harem-i Şerîf'in tathîrine ihtimâm edildi.

İstanbul'dan memur edilen Nakîbü'l-Eşrâf Ankara'lı Mehmed Efendi mârifetiyle de Beyt-i Şerîf'in müceddeden inşâsına başlandı. Evvelâ dâiren-mâdâr etrâfına tahta perde çekildi. Beyt'in cidâr-ı erbaası, esâsına varıncaya kadar hedm olunup kaldırılan taşları bir tarafa vaz' edildi. Temeller kazılarak (senk-i sulb-i ahzar nümâyân oldukta[1]) kemâ fi's-sâbık binâya mübâşeret ve cüdrân-i erbaası vaz'-ı kadîmi üzere tecdîd olundu. Ulemâ ve sulehâ duâ ve senâ ederek taşları kendi elleriyle nakl etmişlerdir. Hacer-i Esved'in üst tarafından bir parça yeri kırılmıştı. Tâmir edildi, muhâfaza için îmâl edilen bakır zarfa gümüş kaplanıp altın ile yaldızlandı. Nihâyet duvarlar örüldü. Sakfı inşâ olundu. Kapı geçirildi. Ridâsı örtüldü.

رفع الله قواعد البيت = *Refea'llāhü Kavâide'l-Beyt*

1040

Cümlesi de tecdîd-i Kâ'be'ye târih vâkı' olmuştur. İmâm Mâlik Hazretlerinin Fetvâsında bildirdiği vechile Beyt-i Şerîf'in mel'abe-i ümerâ olması endîşesi olmasaydı, bu tecdîdin Hıcr-ı İs-

[1] Kavs içinde gösterdiğimiz bu ifâde Müverrih Naîmâ'nındır. Temelde görüldüğü bildirilen senk-i sulb-i ahdar da, yeşil katı taş demektir. Abdullāh İbn-i Zübeyr zamânındanberi Beyt-i Şerîf'in vaz'-ı esâsîsi hiç tecdîd ve temelleri hiç açılmadığı muhakkak olduğuna göre, Naîmâ'nın, temelde bulunduğunu ve üzerine binâ-yi inşâat edildiğini bildirdiği yeşil katı taş silsilesinin, Abdullāh İbn-i Zübeyr zamânındaki tecdîd-i Kâ'be sırasında bulunan ve biraz evvel Atâ' İbn-i Ebî Rebâh rivâyetiyle Fâkihî'nin "*Kitb-i Mekke*" sinden nakl edilen sûr hâlindeki silsile-i ahcâr olsa gerektir.

mâil Kâ'be dâhiline alınmak sûretiyle kavâid-i İbrâhim *aleyhi's-selâm* üzere icrâsı temennî edilirdi. Arzû-yi Nebevî de yerine getirilmiş olurdu.

Kâ'be-i Muazzama'nın geçirdiği edvâr-i târihiye hakkında oldukça mufassal ma'lûmat vermiş bulunuyoruz. Dünyânın âhir-i eyyâmındaki harâbîsine de 797 ve 800 numara ile tercemeleri gelecek olan iki hadîs-i şerifte işâret buyurulmuştur.

SİTÂRE-İ ŞERÎFE = KÂ'BE ÖRTÜSÜ

Bu vesîle ile Kâ'be-i Muazzama'nın kisvesi hakkında bâzı târihî ma'lûmat vermek isteriz: Şârih İbn-i Battal'ın İbn-i Cüreyc'den nakline göre, bâzı ulemâ, Beyt-i Şerîf'e ilk kisve giydiren zâtın İsmâil *aleyhi's-selâm* olduğuna zâhib olmuşlardır. Muhammed İbn-i İshak ise, *Siyer*'de tebâbia-i Yemen'den "*Es'ad Ebû Kerib*" nam Tübba' olduğunu haber verip şu sûretle îzâh ediyor: Es'ad Ebû Kerib bir kere Mekke cânibine seyâhat etmiş, Mekke'de altı gün ikâmeti esnâsında kurbanlar kesmiş, Mekke halkına dağıtmış, fukarâya tasadduk etmiş. Bu ikâmeti sırasında bir gece rü'yâsında Beyt-i Şerîf'e kisve giydirmiş. Ferdâsı gün bu rü'yâsını tahakkuk ettirerek rü'yâsında gördüğü kumaştan Beyt'e bir kisve geçirmiş. İkinci gece muâfirî denilen kumaştan bir ridâ giydirdiğini rü'yâsında görmüş gündüz olunca bunu da fi'len yapmış. Üçüncü gece de rü'yâsında câr dediğimiz yollu bir Bürde-i Yemâniye geçirmiş. Gündüzün bunu da tatbîk etmiştir. Bunun için Ebû Kerib Beyt'e ilk kisve giydiren kimse olmak üzere tanınmıştır. İbn-i Kutaybe de bu kıssanın kable'l-İslâm dokuz yüz târihinde vâkı' olduğunu zikr ve te'yîd etmiştir. Taberânî'nin *Mu'cem*'inde Sehl İbn-i Sa'd'den merfûan rivâyetine göre: (لا تسبوا تبعا فانه قد اسلم = *Tübba'a sebbetmeyiniz! Çünkü Tübba' ehl-i tevhiddir*) buyurulmuştur. "*Ensâb-i Himyer*" de de Zebur ile âmil ve mu'tekid oldukları bildirilmiştir. İbn-i İshâk'ın kitâbında Cedd-i Nebî *aleyhi's-selâm* Abdülmuttalib, Zemzem kuyusunu hafr edip de altın iki geyik heykeli bulunduğu zaman Beyt-i Şerîf'e bir kisve geçirerek izhâr-ı ta'zîm ettiği bildiriliyor.

Resûl-i Ekrem tarafından da Beyt'e kisve giydirildiğine dâir haberler şunlardır:

Vâkıdî'nin İbrâhim İbn-i Rebîa'dan rivâyetine göre, câhiliyyet devrinde Beyt'e yünden nesc edilmiş kumaş ridâ geçirildi.

Resûlullâh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Yemen kumaşından, Ömer ile Osman *radiya'llāhu anhümâ* da Mısır'ın ince mensûcâtından kisve geçirmişlerdir. Leys İbn-i Ebî Süleym'den de Resûl-i Ekrem zamânında Beyt'in kisvesi yün mensûcattan olduğu rivâyet edilmiştir. Abdürrezzâk'ın İbn-i Cürcyc'den rivâyetine göre, Müşârün-ileyh Hazretleri: "*Bana bir hayli zevâtın haber verdiğine göre, Resûlullāh ile Ebû Bekr, Ömer, Osman taraflarından Beyt için Mısır'ın "kabati" denilen beyaz ince keten kumaşlarından, ve bürd-i Yemânî denilen "hibere" kumaşından kisve ittihaz buyurulmuştur*" demiştir. Buna ilâve ederek: "*Abdülmelik zamânında da ilk defa olarak "dîbac" dan kisve giydirilmiş ve o devri idrâk eden fukahâ tarafından: Beyt için bundan güzel kisve olmaz, diye tasvib edilmiştir*" demiştir. İbn-i Urebe de *Delâil*'inde Hasen-i Basrî'den: "*Beyt-i Şerîf'e ibtidâ kabâti denilen Mısır kumaşından ridâ, taraf-ı Peygamberî'den giydirilmiştir* "dediğini rivâyet etmiştir.

Bu vücûh-ı rivâyattan anlaşıldığına göre, Resûl-i Ekrem'in Beyt-i Şerîf için ridâ ittihaz buyurduğu muhakkaktır. Yalnız kisve ittihaz buyurulan kumaşın nev'indeki rivâyetler muhteliftir. Câiz ki, Resûl-i Ekrem ba'de'l-feth muhtelif zamanlarda bunlarla Beyt'i kisvelendirmiş olsun.

Ebû Bekr, Ömer, Osman *radiya'llāhu anhüm* zamanlarındaki kisve hakkında yalnız İbn-i İshâk'ın menfî rivâyeti vardır. Bana irişen habere göre, Beyt'in kisvesi hulefâ-yi selâse taraflarından tecdîd edilmemiştir, diyor.

Dârekutnî *Mü'telif*'te Kâ'be'ye ilk dîbac kumaştan sitâre-i şerîfe Abbas İbn-i Abdülmuttalib'in vâlidesi Tenîle tarafından verilmiştir. Müşârün-ileyhâ bir kere oğlu Abbâs'ı çocukluğunda kaybetmişti de oğlunu bulursa Kâ'be'ye bir kisve giydirmeği nezretmişti. Bu nezrini yerine getirmiştir. Zübeyr İbn-i Bekkâr da bu gâib çocuğun Abbas değil, Darrar olduğunu ve nezr edilen örtünün de siyâb-ı beyzâ olduğunu rivâyet etmiştir ki, bu da kıssanın teaddüdüne mehmûldür.

Zübeyr İbn-i Bekkâr dîbac kumaştan ilk sitâre, Abdullāh İbn-i Zübeyr tarafından yaptırıldığını iddia etmiştir. Hâfız İbn-i Hacer de bu rivâyeti kabûl etmiştir.

Hazret-i Âişe'den Buhârî'nin *Sahîh*'inde tahrîc ettiği bir hadîsteki (798) numara ile tercemesi gelecektir. Sıddîka-i Müşârün-ileyhâ: "*Müslümanlar Ramazân-ı şerîf farz kılınmazdan evvel*

Muharrem'in onuncu Âşûrâ günü oruç tutarlardı. O günü Kâ'be'ye yeni örtü örtülürdü" demiştir.

Asr-ı Saâdet'le Hülefâ-yi Râşidîn zamanlarında senede bir defa Kâ'be'nin örtüsü değiştirilirdi. Hazret-i Muâviye zamânında senede iki defa tecdîd etmiştir. Me'mûn ise bunu üçe çıkarmıştır. Yevm-i terviyede Dîbâc-i ahmer, Receb'in ilk günü Kabâtî, Ramazân-ı şerîfin yirmi yedinci günü de Dîbâc-i ebyaz ile Beyt'in örtüsünü tecdîd ederdi. İbn-i Dihye: Mehdî'nin de müteaddid mensûcattan Beyt'e kisve örttüğünü ve aşağıdan yukarıya kadar Kâ'be duvarlarını misk ve anber ile tilâ ettirdiğini haber veriyor. Zübeyr İbn-i Bekkâr Fâtımîler zamânında beyaz dîbactan kisve ittihaz mûtad olduğunu, Sultan Mahmûd Sebüktekîn dîbâc-i asferi iltizam ettiğini bildiriyor. Nâsır-i Abbâsî tarafından ibtidâ yeşil dîbactan yapılmış, sonra siyah renge tebdîl edilmiştir ki, bu siyah renk sitâre-i şerîfe, zamânımıza kadar devâm edegelmiştir. Mülûk-i İslâmiyeden hiç birisi Kâ'be-i Muazzama'ya kisve örtmeği terk etmemişlerdir. Nihâyet yedi yüz elli küsûr târihinde Sâlih İsmâil İbn-i Nâsır Kahire nevâhisinden bir köyü Kâ'be örtüsü için vakfetmiş bu vakıftan örtü tecdîd ve te'mîn edilmiştir. [*Umdetü'l-Kârî* C. 4, S. 600, 601].

KÂ'BE'NİN ÖRTÜSÜ DEĞİŞTİRİLİNCE ESKİSİNDE NASIL TASARRUF OLUNUR?.

Bu husûsa dâir Buhârî *Sahîh*'inde (*Kisvetü'l-Kâ'be*) unvanlı açtığı bir bâbında Ebû Vâil'den[1] şu haberi rivâyet ediyor: bu Tâbiî imâmı diyor ki: bir kere "*Şeybe*"[2] ile Kâ'be derûnunda bir

[1] Ebû Vâil Hazretleri Şakîk İbn-i Seleme'dir. Sâdât-i Tâbiîn'den yüksek bir zattır. Muhadremûn'dandır. Hulefâ-yi erbaa ile Muâz İbn-i Cebel gibi Ashâb-ı Kirâm'ın büyüklerinden rivâyeti vardır. Kendisinden de Şa'bî, Amr İbn-i Mürre, Muğîre, Mansûr gibi Tâbiî rivâyet etmişlerdir. Vâkidî, Ebû Vâil'in Ömer İbn-i Abdü'l-Azîz'in devr-i hilâfetinde vefât ettiğini bildirmiştir [*Hulâsa* : 143].

[2] Şeybe, İbn-i Osman Hucbî'dir. Feth-i Mekke günü müslüman olmuştur. O günü Beyt-i Şerîf'in miftâhı Resûl-i Ekrem tarafından Şeybe ile amzâdesi Osman İbn-i Talha'ya ihsan buyurulmuştur. Verirken : Ey Ebû Talha oğulları! Kâ'be'nin miftahdarlığını size ebedî bir vazîfe olarak tevcîh ediyorum. Sizden bu vazîfeyi almağa kimsenin hakkı yoktur. Alan olursa zâlimdir, buyurmuştur. Zamânımıza kadar bu mukaddes vazîfe Benî Şeybe uhdesinde devâm etmiştir. Şeybe (59) târihinde vefât etmiştir [*Umdetü'l-Kârî*].

serîr üzerinde oturmuştum. Şeybe bana dedi ki: şu kürsiye Ömer *radiya'llāhu anh* de oturmuştu. Esnâ-yi müsâhabede bana:

— İsterim ki, Kâ'be derûnünde altın, gümüş ne kadar kıymettar eşyâ varsa bunların hiç birisini bırakmayıp hepsini fukarâ-yi müslimîn arasında taksîm edeyim, demişti. Ben de:

— Yâ Emîre'l-Mü'minîn! Senin iki sâhibin Resûlullâh ile Ebû Bekr bu işte bulunmadılar, dedim. Hazret-i Fâruk:

— Onlar mürüvvet sâhibi iki kâmil insan idi. Ben de onların isrine iktidâ ve ittibâ ederim. Onların işlemedikleri bir şey'i ben de işlemem, buyurdu.

Yukarıda görmüştük ki, câhiliyyet zamânındanberi her devirde bir çok mülûk ve ümerâ Beyt-i Şerîf'e teberruatta buluna-gelmiştir. Bunların pek mühimleri Kâ'be hazînesinde muhâfaza edilmiştir. Kâ'be'ye müteallik eşyâ-yı nefîseden birisi de Kâ'be'nin pûşîdesidir. Bu cihetle Buhârî bu hadîsi (*Kisvetü'l-Kâ'be*) bâbında zikretmiştir. İbn-i Battal diyor ki: Hazret-i Ömer'in ictihâdına göre, fukarâ-yi müslimînin tehvîn-i ihtiyâcı Kâ'be'ye kisve ittihâzından daha efdaldır. Hazret-i Ömer ibtidâ menâfi-i müslimîni tercîh etmiştir. Fakat ne Resûl-i Ekrem, ne de Halîfe Ebû Bekr'in böyle bir işe taarruz etmedikleri kendisine ifâde edilince, böyle bir hareketten ictinâb etmiştir. Hazret-i Ömer'in Übey İbn-i Kâ'b ile de böyle bir muhâverelerini Hasen-i Basrî tarîkı ile Abdürrezzâk rivâyet etmiştir. Bu defa da Übey İbn-i Kâ'b: ey Emîrü'l-Mü'minîn, sizden evvel iki dostunuz böyle bir iş işlemediler. Bunda bir hayır ve menfaat olsaydı onlar yaparlardı, demiş. Hazret-i Ömer de İbn-i Kâ'b'ı tasvîb etmiştir.

Resûl-i Ekrem'le ilk Halîfesinin tcaddî etmeleri, Kâ'be kisvesinin ehemmiyetini ifâde eder. Hâfız Bedrüddîn Aynî'nin beyânı vechile Kâ'betu'llâh'ı pûşîdesinden tecrîd etmek İslâmı rencîde eder, kulûb-ı müslimîni za'fa uğratır. Şârih İbn-i Battal da: "*Kâ'be'ye hediye edilen eşyâ ve bu meyanda sitâre-i şerîfe vakıf demektir. Evkaf hakkında cârî olan ahkâma tâbi'dir, tağyîri câiz değildir. Bunda İslâm'ı ta'zîm a'dâ-yi fi'l-cümle tevbih vardır*" diyor. Sâhib-i *Telhîs:* Kâ'be-i Müşerrefe'nin estârını satmak câiz değildir, demiştir. Yine böyle Ebü'l-Fazl da: "*Kâ'be'nin estârını kesmek ve bundan bir parça ayırmak câiz değildir. Nakli, bey'i, şirâsı da câiz değildir. Herkes tarafından yapılan ve Benî Şeybe'den iştirâ edilen bu parçaların reddi lâzımdır*" demiştir. Râfiî de bu bâbda

Ebü'l-Fazl'a muvâfakat etmiştir. İbn-i Salâh da: "*Kâ'be ve estârı hakkında emrü tasarruf İmâm'a âidtir. Beytülmâl için sitâre satılabilir, îcâbında atâ ve ihsân olarak verilebilir*" demiştir. Ezrakî de: Ömer *radiya'llâhu anh*'in Kâ'be'nin kisvesini her sene tecdîd ettiğini ve nez' edilen estârı huccâc arasında taksîm ettiğini nakl etmiştir. Yine Ezrakî, İbn-i Abbâs Âişe, Ümm-i Seleme *radiya'llâhu anhüm*'den kisve-i Beyt'i geymek câiz olduğunu rivâyet etmiştir. İbn-i Ebî Leylâ'dan estâr-ı Kâ'be'den bir parça sirkatin kat'-ı yed'i mûcib olmadığı ictihâdı rivâyet edilmiştir ki, hep bunlar teberrük kasdine mahmûl olacaktır. [*Umdetü'l-Kârî* : C. 4, S. 603].

Bütün bu ârâ ve ictihad hulâsa edilerek: zâhir olan mezhebe göre kisve-i atîka gün geçtikçe ma'rûzu fesad ve helâk olacağından taksim ve Beytülmalce lüzûmuna göre isti'mâl edilmelidir, denilmiştir.

MESCİD-İ HARÂM

Kâ'be-i Muazzama'nın etrâfı Mescid-i Harâm'dır. Bu mübârek Mescid'e Mescid-i Harâm denildiği gibi "*Harem-i Şerîf*" de ta'bîr olunur. "*Harâm*" ıtlâkı, ihtiram olunduğundandır. Hetk-i hürmeti câiz olmadığından dolayı Mekke-i Mükerreme'ye de "*Belde-i Harâm*" ta'bîr olunur. Ve Asr-ı Saâdet'te ve Hazret-i Ebû Bekr zamânında Mescid-i Harâm'ın zemîni tavâf-ı Beyt'e mahsus ufak bir sâhaya münhasır iken Hazret-i Fâruk'un zamân-ı hilâfetinde memâlik-i İslâmiyenin tevessüü ve huccâcın tekessürü üzerine pek ziyâde izdiham vâkı' olmakla Mescid'in civârındaki bâzı evler sâhiblerinden satın alındı. Ve hedm edilerek Mescid'e ilâve ve etrâfına duvar inşâ olundu. Hazret-i Osman'ın ve Abdullâh İbn-i Zübeyr'in zamân-ı hilâfetlerinde de birtakım büyût ü menâzil daha iştirâ olunarak Harem-i Şerîf biraz daha tevsî' edildi. Hicret'in (44) üncü senesinde Hazret-i Muâviye tarafından Dârü'n-Nedve satın alınıp Harem-i Şerîf'e ilhâk olundu. (75) senesinde Abdülmelik İbn-i Mervan, (91) senesinde de Velid taraflarından Mescid-i Harâm birer parça daha tâmir ve tevsî' edilmiştir. Velid tarafından bir çok mermer direkler gönderildi. Ve etrâfına kesme taştan cesîm bir duvar inşâ edildi.

Harem-i Şerîf sâha-i vesîasının ve etrâf-ı erbaasındaki sakıfların ve revakların güzel şekil alması, Abbâsîler zamânında müyesser olmuştur. Ebû Ca'fer Mansûr zamânında Mescid-i Şerîf'in duvâr-ı

Şâmîsi ciheti Dârü'n-Nedve'ye, diğer ciheti bâb-ı Ömre'ye kadar tevsî edilmiştir. Cihât-ı erbaası da altın, gümüş, rengârenk camlarla tezyîn ve Hatîm'in dâhiline mücellâ mermerler tefriş olunmuştur. Mehdî zamânında ise Beyt-i Şerîf ile "*Mes'â*" arasındaki büyût ü emâkin kâmilen Mescid'e ilhâk edilmiştir. Mehdî'nin binâ Emîri, Kāhire'den celb ettiği dört yüz seksen kadar taş direkleri îcâb eden yerlere koyarak bunların üzerlerine kubbeler inşâ ettirmiştir.

Osmanlı Türkleri zamânında ise Harem-i Şerîf, en bedîî şeklini iktisâb etmiştir. Yavuz Sultan Selim zamânına kadar Harem-i Şerîf'in sakıfları ve revakları ahşab idi. (979) târihinde Hâkān-ı müşârün-ileyh tarafından tâyin buyurulan Mısır'lı Ahmed Bey mârifetiyle bu ahşab revaklar ve sakifler yıkılıp yerlerine müzehheb alemli kubbeler inşâ edilmiştir. Sonra sıra ile Sultan Ahmed, Hamîd-i Evvel, Sultan Mahmûd, Abdülmecid zamanlarında Beyt-i Şerîf'in ve Mescid-i Harâm'ın cihât-i muhtelifesi tâmir ve tezyîn edilmiş ve etrâfında nice ma'mûreler meydana getirilmiştir. [*Târîh-i Dîn-i İslâm*].

Bu îzâhımızdan anlaşıldığı vechile (*Mescid-i Harâm*), Hacı Zihni Efendi merhûmun tenbîhi vechile ufak bir mescid değil, en büyük câmilerden daha vâsi' bir ma'bed-i mübârektir. Ve Kâ'be-i Muazzama bu Mescid-i Harâm'ın ortasındadır. Minberi, Makām-ı İbrâhim *aleyhi's-selâm*'ı, Zemzem kuyusunu, mezâhib-i erbaa ashâbı için başka başka dört makāmı vardır. Bunlardan başka "*Metaf*" denilen ve Beyt-i Şerîf'in etrâfında tavâf için ifrâz edilmiş bulunan geniş bir dâireyi de muhtevîdir. Ve mermerle tefrîş olunmuştur.

HAREM-İ MEKKE :

Mescid-i Harâm'ı dâiren-mâdâr ihâta eden bir sâha-i arâzî vardır ki, bunun dâhiline Harem, ve Harem havzası hâricine Hil ıtlāk olunur. Mekke-i Mükerreme ve civârının nebâtı kat' olunmamak ve hayvânâtı avlanmamak gibi birtakım ahkâm-ı şer'îye taallûk ettiğinden, Harem-i Mekke'nin hudûdu tâyin buyurulmuş ve nişan vaz' edilmiştir.

İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhümâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, İbrâhim *aleyhi's-selâm* Beyt'in inşâsını tamamladıktan sonra Cebrâil *aleyhi's-selâm* gelip kendisine hudûd-ı Harem'i irâe etmiş ve Hazret-i İbrâhim tarafından buralara birer alâmet vaz' edilmiştir. Sonra İsmâil *aleyhi's-selâm*, daha sonra Kusay İbn-i Kilâb

taraflarından bu alâmetler tecdîd edilmiştir. En sonra Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* tecdîd buyurmuştur. Hazret-i Ömer de zamân-ı hilâfetinde Kureyş'ten dört zâtı gönderip bunlar ma'rifetiyle hudûd-ı Harem'i irâe eden alâmetler nasb edilmiştir.

İbn-i Cevzî'nin "*Muntazam*" da beyânına göre, Kusay tarafından vaz' olunan alâmât-i Harem, Asr-ı Saâdet'te Kureyş tarafından sökülüp atılmıştı. Fakat Resûl-i Ekrem'e Kureyş'in bu alâmetleri kendi elleriyle yakında iâde edecekleri Cibrîl ma'rifetiyle bildirildi. Kureyş'ten bâzı kimseler rü'yâlarında birisinin: "*Harem, size Allāh'ın bir lûtfu idi, kadrini bilmediniz. Artık şimdi Arab sizi çiğnerse çok görmeyiniz!*" dediğini işitmişlerdi. Sonra elleriyle yerli yerince bu alâmetleri iâde etmişlerdir. Feth-i Mekke günü de Resûl-i Ekrem, Temîm İbn-i Esed'i gönderip tecdîd ettirmiştir. Bilâhare sırasiyle Hazret-i Ömer, Muâviye, Abdülmelik zamanlarında yeni alâmetler konulmuştur.

(*Haram*) unvân-ı mübâreki, Beyt'ten ve Mescid'den başka Mekke şehrine de lisân-i Kur'ân ile verilmiş ve bu belde-i tâhireye şeref bahş etmek için Harem dâhilinde kan dökmek, ağaç kesmek, av avlamak haram kılınmıştır. Sûre-i Neml'in 91 inci âyetinde meâlen şöyle buyurulmuştur: "*Ben, ancak şu beldenin sâhibine ibâdetle emrolundum ki, Allah, o beldeyi haram kılmıştır. Her şey Allâhu Teâlâ içindir. Ben de millet-i İslâm üzere sâbit Hunefâdan olmakla emr olundum*[1]."

Kasas Sûresi'nin (57) inci âyetinde de makām-ı imtinânda: (*Biz, Mekkeliler için her tehlikeden emin bir haremi, mekân kılmadık mı? Ki, o hareme inâyetimizden rızk olarak her şey'in semerâtı toplanır*[2]) buyurulmuştur.

Sahîh-i Buhârî'de Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* feth-i Mekke günü îrâd ettiği bir hutbesinde: (*Cenâb-ı Hak şu Mekke şehrini vâcibü'l-ihtirâm bir belde kılmıştır. Hürmeten onun ağacı kesilmez, hayvanları ta'cîz edilip avlanmaz*) buyurmuştur[3].

---

1 انما امرت ان اعبد رب هذه البلدة الذى حرمها و له كل شئ و امرت ان اكون من المسلمين [سورة النمل]

2 أولم نمكن لهم حرماً آمناً يجبى اليه ثمرات كل شئ رزقا من لدنا [سورة قصص]

3 قال رسول الله صلى الله عليه و سلم يوم فتح مكة : ان هذا البلد حرمه الله لا يعضض شوكه و لا ينفر صيده [بخارى]

HAREMİN HUDÛDU : evvelâ Medîne cihetinden üç mil mesâfede vâkı' (*Ten'îm*) dir. Sâniyâ, Irak yolu üzerinde yedi mil mesâfede vâkı' (*Seniyye-i Cebel*) dir. Sâlisâ, Ci'râne yolu üzerinde dokuz mil mesâfede vâkı' (*Şa'b*) dır. Râbiâ, Tâif yolu üzerinde yedi mil mesâfede (*Batn-ı Nemîre*) dir. Hâmisâ, Cidde yolu üzerinde dokuz mil mesâfede (*Aşâir*) ile mahdutdur. Bunlar arasında Mekke'ye en yakın olanı Ten'îm'dir. Mekke-i Mükerreme'den ömre çıkaranlar İhram için Ten'îm'e çıktıklarından (*ömre*) tesmiye olunur.

Bu hudûd-ı Harem, (*Mevâkît*) den başkadır. Mevâkît, İhram hudûdudur. Ve Mekke'ye daha uzaktır. Bunlar da beş mevzi'dir: Zü'l-Huleyfe, Zât-i Irk, Cuhfe, Karn, Yelemlem'dir. Medîneliler Zü'l-Huleyfe'den, Irak ahâlîsi Zât-i Irk'tan Şam tarafının hacıları Cuhfe'den, Necidliler Karin'den, Yemenliler de Yelemlem mevkiinden İhrâm ederler. Bahr-i Ahmer'e bizim gibi Süveyş'ten giren huccâc (*Râbiğ*) hizâsında ihram-bend olurlar ki, ehl-i Şâm'ın mîkâtı olan Cuhfe karîbindedir.

Mevâzi-i mezkûre, Beyt-i Muazzam'ın hudûdu haremi olduğundan, Mekke-i Mükerreme'ye gidenler için bu mevzi'leri ihramsız geçmek cinâyet addolunur. Aşağıda îzâh edilecektir.

752. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ الْفَضْلُ ابْنُ الْعَبَّاسِ رَدِيفَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَاءَتِ امْرَأَةٌ مِنْ خَثْعَمَ فَجَعَلَ الْفَضْلُ يَنْظُرُ إِلَيْهَا وَ تَنْظُرُ إِلَيْهِ وَ جَعَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْرِفُ وَجْهَ الْفَضْلِ إِلَى الشِّقِّ الْآخَرِ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّ فَرِيضَةَ اللّٰهِ عَلَى عِبَادِهِ فِي الْحَجِّ أَدْرَكَتْ أَبِي شَيْخاً كَبِيراً لَا يَثْبُتُ عَلَى الرَّاحِلَةِ أَفَأَحُجُّ عَنْهُ قَالَ نَعَمْ وَ ذٰلِكَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir : (Vedâ' haccında) Fadl İbn-i Abbâs, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in redîfi idi. Has'am (kabîlesin) den genç bir kadın (istiftâ için) Resûlullāh'a geldi. Bu sırada Fadl kadına, kadın da Fadl'a bakmağa başladı. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* hemen Fadl'ın yüzünü (eliyle kadından) başka tarafa çevirdi. Kadın :

— Yâ Resûla'llāh! Allāh'ın kulları üzerinde hac husûsundaki farîzası babama çok yaşlı ihtiyarlığında erişti. Deve üzerinde duramıyacak bir haldedir. Kendisinden (vekâleten) ben hac edebilir miyim? diye sordu. Resûlullāh:

— Evet, vekâleten hac edebilirsin! diye cevab verdi. Bu sual, cevab Haccetü'l-Vedâ' sırasında vâkı' oldu.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsin buradaki senedî İbn-i Abbâs'a müntehîdir. Bunun diğer bir rivâyet tarîkinde ise, İbn-i Abbâs da büyük birâderi Fadl İbn-i Abbas'tan rivâyet etmiştir. Ehl-i hadîs nazarında en sahîh olan rivâyet de budur. Çünkü bu hâdisede Peygamberimiz'in râkib oldukları "*Kasvâ*" nâmındaki deve üzerinde redîf olan Fadl idi. Abdullāh İbn-i Abbâs ise o sırada Minâ'da bulunuyordu. Resûl-i Ekrem o gece Abdullāh'ı Müzdelife'den Minâ'ya âilesi nezdine göndermişti. Bu hâdise de sabah namazını kıldıktan sonra Minâ'ya hareket edildiği sırada cereyân etmişti. Abdullāh'ın bu esnâda Minâ'da bulunduğu muhakkaktır. Hattâ Abdullāh İbn-i Abbâs, bu Minâ seyahatini anlatırken geceleyin yaya olarak Minâ'ya gittiğini bildiriyor ki, bu da Abdullāh'ın hâdisenin cereyânı sırasında vak'a mahallinde bulunmadığına delâlet eder. Bu sebeble Abdullāh İbn-i Abbâs'ın Fadl İbn-i Abbas'tan rivâyeti esahh-ı rivâyet addedilmiştir. Tirmizî de diyor ki: Şeyhim "*Muhammed İbn-i Küreyb*" den bu rivâyetleri sordum. Cevâben: en sahîh olan rivâyet Abdullāh'ın Fadl'dan rivâyetidir. Abdullāh

İbn-i Abbâs'ın doğrudan Resûlullāh'tan rivâyetine gelince *"Abdullāh'ın bu vak'ayı kardeşi Fadl'dan işitmiş ve böylece rivâyet etmiş olması fakat ikinci ve üçüncü derecedeki râvîlerden birisi rivâyet ederken Fadl'ı bırakmış olması en yakın bir ihtimaldir"* dedi.

Fadl, Peygamberimiz'in amuca-zâdesidir. Vâlidesi Ümmü'l-Fadl Lübâbe'dir. Kendisinden kardeşi Abdullāh'ın rivâyeti vardır. Vâkıdî ve başkaları Fadl'ın târih-i vefâtını muhtelif sûrette zabt etmişlerdir. İbn-i Sa'd: *"Fadl, Hazret-i Abbâs'ın en büyük oğlu idi. Hazret-i Ömer'in zamân-ı hilâfetinde cihâd için Şam'a gitmişti. "Ürdün" nahiyesinde Hicret'in* (18) *inci yılında yirmi iki yaşında vefât etti"* diyor.

(ردیف = *Redîf*) hayvan üstünde râkibin arka tarafına binen kimseye denir. Resûl-i Ekrem Efendimiz esnâ-yi seferde râhilesine redîf almak i'tiyâdında idi. Arafât'tan Müzdelife'ye kadar da Abdullāh İbn-i Abbâs'ı redîf edinmişlerdi. Sabahleyin Minâ'ya avdet buyurdukları sırada Fadl'ı almıştı. Isfahân-î İbn-i Mende, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in müddet-i hayâtınca kendilerine redîf olmak şerefini ihrâz edenlerin isimlerini toplamış, otuz bu kadar zevâta bâliğ olmuştur.

Hadîsin bu tarîk-ı rivâyetinde Resûl-i Ekrem'den suâl eden Sahâbî'nin kadın olduğu bildirilmiştir. Hazret-i Ali'den gelen rivâyet tarîkinde *"câriye-i şabbe"* tâbir edilmiştir. *Sünen* kitablarında bu sâilin erkek olduğuna dâir rivâyetler de vardır. Şu halde bu sual vâkıası taaddüd etmiş demek oluyor.

Kadının mensûb olduğu Has'am kabîlesi ki, metn-i hadîste tasrîh edilmiştir. Yemen'de bir kabîledir. Bu vâkıanın Haccetü'l-Vedâ'da cereyân ettiği, hadîsin sûret-i sevkinden müstefâd oluyor. Bu hacca, vedâ haccı denilmesi, esnâ-yi hacda Resûl-i Ekrem'in ümmetine vedâ etmesinden dolayıdır. Resûl-i Ekrem bu hacdan avdet buyurduktan seksen küsûr gün sonra fenâ âlemden bekā hayâtına intikāl etmiştir.

BU HADÎSTEN MÜSTEFÂD OLAN FIKHÎ HÜKÜMLER :

1) İrdâfın cevâzı. Şu kadar ki, bu cevaz, hayvanın güçlü, kuvvetli ve irdâfe mütehammil olmasiyle meşruttur. Hazret-i Peygamber'in râkib oldukları *"Kusvâ"* hiç şübhesiz Cezîretü'l-Arab'ın en güzîde develerinden ma'dûd olması lâzımdır. Hârice İbn-i Zeyd

radiya'llāhu anh aşağıda görüleceği vechile Haccetü'l-Vedâ' hutbesine dâir rivâyetinde: Resûl-i Ekrem Arafat hutbesini îrâd ederken ben "*Kusvâ*" nın başı altında bulunuyordum. Her tarafa ihtişam arz eden devenin ağzından saçtığı köpükler benim başıma doluyordu, demesi de Kusvâ'nın en benam develerden ma'dûd olduğunu anlatır. Arabistan'da irdâf âdeti, sâdât ve rüesâ arasında cârî idi.

2) Kadınların ihram esnâsında yüzlerini açmalarının cevâzı. Hattâ Ebû Ömer, bu bâbda icmâ' bulunduğunu hikâye etmiştir.

3) Bir âlim, münker ve şer'an memnû bir şey gördüğünde onu, mümkün olduğu derecede men' etmesinin lüzûmu. Bu men' ü tahzîr, fesâda müeddî olmamakla meşruttur.

4) Fadl İbn-i Abbâs'ın genç câriyeye bakması, beşer tabiatının insan üzerindeki derece-i gālibiyet ve hâkimiyeti karşısında insanın za'fını gösterir.

5) İbn-i Münzir: "*Bu İbn-i Abbâs hadîsinde erkeğin kadına bakmasının menhî olduğu müstefâd olmakta ise de kadının erkeğe fazla bakmaktan nehyedildiğine delâlet eden bir cihet yoktur. Fadl çok yakışıklı bir genç olduğu halde kadın da ona dikkatle bakmıştı, ve men' edilmemişti*" diye bir şübheyi ortaya koyuyor ve sonra şöyle tevcîh ediyor: nazar ve gadd-ı basar husûsundaki hükmü şer'î müsâvîdir. Erkeğin kadına, kadının da erkeğe dikkat ve şehvetle bakmaları menhîdir.

Bu vâkıada Resûl-i Ekrem Fadl'ı men' etmekle, kadının bundan elbette mütenebbih olması ve onun da Fadl'a bakmasının menhî olduğunu anlamış bulunmasına mebnî Fadl'ı men' etmekle iktifâ buyurmuştur.

Esas i'tibâriyle gadd-ı basar mes'elesi Sûre-i Nur'daki meâl-i şerîfi bervech-i âtî iki âyet-i kerîmede tebliğ buyurulmuştur: [*Habîbim! Mü'min erkeklere söyle! Harama bakmaktan gözlerini esirgesinler, ve ırzlarını muhâfaza etsinler. Bu tahaffuz kendileri için temiz bir harekettir. Şübhesiz ki, Cenâb-ı Hak her işinizi, erkeklerin nasıl bir hisle baktıklarını pek iyi sezer. Mü'min kadınlara da söyle! Onlar da halâl olmayan erkeklere bakmaktan gözlerini sakınsınlar. Ve ırzlarını muhâfaza etsinler.* (Hafî olan) *ziynetlerini açmasınlar. Ancak* (el, yüz gibi) *zâhir olanı müstesnâdır*] [1].

---

[1] قل للمؤمنين يغضوا من ابصارهم و يحفظوا فروجهم، ذلك ازكى لهم، ان الله خبير بما يصنعون. و قل للمؤمنات يغضضن من ابصارهن و يحفظن فروجهن و لا يبدين زينتهن الا ما ظهر منها. [سورة نور]

Bu âyet-i kerîmede erkeklerin kadınlara, kadınların da erkeklere, görmeleri câiz olmayan, haram olan yerlerine bakmaktan ictinâb etmeleri mütekābilen emr edilmiştir. Ecnebî kadınlar için erkeklere, iç ziynetlerini izhâr etmeleri men' edilip ziynet-i zâhirelerine müsâade buyurulmuştur. Ulemâ-i selef, ziynet-i zâhireyi el, yüz olmak üzere tefsîr ve ziynet ile berâber mahall-i ziyneti de kasd etmişlerdir. Bu tefsir İbn-i Abbas'tan, İbn-i Ömer'den, Enes İbn-i Mâlik'ten, Mücâhid'ten, Atâ'dan menkûldür. Bunlara göre kadının elini, yüzünü ve elindeki kınasını, yüzüğünü, yüzündeki sürmesini izhâr etmekte hurmet yoktur. Hazret-i Âişe'den, Saîd İbn-i Müseyyeb'ten Hasen-i Basrî'den menkûl olan mezheb de budur. [*Ahkâmü'l-Kur'ân, Cessâs*].

Eimme-i Hanefiyye'nin sûret-i istidlâli şöyledir: âyet-i kerîmedeki (الا ما ظهر منها) kavl-i şerîfi ile istisnâ edilen ziynet-i zâhire, yüzün ziyneti olan sürme ile elin ziyneti olan kına ve yüzüktür, ziynetlere nazar mübâhtır. Bu ziynetlere bakmak mübâh olunca, bu ibâhe, bunların mahalli olan iki el ile yüze bakmanın da mübâh olduğunu iktizâ eder. Binâenaleyh kadının iki el ile yüzü avret değildir. Kadın, elleri ile yüzü açık olarak namaz kılar. Ebû Dâvud'un *Müsned*'inde rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in Esmâ' *radiya'llâhu anhâ*'ya: Ey Esmâ', kadın bülûğa erince ondan görülmesi câiz olan a'zâ ancak şudur, buyurup mübârek yüziyle iki elini işâret etmiştir. Kadının eli, mesâlih-i zâtiye ve bünyesi için en lüzumlu bir uzvudur. Açılması zarûrîdir. Yüzün de setrinde harac vardır. Şehâdetde, muhâkemede, nikâhta yüzün açılmasına ihtiyaç vardır. Bunun için yüzle eller setirden istisnâ edilmiştir.

6) Bu hadîsten rükûb ve nüzûle muktedir olamıyacak derecede zaîf olan kimseye niyâbeten başkasının hac etmesinin cevâzı da müstefâd olur. İmâm Ebû Hanîfe ile ashâbının; Sevrî, Şâfiî, Ahmed, İshâk'ın mezhebleri de böyledir. İmâm Mâlik, Leys İbn-i Sa'd, Hasen İbn-i Sâlih, hayattaki kimseden niyâbeten hac edilmez. Eğer hac etmeden vefât etmiş olursa, müteveffâya vekâleten hac etmek sahihtir, demişlerdir. Nehaî gibi bâzı eimme-i selef de: ne meyyit hisâbına, ne de her hangi bir sebeble başkası nâmına vekâleten haccetmek câiz değildir. İsterse hac ile vasiyet etmiş bulunsun, demişlerdir. İmâm Mâlik'ten de böyle bir kavil nakl edilmiştir. İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde İbn-i Ömer'den ge-

len bir rivâyete göre, İbn-i Ömer, hiç bir kimse başkasının hisâbına ne hac edebilir, ne de oruç tutabilir, demiştir. İbrâhim Nehaî de bu ictihadda bulunmuştur. İmâm Şâfiî ile Cumhûr-ı fukahâ, farz olsun, nezr olsun, meyyit vasiyet etmiş veyâhud etmemiş bulunsun, meyyit nâmına haccedilmek câizdir; meyyitin, terekesinde bir hakkıdır, demişlerdir. Sâhib-i *Tavzih* de, mezhebimizde rivâyet olunan iki kavilden kavl-i esahha göre, tetavvuan hacc edilmekte istinâbe câizdir, demiştir.

Sâhib-i *Hidâye* bu bâbta bize şu izahati veriyor: Ehl-i sünnet ve cemâat indinde asıl olan, insanın namaz, sadaka, savm gibi îfâ ettiği ibâdetlerin sevâbını başka birisi için kılabilmesidir. Çünkü Resûl-i Ekrem Efendimiz'in iki koç kurban edip birisini kendisine tahsis, öbirisini ümmete ihdâ buyurduğu mervîdir. İbâdetler üç nevi'dir: 1) Sırf mâlî olan ibâdettir, zekât gibi. 2) Sırf bedenî olan ibâdettir, namaz gibi, 3) Mâlî ve bedenîden mürekkeptir, hac gibi. Birinci nevi'de niyâbet câizdir. İkinci nevi'de câiz değildir. Üçüncüde aciz hâlinde câizdir, kudret hâlinde câiz değildir. Niyâbet için, ölünceye kadar bir aczin devâmı şarttır. Zâhir-i mezheb niyâbetle haccın hac olunan kimse hisâbına vukûudur. Has'amiyye hadîsi bunun delîlidir. İmâm Muhammed'e göre hac, niyâbet eden kimseden vakı' olur. Öbirisi de nafaka sevâbına nâil olur.

753. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْكَبُ رَاحِلَتَهُ بِذِي الْحُلَيْفَةِ ثُمَّ يُحِلُّ حَتَّى تَسْتَوِيَ بِهِ قَائِمَةً .

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in "*Zülhuleyfe*" de devesine bindiğini, sonra devesi kalkıp doğrulasıya değin (yüksek sesle) telbiye, (Lebbeyke, Allāhümme Lebbeyk...) buyurduğunu gördüm, dediği rivâyet edilmiştir.

Î Z Â H I

(*Râhile*), bünyesi kavî, yüke ve her nevi' seferî meşakkatlara mütehammil deveye denir. Bu ıtlakta devenin erkeği, dişisi müsâvîdir. Sonundaki tâ mübâlâğa içindir. Binit için, sefer için ricâl-i Arab güzel bakımlı, boylu boslu, necib develer intihab ederlerdi. Böyle asîl bir deve, kāfile arasında tanılır ve bilinirdi.

(*Zü'l-Huleyfe*) huleyfe, bir ağaç adıdır ki, Medîne ahâlîsi hacca giderken burada ihrâma girerler; bu ağaç nev'i burada mebzûlen yetiştiği için bu mevkie Zü'l-Huleyfe denilmiştir. Burası Medîne'ye dört mil mesâfede vâkı'dir. Mekke'ye uzaklığı ise iki yüz mildir. Mil, fersahın üçte birisidir. Fersah da dört bin zirâ' i'tibâr edilmiştir. Zü'l-Huleyfe, müteaddid kuyulariyle ve taraf-ı Risâlet'ten te'sis buyurulan iki mescidi ile meşhurdu. Bunlardan birisi Mescid-i Kebîr idi ki, Medîneliler burada ihramlanırlar. Diğeri de "*Mescid-i Muarres*" dir. İbn-ü Tîn diyor ki: Hac Mîkatları içinde Mekke'ye en uzak olanı Zü'l-Huleyfe mîkātıdır. Resûl-i Ekrem'in, ihrâmına ta'zîm için uzak intihab edilmiştir.

(*İhlâl*), yüksek sesle (*Lebbeyk, Allāhümme Lebbeyk...*) diye telbiye etmeğe denir.

754. عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ حَجَّ عَلٰى رَحْلٍ وَ كَانَتْ زَامِلَتَهُ .

Tercemesi

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* râhile üzerinde hac etti. Resûl-i Ekrem'in biniti, azığını ve yol metâını da taşırdı.

755. عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ نَرَى الْجِهَادَ أَفْضَلَ الْأَعْمَالِ أَفَلَا نُجَاهِدُ قَالَ لَا لٰكِنَّ أَفْضَلُ الْجِهَادِ حَجٌّ مَبْرُورٌ .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, Sıddîka-i müşârün-ileyhâ demiştir ki : Bir kere ben :

— Yâ Resûla'llāh biz cihâdı, ibâdetlerin efdali biliyoruz. Biz, cihâda iştirâk edemez miyiz? diye sordum. Resûlullāh:

— Hayır, siz cihâd edemezsiniz. Siz kadınlar için efdal-i cihâd, her halde hacc-ı mebrûr olur, buyurdu.

İZÂHI

Ekser Buhârî râvîleri hadîs-i şerifteki (lâkin) kelimesini lâm'ın fethi ve kâf'ın zammı ile ve kadın cemâatine hitâb olarak (*lekünne*) rivâyet etmişlerdir. Hattâ Kabîsî[1] bu kelimenin bu sûretle zabtı, gönlümün kendisine teveccüh ettiği bir kırâattir, demiştir. Yalnız Hamevî'nin rivâyeti kâf'ın kesriyle ve istidrâkledir. Biz bu fıkrayı ekseriyetin rivâyetine göre terceme ettik. İstidrâke haml edildiğine göre: (*lâkin kadınlar hakkında en makbûl olan cihâd, hacc-i mebrûrdur*) demek olur.

Bu hadîs Nesâî'nin metninde: biz de çıkıp sizinle berâber mücâhede edemez miyiz. Zîrâ ben Kur'an'da tebliğ buyurulan ibâdetler içinde cihadtan efdalini bilmiyorum, dedim. Resûlullāh cevâben: kadınlar için cihâdın ahsen ve ecmeli, Beyt-i Şerîf'i ziyârettir, hacc-i mebrûrdur, buyurdu. İbn-i Mâce'nin rivâyetinde: Yâ Resûla'llāh! Kadınlara da cihad farz mıdır? diye sordum. Resûlullāh: kadınlar üzerine vâcib olan cihad, kendisinde kıtâl olmayan hac ile ömredir, buyurdu.

BİR SUAL : Bu hadîs-i şerîfe nazaran, kadınlar için cihâda iştirâk halâl değildir, demek olmaz mı?

CEVAB : Hayır, bilâkis hadîsten kadınlar için cihâdın bir vazîfe ve bir ibâdet olduğu müstefâd olur. Hadîste (*kadınlar için en fazîletli cihâd, hacc-i mebrûrdur*) buyurulmakla kadınlar için hacdan başka cihad ibâdeti de vardır. Şu kadar ki, kadınlar için hac, cihaddan efdaldir, demek oluyor. Husûsiyle İslâm kadınlarının gazâlara iştirâki hakkında pek çok âsâr-ı sahîha vardır. Bu suâli îrâd eden ve bu sûretle cevab veren Bedrüddîn Aynî, bize bu eserlerden bir kaç tânesini naklediyor:

[1] Kabîs, Afrika'da bir şehrin adıdır [*Lübbü'l-Lübâb*].

1) Ümmü'l-Mü'minîn Hafsa *radiya'llâhu anhâ* demiştir ki: Resûlullâh ile altı def'a gazâya iştirâk eden bir kadın yanımıza gelmişti. Bu kadın harb hâtıralarını anlatarak: biz kadınlar gazâlarda yaralıları tedâvî eder, hastalara bakardık, dedi.

2) Ahâdîs-i sahîhada vârid olduğuna göre, Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* gazâya giderken Ezvâc-i Tâhirât arasında kur'a çekerdi. Hangisine kur'a isâbet ederse, maiyeti seniyelerinde o kadını götürürdü.

3) Ebû Hüreyre hadîsinde de cihâdın hacdan efdal olduğu bildirilmiştir.

Şârih İbn-i Battal diyor ki: cihâdın hacdan efdal olduğu hakkındaki rivâyet hüzûl-i İslâm'ın ilk devirlerine âidtir. İslâm'ın hayâtı mevzûu-bahs olduğu o devirde her müslümana cihâda iştirâk etmek bir farz-ı mütehattim idi. Dîn-i İslâm zâhir olup inkişâfa başlayınca cihad, farz-ı kifâye oldu. Cihâda memur olanlar tarafından îfâ edildi. Bu devirde hac efdal oldu. Hazret-i Âişe'ye: "*Sizin efdal-i cihâdınız hacdır*" buyurmaları da bu devre âidtir. Fakat düşman, hudûd-ı müslimîne gelip dayandığı ve düşmanı def' etmek zarûreti görüldüğünde memleketin bütün a'yânına ve bütün ictimâî sınıflarına cihad farz ve tabiî hacdan efdal olur [*Umdetü'l-Kārî*: C. 4, S. 492].

756. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِىَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ مَنْ حَجَّ لِلّٰهِ فَلَمْ يَرْفُثْ وَ لَمْ يَفْسُقْ رَجَعَ كَيَوْمَ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ .

Tercemesi

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'ten Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu işittim, dediği rivâyet edilmiştir :

Kim ki (şu Beyt-i Şerîf'i) Allah rızâsı için ziyâret eder de cinsî mukārenette ve devâisinde bulunmaz ve tarîk-ı tâatten hurûc etmezse, o kimse (günahtan sıyrılıp) anasının onu doğurduğu günkü gibi (temiz bir hayâta) dönüp kavuşur.

Î Z Â H I

Buhârî'nin diğer bir tarîk-ı rivâyetinde (هنا البيت) ziyâdesi bulunduğundan tercemede kavs içinde işâret ettik. (*Refes*) cimâ ve devâisi olmak üzere tefsîr edilmiştir. * (فلا رفث و لا فسوق و لا جدال فى الحج) âyet-i kerîmesindeki (*Refes*) de bu ma'nâ-yi âmme haml edilmiştir. (*Fusuk*), tarîk-ı tâatten huruc mânâsınadır. Bütün münkerattan ictinâbı âmirdir. (*Cidal*) de refikleriyle, mekkârecilerle mücâdele, münâkaşa olmak üzere tefsîr edilmiştir. Hadîs-i şerifte cidal zikredilmemiş, âyet-i kerîme'de zikredilmiş bulunmasına i'timâd edilmiştir.

757. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَّتَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ ذَا الْحُلَيْفَةِ وَ لِأَهْلِ الشَّامِ الْجُحْفَةَ وَ لِأَهْلِ نَجْدٍ قَرْنَ الْمَنَازِلِ وَ لِأَهْلِ الْيَمَنِ يَلَمْلَمَ هُنَّ لَهُنَّ وَ لِمَنْ أَتَى عَلَيْهِنَّ مِنْ غَيْرِهِنَّ مِمَّنْ أَرَادَ الْحَجَّ وَ الْعُمْرَةَ وَ مَنْ كَانَ دُونَ ذٰلِكَ فَمِنْ حَيْثُ أَنْشَأَ حَتَّى أَهْلُ مَكَّةَ مِنْ مَكَّةَ .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (şu mevzi'leri ihrâm için) mîkat tâyin buyurmuştur : Medîneliler için "*Zü'l-Huleyfe*" yi, Şam, (Mısır, Mağrib) ahâlîsi için "*Cuhfe*" yi, Necidliler için "*Karn-i Menâzil*" mevkıini, Yemenliler için "*Yelemlem*" i. Bu mahaller, Hac, Ömre etmek istiyen bilâd-i mezkûre ahâlîsi ile diğer memleketler halkından yolları bu mevâkıe uğrayan kimselerin mîkatlarıdır. Bunlardan başka bu mîkatlarla Mekke

* Sûre : 2 (Bakare), âyet : 197

arasındaki memleketler halkı (Âfâkîler) de bulundukları mahallerden ihrâma girerler. Hattâ Mekkeliler de Mekke'den ihramlanırlar.

ÎZÂHI

(*Zü'l-Huleyfe*) yi yakında îzâh etmiştik. (*Cuhfe*) hakkında Ebû Ubeyd şu ma'lûmâtı vermiştir: Cuhfe, câmii ve minberi bulunan bir köydür. Sâhil-i bahre sekiz mil mesâfede vâkı'dir. Şam, Mısır, bilâd-ı Mağrib'den gelen hacıların mîkâtıdır. Mekke'den üç konak mesâfede vâkı'dir. Medîne'ye sekiz konakdır. Amâlika, Yesrib'den sonra burada mekân tutmuştur. Resûl-i Ekrem tarafından (*Mehyaa*) tesmiye edilmiştir. İbn-i Hazm de Mekke'ye 82 mil mesâfede bulunduğunu bildiriyor. Yâkut-i Hamevî de kendi zamânında Cuhfe'nin harâb olduğunu bildiriyor.

(*Karn-i menâzil*) terkîbinde Karn, bir kabîlenin adıdır. Ensab ulemâsının beyânına göre, *Üveysü'l-Karenî* buraya mensubtur. Cevherî: Râ'nın fethi ile Karen de denilmiştir; Mekke'ye bir gün ve bir gecelik bu'd-ı mesâfede vâkı'dir, diyor. (*Menâzil*), menzilin cem'idir. Bir kaç yolun telâkî noktası olduğundan bu nâm ile yâd edilmiştir.

(*Yelemlem*), Yemen'in Mekke yolu üzerindedir. Tihâme cibâlinin en büyüklerinden olup İbn-i Hazm'in beyânına göre, Mekke'ye otuz mil mesâfede vâkı'dir.

Nesâî'nin Hazret-i Âişe'den bir rivâyetinde, Cuhfe Şamlılardan başka Mısırlıların ve İmâm Şâfiî'nin rivâyetinde Mağribîlerin de mîkâtı olduğu ziyâde kılınmış olduğundan tercemede bunlar da mu'tarıza içinde gösterildi.

Mevâkît beştir. Bu hadîs-i şerifte dördü zikr edilmiştir. Beşinci bir mîkat da Irak ahâlîsinindir. Ve (*Zat-i Irk*) tır. Tahâvî'nin Hazret-i Âişe'den tahrîc ettiği bir hadîs-i şerifte yukarıdaki dört mîkat ile berâber (*Zât-i Irk*) ın da Irakîlerin mîkâtı olduğu zikredilmiştir. Buhârî'nin bu bâbta Abdullāh İbn-i Ömer'den bir rivâyetine göre, müşârün-ileyh Hazretleri diyor ki, Hazret-i Ömer zamânında Basra ve Kûfe şehirleri kurulup müslümanlar çoğalınca Ömer *radiya'llāhu anh*'e gelip: Yâ Emîre'l-Mü'minîn! Resûlullāh *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem* Ehl-i Necd'e, Karn'i, mîkat tâyin buyurmuştur. Burası bizim yolumuzdan sapadır. Bizim Karn'den ihrâma girmemiz, bize çok güçlük veriyor, diye şikâyet etmişlerdi. Hazret-i Ömer

bunlara: öyle ise siz Karn-i menâzile mukābil olan ve size sapa olmıyan bir yeri mîkat ittihâz ediniz, buyurup bunlara "*Zat-i Irk*" ı mîkat tâyin etti.

Abdullāh İbn-i Ömer'in bu rivâyetine göre, Iraklıların mîkātı taraf-ı Peygamberî'den tâyin ve tansîs buyurulmuş değildir. Bu sebeble Iraklıların mîkātı bâzı ulemânın intikādına uğramış ise de biraz evvel Tahâvî'nin Hazret-i Âişe'den gelen rivâyetinde Zât-i Irk'ın Iraklılara taraf-ı Peygamberî'den mîkat tâyin buyurulduğu müsarrah olduğundan bu intikadları hiç de yerinde değildir. Bu beş mîkātı şuarâdan birisi şu kıt'ada toplamıştır:

قرن يلملم ذو الحليفة جحفة　　قل ذات عرق كلها ميقات
نجد تهامة و المدينة مغرب　　شرق و هن الى الهدى مرقات

758. عَنْ عَبْدِ ٱللهِ ٱبْنِ عُمَرَ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنَاخَ بِالْبَطْحَاءِ ٱلَّتِى بِذِى ٱلْحُلَيْفَةِ فَصَلَّى بِهَا وَ كَانَ عَبْدُ ٱللهِ بْنُ عُمَرَ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُمَا يَفْعَلُ ذٰلِكَ.

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir:

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Mekke'den dönüşünde) Zü'l-Huleyfe'deki vâdîde devesini çökertti. Sonra inip orada (iki rek'at) namaz kıldı. (İbn-i Ömer'in râvîsi ve kölesi Nâfi' demiştir ki:) Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'da burada böyle namaz kılardı.

İZÂHI

Resûl-i Ekrem Efendimiz bu iki rek'at namazı burada Mekke'ye giderken mi, yoksa dönüşte mi kıldıkları bu rivâyette bildirilmemiştir. Bu namazı Mekke'den avdetinde kıldığı, tercemesi bundan

sonra gelecek olan yine İbn-i Ömer hadîsinde tasrih edildiğinden tercememizde bunu gösterdik. Bu namazın esnâ-yı azîmette kılınmış olması da muhtemeldir. Hattâ Musannif İmâm Buhârî'nin tertîbine göre, bu cihet daha zâhirdir. Fakat bu hadîsin râvîsi İbn-i Ömer bulunduğu için bunun diğer rivâyetindeki tasrîhi, avdette kılınan namaz olması için medâr-ı tercîh oluyor. Binâenaleyh Şârih Kastalânî'nin bu iki rek'at namazı Mekke'ye giderken kıldıkları ihram namazı, yâhud iki rek'at seferî ikindi namazı olmak üzere tefsîr edip de avdette kılınan namaz olmasını terdîd ile ifâde etmesini doğru bulmadık.

759. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَخْرُجُ مِنْ طَرِيقِ الشَّجَرَةِ وَيَدْخُلُ مِنْ طَرِيقِ الْمُعَرَّسِ وَإِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا خَرَجَ إِلَى مَكَّةَ يُصَلِّي فِي مَسْجِدِ الشَّجَرَةِ وَإِذَا رَجَعَ صَلَّى بِذِي الْحُلَيْفَةِ بِبَطْنِ الْوَادِي وَبَاتَ حَتَّى يُصْبِحَ .

TERCEMESİ

Yine Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (Medîne'den çıkarken Zü'l-Huleyfe mescidi yanındaki) Şecere yolunu tâkib ederek çıkmak mu'tâdı idi. Medîne'ye de (Zü'l-Huleyfe mescidinden daha aşağıda ve Medîne'ye daha yakın bulunan) Müarres tarîkıyle girerdi. Yine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Mekke'ye giderken Şecere mescidinde namaz kılmak, Mekke'den avdetinde de vâdînin ortasındaki Zü'l-Huleyfe'de namaz kılmak ve sabaha kadar burada gecele(yerek sabahleyin Medîne'ye teveccüh et) mek âdeti idi.

760. عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِوَادِي الْعَقِيقِ يَقُولُ أَتَانِي اللَّيْلَةَ اٰتٍ مِنْ رَبِّي فَقَالَ صَلِّ فِي هٰذَا الْوَادِي الْمُبَارَكِ وَ قُلْ عُمْرَةٌ فِي حَجَّةٍ.

TERCEMESİ

Ömer *radiya'llāhu anh*'ten Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in "*Vâdi'l-Akîk*" de şöyle buyurduğunu işittim, dediği rivâyet edilmiştir :

Bana Rabbim tarafından (sefâretle) gelen Cibrîl, bu gece de geldi. Ve : "*Bu mübârek vâdîde namaz kıl! Ve ömre içinde hacca niyet ettim, de*" dedi.

İZÂHI

(*Vâdi'l-Akîk*), Bakî'a yakın bir vâdî olduğunu ve Medîne ile bu vâdî arasında dört mil kadar bir mesâfe bulunduğunu Şârih Kastalânî haber veriyor. Beyhakî'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem'e o gece gelen Meleğin Cibrîl *aleyhi's-selâm* olduğu tasrîh edildiğinden tercemede buna işâret ettik. Şârih Kirmânî: Cibrîl'in edâ edilmesini tavsiye ettiği namazın, ihram namazı olduğu zâhirdir, diyor.

Bu hadîs-i şerîfin (عمرة في حجة) fıkrasından Hacc-i Kırân'ın efdaliyeti ve Resûl-i Ekrem'in Haccetü'l-Vedâ'da karin bi'l-hac yâni hac ile ömreyi cem' etmiş olduğu müstefâd olur.

Bu hadîsin bâzı rivâyet tariklerinde vâv-ı atf ile (عمرة و حجة) sûretinde rivâyet edilmiştir. Bu cihetle bâzıları Resûl-i Ekrem Haccetü'l-Vedâ'da karin bi'l-hac değildi. Belki Mütemetti' idi, sûretinde bir şübhe ortaya koymuşlardır. Fakat Buhârî'nin ve daha başka ehl-i rivâyetin (عمرة في حجة = *hac içinde ömre*) rivâyeti daha sahîhtir. Öbir rivâyetten ziyâde hâiz-i vüsûk ve i'timadtır. Bununla berâber vâv-ı atf, mutlak sûrette cem'e mahmûl olduğundan hac ile ömre arasını bir ihramda cem' etmek Hacc-ı Kıran'dan başka bir şey değildir. Binâenaleyh Resûl-i Ekrem Efendimiz Vedâ' Haccı'nda Karin idi. Ve bu, mukteza-yi vahy idi. Bu cihetle Hacc-ı Kırân, Hacc-ı

İfrâd, Hacc-ı Temettü'den efdal oluyor. Haccın bu üç nev'ine Kitâbü'l-Hac'da pek çok tesâdüf edileceğinden burada bunları îzâh etmeği fâideli buluyoruz.

HACC-I İFRAD : Ömresiz yalnız hacdır. Yalnız hac edene "*müfrid*" denir. Haccın diğer iki nev'inde hac ile ömre cem' edilir.

HACC-I TEMETTÜ': Hac ile ömreyi ayrı ayrı ihramlarda edâ etmektir. Şöyle ki, hacı mîkatta ihrâma girdiği sırada ihram namazından sonra: Ey Rabbım! "*Ben ömre edeceğim. Bunu müyesser kıl ve kabul buyur!*" der ki, bu yalnız ömreye niyettir. Niyetten sonra telbiye eder. Mekke'ye girdiğinde ömre için Beytullâh'ı tavâf ve Safâ ile Merve arasında sa'y edip tıraş olur. Ömresi bu sûretle edâ edilmiş olur. Artık hacı ihramdan çıkar. Mu'tâd olan elbîsesini giyer. Mekke-i Mükerreme'de kalır. Ve ihram hâlinde koku sürünmek, haremi yanında ise onunla münâsebât-i cinsiyede bulunmak gibi haram olan şeyler halâl olur. Zilhicce'nin sekizinci günü —ki, bu güne "*yevm-i terviye*" denir— Minâ'ya çıkılır. Bugünde hacı hac için Mekke'de yeniden ihrâma girer. Bu ikinci ihrâm için Mekkelilerin ihrâma girdikleri gibi ömre denilen mahalle gitmeğe de lüzum yoktur. Bu ikinci ihram namazını kıldıktan sonra: Yâ Rabbî! "*Ben haccetmek istiyorum. Bunu bana müyesser kıl ve kabul buyur!*" diye niyet eder, telbiyeye başlar. O günü herkesle berâber Minâ'ya gider, ertesi gün de Arafât'a çıkar, vakfe eder. Bayram gecesi Müzdelife'ye gelip gece orada geçirilir. Bayram sabahı bu Müzdelife vakfesinden sonra Minâ'ya dönülür. Orada Cemre-i Akabe'yi remyettikten sonra kurban kesilir. Ve tıraş olup ihramdan çıkılır. Ba'dehu Mekke'de Tavâf-ı ziyâret ve sa'yi îfâ ederek ve Minâ'ya avdetle remy-i Cimâr hep mu'tâd olan elbîse ile icrâ olunur. En sonra Minâ'dan Mekke'ye avdetle vedâ tavâfı edilir. Bu sûretle hac da tamâm olur. Buna da (*Hacc-ı Temettü'*), bu sûretle hac eden kimseye de (*mütemetti'*) denilir. Hacının îfâ ettiği bu menâsikte intifâ' ve istifâde nedir ki mütemetti' oluyor?. Gerek ömreyi, gerek haccı ayrı ayrı ihramlarda yaparak aradaki fâsıla zamânından müstefid olmasıdır.

HACC-I KIRÂN : Ömre ile haccı bir ihramda cem' etmektir. Mîkatta ihrâma girerken: "*Rabbim! Ben ömre ve hac etmek istiyorum. Bunun ikisini de bana müyesser kıl, ikisini de kabul buyur!*" diye niyet eder. Ömre ile haccın ikisine birden niyet ettiği için Mekke'ye gelip tavaf ve sa'y ettikten sonra mütemetti' gibi ihramdan çıkamaz. Bütün

menâsik-i haccı edâ edinceye kadar ihram hâli devâm eder. Bu sûretle hac, ömreye mukārin olduğu için buna "*Hacc-ı Kıran*" denilmiştir.

Efdaliyet cihetine gelince: Hacc-ı Temettu', Haccı İfrad'dan efdaldir. Çünkü ömre sevâbı da vardır. Hacc-ı Kırân da Hacc-ı Temettü'den efdaldir. Çünkü Hacc-ı Kırân meşakkatlidir. Bu sebeble umûmiyetle hacılar, mütemetti' olarak haccederler. Karin olan pek azdır.

Bir de tercemesi (767) numara ile gelecek olan İbn-i Abbâs hadîsinde görüleceği üzere (*hediy*) kurbanlık sevki vardır ki, bu da pek nâdir yapılır. Böyle boynuna kılâde ve nişâne takılarak kurban sevk eden hacı da Mîkattan hitâm-ı hacca kadar mütemetti' olsa bile ihramdan çıkamaz. Haccın üç nev'ini îzâh ederken ömreyi de bildirmiş oluyoruz. Ef'âl-i hac ile ef'âl-i ömre: ihram, tavâf, sa'y, tıraş ki, halk veya taksîr denir.

Buraya kadar ef'âl-i hac ile ef'âl-i ömre birdir. Tıraş ile ömre tamâm olur. İhramdan çıkılır. Hacda bundan sonraki menâsiktir. Ve rükn olarak başta vakfe gelir. Ömrede vakfe yoktur. Hüküm i'tibâriyle de ömre ile hac arasında fark vardır. Hac farzdır. Ömre tetavvu'dur.

761. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنَّهُ رُؤِيَ وَهُوَ مُعَرِّسٌ بِذِي الْحُلَيْفَةِ بِبَطْنِ الْوَادِي قِيلَ لَهُ إِنَّكَ بِبَطْحَاءَ مُبَارَكَةٍ .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet olunduğuna göre: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Vedâ Haccı'nda) Vâdi'l-Akîk'ın ortasındaki Zü'l-Huleyfe'de gecelemek üzere devesinden indiği görüldü. (Ashâb-ı Kirâm tarafından) kendilerine: (Ey Risâlet nûru!) Sen, mübârek bir vâdîde bulunuyorsun, (hürmetlere lâyıksın!) denildi.

İZÂHI

Yâkut-ı Hamevî: "*Akîk nâmiyle yâd olunan on mevzı' vardır. Bunlar içinde meşhûr olan ve eş'âr-i Arab'da kesretle kendisinden bahsedilen Akîk, Akîk-ı Medîne'dir. Ve Medîneye dört mil mesâfede vâkı'dir*" diyor.

Sahîh-i Buhârî metninde bu Hadîse tezyîlen râvînin bâzı ziyâde-i rivâyâtı vardır ki, ihtisâr için bunlar *Tecrîd*'e alınmamıştır. Bu ziyâde anlaşılmak için senedin bir kısmını görmek îcâb eder ki, şöyledir: (حدثنا موسى بن عقبة، قال حدثنى سالم بن عبد الله عن ابيه) hadîsin bu senedinde üçüncü râvî olarak görülen Mûsâ İbn-i Ukbe, diyor ki: bir hac seferinde Sâlim İbn-i Abdullāh, babası Abdullāh İbn-i Ömer'in vaktiyle Zü'l-Huleyfe'de râhilesinden inip gecelemek üzere devesini çöktürdüğü mahalle bizi indirdi ki, Abdullāh İbn-i Ömer'in: "*Resûl-i Ekrem Vedâ' Haccı'na giderken bu vâdîde devesinden inip gecelediği yerdir*" diye buraya gelip indiğini Sâlim görmüştü. Burası Batn-ı vâdîdeki mescidin alt tarafında idi. Vâdî ile yol arasında tam ortalama bir mevkı' idi.

762. عَنْ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ لِعُمَرَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ أَرِنِى النَّبِىَّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ حِينَ يُوحَى إِلَيْهِ قَالَ فَبَيْنَمَا النَّبِىُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِالْجِعْرَانَةِ وَ مَعَهُ نَفَرٌ مِنْ أَصْحَابِهِ جَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ ٱللّٰهِ كَيْفَ تَرَى فِى رَجُلٍ أَحْرَمَ بِعُمْرَةٍ وَهُوَ مُتَضَمِّخٌ بِطِيبٍ فَسَكَتَ النَّبِىُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ سَاعَةً فَجَاءَهُ ٱلْوَحْىُ فَأَشَارَ عُمَرُ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ إِلَىَّ فَجِئْتُ وَ عَلَى رَأْسِ رَسُولِ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ ثَوْبٌ قَدْ أُظِلَّ بِهِ فَأَدْخَلْتُ رَأْسِى فَإِذَا رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مُحْمَرٌّ ٱلْوَجْهِ وَهُوَ يَغِطُّ ثُمَّ سُرِّىَ عَنْهُ فَقَالَ أَيْنَ ٱلَّذِى سَأَلَ عَنِ ٱلْعُمْرَةِ فَأُتِىَ بِرَجُلٍ فَقَالَ ٱغْسِلِ الطِّيبَ ٱلَّذِى بِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَ ٱنْزِعْ عَنْكَ ٱلْجُبَّةَ وَ ٱصْنَعْ فِى عُمْرَتِكَ كَمَا تَصْنَعُ فِى حَجَّتِكَ .

TERCEMESİ

Ya'lâ İbn-i Ümeyye *radiya'llâhu anh*'ten şöyle rivâyet edilmiştir :

Ya'lâ, Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llâhu anh*'e, Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e vahiy geldiği sırada Resûl-i Ekrem'i bana gösteriniz! de (ye ricâ etmiş) di. Ya'lâ İbn-i Ümeyye diyor ki :

— Bir kerre Resûl-i Ekrem, Ashâbından bir cemâat yanında bulunarak (Mekke'ye yakın) Ci'râne mevkiinde iken huzûruna birisi çıkageldi. Ve :

— Yâ Resûla'llāh! Güzel koku sürünmüş olarak Ömre için ihrâma giren bir kimse hakkında ne buyurursunuz? diye sordu. Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* bir müddet sükût etti. Sonra kendisine vahiy gelmişti. Ömer *radiya'llâhu anh* Ya'lâ'ya işâret etti. Ya'lâ da geldi. (O sırada) Resûlullāh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in üzerinde bir örtü, kendisini bürümüştü. Ya'lâ başını bu örtünün içine soktu. Ve Resûlullāh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'i (vahyin şiddetli ağırlığından) yüzü kızarmış bir halde gördü. Resûl-i Ekrem, nâimin mütereddid nefesi gibi teneffüs ediyordu. Sonra Resûl-i Ekrem'den (tedrîcen) bu hal sıyrıldı. Ve :

— Hani ömreden suâl eden kimse nerede, buyurdu. Bunun üzerine (Huzûr-ı Saâdet'e) birisi getirildi. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm :*

— Bedenine ve sevbine bulaşan kokuyu üç kere yıka, üzerindeki cübbeyi çıkar, (bu ihrâmı gey), haccında îfâ ettiğin ef'âl-i hac gibi ömrende de işle! buyurdu.

ÎZÂHI

Bu hadîsi Ya'lâ İbn-i Ümeyye'den oğlu Safvân, ondan da Atâ' İbn-i Ebî Rebâh, Atâ'dan da İbn-i Cüreyc rivâyet etmiştir. Buhârî metninde: (*İbn-i Cüreyc: Atâ' İbn-i Ebî Rebâh'a: Resûl-i Ekrem'in bu adama üç defa yıkamağı emretmekle tathîri*

kasd etmiş olmalıdır? diye sordum. Atâ' da bana: evet, diye cevab verdi) ziyâdesi de vardır. İhtisar kasdiyle müellif *Tecrîd*'e almamıştır.

Bu sâil, ihrâma nasıl gireceğini bilmiyordu. İhrâm ile berâber eski ve kirli elbîselerini de giymişti. Resûl-i Ekrem tahâretle ihrâma girmesini tâlim buyurmuştur.

İbn-i Hazm'ın ve başkalarının beyânına göre, Ci'râne'de cereyân eden bu hâdise, Huneyn gazâsından avdet buyurulup ganîmet malları taksîm edildiği zamâna müsâdiftir ki, sekizinci sene-i Hicriyedir. Ve Huneyn ile Ci'râne biribirine yakın bir mesâfededir.

Bu koku ve ömre süâlini soran zâtın kim olduğu burada bildirilmemiştir. Ta'yîni hakkındaki rivâyetler de muhteliftir. En kuvvetli bir rivâyet olmak üzere bâzıları Tartûşî'den naklen bunun isminin Atâ' İbn-i Ümeyye olduğunu bildirmişler. Ve bu rivâyetin sıhhati hâlinde Ya'lâ İbn-i Ümeyye'nin kardeşi bulunduğunu haber vermişlerdir.

763. عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ رَضِيَ عَنْهَا قَالَتْ كُنْتُ أُطَيِّبُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لِإِحْرَامِهِ حِينَ يُحْرِمُ وَ لِحِلِّهِ قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ.

TERCEMESİ

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in zevci Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan :

[Ben Resûlullāh'ı ihrâma girmek istediğinde ihrâm için, (bir de) *ihrâmı çıkardığı* (nda mehâzîr-i ihramdan tecerrüd) *için kokuladım]* dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Bu hadîs-i şerif ile Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Züfer Hazarâti ihticâc ve ihrâma girmezden evvel misk, gül yağı gibi koku sürünmekte bir beis olmadığını kabûl etmişlerdir. İhrâma girdikten sonra da bu kokunun muhrim üzerinde devâmında da bir mahzur olmadığını bildirmişlerdir. İmâm Şâfiî ile ashâbının, Ahmed İbn-i

Hanbel'in, Sevrî, Evzâî Hazarâtinin ictihadları da böyledir. Bu mezheb Âişe, Sa'd İbn-i Ebî Vakkās, İbn-i Abbâs, İbn-i Zübeyr, İbn-i Ca'fer, Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anhüm* ile Irak ve Hicaz'daki bir cemâat-i Tâbiî'den rivâyet edilmiştir. Mühezzeb şerhinde ihramlanmak isteyen hacının güzel koku sürünmesinin Muâviye, Ümm-i Habîbe, İbn-i Münzir, İshak, Ebû Sevr müstehab olduğuna kāil olmuşlardır. Bu istihbâbı, İbn-i Ebî Şeybe Urve'den, Ömer İbn-i Abdü'l-Azîz'den, İbrâhîm-i Nehâî'den nakletmiştir. İbn-i Hazm ise Berâ' İbn-i Âzib, Enes İbn-i Mâlik, Ebû Zerr-i Gıfârî, Hüseyn İbn-i Alî, Muhammed İbn-i Hanefiyye, Esved, Sâlim, Hişâm İbn-i Urve, Hârice İbn-i Zeyd, İbn-i Cüreyc Hazarâtinin de müstehab olduğuna kāil olduklarını bildirmiştir. Yalnız Atâ', Zührî, Saîd İbn-i Cübeyr, İbn-i Sîrîn, Hasen İbn-i Alî *rahimehümu'llāh*'ın kable'l-ihrâm koku sürünmek câiz değildir, bu koku ihram hâlinde devâm eder, demişlerdir. İhrâma girdikten sonra ise, Beyt-i Şerîf'i ziyâret zamânına kadar kokulanmak haramdır. Muhammed İbn-i Hasen'in ictihâdı bu merkezdedir. Tahâvî de bunu ihtiyâr etmiştir. Ömer, Osman, İbn-i Ömer, Osman İbn-i Âs'ın mezhebi de böyledir. İhramdan çıkınca kokulanmakta hiç bir mahzur olmadığında ise aslā ihtilâf yoktur [*Umdetü'l-Kārî*: C. 4, S. 515].

764. عَنِ ٱبْنِ عُمَرَ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يُهِلُّ مُلَبِّداً .

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (zamklı bir madde ile) başının saçlarını toplamış olduğu halde yüksek sesle telbiye ettiğini işittim, dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

(تلبيد = *Telbîd*), başın saçlarını lüzûcetli bir madde ile biribirine tutturmaktır. Ebû Dâvud *Sünen*'inde İbn-i Ömer *radiya'llāhu*

anhümâ'dan Resûl-i Ekrem *salla'llâhü aleyhi ve sellem*'in ihrâma girerken saçlarını bal ile telbîd ettiğini rivâyet etmiştir[1]. Fakat İbn-i Salâh bal mânâsını ifâde eden feth ile (*asel*) kelimesini (*gısl*) olmalıdır, demiştir ki, vaktiyle sabun yerine kullanılan hatmî gibi şeyler demek olur. Şârih Aynî de: İbn-i Salâh, bu kelime ayn-i mühmele ile zabt edilmemiştir, diyor. Ve akıl da buna böyle şahâdet eder, diyor. Şârih Kastalânî de bu kelimeyi zamklı bir madde, diye tefsîr ediyor ki, en cemiyetli bir tefsir olduğundan tercememizde buna işâret ettik.

Telbîdin fâidesi hâl-i ihramda saçların dağılmaması ve mûziyattan tahaffuz içindir. Buhârî'nin Hazret-i Hafsa'dan bir rivâyetinde de Hafsa *radiya'llâhu anhâ:*

— Yâ Resûla'llâh! Herkes ömre ile ihramdan çıktıkları halde siz çıkmadınız? diye sormuş da, Resûl-i Ekrem:

— Ey Hafsa, ben başımı telbîd ettim. Kurbanımı kılâdeledim. Artık ben, kurbanımı kesmedikçe ihramdan çıkamam, diye cevab vermiştir.

765. وَ عَنْهُ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ مَا أَهَلَّ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِلَّا مِنْ عِنْدِ ٱلْمَسْجِدِ يَعْنِى مَسْجِدَ ذِى ٱلْحُلَيْفَةِ .

TERCEMESİ

Yine İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan :

Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Mescidden başka bir yerde telbiye etmemiştir, ancak Zü'l-Huleyfe mescidinde telbiye buyurmuştur, dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

İbn-i Ömer'in bu rivâyeti, tercemesi bunu tâkib edecek olan İbn-i Abbâs hadîsine mugāyir olduğu gibi İbn-i Ömer'in (753)

---

[1] ان النبى صلى الله عليه و سلم لبد رأسه بالعسل [رواه ابو داود عن ابن عمر رضى الله عنهما]

numara ile tercemesi geçen hadîsine de bir derece mugāyirdir. Bu tezaddı Ebû Dâvud'un, Hâkim'in, Saîd İbn-i Cübeyr tarîkiyle İbn-i Abbas'tan gelen bir rivâyetleri kaldırıyor. Tahâvî'nin beyânına göre, İbn-i Cübeyr, İbn-i Abbâs'a:

— Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ihlâl ve telbiyesi hakkında Ashâb-ı Nebî'nin ihtilâflarına hayret ediyorum, demiş. İbn-i Abbas da şöyle cevab vermiştir:

— Resûl-i Ekrem Zü'l-Huleyfe mescidinde iki rek'at namaz kılmış ve namazdan fâriğ olunca tehlil buyurmuştur. Bunu bir kısım Sahâbî işitmiş ve hıfz etmiştir. Sonra devesine binmiş, deve doğruluncaya kadar tehlil buyurmuş. Bunu da evvelki tehlîli duymayan birtakım zevat işitip hıfz etmiştir. Sonra " *Beydâ* " nın yüksek mevkiine geldiğinde yine ihlâl buyurmuş bunu da iki evvelkileri duymayanlar işitip hıfz etmiştir. Sonra herkes kendi işitip hıfz ettiğini rivâyet etmiştir. Cenâb-ı Hak İbn-i Ömer'e hayırlar versin!. Onun rivâyet ettiği tehlil ihram namazını tâkib eden telbiyedir. Halbuki Resûl-i Ekrem'in bundan sonra ikinci ve üçüncü tehlil ve telbiyeleri de vardır. Bunun için fukahâ bu tehlillerin ve telbiyelerin hepsinin cevâzında ittifak etmişlerdir. Yalnız ihtilâfları efdaliyet husûsundadır.

766. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ أُسَامَةَ كَانَ رِدْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ عَرَفَةَ إِلَى الْمُزْدَلِفَةِ ثُمَّ أَرْدَفَ الْفَضْلَ مِنَ الْمُزْدَلِفَةِ إِلَى مِنًى فَكِلَاهُمَا قَالَ لَمْ يَزَلِ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُلَبِّي حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

Üsâme İbn-i Zeyd Arafât'tan Müzdelife'ye kadar Resûllulāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in redîfi idi. Sora *aley-*

hi's-salâtü ve's-selâm Müzdelife'den "*Minâ*" ya gelinceye kadar da Fadl İbn-i Abbâs'ı irdâf etmişti. Bunların her ikisi de Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in "*Cemretü'l-Akabe*" yi remyedene kadar Telbiyeye devâm buyurduğunu haber vermişlerdir.

İZÂHI

(*Arefe*), Arafât demektir. Arafât, vakfe edilen mübârek mahallin ismidir.

(*Müzdelife*) de Harem-i Mekke dâhilinde bir mahallin ismidir. Müzdelife, ism-i fâil sîgasiyle izdilâftan me'huzdur. Takarrüb ve takaddüm mânâsınadır. Huccac gecenin bir kısmında Arafât'tan dönüp buraya geldikleri için Müzdelife denilmiştir.

(*Minâ*) da huccâcın kurban kestikleri mahallin ismidir. (*Cemretü'l-Akabe*) Mekke'nin garb tarafında Minâ'nın son haddidir. Buna Cemre-i Kübrâ da denir.

Bu hadîs-i şeriften, râkiben haccın efdal olduğu anlaşılır. Cemretü'l-Akabe'ye kadar telbiyeye devâmın meşrûiyeti de müstefâd olur ki, İmâm Ebû Hanîfe ile İmâmeyn'in, İmâm Şâfiî, Ahmed, İshak, Ebû Sevr, Ebû Ubeyd, Taberî'nin mezhebleri de budur. Atâ'dan, Tâvus'tan, Saîd İbn-i Cübeyr'den, İbrâhim-i Nahaî'den, Süfyân-i Sevrî'den, İbn-i Ebî Leylâ'dan, Hasen İbn-i Hay'den de böyle rivâyet edilmiştir. Ömer İbn-i Hattâb, Abdullāh İbn-i Abbâs, Abdullāh İbn-i Mes'ûd, Meymûne *radiya'llâhu anhüm*'den böyle nakl edilmiştir. Yalnız bu zevât-i âliye bir noktada ihtilâf etmişlerdir. Süfyân-i Sevrî'ye, Ebû Hanîfe'ye, Şâfiî'ye, Ebû Sevr'e, göre Cemretü'l-Akabe'de birinci taş atılınca telbiyeye nihâyet verilir. İmâm Ahmed, İshak, ve bâzı ehl-i âsâra göre telbiye, Cemretü'l-Akabe tamâm edildikten sonra hitam bulur, kesilir.

Resûl-i Kibriyâ Efendimiz çok mühim buldukları seferlerde Ashâb'ın zekî, hâfızası kuvvetli olanlarından bir genci devesinin arkasına bindirirdi. Tâ ki o genç, cereyân edecek vakāyii ve o hâdiseler hakkında şeref-vârid olacak beyânât-i seniyelerini lâyıkıyle muhâfaza etsin, ve sonra ümmete nakl edilsin. Haccetü'l-Vedâ' da Resûl-i Zî-Şân Efendimiz'in yegâne bir haccı idi. Şu fânî âlemdeki hayât-ı seniyyelerinin son demlerinde idi. Ümmetiyle vedâ edecekti. Bütün menâsik-i haccın tâlim buyurulması matlûb idi. Bu sebeble yanla-

rından redîf eksik etmiyorlardı. Bu sebeble ve hakîkaten menâsik-i hacca dâir ahâdîs-i şerîfe pek çoktur ve turık-ı rivâyâtı boldur.

767. وَ عَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ انْطَلَقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مِنَ الْمَدِينَةِ بَعْدَ مَا تَرَجَّلَ وَ ادَّهَنَ وَ لَبِسَ إِزَارَهُ
وَ رِدَاءَهُ هُوَ وَ أَصْحَابُهُ فَلَمْ يَنْهَ عَنْ شَيْءٍ مِنَ الْأَرْدِيَةِ
وَ الْأُزُرِ تُلْبَسُ إِلَّا الْمُزَعْفَرَةَ الَّتِي تَرْدَعُ عَلَى الْجِلْدِ فَأَصْبَحَ
بِذِي الْحُلَيْفَةِ رَكِبَ رَاحِلَتَهُ حَتَّى اسْتَوَى عَلَى الْبَيْدَاءِ أَهَلَّ
هُوَ وَ أَصْحَابُهُ وَ قَلَّدَ بَدَنَتَهُ وَ ذٰلِكَ لِخَمْسٍ بَقِينَ مِنْ
ذِي الْقَعْدَةِ فَقَدِمَ مَكَّةَ لِأَرْبَعِ لَيَالٍ خَلَوْنَ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ
فَطَافَ بِالْبَيْتِ وَ سَعَى بَيْنَ الصَّفَا وَ الْمَرْوَةِ وَ لَمْ يَحِلَّ مِنْ
أَجْلِ بُدْنِهِ لِأَنَّهُ قَلَّدَهَا ثُمَّ نَزَلَ بِأَعْلَى مَكَّةَ عِنْدَ الْحَجُونِ
وَهُوَ مُهِلٌّ بِالْحَجِّ وَ لَمْ يَقْرَبِ الْكَعْبَةَ بَعْدَ طَوَافِهِ بِهَا حَتَّى
رَجَعَ مِنْ عَرَفَةَ وَ أَمَرَ أَصْحَابَهُ أَنْ يَطُوفُوا بِالْبَيْتِ وَ بَيْنَ
الصَّفَا وَ الْمَرْوَةِ ثُمَّ يُقَصِّرُوا مِنْ رُؤُسِهِمْ ثُمَّ يَحِلُّوا وَ ذٰلِكَ
لِمَنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ بَدَنَةٌ قَلَّدَهَا وَ مَنْ كَانَتْ مَعَهُ امْرَأَتُهُ
فَهِيَ لَهُ حَلَالٌ وَ الطِّيبُ وَ الثِّيَابُ .

TERCEMESİ

Yine Abdullāh İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Haccetü'l-Vedâ' için) gerek zât-i şerifleri, gerek Ashâbı saçlarını taradıkları, güzel kokular süründükleri, (en güzel) izâr ve ridâlarını geydikleri halde Medîne'den (öğle ile ikindi arasında) çıkmışlardı. Resûl-i Ekrem geyilmesi mu'tâd olan izâr ve ridâ nev'inden hiç bir şey'i geymekten kimseyi men' etmedi. Yalnız (kokusu ve rengi) vücûde bulaşacak derece za'feranlı libâsın geyilmesini istemiyordu. (Bu muhteşem hac mevkibi) gündüzün Zü'l-Huleyfe'ye vardı. (Öğle namazını orada kıldı. Ve Zü'l-Huleyfe'de geceledi. Sabahleyin) râhilesine bindi. "*Beydâ*" dağına yükselince Resûl-i Ekrem ve Ashâb'ı ihlâl ve telbiye eylediler. Resûl-i Ekrem kurbanlık devesini (boynuna iki nal parçası takarak) kılâdeledi. (Hörgücünün sağ safhasını kanatarak nişanladı). Bu ihlâl ve taklid keyfiyetleri Zilka'de'den beş gün kala (ayın yirmi beşinde) olmuştur. Nihâyet Zilhicce'nin dördüncü günü Resûl-i Ekrem Mekke'ye vardı. Beyt'i tavâf ve Safâ ile Merve arasında sa'yetti. Kurbanlık develerine nişan taktığı için de artık o kurbanlar Bedene olmuş ve bu sebeble Resûl-i Ekrem ihramdan çıkmamıştı. Tavâf ve sa'yden sonra Resûl-i Ekrem Mekke'nin üstündeki "*Hacun*" mevkiine nâzil oldu. Resûl-i Ekrem hacca niyet ederek ihramlanmıştı. Kâ'be'yi tavâf ettikten sonra Arafât'tan ininceye kadar Kâ'be'ye bir daha yaklaşmamıştır. Resûl-i Ekrem Ashâbına da Beyt'i tavâf ve Safâ ile Merve arasında sa'yetmelerini, sonra saçlarını kestirip ihramdan çıkmalarını emreyledi. Bu emr-i Nebevî kendisiyle berâber kılâdelenmiş kurbanı bulunmayan hacılar hakkında idi. Böyle bir kimse ihramdan çıkmakla berâber yanında zevcesi varsa onunla cinsî münâsebeti, güzel koku sürünmesi, (mu'tâd olan) elbîsesini geymesi halâl olur.

Î Z Â H I

Tercememizde kavis içinde işâret ettiğimiz ziyâdeler, Buhârî'nin diğer rivâyetleriyle Müslim'in *Sahîh*'indeki rivâyetlerinden alınmıştır. Metn-i aslî derecesinde sıhhati hâizdir.

(*Hacun*), muhassıb yanında Mescid-i Akabe hizâsındaki Cebel-i Müşerref'tir. Beyt-i Şerîf'ten bir buçuk mil bu'd mesâfededir [*Umdetü'l-Kārî*].

(*Kılâde*), kurbanlık hayvanın boynuna takılan nal veya mezâde gibi nişânedir. Böyle alâmetli kurbana da lisân-i Kur'ân'da (*Hediy*) denilmiştir. Bu kurban; deveden, sığırdan, davardan olur. (حتى يبلغ الهدى محله = *Hediy varacağı yere varıncaya kadar başınızı tıraş etmeyiniz*) kavl-i şerîfi mûcibince hacının Kâ'be-i Muazzama'ya bir tuhfe-i ihtirâm olarak sevk ettiği bu kurban, yevm-i nahirde Minâ'da kesilmedikçe kurban sâhibi olan hacı tıraş olup ihramdan çıkamaz. İsterse o hacı, Hacc-ı Temettu'a niyet etmiş olsun. Hediy sevkinin bu müşkülâtından dolayı son zamanlarda terk olunmuştur.

Resûl-i Ekrem Efendimiz de İbn-i Abbâs'ın bu hadîsinden öğrendiğimiz üzere Kâ'be'ye boynu kılâdeli, hörgücü nişâneli kurban götürdüğü için Mekke'ye gelince tavâf ve sa'y ederek, tıraş olarak ihramdan çıkmamıştı. Ve kendisi kurbanını yanında Mekke'ye getiren Ashâb-ı Kiram da çıkmamışlardır. Yalnız mütemetti' olanların tavâf, sa'y, tıraş menâsikinden sonra ihramdan çıkmaları emr edilmiştir.

Resûl-i Ekrem'in Mekke'ye vâsıl olunca tavâf, sa'y ettikten sonra (*Hacun*) mevkiine nâzil olup Arafât'tan dönüp gelene kadar bir daha Kâ'be'ye yaklaşmadıkları da İbn-i Abbâs hadîsinde rivâyet ediliyor. Şârih Aynî bu adem-i takarrübün sebebi, Resûl-i Ekrem'in meşgul bulunmasıdır. Yoksa tetavvuan tavâf etmelerine hiç bir mâni' yoktu, diyor.

768. عَنْ عَبْدِ ٱللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُمَا أَنَّ تَلْبِيَةَ رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَبَّيْكَ ٱللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إِنَّ ٱلْحَمْدَ وَ ٱلنِّعْمَةَ لَكَ وَ ٱلْمُلْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ.

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan Resûl-i Ekrem'in telbiyesi şöyle olduğu rivâyet edilmiştir :

Lebbeyke Allāhümme Lebbeyk, Lebbeyke, lâ şerîke lek, Lebbeyke inne'l-hamde ve'n-ni'mete lek, ve'l-mülke lâ şerîke lek = *Yâ Rab! Da'vetine kirâren icâbet ettim, her emrini îfâ için dîvânına geldim. Rabb'im! Sen'in her da'vetine icâbet borcumdur. Sen'in saltanatında eşin ve ortağın yoktur. Allāh'ım! Bütün varlığımla Sana yöneldim, hamd Sen'indir, ni'met Sen'indir, mülk de Sen'indir, bütün bunlarda eşin ve ortağın yoktur.*

ÎZÂHI

(لبيك = *lebbeyk*) kelimesinin gerek tahlîlinde, gerek medlûlinde başta Sîbeveyh, Ferrâ, Yûnus gibi eimme-i lûgat olmak üzere bir çok lisan âlimleri vücûh-ı müteaddide dermeyân etmişlerdir. Bunların bir hadd-i müştereki vardır ki: tekrar ve icâbet mânâsı. Bu telbiye-i şerîfede (*lebbeyk*) kelimesi dört yerde tekerrür ettiği için bu mükerrer kelimenin her birisinde o vücûh-ı meânîden birisini kullanarak tercеme ettik. Bunun, tercemede asla sadâkattan inhiraf olamayacağına kāniiz.

Hacca da'vet-i ilâhiye İbrâhim *aleyhi's-selâm*'ın lisâniyle ve bu kelimât-i şerîfe ile vuku' buldu. İbn-i Ebî Hâtem'in, İbn-i Abbas'tan rivâyetine göre, Müşârün-ileyh Hazretleri demiştir ki: İbrâhim *aleyhi's-selâm* Beyt-i Şerîf'i inşâ ettikten sonra taraf-ı ilâhîden kendisine (أذن في الناس ياحج = *Yâ İbrâhim! Nâsı edâ-yı hacca da'vet et!*) diye emr olundu. İbrâhim! *aleyhi's-selâm*: Yâ Rab! Benim sesim erişmez ki, diye i'tizâr etti. "*Sen da'vet et! Eriştirmek benden*" buyuruldu. Hazret-i İbrâhim de "*Cebel-i Ebî Kubeys*" e çıkıp: "*Ey nâs! Bu kadim Beyt'i hac ve ziyâret etmek size vâcib kılındı*" diye seslendi. Bu sesi, yerle gök arasında bulunan insanlar işitti. Yine İbn-i Abbas demiştir ki: görmüyor musunuz? Kürre-i arzın en uzak yerlerinden halk fevc fevc bu muazzam Kâ'be'yi telbiye ederek ziyârete geliyorlar.

Bu İbn-i Abbâs hadîsinin İbn-i Cüreyc tarîkıyle Atâ' İbn-i Ebî Rebah'tan gelen bir tarîk-ı rivâyetinde de şu ziyâde vardır: İbrâhim *aleyhi's-selâm*'ın bu da'vetine aslāb-ı ricâl ve erhâm-i

nisâda bulunanlar da Lebbeyk-hân olarak cevab vermişlerdir. Ve ilk cevab verenler de Yemenlilerdir. İşte İbrâhim *aleyhi's-selâm*'ın da'veti zamânından kıyâmet kopuncaya kadar Kâ'be'yi ziyâret eden her hacı İbrâhim *aleyhi's-selâm*'ın o günkü da'vetine (*Lebbeyke, Allāhümme Lebbeyk*...) diye cevab verenlerdir. [*Umdetü'l-Kārî :* C. 4, S. 533].

Putperestliği Amâlika'dan alıp Mekke'ye sokan "*Amr İbn-i Lühey*", Kâ'be derûnüne "*Hübel*" nâmında bir put dikmekle kalmayıp telbiye kelimât-i şerîfesinin sonuna birtakım kelimât-i fâside de ilâve etmiştir ki: (الا شريكا هو لك تملكه و ما ملك) hezeyânıdır. Bununla büyük putları "*Hübel*" i Allāh'a şerîk addediyordu. Mekke'de ve Cezîre'de putperestlik devâm ettiği müddetçe bu müstekreh cümle de telbiyeye ilâveten müşriklerin dillerinde dolaştı. *Sahîh-i Müslim*'de Abdullāh İbn-i Abbas'tan rivâyet olunduğuna göre, bi'set-i Muhammediye sırasında Kureyş müşrikleri de bu sûretle telbiye ederlerdi. Harem-i Şerîf'te bunlar (*Lebbeyke lâ şerîke lek*) cümlesini söyledikten sonra Resûl-i Ekrem: "*Allah müstehakınızı versin! Bu kadarı yetişir, alt tarafını söylemeyiniz!*" buyurdu. Onlar ise: (الا شريكا هو لك تملكه و ما ملك) derler ve Beyt-i Şerîf'i tavâf ederlerdi. Nihâyet şirkin bütün eserlerini ve izlerini kaldıran tevhîd ve İslâm kudreti, telbiyeden bu zâide-i fâsideyi de kaldırmıştır.

769. عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ صَلَّى رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ نَحْنُ مَعَهُ بِالْمَدِينَةِ ٱلظُّهْرَ أَرْبَعاً وَ ٱلْعَصْرَ بِذِي ٱلْحُلَيْفَةِ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ بَاتَ بِهَا حَتَّى أَصْبَحَ ثُمَّ رَكِبَ حَتَّى ٱسْتَوَتْ بِهِ عَلَى ٱلْبَيْدَاءِ حَمِدَ ٱللّٰهَ وَ سَبَّحَ وَ كَبَّرَ ثُمَّ أَهَلَّ بِحَجٍّ وَ عُمْرَةٍ وَ أَهَلَّ النَّاسُ بِهِمَا فَلَمَّا قَدِمْنَا أَمَرَ النَّاسَ فَحَلُّوا حَتَّى كَانَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ أَهَلُّوا بِالْحَجِّ قَالَ وَ نَحَرَ النَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بَدَنَاتٍ بِيَدِهِ قِيَاماً وَ ذَبَحَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِالْمَدِينَةِ كَبْشَيْنِ أَمْلَحَيْنِ .

Tercemesi

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Vedâ' Haccı'na çıkmazdan evvel) öğle namazını Medîne'de biz de kendisiyle berâber olduğumuz halde dört rek'at kıldı. İkindiyi de Zü'l-Huleyfe'de (kasr ederek) iki rek'at kıldı. Sonra sabaha kadar orada geceledi. Sonra (sabahlayın devesine) bindi. Resûlullāh üstünde olduğu halde "*Beydâ*" ya doğruldu. Resûlullāh Allāh'a hamd etti. Tesbîh ve tekbîr eyledi. Sonra hac ile ömreye (niyet ederek) tehlil buyurdu. Maiyyetindeki huccâc da hac ile ömreye niyet ederek ihlâl eylediler. (Ve böylece ihrâma girdiler). Mekke'ye geldiğimizde Resûlullāh nâsa emretti, ihramdan çıktılar[1], nihâyet yevm-i terviye (ki, Zilhicce'nin sekizinci günüdür) olunca hac için ihrâma girdiler. Râvî Enes İbn-i Mâlik diyorki : Resûlullāh kendi eliyle ayakta müteaddid deve kurban eyledi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Medîne'ye geldiğinde de (Kurban Bayramında) yakışıklı iki koç kurban etti.

770. عَنِ ٱبْنِ عُمَرَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ كَانَ يُلَبِّى مِنْ ذِى ٱلْحُلَيْفَةِ فَإِذَا بَلَغَ ٱلْحَرَمَ أَمْسَكَ حَتَّى إِذَا حَاذٰى طُوًى بَاتَ فِيهِ فَإِذَا صَلَّى ٱلْغَدَاةَ ٱغْتَسَلَ وَ زَعَمَ أَنَّ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَعَلَ ذٰلِكَ .

Tercemesi

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* (nın ef'âl-i haccı, Nâfi') den şöyle rivâyet edilmiştir :

---

[1] Çünkü bunların hediyleri, kılâdeli kurbanları yoktu. Mütemetti' idiler.

İbn-i Ömer Zü'l-Huleyfe'de (râhilesine bindikten sonra) telbiye (ye başlar ve bilâ-inkıtâ' devâm) ederdi. (hudûd-ı) hareme dâhil olunca da telbiyeyi keserdi. Nihâyet "*Zî-tuvâ*" ya geldiğinde burada gecelerdi. Sabah namâzını kılınca da (Mekke'ye dühûl için) iğtisâl ederdi. İbn-i Ömer, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in de böyle işlediğine sahîhan kanâat ederdi.

İZÂHI

(*Tuvâ*) kelimesinde "*tâ*" harfi üç vechile okunmuştur. Asîlî: Zî-tuvâ Mekke yakınında ma'ruf bir vâdîdir, demiştir. Nevevî de: "*Mekke'nin alt tarafında, Bâb-ı Mekke yanında, Ömre yolu tarafında, Mescid-i Âişe'ye yakın bir mahallin ismidir. Elyevm Âbâr-i Zâhire denilmekle ma'ruftur*" diyor. Şârih Kirmânî: "*Bu kelime "Zî" edâtına muzaf olmıyarak da rivâyet edilmiştir. Fakat "Zî-tuvâ" rivâyeti sahîhtir*" demiştir. Bu ma'lûmâtı bahşeden Şârih-i Allâme Aynî "*Kitâbü'l-Ezvâ*" dan da şu ma'lûmâtı nakl ediyor: Zî-tuvâ Mekke hâricinde kuyulariyle meşhur bir yerin adıdır. Mekke'ye gelen huccâcın bu kuyuların suyu ile gusül etmeleri müstehabdır.

(*Zu'm*), burada kavl-i sahîh ve kanâat mânâsınadır. Çünkü Buhârî'nin Bâb-i İğtisâl'deki rivâyeti: Zî-tuvâ da sabah olunca İbn-i Ömer gusl ederdi ve der idi ki: Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de böyle işlerdi[1].

771. عَنِ ٱبْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَّا مُوسٰى فَكَأَنِّى أَنْظُرُ إِلَيْهِ إِذَا ٱنْحَدَرَ فِى ٱلْوَادِى يُلَبِّى .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* :

---

[1] ثم يبيت بذى طوى، ثم يصلى به الصبح و يغتسل و يحدث ان نبى الله صلى الله عليه و سلم كان يفعل ذلك [رواه البخارى]

"Ben Mûsâ'yı (Ezrak) *vâdîsine inerken telbiye eder bir halde gördüm"* buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Şârih Kastalânî diyor ki: bu hadîs-i şerifteki (nazar) hakîkî rü'yet mânâsınadır. Cenâb-ı Hak Resûl-i Ekrem'in rûhunda müstesnâ bir kudret yaratmıştır ki, o sâyede nazarlardan uzak olan eşyâyı rü'yâda nasıl görürse, onu uyanık iken de ayni halde görürdü. İsrâ' hâdisesi bunun en yakın bir şâhididir. Şübhesiz ki, Enbiyâ-yi Kirâm Hak Teâlâ nezdinde ebedî haydirler, merzukdurlar. Müslim'-in *Sahîh*'inde Hazret-i Enes'ten rivâyeti vechile Resûl-i Ekrem Mûsâ *aleyhi's-selâm*'ı Mi'rac sırasında kabrinde kāimen namaz kılarken de görmüştü. Şu da câizdir ki, Resûl-i Ekrem Efendimiz Hazret-i Mûsâ'yı rü'yâda telbiye ederken görmüştü. Fakat Mûsâ İbn-i Ukbe bu hadîsi Nâfi'den rivâyet ederken bu sûretle tasrîh etmiştir. Enbiyâ-i Kirâm'ın rü'yâları ise haktır, vahiydir. Hâfız İbn-i Hacer *Fetih*'te: bence mu'temed olan rü'yâ olmasıdır, diyor.

772. عَنْ أَبِى مُوسٰى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَنِى النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِلٰى قَوْمِى بِالْيَمَنِ فَجِئْتُ وَهُوَ بِالْبَطْحَاءِ فَقَالَ بِمَا أَهْلَلْتَ قُلْتُ أَهْلَلْتُ كَإِهْلَالِ النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ هَلْ مَعَكَ مِنْ هَدْىٍ قُلْتُ لَا فَأَمَرَنِى فَطُفْتُ بِالْبَيْتِ وَ بِالصَّفَا وَ الْمَرْوَةِ ثُمَّ أَمَرَنِى فَأَحْلَلْتُ فَأَتَيْتُ امْرَأَةً مِنْ قَوْمِى فَمَشَطَتْنِى أَوْ غَسَلَتْ رَأْسِى فَقَدِمَ عُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ فَقَالَ إِنْ نَأْخُذْ بِكِتَابِ اللّٰهِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُنَا بِالتَّمَامِ قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى وَ أَتِمُّوا الْحَجَّ وَ الْعُمْرَةَ لِلّٰهِ وَ إِنْ

نَأْخُذْ بِسُنَّةِ النَّبِيِّ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَإِنَّهُ لَمْ يَحِلَّ حَتَّى نَحَرَ ٱلْهَدْيَ .

TERCEMESİ

Ebû Mûse'l-Eş'arî *radiya'llāhu anh*'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Haccetü'l-Vedâ'dan evvel) beni Yemen'e kendi kavmime (bir vazîfe ile) göndermişti. Yemen'den avdetimde Resûl-i Ekrem'e "*Bathâ*" da (ihramlı olarak) mülâkî oldum. Resûl-i Ekrem bana :

— Ne yolda ihramlandın, diye sordu. Ben de :

— Resûlullāh'ın ihramlandığı gibi (Lebbeyk-hân olarak) dedim. Resûl-i Ekrem yine sordu :

— Yanında Hedyin, (kurbanın) var mı? Ben :

— Hayır, yoktur, dedim Bunun üzerine Resûlullāh bana (tavâf ve sa'y etmemi) emr eyledi. Ben de Beyt'i tavâf ve Safâ ile Merve arasında sa'y ettim. Sonra Resûl-i Ekrem ihramdan çıkmamı emreyledi. Ben de ihrâmımdan çıktım. Ve kavmimden (mehârimimden) bir kadının nezdine geldim. Başımı taradı, yâhud başımı yıkadı.

Ömer *radiya'llāhu anh* (hilâfeti zamânında ve hac mevsiminde Mekke'ye) geldi. Ve dedi ki : Kitâbu'llāh'a mürâcaat edersek, o bize (ba'de'ş-şürû' ömre ile haccı) tamamlamamızı emrediyor. Cenâb-ı Hak * (وأتموا الحج والعمرة لله = *Allah için hac ve ömreyi, kurban keserek tamamlayınız*) buyurmuştur. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in sünnetine mürâcaat edersek, o da bize kurban kesene kadar ihramdan çıkmağa müsâade etmemiştir.

* Sûre : 2 (Bakare), âyet : 196.

Î Z Â H I

Buhârî'nin bu hadîsinin kısm-ı âhiri hakkındaki rivâyeti çok muhtasardır. Hadîsin kısm-ı âhiri ki, Hazret-i Ömer'in devri-hilâfetindeki ihtilâfidır. Bu babtaki Müslim'in rivâyeti daha vâzıhtır. Şimdi onu nakl ve terceme edeceğiz. Müslim'in rivâyetinde (*başımı yıkadı*) dedikten sonra râvî Ebû Mûse'l-Eş'arî şöyle devâm ediyor:

Sonra ben (Arafât'a çıkılacağı sırada) hac için ihramlandım. Bu ef'âl-i haccı soranlara ben Ebû Bekr'in, Ömer'in emâreti zamanlarında bu yolda fetvâ verirdim. Bir hac mevsiminde yanıma birisi geldi. Ve:

— Ey Ebû Mûsâ! Senin haberin yok, bak Emîrü'l-Mü'minîn ef'âl-i hac hakkında (senin bize bildirdiğine muhâlif) nasıl bir mes'ele ortaya koymuştur, dedi. Ben de umûma karşı:

— Ey nâs! Biz kime hac hakkında fetvâ verdikse acele etmesin. İşte Emîrü'l-Mü'minîn yanınıza geliyor. Onun kavlini alsın, (benimkini bıraksın.) Ey cemâat! Haccınızı Emîrü'l-Mü'minîn'in emri vechile tamamlayınız!, dedim. Hazret-i Ömer Mekke'ye gelince:

— Ey Emîrü'l-Mü'minîn! Ef'âl-i hac hakkındaki ictihâdınız nedir? diye sordum. Hazret-i Ömer:

— Kitâbu'llāh'ı ele alırsak Allāhu Zü'l-Celâl bize: (و أتموا الحج و العمرة لله) diye emrediyor. Sünnet-i Nebî *aleyhi's-selâm*'ı alırsak, o da kurban kesmeden ihramdan çıkmağı halâl kılmamıştır, dedi[1].

HULÂSA: Hazret-i Ömer haccı fesh ile ömreye rücû' ve temettuu inkâr edip ihrâmın devâmını iddia ediyordu. Ebû Mûsâ ise, tavâf ve sa'y ile ihramdan çıkılır, diyordu.

Yukarıda haccın Kıran, Temettu' İfrad kısımlarını îzâh ederken demiştik ki, ef'âl-i haccı ikmâl edinceye kadar ihrâmın devâmı iki

---

[1] اختصره البخارى بعد قوله (او غسلت رأسى) و فى مسلم هكذا: ثم اهللت بالحج فكنت افتى الناس بذلك فى امارة ابى بكر و فى امارة عمر فانى لقائم بالموسم اذ جاءنى رجل فقال انك لا تدرى ما احدث امير المؤمنين فى شأن النسك. فقلت: ايها الناس! من كنا افتيناه بشىء فليتئد! فهذا امير المؤمنين قادم عليكم فبه فأتموا. فلما قدم قلت: يا امير المؤمنين! ما هذا الذى احدثت فى شأن النسك. قال ان نأخذ بكتاب الله فان الله عز و جل قال: و اتموا الحج و العمرة لله. و ان نأخذ بسنة نبينا عليه الصلاة و السلام فان النبى صلى الله عليه وسلم لم يحل حتى نحر الهدى [مسلم: ج ٤، ص ٤٥]

sûretle olur: birisi, hacı ihrâma girerken hac ile ömreyi bir ihramda îfâ etmeğe niyet etmekle. Bu karin bi'l-hac, Minâ'da kurban kesinceye kadar ihramdan çıkamaz. Öbirisi de: lisân-ı Kur'an'da Hedy denilen ve kurban edilmek üzere Hıl'den dâhil-i Harem'e nakl olunan kurbanlıktır. Hacının bu kurbanlığını yanında getirmesiyle olur. Bu halde de hacı getirdiği bu kurbanlığını Minâ'da kesmedikçe ihramdan çıkamaz. Nasılki (767) numara ile tercemesi geçen İbn-i Abbâs hadîsinde mutâlâa ettiğimiz vechile Resûl-i Ekrem Efendimiz'le bâzı Ashâb-ı Kirâm da kurbanlıklarını yanlarında kılâdeli olarak getirdikleri için mütemetti' olan huccac ihramdan çıktıkları halde bunlar ihramlarından çıkamamışlardı. Yine böyle *Sahîh-i Buhârî*'nin bu bâbında Enes İbn-i Mâlik'ten rivâyet olunduğu üzere, Hazret-i Alî de Yemen'den gelmiş ve Mîkat'da ihramlanarak Harem'de Resûl-i Ekrem'e mülâkî olmuştu. Resûl-i Ekrem Ebû Mûse'l-Eş'arî'ye sorduğu gibi Hazret-i Alî'ye de nasıl ihrâma girdiğini sormuş, o da Resûl-i Ekrem'in girdiği gibi telbiye ile ihramlandığını söylemişti. Resûl-i Ekrem: (لو لا ان معى الهدى لا حللت =*Benim yanımda da kurbanım olmasaydı, Mekke'ye varınca ziyâret, sa'y ile tıraş olarak ihramdan çıkardım*) buyurmuştur. Yine *Buhârî*'nin Enes İbn-i Mâlik'ten gelen bir tarîk-ı rivâyetinde Hazret-i Alî'ye: «فاهد و امكث حراما كما انت» =*Yâ Alî! Sen de Beyt'e kurbanlık ihdâ eyle, şu hâlinde ihramlı olarak kal!*) buyurmuştur.

Ebû Mûse'l-Eş'arî îzâh ettiğimiz bu iki hal yâni Hacc-ı Kırân'e niyet etmek veyâhud hedy sevk etmiş olmak halleri hâricinde ihrâmın devâmı lüzûmuna kāni' değildi. Belki Mütemetti' olarak ve Mekke'ye gelince tavaf ve sa'y ile sonra tıraş olarak ihramdan çıkılabilir, diyordu. Hazret-i Ömer ise müt'adan nehyediyordu. Nevevî Hazret-i Ömer'in bu nehyi, ifrad bi'l-hacca terğîb için vukū' bulan bir nehy-i tenzîhîdir, diyor. Mâzerî de: Hazret-i Ömer, temettuun butlānına değil, belki ifrâdın efdal olduğuna kanaat ederek men' etmiştir, diyor. Sonra temettuun kerâhatsiz cevâzı hakkında icmâ' mün'akid olmuştur.

773. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا حَدِيثُهَا فِي الْحَجِّ قَدْ تَقَدَّمَ قَالَتْ فِي هٰذِهِ الرِّوَايَةِ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ

عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فِى أَشْهُرِ الْحَجِّ وَ لَيَالِى الْحَجِّ وَ حُرُمِ الْحَجِّ فَنَزَلْنَا بِسَرِفَ قَالَتْ فَخَرَجَ إِلَى أَصْحَابِهِ فَقَالَ مَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْكُمْ مَعَهُ هَدْىٌ فَأَحَبَّ أَنْ يَجْعَلَهَا عُمْرَةً فَلْيَفْعَلْ وَ مَنْ كَانَ مَعَهُ الْهَدْىُ فَلَا قَالَتْ فَالْآخِذُ بِهَا وَ التَّارِكُ لَهَا مِنْ أَصْحَابِهِ قَالَتْ فَأَمَّا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ رِجَالٌ مِنْ أَصْحَابِهِ فَكَانُوا أَهْلَ قُوَّةٍ وَ كَانَ مَعَهُمُ الْهَدْىُ فَلَمْ يَقْدِرُوا عَلَى الْعُمْرَةِ وَ ذَكَرَ بَاقِىَ الْحَدِيثِ .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan hac hakkında rivâyet edilen bir hadîsi (yakında) geçmişti. Bu rivâyette Hazret-i Âişe demiştir ki :

Biz, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile berâber hac aylarında, hac gecelerinde, hac zamanlarında (Medîne'den) çıktık ve (Mekke'nin hudûdu olan) "*Serif*" mevkiine indik. Resûl *aleyhi's-selâm* (çadırından) Ashâb'ına karşı çıktı :

— Sizden her kimin berâberinde hedyi (kurbanı) yoksa ve haccını ömreye tahvîl etmek isterse, o, (müfriddir, haccını feshedip) ömre yapsın!. Bir kimsenin de berâberinde hedyi varsa o da haccını ömreye tahvîl etmesin! buyurdu. Hazret-i Âişe demiştir ki :

— Bu ta'lîm-i Nebevî üzerine Ashab'tan ömreyi iltizâm edenler de oldu, terk edenler de bulundu. Yine Âişe-i Sıddîka demiştir ki :

— Fakat Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* ile Ashâb'ından bir kısmı, bunlar zî-kudret kimselerdi, hediyleri de kendi yanlarında idi. Bunlar, (karin olduklarından haccı feshe), ömreyi iltizâma muktedir değillerdi. (Bundan sonra Hazret-i) Âişe, hadîsin geri kalan kısmını da zikr etti.

ÎZÂHI

Müellif Zebîdî merhûmun yukarıda geçtiğini bildirdiği Hazret-i Âişe hadîsi 763, 765 numaralarla terceme edildi. Yine müellifin bu hadîsin mâ-ba'di de bulunduğuna işâret ederek: (*Hazret-i Âişe hadîsinin geri kalan kısmını da zikr etti*) dediği kısım da *Buhârî*'de meâlen şöyledir: Âişe demiştir ki:

Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Ashâb'ına bu emri verdikten sonra (çadıra) benim yanıma geldi. Halbuki ben ağlıyordum. Resûl-i Ekrem:

— Vay ahmak! Ne ağlıyorsun? buyurdu. Ben de:

— Ashâb'ına söylediğin sözünü işittim. (Demek ki) ben ömreden (tavaf ve sa'y edemiyerek) men' olundum, dedim. Resûl-i Ekrem:

— Ne hâlin var? diye sordu. Ben:

— Namaz kılamam, dedim. Resûlullâh:

— Zararı yok, sen de Âdem kızlarından bir kadınsın!. Allah onlar için ne takdîr ettiyse sen de onu görüyorsun!. Sen hacca niyetinde sâbit ol. Allah sana ömreyi de nasîb eder, buyurdu. Hazret-i Âişe (rivâyetine devam edip) demiştir ki:

Resûl-i Ekrem'in bu Vedâ Haccı'nda Arafât'a çıktık. Nihâyet Minâ'ya geldik. Artık tuhûr hâline girmiştim. Sonra Minâ'dan çıktım, (Mekke'ye gelip) tavâf-ı ifâzayı yaptım. Yine Âişe (devâm edip) demiştir ki: sonra Minâ'dan ikinci dönüşte Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* ile yola çıktım. Resûl-i Ekrem "*Muhassıb*" mevkiine gelip nâzil oldu. Biz de birlikte oraya indik. Resûl-i Ekrem (kardaşım) Abdurrahmân İbn-i Ebî Bekr'i çağırdı. Ve:

— Haydi kardaşınla "*Harem*" den çık, (ve Hıll ile Harem arasında) ömre niyetiyle ihramla! (Tavâf ve sa'y ettikten) sonra ihramdan çıkınız ve hemen buraya geliniz. Ben sizi burada siz yanıma gelene kadar gözlüyorum, buyurdu. Hazret-i Âişe yine diyor ki:

— Kardeşimle berâber (huzurdan) çıktık. İhramlanıp tavâf ve sa'y ettikten sonra seher vakti huzûr-ı Nebevî'ye girdim. Bana:

— Nasıl ömreyi bitirdiniz mi? buyurdu. Ben de:

— Evet bitirdik, dedim. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem Ashâb'ına Medîne'ye doğru yollanmalarını i'lân etti. Halk fevc fevc yola düzüldü. Resûl-i Ekrem de Medîne'ye müteveccihen yürüdü[1].

Burada şunu ilâveten kaydedelim ki, Hazret-i Âişe *radiya'llâhu anhâ* da Hacc-ı Kırân'a niyet etmişti. Ömre edemeyeceğinden, hac ile ömreyi cem' edemeyeceğinden endîşe ediyordu.

774. وَ عَنْهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا فِي رِوَايَةٍ قَالَتْ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ لَا نُرَى إِلَّا أَنَّهُ الْحَجُّ فَلَمَّا قَدِمْنَا تَطَوَّفْنَا بِالْبَيْتِ فَأَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مَنْ لَمْ يَكُنْ سَاقَ الْهَدْيَ أَنْ يَحِلَّ فَحَلَّ مَنْ لَمْ يَكُنْ سَاقَ الْهَدْيَ وَ نِسَاؤُهُ لَمْ يَسُقْنَ فَأَحْلَلْنَ قَالَتْ صَفِيَّةُ مَا أُرَانِي إِلَّا حَابِسَتَهُمْ فَقَالَ عَقْرَى حَلْقَى أَوَ مَا طُفْتِ يَوْمَ النَّحْرِ قَالَتْ قُلْتُ بَلَى قَالَ لَا بَأْسَ انْفِرِي.

[1] *Tecrîd*'e alınmayıp da meâlen yukarıya *Sahîh-i Buhârî*'den nakl ettiğimiz Hazret-i Âişe hadîsinin metninden son kısmı şöyledir :

فدخل على رسول الله صلى الله عليه و سلم و أنا ابكى . فقال ما يبكيك يا هنتاه؟ . قلت سمعت قولك لاصحابك فمنعت العمرة. قال و ما شأنك؟ قلت لا اصلى. قال فلا يضيرك انما انت امرأة من بنات آدم. كتب الله عليك ما كتب عليهن فكونى فى حجتك. فعسى الله ان يرزقكيها. قالت فخرجنا فى حجته حتى قدمنا منى فطهرت ثم خرجت من منى. فافضت بالبيت. قالت ثم خرجت معه فى النفر الآخر حتى نزل المحصب و نزلنا معه فدعا عبد الرحمن بن ابى بكر رضى الله عنهما. فقال اخرج باختك من الحرم فلتهل بعمرة ثم افرغا ثم اتيا ههنا فانى انظركما حتى تأتيانى. قالت فخرجنا. حتى اذا فرغت و فرغت من الطواف ثم جئته بسحر. فقال هل فرغتم؟ فقلت نعم. فآذن بالرحيل فى اصحابه فارتحل الناس. فمر متوجهاً الى المدينة.

Tercemesi

Yine Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan gelen bir rivâyette Hazret-i Âişe şöyle demiştir:

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile biz, (eşhür-i hurumda hac seferine) çıktık. (Bu aylarda ömre değil), yalnız hac edilir zannolunurdu. (Mekke'ye) varıp (ömre için) Beyt-i Şerîf tavâf (ve sa'y) edildikte Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*:

— Hediy sevk etmiyenlerin ihramlarından çıkmalarını emreyledi. Hediy sevk etmiyenler ihramlarından çıktılar. Resûlullāh'ın kadınları da hediy sevk etmemişlerdi. Onlar da ihramlarından çıkmışlardı. [Âişe *radiya'llāhu anhâ* diyor ki:

— Yalnız ben Serif'te hayiz olmuştum, Beyt'i tavâf edememiştim. Teşrık geceleri "*Muhassıb*" da ben:

— Yâ Resûla'llāh! Herkes bir hac, bir ömre ile (Medîne'ye) dönüyor da ben bir hac ile dönüyorum, diye şikâyet ettim. Resûlullāh:

— Mekke'ye geldiğimiz gecelerde sen tavâf etmedin mi? diye sordu. Ben:

— Hayır, diye cevab verdim. Resûl-i Ekrem:

— Öyle ise kardeşinle "*Ten'îm*" e git, orada ömre ihrâmına gir. Sonra tavâf ve sa'y edip buraya geliniz, buyurdu][1].

(Ümmü'l-Mü'minîn) Safiyye *radiya'llāhu anhâ* demiştir ki: Ben de âdetimi görmüştüm. Halkı yolumdan alakoyacağımı zannediyordum. Resûl-i Ekrem:

---

[1] Tercemenin büyük mu'tarıza içine aldığımız kısmı *Sahîh-i Buhârî* metninden alınmıştır. Bundan evvel terceme ettiğimiz hadîste bu kısım zikredildiğinden *Tecrîd*'e alınmamıştır. Hâdisenin sûret-i cereyânını eksik bırakmamak için tercemede göstermeğe mecbur olduk. *Buhârî*'de hadîsin bu kısmına âid olan metin şöyledir:

فحضت فلم اطف بالبيت. فلما كانت ليلة الحصبة قلت: يا رسول الله! يرجع الناس بعمرة و حجة و ارجع أنا بحجة. قال: و ما طفت ليالى قدمنا مكة؟ قلت لا. قال: فاذهبى مع اخيك الى التنعيم فأهل. بعمرة ثم موعدك كذا و كذا.

— Ey şeâmeti halkın hareketini durduran kadın!.[1] Sen yevm-i nahirde tavâf (-ı ifâzayı) etmedin mi? buyurdu. Safiyye diyor ki, ben de :

— Hayır, yapmadım, diye cevap verdim. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem:

— Beis yoktur, (tavâf-ı vedâ hâizden sâkıttır,) haydi yollanınız, buyurdu.

ÎZÂHI

Bu hadîsi Buhârî *Sahîh*'inde Hacc'ın Temettü', Kırân, İfrad nevi'leriyle yanında hedyi yâni Mekke'ye sevk ettiği kurbanı bulunmayan kimse için fesh-i haccın cevâzı hakkında açtığı bir bâbında zikretmiştir.

Yukarıda terceme ettiğimiz ahâdîs-i şerîfeden ve daha evvel ayrıca verdiğimiz îzâhattan anlaşıldığı üzere (Haccı Temettü') eşhür-i hacda yalnız ömre'ye niyet etmek, tavâf ve sa'y edip tıraş olarak Ömre'den fâriğ olduktan ve ihramdan çıktıktan sonra yine o sene içinde hac için de ihramlanarak menâsik-i haccı îfâ etmektir. (İfrad) bi'l-hac da mevkîtde yalnız hac için ihramlanmaktır. (Hacc-ı Kırân) da bir ihramda hac ile ömreyi cem' etmektir. (Fesh-i hac) da hac için ihramlanıp Mekke'ye geldikten sonra ömre niyetiyle tavâf ve sa'y ederek ihramdan çıkmak ve bu sûretle mütemetti' olmaktır.

Hacc-ı Kırân ile Hacc-ı İfrad'da beyne'l-eimme hilâf sebk etmemiştir. Yalnız fesh-i haccın cevâzı hakkında ihtilâf edilmiştir. Şârih Aynî muhrimin nev'ini on'a kadar çıkarıyor: Müfrid bi'l-hac, müfrid bi'l-ömre, karîn-i mütemetti', mutlak, mütetavvı' bi'l-hac, mütetavvı' bi'l-ömre, mütetavvı' bi'l-kırân, mütemetti', mutlak, muallâk. Bu muallâk ihram, filân zâtin ihramlandığı gibi ihramlanıyorum, diyerek ihramlanmaktır. Bunların kâffesi ehl-i ilim nazarında câizdir.

---

[1] Mânâ-yi lâzımı ile yaptığımız bu terceme iki kelime-i düâiye olan (عقرى حلق) ye âidtir. Beyne'l-Arap bed-düâ olarak kullanılıp medlûl-i lâfzîleri maksûd olmayan iki kelimedir. (تربت يداه) de böyledir. Maamâfih eimme-i lisan, bunların medlûl-i lâfzîlerini de tetkîk edip vücûh-i müteaddide dermeyân etmiştir. Nevevî de: eimme-i lisânın bu akvâlinin hepsine göre de yine bu

775. وَ عَنْهَا فِى رِوَايَةٍ أُخْرَى قَالَتْ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَامَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ فَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِعُمْرَةٍ
وَ مِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِحَجَّةٍ وَ عُمْرَةٍ وَ مِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِالْحَجِّ وَ
أَهَلَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِالْحَجِّ فَأَمَّا مَنْ أَهَلَّ
بِالْحَجِّ أَوْ جَمَعَ الْحَجَّ وَ الْعُمْرَةَ فَلَمْ يَحِلُّوا حَتَّى كَانَ يَوْمُ
النَّحْرِ.

TERCEMESİ

Yine Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan gelen diğer bir rivâyette Âişe-i Sıddîka demiştir ki : Haccetü'l-Vedâ' senesi biz, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile berâber hacca çıktık. Bizden kimimiz ömre niyetiyle ihramlandı. Kimimiz hacca ve ömreye niyet ederek ihramlandı. Kimimiz de hac niyetiyle ihrâma girdi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de hacca niyet ederek ihramlanmıştı. Fakat yalnız hac için ihrâma giren, yâhud hac ile ömreyi niyette cem' eden hacılar kurban bayramının ilk gününe kadar ihramdan çıkamazlar.

İZÂHI

Şârih Kirmânî diyor ki: bundan evvel geçen Âişe-i Sıddîka hadîsindeki: (*Hac seferine çıktığımızda biz, yalnız hac edileceğini zan-*

(عقرى حلق) kelimesi Arablar arasında tevessü' ve intişâr etmiş ve lisân-ı nâsda kullanılmış fakat hiç bir zaman vaz' olunduğu hakîkat mânâsı kasd edilmemiştir. (تربت يداه، قاتله الله) gibi demiştir. Bu sebeble eimme-i lisânın bildirdikleri medlûl-i lâfzîleri yazmağı faydasız bulduk. Bu kelimenin taraf-ı Risâlet'ten îrâd edilmesinin ehl-i hadîs bir sebebini bildiriyor ki, Hazret-i Safiyye o sırada boğazından rahatsızdı. Resûl-i Ekrem: Sen tavîletü'l-lisanın, söylediğin elfâz-ı mekrûhenin cezâsıdır, demek istemiş olduğunu da Dâvudî kayd etmiştir.

nediyorduk) söziyle buradaki: (*kimimiz ömre niyetiyle ihrâma girmişti*) sözü arasında münâfât görülmemelidir. Hazret-i Âişe'nin bu zannı, Medîne'den çıkarken ve taraf-ı Risâlet'ten haccın bu üç nev'i tebliğ buyurulmazdan evvel vâkı' olan bir kanâat idi. Âişe Hazretleri'nin bu hadîsinde ise ihram sırasında taraf-ı Nebevî'den bildirilerek bu üç nevi' niyetle ihrâma girildiği haber verilmiştir. Bu nevi' tevcîhâta dikkat edilmezse, Hazret-i Âişe'nin rivâyetlerinde tezad görülür. Nasılki Ebû Ömer gibi bâzı ehl-i hadîs, hac hakkındaki Hazret-i Âişe hadîsleri muztaribtir, demişlerdir.

776. عَنْ عُثْمَانَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ نَهٰى عَنِ الْمُتْعَةِ وَ أَنْ يُجْمَعَ بَيْنَهُمَا فَلَمَّا رَأٰى عَلِىٌّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ ذٰلِكَ أَهَلَّ بِهِمَا لَبَّيْكَ بِعُمْرَةٍ وَ حَجَّةٍ قَالَ مَا كُنْتُ لِأَدَعَ سُنَّةَ النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لِقَوْلِ أَحَدٍ.

TERCEMESİ

Osman ve Alî *radiya'llāhu anhümâ*'dan Mervân İbn-i Hakem rivâyet ederek demiştir ki: Osman ve Alî *radiya'llāhu anhümâ*'ya (esnâ-yi hacda) şâhid oldum. Osman (halkı Hacc-ı Temettü'den,) ve hac ile ömreyi cem' etmekten (tenzîhen) nehyediyor, (İfrâd'a terğîb ediyor) du. Alî, bu nehyi görünce ömre ile hacca niyet ederek ve : (Lebbeyk) diyerek ihramlandı. Sonra Alî: ben, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in sünnetini kimsenin söziyle terk edemem, dedi.

İZÂHI

Kāri'lerimiz tercemede metinde bulunmayan birtakım ziyâdeler göreceklerdir. Bu ziyâdeler, hadîsi, *Sahîh-i Buhârî*'nin metn-i aslîsine göre terceme ettiğimizdendir. Bu hadîs *Buhârî*'de şöyle sevk

edilmiştir: (عن مروان بن الحكم قال شهدت عثمان و عليا رضى الله عنهما و عثمان ينهى عن المتعة) Binâenaleyh Mervân bu iki halîfe arasında gördüğü ictihâdî ihtilâfı rivâyet etmiştir. Bu cihetle hadîsin ilk râvîsi Mervan bulunuyor. Mervan İbn-i Hakem'in ise sohbet-i Nebevî'ye nâil olduğu sâbit değildir. Bu cihetle Mervân Tâbiî'dir. Müellif Zebîdî iltizâm ettiği usûl-i ihtisâra tevfîkan Tâbiî'yi *Tecrid*'de râvî olarak gösteremezdi. Hazret-i Osman'ı râvî göstermiştir. Bu cihetle de hadîsin metninde tasarruf etmiştir. Bizi *Buhârî* metninden hadîsi tercemeye sevk eden sebeb budur.

777. عَنِ ٱبْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانُوا يَرَوْنَ أَنَّ ٱلْعُمْرَةَ فِي أَشْهُرِ ٱلْحَجِّ مِنْ أَفْجَرِ ٱلْفُجُورِ فِي ٱلْأَرْضِ وَ يَجْعَلُونَ ٱلْمُحَرَّمَ صَفَراً وَ يَقُولُونَ إِذَا بَرَأَ الدَّبَرْ وَ عَفَا ٱلْأَثَرْ وَ ٱنْسَلَخَ صَفَرْ حَلَّتِ ٱلْعُمْرَةُ لِمَنِ ٱعْتَمَرْ قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ أَصْحَابُهُ صَبِيحَةَ رَابِعَةٍ مُهِلِّينَ بِٱلْحَجِّ فَأَمَرَهُمْ أَنْ يَجْعَلُوهَا عُمْرَةً فَتَعَاظَمَ ذٰلِكَ عِنْدَهُمْ فَقَالُوا يَا رَسُولَ ٱللّٰهِ أَيُّ ٱلْحِلِّ قَالَ حِلٌّ كُلُّهُ .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhümâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

Câhiliyet devrinde müşrikler hac aylarında ömre etmeği, yeryüzünde işlenen günâhların en ağırı zannederlerdi. Bunlar Muharrem ayındaki hurmeti de Safer ayına naklederek derlerdi ki: devenin arkasındaki yara iyi olur, huccâcın ayak izleri gider, Safer ayı da çıkarsa, artık ömre etmek işte o zaman ömreciye halâl olur.

Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Ashâbiyle berâber (Zilhicce'nin) dördüncü gecesi sabahında hac niyetiyle telbiye ederek (Mekke'ye) gelmişlerdi. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm*, Ashâb'ına haclarını ömreye çevirmelerini, ve (tavâf, sa'y, tıraşla) ihramdan çıkmalarını emreyledi. (Kendisinde ömre edilmesini ekber-i kebâirden ad ve i'tikād ettikleri için) hac aylarında ömre ile emredilmesi huccâca ağır geldi. Ve Resûl-i Ekrem'e :

— Yâ Resûla'llāh, bu nasıl hıldir, nasıl ömredir? (İhrâmın haram kıldığı şeyleri bu da halâl kılar mı?) diye sordular. Resûl-i Ekrem:

— (Eşhür-i hurümdeki) bu ömrenin edâsı da bunların hepsini halâl kılar, buyurdu.

778. عَنْ حَفْصَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ رَضِيَ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَا شَأْنُ النَّاسِ حَلُّوا بِعُمْرَةٍ وَ لَمْ تَحْلِلْ أَنْتَ مِنْ عُمْرَتِكَ قَالَ إِنِّي لَبَّدْتُ رَأْسِي وَ قَلَّدْتُ هَدْيِي فَلَا أَحِلُّ حَتَّى أَنْحَرَ .

TERCEMESİ

Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in zevci Hafsa *radiya'llâhu anhâ*'dan gelen bir rivâyette Hafsa:

— Yâ Resûla'llâh! Nâsa ne oluyor ki, ömre ile ihramdan çıkıyorlar da sen ömreden dolayı ihrâmından çıkmıyorsun? diye sormuş, Resûl-i Ekrem:

— Ben başımı telbid, kurbanımı da (Kâ'be nâmına) taklîd ettim. Artık kurban kesmedikçe ihramdan çıkamam, buyurmuştur.

.779 عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سَأَلَهُ رَجُلٌ عَنِ التَّمَتُّعِ وَ قَالَ نَهَانِى نَاسٌ عَنْهُ فَأَمَرَهُ بِهِ فَقَالَ الرَّجُلُ فَرَأَيْتُ فِى الْمَنَامِ كَأَنَّ رَجُلاً يَقُولُ لِى حَجٌّ مَبْرُورٌ وَ عُمْرَةٌ مُتَقَبَّلَةٌ قَالَ فَأَخْبَرْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا فَقَالَ سُنَّةُ النَّبِىِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

(Bir kere) İbn-i Abbas'tan birisi (Ebû Cemre) Temettüün hükmünden sormuş ve :

— (Ben mütemetti' olarak haccetmek istiyorum), halk beni temettü'den nehyediyor, demiş. İbn-i Abbas da bu adama temettü' ile emretmiş. Ebû Cemre diyor ki :

— Ben rü'yamda bana birisinin: "*Temettü', mebrûr bir hacdır, makbul bir ömredir*" dediğini görmüştüm. Bu rü'yâmı İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'ya haber verdim. İbn-i Abbâs bana :

— Temettû' Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in sünnetidir, dedi. (Ve : Hele yanımda otur da sana biraz dünyâlık vereyim, buyurdu).

İZÂHI

Hacc-ı Temettüa dâir bu süâli İbn-i Abbâs'a îrâd eden zâtın Ebû Cemre Nadr-ı Dub'î olduğunu, İmâm Buhârî'nin *Sahîh*'indeki senedinden öğrenerek tercemede bu sâilin ismini tasrîh ettik. Kavis içinde diğer ziyâde de *Buhârî* metninde (تمتعت فنهانى ناس) diye musarrah bulunduğundan, tercemede buna da işâret ettik.

İbn-i Hacer: Ebû Cemre'yi nehyedenlerin kimler olduğu hadîsin hiç bir tarîk-ı rivâyetinde haber verilmediğini bildiriyor. Bu nehy ve süâl vâkıası Abdullāh İbn-i Zübeyr'in hilâfeti zamânında cereyân etmiştir. *Sahîh-i Müslim*'de rivâyet olunduğu vechile İbn-i Zübeyr Temettü'den nehyeder, İfrad bi'l-hacca teşvîk eylerdi.

780. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ حَجَّ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَوْمَ سَاقَ الْبُدْنَ مَعَهُ وَ قَدْ أَهَلُّوا بِالْحَجِّ مُفْرَدًا فَقَالَ لَهُمْ أَحِلُّوا مِنْ إِحْرَامِكُمْ بِطَوَافِ الْبَيْتِ وَ بَيْنَ الصَّفَا وَ الْمَرْوَةِ وَ قَصِّرُوا ثُمَّ أَقِيمُوا حَلَالًا حَتَّى إِذَا كَانَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ فَأَهِلُّوا بِالْحَجِّ وَ اجْعَلُوا الَّتِي قَدِمْتُمْ بِهَا مُتْعَةً فَقَالُوا كَيْفَ نَجْعَلُهَا مُتْعَةً وَ قَدْ سَمَّيْنَا الْحَجَّ فَقَالَ افْعَلُوا مَا أَمَرْتُكُمْ فَلَوْلَا أَنِّي سُقْتُ الْهَدْيَ لَفَعَلْتُ مِثْلَ الَّذِي أَمَرْتُكُمْ وَ لٰكِنْ لَا يَحِلُّ مِنِّي حَرَامٌ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ فَفَعَلُوا.

TERCEMESİ

Câbir İbn-i Abdullāh *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Mekke'ye) kurbanlıklar gönderdiği (hac) günü Câbir Resûlullāh ile haccetti. Kendisiyle kurbanlıklarını (Mekke'ye) sevkeden Ashâb, o günü müfrid bi'l-hac olarak (telbiye edip) ihrâma girmişlerdi. Resûlullāh Ashâb'ına :

— Haccınızı ömreye tahvîl ediniz, sonra Beyt'i tavâf ve Safâ ile Merve arasında sa'yederek, saçınızı kestirerek ihram-

dan çıkınız. Sonra ihramsız olarak (Mekke'de) oturunuz. Terviye, (Zilhicce'nin sekizinci) günü geldiğinde hac (niyyeti) ile (Mekke'de) ihrâma giriniz. Ve evvelki (ihramlandığınız) müfred haccınızı, Hacc-ı Temettü' yapınız! buyurdu. Ashâb-ı Kirâm :

— Yâ Resûla'llāh! Biz, (ilk ihramda) hac (diye) tesmiye (ve tasrîh) ettiğimiz halde o haccımızı nasıl müt'a yaparız, demişlerdi. Resûl-i Ekrem:

— Siz, benim emrettiğimi işleyiniz!. Eğer kurban sevk etmemiş olsaydım, ben de size emrettiğim gibi işlerdim. Lâkin şimdi kurbanın Minâ'da kesilene kadar ihramlıya harâm olan şeylerden hiç birisi bana halâl değildir, buyurdu. Ashâb-ı Kirâm da Resûlullāh'ın emrettiği gibi işlediler.

İZÂHI

Sahîh-i Buhârî metninde bu Câbir hadîsinin sûret-i sevkinde hadîs-i şerîfi tenvîre medâr olan şöyle bir hâdise de zikredilmiştir: Tâbiî ricâlinden Ebû Şihâb (-i Ekber) demiştir ki: (bir haccımda) Mekke'ye mütemetti' olarak ömre niyetiyle gitmiştim. Terviyeden üç gün evvel Mekke'ye girdik. Mekkelilerden (isimlerini bilmediğim) birtakım kimseler bana:

— Şimdi senin haccın, Mekkelilerin (az meşakkatli ve az sevablı) haccına dönmüştür, dediler. Ben de hemen Atâ' İbn-i Ebî Rebâh'ın yanına gittim. Kendisinden istiftâ ettim. Atâ':

— Bana Câbir İbn-i Abdullāh *radiya'llāhu anhümâ* şöyle hikâye etmiştir, diyerek Câbir hadîsini sevk edip anlattı, demiştir.

781. عَنْ عِمْرَانَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ تَمَتَّعْنَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ نَزَلَ الْقُرْاٰنُ قَالَ رَجُلٌ بِرَأْيِهِ مَا شَاءَ .

TERCEMESİ

İmrân (İbn-i Husayn) *radiya'llāhu anh*'ten :

"*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem zamânında biz, mütemetti' olarak haccederdik. Kur'ân da* (temettuun cevâzı vechile) *nâzil oldu. Bir adam da* (Hazret-i Ömer) *hâlâ gönlü ne dilerse onu söyliyor*" dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

İmrân İbn-i Husayn Hazretlerinin temettüün cevâzına dâir Kur'ân'da nâzil olduğunu bildirdiği âyet-i kerîme (فمن تمتع بالعمرة الى الحج) kavl-i şerîfidir. Müslim'in rivâyeti şu: (ولم ينزل قرآن يحرمه ولم ينه عنها حتى مات) = *Kur'ân-ı Mübîn de temettüü tahrîm eder, ömreden nehyeder bir sûrette inzâl buyurulmadı, irtihâl-i Peygamberîye kadar nehyolunmadı*) sûretindedir. Ve nesholunmak ihtimâli de yoktur, demektir.

İmrân İbn-i Huseyn'in re'yi ile söz söylediğini iddia ettiği zâtın, şârihler, Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh* olduğunu bildiriyorlar. Hazret-i Osmân'ın da temettü'den nehy ettiğini 776 numara ile terceme ettiğimiz hadîste görmüştük. Fakat ilk nehy eden Hazret-i Ömer'dir. Abdullāh İbn-i Zübeyr'in de nehyettiğini *Sahîh-i Müslim*'den naklederek bildirmiştik. İbn-i Abbâs'ın da bilâkis temettü'u emrettiği zikredilmiştir. Hazret-i Câbir'e temettü'den sorulmuş da cevâben: ilk nehyeden Hazret-i Ömer'dir, demiş.

782. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ دَخَلَ مَكَّةَ مِنْ كَدَاءٍ مِنَ الثَّنِيَّةِ الْعُلْيَا الَّتِى بِالْبَطْحَاءِ وَ خَرَجَ مِنَ الثَّنِيَّةِ السُّفْلَى .

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Mekke'ye Bathâ-i Mekke'nin "*Kedâ*"' denilen "*Seniyye-i ulyâ*" yolundan girdiği, (Küdâ denilen) Seniyye-i süflâdan da avdet buyurduğu rivâyet edilmiştir.

İ Z Â H I

Cevherî: Ebtah, çakıllı mesîl-i vâsi'den ibârettir, diyor. Ulyâ da a'lânın müennesidir.

Şârih Aynî *Umdetü'l-Kārî*'de diyor ki: bu Seniyye-i ulyâdan Mekkelilerin makberesi olan Muallâ'ya inilir ve bu yola feth ile, med ile (*Kedâ'*) denilir. Senniyyet-i süflâ da Mekke'nin alt tarafındadır. Buna da zam ile, kasr ile (Küda) denilir. Kukaykaan[1] yanında Şa'b-i Şâmiyyîn ve Şa'b-i İbn-i Zübeyr karîbindedir.

Buhârî'nin diğer şârihi İbn-i Hacer de Erzakî'den naklen *Fethü'l-Bârî*'de: bu Seniyye-i ulyâdan Mekke'nin makberi olan (*Hacun*) a inilir. Sa'bü'l-murtekā bir yoldu. Sonra sırasiyle Muâviye, Abdülmelik, Mehdî taraflarından tesviye ve teshîl edilmiştir, diyor. Sonra İbn-i Hacer: zamânımızda ibtidâ (811) de, sonra da (820) târihinde Melîk Müeyyed zamânında bu yolun inşâ edildiğini haber veriyor.

Buhârî'nin *Sahîh*'inde yine bu babta Hazret-i Âişe'den bir rivâyetinde Sıddîka Hazretleri: (دخل عام الفتح من كداء و خرج من كدا) = *Resûlullāh feth-i Mekke günü Mekke'ye Kedâ' yoliyle girdi, Küdâ yoliyle de avdet buyurdu*) dediğine göre, Resûl-i Ekrem'in Mekke'ye duhûl ve hurûc için bu iki yolu ayrı ayrı iltizam buyurmaları, yalnız bu Hacc-ı Vedâ seferine mahsus olmayıp i'tiyad hâlinde olduğunu iş'âr eder. Yine *Sahîh-i Buhârî*'de bu İbn-i Ömer hadîsinin diğer bir tarîk-ı rivâyetinde (كان رسول الله يدخل) sûretinde zikr edilmiş olması da i'tiyad husûsunu te'yîd eder. Hadîs şârihleri bu i'tiyâd-ı Nebevî'nin sebeb ve hikmeti hakkında bir çok mutâlâalar zikr etmişlerse de bunun en iyisi İbrâhim *aleyhi's-selâm*'ın insanları hacca da'veti, cihet-i ulüvden vâkı' olmasından dolayıdır.

783. عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ سَأَلْتُ النَّبِىَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَنِ الْجَدْرِ أَمِنَ الْبَيْتِ هُوَ قَالَ نَعَمْ قُلْتُ فَمَا لَهُمْ لَمْ يُدْخِلُوهُ فِى الْبَيْتِ قَالَ إِنَّ قَوْمَكِ قَصَّرَتْ

[1] Kukaykaan, Mekke'de bir dağın ismidir ki Ebû Kubays nam dağın yamacındadır. Selefte Cürhüm kabîlesi eslehalarını oraya vaz' etmeleriyle bâis-i tesmiye olmuştur *[Kāmus]*.

بِهِمْ اَنْفَقَةُ قُلْتُ فَمَا شَأْنُ بَابِهِ مُرْتَفِعاً قَالَ فَعَلَ ذٰلِكِ قَوْمُكِ لِيُدْخِلُوا مَنْ شَاؤُا وَ يَمْنَعُوا مَنْ شَاؤُا وَ لَوْ لَا أَنَّ قَوْمَكِ حَدِيثٌ عَهْدُهُمْ بِالْجَاهِلِيَّةِ فَأَخَافُ أَنْ تُنْكِرَ قُلُوبُهُمْ أَنْ أُدْخِلَ الْجَدْرَ فِي الْبَيْتِ وَ أَنْ أُلْصِقَ بَابَهُ بِالْأَرْضِ .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan gelen bir rivâyette Âişe-i Sıddîka demiştir ki : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e Hıcr-ı İsmâil'in cidârından sordum :

— Yâ Resûla'llāh! Bu duvar Beyt'ten midir? dedim. Resûlullāh cevâben :

— Evet, (cidar, Beyt'tendir) buyurdu. Ben yine sordum :

— Kureyş için ne mâni' vardı ki, cidârı (Hıcr'ı) Beyt'e idhâl etmediler? Resûl-i Ekrem:

— Kureyş'in bu Hıcr'ı Kâ'be'ye idhal ve ilhâka büdceleri kifâyet etmedi, (Beyt'i daralttılar) diye cevab verdi. Ben :

— Kâ'be'nin kapısı niçin bu derece yüksektir? diye sordum. Resûl-i Ekrem:

— Senin kavmin dilediklerini Beyt'e koymak, diledıklerini de koymamak için, cevâbında bulundu.

— Sonra Resûl-i Ekrem: Yâ Âişe! Eğer kavmin Kureyş, câhiliyet devrine yakın olmasaydı ben, cidârı (Hıcr'ı) Beyt'e ilhâk etmek, Beyt'in kapısını da zemin (seviyesi) ne indirmek isterdim. Fakat böyle yapıldığında kavminin kalbinin kırılmasından endîşe ederim, buyurdu.

784. وَ فِي رِوَايَةٍ عَنْهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ لَوْ لَا أَنَّ قَوْمَكِ حَدِيثُ عَهْدٍ بِجَاهِلِيَّةٍ

لَأَمَرْتُ بِالْبَيْتِ فَهُدِمَ فَأَدْخَلْتُ فِيهِ مَا أُخْرِجَ مِنْهُ وَ أَلْزَقْتُهُ بِالْأَرْضِ وَ جَعَلْتُ لَهُ بَابَيْنِ بَاباً شَرْقِيّاً وَ بَاباً غَرْبِيّاً فَبَلَغْتُ بِهِ أَسَاسَ إِبْرَاهِيمَ .

TERCEMESİ

Yine Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan gelen bir rivâyette Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Hazret-i Âişe'ye cevâben) buyurmuştur ki : kavmin, câhiliyet devrine yakın olmasaydı Beyt'i emreder yıktırırdım. Kâ'be'ye, kendisinden hâric bırakılan Hıcr'ı ilhak ederdim. Beyt'i zemin seviyesine indirirdim. Bâb-ı şarkî ve Bâb-ı garbî olmak üzere iki kapı yapardım. Ve böylece İbrâhim'in (inşâ ettiği Beyt'in) vaz'-ı aslîsine bâliğ ve vâsıl olurdum.

İZÂHI

Gerek bu, gerek bundan evvelki hadîsler hakkında en şumullü îzâhâtımızı Kâ'be-i Muazzama'nın Abdullāh İbn-i Zübeyr zamânındaki sûret-i inşâsı ve bu bâbtaki sûret-i istidlâli münâsebetiyle yazmıştık.

785. عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ يَا رَسُولَ اللهِ أَيْنَ تَنْزِلُ فِي دَارِكَ بِمَكَّةَ فَقَالَ وَ هَلْ تَرَكَ عَقِيلٌ مِنْ رِبَاعٍ أَوْ دُورٍ وَ كَانَ عَقِيلٌ وَرِثَ أَبَا طَالِبٍ هُوَ وَ طَالِبٌ وَ لَمْ يَرِثْهُ جَعْفَرٌ وَ لَا عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا شَيْئاً لِأَنَّهُمَا كَانَا مُسْلِمَيْنِ وَ كَانَ عَقِيلٌ وَ طَالِبٌ كَافِرَيْنِ .

TERCEMESİ

Üsâme İbn-i Zeyd *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, Üsâme Resûl-i Ekrem'e:

— Yâ Resûla'llāh! (Yarın) Mekke'de nereye ineceksiniz, evinize mi? diye sormuş. Resûlullāh şöyle cevap vermiş:

— Akîl (burada) evden, menzilden bir şey bırakdı mı ya? Akîl ve kardaşı Tâlib, Ebû Tâlib'e vâris oldular. Halbuki Ca'fer ile Alî *radiya'llāhu anhümâ* Ebû Tâlib'e vâris olmadılar. Çünkü bunlar Müslim idiler. Akîl ile Tâlib ise kâfir idiler.

İZÂHI

Tahâvî'nin ve İbn-i Huzeyme'nin rivâyetlerinde (أَفِي دارك = *evinizde mi?*) vârid olduğundan Buhârî'nin bu rivâyetinde mahzuf bulunan edât-i istifhâmı tercemede gösterdik. *Müslim*'de ve Buhârî'nin Meğāzî'deki rivâyetinde (هل ترك عقيل) den sonra (منا) ziyâdesi bulunduğundan, buna da işâret ettik.

(*Ribâ'*) bir kaç odayı, veyâhud dârı (= evi) muhtevî olan menzildir.

Kirmânî demiştir ki: bâzı ulemâ ki, Fâkihî olacaktır: "*Resûl-i Ekrem'in bu hadîste bahis buyurduğu ev, Hâşim İbn-i Abd-i Menâf'ın evi idi. Hâşim öldükten sonra oğlu Abdülmuttalib'e kaldı. Abdülmuttalib de çocukları arasında taksîm etti. Resûl-i Ekrem de babası Abdullāh'ın mîrâsını aldı. Ve burada dünyâya geldi*" demiştir.

Resûl-i Ekrem'in: Akîl bize evden, barktan bir şey mi bıraktı? buyurmalarına göre, bu ev Resûl-i Ekrem'in mülki idi. Bu sebeble nefsine izâfe buyurdu. Şu da muhtemeldir ki, Ebû Süfyân'ın Muhâcir evlerinde tasarruf ettiği gibi Akîl İbn-i Ebî Tâlib de Resûl-i Ekrem'in hânesinde tasarruf eyledi.

Ebû Tâlib'in dört oğlundan Akîl ile Tâlib, Ebû Tâlib dârine tasarruf ederken Bedir harbinde Tâlib ölmüş, Akîl onun hissesini de alarak münferiden Ebû Tâlib'in mîrâsına tasarruf etmiştir. Feth-i Mekke'den sonra taraf-ı Risâlet'ten de küffâr-ı Kureyş'ten müslüman olanların kulûbünü te'lîf için tasarrufât-ı câhiliyyeyi ibkā buyurmuştu. Bu sûretle bu emlâk yine Akîl'in uhde-

sinde kaldı. Akîl'in vefâtında Haccâc-ı Zâlim'in kardeşi Muhammed İbn-i Yûsuf tarafından bin yüz dînâra mübâyaa edilene kadar çocuklarının tasarrufunda kalmıştır.

786. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ حِينَ أَرَادَ قُدُومَ مَكَّةَ مَنْزِلُنَا غَدًا إِنْ شَاءَ اللّٰهُ تَعَالَى بِخَيْفِ بَنِي كِنَانَةَ حَيْثُ تَقَاسَمُوا عَلَى الْكُفْرِ يَعْنِي ذٰلِكَ الْمُحَصَّبَ وَ ذٰلِكَ أَنَّ قُرَيْشًا وَ كِنَانَةَ تَحَالَفَتْ عَلَى بَنِي هَاشِمٍ وَ بَنِي الْمُطَّلِبِ أَنْ لَا يُنَاكِحُوهُمْ وَ لَا يُبَايِعُوهُمْ حَتَّى يُسْلِمُوا إِلَيْهِمُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten gelen bir rivâyette Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Minâ'dan) Mekke'ye inmek istediğinde :

Yarın (öbirisi gün) inşâ-Allāh menzilimiz, Benî Kinâne yurdu olacaktır ki, burada Kureyş ile Kinâne oğulları küfr üzerine ahd etmişlerdi, buyurmuştur. Resûl-i Ekrem Benî Kinâne Hayfi demekle, "*Muhassab*" mevkiini kasdetmişti. Bu ahd ü peymân, Kureyş ile Benî Kinâne arasında Hâşimîler ve Abdülmuttalib oğulları aleyhine : "*Bunlarla kız alıp vermemek, alış veriş etmemek üzere*" akdedilmişti. Hâşimîlerle Muttalibîler Resûl-i Ekrem'i Kureyş ile Kinâne'ye inkıyâda iknâ edinceye kadar devâm edecekti.

İZÂHI

(غد = *Gad*) kelimesiyle burada (*ferdâ*) mânâsı değil, mecâzen öbirisi günü kasdedilmiştir. Çünkü Minâ'dan Muhassab mevkiine Zilhicce'-

nin on üçüncü günü inildiği ma'lûmdur. Tercemede mu'tarıza içindeki işâretimiz bunu hatırlatmak içindir.

Kinâne oğullariyle Kureyşîlerin Hâşimîler ve Muttalib oğulları aleyhine vuku' bulan bu ittifakları, başta Ebû Tâlib olmak üzere Hâşimîlerin ve Muttalib oğullarının Şa'b-i Benî Hâşim'de Resûl-i Kibriyâ'nın hatırı için müctemian mahsur kaldıkları zamâna müsâdiftir. Şa'b-i Benî Hâşim'deki bu muhâsara mes'elesi İslâm târihinin en acıklı bir faslını teşkîl eder. Yapılan bu kâfirâne ve zâlimâne muâhede mûcibince hiç bir satıcı Benî Hâşim mahallesine bırakılmayordu. Mahsurlar yiyecek, içecekten ve her nevî hayâtî ihtiyaclardan mahrum bir halde bırakılmıştı. Aradan aylar, seneler geçtiği halde mahsurlara sâhib-i merhamet bir ferd uğramamıştı. Çocukların, kadınların açlıktan feryad ve fîgânı Mekke şehrini sarsıyordu. Fakat bu merhametsiz Kureyşîler, bir türlü insâfa gelmiyorlardı. İslâm târihi bu acıklı günlerin pek çok fâcialarını kaydeder.

İşte Resûl-i Zî-şân Efendimiz'in Minâ'dan hareket etmezden evvel: inşâ-Allāh yarın yâni öbirisi günü Benî Kinâne yurdu olan Muhassab'a ineceğiz, buyurmaları ve muhteşem bir mevkib-i hac ile oraya varmaları, azîz ve muntekım olan kudretu'llāh'ın Habîb-i Ekrem'i hakkındaki yeni bir tecellisi idi. *(و العاقبة للمتقين = *Nihâî zafer Cenâb-ı Hakk'a teveccüh eden müttakîler içindir*) va'd-i Sübhânîsinin şa'şaa-i infâzı idi.

Buhârî şerhlerinde ve bilhassa Şârih Aynî tarafından Kureyş ile Benî Kinâne arasında yazılan bu vesîka-i zâlime hakkında şu tafsîlât veriliyor:

Bu sahîfe-i şenîayı yazan Mansûr İbn-i İkrime idi, en sonu eli çolak olmuştur. Zübeyr İbn-i Ebî Bekr'in *Ensâb*'ında Bağîz İbn-i Âmir olmak üzere kayd edilmiştir; Kelbî de Mansur İbn-i Âmir'dir, demiş. *Siyer* kitablarında bu sahifeyi Kâ'be'nin içine astıkları ve îlân-ı Nübüvvetin yedinci senesi Muharrem'i ibtidâsında Şa'b-i Ebî Tâlib'de Hâşimîlerin ve Muttalibîlerin muhâsara edildiği, bu dil-sûz muhâsaranın üç sene devâm ettiği bildiriliyor. Sonra Cenâb-ı Hak Habîb-i Edîbini o sahifenin son hâline muttali' kılmıştır. Şöyle ki, Kâ'be duvarında asılı bulunan bu sahifeye Cenâb-ı Hak bir kurt

---

* Sûre: 7 (A'râf), âyet: 128.

musallat kılmış, onda yazılı ne kadar mekruh fıkralar ve kelimeler varsa onları silmiştir. Yalnız onda Lâfzetu'llāh gibi mukaddes kelimeler kalmıştır.

Bu vâkıayı Resûl-i Ekrem amucaları Ebû Tâlib'e söylemiş ve Ebû Tâlib de Kureyş'e tevcîh-i hitâb ederek demiştir ki: benim kardeşim oğlu, bana karşı iltizâm ettiği doğru bir lisân ile demiştir ki: Allah, sizin Kâ'be'deki sahifenize bir kurt musallat etmiştir. Ondaki zâlim kelimeleri o kurt silmiştir. Yalnız İsmu'llāh kalmıştır. Kâ'be'ye gidiniz bakınız. Eğer kardeşim oğlu doğru ise, bu zulmünüzü, kötü düşüncelerinizi bırakınız, eğer kardeşim oğlu yalan çıkarsa, ben onu size takdîm edeyim, ister öldürünüz, ister diri bırakınız. Gittiler, baktılar. Resûl-i Ekrem'in ihbârı bir hakîkat olarak tecellî etti. Ellerindeki o sahife yere düştü, kendileri de başlarını yere eğdiler.

Hâdise berkî bir sür'atle Mekke içine yayılmıştı. Bu defa da Kureyş Rüesâsı Benî Hâşim hakkında yaptıkları bu cevr-ü zulümden dolayı biribirlerini muâhazeye başlamışlardı. Bunlardan Mut'im İbn-i Adiy, Adiy İbn-i Kays, Zem'a İbn-i Esved, Ebü'l-Buhturî İbn-i Hâşim, Züheyr İbn-i Ebî Ümeyye silâhlanıp Benî Hâşim ve Benî Abdülmuttalib'e vardılar. Herkesin serbest evlerine dağılmalarını emrettiler. Şa'b-i Ebî Tâlib'den mahsurların halâs ve hurûcu Nübüvvet-i Ahmediyenin onuncu yılına tesâdüf etmişti. Ve muhâsara üç sene devâm etmişti.

İşte bir tarafta Fahr-i Kâinât Efendimiz'e Nübüvvetlerinin ilk senelerinde maa-âile uğradıkları mezâlim, öbir tarafta Haccetü'l-Vedâ'da ve hayât-ı seniyelerinin son senesinde şâhid oldukları mes'ûd ve ulvî netâyic.

787. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يُخَرِّبُ الْكَعْبَةَ ذُو السُّوَيْقَتَيْنِ مِنَ الْحَبَشَةِ.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in :

"*Kâ'be'yi* (âhir-i zamanda) *Habeş* (liler) *den iki cılız bacaklı birisi tahrîb edecektir*" buyurduğunu rivâyet edilmiştir.

788. عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانُوا يَصُومُونَ عَاشُورَاءَ قَبْلَ أَنْ يُفْرَضَ رَمَضَانُ وَ كَانَ يَوْماً تُسْتَرُ فِيهِ الْكَعْبَةُ فَلَمَّا فَرَضَ اللّٰهُ رَمَضَانَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مَنْ شَاءَ أَنْ يَصُومَهُ فَلْيَصُمْهُ وَ مَنْ شَاءَ أَنْ يَتْرُكَهُ فَلْيَتْرُكْهُ.

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan gelen bir rivâyete göre, Âişe-i Sıddîka demiştir ki :

Müslümanlar Ramazan farz kılınmazdan evvel Âşûrâ (Muharrem'in onuncu) günü oruç tutarlardı. Ve o günü Kâ'be'ye (yeni) örtü örterlerdi. Cenâb-ı Hak Ramazan orucunu farz kılınca Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* :

"*Âşûrâ orucunu tutmak isteyen onu yine tutsun, tutmak istemiyen de tutmasın*" buyurdu.

789. عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ لَيُحَجَّنَّ الْبَيْتُ وَ لَيُعْتَمَرَنَّ بَعْدَ خُرُوجِ يَأْجُوجَ وَ مَأْجُوجَ .

TERCEMESİ

Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'ten Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in :

"*Ye'cûc ve Me'cûc'un hurûcundan sonra da Beyt* (u'llāh) *haccedilir ve ömre edâ olunur*" buyurduğu rivâyet edilmiştir.

790. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ كَأَنِّى بِهِ أَسْوَدُ أَفْحَجُ يَقْلَعُهَا حَجَراً حَجَراً.

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in :

"*Kâ'be'yi yıkacak olan o apışak, iri ayaklı koyu siyah Habeşî'yi Kâ'be'nin (duvar) taşlarını birer birer kopardığını görür gibi biliyorum*" buyurduğu rivâyet edilmiştir.

791. عَنْ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ جَاءَ إِلَى الْحَجَرِ الْأَسْوَدِ فَقَبَّلَهُ فَقَالَ إِنِّى أَعْلَمُ أَنَّكَ حَجَرٌ لَا تَضُرُّ وَ لَا تَنْفَعُ وَ لَوْ لَا أَنِّى رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يُقَبِّلُكَ مَا قَبَّلْتُكَ.

TERCEMESİ

Ömer (İbn-i Hattâb) *radiya'llāhu anh*'ten rivâyet olunduğuna göre, Müşârün-ileyh Hazretleri bir haccında Hacer-i Esved'e yaklaşıp (dudaklarını koyarak) takbîl etmiş ve :

"*Çok iyi bilirim ki, sen zararı ve menfaati olmayan bir taş parçasısın! Eğer Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'in seni takbîl ettiğini görmeseydim aslā seni takbîl etmezdim*" demiştir.

İZÂHI

Hazret-i Ömer'in Hacer-i Esved'e karşı söylediği bu sözle ne kasd ettiğini tâyin için hadîs şârihleri birtakım mutâlâalar dermeyân etmişlerdir. Bu mutâlâalar arasında en yükseği Muhammed İbn-i Cerîr-i Taberî'nin nokta-i nazarıdır. Taberî diyor ki:

Cezîretü'l-Arab halkı ötedenberi putperest olup bunların müslümanlığı câhiliyet ve putperestlik devrine pek yakın bulunduğundan pek ziyâde dûr-endîş olan Hazret-i Ömer, Hacer-i Esved istilâmını, câhil bir sınıf halkın mine'l-kadîm Arab'ın asnâma hurmet ve ibâdeti kabîlinden bir lâzime-i ihtirâmı îfâ zannetmelerinden endîşe etmişti. Ve bu söz ile:

— Hacer-i Esved istilâmından gāye, bu taş parçasına teabbüd değil, belki doğrudan ve münhasıran Allāhu Teâlâ'ya ta'zîm ve Peygamber-i zî-Şân'ın ferman ve tebliğî karşısında bilâ-kayd ü şart tevakkuftan ibârettir. Allah Celle ve Alâ bu taşa ta'zîmi emretmiş ve ta'zîmi haccın menâsikinden addeylemiştir, binâenaleyh müşriklerin asnâma ibâdetleriyle müslümanların, bir emr-i ilâhînin tecellîsine mazhar olan bir taşa hürmet etmeleri arasında kābil-i kıyâs olmayacak derecede bir fark bulunduğunu bildirmek istemiştir. İbâdet ancak âsîlere zarar ve cezâ, mutîlere de menfaat ve mükâfat verecek derecede bir kudret-i mutlaka sâhibine mahsûs olduğuna, bunun da ancak Zü'l-Celâl olan Allāhu Teâlâ bulunduğuna tenbîh etmiştir.

Zamânımızda İslâm kisvesine bürünüp Haremeyn'e girebilmiş olan bâzı Avrupa'lı seyyahların: "*Müslümanlar, Arab putperestliği bakıyesi olmak üzere Hacer-i Esve'de tapıyorlar*" demeleri, Hazret-i Ömer'in vaktiyle Hacer-i Esved'e ta'zîmin ne demek olduğunu bildirmeğe müsâreatindeki derece-i isâbetini vâzıhan gösterir.

Edîb ve fâdıl arkadaşımız Mevlevî Bay Tâhir Olgun *İbâdât-i İslâmiye Târihi* nâmındaki kıymetli bir eserinde Avrupalı seyyahların bu hezeyânını ortaya koymuş ve aynen şöyle reddetmişti:

Müslümanlar Hacer-i Esved'e tapmadıkları gibi câhiliyet Arabları da ona perestiş etmemişlerdir. Hakāyık-ı nâ-şinâs olan zevâhir-i perestâne denebilir ki: ehl-i İslâm'ın Hacer-i Esved'i istilâmı, bir milletin kendi bayrağını selâmlaması gibidir. Herkes bilir ki, sancağı selâmlamak, bir sırığa takılmış bir kumaş parçasına değil, onun temsîl ettiği millet ve devlete ihtiram göstermektir. İşte Hacer-i Esved de Cenâb-ı Rübûbiyetin şiârı ve saltanât-ı ilâhiyenin tırâz-i kurbiyet-medârı olduğu için onun istilâmı, selâmlayanların atebe-i ulûhiyyete ta'zim ve ihtirâmıdır. Şu sûretle de temsîl edilebilir ki: bir hadîs-i şerîfte: "*Allah ile müsâfaha etmek isteyen, Hacer-i Esved'i istilâm eylesin*" teşbîhi îrad buyurulduğu mervîdir. Bir eve gelen müsâfirin

hâne sâhibine selâm vermek, müsâfaha etmek kabîlinden merâsim-i ta'zimde bulunması gibi, Beytu'llāh'a dehâlet eyleyenler de Hacer-i Esved'in istilâmiyle Sâhibü'l-Beyt'e ta'zîm ve ubûdiyet resmini îfâ eylemiş, ta'bîr câiz ise, erîke-i ulûhiyyetin saçağını öpmüş olurlar [1].

Edîb arkadaşımızın bu belîğ teşbihlerini, Hacer-i Esved'in mebde-i tavaf nişânesi olması da te'yîd eder. Harem-i Şerîf'e giren bir zâir doğru Beyt-i Muazzam'ın kapısı önüne varır. Atabe-i Beyt'e teveccüh edilince mahall-i mahsûsu sol tarafta bulunan Hacer-i Esved'i selâmlayarak tavâfa başlar. Esâsen şiddet-i izdiham ile ziyâretcilerden takarrüb edebilenler, onu lems ü takbîl ile tebcîl edebilir.

[1] Siyer ve târihe dâir derin tetkîkâtı bulunan bu muhterem arkadaşımız bu makālelerinde Hacer-i Esved hakkında bize şu târihî ma'lûmâtı veriyor :

Yezîd İbn-i Muâviye'nin emriyle Mekke'yi muhâsara eden *"Husayn İbn-i Nümeyr"* in mancınıkla attığı yanmış paçavralardan Kâ'be-i Muazzama'nın sütresi ve sakfi tutuştuğu sırada Hacer-i Esved de yerinden oynamış ve üç parçaya ayrılmıştı. Abdullāh İbn-i Zübeyr erimiş gümüş döktürmek sûretiyle Hacer-i mübâreki teşyîd etmek istediyse de etrâfındaki taşlar yanıp kireç kesilmiş olduğundan Hacer-i Esved'in takviyesi mümkün olamamıştı. Bunun üzerine parçaları lökün ile yapıştırtıp yerine koydurdu.

Hicret'in 317 senesi hac mevsiminde *"Ebû Tâhir Kırmitî"* denilen herif, maiyyetindeki haşarât ile Mekke'ye hücûm edip Harem-i Şerîf dâhilindeki ihrampûş huccacdan bir çoğunu öldürdükten ve cesedlerini Zemzem kuyusuna attırıp elindeki topuzla Hacer-i Esved'in bir parçasını kırdıktan sonra bu mübârek taşı yerinden çıkartıp karargâhı bulunan *"Hecer"* beldesine götürdü. Hacer-i Esved (22) sene orada kaldı. Bu müddet zarfında hacılar, Hacer-i Esved'in yerini istilâm ederlerdi. İâdesi için Ebû Tâhir'e elli bin altın teklîf edildiği halde râzı olmamıştı. Bilâhare Abbâsî halîfelerinden *"Mutî'lillâh"* zamânında ve (339) sene-i Hicriyesinde *"Şerîf Ebû Alî Ömer İbn-i Yahyâ"* vâsıtasiyle Kırmıtîler Hacer-i Esved'i Kûfe şehrine yolladılar. Oradan Mekke'ye gönderilip mahall-i mübârekine konuldu. Ve (3790) dirhem gümüşten masnû' bir çerçeve ile muhâfaza olundu.

413 târihinde melâhideden biri topuzla bu mübârek taşa üç defa vurduğu cihetle yüzü çatlamış birtakım ufak parçalar dökülmüş. Şeybî-zâdeler bu parçaları toplayıp misk ve lük denilen zamk ile kopan yerlere yapıştırmışlardır. Bu küstahlıkta bulunan derviş kıyâfetindeki habis, yaptığı edepsizliğin cezâ-yi âcilini görmüş, yâni ahâlînin hücûmuna uğrayıp orada öldürülmüştür. Bâzıları bu herifin Mısır'daki Fâtimîlerden "Hâkim Bi-Emrillāh" ın emriyle geldiğini, çünkü ma'hud Hâkim'in halkı Kâ'be ziyâretinden vaz' geçirip Kahire'de Bâbü'l-Fütûh civârında yaptırdığı câmie tevcîh eylemek istediğini naklederler.

1039 târihinde ve Sultan Murâd-ı Râbi' devrinde vuku' bulan binâ-yi Kâ'be esnâsında gümüşten bir kılıf yaptırılıp Hacer-i Esved onunla tezyîn ve tahkim kılınmıştır.

Sokulamayanlar uzaktan selâmlamak sûretiyle ona izhâr-ı hürmet eder. Bu sûretle de sünnet edâ edilmiş olur. Vedâ' Haccı'nda da Resûl-i Ekrem Efendimiz *Sahîhayn*'de Hazret-i Câbir'den rivâyet olunduğu vechile râhilesi üzerinde tavâf edip "*Mihcen*" denilen ucu eğri bir değnekle istilâm buyurmuştu. Bu sûretle herkes yüksekte bulunan Resûl-i Ekrem'i görüyor, müşkülü olan sorabiliyordu.

792. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ أَبِى أَوْفَى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ اعْتَمَرَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَطَافَ بِالْبَيْتِ وَ صَلَّى خَلْفَ الْمَقَامِ رَكْعَتَيْنِ وَ مَعَهُ مَنْ يَسْتُرُهُ مِنَ النَّاسِ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ أَدَخَلَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ الْكَعْبَةَ قَالَ لَا.

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Ebî Evfâ *radiya'llāhu anh*'ten şöyle rivâyet edilmiştir.

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (kazâ) ömre (sini îfâ) ederek Beyt(-i Şerîf)i tavâf edip Makām(-ı İbrâhim) in arkasında namaz kılmıştı. Yanında kendisini halktan setreden birisi de bulunuyordu. O gözcüye birisi gelip,

— Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bu ömresinde) Kâ'be'ye girdi mi? diye sordu. O da:

— Hayır, (girmedi) diye cevab verdi.

Î Z Â H I

Resûl-i Ekrem'in bu ömresi, Mekke'nin fethinden evvel yedinci Hicret yılında îfâ buyurdukları kazâ ömresi olduğunu *Buhârî* şârihleri bildiriyor. Resûl-i Ekrem'i gözleyen ve sâile, Resûlullāh'ın Kâ'be'ye girmediğini bildiren Sahâbî'nin ismini *Buhârî* şerhlerinde göremedik. Resûl-i Ekrem'in bu ömrede Kâ'be dâhiline girmediğinin sebebini Nevevî şöyle bildiriyor: Kâ'be'nin içerisi putlarla, duvarları sûretlerle dolu idi. Tabiî Resûl-i Ekrem bu

halde Kâ'be'ye giremezdi. Müşrikler de başka ziyâretçileri içeriye bırakmıyorlardı. Feth-i Mekke günü ise bu putların hepsi ser-nigûn edilmiş ve Ahmed İbn-i Hanbel'in *Müsned*'inde Hazret-i Câbir'den rivâyet ettiği vechile emr-i Peygamberî üzerine Hazret-i Ömer tarafından da Kâ'be duvarlarındaki bütün resimler silinmiştir. Kurtubî: Kâ'be derûnünde (360) put bulunduğu ve müşrikler tarafından her gün bir Puta ta'zîm edildiğini, en büyük ta'zîmin de iki büyük puta tahsîs olunduğunu bildiriyor. Şârih Kastalânî ömretü'l-kazâda Resûl-i Ekrem'in Kâ'be'ye girmediklerinin bir sebebi de Hudeybiyye musâlâha-nâmesinde buna dâir bir madde bulunmamasından dolayıdır, diyor. Binâenaleyh Kâ'be derûnüne girmek istenilseydi, Kureyş muhakkak men' ederdi. Nasılki, Mekke dâhilinde üç günden fazla ikāmet edilmemesi muâhede ahkâmı cümlesinden bulunduğundan, fazla ikālmete müsâade etmemişlerdi. Resûl-i Ekrem böyle bir mümâneate mâruz olmamak için dâhil-i Kâ'be'ye girmek istememiştir. Fakat birinci tevcihteki isâbeti bundan sonra terceme edeceğimiz hadîs-i şerîf te'yîd etmektedir.

793. عَنِ ٱبْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ إِنَّ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَمَّا قَدِمَ أَبَى أَنْ يَدْخُلَ ٱلْبَيْتَ وَ فِيهِ ٱلْأٰلِهَةُ فَأَمَرَ بِهَا فَأُخْرِجَتْ فَأَخْرَجُوا صُورَةَ إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْمٰعِيلَ فِي أَيْدِيهِمَا ٱلْأَزْلَامُ فَقَالَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَاتَلَهُمُ ٱللّٰهُ أَمَا وَ ٱللّٰهِ قَدْ عَلِمُوا أَنَّهُمَا لَمْ يَسْتَقْسِمَا بِهَا قَطُّ فَدَخَلَ ٱلْبَيْتَ فَكَبَّرَ فِي نَوَاحِيهِ وَ لَمْ يُصَلِّ فِيهِ .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhuü anhmâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Fetih günü Mekke'ye) geldiğinde Kâ'be'ye girmekten çekindi. Çünkü Kâ'be'-

de (câhiliyyetin) âlihe (edindiği putlar) vardı. Resûl *aleyhi's-selâm* bunların çıkarılmasını emretti. (Ashâb tarafından) bu putlar çıkarıldı. (Bilhassa) İbrâhim ve İsmâil (*aleyhime's-selâm*) ın sûretlerini de ellerinde ezlâm (denilen fal kalemleri) olduğu halde çıkardılar, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bu iki sûrete bakarak): "*Allah bunları yapanları helâk etsin!. Allāh'a yemîn ederim ki, bu put-perestler pek iyi bilirlerdi ki: bu iki Peygamber hiç bir zaman erzâk-ı maksûmelerini böyle münker şeylerle aramış ve dilemiş değillerdir*" buyurdu. Sonra Beyt'e dâhil oldu. Ve Beyt'in her tarafında Tekbir getirdi. Fakat Beyt'te namaz kılmadı.

İZÂHI

(*Ezlâm*) zelm'in cem'idir. Zelm, fal kalemine ve okuna denir. Yukarıda Kâ'be'nin vezâifi hakkında verdiğimiz îzâhat arasında bildirdiğimiz vechile bu oklar üç parçadan ibâret idi. Bunlardan birinde (*yap!*), öbirinde (*yapma!*) yazılı idi. Üçüncüsü de boştu. Bir iş tutmak isteyen, bir yola çıkacak olan kimse bu işin ve bu yolculuğun kârlı ve kazançlı olup olmadığını bu fallarla anlamak isterdi. Bu eserimizin dördüncü cildinde istihâre hadîsini îzâh ederken bildirdiğimiz vechile bütün hurâfat ve câhilâne zihniyetlerle mücâdele ve galebe eden İslâm Dîni bu ezlâm ve falcılığı da men' etmiş ve Mâide Sûresi'nin (90) ıncı âyetinde Şeytan amelinden bir fiil-i müstekreh addedilmiştir. Bu hadîs-i şerifte de Cenâb-ı Peygamber Efendimiz, Hazret-i İbrâhim ve İsmâil'i böyle münker şeylerle celb-i maîşet endîşesinde olmaktan tenzîh etmiştir.

Bu 790 ve 791 numaralarla terceme ettiğimiz hadîslerden evvel Buhârî'nin *Sahîh*'inde bu mevzûa dâir iki hadîsi daha vardır. Bunları da bervech-i âtî nakl ve terceme ediyoruz:

1) Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* demiştir ki: Mekke'nin fethi günü Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Beyt-i Şerîf'e dâhil oldu. Resûlullāh ile berâber Üsâme İbn-i Zeyd, Bilâl, Osman İbn-i Talha da girdi. Ve üzerlerine Beyt'in kapısını kapadılar. (Bir müddet sonra) kapıyı açtıklarında içeri ilk giren ben oldum. Ve Bilâl *radiya'llāhu anh*'e mülâkî olup: Resûlullāh *salla'llāhu*

aleyhi ve sellem Beyt'te namaz kıldı mı? diye sordum. Bilâl: evet, ilk iki direğin arasında kıldı, diye cevab verdi[1].

2) Abdullāh İbn-i Ömer'in kölesi Nâfi'den rivâyet olunduğuna göre, Nâfi' şöyle demiştir: İbn-i Ömer Kâ'be'ye girmek isteyip girdiğinde mukābil tarafa doğru giderdi. Kapıyı arka tarafına alarak ilerlerdi. Müvâcehesindeki duvara üç zirâ' kalıncaya kadar varırdı. Bilâl'in: Resûl-i Ekrem burada kıldı, diye gösterdiği yeri kasdederek orada namaz kılardı. Maamâfih hiç bir kimse için Beyt'in her hangi bir cânibinde namaz kılmakta beis yoktur.

Bundan sonra Buhârî, İbn-i Ömer'in çok haccettiğini, fakat her zaman Beyt'e dâhil olmadığını da ta'lîkan rivâyet ediyor.

Bu dört hadîs-i şeriften birincisi İbn-i Ebî Evfâ hadîsinde Kâ'be derûnu putlarla dolu olduğu için Resûl-i Ekrem'in Beyt'e girmediği bildirildiğinden diğer rivâyetlerle bu rivâyet arasında bir teâruz görülmemiştir. Fakat İbn-i Abbâs ile İbn-i Ömer'in rivâyetlerinde Resûl-i Ekrem'in feth-i Mekke günü Kâ'be'ye dâhil olduğu bilittifak haber verildiği halde İbn-i Abbâs dâhil-i Beyt'te Resûl-i Ekrem'in Tekbir getirdiğini fakat namaz kılmadığını, İbn-i Ömer ise, Hazret-i Bilâl'den naklen namaz kıldığını bildirdiğinden, bu ikisi arasında zâhiren teâruz görülmektedir.

İbn-i Hibbân diyor ki: bu teâruzu kaldırmak için bence bu iki haberin başka başka iki duhûle âid olmasıdır. Birisi feth-i Mekke günü Kâ'be'ye duhûlü, öbirisi de Haccetü'l-Vedâ'da duhûlüdür. Birincide Beyt'te namaz kılmış, Hazret-i Bilâl tarafından bu rivâyet edilmiştir. Haccetü'l-Vedâ'da kılmadığı da İbn-i Abbas tarafından rivâyet edilmiştir. Fakat dâhil-i Beyt'te namaz kıldığı hakkındaki rivâyetler ve rivâyet tarikleri daha çoktur. Sonra İbn-i Ömer'in de dâhil-i Beyt'te namaz kıldığını Nâfi' rivâyet etmiştir. Bu cihetle Beyt-i Şerîf dâhilinde gerek farz, gerek nâfile kılmak câizdir. Ve bu cevaz âmme-i ehli ilmin mezhebidir. İmâm Şâfiî'nin mezhebi de böyledir. Yalnız İmâm Mâlik nâfile namazdan başka farz, sünnet

[1] Şârih Aynî'nin beyânına göre, *Megāzî*'de gelecek olan Füleyh rivâyetinde Beyt'in iki sıra olarak altı direk üzerinde mevzû' bulunduğu ve Resûl-i Ekrem'in bunlardan birinci sıradaki iki direk arasında durup Beyt'in kapısını arkasına alarak namaz kıldığı ve namaz kıldığı mahall-i mübârekte yeşil mermer bulunduğu bildirilmiştir ki, bunların hepsi Abdullāh İbn-i Zübeyr'in hedm ü inşâsından evvelki Beyt'in vaziyetine âid olduğu da tenbîh ediliyor. [*Umdetü'l-Kārî*: C. 4, S. 611]

namaz kılmak ne Beyt'te, ne de Hicir'de câiz değildir, demiştir. Muhammed İbn-i Cerîr-i Taberî ise farz olsun, nefl olsun hiç bir namaz kılınmaz, demiştir.

794. وَ عَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَدِمَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ أَصْحَابُهُ فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ إِنَّهُ يَقْدَمُ عَلَيْكُمْ وَ قَدْ وَهَنَهُمْ حُمَّى يَثْرِبَ فَأَمَرَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنْ يَرْمُلُوا الْأَشْوَاطَ الثَّلَاثَةَ وَ أَنْ يَمْشُوا مَابَيْنَ الرُّكْنَيْنِ وَ لَمْ يَمْنَعْهُ أَنْ يَأْمُرَهُمْ أَنْ يَرْمُلُوا الْأَشْوَاطَ كُلَّهَا إِلَّا الْإِبْقَاءُ عَلَيْهِمْ .

TERCEMESİ

Yine İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan gelen bir rivâyete göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Ashâb'iyle berâber (kazâ ömresi için Mekke'ye) geldiklerinde: (tavâf edilirken) müşrikler:

— Ey Muhammed ümmeti! (Bakınız) Peygamberiniz size takaddüm ediyor, sizi Medîne'nin hummâsı zaîf düşürmüş, di (ye istihzâ eyle) mişlerdi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (buna vâkıf olunca) Ashâb'ına:

— Tavâfın üç Şavtında koşmalarını, Rükneyn (-i Yemâneyn) arasında da (mu'tâd üzere) yürümelerini emreyledi. Resûl-i Ekrem'i, tavâfın bütün Şavtlarında (ki, yedidir) koşmalarını emretmeğe mâni' bir şey varsa, o da ancak Ashâb'ına acımasından ibârettir.

İZÂHI

(*Eşvât*) Şavt'ın cem'idir. Şavt, bir mebde'den müntehâya gidip oradan dönerek hareket noktasına avdet etmeğe denir ki, def'a ve

kerre demektir. Beyt-i Şerîf'in etrâfını bir kere dolaşmağa (*Şavt*) denir. (*Remel*) de yelmek ve koşmak mânâsınadır.

Tavafta Remlin hükmünde ulemâ ihtilâf etmişlerdir: Remel-i tavâf, haccın sünnetlerinden terki câiz olmayan bir sünnet midir, yoksa böyle bir sünnet değil midir? Reml, bir illetle bir sebeble işlenmişti. Bilâhare bu illet ise zâil olmuştur, bunun fi'li ihtiyârî olmuş, demek midir?.

Ömer, İbn-i Mes'ûd, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhüm*'den Remlin sünnet olduğu rivâyet edilmiştir. Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî, Ahmed Hazarâtının mezhebleri de budur. Diğerleri de sünnet değildir: dileyen işler, dileyen terk eder. Bu ictihad da Tâbiî'den bir cemâatten menkuldür ki, Tâvus, Atâ', Hasen-i Basrî, Kāsım, Sâlim bu cümledendir. İbn-i Abbas'tan rivâyet olunan kavil de böyledir.

795. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ يَقْدَمُ مَكَّةَ إِذَا اسْتَلَمَ الرُّكْنَ الْأَسْوَدَ أَوَّلَ مَا يَطُوفُ يَخُبُّ ثَلَاثَةَ أَطْوَافٍ مِنَ السَّبْعِ .

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Haccetü'l-Vedâ'-da) Mekke'ye geldiği zaman ilk tavâf ettiğinde Hacer-i Esved'i istilâm ettiğini, yedi tavâftan (ilk) üçünde yürürken müsâreat buyurduğunu gördüm, demiştir.

İZÂHI

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* bu haberinde menâsik-i hacdan ikisini ve bu hususta ef'âl-i Nebeviyyeyi bildirmiştir: 1) Mescid-i Harâm'a girildiğinde, mesnûn olan, evvelâ rükn-i esvedin istilâm edilip selâmlanması, 2) sonra tavâfın yedi Şavt'ından ilk üçünde link ile

yürünmesi. Bunları da Safâ ile Merve arasında sa'y ta'kîb eder. İstilâm ile Remel'in menâsikten olduğu metn-i hadîsten ziyâde Buhârî'nin *Sâhîh*'inde bu bâbtaki unvânının (باب استلام الحجر الاسود حين يقدم مكة اول ما يطوف و يرمل ثلاثا) diye remlin istilâm üzerine vâv-ı atf ile zikr edilmiş bulunmasından vâzihan müstefâd olur. Hadîsin metninde bu zuhur yoktur. Âdetâ hadîsin unvânı ile İmâm Buhârî metn-i hadîsi şerh etmiştir. Tercememizi de Buhârî'nin bu unvânından mülhem olarak bâzı gûnâ tasarrufât ile yaptık.

Hadîs-i şerifteki (*habb*) ın (*Remel*) demek olduğu da Buhârî'nin bu unvânından müstefâd olur. *Kāmus Tercemesi*'nde (*Remel*), link yürümek ve (*Hervele*) demek olduğu bildirildikten sonra (*Hervele*) de aynen şöyle târif ediliyor: Hervele, dahrece vezninde seğirtme ile yürüme beyninde olan yürümektir ki, yelmek tâbir olunur. Yâhud sür'atle yürümektir. Hulâsası, link ile yürümektir. *Buhârî* şerhlerindeki îzâhat da böyledir.

796. عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ فَمَا لَنَا وَ لِلرَّمَلِ إِنَّمَا كُنَّا رَاءَيْنَا بِهِ الْمُشْرِكِينَ وَ قَدْ أَهْلَكَهُمُ اللّٰهُ ثُمَّ قَالَ شَيْءٌ صَنَعَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَلَا نُحِبُّ أَنْ نَتْرُكَهُ .

TERCEMESİ

Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh*'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Biz neden bu remele devâm ediyoruz? (Vaktiyle) biz, müşriklere reml ile (kuvvetli) görünmek isterdik. Halbuki Cenâb-ı Hak, onları mahv ü helâk etmiştir. Bundan sonra Hazret-i Ömer: Remel, bir şeydir ki, onu Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* işlemiştir. Biz, Peygamber'in bu sünnetini terk etmeği sevmeyiz, demiştir.

797. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ مَا تَرَكْتُ اسْتِلَامَ هٰذَيْنِ الرُّكْنَيْنِ فِى شِدَّةٍ وَ لَا رَخَاءٍ مُنْذُ رَأَيْتُ النَّبِىَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَسْتَلِمُهُمَا .

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

"*Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem'in şu iki Rükn-i Yemânî'yi istilâm ettiğini gördüğüm zamandanberi* (Harem-i Şerîf) *kalabalık olsun tenhâ bulunsun, bu iki rüknü istilâm etmeği hiç bir zaman bırakmadım*" demiştir.

İZÂHI

İki rükn-i Yemânî, Hacer-i Esved rüknü ile onu velyeden asıl rüknü Yemânî'dir. Tağlib tarîkıyle her ikisine Yemâniyân denilmiştir. Ebevân gibi, Rükneyn kavâid-i İbrâhim üzere olduklarından Kâ'be'nin bu iki rüknü hâssaten ta'zîm edilmiştir. Rüknü Esved'de iki fazîlet vardır : Bunda mübârek taş bulunması, kavâid-i İbrâhim üzere müesses olması. İkinci rükünde ise yalnız kavâid-i İbrâhim'den bulunmak fazîleti. Rüknü Esved, iki fazîleti hâiz olduğu için rüknü sânîdir. Ziyâde istilâm ve ta'zîme tahsîs edilmiştir. Kâ'be'nin diğer iki rüknü ki, rüknü Şâmî'dir. Bunlar Hıcr'ı velyeden rükünlerdir. Bunlar kavâid-i İbrâhim üzere ikmâl edilmemişlerdir. Bunlar rükn-i aslî değillerdir.

798. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ طَافَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِى حَجَّةِ الْوَدَاعِ عَلَى بَعِيرٍ يَسْتَلِمُ الرُّكْنَ بِمِحْجَنٍ .

Tercemesi

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan :

"*Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem Haccetü'l-Vedâ'da Mihcen* (denilen değnek) *ile* (Hacer-i Esved'i) *istilâm ederek deve üzerinde tavâf etti*" dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

(*Mihcen*), ucu eğri olan değnektir ki, deve sevk edilir, yere düşen bir şey de takılarak alınır. Resûl-i Ekrem'in deve üzerinde tavâf buyurdukları herkes tarafından görülmek ve herkes şübhesini sorabilmek maksadına mebnî olduğu yukarıda geçmişti. Şârih İbn-i Battâl da: Resûl-i Ekrem rahatsız bulunduklarından asâ ile istilâm etmiştir, diyor. Ebû Dâvud da *Sünen*'inde: "*Resûlullāh Mekke'ye geldiği sırada hasta idi. Beyt'i râhile üstünde tavâf etti. Rüknü Esved'e geldiğinde asâ ile istilâm buyurdu. Tavâfı tamamlayınca da devesinden indi. Makām-ı İbrâhim'de iki rek'at namaz kıldı*" diye rivâyet etmiştir.

799. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سَأَلَهُ رَجُلٌ عَنِ اسْتِلَامِ الْحَجَرِ فَقَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَسْتَلِمُهُ وَ يُقَبِّلُهُ فَقَالَ الرَّجُلُ أَرَأَيْتَ إِنْ زُحِمْتُ أَرَأَيْتَ إِنْ غُلِبْتُ قَالَ اجْعَلْ أَرَأَيْتَ بِالْيَمَنِ رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَسْتَلِمُهُ وَ يُقَبِّلُهُ .

Tercemesi

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan gelen bir habere göre, birisi İbn-i Ömer'den Hacer-i Esved'i istilâmın hükmünü sormuş. İbn-i Ömer de :

— Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Hacer-i Esved'i istilâm (yâni eliyle mess) ettiğini ve takbîl buyurduğunu gördüm, diye cevab vermiş. Sâil :

— Ya müzâhameye uğrarsam? Ne dersin!. Ya kalabalığa tesâdüf edersem? Ne hükmedersin!. diye tekrar sormuş. İbn-i Ömer (bu mütevâlî süallerden ictihâd ile hadîse muâraza edildiğini anlayıp müteessir olarak) :

— Ey Sâil! Sen bu "*ne dersin!*" suallerini Yemen'e (uzak) kıl!. (Ben sana) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, bu (mübârek) taşı messetti, takbîl buyurdu, (diyorum) demiştir.

İ Z Â H I

Ebû Dâvud Tayâlisî'nin rivâyetinde bu mechul sâilin bu hadîsin Tâbiî râvîsi bulunan Zübeyr İbn-i Arabî olduğu tasrîh edilmiştir. Buhârî'nin en meşhur râvîlerinden bulunan Muhammed İbn-i Yûsuf Firebrî de Zübeyr İbn-i Arabî'nin Basra'lı olduğunu Buhârî'den naklen *Sahîh-i Buhârî*'de haber vermiştir. Şârih Aynî bunları *Umdetü'l-Kārî*'de şerh ve îzâh etmekle berâber (اجعل ارأيت باليمن) cümlesini tefsir sadedinde (و كان السائل يمنيا = *sâil Yemen'li olmalıdır*) diyor ki, muhakkak bir eser-i zühuldür.

800. عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ أَوَّلَ شَىْءٍ بَدَأَ بِهِ حِينَ قَدِمَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ تَوَضَّأَ ثُمَّ طَافَ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ عُمْرَةً ثُمَّ حَجَّ أَبُوبَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا مِثْلَهُ .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan gelen bir rivâyete göre, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Mekke'ye) geldiğinde îfâya başladığı ilk ibâdet olmak üzere abdest aldı. Sonra tavâf etti. Sonra Resûl-i Ekrem bu tavâf ve sa'yi ömre addetmedi, Resûl-i Ekrem'den sonra Ebû Bekr ve Ömer *radiya'llāhu anhümâ* da Resûl-i Ekrem gibi haccettiler. (Tavaf ve sa'yi ömre saymadılar).

İZÂHI

Bu hadîsin *Müslim*'deki sûret-i sevki çok mufassal ve pek mükemmeldir. Hadîsin üçüncü derecede râvîsi olan Muhammed İbn-i Abdurrahmân diyor ki: bana Iraklı bir zat, bu hadîsin ikinci râvîsi bulunan Urve İbn-i Zübeyr'e şöyle bir sual sormaklığımı havâle etti:

— Bir kimse hac niyetiyle ihrâma girse, tavâf ve sa'y ile ihramdan çıkabilir mi, çıkamaz mı? Eğer Urve çıkamaz derse, sen de: bir zat bilâkis çıkar diyor, dersin. Yine İbn-i Abdurrahmân diyor ki: bu havâle edilen suâli Urve'ye sordum. Cevâben:

— Hac niyetiyle ihrâma giren kimse yalnız edâ-yı hac ile ihramdan çıkabilir, dedi. Fesh-i haccı tecvîz etmedi, dedim ki: birisi, haccı feshederek ömreye tahvîl ile ihramdan çıkabilir, diyor. Siz ne dersiniz? Cevâben:

— Bu adam çok fenâ söylemiş, dedi. Irak'lı zat bana rast geldiğinde, Urve'nin bu cevâbını anlattım. Bu defa Urve'ye:

— Birisi Resûl-i Ekrem'in böyle yaptığını haber veriyor. (Urve'nin Ebeveynine de işâret ederek) Esmâ' Bint-i Ebî Bekr ile Zübeyr de haccı ömreye tahvîl etmişlerdir, diyor. Siz ne dersiniz? diye sormaklığımı ricâ etti. İkinci defa Urve'ye gelip böylece anlattım. Urve bana:

— Bu adam da kimdir? diye sordu. Ben de:

— Bilmiyorum, dedim. Bunun üzerine Urve İbn-i Zübeyr:

— Bu adam niçin kendi gelip sormuyor? Zannedersem bu Irak'lıdır, dedi. Ben de bilmiyorum, dedim. Bu defa Urve: bu adam yalan söylemiştir. Resûlullāh haccetmiştir. Fakat haccını ömreye tahvîl etmemiştir, diye cevab verdi. Ve:

— Bana Hazret-i Âişe haber verdi ki, diyerek bu hadîsi sevk eyledi[1].

---

[1] عن محمد بن عبد الرحمن ان رجلا من اهل العراق قال له: سل لى عروة بن الزبير عن رجل يهل بالحج . فاذا طاف بالبيت أيحل اولا ؟ فان قال لك لا يحل فقل له ان رجلا يقول ذلك فسألته فقال لا يحل من اهل بالحج الا بالحج. قلت فان رجلا كان يقول ذلك. قال: بأس ما قال. فتصدانى الرجل. فسألنى فحدثته. فقال قل له قال رجلا كان يخبر ان رسول الله صلى الله عليه و سلم قد فعل ذلك و ما شان اسماء و الزبير فعلا ذلك. قال فجئته فذكرت له ذلك فقال من هذا؟ فقلت لا ادرى. قال فما باله لا يأتينى نفسه يسألنى اظنه عراقيا. قلت لا ادرى. قال فانه قد كذب قد حج رسول الله صلى الله عليه و سلم فاخبرتنى عائشة الحديث [رواه مسلم]

Metn-i *Buhârî*'de bu hadîsin mâ-ba'dinde Urve'nin: (*Ebû Bekr ile Ömer de Resûlullâh gibi haccetmişlerdir*) dedikten sonra cevâbına şöyle devâm ettiği rivâyet ediliyor:

Sonra ben, babam Zübeyr *radiya'llâhu anh* ile de haccettim. Onun da ilk başladığı fiil-i hac tavâf idi. Sonra Muhâcirîn ile Ensâr da bu sûretle tavâfa başlarlardı. Anam Esmâ' Bint-i Ebû Bekr de bana:

— Kendisinin ve hemşîresi Hazret-i Âişe'nin, Zübeyr'in, fülân ve fülân zâtın da ömre ile ihramdan çıktıklarını, bunlar Hacer-i Esved'i istilâm ile ikmâl-i tavâf ve sa'y edince ihramdan çıktıklarını, haber verdi, demiştir[1].

Hazret-i Âişe'nin Vedâ' Haccı'nda hâiz bulunduğu, ömreyi sonra yaptığı, yukarıda tercemesi (773) numara ile geçen hadîste görülmüştü. Burada Esmâ' *radiya'llâhu anhâ*'nın Urve'ye haber verdiği rivâyet edilen hac, Hazret-i Âişe'nin Vedâ Haccı'ndan başka irtihâl-i Nebevî'den sonra îfâ ettiği bir haccı olacaktır.

801. عَنِ ٱبْنِ عُمَرَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا حَدِيثُ طَوَافِ ٱلنَّبِىِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّم تَقَدَّمَ قَرِيباً وَ زَادَ فِى هٰذِهِ ٱلرِّوَايَةِ أَنَّهُ كَانَ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ بَعْدَ ٱلطَّوَافِ ثُمَّ يَطُوفُ بَيْنَ ٱلصَّفَا وَ ٱلْمَرْوَةِ .

Tercemesi

İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'dan Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in tavâfı hakkında rivâyet olunan bir hadîsi yakında geçmişti. Bu rivâyette de İbn-i Ömer: "*Aleyhi's-*

---

[1] ثم حججت مع ابى الزبير رضى الله عنه فاول شىء بدأبه الطواف. ثم رأيت المهاجرين و الانصار يفعلونه و قد اخبرتنى امى انها اهلت هى و اختها و الزبير و فلان و فلان بعمرة فلما مسحوا الركن حلوا [رواه البخارى]

salâtü ve's-selâm'ın tavâftan sonra iki rek'at (Tavâf) *namazı kılıp sonra Safâ ile Merve arasında sa'y etti*" hadîsini ziyâde etmiştir.

802. عَنْ ٱبْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ ٱلنَّبِيَّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مَرَّ وَهُوَ يَطُوفُ بِالْكَعْبَةِ بِإِنْسَانٍ رَبَطَ يَدَهُ إِلَى إِنْسَانٍ بِسَيْرٍ أَوْ بِخَيْطٍ أَوْ بِشَيْءٍ غَيْرِ ذٰلِكَ فَقَطَعَهُ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِيَدِهِ ثُمَّ قَالَ قُدْ بِيَدِهِ .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Kâ'be'yi tavâf ederken bir insan geçti. Bu zavallının eli, başka bir insana bir kayışla, yâhud bir iple, yâhud bunlardan başka (mendil gibi) bir şey ile bağlanmıştı. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (şafkatli) eliyle bu bağı kopardı. Bundan sonra yanındaki adama : "*bu zavallıyı eliyle yed!*" buyurdu.

İZÂHI

Resûl-i Ekrem Efendimiz bu ipi çözüp: "*bî-çâreyi elinle yed!*" buyurmakla şeref-i insânîye hürmetin en yüksek bir lâzıme-i dîniye ve medeniye olduğunu göstermiştir. Allāhu Teâlâ'nın bile mazhar-ı tekrîmi olan Benî Âdem'in hayvanlar gibi iple yedilmesinin eser-i vahşet olduğuna işâret buyurmuştur.

803. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ ٱلصِّدِّيقَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ بَعَثَهُ فِي ٱلْحَجَّةِ ٱلَّتِي أَمَّرَهُ عَلَيْهَا رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَبْلَ حَجَّةِ ٱلْوَدَاعِ يَوْمَ ٱلنَّحْرِ بِمِنًى فِي

رَهْطٍ يُؤَذِّنُ فِي النَّاسِ أَلَا لَا يَحُجُّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ وَ لَا
يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten gelen bir rivâyete göre, Ebû Bekr-i Sıddîk *radiya'llāhu anh* Vedâ Hacc'ından (bir sene) evvel taraf-ı Peygamberî'den Emîr-i Hac olarak (Mekke'ye) gönderildiğinde Ebû Bekr de Ebû Hüreyre'yi Kurban bayramının ilk günü Minâ'da büyük bir cemâat içinde halka (şu iki maddeyi) i'lâna me'mur etmiştir (Ebû Hüreyre): Ey nâs iyi biliniz ! Bu yıldan sonra müşriklerin haccetmeleri, çıplakların da Kâ'be'yi tavâf eylemeleri yasaktır! (demiştir).

İZÂHI

Yukarıda bâzı câhiliyet âdetlerini bildirirken bunlardan çirkin bir âdetin de Beyt'i erkek, kadın çıplak tavâf etmeleri olduğu ve her câhiliyet âdeti gibi bunu da İslâmiyet'in kaldırdığını îzâh etmiştik. Burada o îzâhımıza ilâve olmak üzere Müslim'in İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan şu rivâyetini bildireceğiz. İbn-i Abbâs diyor ki: Câhiliyet zamânında kadın da Beyt'i çıplak tavâf eder ve tavâf ederken şöyle derdi:

اليوم يبدو بعضه او كله   فما بدا منه فلا احله

Şimdi onun ya bir kısmı, yâhud hepsi zâhirdir. Fakat ben ondan görüleni de halâl etmem, demektir. Riyâşî de mezkûr beyte şunları ziyâde etmiştir:

كم من لبيب لبه يضله   و ناظر ينظر ما يمله
جهم من الجم عظيم ظله

Âkıl zannolunan kimselerden öyleleri vardır ki, onu aklı şaşırtmıştır. Nazarlardan da öyle mütecessisleri vardır ki, onlar da insanın mûcib-i âr ü hicab yerine bakar. Bu halde en büyük tesettür, diz çöküp göğsü üstü kapanıp topaçlanmaktır.

Bunu söyleyen kadın, Abdullāh İbn-i Cüd'ân'ın karısı Dabbaa Bint-i Âmir'dir. Kadıncağız Beyt'i çıplak tavâf ederken

Kureyş azgınlarının mütemâdiyen kendisine baktıklarını görünce iki elini iki oyluğuna kapayarak tavâfa devâm eder ve bu beytleri söylermiş.

İslâmiyetin zuhûru üzerine *(يا بنى آدم خذوا زينتكم عند كل مسجد) âyet-i kerîmesi inzâl buyurulup Hicret'in dokuzuncu yılında ve hac mevsiminde bundan böyle Beyt-i Şerîf'in çıplak tavâf edilmeyeceği halka i'lân edildi.

804. عَنْ عَبْدِ ٱللهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَدِمَ ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مَكَّةَ فَطَافَ وَ سَعَى بَيْنَ ٱلصَّفَا وَ ٱلْمَرْوَةِ وَ لَمْ يَقْرَبِ ٱلْكَعْبَةَ بَعْدَ طَوَافِهِ بِهَا حَتَّى رَجَعَ مِنْ عَرَفَةَ .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan :

"*Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Vedâ haccında) Mekke'ye geldi. (Beyt'i) tavâf, ve Safâ ile Merve arasında sa'y etti. Ve bu tavaftan sonra tâ Arafât'tan dönünceye kadar Kâ'be'ye yaklaşmadı.

İZÂHI

Şârih Kirmânî'nin zannettiği gibi bu hadîsin zâhirine bakarak "*Kudum tavâfı*"ndan sonra Arafât'tan inilene kadar hiç bir sûretle tavâf edilmez zannedilmemelidir. Resûl-i Ekrem'in Tavâf-ı Kudum'dan sonra Beyt-i Şerîf'e yaklaşmamaları böyle bir memnûiyet ifâde etmez. Belki Resûl-i Ekrem Tavâf-ı Kudum'dan sonra tekrar tavâf etmiş olsalardı, Ashab'tan bu ikinci tavâfın vâcib olduğunu zannedenler bulunabilirdi. Halbuki Resûl-i Ekrem için bu matlub değil idi. Belki o müşfik Peygamberimiz, ümmeti hakkında dâimâ yüsr-ü sühûleti iltizâm ederlerdi. Şârih Kirmânî'nin zannını bu

---

* Sûre : 7 (A'râf), âyet : 31

sûretle izâle eden Şârih Aynî, İmâm Mâlik de bu hadîsin zâhiri ile ihticâc ederek Tavâf-ı Kudum'dan sonra haccı tamamlayana kadar tavâf etmek câiz olmadığına kāil olduğunu bildirmiştir. Bu ictihâdın mazarratı, huccâcı nâfile tavaftan uzaklaştırmasındadır. Halbuki dünyânın aktâr-ı baîdesinden Kâ'be iştiyâkıyle gelen yüz binlerce ehl-i tevhîd bu harâret-i aşkını Kâ'betu'llāh'ı, bol bol tavâf etmekle ancak tatmîn edebilir. Bu şevk u iştiyâkın önüne böyle bir ictihad ile sed çekmeği diğer eimme muvâfık bulmamışlardır. Halbuki İmâm Mâlik Hazretlerinin bilâd-ı baîdeden gelen hacılar için tavâfın nâfile namazdan efdal olduğuna dâir diğer bir ictihâdı da nakledilmiştir. Atâ', Hasen-i Basrî efdaliyet-i tavâfı kırk gün ile tahdîd etmişlerdir. Diyâr-ı baîdeden gelen hacılar için kırk günden sonra nâfile namaz kılmaları, nâfile tavâf etmelerinden efdaldir, demişlerdir. Hazret-i Enes de garebâ için de nâfile namaz, nâfile tavâftan mutlak sûrette efdaldir, demiştir. Mâverdî, tavâf efdaldir, demiş. İbn-i Abbâs ve diğer Ashab, Mekkeliler için namazın, gurebâ için de tavâfın efdal olduğunu kabûl etmişlerdir.

805. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ اسْتَأْذَنَ الْعَبَّاسُ
ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ أَنْ يَبِيتَ بِمَكَّةَ لَيَالِىَ مِنًى مِنْ أَجْلِ سِقَايَتِهِ فَأَذِنَ لَهُ

Tercemesi

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, İbn-i Ömer:

"Abbâs İbn-i Abdülmuttalib *radiya'llāhu anh* huccâca şerbet dağıtmak için Minâ gecelerinde Mekke'de ikāmet etmek üzere Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den izin istedi. Resûl-i Ekrem de müsâade buyurdu" demiştir.

806. عَنِ ٱبْنِ عَباسٍ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ جَاءَ إِلَى ٱلسِّقَايَةِ فَٱسْتَسْقَى فَقَالَ ٱلْعَبَّاسُ يَا فَضْلُ ٱذْهَبْ إِلَى أُمِّكَ فَأْتِ رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِشَرَابٍ مِنْ عِنْدِهَا فَقَالَ ٱسْقِنِي قَالَ يَا رَسُولَ ٱللهِ إِنَّهُمْ يَجْعَلُونَ أَيْدِيَهُمْ فِيهِ قَالَ ٱسْقِنِي فَشَرِبَ مِنْهُ ثُمَّ أَتَى زَمْزَمَ وَ هُمْ يَسْقُونَ وَ يَعْمَلُونَ فِيهَا فَقَالَ ٱعْمَلُوا فَإِنَّكُمْ عَلَى عَمَلٍ صَالِحٍ ثُمَّ قَالَ لَوْلَا أَنْ تُغْلَبُوا لَنَزَلْتُ حَتَّى أَضَعَ ٱلْحَبْلَ عَلَى هٰذِهِ يَعْنِي عَاتِقَهُ وَ أَشَارَ إِلَى عَاتِقِهِ وَ عَنْهُ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُمَا قَالَ سَقَيْتُ رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مِنْ زَمْزَمَ فَشَرِبَ وَ هُوَ قَائِمٌ وَ فِي رِوَايَةٍ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَوْمَئِذٍ عَلَى بَعِيرٍ .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet olunduğuna göre :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Harem-i Şerif-teki) şerbet dağıtılan sebîl mahalline geldi. Ve şerbet istedi. Abbâs (*radiya'llāhu anh*) oğluna :

— Ey Fadl! Anana git, yanındaki (husûsî) şerbetten Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e getir!. dedi. Resûlullāh :

— (Hayır) bana bu şerbetten ver buyurdu. Abbâs :

— Yâ Resûla'llāh! Halk, buradaki şerbete ellerini sokuyorlar, demişti. Resûl-i Ekrem:

— İşte halkın içtiği bu şerbetten ver! buyurdu.. Ve Abbâs'ın sunduğu umûmî şerbetten içti.

Sonra Resûlullāh Zemzem kuyusuna geldi. Benî Abbâs (burada huccâcı) sulayorlardı. Ve kuyudan su çekiyorlardı. Resûlullāh:

— (Ey Abdülmuttalib oğulları) çekiniz! Siz, hayırlı bir iş işleyorsunuz, di (ye taltîf buyur) dı. Sonra Resûlullāh:

— Halkın (su çektiğime imtisâl etmek için) tehâcüm etmesi endişesi olmasaydı, ben de devemden iner, hattâ kuyunun ipini, [eliyle mübârek omuzuna işâret ederek] şuraya kor, (sizin gibi çeker) dim, buyurdu.

Yine İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan gelen bir rivâyette İbn-i Abbâs:

"*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'e Zemzem suyundan sundum. Risâlet-maâb ayakta olduğu halde içti*" demiştir.

Yine İbn-i Abbâs'tan gelen bir rivâyette :

"*Resûlullāh, o günü deve üzerinde idi*" demiştir.

807. عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهَا أَنَّهَا سَأَلَهَا ٱبْنُ أُخْتِهَا عُرْوَةُ بْنُ ٱلزُّبَيْرِ عَنْ قَوْلِ ٱللهِ عَزَّ وَ جَلَّ إِنَّ ٱلصَّفَا وَ ٱلْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ ٱللهِ فَمَنْ حَجَّ ٱلْبَيْتَ أَوِ ٱعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا قَالَ فَوَ ٱللهِ مَا عَلَى أَحَدٍ جُنَاحٌ أَنْ لَا يَطُوفَ بِالصَّفَا وَ ٱلْمَرْوَةِ قَالَتْ بِئْسَمَا قُلْتَ يَا ٱبْنَ أُخْتِى إِنَّ هٰذِهِ لَوْ كَانَتْ كَمَا أَوَّلْتَهَا عَلَيْهِ كَانَتْ لَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ لَا

يَتَطَوَّفَ بِهِمَا وَ لٰكِنَّهَا أُنْزِلَتْ فِى الْأَنْصَارِ كَانُوا قَبْلَ أَنْ يُسْلِمُوا يُهِلُّونَ لِمَنَاةَ الطَّاغِيَةِ الَّتِى كَانُوا يَعْبُدُونَهَا عِنْدَ الْمُشَلَّلِ فَكَانَ مَنْ أَهَلَّ يَتَحَرَّجُ أَنْ يَطُوفَ بِالصَّفَا وَ الْمَرْوَةِ فَلَمَّا أَسْلَمُوا سَأَلُوا رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَنْ ذٰلِكَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّا كُنَّا نَتَحَرَّجُ أَنْ نَطُوفَ بَيْنَ الصَّفَا وَ الْمَرْوَةِ فَأَنْزَلَ اللّٰهُ تَعَالَى إِنَّ الصَّفَا وَ الْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ الْآيَةَ قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا وَ قَدْ سَنَّ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الطَّوَافَ بَيْنَهُمَا فَلَيْسَ لِأَحَدٍ أَنْ يَتْرُكَ الطَّوَافَ بَيْنَهُمَا.

Tercemesi

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, Âişe-i Sıddîka'dan kızkardeşinin oğlu Urve İbn-i Zübeyr, Allāhu Teâlâ'nın : "*Safâ ile Merve Allāh'ın şiâr ve alâmetlerinden* (*iki tepe*) *dir. Kim ki Beytullāh'ı ziyâret veya ömre ederse, bu iki tepe arasında sa'yetmesinde günah yoktur*" meâlindeki kavl-i şerîfinin hükmünden sorup. Şu halde :

— Yemîn ederim ki, hiç bir kimse Safâ ile Merve arasında sa'yetmemekten dolayı günahkâr olmaz, (sa'y mübah olur) demiştir. Hazret-i Âişe şöyle cevab vermiştir :

— Ey kardeşim oğlu, ne fenâ söz söyledin. Eğer bu âyet-i kerîmenin hükmü senin te'vîl ettiğin gibi (sa'y mübah) olsaydı, âyet-i kerîme: "*Safâ ile Merve arasında sa'y etmemekte günâh*

yoktur" sûretinde olurdu. Şu kadar ki, bu âyet-i kerîme Ensâr hakkında inzâl buyurulmuştur : Ensâr, müslüman olmazdan evvel "*Menât-i Tağiye*"[1] putuna teabbüd için ihrâma girerlerdi. Bu puta (dikili bulunduğu) "*Müşellel*" mevkiinde ibâdet ederlerdi. Ensar'dan ihramlanan kimseler, (kendi putları karşısında merkûz olan) Safâ ile Merve putları arasında sa'yetmeği günâh addederlerdi. Ensâr müslüman olunca müşkül addettikleri bu vaziyeti Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den sordular. Ve :

— Yâ Resûla'llāh! Safâ ile Merve arasında sa'yetmek bize girân geliyor, dediler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak : (*Safâ ile Merve şeâir-i ilâhiyyedendir...*) meâlindeki âyet-i kerîme'yi inzâl buyurdu. Âişe *radiya'llāhu anhâ* :

— Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Safâ ile Merve arasında sa'yi (lisân-ı Kur'an'la) teşrî' buyurdu. Bunlar arasında sa'yi terk etmek kimse için câiz değildir, demiştir.

İZÂHI

Bu hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'deki senedinde Urve'nin râvîsi Zührî'dir. *Buhârî* metninde bu haberin mâba'di Zührî'den şöyle rivâyet ediliyor. Zührî diyor ki: Ben Hazret-i Âişe'nin bu hadîsini Ebû Bekr İbn-i Abdurrahmân'a haber verdim. Ve bu bâbtaki ma'lûmâtını sordum. Bana cevâben:

— Hazret-i Âişe'nin câhiliyet devrinde Safâ ile Merve arasında sa'yi günah addeden bir zümreden haber vermesi, şübhesiz ki bir vukūfa müstenidtir. Fakat ben işitmiş değilim. Benim ehl-i ilimden bir hayli zevattan işittiğim şudur ki: Hazret-i Âişe'nin haber verdiği bu zümreden başka Ensâr'dan bir zümre daha vardı ki, bunlar da bilâkis câhiliyet devrinde Safâ ile Merve arasında tavâf

---

[1] Buhârî şehirlerinde "Menât" asıl putun adıdır. "Tağiye", İslâmî vasıftır, deniliyor. Necm Sûresinde de mücerred vârid olmuştur.

ederlerdi. Devr-i İslâm hulûl edip de * (و ليطوفوا بالبيت العتيق) âyet-i kerîmesi nâzil olduğunda taraf-ı ilâhîden Beyt'in tavâfı zikr edilip Safâ ile Merve tavâfı Kur'ân'da zikr edilmeyince bunlar, Resûl-i Ekrem'e :

— Yâ Resûla'llāh! Biz, ötedenberi Safâ ile Merve arasında sa'yederdik. Cenâb-ı Hak Beyt'i tavâf ile emrettiği halde Safâ ile Merve arasındaki tavâfı bildirmemiştir. Biz Safâ ile Merve arasında sa'yedersek bize günah var mıdır? diye sordular. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak:

(*Safâ ile Merve arasında sa'y, Allāhu Teâlâ'nın şeâirindendir*) âyet-i kerîmesini inzâl buyurdu. Ebû Bekr İbn-i Abdurrahmân devâm edip diyor ki:

** (ان الصفا و المروة من شعائر الله) bu iki zümrenin ikisi hakkında nâzil olmuştur, denilebilir.

Bu hadîs-i şerifte Urve'nin (فلا جناح عليه ان يطوف بهما) kavl-i şerîfinden Safâ ile Merve arasında sa'yin mübâh olduğuna istidlâlini Hazret-i Âişe'nin fenâ bir ictihad demesi ve Resûl-i Ekrem tarafından lisân-ı Kur'ân ile teşrî' buyurulduğunu bildirmesi, ve en sonra, kimse için Safâ ile Merve arasında sa'yi terketmek câiz değildir, ictihâdında bulunması, âyet-i kerîmenin zâhirinden sa'yin ibâhesini istifâdeye mânî olduğundan ve sa'yin farz olduğuna hükmedecek derecede kat'iyyet de bulunmadığından Eimme-i Hanefiyye sa'yin vücûbuna kâil olmuşlardır. Erkân-ı hacdan addetmemişlerdir. Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî eimmesi sa'yi erkân-ı hacdan addetmişlerdir.

Vâhidî'nin *Esbâb*'da câhiliyetteki Safâ ile Merve putları hakkında İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle bir rivâyeti vardır:

Safâ'daki put, erkek insan sûretinde idi. Buna "*İsaf*" denilirdi. Merve'deki put da kadın sûretinde idi. Buna da "*Nâile*" denilirdi. Ehl-i Kitâb, bunların Kâ'be derûnunda zinâ ettiklerini ve taraf-ı İlâhîden meshedilerek taş hâline geldiklerini i'tikâd ederlerdi. Safâ ile Merve'ye bu iki tahaccür eden insan heykelinin dikilmesi de emsâline ibret-i müessire olmak gâyesine ma'tûf olduğunu söylerlerdi.

* Sûre: 22 (Hacc), âyet: 29
** Sûre: 2 (Bakare), âyet; 158

Aradan zaman geçince, ashâbı günahkâr addolunan bu iki heykele ibâdet etmeğe başlamışlardır.

Câhiliyet devrinde bu iki put arasında tavâf edildikte bunları meshederlerdi. Dîn-i İslâm zuhûr edip şirke galebe ederek asnâmın parçalandığı sırada bu iki put da imhâ edilmiş ise de bu putların zihinlerde bıraktığı mekruh hâtıradan dolayı müslümanlar, Safâ ile Merve arasında sa'yetmekte tereddüd etmişlerdi. Bunun üzerine (ان الصفا و المروة من شعائر الله) âyet-i kerîmesi nâzil olmuştur.

808. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِذَا طَافَ الطَّوَافَ الْأَوَّلَ خَبَّ ثَلَاثًا وَ مَشَى أَرْبَعًا وَ كَانَ يَسْعَى بَطْنَ الْمَسِيلِ إِذَا طَافَ بَيْنَ الصَّفَا وَ الْمَرْوَةِ .

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* tavâf-ı kudûmu (kezâ tavâf-ı rüknü) edâ ederken, (ilk) üç (şavtı) nda remel (ki, meşy-i serî') ile, dördünde de (mu'tâd üzere) yürürdü. Safâ ile Merve arasında tavâf ederken de Batn-i Mesîl'de (Mîl-i ahdâr hizâsında remelin fevkınde) sa'yederdi.

İZÂHI

(Batn-i Mesîl) sel suyunun biriktiği mahal demektir. Fakat bu gün böyle sel suyu birikecek çukur bir yer yoktur. Mürûr-ı zamân ile devâm eden seller, bu çukurluğu doldurmuştur. Bu mahall-i sa'yi irâe eden "Mîleyn-i Ahdareyn" vardır ki, altı zirâ' mikdârı olan bu iki mîlin birisi Mescid-i Şerîf'in duvarında, öbürüsü de Dâr-i Abbâs'ta mevzû'dur. [*Kastalânî*].

İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'nın bu meâlde bir hadîsi de (804) numara ile terceme edilmiştir.

.809 عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ
أَهَلَّ ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ هُوَ وَ أَصْحَابُهُ بِالْحَجِّ
وَ لَيْسَ مَعَ أَحَدٍ مِنْهُمْ هَدْىٌ غَيْرَ ٱلنَّبِىِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ
وَ سَلَّمَ وَ طَلْحَةَ وَ قَدِمَ عَلِىٌّ مِنَ ٱلْيَمَنِ وَ مَعَهُ هَدْىٌ فَقَالَ
أَهْلَلْتُ بِمَا أَهَلَّ بِهِ ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَأَمَرَ
ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَصْحَابَهُ أَنْ يَجْعَلُوهَا عُمْرَةً
وَ يَطُوفُوا ثُمَّ يُقَصِّرُوا وَ يَحِلُّوا إِلَّا مَنْ كَانَ مَعَهُ ٱلْهَدْىُ
فَقَالُوا نَنْطَلِقُ إِلٰى مِنًى وَ ذَكَرُ أَحَدِنَا يَقْطُرُ فَبَلَغَ ذٰلِكَ
ٱلنَّبِىَّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ لَوِسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرِى
مَا ٱسْتَدْبَرْتُ مَا أَهْدَيْتُ وَ لَوْ لَا أَنَّ مَعِىَ ٱلْهَدْىَ لَأَحْلَلْتُ.

TERCEMESİ

Câbir *radiya'llāhu anhümā*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Ashâbiyle berâber hacca ihramlandıklarında Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile Talha'dan bir de Yemen'den gelen Alî *radiya'llāhu anh*'ten başkasının hedyi yoktu. Alî kurbanını yanında getirmişti. Ve : "*Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem'in ihrâma girdiği gibi ihramlandım*" demişti. (Mekke'ye geldiğimizde) Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Ashâbına :

— (İhramlanırken niyet ettikleri) haccı, ömreye tahvîl etmelerini, tavaf (ve sa'y) eylemelerini, sonra saçlarını kestirip ihramdan çıkmalarını, yalnız yanında hedyi (, kurbanı) bulunanların ihramlarını muhâfaza etmelerini emreyledi. (Fesh-i hacca memur olan Ashâb, bu hâle taaccüb ederek):

— (Bu ne haldir?) Biz, kadınlarımızdan bile müstefîd olarak Minâ'ya gideceğiz (de Resûlullāh ihramlı ve mahrum kalacaktır), demişlerdi. Ashâb arasında söylenen bu söz Resûl-i Ekrem'e erişince, cevâben :

— Hac aylarında ömrenin cevâzını şimdi hatırladığım (gibi) ihrâma girerken de derpîş eylemiş olsaydım, hediy sevk etmezdim. Ve yanımda kurbanım olmasaydı, şimdi (ben de sizin gibi) ihramdan çıkardım, buyurdu.

810. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَأَلَهُ رَجُلٌ فَقَالَ لَهُ أَخْبِرْنِي بِشَيْءٍ عَقَلْتَهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَيْنَ صَلَّى الظُّهْرَ وَ الْعَصْرَ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ قَالَ بِمِنًى قَالَ فَأَيْنَ صَلَّى الْعَصْرَ يَوْمَ النَّفْرِ قَالَ بِالْأَبْطَحِ ثُمَّ قَالَ أَنَسٌ افْعَلْ كَمَا يَفْعَلُ أُمَرَاؤُكَ .

Tercemesi

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'ten rivâyet olunduğuna göre, **Enes İbn-i Mâlik**'ten birisi (, hadîsin râvîsi **Abdülâzîz İbn-i Refî'**) :

— **Nebî** *sallā'llāhu aleyhi ve sellem*'den hatırladığın bir şey'i (yâni) terviye (Zilhicce'nin sekizinci) günü öğle ile ikindi namazlarını nerede kıldığını bana haber verir misin? diye sormuş. **Enes İbn-i Mâlik**:

— Minâ'da kıldı, diye cevab vermiş. (Abdü'l-Azîz):

— Minâ'dan dönüş günü ikindi namazını nerede kıldı? diye sormuş. Enes İbn-i Mâlik:

— Ebtah (yâni Muhassab) de kıldı, diye cevab vermiş. Bundan sonra Enes:

— Ey sâil! Sen de ümerânın işlediği gibi işle, demiştir.

İZÂHI

Müslim'in bu husûsa dâir Câbir-i Tavîl'den rivâyetinde Resûl-i Ekrem'in, ihram-pûş olan Ashâbiyle berâber terviye günü Minâ'ya teveccüh edip öğle, ikindi, akşam, yatsı, sabah namazlarını orada kıldığı haber verilmiştir. Ebû Dâvud, Tirmizî, Ahmed, Hâkim de İbn-i Abbâs'tan Resûlullâh'ın terviye günü öğle, arefe günü de sabah namazını Minâ'da kıldığını rivâyet etmişlerdir. Ahmed İbn-i Hanbel'in yine İbn-i Abbâs'tan Resûl-i Ekrem'in Minâ'da beş vakit namaz kıldığına dâir de bir rivâyeti vardır. Ahmed İbn-i Hanbel'in İbn-i Ömer'den bir rivâyetinde Müşârün-ileyh Hazretleri muktedir olursa, terviye günü öğle namazını Minâ'da kılmayı çok severmiş. Ve: Resûlullâh yevm-i terviyede öğle namazını Minâ'da kıldı, dermiş. Enes İbn-i Mâlik de: ümerân nerede ve ne zaman namaz kılarsa sen de öyle kıl! der imiş. Bu bâbta müstehab olan Şâri'in fiilidir ki, terviye günü öğle ve ikindi namazlarını Resûl-i Ekrem'in Minâ'da kıldığıdır. Mâlik, Sevrî, Ebû Hanîfe, Şâfiî, Ahmed, İshak, Ebû Sevr'in mezhebi de böyledir [*Umdetü'l-Kârî:* C. 4, S. 667].

811. عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَتْ شَكَّ النَّاسُ يَوْمَ عَرَفَةَ فِى صَوْمِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَبَعَثْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِشَرَابٍ فَشَرِبَهُ

TERCEMESİ

Ümm-i Fadl *radiya'llâhu anhâ*'dan gelen bir rivâyete göre; Ümm-i Fadl: (Arafat'ta) Arefe günü Nebî *salla'llâhu*

aleyhi ve sellem'in oruçlu bulunmasından halk şek etmişti. Ben, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e bir (bardak) şerbet (yâhud süt) gönderdim. Resûlullāh da içti, demiştir.

İZÂHI

Ümm-i Fadl'ın ismi "*Lübâbe*" dir. İbn-i Abbâs'ın anasıdır. Fadl, büyük oğlu olduğu için Ümm-i Fadl yâd edilmiştir.

Resûl-i Ekrem'in Arafat'ta hutbe îrâd ederken oruçlu olup olmadıkları Ashab arasında mevzûu-bahs olmuştu. Bunu işiten Ümm-i Fadl bir bardak şerbet ve Kitâbü's-Savm'daki rivâyete göre bir bardak süt göndermişti. Hutbeden sonra Resûl-i Ekrem bunu içmekle oruçlu olmadıkları anlaşılmıştır. Bu sebeble huccâc için Arafat'ta oruçlu bulunmamak müstehab addedilmiştir. [*Kastalânî:* C. 3, S. 223].

812. عَنِ ٱبْنِ عُمَرَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ أَتٰى يَوْمَ عَرَفَةَ حِينَ زَالَتِ ٱلشَّمْسُ فَصَاحَ عِنْدَ سُرَادِقِ ٱلْحَجَّاجِ فَخَرَجَ وَ عَلَيْهِ مِلْحَفَةٌ مُعَصْفَرَةٌ فَقَالَ مَالَكَ يَا أَبَا عَبْدِ ٱلرَّحْمٰنِ فَقَالَ ٱلرَّوَاحَ إِنْ كُنْتَ تُرِيدُ ٱلسُّنَّةَ قَالَ هٰذِهِ ٱلسَّاعَةَ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَأَنْظِرْنِى حَتّٰى أُفِيضَ عَلٰى رَأْسِى ثُمَّ أَخْرُجَ فَنَزَلَ حَتّٰى خَرَجَ ٱلْحَجَّاجُ فَسَارَ فَقَالَ لَهُ سَالِمُ بْنُ عَبْدِ ٱللّٰهِ وَ كَانَ مَعَ أَبِيهِ إِنْ كُنْتَ تُرِيدُ ٱلسُّنَّةَ فَاقْصُرِ ٱلْخُطْبَةَ وَ عَجِّلِ ٱلْوُقُوفَ فَجَعَلَ يَنْظُرُ إِلٰى عَبْدِ ٱللّٰهِ فَلَمَّا رَأٰى ذٰلِكَ عَبْدُ ٱللّٰهِ قَالَ صَدَقَ وَ كَانَ عَبْدُ ٱلْمَلِكِ قَدْ كَتَبَ إِلَى ٱلْحَجَّاجِ أَنْ لَا يُخَالِفَ ٱبْنَ عُمَرَ فِى ٱلْحَجِّ .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, Müşârün-ileyh Hazretleri (oğlu Sâlim'le berâber) arefe günü zevâl-i şems sırasında (Arafat'a) gelmiş ve (Emîr) Haccâc'ın (ekâbire has) çadırı önünde yüksek sesle :

— (Haccâc nerededir? diye) seslenmişti. Haccâc, üzerinde sarı bir maşlahla çadırdan çıkıp :

— Ne var? Yâ Ebâ Abdurrahmân! (İbn-i Ömer'in künyesidir) dedi. İbn-i Ömer de :

— Eğer sünnete ittibâ' etmek istersen zevâl-i şems, (tam hutbe zamânı) dır, (yürüyünüz!) demiş. Haccâc:

— Şu saat mi? diye sormuş. İbn-i Ömer de :

— Evet, bu saat demiş. Haccâc:

— Biraz beni bekleyiniz; başımı yıkayayım; sonra çıkarım, demiş. İbn-i Ömer (devesinden) inip Haccâc çıkıncaya değin intizâr etmiş. Nihâyet Haccâc çıkmış, (birlik) yürümüş(ler. Giderken) babasiyle berâber bulunan Sâlim İbn-i Abdullāh Haccâc'a:

— Sünnet-i Nebeviye'ye uymak istersen hutbeyi kısalt, vakfeyi ta'cîl et! demiştir. Bunun üzerine Haccâc Abdullāh İbn-i Ömer'e (istifham-kârâne) bakmağa başlamıştır. Abdullāh İbn-i Ömer Haccâc'ın bu tereddüdünü görünce :

— Sâlim doğru söylüyor, demiştir.

İZÂHI

Sahîh-i Buhârî metninde bu hadîsin baş tarafında ihtisâren *Tecrîd*'e alınmamış bir fıkra vardır ki, Abdülmelik İbn-i Mervân'ın Haccâc'a gönderdiği bir mektûbudur. Abdülmelik, Haccâc'ı Abdullāh İbn-i Zübeyr ile kıtâle memur ve Mekke'ye vâli ve emîr-i hac tâyin ettiği bu mektub ve menşûrunda: ahkâm-ı hac husûsunda zinhâr İbn-i Ömer'in re'yine muhâlefet etmemesini emretmiş bulunuyordu. Abdullāh İbn-i Ömer ile oğlu Sâlim

Hazarâtının Haccâc'a karşı bu irşadkâr sözleri, halîfenin bu emr ü işâreti üzerine sünneti Nebeviyye'yi sıyâneten söylenmiş olsa gerektir. Fakat ne yazıktır, Abdülmelik İbn-i Mervân'ın Haccâc'a gönderdiği menşûrunda İbn-i Ömer Hazretleri hakkında böyle bir cümlenin bulunması o zâlim emîrin hiss-i ihtirâsını tahrîk etmiş ve aşağıda îzâh edileceği üzere İbn-i Ömer Haccâc'ın sû-i kasdine uğramıştır.

Bu hadîsten ehl-i ilim pek çok ahkâm istifâde etmişlerdir. Bâzıları şunlardır:

1) Fâcir vâlînin arkasında namaz kılmanın cevâzı. Yalnız fisk u bid'ati, o fâciri İslâm camiasından çıkarmamak şartiyledir. 2) Ednânın, efdal ve a'lem üzerinde emâretinin cevâzı. 3) Arafât'ta hutbenin lüzûmu. İmâm Ebû Hanîfe'ye göre Arafat hutbesi, Cum'a hutbesi gibi ba'de'z-zevâl ve ba'de'l-ezân, kable's-salât îrâd olunan iki hutbeden ibârettir. Eimme-i hanefiyyeye göre, esnâ-yi hacda üç hutbe okunur: 1) Zilhicce'nin yedinci günü Mekke'de îrâd olunur ki, bunda nâsa, Minâ'ya hurûcun âdâb ve ahkâmı ta'lîm olunur. 2) Arefe günü Arafât'ta îrâd olunan hutbedir. Bunda da Müzdelife'de vukûfun, remy-i cimârın, nahrin, tavâfın ahkâmından bahsedilir. 3) Minâ'da Zilhicce'nin on birinci günü îrâd olunur. Bunda Allāh'a hamd ü şükr edilerek menâsik-i haccın fazâilinden bahs ile ibâdâta terğîb, meâsîden tahzîr edilir. İmâm-ı Züfer bu üç hutbenin mütevâlî olması ictihâdında bulunmuştur ki: Terviye, Arefe, Nahir günleridir. İmam Şâfiî esnâ-yi hacda mesnûn olan dört hutbe îrâd edilmesi lüzûmuna kāil olmuştur. Zilhicce'nin birinci günü Mekke'de, Arafât'ta, nahir günü Minâ'da, dördüncüsü de nefr-i evvel günü yine Minâ'da. İmam Mâlik ve İmam Ahmed de üç hutbe kabûl etmiştir. İbn-i Hazm, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in yevm-i nahrin ikinci günü de hutbe îrâd buyurduklarını rivâyet eder ki, İmam Ebû Hanîfe'nin de mezhebi böyledir. *Sünen-i Ebû Dâvud*'da, Ahmed İbn-i Hanbel'in *Müsned*'inde, *Dâre-kutnî*'de bu babta rivâyet edilen hadîs de vardır. Bunları inşâ-Allāh aşağıda Resûl-i Ekrem Efendimiz'in Haccetü'l-Vedâ'da îrâd buyurdukları hutbelerini îzâh ederken göreceğiz.

* * *

813. عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ أَضْلَلْتُ بَعِيرًا لِي فَذَهَبْتُ أَطْلُبُهُ يَوْمَ عَرَفَةَ فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَاقِفًا بِعَرَفَةَ فَقُلْتُ هٰذَا وَ اللّٰهِ مِنَ الْحُمْسِ فَمَا شَأْنُهُ هٰهُنَا .

TERCEMESİ

Cübeyr İbn-i Mut'im *radiya'llāhu anh*'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Arefe günü devemi kaybetmiş ve onu aramağa çıkmıştım. Bu sırada Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i Arafat'ta vakfe ederken gördüm. Ve : "Va'llāhi, burada vakfe eden Resûlullāh, (Ashâb-ı) humüstendir. Bilmem ki Arafat'ta niçin vakfe ediyor?" dedim.

İZÂHI

Hums bid'ati, Kureyş'in îcâd-kerdesi asâlet-i dîniye hurâfesi olduğunu yukarıda tafsîl ve îzâh etmiştik. İbn-i İshâk'ın rivâyetine göre, Fil vak'asından ya bir zaman evvel veyâhud sonra Kureyş ser-gerdeleri dâhil-i Harem'de yaşayan Kureyş, Huzâa, Kinâne gibi kabâilin, Harem havzesi hâricindeki ehl-i Hil ile müsâvî olmadıklarını, Harem halkının Kâ'be'ye izâfetle asâlet ve şerâfeti hâiz bulunduklarını iddia ederek bu esâsa göre câhiliyetin birtakım müstekreh ve münker âdetlerini vaz' ve te'sîs etmişlerdi. Bu cümleden birisi de ashâb-ı Hums'in Arafât'ta Urban ile bir arada vakfe ve ifâzanın muvâfık olmadığına karar verilerek herkes Arafât'ta vakfe ederken bu asılzâdeler de Müzdelife'de toplanırdı, husûsî vakfe ederlerdi. *(ثم افيضوا من حيث افاض الناس) fermân-ı Sübhânîsiyle bu câhiliyet âdetine nihâyet verilmiş ve Resûl-i Ekrem de Vedâ Haccı'nda bizzat

---

Sûre : 2 (Bakare), âyet : 199.

Ashâbiyle vakfe etmiş ve Ashâbiyle berâber halkın izâfe ettiği vechile ifâza buyurmuştu.

Cübeyr İbn-i Mut'im Haccetü'l-Vedâ'dan evvel Mekke'nin fethi sırasında müslüman olmuş ise de bu âyet-i kerîmenin nüzûlünden ve humsün lâğv edildiğinden haberi yoktu. Ve Humeydî'nin *Müsned*'indeki rivâyeti vechile Vedâ Haccı'na da iştirâk etmemişti. Devesini arayarak Arafat'a gelip Resûl-i Ekrem'i halk ile birlikte vakfede görünce Benî Hâşim'in öz evlâdının böyle halk içine karışarak vakfe etmesi hayretini celb edip yemîn ederek: "*Resûlullāh humüstendir, bilmem ki, bu Arafat'ta niçin vakfe ediyor?*" demişti.

814. عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ سَيْرِ رَسُولِ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِى حَجَّةِ ٱلْوَدَاعِ حِينَ دَفَعَ قَالَ كَانَ يَسِيرُ ٱلْعَنَقَ فَإِذَا وَجَدَ فَجْوَةً نَصَّ .

TERCEMESİ

Üsâme İbn-i Zeyd *radiya'llāhu anh*'ten rivâyet olunduğuna göre, Üsâme'ye :

— Haccetü'l-Vedâ'da Arafat'tan (Müzdelife) ye dönüldüğünde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* nasıl hareket buyurdu? diye sorulmuş. Üsâme:

— Resûlullāh, sür'atle betâet arasında mutavassıt bir halde seyretti. Fakat hâlî bir sâha bulunca sür'atle hareket ederdi, demiştir.

İZÂHI

Bu hadîsten sonra *Sahîh-i Buhârî*'de Üsâme İbn-i Zeyd'in Arafat dönüşüne dâir şöyle bir hadîsi daha vardır. Bu hadîsinde Üsâme Hazretleri: Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Arafat'tan dönüşünde Şi'be doğru sapmış ve kazâ-yi hâcet edip abdest almıştı. Ben:

— Yâ Resûla'llāh, namaz mı kılacaksınız? diye sordum. Resûlullāh:

— Namaz önünde (ki Müzdelife'de kılınacaktır.), buyurdu.

Bu hadîsin yine *Sahîh-i Buhârî*'de ikinci bir tarîk-ı rivâyeti vardır, ve şöyledir. Üsâme Hazretleri diyor ki: Arafat dönüşünde ben, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in redîfi idim. Resûlullāh Müzdelife'nin yakınında bulunan Şi'b-i Eyser'e erişince devesini çökdürdü. (İnip) abdest bozdu. Sonra geldi. Ben abdest suyu döktüm, Resûlullāh hafif bir sûrette abdest aldı. Ben:

— Yâ Resûla'llāh, namaz mı kılacaksınız? dedim. Resûlullāh:

— Namaz, önündeki Müzdelifede hazırdır, buyurdu. Ve devesine binip Müzdelife'ye geldi. Ve başka şey ile meşgûl olmayıp hemen akşamla yatsı namazlarını kıldı. Sonra yevm-i nahrin sabahında Fadl İbn-i Abbâs Resûlullāh'a redîf oldu. Abdullāh İbn-i Abbâs da Fadl İbn-i Abbâs'tan: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Cemretü'l-Akabe'ye varıncaya kadar telbiye buyurduğunu rivâyet etmiştir.

815. عَنِ ٱبْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ دَفَعَ مَعَ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَوْمَ عَرَفَةَ فَسَمِعَ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَرَاءَهُ زَجْراً شَدِيداً وَ ضَرْباً لِلْإِبِلِ فَأَشَارَ بِسَوْطِهِ إِلَيْهِمْ وَ قَالَ أَيُّهَا ٱلنَّاسُ عَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ فَإِنَّ ٱلْبِرَّ لَيْسَ بِالْإِيضَاعِ.

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, Abdullāh, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'le berâber Arefe günü (Arafat'tan Müzdelife'ye) dönmüştü. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* arkasında (bâzı kimselerin) bağırıp çağırdığını, devesini döğdüğünü işitince, Resûlullāh bunlara kamçısiyle işâret ederek :

"Ey nâs! Ağır olunuz!. Hayır, acele yürümekle te'mîn edilmez, buyurdu, demiştir.

816. عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِى بَكْرٍ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّهَا نَزَلَتْ لَيْلَةَ جَمْعٍ عِنْدَ ٱلْمُزْدَلِفَةِ فَقَامَتْ تُصَلِّى فَصَلَّتْ سَاعَةً ثُمَّ قَالَتْ يَا بُنَىَّ هَلْ غَابَ ٱلْقَمَرُ قَالَ لَا فَصَلَّتْ سَاعَةً ثُمَّ قَالَتْ يَا بُنَىَّ هَلْ غَابَ ٱلْقَمَرُ قَالَ نَعَمْ قَالَتْ فَارْتَحِلُوا قَالَ فَارْتَحَلْنَا وَ مَضَيْنَا حَتَّى رَمَتِ ٱلْجَمْرَةَ ثُمَّ رَجَعَتْ فَصَلَّتِ ٱلصُّبْحَ فِى مَنْزِلِهَا قَالَ فَقُلْتُ لَهَا يَا هَنْتَاهُ مَا أُرَانَا إِلَّا قَدْ غَلَّسْنَا قَالَتْ يَا بُنَىَّ إِنَّ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَذِنَ لِلظُّعُنِ .

TERCEMESİ

Ebû Bekr'in kızı Esmâ' (Zâtü'n-Nitâkayn) *radiya'llāhu anhümâ*'dan (kölesi Abdullāh İbn-i Keysân'ın) rivâyetine göre : Esmâ' (Hazretleri) akşamla yatsı namazlarının cem' edildiği gece Müzdelife'ye nâzil olmuş ve orada geceleyip namaz kılmıştı. (Abdullāh diyor ki :) bir saat namaz kıldıktan sonra :

— Oğlum, ay battı mı?diye sordu. Ben :

— Hayır, (batmadı) diye cevab verdim. Bir saat daha namaz kıldıktan sonra :

— Oğlum, ay battı mı? diye (tekrar) sordu. Ben de :

— Evet battı, diye cevab verdim. Esmâ' (Hazretleri) :

— Öyle ise Minâ'ya doğru yollanınız, diye emretti. Biz de yollandık, yürüdük. Nihâyet (Cemre mevkiine geldik) Cemre (-i Kübrâ) yi attıktan sonra Esmâ' *radiya'llāhu anhâ*

(Minâ'daki menziline) döndü. Ve bu menzilinde sabah namazını kıldı. Abdullāh diyor ki, ben Esmâ'ya :

— Anneciğim! Öyle zannediyorum ki, biz, vakt-i meşrûa takaddüm ettik, dedim. Bana cevâben :

— Oğlum! Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* mahfeli kadınlar için erken Cemre etmelerine izin vermiştir, dedi.

817. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ نَزَلْنَا ٱلْمُزْدَلِفَةَ فَاسْتَأْذَنَتِ ٱلنَّبِيَّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَوْدَةُ أَنْ تَدْفَعَ قَبْلَ حَطْمَةِ ٱلنَّاسِ وَكَانَتِ ٱمْرَأَةً بَطِيئَةً فَأَذِنَ لَهَا فَدَفَعَتْ قَبْلَ حَطْمَةِ ٱلنَّاسِ وَأَقَمْنَا حَتَّى أَصْبَحْنَا نَحْنُ ثُمَّ دَفَعْنَا بِدَفْعِهِ فَلَأَنْ أَكُونَ ٱسْتَأْذَنْتُ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَمَا ٱسْتَأْذَنَتْ سَوْدَةُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ مَفْرُوحٍ بِهِ .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Vedâ' haccında biz, Müzdelife'ye gelmiştik. Sevde (bint-i Zem'a) halkın izdihâmından evvel kendisinin Minâ'ya gönderilmesi husûsunda Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den izin istemişti. Sevde (iri yapılı), ağır canlı bir kadındı. Resûlullāh Sevde'ye izin verdi. Ve halkın izdihâmından evvel onu Minâ'ya gönderdi. Biz de sabaha kadar Resûlullāh'ın nezdinde kaldık. Sonra Resûlullāh bizi de, Sevde'yi gönderdiği gibi Minâ'ya gönderdi. (Kâşki) Sevde'nin isti'zân ettiği gibi ben de Resûlullāh'dan izin dileyeydim. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den izti'zân etmekliğim, bana, dünyâya mâlik olmaktan daha sevimlidir.

818. عَنْ عَبْدِ ٱللهِ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَدِمَ جَمْعاً فَصَلَّى ٱلصَّلَاتَيْنِ كُلَّ صَلَاةٍ وَحْدَهَا بِأَذَانٍ وَ إِقَامَةٍ وَ ٱلْعَشَاءُ بَيْنَهُمَا ثُمَّ صَلَّى ٱلْفَجْرَ حِينَ طَلَعَ ٱلْفَجْرُ قَائِلٌ يَقُولُ طَلَعَ ٱلْفَجْرُ وَ قَائِلٌ يَقُولُ لَمْ يَطْلُعِ ٱلْفَجْرُ ثُمَّ قَالَ إِنَّ رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ إِنَّ هَاتَيْنِ ٱلصَّلَاتَيْنِ حُوِّلَتَا عَنْ وَقْتِهِمَا فِى هٰذَا ٱلْمَكَانِ ٱلْمَغْرِبَ وَ ٱلْعِشَاءَ فَلَا يَقْدَمُ ٱلنَّاسُ جَمْعاً حَتَّى يُعْتِمُوا وَ صَلَاةَ ٱلْفَجْرِ هٰذِهِ ٱلسَّاعَةَ ثُمَّ وَقَفَ حَتَّى أَسْفَرَ ثُمَّ قَالَ لَوْ أَنَّ أَمِيرَ ٱلْمُؤْمِنِينَ أَفَاضَ ٱلْآنَ أَصَابَ ٱلسُّنَّةَ فَمَا أَدْرِى أَقَوْلُهُ كَانَ أَسْرَعَ أَمْ دَفْعُ عُثْمَانَ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ فَلَمْ يَزَلْ يُلَبِّى حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ ٱلْعَقَبَةِ يَوْمَ ٱلنَّحْرِ .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'ten (Yezîd İbn-i Nehaî) şöyle rivâyet etmiştir :

Abdullāh İbn-i Mes'ûd (Arafât'tan) Müzdelife'ye geldi. Akşamla yatsı namazlarından her birini başlı başına birer ezân ve ikāmetle kıldı. Ve bu iki namazın arasını akşam taâmı ile ayırdı. Bundan sonra İbn-i Mes'ûd şafak söktüğü sırada (çok erken) sabah namâzını kıldı. (Hattâ) kimi fecr tulû' etti, kimi de fecr tulû' etmedi, diyordu. Sonra Abdullāh İbn-i Mes'ûd, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in :

— Akşamla yatsıdan ibâret olan bu iki namaz, şu Müzdelife mevkiinde (mu'tâd olan) vakitlerinden tahvîl edilmiştir. Sakın nâs, yatsı vakti girmedikçe Müzdelife'ye gelmeğe çalışmasın. Sabah namâzı (nın vakti) de (tulû-ı fecre işâret buyurularak) : "*şu saattir.*" buyurduğunu haber verdi.

Sonra İbn-i Mes'ûd tan-yeri ağırıncaya kadar Müzdelife'de tevakkuf etti. Sonra :

— Emîrü'l-Mü'minîn (Osmân *radiya'llāhu anh*) bu saatte Müzdelife'den hareket etse, sünnet-i seniyyeye muvâfakat etmiş olur, dedi. (Râvî Yezîd-i Nehaî:)

— İbn-i Mes'ûd, bu sözü mü evvel söyledi. Yâhud Hazret-i Osman'ın Müzdelife'den Minâ'ya hareketi mi evvel vâkı' oldu? Bilmiyorum. İbn-i Mes'ûd, Kurban bayramının ilk günü Cemre-i akabeyi remyedinceye kadar telbiyeye devâm eyledi, demiştir.

Î Z Â H I

Hacının telbiyeye ne zamâna kadar devâm edip ne vakit keseceğinde ulemâ ihtilâf etmiştir. Bir kısmı Cemre-i akabeyi remyedene kadar devâm eder, demişlerdir ki, bu mezheb İbn-i Mes'ûd, İbn-i Abbâs *radiyallāhu anhüm*'den mervîdir. Atâ' İbn-i Ebî Rebâh, Tâvus, Nehaî, İbn-i Ebî Leylâ, Sevrî, Ebû Hanîfe, Şâfiî, Ahmed, İshak Hazarâtının mezhebleri de böyledir. Alî *radiyallāhu anh*'den Arefe günü güneş gurup edince telbiye kesilir, dediği rivâyet edilmiştir. İmam Mâlik de: Medîne ulemâsı dâima bu vechile amel etmişlerdir, demiş. İbn-i Şihâb: "Hazret-i Alî'nin bu ictihâdı Ebû Bekr, Ömer, Osman, Âişe, Saîd İbn-i Müseyyeb *radiya'llāhu anhüm*'den mervî olduğunu söylemiştir.

Birinci ictihad sâhibleri yâni Cemretü'l-Akabe ile telbiyenin kat' edileceğine kāil olanlar da bir noktada ihtilâf etmişlerdir. Bunlardan Süfyân-ı Sevrî, Ebû Hanîfe, Şâfiî, Ebû Sevr Cemretü'l-Akabe'nin ilk taşı atılınca telbiyeye nihâyet verilir, demişlerdir. Ahmed İbn-i Hanbel, İshak, ehl-i nazar ve ehl-i eserden bir kısım zevât da Cemretü'l-Akabe tamam edilmedikçe telbiye kat' edilmez, demişlerdir. Beyhakî'nin Ebû Vâil vâsıtasiyle Abdul-

lâh'tan bir rivâyetinde Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in Cemretü'l-Akabe'nin ilk taşını atıncaya kadar telbiyeye devam buyurduğu bildirilmiştir.

Bu ihtilâf, hacının telbiyeyi zamân-ı kat'ına âiddir. Bunun gibi ömre eden mu'temirin zamân-ı kat'î hakkında ihtilâf vardır: bâzıları Mîkatta ihrâma giren mu'temir, Harem havzesına girince telbiyeyi kat' eder, demişlerdir. Bâzıları da Mekke'nin evlerini görünceye kadar devâm edeceğine hükmetmişlerdir. İmam Ebû Hanîfe Hacer-i Esved'i selâmlayıncaya değin telbiye edilip, istilâm edilince kat' edilir, demiştir. İmâm Şâfiî Ömrecinin telbiye zamânının müntehâsı, tavâfa başlaması zamânıdır, demiştir. İmam Mâlik de mîkattan ihrâma giren kimse Hareme dâhil olunca keser, Ci'râne'den, Ten'îm'den ihrâma giren de Mekke'nin evlerini görünce telbiyeye nihâyet verir, demiştir. Mücâhid'in İbn-i Abbas'tan bir rivâyetinde İbn-i Abbâs: ömreci, Hacer-i Esved rüknünü istilâm edinceye değin telbiye kat' etmez, demiştir ki, Ebû Hanîfe mezhebinin delîlidir. İbn-i Mes'ûd da: mu'temir bütün ef'âl-i ömreyi tamamlamadıkça telbiyeyi kat' etmez, demiştir [*Umdetü'l-Kârî:* C. 4, S. 696, 697].

819. عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ صَلَّى بِجَمْعٍ الصُّبْحَ ثُمَّ وَقَفَ فَقَالَ إِنَّ الْمُشْرِكِينَ كَانُوا لَا يُفِيضُونَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ وَ يَقُولُونَ أَشْرِقْ ثَبِيرُ وَ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ خَالَفَهُمْ ثُمَّ أَفَاضَ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ .

TERCEMESİ

Ömer (İbn-i Hattâb) *radiya'llâhu anh*'ten rivâyet eden (Amr İbn-i Meymûn) der ki: Hazret-i Ömer sabah namazını Müzdelife'de kıldı. Sonra (Meş'arü'l-Haram'da) vakfe etti de dedi ki: müşrikler, güneş doğmadıkça Müzdelife'den Minâ'ya dönmezlerdi. Ve: "*Ey Sebîr* (dağı,

güneşin zıyâsiyle) *yıldıra* (da biz, Minâ'ya gidelim)" derlerdi. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Kureyş müşriklerine muhâlefet edip güneş doğmazdan evvel, (alaca karanlıkta) Müzdelife'den (Minâ'ya) döndü.

820. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى رَجُلًا يَسُوقُ بَدَنَةً فَقَالَ ٱرْكَبْهَا فَقَالَ إِنَّهَا بَدَنَةٌ فَقَالَ ٱرْكَبْهَا فَقَالَ إِنَّهَا بَدَنَةٌ قَالَ ٱرْكَبْهَا وَيْلَكَ فِى ٱلثَّالِثَةِ أَوْ فِى ٱلثَّانِيَةِ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten rivâyet edildiğine göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* birisinin kurbanlık devesini sevk ettiğini, (kendisi yaya olarak gittiğini) görmüş de ona :

— Deveye bin! buyurmuş. O kimse :

— (Yâ Resûla'llāh!) Bu deve kurbanlıktır, (nasıl binerim) demesi üzerine Resûlullāh:

— Bu kurbanlık deveye bin! buyurmuş. O kimse yine :

— Bu kurbanlıktır, deyince, Resûlullāh üçüncü veyâhud ikinci def'asında :

— Yazıklar olsun sana! Bin şu deveye, buyurmuştur.

ÎZÂHI

Buhârî'nin yine Ebû Hüreyre'ye müntehî olan bir rivâyet tarîkında Ebû Hüreyre'nin: "*Bu adamın devesine bindiğini gördüm*" sûretinda bir ziyâde de vardır. Hadîste zikr olunan deve sâhibinin ismi bildirilmemiştir.

Bu hadîsten kurbanlık deveye zarûret hâlinde binmek câiz olduğu istifâde edilmiştir. Bu cevaz hükmü Şa'bî, Hasen-i Basrî, Atâ' İbn-i Ebî Rebah'tan ve daha bir çok Tâbiî ricâlinden menkuldür. İmâm Ebû Hanîfe ile ashâbının mezhebi de böyledir. Bu cihetle sâhib-i *Hidâye* bu cevâzı ıztırâr ile takyîd etmiştir.

Urve, Ahmed İbn-i Hanbel, İshak, ehl-i zâhir bir zarûrete mebnî olsun, zarûret bulunmasın, mutlak sûrette binilir, demişlerdir. Bu ictihad, Kıfâl, Mâverdî'den de nakl edilmiştir. Nevevî de *Ravza*'da bunu iltizâm etmiştir. İbn-i Abdi'l-Ber de İmam Şâfiî ile İmam Mâlik'ten bir lüzum ve ihtiyac bulunmadıkça rükûbun mekrûh olduğunu nakletmiştir.

821. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ تَمَتَّعَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فِى حَجَّةِ الْوَدَاعِ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ وَ أَهْدٰى فَسَاقَ مَعَهُ الْهَدْىَ مِنْ ذِى الْحُلَيْفَةِ وَ بَدَأَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَأَهَلَّ بِالْعُمْرَةِ ثُمَّ أَهَلَّ بِالْحَجِّ فَتَمَتَّعَ النَّاسُ مَعَ النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَكَانَ مِنَ النَّاسِ مَنْ أَهْدٰى فَسَاقَ الْهَدْىَ وَ مِنْهُمْ مَنْ لَمْ يُهْدِ فَلَمَّا قَدِمَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ قَالَ لِلنَّاسِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ أَهْدٰى فَإِنَّهُ لَا يَحِلُّ لِشَىْءٍ حَرُمَ مِنْهُ حَتّٰى يَقْضِىَ حَجَّهُ وَ مَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَهْدٰى فَلْيَطُفْ بِالْبَيْتِ وَ بِالصَّفَا وَ الْمَرْوَةِ وَ لْيُقَصِّرْ وَ لْيَحْلِلْ ثُمَّ لْيُهِلَّ

بِالْحَجِّ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ هَدْياً فَلْيَصُمْ ثَلاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَ سَبْعَةً إِذَا رَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ .

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Haccetü'l-Vedâ'-da ömreyi hacca terdîf ile temetü' buyurdu. Ve Zü'l-Huleyfe'den berâberinde kurbanlık sevk edip bunları (Kâ'be'ye) hediye eyledi. Ve Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (ihrâma girerken) ömre (niyeti) ile telbiyeye başlayıp, sonra hac (niyeti) ile telbiye buyurdu. Ashâb, (Zülhuleyfe'de yalnız) hacca niyetle (ihramlanıp Mekke'ye geldiklerinde haccı fesh ile nihâyet) ömreyi iltizâm ederek Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile berâber mütemetti' oldular.

Ashab'tan kurbanlık sevk edenler bulunduğu gibi sevk etmiyenler de vardı. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Mekke'ye gelince, hüccâca şöyle i'lân buyurdu : Hüccacdan kurbanlık sevk edenler (ihramlarını muhâfaza etsinler) edâ-yi hac edinceye kadar ihramlıya işlemesi harâm olan şeylerden hiç bir şey işlemek bunlara halâl değildir. Kurbanlık sevk etmiyenler ise Beyt'i tavâf ve Safâ ile Merve arasında sa'yetsin, saçından bir parça kestirip ihrâmından çıksın! Sonra (Arafât'a çıkılacağı sırada) hac için ihramlansın!. (Minâ'da) kesecek kurban bulamayan her ferd (ihramlandıktan sonra) hac sırasında üç gün oruç tutsun. Yedi gün de ehline (, memleketine) döndükten sonra tutsun (on günü doldursun!)

Î Z Â H I

Metn-i *Buhârî*'de bu hadîsin mâba'di vardır. Fakat hadîsin bu bâkî kısmı yukarıdaki hadîslerde mükerreren zikredildiği için müellif Zebîdî merhum *Tecrîd*'e almamıştır.

822. عَنِ ٱلْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ وَ مَرْوَانَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَا خَرَجَ النَّبِىُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مِنَ ٱلْمَدِينَةِ زَمَنَ ٱلْحُدَيْبِيَةِ فِى بِضْعَ عَشْرَةَ مِائَةً مِنْ أَصْحَابِهِ حَتَّى إِذَا كَانُوا بِذِى ٱلْحُلَيْفَةِ قَلَّدَ النَّبِىُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ ٱلْهَدْىَ وَ أَشْعَرَهُ وَ أَحْرَمَ بِٱلْعُمْرَةِ .

Tercemesi

Misver İbn-i Mahrem'e ile Mervân *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle dedikleri rivâyet edilmiştir :

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Hudeybiyye sırasında Medîne'den yüz on bu kadar Ashâbiyle çıktı. Nihâyet Zülhuleyfe'de bulundukları sırada Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* kurbanlık hedyi kılâdeledi, ve nişanladı. Ömre niyetiyle de ihrâma girdi.

İZÂHI

Bu îzâhımızda hadîsin iki râvîsinin terceme-i hallerini bildireceğiz:

Misver İbn-i Mahreme: Abd-i Menâf oğullarındandır. Vâlidesi Abdurrahmân İbn-i Avf'in hemşîresi "Âtike" dir. Hicret'in ikinci yılında dünyâya gelmiştir. Mekke'nin fethinden sonra altı yaşında Medîne'ye gitmiştir. İrtihâl-i Nebevî sırasında sekiz yaşında idi. Resûl-i Ekrem'den hadîs hıfzetmiş ve *Sahîhayn*'de rivâyet edilmiştir. Müslim'in bâzı rivâyet tariklerinde Müşârün-ileyh Misver: (سمعت النبى صلى الله عليه وسلم وانا محتلم = *Ben, doğrudan Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem'den hadîs işittim. O sırada hadîs tahammül edecek derece âkıl, zâbıt bir çağda idim*) demiştir. Abdullāh İbn-i Zübeyr Mekke'de Yezîd zamânında ilk muhâsara edildiği sırada mancınıkla atılan taşlardan birisi sâhib-i tercemeye isâbet etmekle şehîden irtihâl

etmiştir. Taşın isâbeti sırasında Hicir'de namaz kılıyormuş. Vefâtı (64) târihine müsâdiftir. Cenâze namazı, İbn-i Zübeyr *radiyallāhu anhümâ* tarafından kıldırılmıştır. İbn-i Zübeyr'den dört aylık küçük idi.

Mervân İbn-i Hakem: Emevîdir. Hazret-i Osman'ın amuca-zâdesidir. Hilâfeti zamânında da kâtibi idi. Bu da Hicret'in ikinci yılında dünyâya gelmiştir. Vâkıdî: Mervan Resûl-i Ekrem'i gördü, fakat hiç bir şey hıfzetmedi, diyor. *İsâbe*'de de sohbet-i Nebevîye nâil olduğunu ehl-i ilimden cezmeden bir kimse bilmiyoruz, deniliyor. Binâenaleyh Resûl-i Ekrem'den mürselen rivâyet etmiştir. Hudeybiyye seferi hakkında da Buhârî, Mervan'dan, Misver İbn-i Mahreme'ye mukārin olarak rivâyet etmiştir. *Takrib*'de de Mervân'ın şeref-i sohbete nâil olduğu sâbit değildir, deniliyor. Mervan, Muâviye İbn-i Yezîd'i istihlâf ederek (64) târihinde Şam'da riyâsete geçmiş ise de İbn-i Zübeyr hayatta bulunduğu için ehl-i ilim nazarında emâreti sahîh değildir. (65) târihinde de vefât etmiştir.

823. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهَا أَنَّهُ بَلَغَهَا أَنَّ ٱبْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُمَا يَقُولُ مَنْ أَهْدٰى هَدْىً حَرُمَ عَلَيْهِ مَا يَحْرُمُ عَلَى ٱلْحَاجِّ حَتّٰى يُنْحَرَ هَدْيُهُ فَقَالَتْ عَائِشَةُ لَيْسَ كَمَا قَالَ ٱبْنُ عَبَّاسٍ أَنَا فَتَلْتُ قَلَائِدَ هَدْيِ رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِيَدَيَّ ثُمَّ قَلَّدَهَا رَسُولُ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِيَدَيْهِ ثُمَّ بَعَثَ بِهَا مَعَ أَبِى فَلَمْ يَحْرُمْ عَلٰى رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ شَيْءٌ أَحَلَّهُ ٱللهُ لَهُ حَتّٰى نُحِرَ ٱلْهَدْىُ .

TERCEMESİ

Amre Bint-i Abdürrahmân'ın, vâlidesinden rivâyetine göre, Ziyâd İbn-i Ebî Süfyân Âişe *radiya'llāhu anhâ*'ya bir mektub gönderip mektûbunda :

— Abdullāh İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* : kim ki (Mekke'ye) kurban gönderip (Kâ'be'ye) hediyye ederse, kurbanı kesilinceye kadar hacılara ihramlı iken haram olan şeyler, o kimseye haram olur, diyor. (Siz, ne dersiniz?) demişti. Hazret-i Âişe cevâben demiştir ki :

— Bu mes'ele, İbn-i Abbâs'ın dediği gibi değildir. (Hicret'in dokuzuncu yılında) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in kurbanının kılâde (ip) lerini iki elimle ben büktüm. Sonra Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (aldı); iki eliyle hedyini kılâdeledi. Sonra da bu kurbanlıkları babam (Ebû Bekr) ile (Mekke'ye) gönderdi. İhramlı hacıya haram olan şeylerden hiç bir şey Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e haram olmadı. (Belki) bu kurbanlar kesilinceye kadar Allāhu Teâlâ Resûlullāh'a bu muharremâtı halâl kıldı.

İZÂHI

Tercememizin baş tarafında hadîsin sûret-i sevkini ifâde eden kısmını *Buhârî* metninden terceme ettik. *Tecrîd* metnindeki gibi hadîsi doğrudan Hazret-i Âişe'den rivâyet etmek sûretiyle terceme, çok eksik olacaktı.

Mektub sâhibi Ziyâd İbn-i Ebî Süfyân'ın vâlidesi Sümeyye, Ubeyd'in karısıdır. Ziyâd da bunun firâşından dünyâya gelmiştir. Bu cihetle Ziyâd İbn-i Ubeyd denilirdi. Bilâhare Muâviye'nin hilâfeti zamânında bir çok kimseler Ebû Süfyân'ın Ziyâd benim oğlumdur, dediğine şahâdet ettiklerinden, Muâviye tarafından Ziyâd, Süfyânîlere istilhak edilmiştir. Ziyâd'ın nesebi böyle mechûl olduğu için "Ziyad İbn-i Ebîh" diye de meşhurdur [*Kastalânî*].

Bununla berâber Ziyad, dühât ve hutabâ-yi Arabtandır. Devr-i Fârûkî'de Medîne'de ilk defa olarak umum müvâcehesinde îrâd

ettiği bir hutbesi herkesin nazar-ı takdir ve tahsînini celbederek sâmiîn biribirine: Bu hatib kimin oğludur? diye sormağa başladıklarında Ebû Süfyân yanında bulunanlara: Ziyad kimin oğlu olduğunu ben bilirim. Fakat Hazret-i Ömer'in kırbacından korkarım, diyerek kendisinin gayri meşrû' mahsûlü firâşı olduğuna işâret etmiştir. Ziyâd, idârede de müthiş bir sâhib-i dehâ olduğu için Muâviye tarafından Irâkayn yâni Basra ile Kûfe vilâyetlerinin ikisine birden vâli tâyin edilmiştir. Ve esâsen Ziyâd'ı bu maksadla istilhak etmişti.

824. وَعَنْهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا فِى رِوَايَةٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَهْدَى غَنَمًا وَفِى رِوَايَةٍ عَنْهَا أَنَّهُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَلَّدَ الْغَنَمَ وَأَقَامَ فِى أَهْلِهِ حَلَالًا وَفِى رِوَايَةٍ عَنْهَا قَالَتْ فَتَلْتُ قَلَائِدَهَا مِنْ عِهْنٍ كَانَ عِنْدِى.

TERCEMESİ

Yine Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan gelen bir rivâyette :

"Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Mekke'ye kurbanlık) *koyun ihdâ buyurdu*" vârid olmuştur.

Yine Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan gelen diğer bir rivâyette de: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem* (kurbanlık) *koyun kılâdeledi Ve ehli yanında muharremât-i ihramdan mücerred bir halde bulundu*" sûretinde vârid olmuştur.

Diğer bir tarikte de Hazret-i Âişe'nin : bu kurbanlıkların kılâdelerini yanımdaki (renkli) bir softan büktüm, dediği rivâyet edilmiştir.

* * *

825. عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ أَمَرَنِي رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنْ أَتَصَدَّقَ بِجِلَالِ الْبُدْنِ الَّتِي نَحَرْتُ وَ بِجُلُودِهَا .

TERCEMESİ

Alî (İbn-i Ebî Tâlib) *radiya'llâhu anh*'ten rivâyet olunduğuna göre, Müşârün-ileyh:

Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* bana, kestiğim kurban develerinin çullarını ve derilerini tasadduk etmemi emreyledi, demiştir.

826. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لِخَمْسٍ بَقِينَ مِنْ ذِي الْقَعْدَةِ تَقَدَّمَ وَ فِي هٰذِهِ الرِّوَايَةِ زِيَادَةٌ فَدُخِلَ عَلَيْنَا يَوْمَ النَّحْرِ بِلَحْمِ بَقَرٍ فَقُلْتُ مَا هٰذَا قَالَ نَحَرَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَنْ أَزْوَاجِهِ .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llâhu anhâ*'dan Sıddîka-i Müşârün-ileyhânın : "*Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem ile biz*, (Vedâ' Haccı'na) *Zilka'de'den beş gün kala* (Medîne'den) *çıkmıştık*" dediği yukarıda geçti. Bu rivâyette ise şu ziyâde vardır : Âişe Hazretleri demiştir ki : Kurban Bayramının ilk günü (Minâ'da elinde) sığır eti ile birisi bana geldi. Ben :

— Bu nedir? diye sordum. Eti getiren :

— Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* zevceleri nâmına kurban kesti. (Bu da kurbanınızın etindendir) diye cevab verdi.

827. عَنْ عَبْدِ ٱللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ كَانَ يَنْحَرُ فِى ٱلْمَنْحَرِ يَعْنِى مَنْحَرَ رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

TERCEMESİ

Abdullâh İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'nın kurbanını Menhar'de yâni Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in kurban kestiği yerde kesmek i'tiyâdında olduğunu, kölesi Nâfi' rivâyet etmiştir.

İZÂHI

Bu hadîsi *Buhârî* metnine göre terceme ettik. *Tecrid*'teki muhtasar metne göre, İbn-i Ömer kendi fiilini kendisi nakletmiş oluyor ki, hadîsin metn-i *Buhârî*'deki sûret-i sevkine muhâliftir. Asıl râvînin Nâfi' olduğunu tasrîh ederek bu ibhâmı izâle etmiş bulunuyor.

İbn-i Tîn: Menhar-i Nebî *aleyhi's-selâm*'ın Cemre-i ûlâ yanında ve Minâ Mescidini velyeden mahalde olduğunu bildiriyor. Fâkihî de Minâ'daki menzil-i Nebî *aleyhi's-selâm*'ın musallânın sol tarafında olduğunu Atâ' ile Tâvus'tan rivâyet etmiştir [*Umdetü'l-Kârî*].

828. وَ عَنْهُ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ أَنَّهُ رَأَى رَجُلاً قَدْ أَنَاخَ بَدَنَتَهُ يَنْحَرُهَا فَقَالَ ٱبْعَثْهَا قِيَاماً مُقَيَّدَةً سُنَّةَ مُحَمَّدٍ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ .

TERCEMESİ

Yine İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'nın (Minâ'da) kurbanlık devesini çöktürüp kestiğini gördüğü bir kimseye : "*Ayağı bağlı ve ayakta olarak kes!. Devenin bu sûretle boğazlanması Muhammed salla'llâhu aleyhi ve sellem'in sünnetidir*" dediğini Ziyâd İbn-i Cübeyr rivâyet etmiştir.

İZÂHI

Buhârî *Sahîh*'inde (فاذكروا اسم الله عليها صواف=*Bedeneler ayakta oldukları halde üzerlerine Allâh'ın ismini zikr ederek kurban ediniz*) havl-i şerîfindeki (savâf) kelimesini İbn-i Abbâs'ın (kıyâm) ile tefsîr ettiğini ta'lîkan rivâyet ediyor. Deve, bu vaziyette yâni ayağı bağlı ve üç ayağı üzerinde kâim olarak ayakta gerdanından boğazlanır. Bu yolda boğazlanmağa (Nahir) denir. Çene altından zebh edilmesi de câizdir. Sığır ve davar ise yatırılıp üç ayağı bağlanarak kesilir. Buna da (Zebih) denilir. Nahirde de, Zebihte de İsmu'llâh zikr olunur. (*Bismi'llâh Va'llâhu ekber. Allâhümme minke ileyk = Allâh'ım, ismini anarak keserim. Allah her şeyden büyüktür. Rabbim! Sen'den Sana rücû' ederim*) diyerek kesmek me'sûrdür.

Buhârî'nin İbn-i Abbâs'tan ta'lîkan bu rivâyetini, Hâkim *Müstedrek*'inde mevsûlen yine İbn-i Abbâs'tan şu sûretle rivâyet ediyor: (قياما على ثلاثة قوائم معقولة = *Üç ayak üzerinde kâim ve bağlı olarak kesiniz!*). Nasıl ki, İbn-i Mes'ûd *radiyallâhu anh* bu kelime-i şerîfeyi fâ'nın kesriyle ve âhirinde nûn ile (صافنة) kırâet etmiştir. Ve (صوافن) nin cem'idir ki, muztarib olmaması için bir ayağı bağlanarak kaldırılan hayvandır.

* * *

829. عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ أَمَرَنِي النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنْ أَقُومَ عَلَى الْبُدْنِ وَ لَا أُعْطِيَ عَلَيْهَا شَيْئًا فِي جِزَارَتِهَا .

Tercemesi

Alî İbn-i Ebî Tâlib *radiya'llāhu anh*'ten rivâyet edildiğine göre, Müşârün-ileyh Hazretleri : "*Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem bana kurban develerine nezâret etmemi ve bunların zebhi husûsunda kurbandan* (ücret nâmiyle) *hiç bir şey vermemekliğimi emreyledi*" demiştir.

İZÂHI

Buhârî'nin bu bâbta İbn-i Ebî Leylâ'dan rivâyetine göre, Hazret-i Alî Resûl-i Ekrem'in Haccetü'l-Vedâ'da kurbanlık devesinin yüz tâne olduğunu bildirmiştir. Müslim'in Câbir-i Tavîl'den rivâyetine göre, bunlardan altmış üç tânesini Resûl-i Ekrem bizzat boğazlayıp geri kalanının kesilmesini Hazret-i Alî'ye havâle buyurmuştur. Bu hadîs ile istidlâl edilerek kurbanın zebhinde, etinin taksîminde ve daha bu nevî' kurbana âid hususlarda vekâlet tecvîz edilmiştir. Yine bu hadîs-i şerîfe binâ-yi hükm edilerek kurbanın ücret-i zebhini kurban etinden mahsûb etmek câiz değildir, denilmiştir. Kurbanı kesen fakîr olursa, ücret-i zebhi tamâmen verilmek şartiyle kurban etinden tasadduk edilmesi tecvîz edilmiştir.

830. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ كُنَّا لَا نَأْكُلُ مِنْ لُحُومِ بُدْنِنَا فَوْقَ ثَلَاثِ مِنًى فَرَخَّصَ لَنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ كُلُوا وَ تَزَوَّدُوا فَأَكَلْنَا وَ تَزَوَّدْنَا .

Tercemesi

Câbir İbn-i Abdillâh *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, Müşârün-ileyh demiştir ki : biz, Minâ'da kaldığımız üç günden fazla bir zamanda kurban develerimizin etinden yemezdik. (Üç günden arta kalan eti tasadduk

ederdik). Sonra Nebî *sallaʼllâhu aleyhi ve sellem* müsâade etti. Ve : kurban etinizi yeyiniz! Ve (kavurup) azık yapınız, buyurdu. Biz de yedik ve azık edindik.

İZÂHI

Bu hadîsin rivâyet tarikleri pek çoktur. Ve mütehâliftir. Şârih Aynî *Umdetü'l-Kârî*'de bunları toplamıştır. Bu cihetle ulemâ, kurban etinin ne kadarı yenilip ne mikdârı tasadduk edileceğinde ihtilâf etmişlerdir. Alkame'nin beyânına göre, İbn-i Mes'ûd *radiyallâhu anh* Alkame'ye kurban etini üç parçaya ayırmasını, bunun bir sülsünü tasadduk, bir sülsünü hediye etmesini, bir sülsünü de âilesiyle yemesini emretmiştir. Bu kavil Atâ' İbn-i Ebî Rebah'tan da nakl edilmiştir. Şâfiî, Ahmed, İshâk'ın kavilleri de böyledir. Süfyân-i Sevrî kurbanın çok mikdârı tasadduk edilmelidir, demiş. İmam Ebû Hanîfe sülüsten az mikdârı tasadduk edilmesi re'yinde bulunmuştur. Sâhib-i *Hidâye:* kurban etinin yenilmesinin cevâzını bildirdikten sonra bu hükmün nezir olmıyan kurbana mahsûs olduğunu, adak kurbanında ise adayan kimsenin ister zengin olsun, ister fakîr bulunsun adak etinden yemesi câiz olmadığını zikretmiştir. Mâlik, Şâfiî, Ahmed Hazarâtının mezhebleri de böyledir. Yalnız Ahmed İbn-i Hanbel'den nâzirin yemesinin cevâzı hakkında da bir kavil nakledilmiştir. Sonra kurban etinden sâhibinin yemesi, ulemânın çoğuna göre müstehabdır. [*Umdetü'l-Kârî*].

831. عَنِ ٱبْنِ عُمَرَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ حَلَقَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِى حَجَّتِهِ .

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiyaʼllâhu anhümâ*'dan : "*Resûlullâh sallaʼllâhu aleyhi ve sellem* (Vedâ) *Haccı'nda başını tıraş etti*" dediği rivâyet edilmiştir.

832. وَ عَنْهُ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ ٱللَّهُمَّ ٱرْحَمِ ٱلْمُحَلِّقِينَ قَالُوا وَ ٱلْمُقَصِّرِينَ يَا رَسُولَ ٱللهِ قَالَ ٱللَّهُمَّ ٱرْحَمِ ٱلْمُحَلِّقِينَ قَالُوا وَ ٱلْمُقَصِّرِينَ يَا رَسُولَ ٱللهِ قَالَ وَ ٱلْمُقَصِّرِينَ .

TERCEMESİ

Yine İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan gelen bir rivâyete göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* :

— Yâ Rab, başlarını tıraş edenlere rahmet eyle! diye duâ buyurmuş, Ashab-ı Kirâm da :

— Yâ Resûla'llāh! Cenâb-ı Hak saçlarını kestirenlere de rahmet buyursun, demişler. Resûlullāh yine :

— Yâ Rab, başlarını tıraş edenlere rahmet eyle! demiş. Ashâb-ı Kirâm tekrar :

— Yâ Resûla'llāh! Allah saçlarını kestirenlere de rahmet etsin, demişler. Resûlullāh bu def'a :

— Yâ Rab, saçlarını kestirenlere de rahmet eyle! diye duâ etmiştir.

İZÂHI

Resûl-i Ekrem'in bu hadîs-i şerifte rivâyet edilen tıraşı Vedâ Haccı'nda mıdır, yoksa Hudeybiyye'de midir? Bu cihet hadîste tasrîh edilmemiştir. Fakat Haccetü'l-Vedâ'daki tıraşları olduğuna delâlet eden bir çok ahâdîs-i sahîha vardır. Bunu tercemede tasrîh ettik. Yine böyle: "*Yâ Rab, tıraş olanlara rahmet eyle!*" duâsının da Haccetü'l-Vedâ'da mı, yoksa Hudeybiyye'de mi îrâd buyurulduğu da tasrîh edilmemiştir. Bunun için bâzıları bunun Vedâ Haccı'nda edildiğine, Kādî Iyâz da Hudeybiyye günü Ashâb'a tıraşla emir buyurdukları zaman bu sûretle duâ buyurduğuna kâil olmuşlardır. Fakat Bedrüddîn-i Aynî'nin dediği gibi bu duânın hem Hudeybiyye günü, hem de Vedâ Haccı'nda îrâd buyurulmuş olduğu kabûl

edilebilir. Her ikisinde de Resûl-i Ekrem tıraş olmalarını emir buyurduklarında Ashab'ta bir tereddüd görmüşlerdi. Binâenaleyh her iki mevkı'de de duâ buyurulduğunu kabûl etmek daha doğru olur. Bu cihetle tercemede hac ile takyîd etmedik.

RESÛL-İ EKREM'İN KEYFİYET-İ HALKI :

Müslim *Sahîh*'inde bu hususta Enes İbn-i Mâlik'ten şöyle rivâyet ediyor: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Minâ'ya geldiğinde Cemretü'l-Akabe'yi remyedip sonra menziline geldi, kurbanını kesti. Sonra tıraş edecek olan Ma'mer İbn-i Abdullāh'a mübârek başının sağ tarafına işâret ederek "*Burayı al!*" buyurdu. Sonra da sol tarafından tıraş edilmesini emretti. Sonra tıraş edilen bu mübârek saçların halka dağıtılmasına müsâade buyurdu.

Tirmizî'nin bu bâbta bir rivâyeti şöyledir. Resûl-i Ekrem sağ tarafını tıraş ettirdi. Bu saçlarını Ebû Talha'ya verdi. Sonra sol tarafını tıraş ettirdi. Bunu da halka dağıtmak üzere verdi. Tirmizî'nin zâhir-i rivâyeti sol tarafının dağılması merkezindedir. Müslim'in de İbn-i Uyeyne'den rivâyeti böyledir. Müslim'in Hafs İbn-i Gıyâs ile Abdü'l-A'lâ'dan rivâyetlerinde ise, sağ taraf saçının dağıldığını müş'irdir. İşte bu sûretle ehl-i rivâyetin bir hayli ihtilâfı vardır. Bir rivâyet de, Ebû Talha'nın refîkası Ümm-i Süleym'e verdiğini nâtıktır.

Muhibbi Taberî bu muhtelif rivâyetleri cem' ederek demiştir ki: bence sahîh olan sağ taraf tıraşının halka dağıldığı, sol tarafın da Ebû Talha ile Ümm-i Süleym'e verildiğidir. Ümm-i Süleym, Ebû Talha'nın zevci olmakla iki rivâyet arasında tezad yoktur.

İmam Mâlik'le İmam Ahmed İbn-i Hanbel bu hadîs ile istidlâl ederek başın tekmilini tıraş etmek vâcibtir, demişlerdir. İmam Ebû Hanîfe dörtte birisi tıraş edilmekle vücub edâ edilmiş olur, demiş, İmam Ebû Yûsüf de başın nısfının tıraş edilmesini ihtiyâr etmiştir. İmam Şâfiî üç kıl tıraş edilmekle vücub sâkıt olur, demiştir.

Bu hadîsin sarâhatine göre halk, taksirden yâni tıraş olmak saç kestirmekten efdaldir.

Bu hadîsten Benî Âdem'in saçının tâhir olduğu hükmü de müstefâd olur ki, cumhûr-ı ulemânın kavilleri böyledir. İmam Şâfiî'den sahîhan mervî olan kavil de budur. Yalnız Ebû Ca'fer Tirmizî

bunun Resûl-i Ekrem'e hâs olduğunu kabul, başkalarının necs olduğuna hükmetmiştir.

RESÛL-İ EKREM'İN MÜBÂREK SAÇİYLE TEBERRÜK :

Teberrük husûsu bu hadîsin kemâl-i vuzuh ile ifâde ettiği en sarih bir hükümdür. Ahmed İbn-i Hanbel'in *Müsned*'inde İbn-i Sîrîn'den rivâyetine göre, Ubeydetü's-Selmânî Hazretleri bu hadîsi İbn-i Ömer'den rivâyet ettikten sonra Resûl-i Kibriyâ'-nın vücûd-i mukaddesinden ayrılan bir tüyü, benim nazarımda, yer yüzünde mekşûf olan ve yer altında medfun bulunan bütün altın ve gümüş hazînelerinden daha kıymetlidir ve daha sevimlidir.

Bir çok Siyer ve Tabakat ulemâsının bildirdiklerine göre, Hâlid İbn-i Velîd *radiyallâhu anh*'in serpuşunda Resûl-i Ekrem'in bir kaç tâne mübârek saçından mahfûz imiş. Bu cihetle bu seyf-i ilâhî hangi gazâya gitse kendisine feth ü zafer müyesser olurdu. Yine bir çok siyere dâir eserlerde bildirildiğine göre, Ebû Talha tarafından Resûl-i Ekrem'in saçı dağılırken Hâlid İbn-i Velîd Resûl-i Ekrem'in mübârek nâsıyesinden ayrılan mübârek saçından verilmesini tenbih ve ricâ etmişti. Ebû Talha da Hâlid'in bu ricâsını is'âf ederek Resûl-i Ekrem tıraş olurken dikkatle ayırıp Hâlid'e vermişti. Hazret-i Hâlid'in serpuşunda muhâfaza ettiği rivâyet edilen şa'r-i Nebevî bu olacaktır. Bu büyük İslâm dilâveri pek iyi bilmişti ki, Resûl-i Kibriyâ'nın makdem-i nâsıyesine münâsib olan feth ü zaferdir, her müşkülün sühûletle iktihâmıdır *.
bize bildirirken bir vecd-i dinî ve aşk-ı Muhammedî ile: Resûl-i Zî-şân'ın bir tüyü ile veyâ her hangi bir âsâr-ı Muhammediyye ile teberrüke; anam, babam ve bütün varlığım ve hayâtım fedâ olsun! diye arz-ı ta'zîmât ediyor.

İşte eslâf-ı ızâmımızın bu menâkıb ve meâsirine ağlayarak tercüman olurken secde-i ta'zîme kapanan şu nâçiz kalemim:

Ey Resûl-i Zî-şân'ımız! Eslâfımızın meâsirine tercüman olurken, senin mübârek bir kılına fedâ edecek bir armağana mâlik değilim ki, ben de onu fedâ edeyim. Elimdeki şu âciz kaleme bile senin sâye-i risâletinde sâhib bulunuyorum. Bu yokluk içinde yalnız Ravza-i Tâhirene zerrât adedince salât ü selâm ithâf ederek arz-ı ta'zîmât ediyorum.

---

* Bundan sonraki paragrafın baş tarafı, birinci baskıda bulunmadığından, paragraf noksan olarak aynen alınmıştır.

VEDÂ HACCI'NDA RESÛL-İ EKREM'İ KİM TIRAŞ ETMİŞTİR :

Resûl-i Ekrem'i tıraş eden bahtiyârın tâyininde ehl-i rivâyetin ihtilâfı vardır. Müellifimiz İmam Buhârî *Sahîh*'inde Ma'mer İbn-i Abdullāh olduğu zannolunuyor, diyor. Nevevî de bunun sahîh ve meşhur olduğunu bildiriyor. Buhârî'nin *Târîh-i Kebîr*'inde bu Ma'mer-i Adevî *radiyallāhu anh*'e muttasıl bir senedle rivâyetine göre, Ma'mer bu tıraş menkıbesini şöyle hikâye ediyor: Vedâ Haccı'nda ben, Resûlullāh'ı tıraş etmeğe memur idim. Kurban bayramının ilk günü Resûl-i Ekrem tıraş olmak üzere oturdu. Ve başını kaldırıp yüzüme bakarak:

— Ey Ma'mer! Elinde usturan olduğu halde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* kulağının yumuşağını senin yed-i kifâyet ve hazâkatine teslîm ediyor, buyurdu. Ben:

— Yâ Resûla'llāh! Nâil olduğum bu saâdet, Allāh'ın en büyük fadl ü keremidir, dedim. Resûl-i Ekrem:

— Evet, öyledir, buyurdu. Sonra Resûlullāh'ı tıraş ettim.

Bâzıları da Resûl-i Ekrem'i Vedâ Haccı'nda Hırâş İbn-i Ümeyye İbn-i Rebîa tıraş etti, demişlerdir ki, *Müslim Şerhi*'nde Nevevî bunu naklediyor. Zeynüddîn Irâkî merhum: "*Bu kavil, kāilinin eser-i vehmidir*" diye şöyle îzâh ediyor: İbn-i Ümeyye Resûl-i Ekrem'i Hudeybiyye günü tıraş etmiştir. İbn-i Abdilber bunu, Hırâş İbn-i Ümeyye'nin terceme-i hâlinde sarîh olarak beyân etmiştir. Bu kuvvetli delâile istinâden Aynî de: her kim Resûl-i Ekrem'i Vedâ Haccı'nda ve yevm-i Nahirde İbn-i Ümeyye tıraş etti derse vehmetmiştir. Nahir günü Ma'mer İbn-i Abdullāh-ı Adevî'nin tıraş ettiği muhakkaktır, diyor.

833. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ مِثْلُ ذٰلِكَ إِلَّا أَنَّهُ قَالَ اغْفِرْ بَدَلَ ارْحَمْ قَالَهَا ثَلَاثًا قَالَ وَلِلْمُقَصِّرِينَ .

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın muhallikîne duâ-i Nebevî'yi iş'âr eden hadîsi gibi Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten de bir hadîs rivâyet edilmiştir. Şu kadar ki, Ebû

Hüreyre hadîsinde (ارحم) yerinde (اغفر) rivâyet edildiği ve bu duâ, üç def'a tekrar edildikten sonra : "*Saçlarını kestirenlere de rahmet eyle!*" diye duâ buyurduğu haber verilmiştir.

834. عَنْ مُعَاوِيَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَصَّرْتُ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِمِشْقَصٍ .

TERCEMESİ

Muâviye (İbn-i Ebî Süfyân) *radiya'llāhu anh*'ten, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (mübârek başındaki) saçından bir parçasını mişkas (denilen enli bir ok veya bıçak) ile kestim, dediği rivâyet edilmiştir.

835. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سَأَلَهُ رَجُلٌ مَتَى أَرْمِى الْجِمَارَ قَالَ إِذَا رَمَى إِمَامُكَ فَارْمِهْ فَأَعَادَ عَلَيْهِ الْمَسْئَلَةَ قَالَ كُنَّا نَتَحَيَّنُ فَإِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ رَمَيْنَا .

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan (Vebre isminde) bir kimse :

— (Eyyâm-ı teşrikteki) cemreleri ne zaman atayım, diye sormuş. İbn-i Ömer de cevâben :

— Emîr-i haccın atmağa başladığında sen de cemreleri atarsın, demiştir. Vebre süâlini tekrâr edince, İbn-i Ömer cevâben :

— Biz, (Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* zamânında) vakt-i remyi mürâkabe ederdik. Ve güneşin zevâli sırasında remyederdik, demiştir.

836. عَنْ عَبْدِ ٱللهِ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ أَنَّهُ رَمَى مِنْ بَطْنِ ٱلْوَادِى فَقِيلَ لَهُ إِنَّ نَاساً يَرْمُونَهَا مِنْ فَوْقِهَا فَقَالَ وَ ٱلَّذِى لَا إِلٰهَ غَيْرُهُ هٰذَا مَقَامُ ٱلَّذِى أُنْزِلَتْ عَلَيْهِ سُورَةُ ٱلْبَقَرَةِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ .

Tercemesi

Abdullāh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'ten (Abdurrahmân İbn-i Yezîd-i Nehâî) nin rivâyetine göre İbn-i Mes'ûd, (Cemre-i akabeyi) vâdînin ortasından (aşağıdan yukarıya doğru) atmıştır. Nehaî:

— Yâ Ebâ Abdurrahmân: bâzı kimseler Cemreyi vâdînin üstünden (aşağı doğru) atıyorlar, demiş. Buna cevâben İbn-i Mes'ûd:

Kendisinden başka hiç bir ma'bûd olmayan Cenâb-ı Hakk'a yemîn ederim ki: benim remyettiğim şu mevkı', bir makām-ı mübârektir ki, bunun hakkında *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e Bakare Sûresi inzâl buyuruldu, demiştir.

İzâhı

İbn-i Mes'ûd *radiyallāhu anh*'in bu hadîsi, cemrenin batn-i vâdîden aşağıdan yukarıya doğru atılmasının mesnûn olduğunu müekked bir sûrette ifâde eder. Hem de en kuvvetli yemîn ile te'kid edilmiştir. İbn-i Mes'ûd böyle bir yemin ile sözünü te'kîde neden lüzum hissetti? Şundan dolayı ki: halkın Cemretü'l-Akabe'yi vâdînin üstünden attıklarını, Abdurrahmân-i Nehaî'nin bildirmesi, Şâri'in sünnetine sarîh bir muhâlefet olduğundan, bu hal, İbn-i Mes'ûd'un vicdânı üzerinde derin bir te'sîr icrâ etmiş ve sözünü yemîn ile te'kîde mecbûr olmuştur. Bir çok sûre-i şerîfede menâsik-i hac mezkûr iken İbn-i Mes'ûd'un hassaten Bakare Sûresini zikr etmesi de menâsik-i

haccın umde-i ahkâmının bu sûre-i şerîfede zikredilmiş bulunmasından dolayıdır.

İbn-i Mes'ûd Hazretleri, Sûre-i Bakare ile de vakt-i remye teallûku i'tibâriyle bu Sûrenin (واذكروا الله في ايام معدودات) kavl-i şerîfine telmîh etmiş bulunuyor. Şu halde İbn-i Mes'ûd (umûr-ı menâsik kendisine nâzil olan ve bütün ahkâm-ı hac kendisinden ahz olunan Peygamber-i âlî-şân, remyin keyfiyetini ahze, Cemretü'l-Akabe'yi yukarıdan atan kimselerden daha evlâ ve ehaktır) demiş oluyor. Remyin keyfiyeti ve atılacak ufak taşların, çakılların sayısı, şimdi terceme edeceğimiz hadîste daha vâzıhtır.

837. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ انْتَهٰى إِلَى الْجَمْرَةِ الْكُبْرٰى فَجَعَلَ الْبَيْتَ عَنْ يَسَارِهِ وَ مِنًى عَنْ يَمِينِهِ وَ رَمٰى بِسَبْعٍ وَ قَالَ هٰكَذَا رَمَى الَّذِي أُنْزِلَتْ عَلَيْهِ سُورَةُ الْبَقَرَةِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ .

TERCEMESİ

Yine İbn-i Mes'ûd *radiya'llâhu anh*'ten (Abdurrahmân İbn-i Yezîd-i Nehaî'nin rivâyetine göre) Abdullâh İbn-i Mes'ûd Cemre-i kübrâya (ki, Cemretü'l-akabe'-dir) müntehî olduğundan Beyt (-i Şerîf) i sol tarafına, Minâ'-yı da sağına alarak (Cemre mahallini istikbâl etmiş) ve yedi çakıl remyetmiştir. Sonra da : kendisine Sûre-i Bakare inzâl buyurulan Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* de Cemreyi böyle remyetti, demiştir.

İZÂHI

İbn-i Mes'ûd *radiya'llâhu anh*'in bu kavli ve bu fi'li, cumhûr-ı ulemânın mezhebidir. Cumhûra göre, yedi çakıldan eksik, meselâ altı çakıl atmak kâfî değildir. Atâ' İbn-i Ebî Rebâh muhâlefet edip beş, Mücâhid de altı taş atılır, demişlerdir. Ahmed

İbn-i Hanbel'in mezhebi de böyledir. Bunlar, Nesâî'nin Sa'd İbn-i Mâlik'ten rivâyet ettiği bir hadîs ile ihticâc etmişlerdir: *"Sa'd İbn-i Mâlik, biz, Haccetü'l-Vedâ'da Resûlullâh ile berâber döndük. Remy mahallinde kimimiz yedi, kimimiz altı taş attığını söyledi de bu zevât-ı Sahâbî biribirini artık, eksik diye ta'yîb etmedi"* demiştir. Yine böyle Nesâî'nin, Ebû Dâvud'un Ebû Miclez'den rivâyetlerinde Ebû Miclez: İbn-i Abbâs'a remy-i cimardan sordum da İbn-i Abbâs: *"Resûlullâh'ın altı mı, yedi mi taş attığını bilmiyorum, diye cevab verdi"* demiştir.

Fakat Cumhur tarafından denilebilir ki: Evvelâ Sa'd İbn-i Mâlik'in hadîsi müsned değildir. Sâniyâ İbn-i Abbâs'ın cevâbı şek üzerine vârid olmuştur. Şek eden zâtın şekki, yakînen bilen câzimin cezmini men' etmeğe kâfî değildir, ve men' edemez.

Şu halde sahîh olan, Cumhûr'un mezhebidir. Yedi taş remyedilmesi vâcibtir. İbn-i Mes'ûd hadîsi, Cumhûr'un en kuvvetli delîlidir. Buhârî *Sahîh*'inde İbn-i Ömer'den de yedi adedini sarâhatle rivâyet etmiştir, Câbir'den, İbn-i Abbâs'tan da bu sûretle rivâyet edilmiştir.

TAŞ ATMANIN SEBEBİ: Yedi tekbîrin sayısını unutmamaktır. Bunun bir nazîri, namazdan sonra da tesbihte âded-i tesbîhâtı muhâfaza için parmaklarımızın ukdelerine mürâcaat eder, ve onunla hisâb ederiz. Hasen-i Basrî'nin rivâyetine göre, Âişe-i Sıddîka Hazretleri: *"Cimâr için iltizâm olunan bu çakıllar, aded-i tekbîrâtı muhâfazaya vesîle olduğu içindir"* der imiş. Bu sebeble yedi taşın bir def'ada atılması tecvîz edilmemiştir. *Muhît*'de zikrolunduğuna göre, İmam Ebû Hanîfe yedi taş bir def'ada atılırsa, bir taş addolunup altı taş daha atılması lüzûmunu bildirmiştir. İmam Mâlik ve İmam Şâfiî'nin mezhebleri de böyledir.

838. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ كَانَ يَرْمِي الْجَمْرَةَ الدُّنْيَا بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ يُكَبِّرُ عَلَى إِثْرِ كُلِّ حَصَاةٍ ثُمَّ يَتَقَدَّمُ حَتَّى يُسْهِلَ فَيَقُومُ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ فَيَقُومُ طَوِيلًا

وَ يَدْعُو وَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ ثُمَّ يَرْمِي الْوُسْطَى ثُمَّ يَأْخُذُ ذَاتَ
الشِّمَالِ فَيَسْتَهِلُّ وَ يَقُومُ مُسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةِ فَيَقُومُ طَوِيلاً ثُمَّ
يَدْعُو وَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ وَ يَقُومُ طَوِيلاً ثُمَّ يَرْمِي جَمْرَةَ ذَاتِ
الْعَقَبَةِ مِنْ بَطْنِ الْوَادِي وَ لَا يَقِفُ عِنْدَهَا ثُمَّ يَنْصَرِفُ وَ
يَقُولُ هٰكَذَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَفْعَلُهُ .

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'dan (oğlu Sâlim rivâyet edip) demiştir ki : İbn-i Ömer, Cemre-i dünyâda yedi çakıl atar ve her çakılın remyini müteâkib tekbir alırdı. Sonra İbn-i Ömer buradan vâdînin ortasındaki düzlüğe iner, ve orada kıbleyi istikbâl (ve cemreyi istidbâr) ederek uzun zaman kāim olur. Ve iki elini kaldırarak duâ ettikten sonra (cemre-i) vüstâyı atardı. Bundan sonra İbn-i Ömer vâdînin şimal cihetine doğru yürür, (birincideki gibi) batn-i vâdîdeki düzlüğe iner, (ve Akabe mevkiine gelir) di. Burada da uzun zaman Kıble'ye karşı kāimen ellerini kaldırarak duâ ettikten sonra, batn-i vâdîden de Cemre-i Akabeyi atardı. Ve burada (duâ için) beklemeyip dönerdi. Ve (babam) Abdullāh İbn-i Ömer:

— Bu menâsiki, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in böylece edâ buyurduğunu gördüm, der idi.

İZÂHI

Bu hadîs-i şerifte haber verilen cemreteyn arasındaki mikdâr-ı tevakkufta ihtilâf vardır. İbn-i Mes'ûd iki kere Sûre-i Bakare kırâet edilebilecek derecede tevakkuf ve duâ edermiş. İbn-i Ömer'in iki cemrede Sûre-i Bakare kırâat olunacak kadar tevakkuf ettiği

rivâyet edilmiştir. İbn-i Abbâs'ın da yüz âyetli bir Sûre kırâeti derecesinde tevakkufu haber veriliyor. Ekser-i ulemâ bu tevakkufların zikir ve duâ için ihtiyâr edildiğini, binâenaleyh adem-i tevakkufta bir mahzur olmadığına kāil olmuşlardır. Yalnız Sevrî bu tavakkuf terk edilirse bir mikdar sadaka vermek müstehabtır, demiş [*Umdetü'l-Kārî*].

*(فاذا افضتم من عرفات فاذكروا الله عند المشعر الحرام) = *Arafât'tan dağıldığınızda Meş'ar-i Haram yanında* (ki Müzdelife'de) *Allāh'ı zikrediniz*) emr-i şerîfi mûcibince Müzdelife'de tevakkuf ve akşamla yatsı namazları burada müştereken kılındıktan Minâ'ya avdet ve kurban kestikten sonra ihramdan çıkar, vedâ tavâfiyle hac tamâm olur. Bir hadîs-i şerifte: "(من صلى معنا هذه الصلاة و وقف معنا هذا الموقف وقد وقف بعرفة قبل ذلك ليلا او نهارا فقدتم حجه) =*Kim ki bizimle berâber bu namazı kılar, bizimle berâber şu mevkı'de durur, bundan evvel de gece veyâ gündüz Arafât'ta vakfe etmiş olursa, o kimsenin haccı tamâm olur*" buyurulmuştur.

Bundan sonra **(فاذا قضيتم مناسككم فاذكروا الله = *Menâsikinizi ve hacca müteallık ibâdetlerinizi edâ ettiğinizde Allāh'ı zikrediniz!*) buyuruluyor ki, bu emr ile de Minâ'da haccın mütemmimâtından olarak eyyâm-ı teşrikteki zikru'llāha işâret buyuruluyor.

CEMRE-İ DÜNYÂ : Mescid-i Hayf cihetine yakın olan cemredir. Cemre-i dünyâ, yevm-i Nahr'in ikinci günü remyedilen cemrelerin birincisidir. Bu cemre, Minâ'ya en yakın, Mekke'ye de en uzak olan cemredir.

REMY OLUNAN ÇAKILLARIN ADEDİ : Eimme-i Erbea'ya ve Cumhûr-ı fukahâya göre (70) dir. Bunlardan yedisi bayramın ilk günü atılır. Eyyâm-ı teşrık ki, bayramın ikinci, üçüncü, dördüncü günleridir. Bu günlerde de her gün üç cemre mevkiinde yedişerden yirmi bir tâne atılarak üç günde cem'an (63) taş atılmış olur. İlk atılan yedi taşla berâber (70) e bâliğ olur. Mezâhib-i Erbea eimmesinin hisâbı böyledir. Yalnız İmam Ahmed İbn-i Hanbel'den bir rivâyete göre, her cemre altı taş atılarak mecmûu (60) olur. Bir veyâhud iki günün remyini amden veyâ sehven terk ederse eyyâm-ı bâkıyede telâfî câizdir. Ve kazâ değil edâdır. Çünkü eyyâm-ı remy, vakt-i vâhid hükmündedir. [*Kastalânî:* C. 3, S. 282].

---

* Sûre: 2 (Bakare), âyet: 198

** Sûre: 2 (Bakare), âyet: 200.

839. عَنْ اِبْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُمَا قَالَ أُمِرَ ٱلنَّاسُ أَنْ يَكُونَ اٰخِرُ عَهْدِهِمْ بِالْبَيْتِ إِلَّا أَنَّهُ خُفِّفَ عَنِ الْحَائِضِ .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Nâsa menâsik-i haclarının sonu, Beyt'i tavâf (-i vedâ) olduğu (taraf-ı Peygamberî'den) emrolundu. Şu kadar ki, bu vedâ tavâfı hâiz (kadın) lardan tahfîf edildi (de onlara vâcib kılınmadı).

İZÂHI

Müslim'in İbn-i Abbâs'tan bir rivâyetinde: nâs hac hitâmında etrâfa hemen dağılıvermek i'tiyâdında idi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* sakın hâ, sizden hiç biriniz dağılmasın, tâ ki son vazîfesi Beyt'i tavaf (-i vedâ) olsun!, buyurmuştur.

Nevevî: hadîsteki emr vücûb içindir. Bize göre sahîh olan terk-i vâcib ile dem lâzım gelir, ekser-i ulemânın kavli de böyledir, diyor. İmam Mâlik, Dâvud-i Zâhirî, İbn-i Münzir ise, tavâf-i vedâ sünnettir. Terk edilirse bir şey lâzım gelmez, demişlerdir. Hanefîlere göre, âfâkî olanlara tavâf vâcibdir, Mekkelilere vâcib değildir, demişlerdir. İmam Ebû Yûsuf: ben, Mekkelilerin de vedâ tavâfı yapmalarını arzû ederim. Çünkü Mekkeliler de menâsik-i haccı hitâma erdirmişlerdir. Bu da o maksadla yapılan bir tavaftır, diyor.

Hâiza, nefsâya, mu'temire vâcib değildir. Çünkü vedâ tavâfının vucûbu nassan hac hakkında ma'lûm olmuştur. Binâenaleyh hacca kasr edilmelidir, ömreye teşmîl edilmemelidir, deniliyor. Haccı fevt eden kimseye de vâcib değildir. Çünkü haccı fevt eden kimseye vâcib olan ömredir. Ömrede ise vedâ tavâfı yoktur.

Atâ' İbn-i Ebî Rebâh, Sevrî, Ebû Hanîfe, zâhir olan kavle göre Şâfiî, Ahmed, İshak, Ebû Sevr'e göre tavâf-ı vedâyı yapmadan Mekke'den çıkıp giden kimse, eğer Mekke'ye yakın bir

yerde ise, Mekke'ye gelip vedâ tavâfını yapar; uzakta ise tavâf-ı vedâ için geri gelmez, bir kurban keserek telâfî eder.

Mekke'ye kurb-ı mesâfe hakkında ihtilâf edilmiştir. İmam Ebû Hanîfe'ye göre mîkat dâhilinde olan bir kimse karîb addolunur, Mekke'ye geri dönüp tavâf eder. Mîkātı geçmiş ve hille dâhil olmuş ise, bu da baîd addolunur. İmam Şâfiî de mesâfe-i seferle takdîr etmiştir. Sevrî de: Harem'den hârice çıkmadıkça rücû' edebilir, demiştir. [*Umdetü'l-Kārî*: C. 4, S. 775].

Şârih Kastalânî tavâf-ı vedâın vücûbuna hadîsin sonundaki (*vedâ haccı hâiz hakkında tahfîf edildi*) cümlesiyle de istidlâl etmiştir. Hakîkaten hükm-i vedâın hâiz hakkında tahfîfi, başkaları hakkında teşdid ve te'kîdini muktazîdir ki, bu da vücubtur. Ve tahfif yalnız emr-i müekkedden olabilir.

Fethü'l-Kadîr'de deniliyor ki: vedâ tavâfı hakkında hadîste vârid olan (emir), bir emr-i vücubdur. Emr-i nedb değildir. Vedâ ile maksûd olan mânâ, vedâ olmak i'tibâriyle emr-i nedbdir, zannedilmemelidir. Çünkü bu tavâf ile istihdâf edilen gāye, vedâ olmayıp, belki vedâ terk edildiği sûrette bunun: Beyt'e karşı mübâlâtsızlığa, Beyt'ten iftirâka teessüf ve teessür duymamağa delâlet etmesidir ki, nazar-ı dikkate alınması zarûrî olan bir mes'eledir.

840. عن أنس رضي الله عنه أن النبي صلى الله عليه وسلم صلى الظهر والعصر والمغرب والعشاء ثم رقد رقدة بالمحصب ثم ركب إلى البيت فطاف به.

Tercemesi

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'ten : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Minâ'dan hareketle) "*Muhassab*" mevkiine geldiği ve burada öğle, ikindi, akşam, yatsı namazlarını kılıp sonra bir mikdar uyku uyuduğu, daha sonra Beyt-i Şerîf'e doğru hareket edip Beyt'i, tavâf-ı vedâ ile tavâf buyurduğu rivâyet edilmiştir.

841. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ رُخِّصَ لِلْحَائِضِ أَنْ تَنْفِرَ إِذَا أَفَاضَتْ قَالَ وَ سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يَقُولُ إِنَّهَا لَا تَنْفِرُ ثُمَّ سَمِعْتُهُ يَقُولُ بَعْدُ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ رَخَّصَ لَهُنَّ .

TERCEMESİ

(Tâvus İbn-i Keysân) İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan, müşârün-ileyhin :

— Tavâf-ı ifâzayi (hayızdan evvel) îfâ eden hâiz için (vedâ tavâfını terk ederek) memleketine dönmesine (taraf-ı Risâlet'ten) müsâade edilmiştir, dediğini rivâyet etmiştir. Sonra (aynı sened ile Tâvus) İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın da :

— (Evvelâ) hâiz kadın (tetahhür ve vedâ tavâfı etmedikçe) memleketine dönemez, dediğini işittiğini, bundan bir zaman sonra da : "*Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem, hâize, vedâ tavâfını terke müsâade buyurdu*" dediğini de işitip rivâyet etmiştir.

İZÂHI

Şârih İbn-i Hacer, İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın: "*Resûlullāh hâiza vedâ tavâfını terke müsâade buyurdu*" rivâyeti merâsil-i Sahâbe cümlesindendir. Çünkü İbn-i Ömer, Resûl-i Ekrem'in bu müsâadesini doğrudan Resûl-i Ekrem'den talâkkî etmiş değildir, diyor. Bu cihet, Tahâvî'nin yine Tâvus'tan rivâyetinde vâzıhan görülüyor. Tâvus diyor ki, İbn-i Ömer'den:

— "*Nahir günü tavâf-ı ifâzayı edâ ettikten sonra hayza tutulan kadının vedâ tavâfı hakkında ne dersiniz?*" diye sorulduğunda Hazret-i Âişe'den:

— Resûlullāh, böyle kadınlara tavâf-ı vedâ için ruhsat buyurdu, dediğini rivâyet ederek cevab verdi.

İbn-i Münzir: "*Umûmiyetle fukahânın re'y-ü ictihâdı: tavâf-ı ifâzayı edâdan sonra hayz hâline giren kadından tavâf-ı vedâın sukûtudur*" demiştir.

***

842. وَعَنْهُ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ لَيْسَ ٱلتَّحْصِيبُ بِشَىْءٍ إِنَّمَا هُوَ مَنْزِلٌ نَزَلَهُ رَسُولُ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ .

Tercemesi

Yine İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ* (nın Atâ' İbn-i Ebî Rebah) tan : "*Muhassab, menziline inmek, menâsik-i hac-dan ma'dud değildir.* (Belki) *Muhassab, Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (ba'de'z-zavâl istirâhat için) *nâzil olduğu bir mahaldir*" dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Muhassab, Ebtah denilen mahaldir. Nevevî: Ebtah, Bathâ, Hayf-i Benî Kinâne bunların hepsi bir şeydir, diyor. Resûl-i Ekrem Minâ'dan dönüşte buraya inmişlerdi. İkindi, akşam namazlarını burada kılmıştır. Zilhicce'nin on dördünde burada gecelemiştir. Tirmizî'nin İbn-i Ömer'den rivâyetine göre Ebû Bekr, Ömer, Osman *radiya'llāhu anhüm* de buraya inmişlerdir. Resûl-i Ekrem'in ve halîfelerinin burada tevakkufu muhakkak olmakla berâber yalnız bu tevakkuf ibâdet kasdiyle mi vukû' bulmuştur ve binâenaleyh sünnet ve menâsikten ma'dud mudur?. Yoksa istirahat gibi bir sebeble mi inilmiştir de menâsikten ma'dud değil midir?. Bu hususta ihtilâf edilmiştir.

İzâhı ile meşgûl bulunduğumuz İbn-i Abbâs hadîsinde : "*Muhassab'da tevakkuf bir şey ifâde etmez*" denilmesine göre sünen-i hacdan ma'dûd olmadığı âşikârdır. Bu cihetle bütün şârihler bu sözü "*menâsikten ma'dud değildir*" diye tefsîr ediyorlar.

Buhârî'nin bu bâbta İbn-i Abbâs hadîsinden evvel Hazret-i Âişe'den bir rivâyetinde de Sıddîka-i Müşârün-ileyhâ: Muhassab, bir konak yeridir ki, Resûlullāh buraya, Medîne'ye dönüş kolay

olduğu için inerdi[1], diyor. *Kütüb-i Sitte* ashâbının rivâyet ettikleri Hazret-i Âişe'nin bu hadîsi de buradaki tavakkufun, kasd-ı ibâdete makrûn olmadığını ifâde etmektedir.

Bu bâbta Müslim ile Ebû Dâvud'un Ebû Râfi'den rivâyetleri de evvlki rivâyetlerin mazmûnunu te'yîd etmektedir: Ebû Râfi': "*Minâ'dan çıktığımızda Resûlullâh bana Ebtah'a yâni Muhassab'a inmekliğimi emretmemişti. Fakat ben Resûl-i Ekrem'den evvel geldim, çadırımı kurdum. Sonra da Resûlullâh geldi*" diyor.

Bu rivâyetlere göre, ehl-i ilimden bir kısmı Muhassab'da konaklamak müstehab olduğuna hükmetmişlerdir. İbn-i Abdi'l-Berr'in *İstizkâr*'da rivâyetine göre, Esmâ' Bint-i Ebî Bekr, Urve, Saîd İbn-i Cübeyr Muhassab'a inmemişlerdir. İbrâhîm-i Nehaî'ye Saîd İbn-i Cübeyr Muhassab'a inmiyor, denilmiş de cevâben: evvel inerdi, sonra bunun sünen-i hacdan olmadığını anladı da öyle konaklamıyor, demiştir.

Hâfız Abdü'l-Azîm-i Münzirî ise, bu mahalde konaklamak ulemânın hepsine göre müstehabdır, demiştir. Fakat Irâkî Hâfız Zeynüddîn: Münzirî'nin bu nakli şâyân-ı nazardır, demiş. Ve Tirmizî'nin, müstehab hükmünü bâzı ulemâdan rivâyet ettiğini sebeb olarak bildirmiştir. Nevevî de: Tahsîb, mezheb-i Şâfiî ve Mâlikî'de müstehabdır. Cümhûra göre de böyledir, diyor.

Bâzı ulemâ da sebeb-i nüzûl olarak şöyle demiştir: Müşriklerin, İslâm nûrunu söndürmek için bütün kuvvetleriyle senelerce çalıştıklarını ve nihâyet Cenâb-ı Hakk'ın bu nûru mübîni izhâr ve te'yîd buyurduğunu yâd eden Resûlullâh, Cenâb-ı Hakk'ın bu âlî ni'metine karşı edâ-yi şükr ü mahmedet maksadiyle inmiştir. Bunu biz de yukarıda (786) numara ile terceme ettiğimiz hadîsin îzâhında yazmıştık. Binâenaleyh burada konaklamanın menâsikle alâkası olmamakla berâber Cenâb-ı Hakk'a izhâr-ı şükr etmek, vaktiyle din düşmanlarının Resûl-i Ekrem ve âilesi hakkında revâ gördükleri mezâlimi hatırlayarak reddetmek üzere burada tevakkufun müstehab olması da muhtemeldir [*Umdetü'l-Kârî*].

---

[1] عن عائشة رضى الله عنها قالت: انما كان (المحصب) منزل ينزله النبى صلى الله عليه و سلم ليكون اسمح (اسهل) لخروجه (الى المدينة) [رواه البخارى].

843. عن ابن عمر رضى الله عنهما أنه كان إذا أقبل بات بذى طوى حتى إذا أصبح دخل و إذا نفر مر بذى طوى و بات بها حتى يصبح و كان يذكر أن النبى صلى الله عليه و سلم كان يفعل ذلك .

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'dan (Nâfi'in rivâyetine göre) :

İbn-i Ömer, Mekke'ye gelirken Zîtuvâ mevkiinde geceler, sabah olunca Mekke'ye dâhil olurmuş. Minâ'dan dönüşte de Zîtuvâ'ya gelir, sabaha kadar orada gecelermiş ve : Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in de burada beytûtet buyurduğunu yâd edermiş.

FÂİDE:

Buhârî'nin bu hadîsten sonra *Tecrîd*'e geçmeyen bir bâbı ve İbn-i Abbâs'tan bir rivâyeti vardır. Burada onu da zikr ü terceme edeceğiz:

Bâbın unvânı: (Hac mevsimi günlerinde ticâretin, câhiliyet panayırlarında bey' ü şirânın cevâzı) sûretindedir. Câhiliyet devrinde Hicaz'da, Mekke civârında senenin muayyen zamanlarında başlıca dört yerde umûmî pazar kurulurdu. Cezîretü'l-Arab'ın her tarafından fevc fevc kervanlar gelir, buralarda alış veriş ederlerdi. Hattâ edebî müşâareler, münâşedeler olurdu. Bunlar: Ukâz, Zülmecâz, Mecenne, Hubâşe panayırları idi.

Ukâz Zi'lka'de ibtidâsında kurulur ve yirmi gün devâm ederdi. Mevkii, Arafât'a yakındı. Şuarânın tefâhuru en çok Ukâz panayırında cereyân ederdi. Resûl-i Ekrem Efendimiz Kus İbn-i Sâide'yi Ukâz'da görmüş ve cihan edebiyât târihine geçen meşhur hitâbesini burada dinleyip hıfzetmişti.

Zü'lmecâz'ı İbn-i İshak, Arafât'ın bir tarafında kurulurdu, diyor. Rüşâtî de Arafât'ın sağ tarafında olduğunu bildiriyor. Ve sûkı metrûktür, diyor.

Mecenne de Mekke'ye bir kaç mil mesâfede idi. Civârında bahçe ve bostanlar bulunduğu için Mecenne denilirdi.

Hubâşe, Mekke'nin sağ tarafına müsâdifti. Ve Mekke'ye altı mil mesâfede idi. Şimdi zikredeceğimiz İbn-i Abbâs hadîsinde bunlardan iki evvelkileri zikredilmiştir:

İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhümâ* diyor ki: câhiliyet devrinde Zü'lmecaz ve Ukâz, Arabın ticâretgâhı idi. Nûr-ı İslâmın tulûu üzerine müslümanlar buralarda mevsim-i hacda alış veriş etmeği gûyâ günah addetmişlerdi. Nihâyet (ليس عليكم جناح ان تبتغوا فضلا من ربكم فى مواسم الحج)* âyet-i kerîmesi nâzil olup mevsim-i hacda müslümanların alış veriş yaparak Rablarının fazl-ü kereminden müstefîd olmalarında günah olmadığı bildirildi[1]. Bu âyet-i kerîmenin nihâyetindeki (Mevâsimü'l-hac) kaydı İbn-i Abbâs'ın kıraetidir.

---

* Sûre: 2 (Bakare), âyet: 198,

[1] قال ابن عباس رضى الله تعالى عنهما: كان ذو المجاز و عكاظ متجر الناس فى الجاهلية. فلما جاء الاسلام كانهم كرهوا ذلك حتى نزلت: ليس عليكم جناح ان تبتغوا فضلا من ربكم فى مواسم الحج [رواه البخارى].

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

أَبْوَابُ الْعُمْرَةِ

BU BÂB, ÖMRENİN HÜKMÜNE VE FAZÎLETİNE DÂİR HADÎS-İ ŞERÎFLERİ MUHTEVÎDİR

844. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ الْعُمْرَةُ إِلَى الْعُمْرَةِ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُمَا وَ الْحَجُّ الْمَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةُ

TERCEMESİ

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : "*Ömre, kendisiyle öbür ömre arasındaki zaman içinde işlenilen* (küçük) *günâhlara keffârettir.* (Kendisinde riyâ ve süm'a bulunmayan) *hacc-ı mebrûrün de sevâbı, bâzı günahların afvına munhasır olmayıp Cennet* (e dâhil olmak) *dır*" buyurduğu Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Ebû Zerr-i Herevî'nin Müstemlî'den vâkı' olan rivâyetinde bu bâbın unvânı: (ابواب العمرة باب وجوب العمرة وفضلها) sûretindedir. Bu cihetle yukarıdaki tercememizde buna işâret ettik. Ebû Zer'den başkalarının Müstemlî'den rivâyetlerinde (ابواب العمرة) kaydı yoktur. Asîlî

ve Kerîme rivâyetleri ise yalnız (ابواب العمرة) dir. Ve müellif Zebîdî'nin muhtârıdır.

(*Ömre*), lûgaten kasd ü ziyâret demektir. Şerîat ıstılāhında: bir vakit ile mukayyed olmayarak husûsî şerâite tevfîkan Beyt-i Harâm'ı ziyâret etmektir.

Ömrenin vâcib veyâhud sünnet olduğunda ihtilâf edilmiştir: İmam Buhârî bu bâbın unvânında delîl-i vücûb olarak Abdullāh İbn-i Ömer ile Abdullāh İbn-i Abbâs *radiyallāhu anhüm*'den şu kavillerini ta'lîkan rivâyet ediyor:

Abdullāh İbn-i Ömer: Hiç bir insan yoktur, ancak ona, bir hac ve bir ömre borçtur, demiştir[1].

Buhârî'nin bu ta'lîkını, İbn-i Ebî Şeybe İbn-i Ömer'den mevsûlen şöyle rivâyet etmiştir: Allāh'ın yarattığı hiç bir ferd yoktur, ancak ona, bir hac ile bir ömre iki vâcib olarak borçtur. İbn-i Huzeyme'nin, Dârekutnî'nin, Hâkim'in de bu sûretle rivâyetleri vardır. Bunların rivâyetlerinin sonunda: "*Hac ve Ömre, yolculuğa gücü ve mâlî kudreti müsâid olanlara vâcibtir. Birden ziyâdesi de tetavvu'dur, hayırdır*" ziyâdesi vardır[2]. Sâid İbn-i Arûbe de İbn-i Ömer'den: hac ve ömre iki farzdır, dediğini rivâyet etmiştir.

Abdullāh İbn-i Abbâs da: Allâhu Teâlâ'nın Kitâbında ömre, hacca mukārin olarak zikredilerek: (*Hac ile ömreyi Allah rızâsı için tamamlayınız!*) buyurulmuş olmasına nazaran ömre vâcibtir, demiştir[3]. Buhârî'nin bu ta'lîkını da İmam Şâfiî *Müsned*'inde mevsûlen İbn-i Abbâs'tan rivâyet etmiştir. Beyhakî'nin *Ma'rifeti*'nde rivâyetine göre, İmam Şâfiî Hazretleri: "*Kur'ân'ın zâhirine, ehl-i ilmin de benim nazarımda en kuvvetli olan içtihâdına istinâd ederek ve Allah'tan tevfîk u inâyet dileyerek derim ki, bence bu mes'elede hakka en çok benzeyen hüküm, ömrenin vâcib olmasıdır. Çünkü Cenâb-ı Hak ömreyi hacca mukārin olarak zikretmiştir. Resûlullāh hacdan evvel ömre etmiştir.*

---

[1] و قال ابن عمر رضى الله عنهما: ليس احد الا و عليه حجة و عمرة [رواه البخارى]

[2] و وصله ابن ابى شيبة عن ابى خالد الاحمر عن ابن جريج، عن نافع، عن ابن عمر كان يقول: ليس من خلق الله تعالى احد الا و عليه حجة و عمرة واجبتان. و رواه ابن خزيمة و الدار قطنى و الحاكم من طريق ابن جريج عن نافع عنه مثله بزيادة، من استطاع الى ذلك سبيلا، فمن زاد على هذا فهو تطوع و خير [عمدة القارى: ج ٥، ص٣]

[3] قال ابن عباس رضى الله عنهما انها لقرينتها فى كتاب الله تعالى: (و اتموا الحج و العمرة لله) [رواه البخارى]

Hac gibi ömrede de mîkat, ihram ve tavaf, sa'y, halk u taksîr ile ihramdan çıkmak mesnûn olmuştur. Şu fark ile ki, hacda ömre üzerine ziyâde kılınmış menâsik vardır" [*Kastalânî:* C. 3, S. 297].

Fakat ömrenin vücûbuna kāil olmayanlar, (و اتموا الحج و العمرة لله) kavl-i şerîfinin âşikâr olan sevkı, hac ve ömrenin şürû' edildikten sonra ikmâline ma'tuftur. Bunu, bundan sonra (فان احصرتم فما استيسر من الهدى)* kavl-i şerîfinin ta'kîb etmesi ve Beyt-i şerîfi ziyârete ihramlanıp da Beyt'e vusulden ve hac ile ömreyi itmâm ve ikmâl etmekten kalırsanız Beyt-i Şerîf'e kolayınıza gelen bir kurban hediye edip gönderiniz, buyurulması da başlanılan bir hac veya bir ömrenin ikmâline mâtuftur. Hac veya ömreye şürû' ve iltizâm ile vücûbun sübûtu hakkında ise ulemânın ihtilâfı yoktur. Ömrenin gerek vücûbuna, gerek istihbâbına kāil olanların hepsi şürû' ile mülzem olmakta ittifâk etmişlerdir.

Tirmizî de: İmam Şâfiî'nin "*Ömre sünnettir, fakat ehl-i ilimden terkine ruhsat veren hiç bir kimse bilmiyorum. Ömrenin tetavvû' olduğunu isbât eder ortada bir delîl de yoktur*" dediğini nakletmiştir. Tirmizî'nin bu nakli hakkında Zeynüddîn-i Irâkî diyor ki: "*İmam Şâfiî ömre, terki câiz olmayan bir sünnettir*" demekle vâcib değildir, demek istemiyor. Belki vücûb derecesinde müekked bir sünnet olduğunu kabûl ediyor. Ebû Ömer de İmam Şâfiî'den ve bir rivâyette Ahmed İbn-i Hanbel'den: "*Ömre vâcib değildir*" dediklerini nakletmiştir ki, bu kavil İbn-i Mes'ûd'dan da menkuldür. İmam Ebû Hanîfe ile ashâbı ve İmam Mâlik de adem-i vücûbuna kāil olmuşlardır. Şu halde ömrenin sünnet olduğu hakkındaki mezheb, iktisâb-ı kuvvet etmiş bulunuyor. Bu cihetle mütûn-ı Hanefîyyede "*Ömre sünnetdir*" diye kaydedilmiştir.

Ömre sünnettir, diyen ulemâ da *Kütüb-i Sitte* ashâbının rivâyet ettikleri: (بنى الاسلام على خمس = *İslâm beş esas üzere kurulmuştur*) hadîsi ile ihticâc etmişlerdir. Ve: bu beş şey arasında hac zikredildiği halde ömre zikredilmemiştir, demişlerdir. Bir de Tirmizî'nin rivâyet ettiği Câbir hadîsi ile istidlâl ederler. Câbir *radiyallāhu anh* demiştir ki: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den:

— Ömre vâcib midir? diye sorduklarında Resûlullāh:

* Sûre: 2 (Bakare), âyet: 196

— Hayır, ömre vâcib değildir; fakat ömre etmeniz efdaldir, buyurdu. Tirmizî bu hadîsi naklettikten sonra: Câbir hadîsi, hasen ve sahîh bir hadîstir, demiştir.

Muhakkık İbn-i Humam da *Fethü'l-Kadîr*'de: Câbir hadîsi hüsünden aşağı bir dereceye tenzîl edilemez. Hadîs-i hasen ise bi'l-ittifak hüccettir.

İmam Ebû Hanîfe'ye göre senenin beş gününde ömre etmek mekruhtur: Arefe günü, Nahir (Kurban bayramının ilk) günü, eyyâmı teşrık (ki bayramın ikinci, üçüncü, dördüncü günleri). İmam Ebû Yûsuf ise, yevm-i Nahri istisnâ ederek, dört gün mekruhtur, demiş.

Mevzûu-bahsimiz olan Ebû Hüreyre hadîsine gelince: Bu hadîste ömrenin hükmüne, vücub ve istihbâbına teallûk eder bir cihet yoktur. Yalnız ömrenin fazîleti bildirilmiş ve iki ömre arasında işlenilen günâhın ma'füv olduğu haber verilmiştir. Bu afvolunan günâhın, kebâir olmayıp küçük günahlardan ibâret olduğu takyîd edilmiştir. Nasılki, iki Cum'a arasındaki günahların afvına dâir tebşîrin de küçük günahlara âid olduğu Cum'a bahsinde geçmiştir. Hac ile ömrenin fazîleti hakkında şeref-vârid olan ahâdîsi şerîfe pek çoktur. Bunları Hâfız Bedrüddîn-i Aynî *Umdetü'l-Kârî*'de toplamıştır.

845. عَنِ ٱبْنِ عُمَرَ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ ٱلْعُمْرَةِ قَبْلَ ٱلْحَجِّ فَقَالَ لَا بَأْسَ وَ قَالَ ٱعْتَمَرَ ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَبْلَ أَنْ يَحُجَّ .

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'dan hacdan evvel (îfâ edilen) ömre (nin hükmü) sorulmuş, o da : beis yoktur, diye cevâb vermiş, ve : Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* de haccetmezden evvel ömre etti, demiştir.

846. وَ عَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ قِيلَ لَهُ كَمِ اعْتَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ أَرْبَعاً إِحْدَاهُنَّ فِي رَجَبٍ قَالَ السَّائِلُ فَقُلْتُ لِعَائِشَةَ يَا أُمَّاهْ أَلَا تَسْمَعِينَ مَا يَقُولُ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمٰنِ قَالَتْ مَا يَقُولُ قَالَ يَقُولُ إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ اعْتَمَرَ أَرْبَعَ عُمْرَاتٍ إِحْدَاهُنَّ فِي رَجَبٍ قَالَتْ يَرْحَمُ اللّٰهُ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمٰنِ مَا اعْتَمَرَ عُمْرَةً إِلَّا وَ هُوَ شَاهِدُهُ وَ مَا اعْتَمَرَ فِي رَجَبٍ قَطُّ .

Tercemesi

Mücâhid diyor ki, bir kerre Urve İbn-i Zübeyr ile (Medîne de) Mecsid (-i Şerîf) e girdik. Abdullāh İbn-i Ömer'i Hazret-i Âişe'nin hücresine istinâd eder bir halde bulduk. Bâzı kimseler de Mescid'de Duhâ namazı kılıyorlardı. İbn-i Ömer'e, bunların Duhâ namazı için Mescid'e toplanmalarının hükmünü sorduk. İbn-i Ömer:

— Bid'attir, diye cevâb verdi. Sonra Urve, İbn-i Ömer'e :

— Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* kaç kerre ömre etti, diye sordu. İbn-i Ömer:

— Birisi Receb'de olmak üzere dört ömre eyledi, diye cevâb verdi. İbn-i Ömer'in bu son cevâbındaki hatâyı kendisine reddetmeği muvâfık bulmadık. (Bu sırada) biz, Ümmü'l-mü'minîn Âişe'nin, odasında misvâk kullandığını işitiyorduk. (Müsâadeleri alınarak girdiğimizde) Urve (halası sıfati) Âişe'ye :

— Anneciğim! Ebû Abdurrahmân (Abdullāh İbn-i Ömer) in ne söylediğini işittin mi? diye sordu. Hazret-i Âişe:

— Ne söylüyor?, dedi. Urve İbn-i Zübeyr:

— İbn-i Ömer, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in, birisi Receb'te olmak üzere dört ömre ettiklerini söylüyor, dedi. (Hazret-i) Âişe:

— Allāh, Ebû Abdurrahmân'a rahmet etsin! Resûlullāh'ın îfâ buyurduğu ömrelerin hepsine kendisi şâhid olmuştur. Halbuki Resûlullāh Receb ayında kat'iyyen ömre etmemiştir, diye cevab verdi[1].

İZÂHI

Bu hadîsin asıl râvîleri ve sâilleri ile süal ve cevâbın zaman ve mekân-ı cereyânı ihtisâr için tamâmen tayyedilerek *Tecrîd*'e alınmamıştır. Buhârî'deki metn-i aslî, ilmî ve târihî bir kıymeti hâiz bulunduğundan burada terceme etmeği ve metn-i aslîyi de not olarak göstermeği muvâfık bulduk.

847. عَنْ أَنَسٍ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ أَنَّهُ سُئِلَ كَمِ ٱعْتَمَرَ ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَرْبَعاً عُمْرَةَ ٱلْحُدَيْبِيَةِ فِى ذِى ٱلْقَعْدَةِ حَيْثُ صَدَّهُ ٱلْمُشْرِكُونَ وَعُمْرَةً مِنَ ٱلْعَامِ ٱلْمُقْبِلِ فِى ذِى ٱلْقَعْدَةِ حَيْثُ صَالَحَهُمْ وَعُمْرَةَ ٱلْجِعْرَانَةِ إِذْ قَسَمَ غَنِيمَةَ أُرَاهُ حُنَيْنٍ

---

[1] عن مجاهد قال دخلت انا و عبداقه بن الزبير المسجد. فاذا عبداقه بن عمر رضى الله عنهما جالس الى حجرة عائشة رضى اقه عنها و اذا ناس يصلون فى المسجد صلاة الضحى، قال فسألناه عن صلاتهم. فقال بدعة. ثم قال له كم اعتمر النبى صلى الله عليه و سلم؟ قال اربع، احداهن فى رجب. فكرهنا ان نرد عليه. قال: و سمعنا استنان عائشة ام المؤمنين فى الحجرة. فقال عروة يا اماه! الا تسمعين ما يقول ابو عبد الرحمن؟. قالت ما يقول؟ قال: يقول ان رسول الله صلى الله عليه و سلم الحديث.

قُلْتُ كَمْ حَجَّ قَالَ وَاحِدَةً وَ فِي رِوَايَةٍ أَنَّهُ قَالَ اعْتَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَيْثُ رَدُّوهُ وَ مِنَ الْقَابِلِ عُمْرَةَ الْحُدَيْبِيَةِ وَ عُمْرَةً فِي ذِي الْقَعْدَةِ وَ عُمْرَةً مَعَ حَجَّتِهِ .

TERCEMESİ

Enes (İbn-i Mâlik) *radiya'llāhu anh*'ten (Hassân'ın) rivâyetine göre (Katâde tarafından Hazret-i) Enes'e :

— Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* kaç ömre etti, diye sorulmuş. Enes İbn-i Mâlik cevâben :

— Dört Ömre etti : 1) Hudeybiye ömresidir ki, Resûlullāh'ı müşrikler (Mekke'ye duhulden) men' ettikleri zaman (Hicret'in altıncı yılı) Zilka'de'sinde, 2) (Kazâ) ömresidir ki, Resûlullāh'ın Kureyş ile yaptığı musâlehanâme târihinin gelen senesi Zilka'de'sinde, 3) Ci'râne ömresidir ki, zannedersem Huneyn ganîmetinin taksîmi senesi (olan sekizinci Hicret yılı) nda, (Katâde tarafından) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in kaç haccettiği de Enes'ten soruldu, o da :

— Bir haccetti, diye cevâb verdi.

(İbn-i Hemmâm'ın) rivâyetine göre (Hazret-i) Enes şöyle cevâb vermiştir :

— Resûlullāh dört ömre etti : 1) Kureyş müşrikleri Resûl-i Ekrem'i Mekke'ye duhulden men' ettikleri sene ki Hudeybiyye ömresi, 2) Hudeybiyye'den sonra gelen senedeki (Kazâ ömresi), 3) (sekizinci sene) Zilka'de (sin) de Ci'râne ömresi, 4) Vedâ Haccı ile yaptığı ömredir.

İZÂHI

Bu hadîsin Katâde'den gelen rivâyet tarîkı ikidir. Birisi Hassan, öbürüsü Hemmâm tarîkı. Birinci rivâyet tarîkında tercemede

görüldüğü vechile dördüncü Haccetü'l-Vedâ' ömresi haccın zımnında zikredilmiş addolunabilirse de, tasrîh edilmemiştir. Müellif Buhârî bu noksânı Hemmâm vâsıtasiyle gelen ikinci tarîk-ı rivâyetle tamamlamıştır.

Buhârî metninde bu iki rivâyet ayrı ayrı zikredildiği halde müellif Zebîdî kemâl-i hazâkatle ihtisâr ederek bunları birleştirmiştir.

848. عَنِ ٱلْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ ٱعْتَمَرَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فِي ذِي ٱلْقَعْدَةِ قَبْلَ أَنْ يَحُجَّ مَرَّتَيْنِ .

Tercemesi

Berâ' İbn-i Âzib *radiya'llāhu anhümâ*'dan : "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem haccetmezden evvel Zilka'de'de iki def'a ömre etti*" dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Berâ' *radiyallāhu anh*'in rivâyeti, Ömre-i Nebevî'nin dört olduğu hakkındaki rivâyetlere zâhiren mugāyir görülürse de hakîkatte değildir. Çünkü Berâ' Hudeybiyye ömresini tam olmadığı için ömreden addetmiyor. Haccetü'l-Vedâ'daki ömreyi de hacca tâbi' addetmiş olsa gerek.

Gerek bu, gerek bundan evvelki Enes İbn-i Mâlik hadîslerinden sarâhatle anlaşıldığına göre, Resûl-i Ekrem'in dört ömresinin dördü de Zilka'de ayında edâ edilmiştir. Nasıl ki, Hazret-i Âişe ve İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm*'den rivâyet edilen bir haberde Resûl-i Ekrem'in Zilka'de'den başka zamanda ömre etmediği bildirilmiştir. Haccetü'l-Vedâ' esnâsında ömre-i Nebevî'nin Zilhicce'de vukûu yukarıdaki umûmî kāideye münâfî değildir. Çünkü bunun ihrâmına Zilka'de ayında girilmişti. Müslim'in *Sahîh*'inde bu

bâbta Enes İbn-i Mâlik'ten sarih bir rivâyeti de vardır, ve şöyledir:

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* dört def'a ömre etti. Bunların dördü de Zilka'de ayında idi. Yalnız Haccetü'l-Vedâ' ömresi bundan müstesnâdır.

Dârekutnî Hazret-i Âişe'den Ramazan'da da bir ömre-i Nebevî rivâyet etmiş ise de huffâz-ı muhaddisîn bunun bir galat-ı rivâyet olduğunu bildirmişlerdir. Ebû Dâvud'un *Sünen*'inde Hazret-i Âişe'den bir rivâyeti vardır ki, bunda da Resûl-i Ekrem'in Şevval'de bir ömre ettiğini bildiriyor ki, Ci'râne olsa gerek. Çünkü Resûl-i Ekrem Efendimiz Huneyn seferine Şevvâl ayında çıkmıştı. Zilka'de'de ihramlanmıştı. Bu sebeble Ci'râne ömresi de Zilka'de'den addolunurdu. Ebû Dâvud'un bu rivâyetinde Şevvâl rivâyet edilmesi, Hudeybiyye seferine Şevval'de çıkılmış olmasından dolayıdır. [*Kastalânî*].

849. عَنْ عَبْدِ ٱلرَّحْمٰنِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ
ٱلنَّبِيَّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَهُ أَنْ يُرْدِفَ عَائِشَةَ وَيُعْمِرَهَا
مِنَ ٱلتَّنْعِيمِ وَأَنَّ سُرَاقَةَ بْنَ مَالِكِ بْنِ جُعْشُمٍ لَقِيَ ٱلنَّبِيَّ
صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَرْمِيهَا بِٱلْعَقَبَةِ فَقَالَ أَ لَكُمْ
هٰذِهِ خَاصَّةً يَا رَسُولَ ٱللّٰهِ قَالَ لَا بَلْ لِلْأَبَدِ .

TERCEMESİ

Abdurrahmân İbn-i Ebî Bekr *radiya'llāhu anhümâ'*-dan şöyle rivâyet edilmiştir :

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Abdürrahmân'a (hemşîresi Hazret-i) Âişe'yi devesinin arkasına bindirip Ten'îm'-den (ihramlayarak) ömre ettirmesini emir buyurdu. Sürâka İbn-i Mâlik İbn-i Cu'şum da Nebî *salla'llāhu aleyhi ve*

sellem'e (Minâ'da), Akabe'de, Akabe cemresini atarken mülâkî oldu da :

— Yâ Resûla'llāh! Hac aylarında ömre yapmak Zât-ı Risâlet-Penâhîlerine mi mahsustur? diye sordu. Resûlullāh da :

— Hayır, yalnız bize has değildir. Belki (hükmü umûmîdir), Kıyâmete kadar dâimîdir, buyurdu.

Î Z Â H I

Haccı fesh ile ömreye tahvîl hakkında tercemesi (773) numara ile geçen hadîs-i şerîfin îzâhında Hazret-i Ömer ile Ebû Mûse'l-Eş'arî *radiya'llāhu anhümâ* arasındaki ihtilâfı bildirirken tahvîl ile temettüün cevâzı hakkında icmâ' mün'akid olduğunu bildirmiştik. Bu hadîs de temettüün cevâzını ifâde eder. Câhiliyet devrinde Eşhür-i hacda ömre etmezlerdi. Bu sebeble Sürâka: hac aylarında ömre etmek bu seneye ve yalnız size mi mahsustur? diye Resûl-i Ekrem'den sormuştu. Resûl-i Ekrem de bunun dâimî ve ebedî olduğunu bildirmiştir.

850. حَدِيثُ عَائِشَةَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهَا فِى ٱلْحَجِّ تَكَرَّرَ كَثِيراً وَ قَدْ تَقَدَّمَ بِتَمَامِهِ وَ عَنْهَا رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهَا فِى رِوَايَةٍ أَنَّ ٱلنَّبِىَّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ لَهَا فِى ٱلْعُمْرَةِ وَ لٰكِنَّهَا عَلٰى قَدْرِ نَفَقَتِكِ أَوْ نَصَبِكِ .

TERCEMESİ

Hac hakkında Âişe *radiya'llāhu anhâ*'nın hadîsi kesretle tekerrür etmiş ve tamâmı (nın rivâyeti) geçmiştir. Yine Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan gelen bir rivâyette Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Âişe-i Sıddîka'ya ömre hakkında : "*lâkin ömre*

(nin ecri) *senin infâk* (ının derecesi) *ne*, *veyâhud* (iltizâm ettiğin) *tâb ü meşakkatin* (nev'ine) *göredir*" buyurmuştur.

Î Z Â H I

Müellif merhûmun mükerreren ve tamâmen geçtiğine işâret ettiği Âişe-i Sıddîka hadîsi (762, 782, 783, 784, 792, 793, 809, 816, 826, 832, 833) rakkamlariyle tercemeleri geçmiştir. Ve hakîkaten Kitâbü'l-Hacc'ın bir çok bâblarında Hazret-i Âişe hadîsinin bir parçasiyle istişhâd edilmiştir. Burada da ömrenin fazîleti, ve derece-i ecr ü sevâbı, mâlî veyâ bedenî ihtiyar olunan infak ve ihsânın, tâb ü meşakkatin nev'iyle mütenâsib olduğu bildirilmiştir.

(*Ev*) edâtı ya tenvî' içindir, kelâm-ı Risâlet-Penâhî'den ma'dud-tur ki, tercemede bunu ihtiyâr ettik. Yâhud terdîd içindir. Râvînin zabtındaki şekk ü tereddüdünü ifâde etmiş olur.

851. عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّهَا كَانَتْ كُلَّمَا مَرَّتْ بِٱلْحَجُونِ تَقُولُ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَى مُحَمَّدٍ لَقَدْ نَزَلْنَا مَعَهُ هٰهُنَا وَ نَحْنُ يَوْمَئِذٍ خِفَافٌ قَلِيلٌ ظَهْرُنَا قَلِيلَةٌ أَزْوَادُنَا فَاعْتَمَرْتُ أَنَا وَ أُخْتِي عَائِشَةُ وَ الزُّبَيْرُ وَ فُلَانٌ وَ فُلَانٌ فَلَمَّا مَسَحْنَا ٱلْبَيْتَ أَحْلَلْنَا ثُمَّ أَهْلَلْنَا مِنَ ٱلْعَشِيِّ بِٱلْحَجِّ .

TERCEMESİ

Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'in kızı Esmâ' *radiya'llāhu anhâ*'dan (Abdullāh İbn-i Keysân'ın rivâyetine göre) Esmâ' her ne zaman Hacun mevkiine uğrarsa şöyle dermiş : Allāh, (Resûlü) Muhammed'e salât (ve selâm) buyursun!

Resûlullāh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem* ile biz, (esnâ-yi) hacda) bu Hacun mevkiine inmiştik. O günlerde biz, yükü hafif, biniti az, azıkları az kimselerdik. Ben, kardeşim Âişe, Zübeyr ve (bizim gibi hedy sevk etmeyen) fülân ve fülân (haccı fesh ile) ömre ettik. Biz, Beyt-i tavâf edip (saʻy ve taksîrden sonra) ihramdan çıktık ve sonra hac için yeniden ihrâma girdik.

Î Z Â H I

Hadîsin birinci kısmında kavis içinde gösterilen ziyâdeler Müslim'in rivâyetinden alınmıştır. Bu da fesh-i haccın ve ömreye rucûʻ ile temettüün cevâzını ifâde eden ahâdîs-i şerîfe cümlesindendir. (*Mesh*) ile maksûd, tavaftır. Tavaf, saʻy, halk veyâ taksîrden sonra ihramdan çıkıldığı halde yalnız tavâf zikredilip de öbürlerinin terk edilmesi, vâzıh olmasından dolayıdır.

852. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ كَانَ إِذَا قَفَلَ مِنْ غَزْوٍ أَوْ حَجٍّ أَوْ عُمْرَةٍ يُكَبِّرُ عَلَى كُلِّ شَرَفٍ مِنَ الْأَرْضِ ثَلَاثَ تَكْبِيرَاتٍ ثُمَّ يَقُولُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ آيِبُونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ سَاجِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ صَدَقَ اللّٰهُ وَعْدَهُ وَ نَصَرَ عَبْدَهُ وَ هَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ .

Tercemesi

Abdullāh İbn-i Ömer *radiyaʼllāhu anhümâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bir gazâdan, bir hacdan, bir ömreden döndüğünde her yüksek mahalde üç kerre tekbir getirir, sonra şöyle duâ buyururdu : Lâ ilâhe il-la'llāhü vahdeh; lâ şerîke leh; lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamd; ve hüve alâ külli şey'in kadîr. Âyibûne, Tâibûne, Âbidûne, Sâcidûn; li-Rabbinâ hâmidûn. Sadaka'llāhü va'deh ve nasara abdeh ve hezeme'l-ahzâbe vahdeh "=*Yâ Rab! Sen'den başka ma'bud yoktur, yalnız Sen varsın!. Sen'in şerîkin yoktur. Bütün mülk Sen'indir, bütün hamd de Sen'indir. Allāh, her şey'e kādirdir. Allāh'ım! Biz Sana* (, bize bahşettiğin ana vatana) *yöneldik*; (günahlarımızdan) *tevbe ediyoruz; biz, ancak Rabbımıza ibâdet, Rabbımıza secde, Rabbımıza hamd ederiz. Cenâb-ı Hak va'dinde sâdıktır; kuluna nusrat etmiştir, yalnız başına bütün* (eyyâm ü mevâtindeki) *şirk bölgelerini dağıtmıştır*".

853: عَنِ ٱبْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا قَدِمَ ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَكَّةَ ٱسْتَقْبَلَهُ أُغَيْلِمَةُ بَنِى عَبْدِ ٱلْمُطَّلِبِ فَحَمَلَ وَاحِداً بَيْنَ يَدَيْهِ وَ اٰخَرَ خَلْفَهُ .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

(Mekke'nin fethi günü) Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i, Abdülmuttalib evlâdının oğlancıkları istikbâl etmişlerdi. Resûlullāh (bunlardan) birisini (devesinin) önüne, öbürüsünü de arkasına bindirdi.

***

854. عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَا يَطْرُقُ أَهْلَهُ كَانَ لَا يَدْخُلُ إِلَّا غُدْوَةً أَوْ عَشِيَّةً .

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den : "*Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem* (seferden dönüşünde) *âilesi* (nezdi) *ne geceleyin gelmezdi. Ya kuşluk vakti veyâhud zevâl ile akşam arası bir zamanda gelirdi*" dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

(طروق = *Turûk*), gece gelişine denir. (عشى = *Aşiy*), ekseriyetle akşamla yatsı arasındaki zamâna ıtlâk olunursa da burada zevalden akşama kadar imtidâd eden zaman ma'nâsı matlubdur.

855. عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنْ يَطْرُقَ أَهْلَهُ لَيْلاً :

TERCEMESİ

Câbir *radiya'llāhu anh*'ten : "*Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem* (kişinin seferden) *âilesi* (nezdi) *ne gece gelmesini nehyeyledi*" dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Bu nehiy, nehy-i tenzîhîdir. Nehyin sebebi de âilesinin kusûrunu araştırır, veyâhud âilesince setri mültezem bir aybın keşfini dilermiş gibi âile içinde nâ-hoş bir hissin uyanması ihtimâlidir. Âile râbıtasını gevşetecek bu nevi' vâhimeyi gıcıklayan şeylerden ictinab

edilmesini âmir pek çok vesâyâ-yi Nebeviyye vardır. Meselâ kadın kirli, iş elbîsesi içinde iken yanına zevcin takarrübden ictinâbını tavsiye etmesi bu cümledendir.

(*Turûk*) lâfzından gece mefhûmu anlaşılmakla berâber bir de (leylen) vârid olması te'kîd için olacaktır.

856. عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِذَا قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ فَأَبْصَرَ دَرَجَاتِ ٱلْمَدِينَةِ أَوْضَعَ نَاقَتَهُ وَ إِنْ كَانَتْ دَابَّةً حَرَّكَهَا وَ زَادَ فِي رِوَايَةٍ مِنْ حُبِّهَا .

TERCEMESİ

Enes (İbn-i Mâlik) *radiya'llāhu anh*'ten şöyle dediğini (râvîsi Humeyd işitmiştir) :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bir seferden dönüp de Medîne'nin yüksek mebânîsini görünce (yollanması için) devesini salıvermek i'tiyâdında idi. Eğer deveden başka bir hayvana râkib bulunursa, onu da (yollanması için) harekete getirirdi. (Hâris İbn-i Umeyr) rivâyetinde : Medîne'ye muhabbetinden dolayı (binidini tahrîk ederdi) ziyâdesi vardır.

İZÂHI

Sâhib-i *Metâli'*, (درجات المدينة) yi Medîne'nin menâzil-i refîası diye tefsîr etmiştir. Müstemlî rivâyetinde "*Derecât*" yerinde "*Devehât*" vârid olmuştur ki, devhanın cem'idir. Ulu ağaç demektir. İmam Ebû Hanîfe büyûtü cesîme ile tefsîr etmiştir. (*Dâbbe*) sûret-i umûmiyede binilen hayvana denir. Burada nâka mukābilinde zikredildiği için dâbbeyi "*deveden başka bir hayvan*" diye tercеme ettik.

857. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ عَنِ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ ٱلسَّفَرُ قِطْعَةٌ مِنَ ٱلْعَذَابِ يَمْنَعُ أَحَدَكُمْ طَعَامَهُ وَ شَرَابَهُ وَ نَوْمَهُ فَإِذَا قَضَى نَهْمَتَهُ فَلْيُعَجِّلْ إِلَى أَهْلِهِ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radıya'llâhu anh*'ten Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir :

Sefer, azabdan (elem veren) bir parçadır. O, sizin yemenizin, içmenizin, uyumanızın tadını kaçırır, intizâmını bozar. Müsâfir, sefere âid işini bitirince âilesi (nezdi) ne dönmeyi ta'cîl etsin!.

İZÂHI

Sahîh-i Buhârî'de bu hadîs-i şerîfin mensûb olduğu bâbın unvânı (و أتوا البيوت من ابوابها =*Evlere, evlerin kapılarından geliniz*) nazm-ı şerîfidir. *Sahîh-i Buhârî*'de bu âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü Berâ' İbn-i Âzib tarafından şöyle bildiriliyor: bu âyet-i kerîme biz Ensârîler hakkında nâzil oldu. Câhiliyet zamânında Ensâr haccedip de evlerine geldiklerinde, evlerinin kapısından girmezlerdi de evlerine, arka (cihetinde açtıkları bir delik) ten girerlerdi. Bir kere Ensâr'dan birisi yine böyle evine geldiğinde delikten değil, evinin kapısından girmişti de bunun bu hareketi ayıplanmıştı. Bunun üzerine: "«و ليس البربان تأتوا البيوت من ظهورها، و لكن البر من اتق و أتوا البيوت من ابوابها»* = *Hakîkî insanlık, evlere arkalarından gelmenizle değildir. Belki insân-ı kâmil, Allah'tan korkandır. Siz de evlere, kapılarından giriniz!*" kavl-i şerîfi nâzil oldu[1].

---

* Sûre: 2 (Bakare), âyet: 189

[1] عن ابن اسحاق قال: سمعت براء بن عازب رضى الله تعالى عنه يقول: نزلت هذه الآية فينا. كانت الانصار اذا حجوا فجاؤا لم يدخلوا من ابواب بيوتهم و لكن من ظهورها فجاء رجل من الانصار فدخل من قبل بابه. فكانه عير بذلك فنزلت: و ليس البر بان تأتوا البيوت من ظهورها و لكن البر من اتقى و أتوا البيوت من ابوابها [رواه البخارى]

İbn-i Huzeyme ile Hâkim'in *Sahîh*'lerinde Câbir *radiyallâhu anh*'den bu bâbtaki rivâyetleri daha mufassaldır. Hazret-i Câbir diyor ki: Kureyş, şöyle bir Hums yâni asâlet-i dîniye iddiâ ve tatbîk ederlerdi. Hâiz-i asâlet olan Kureyşîler ve Harem halkı ihram-pûş oldukları halde evlerine kapılarından girerler, çıkarlardı. Fakat Ensâr ile ehl-i meder ve ehl-i veber yâni köylüler ve hayme-nişîn olanlar ihramlı iken bermu'tâd evlerinin ve çadırlarının kapılarından girip çıkmak hakkını hâiz değillerdi. Ya evlerinin arkalarına açtıkları bir delikten girerler, çıkarlar veyâhud kurdukları bir merdivenden çıkarlar, inerlerdi. Çadır halkı da çadırlarının arkasından girip çıkarlardı. Bir kere Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* bulunduğu bir bostandan çıkarken bostanın kapısından çıkmıştı. Resûl-i Ekrem'le berâber Ensar'dan Kutbe İbn-i Âmir de çıkmıştı. Bunu görenler:

— Yâ Resûla'llâh! Kutbe, fâcir birisidir, dînî bir asâleti yoktur. Ne hakla seninle birlikte kapıdan çıkıyor? demişlerdi. Resûl-i Ekrem İbn-i Âmir'e:

— Nasıl bir cür'etle kapıdan çıktın? diye sordu. İbn-i Âmir:

— Yâ Resûla'llâh, sizin kapıdan çıktığınızı gördüm; ben de öyle yaptım, diye cevâb verdi. Resûl-i Ekrem:

— Amma ben Humsdenim, Kureyşîyim, buyurdu. İbn-i Âmir de:

— Yâ Resûla'llâh! Benim dînim de senin dînindir, dedi. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak bu âyet-i kerîmeyi inzâl buyurdu. Mukātil İbn-i Süleymân da bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde âyetin sebeb-i nüzûlünü bu sûretle îzâh etmiştir [*Umdetü'l-Kārî*].

Mevzûumuz olan Ebû Hüreyre hadîsinde müsâfirin, sefere âid işlerini bitirince âilesi nezdine hareketini tesrî' etmesiyle emr olunması da: âile reisinin âile yuvasından gaybûbeti zamânında âile ihtiyaclarının birikmesi zarûrî bulunduğundan[1] (وجعلكم ملوكا) kavl-i şerîfi mûcibince reîsi bulunduğu âilenin bu ihtiyaclarını bir an evvel tesviye etmesi gâyesine ma'tuftur.[2] (وجعل بينكم مودة ورحمة) kavl-i şerîfiyle mev'ûd olan âile sevgisi, âile rahmet ve saâdeti bu vazîfe-i riyâsetin vakt ü zamânında îfâ edilmesi sûretiyle te'mîn edilir.

---

[1] Sûre: 5 (Maide), âyet: 20
[2] Sûre: 30 (Rûm), âyet: 21

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

أَبْوَابُ الْمُحْصَرِ

BU BÂB, HER HANGİ BİR SEBEBLE HACDAN VEYA ÖMREDEN MEMNÛİYETİN AHKÂMINA DÂİR AHÂDÎS-İ ŞERÎFEYİ MUHTEVÎDİR

Bu unvan yalnız Ebû Zer rivâyetinde cemî' sîgasiyledir. Diğer rivâyetlere müfred sîgasiyle "*Bâb*" tır. Elimizdeki yazma ve basma bütün *Buhârî* nüshalarında ve Aynî, Kastalânî gibi şârihlerin iltizâm ettikleri nüshalarda bu unvân (ابواب المحصر و جزاء الصيد) sûretindedir. Halbuki (Cezâ-yi sayd) bir kaç hadîs sonra husûsî bir unvân olarak gelecektir. Bu cihetle müellif Zebîdî bu unvânı, yalnız Muhsara tahsîs etmiş bulunuyor.

İmam Buhârî *Sahîhinde* bu İhsâr Bâbının unvânında : (فان احصرتم فما استيسر من الهدى ولا تحلقوا رؤسكم حتى يبلغ الهدى محله)* = *İhramlandıktan sonra her hangi mücbir bir mâni' ile hacdan veya ömreden kalırsanız, Kâ'be için kurban nev'inden kolayınıza gelen bir şey, hediye ve tasadduk etmek lâzımdır. Bu hediye, mahalline yâni Kâ'be'ye erişinceye kadar başlarınızı tıraş edip ihramdan çıkmayınız!*) kavl-i şerîfini zikrediyor.

---

* Sûre: 2 (Bakare), âyet: 196

Buhârî bu âyet-i kerîmeden sonra da bu ihsârın, yalnız düşman tarafından gelen memnûiyete munhasır olmadığını, belki hastalık gibi her mânia şümûlü bulunduğunu göstermek üzere de Atâ' İbn-i Ebî Rebâh'ın: (الاحصار من كل شئ يحبسه)[1] kavlini ta'likan rivâyet ediyor ki, İbn-i Ebî Şeybe'nin mevsûlen rivâyetine göre Atâ' : ihsâr, hastalıktan, düşmandan ve sâir bir mâni'den neş'et eder, demiştir[2].

İHSAR MESÂİLİ BİR KAÇ NEV'E AYRILIR.

BİRİNCİ NEVİ', İHSÂRIN LÜGATEN MÂNÂSIDIR : İhsar, kasd edilen bir cihetten men' edilmek mânâsınadır. Hacı için Kâ'be'ye vusûle mâni' hastalık, düşman, parasının zıyâı, her hangi lüzum üzerine devletin men'i gibi sebebler olabilir.

İKİNCİ NEVİ', İHSAR ÂYETİNİN SEBEB-İ NÜZÛLÜDÜR : Bu âyet-i kerîme Hicret-i Seniyye'nin altıncı yılında Kureyş müşriklerinin Resûl-i Ekrem'in Beyt-i Şerîf'e vusûlüne mâni' oldukları sırada Hudeybiye'de nâzil olmuştur. Bu hususta Sûre-i Feth de nâzil olmuştu. Kureyş'in bu mümâneati üzerine Resûl-i Ekrem ve Ashâbının yanlarında getirdikleri kurbanları keserek, tıraş olarak ihramlarından çıkmalarına taraf-ı Sübhânî'den müsâade olunmuştu. Bunun üzerine Resûlullāh Ashâbına yanlarındaki kurbanlarını kesmelerini ve tıraş olmalarını emretti. Fakat Ashâb-ı Kirâm bu emrin nesh ü tebdîl edilmesi ihtimâlini ümîd ederek bu emre icâbet etmekte ağır davrandılar. Nihâyet Resûl-i Ekrem bizzat çıkıp tıraş oldu. Bunun üzerine Ashab da icâbet etti. Fakat bir kısmı tıraş olmayıp saçlarını kestirmekle iktifâ etmişti. Bunun için Resûl-i Ekrem:

---

[1] كذا فى اليونينية. و فى بعض النسخ المتمدة (يحسبه) و عليها شرح القسطلانى.

[2] روى ابن ابى شيبة موصولاً عن عطاء قال : لا احصار الا من مرض او عدوا و امر حابس.

— Allāh başlarını tıraş edenlere rahmet eylesin! diye duâ buyurdu. Ashâb-ı Kirâm :

— Saçlarını kestirenlere de yâ Resûla'llāh! diye duânın şümûlünü temennî ettiler. Üç def'a tekerrür eden bu duâ ve bu temennîden sonra Resûl-i Ekrem üçüncüde saçlarını kestirenlere de duâ buyurdu.

Hüdeybiyye'de Ashâb'tan her yedi kişi müştereken bir deve kurban etmişlerdir. Bu sefere iştirâk eden Ashâb'ın adedi (1400) kişi idi. Hudeybiyye'de konak yerleri de hudûd-ı Hârem hâricinde idi. Bâzı ulemâ da Harem dâhilinde olduğunu kabûl etmişlerdir.

Üçüncü nevi', İhsar âyetinin tefsîridir : İhsârın lûgaten men' ma'nâsına olduğunu bildirmiştik. Şerîat örfünde : hac veyâ ömre için ihramlanan kimsenin mücbir bir mâniin haylûleti ile haccını veyâ ömresini tamamlayamamasıdır. Tavaf ve sa'y ile ihramdan çıkacak olan bir muhrimin böyle bir mâni' ile tavaf ve sa'yedememesi ihramlı kalmasını mûcib olup bundaki derkâr olan müşkülâttan dolayı buna bir mahles-i şer'î olarak taraf-ı ilâhîden deve, sığır, koyun, keçi nev'inden hangisi kolay olursa Beytullāh'a bir kurban hediye edilmesi ve bu kurbanın mahalline vüsûlü üzerine tıraş olup ihramdan çıkılması keyfiyeti ta'lîm buyurulmuştur.

Âyet-i kerîmedeki (هدى = *Hedy*), Zemahşerî'ye göre, (*Hedye*) nin cem'idir. (غرة ، غرى) gibi. Teşdîd ile de kırâet olunmuştur. (Hediyye) nin cem'i olur. (مطيه ، مطى) gibi.

Hudeybiyye'de Resûl-i Ekrem'le Ashâb'ı, küffâr-ı Kureyş'in hıyânet ve husûmetinden emîn olmadıkları için kurbanlarını hudûd-ı Hârem hâricinde kesmeğe mecbûr olmuşlardı. Kurbanın Harem'e vusûlünden emin bulunulursa, kurban Mekke'ye sevk olunur. Ve nâsik, kurban hareme dâhil oluncaya kadar tıraşını te'hîr eder.

DÖRDÜNCÜ NEVİ', HASRIN SEBEB-İ MÛCİBİ HAKKINDADIR. Bu bâbta ulemânın ihtilâfı vardır : Atâ' İbrâhîm-i Nehaî, Süfyân-i Sevrî (*Hasr*) hastalık, düşman, yol parasının zıyâı gibi Beyt'e girilmeğe mâni' muhtelif sebeblerin haylûleti ile hâsıl olur. Bu ictihad, İmam Ebû Hanîfe ile ashâbının mezhebidir. İbn-i Mes'ûd, İbn-i Abbâs, Zeyd İbn-i Sâbit *radiya'llāhu anhüm*'den mervî olan da budur. Bir kısım ulemâ da ki, Leys İbn-i Sa'd, Mâlik, Şâfiî, Ahmed, İshak Hazarâtıdır; bunlar da ihsar, ancak düşmanla tahakkuk eder, hastalık ve emsâli sebeblerle ihsar olmaz, demişlerdir. Abdullāh İbn-i Ömer'in ictihâdı da böyledir.

BEŞİNCİ NEVİ', HEDYE DÂİRDİR : İbn-i Abbâs hediy, deveden, sığırdan, koyundan, keçiden olur, demiştir. Süfyân-i Sevrî'nin Saîd İbn-i Cübeyr vâsıtasiyle İbn-i Abbâs'tan gelen bir rivâyetinde de : Hediy kurbanından en kolay olanı koyundur, demiştir. Atâ', Mücâhid, Tâvus, Ebü'l-Âli'ye, Muhammed İbn-i Hüseyn, Abdurrahmân İbn-i Kāsım, Şa'bî, Nehaî, Hasen, Katâde, Dahhâk, Mukātil'in ictihadları da böyledir. Eimme-i erbeanın mezhebleri de budur. İbn-i Ebî Hâtem'in tahrîcine göre, Hazret-i Âişe ile İbn-i Ömer : Hediy, deve ile sığırdan olur, demişlerdir. Sâlim, Kāsım, Urve, Saîd İbn-i Cübeyr'den de bu sûretle rivâyet edilmiştir. Bunların istinâd ettikleri delil Hudeybiye kıssasıdır ki, bu rivâyet sâhiblerinden hiç birisi, Resûl-i Ekrem'in Hudeybiyye ihrâmından çıkmak için koyun kestiğini rivâyet etmemişlerdir. Bu bâbtaki rivâyetler deve, sığır kesildiği merkezindedir. Ezcümle *Sahîhayn*'de Câbir'den gelen rivâyette Müşârün-ileyh Hazretleri : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Hudeybiye'de bizden her yedi kişinin müştereken bir deve veya sığır kesmemizi emretmişti, diyor. İbn-i Abbâs'tan Abdürrezzâk'ın rivâyetinde de zenginin, deve, buna kudreti yetmezse

sığır, buna da gücü yetmezse koyun kurban etmesi bildirilmiştir.

858. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَدْ أُحْصِرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَحَلَقَ رَأْسَهُ وَ جَامَعَ نِسَاءَهُ وَ نَحَرَ هَدْيَهُ حَتَّى اعْتَمَرَ عَاماً قَابِلاً .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Hudeybiyye ömresinde Kâ'be'den) men' edilmişti, Resûlullāh başını tıraş etti; kadınlarına yaklaştı; kurbanını kesti; nihâyet gelen sene ömre eyledi.

İZÂHI

Bu hadîsi, Buhârî Mu'temirin İhsârına dâir açtığı bâbında zikretmiştir. Bu hadîsten evvel Buhârî'nin *Sahîh*'inde ihsar hakkında İbn-i Ömer'den de iki rivâyeti vardır.

1) Buhârî'nin Nâfi'den rivâyetine göre, Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anh*, (Haccâc'ın Abdullāh İbn-i Zübeyr ile mukātele için Mekke üzerine bir ordu ile yürüdüğü) fitne senesinde ömre niyetiyle Mekke'ye gitmek istemişti. (Çocukları tarafından) kendisine:

— Bu fitne sebebiyle korkarız ki, sizin Beyt'i ziyâretinize mâni' olurlar, denildi de İbn-i Ömer:

— Eğer ben Beyt-i Şerîf'i ziyâretten men' olunursam, ben de Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'le işlediğimizi yaparım, dedi. Ve telbiye ederek ömre niyetiyle (Zülhuleyfe'de) ihramlandı. Şundan dolayıdır ki: Resûlullāh da Hudeybiyye senesinde (böyle) ömre niyetiyle ihramlanmıştı[1].

---

[1] عن نافع، ان عبد الله بن عمر رضى الله عنهما خرج الى مكة معتمراً فى الفتنة. قال: ان صددت عن البيت صنعت كما صنعنا رسول الله صلى الله عليه و سلم. فاهل بعمرة من اجل ان رسول الله صلى الله عليه و سلم كان اهل بعمرة عام الحديبية [اخرجه البخارى] .

2) Buhârî'nin yine Nâfi'den rivâyetine göre, İbn-i Ömer'in iki oğlu Ubeydullâh ile Sâlim, Nâfi'e haber verip demişler ki: Şam askeri Haccâc'ın kumandasında Abdullâh İbn-i Zübeyr ile mukâteleye geldikleri gece, biz, babamız Abdullâh İbn-i Ömer'e:

— Bu sene haccetmemenizde hiç bir mahzur yoktur. Biz, seninle Beyt arasına hâil olunmasından endîşe ediyoruz, dedik. Cevâben:

Biz, Hudeybiye senesinde Resûlullâh'la berâber çıktığımızda, küffâr-ı Kureyş Beyt'e varmağa mâni' oldular. Nebî *sallaʼllâhu aleyhi ve sellem* kurbanını kesti; başını tıraş etti (;ihrâmından çıktı). Sizi işhâd ederim ki: ben, kat'î sûrette ömre etmeği (nefsime) vâcib kıldım. Allah dilerse ben, Mekke'ye giderim. Beyt ile benim aram boş bırakılırsa Beyt'i tavaf ederim, (menâsiki tamamlarım). Eğer Beyt ile benim arama hâil olurlarsa, ben de Resûlullâh ile berâber (Hudeybiyye'de) bulunduğum zaman Resûlullâh'ın işlediği gibi işler (kurban keserek, tıraş olarak ömre ihrâmından çıkar) ım, dedi. Ve Zülhuleyfe'de ömre niyetiyle ihrâma girdi. Bir saat gittikten sonra:

— İhsar ile tehallülün cevâzında hac ile ömrenin ikisi de birdir; aralarında fark yoktur; şâhid olunuz ki ben, ömremle berâber haccı kendime vâcib kıldım, di (ye hacc-ı kırâna niyet et) di. Ve yevm-i nahirde kurban kesinceye kadar ihramdan çıkmadı. Ve:

— Karin bi'l-hac olan muhrim Mekke'ye dâhil olduğunda Beyt'i bir kere tavâf edinceye kadar ihramdan çıkamaz, dedi[1].

Hadîsin bu son fıkrası, karin bi'l-hac olan muhrim iki tavâfa muhtac olmaz, diyen fukahânın mezhebine delîl olabilir. Hanefî mezhebinde ise, karin için de iki tavaf lâzımdır. Ve bu bâbda başkaca delilleri vardır.

---

[1] عن نافع: ان عبيد الله بن عبد الله و سالم بن عبد الله اخبراه انهما كلما عبد الله بن عمر رضى الله عنهما ليالى نزل الجيش بابن الزبير فقالا: لا يضرك ان لا تحج العام انا نخاف ان يحال بينك و بين البيت. فقال: خرجنا مع رسول الله صلى الله عليه و سلم فحال كفار قريش دون البيت. فنحر النبى صلى الله عليه و سلم هديه و حلق رأسه و اشهدكم انى قد اوجبت العمرة ان شاء الله انطلق. فان خلى بينى و بين البيت طفت. و ان حيل بينى و بينه فعلت كما فعل النبى صلى الله عليه و سلم و انا معه. فاهل بالعمرة من ذي الحليفة. ثم سار ساعة، ثم قال: انما شأنهما واحد، اشهدكم انى قد اوجبت حجة مع عمرتى. فلم يحل منهما حتى حل يوم النحر و اهدى. و كان يقول: لا يحل حتى يطوف طوافا واحدا يوم يدخل مكة [اخرجه البخارى فى باب اذا احصر المعتمر]

Bu hadîsten müstefâd olan bir hükm-i fıkhî de haccı ömreye idhâlin cevâzıdır. Fakat fukahânın cumhûruna göre, bir mu'temirin ömreye haccı idhâl edebilmesi, ömre tavâfına şurû' etmemiş olmakla meşruttur. Hanefîlere göre, ömre tavâfının dört Şavtını yapmazdan evvel câizdir. İmam Mâlik'e göre tavaf tamam olmazdan evvel sahihtir.

859. عن ابن عمر رضي الله عنهما أنه كان يقول أليس حسبكم سنة رسول الله صلى الله عليه و سلم إن حبس أحدكم عن الحج طاف بالبيت و بالصفا و المروة ثم حل من كل شيء حتى يحج عاما قابلا فيهدي أو يصوم إن لم يجد هديا .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, Müşârün-ileyh şöyle dermiş :

Sizden biriniz (Arafat'a çıkamıyacak sûrette) hacdan men' edilirse (temessük için) size Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in sünneti kâfî değil midir? O muhsar, Beyti tavâf ve Safâ ile Merve arasında sa'y eder. Sonra muhrime haram olan her şey buna halâl olur. Nihâyet gelen sene hacceder, bu kımse ya kurban keser, yâhud kurban bulamazsa oruç tutar.

İZÂHI

Bundan evvelki hadîste ömreden memnûniyetin hükmü bildirilmişti. Bu hadîs-i şerifte de hacdan mahrûmiyete terettüb eden ahkâm ta'lîm edilmiştir. (*O muhsar, Beyt'i tavaf eder...*) cümlesi (*sünnet-i Resûlullāh*) ı tefsirdir. Bu hadîsin mazmûnu İmam Şâfiî ile ashâbının mezhebidir. İmam Ebû Hanîfe'ye göre, Mekke'ye dâhil

olan kimse muhsar değildir. İmam Ebû Hanîfe indinde ihsar, Mekke'ye varmağa mâni' ve tavaf ile sa'ye hâil olmaktan neş'et eder. Bu sûrette muhsar, Resûl-i Ekrem'in Hudeybiyye'de ihlâli gibi işler. Mekke'ye vâsıl olan muhrim hacı ise, haccı fevt eden kimsenin hükmüne tâbi'dir. İmam Ebû Hanîfe'ye göre, ömre ederek ihramdan çıkar [*Umdetü'l-Kārî*].

860. عَنِ الْمِسْوَرِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ نَحَرَ قَبْلَ أَنْ يَحْلِقَ وَ أَمَرَ أَصْحَابَهُ بِذٰلِكَ .

TERCEMESİ

Misver (İbn-i Mahreme)[1] *radiya'llāhu anhümâ*'dan : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (Hudeybiye'de) tıraş olmazdan evvel kurban kestiği ve ashâbına da kurbanı tıraşa takdîm etmelerini emir buyurduğu rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Bu hadîs-i şerîf, muhsar için yâni bir mâniin haylûleti ile Kâ'be'-ye varması mümkün olmayanlar için evvelâ kurban kesip sonra tıraş olarak ihramdan çıkmasının cevâzında sarihtir. Yalnız Şârih Kirmânî: hadîsten müstefâd olan bu cevâz hükmünün: («وَ لَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ»* = *Ey hacılar! Kurbanlarınız varacağı yere varmadan başlarınızı tıraş etmeyiniz!*) kavl-i şerîfinden müstefâd olan tıraşın kurbandan te'hîri lüzûmuna muhâlif olduğu zemîninde bir şübhe dermeyân ediyor. Sonra şöyle cevab veriliyor: âyet-i kerîmedeki kurbanın tıraşa

[1] Misver İbn-i Mahreme, Kureyşî'dir. Bu baba, oğul ikisi de Sahâbî'dir. Vâlidesi Abdurrahmân İbn-i Avf Hazretlerinin hemşîresi (Şifâ) dır. Kendisinden (22) hadîs rivâyet edilmiştir. Bunlardan ikisinin rivâyetinde Buhârî ile Müslim ittifâk etmişlerdir. Dördünü Buhârî, birisini de Müslim münferiden rivâyet etmiştir. Yukarıda bildirdiğimiz vechile Mekke'nin muhâsarası sırasında Hıcır'da namaz kılarken mancınık ile atılan taşlardan birisi isâbet etmekle beş gün sonra (64) târihinde vefât etmiş ve cenâze namazı Abdullāh İbn-i Zübeyr tarafından Hacun'da kılınmıştır. (*Rahmetu'llāhi aleyh*) [*Umdetü'l-Kārî* ve *Hulâsa*].

* Sûre : 2 (Bakare), âyet : 196

takdîmi keyfiyeti, muhsar hakkında değildir. Belki Kâ'be'ye kurban hediyesi sevk eden hacının tâ Minâ'da bu kurbanını kesmeden tıraş olup ihramdan çıkamayacağını beyân ve ta'lîme âidtir. Muhsar olan hacıya gelince bunun mahall-i hedyi yâni kurban yeri, Beyt'i ziyâretten memnû' olup geri kaldığı mahaldir. Nasılki, Resûl-i Ekrem de Hudeybiye'de kurbanını kesmiş ve ihramdan çıkmıştı. Ve Hudeybiyye, Harem'den değil, Hil'den ma'dudtur [*Kastalânî:* C. 3, S. 325].

861. عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ وَقَفَ عَلَيَّ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْحُدَيْبِيَةِ وَرَأْسِي يَتَهَافَتُ قَمْلًا فَقَالَ يُؤْذِيكَ هَوَامُّكَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَاحْلِقْ رَأْسَكَ قَالَ فِيَّ نَزَلَتْ هٰذِهِ الْآيَةُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ إِلَى آخِرِهَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ أَوْ تَصَدَّقْ بِفَرَقٍ بَيْنَ سِتَّةٍ أَوِ انْسُكْ بِمَا تَيَسَّرَ.

Tercemesi

Kâ'b İbn-i Ucre *radiya'llâhu anh*'ten rivâyet edildiğine göre, Kâ'b demiştir ki :

Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* (Hudeybiyye'de) başımdan bitler (yüzüme) döküldüğüne vâkıf olmuştu da bana :

— (Zannedersem) sana, başındaki haşarât ezâ veriyor? buyurmuştu. Ben de :

— Evet, ezâ veriyor, dedim. Resûlullâh:

— Öyle ise başını tıraş et! buyurdu. Kâ'b *radiya'llāhu anh* (devâm edip) demiştir ki :

— [Sizden her kim hastalanır (da tıraş olmağa lüzum görülür) se, yâhud (yara, bit gibi bir sebeble) başından ezâlanırsa (tıraş olduğunda) bunun fidyesi, oruç tutmak, yâhud sadaka vermek, yâhud kurban kesmektir] (meâlindeki fidye) âyet-i kerîmesi benim hakkımda nâzil oldu. Bunun üzerine Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bana :

— Üç gün oruç tut, yâhud altı fakir arasında bir Ferk (, on altı rıtl) tasadduk eyle, yâhud kolay gelen bir hayvan (, bir koyun) kurban et! buyurdu.

İZÂHI

İmam Buhârî bu hadîsin bâbında (فمن كان منكم مريضا او به اذى من رأسه ففدية من صيام او صدقة او نسك)* âyet-i kerîmesini zikrettikten sonra:

"*Hasta veyâhud başından muztarib olan kimse tıraş olunca âyet-i kerîmede bildirilen oruç, sadaka, kurban fidye ve atıyyelerinden hangisini dilerse onu îfâ etmekte muhayyerdir.*" diyor.

Buhârî İbn-i Ucre hadîsini bu bâbında beş tarîk ile rivâyet etmiştir ki, birisi budur. Tercemede kavis içinde işâret ettiğimiz ziyâdeler diğer rivâyet tarîklerinden istifâde edilerek gösterilmiştir. Bu tarîklerden birisinde de fidye şöyle rivâyet ediliyor: Resûl-i Ekrem bana:

— Bir koyun bulup kurban edebilir misin? diye sordu. Ben de:

— Hayır, bulamam, dedim. Resûl-i Ekrem öyle ise sen:

— Ya üç gün oruç tut, yâhud her miskîne nısıf sâ' buğday (beş yüz yirmi dirhem) vermek üzere altı miskîni infâk eyle, buyurdu. İnfâk ve tasadduk edilecek bu mikdar, buğday ve sâir şeylere de şâmil olabilirse de Müslim'in bir rivâyetinde (taam) vârid olmasına göre bununla buğday kasdedilmiş olması daha muvâfıktır. Buhârî'-nin bir tarîk-ı rivâyetinde kesilecek kurbanın ednâ derecesi koyun olarak bildiriliyor. Bunun âlâsı bir deve, evsatı bir sığır olduğu müs-

---

* Sûre: 2 (Bakare), âyet: 196.

tefâd olmakla berâber Taberânî'nin bu yolda sarîhan rivâyeti de vardır.

Bu rivâyetlerden müstefâd olan hükümler :

Âyet-i kerîmede bildirilen a'zâre mebnî muhrim için âyet-i kerîmede zikr olunan keffâreti vererek tıraş olmanın cevâzı. Fakat baştan başka vucûdün sâir aksâmını bu sûretle tıraş etmek câiz olup olmadığı nassan bildirilmemiştir. Fakat ulemânın cumhûru, bedenin sâir aksâmının tıraş edilmesinin cevâzını kıyâsen istifâde etmişlerdir. Yalnız Dâvud-ı Zâhirî fidye, baş tıraşına munhasırdır, demiştir. Râfiî, İmam Mâlik'in de: fidyenin bedendeki tüylere taallûku yoktur, dediğini rivâyet etmiştir.

Bir ihramlı böyle bir sıkıntısı olmıyarak tıraş olursa, yâhud bilerek koku sürünürse, bu bâbta İbn-i Abdü'l-Ber *İstizkâr*'da İmam Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî ile her ikisinin ashâbından böyle ihramlıya yalnız kurban kesmek vâcib olduğunu rivâyet etmiştir. Bu eimme-i kirâm, âyet-i kerîme ve ahâdîs-i şerîfeden müstefâd olan tahyîrin yalnız zarûret hâline maksûr olduğuna hükmetmişlerdir. İmam Mâlik bu sûrette de tahyîri kabûl etmiştir.

862. وَ عَنْهُ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ فِي رِوَايَةٍ قَالَ نَزَلَتْ فِيَّ خَاصَّةً وَهِىَ لَكُمْ عَامَّةً .

Tercemesi

(Abdullāh İbn-i Ma'kıl tarîkıyle) yine Kâ'b İbn-i Ucre *radiya'llāhu anh*'ten gelen bir rivâyette (İbn-i Ma'kıl: bir kere İbn-i Ucre ile Kûfe mescidinde oturup fidyeden sordum) Kâ'b:

— Bu âyet-i kerîme husûsî sûrette benim hakkımda fakat umûmî sûrette sizin hakkınızda inmiştir, diye cevab verdi, demiştir.

* * *

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

بَابُ جَزَاءُ ٱلصَّيْدِ وَ نَحْوِهِ

BU BÂB, MUHRİMİN SAYDİ VE HAREM DÂHİLİNDEKİ AĞAÇLARIN KAT'I GİBİ CEZÂÎ HÜKÜMLERE DÂİR AHÂDÎS-İ ŞERÎFEYİ MUHTEVÎDİR

863. عَنْ أَبِي قَتَادَةَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ ٱنْطَلَقْنَا مَعَ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَامَ ٱلْحُدَيْبِيَةِ فَأَحْرَمَ أَصْحَابُهُ وَ لَمْ أُحْرِمْ أَنَا فَأُنْبِئْنَا بِعَدُوٍّ بِغَيْقَةَ فَتَوَجَّهْنَا نَحْوَهُمْ فَبَصُرَ أَصْحَابِي بِحِمَارِ وَحْشٍ فَجَعَلَ بَعْضُهُمْ يَضْحَكُ إِلَى بَعْضٍ فَنَظَرْتُ فَرَأَيْتُهُ فَحَمَلْتُ عَلَيْهِ ٱلْفَرَسَ فَطَعَنْتُهُ فَأَثْبَتُّهُ فَٱسْتَعَنْتُهُمْ فَأَبَوْا أَنْ يُعِينُونِي فَأَكَلْنَا مِنْهُ ثُمَّ لَحِقْتُ بِرَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ خَشِينَا أَنْ نُقْتَطَعَ أَرْفَعُ فَرَسِي شَأْواً وَ أَسِيرُ عَلَيْهِ شَأْواً فَلَقِيتُ رَجُلاً مِنْ بَنِي غِفَارٍ

فِي جَوْفِ اللَّيْلِ فَقُلْتُ لَهُ أَيْنَ تَرَكْتَ رَسولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ تَرَكْتُهُ بِتَعْهِنَ وَهُوَ قَائِلٌ السُّقْيَا فَلَحِقْتُ بِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ حَتَّى أَتَيْتُهُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّ أَصْحَابَكَ أَرْسَلُوا يَقْرَؤُنَ عَلَيْكَ السَّلَامَ وَ رَحْمَةَ اللهِ وَ إِنَّهُمْ قَدْ خَشَوْا أَنْ يَقْتَطِعَهُمُ الْعَدُوُّ دُونَكَ فَانْظُرْهُمْ فَفَعَلَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّا أَصَدْنَا حِمَارَ وَحْشٍ وَ إِنَّ عِنْدَنَا مِنْهُ فَاضِلَةً فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لِأَصْحَابِهِ كُلُوا وَ هُمْ مُحْرِمُونَ وَ فِي رِوَايَةٍ عَنْهُ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِالْقَاحَةِ مِنَ الْمَدِينَةِ عَلَى ثَلَاثٍ وَ مِنَّا الْمُحْرِمُ وَ مِنَّا غَيْرُ الْمُحْرِمِ فَذَكَرَ الْحَدِيثَ.

Tercemesi

Ebû Katâde *radiya'llāhu anh*'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Hudeybiyye senesi biz de Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile berâber gitmiştik. Dostlarım ihramlanmışlardı. Fakat ben ihrâma girmemiştim. Bir ara bize "*Gayka*" da düşman bulunduğu haber verildi. (Resûlullāh'ın emriyle) düşman tarafına (istikşâf için) yöneldik. Arkadaşlarım bir hımâr-ı vahşî görmüşlerdi. (Ve ihramlı bulunduklarından hayretle) biribirlerine gülmeğe başlamışlardı. Baktım, hayvanı ben de gördüm. Ve atımı ona doğru sürdüm; himâr-ı vahşîyi vurup bu-

lunduğu yerde tevkîfe muvaffak oldum. Hayvanı yüklenip getirmek için arkadaşlarımdan yardım etmelerini istedim. (İhramlı olduklarından) bana yardım etmekten çekindiler. (Nihâyet kendim getirdim) ve hepimiz bunun etinden yedik. Sonra ben, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile hatt-ı muvâsalamızın düşman tarafından kesilmesinden korkarak Resûl-i Ekrem'e mülâkî olmak istedim. Atımı kâh şahlandırarak, kâh seyr-i mu'tâd ile yürüterek giderken gece yarısında Benî Gıfar'dan birisine kavuştum. Ve ona :

— Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i nerede bıraktın? diye sordum. Gıfârî bana :

— "*Ti'hin*" mevkiinde bıraktım. "*Sükyâ*" (köyün)de[1] kuşluk uykusu uyumak iste (yerek maiyetinin hareketini emretmiş) di, dedi. Nihâyet Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e vâsıl oldum. Huzûru Saâdet'e girdiğimde :

— Yâ Resûla'llāh! Keşif kolundaki Ashâb'ın sana Allah selâmı, Mevlâ rahmeti okuyup gönderdiler. Düşmanın sizinle hatt-ı muvâsalelerini kesmesinden endîşe ediyorlar; bunların gelmesine intizar buyursanız, dedim. Resûlullāh, arkadaşlarım gelinceye kadar bekledi. (Bu sırada) :

— Yâ Resûla'llāh! Bir hımâr-ı vahşî avladık; yanımda bunun etinden artmış bir parça vardır, dedim. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Ashâbına :

— Bu av etini yeyiniz, buyurdu. Halbuki Ashâb-ı Kirâm ihramlı idiler.

ÎZÂHI

Bu Ebû Katâde hadîsi, cezâ-i sayd mevzûunun şâheser bir düstûrudur. Cezâ-i sayda dâir pek çok ahkâm, bu hadîsten istifâde edilmiştir. Bunlar için fıkıh kitablarına mürâcaat edilmelidir. Biz

[1] Sükyâ, Mekke ile Medîne arasında bir köyün adıdır. Ta'hin de bu köye üç mil mesâfede vâkı' bir su başıdır [*Umdetü'l-Kârî*].

burada yalnız Buhârî'nin bu hadîsin bâbında zikrettiği Mâide Sûresi âyetlerinden iki âyet-i kerîmeyi bervech-i âtî meâlen nakledeceğiz:

[*Ey îmân eden kullar! Siz ihramlı iken av*, (avlayıp) *öldürmeyiniz!. Sizden her kim ki, bile bile avı öldürürse ona, öldürdüğü hayvanın misli deve, sığır, davar nev'inden bir cezâ vardır ki, bu cezâ kurbanı, avın mümâsili olduğuna sizden adâlet sâhibi iki kişi hükmeder. Bu hayvan, Kâ'be'ye* (sevk olunup) *varacak bir kurbandır. Yâhud fukarâ taâmı bir keffârettir. Yâhud bunun muâdili oruç tutmaktır. Bu cezâ, ihramlı iken av öldüren kimse, irtikâb ettiği cinâyetin vebâlini tatsın içindir. Cenâb-ı Hak geçmiş günahlarınızı afvetmiştir. Fakat kim ki bir daha yaparsa, Allah yapandan onun intikāmını alır. Allah azîzdir, intikam sâhibidir. Her türlü deniz avı ve yemesi sizin ve seyyar müsâfirlerin intifâı için halâl kılındı. Harem'de ihramlı iken de kara avı size haram kılındı.* (Ey mü'minler!) *Dîvânında haşr olunacağınız Allah'dan korkunuz!*] [1].

Bu Âyetin sebeb-i nüzûlü : Mukātil'e göre Ebü'l-Yüsr Amr İbn-i Mâlik-i Ensârî'dir. Müşârün-ileyh Hudeybiyye'de ömre niyetiyle ihramlı iken bir hımâr-ı vahşî öldürmüştü. Bu vâkıa üzerine: (*İhramlı iken av öldürmeyiniz!*) meâlindeki âyet-i kerîme nâzil olmuştur. İbn-i İshâk, Mûsâ İbn-i Ukbe, Vâkıdî ve daha başkaları da: Kâ'b İbn-i Amr hakkında nâzil oldu. Kâ'b, Hudeybiyye'de bir hımâr-ı vahşî avlamıştı da bu âyet nâzil oldu, demişlerdir [*Aynî*].

Bu Âyet-i kerîmeden istinbât olunan hükümler : İhramlı iken av öldürmenin hurmetidir. Bu hurmette ve cezâ vâcib olduğunda eimme-i mezâhib arasında ihtilâf sebketmemiştir. Hem de ihramlı olana av avlamanın haram olduğunu gerek bilerek, gerek bilmeyerek avlasın, haram olduğunda ve cezâyı müstelzim bulunduğunda hiç fark yoktur. Gerçi âyet-i kerîmede taammüd kaydı varsa da bu kayd, mevrid-i nas i'tibâriyledir. Hatâen avlamak da tağlîz için amde mülhaktır, deniliyor. Hem de mefhûm-ı muhâlefet mu'teber değildir. Hazret-i Ömer'den, İbn-i Abbâs'tan, Tâvus, Hasen-i

---

[1] يا ايها الذين آمنوا لا تقتلوا الصيد و انتم حرم، و من قتله منكم متعمدا فجزاء مثل ما قتل من النعم يحكم به ذوا عدل منكم هديا بالغ الكعبة او كفارة طعام مساكين او عدل ذلك صياما ليذوق و بال امره، عفا الله عما سلف، و من عاد فينتقم الله منه، و الله عزيز ذو انتقام. احل لكم صيد البحر و طعامه متاعا لكم و للسيارة، و حرم عليكم صيد البر ما دمتم حرما، و اتقوا الله الذى اليه تحشرون [سورة المائده]

Basrî, İbrâhîm Nehaî, Zührî gibi Tâbiî ricâlinden mervî olan budur. İmam Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, İmam Şâfiî ile bunların ashâbının mezhebleri de amd ile sehvin hükmen müsâvî olduğu sûretindedir.

Vücûb-ı cezâ husûsunda İmam Mâlik, İmam Şâfiî, İmam Muhammed İbn-i Hasen, öldürülen avın misli vâcibtir, demişlerdir. İmam Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsüf'e göre, vâcib olan, maktûlün kıymetidir. Maḳtûlün misli bulunursa takdîr olunan kıymetle o cinsten bir hayvan alıp kurban edilir; bulunmazsa taâm alınıp dağıtılır. Yâhud kıymeti tasadduk edilir.

Âyet-i kerîmede zikrolunan hakemeynin vazîfesini Mâlik, Şâfiî, Ahmed, Muhammed İbn-i Hasen cezâ olarn kurban it'âm, siyamdan birini ta'yîne âidtir, demişlerdir. İmam Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsüf: hakemeynin vazîfesi, takdîr-i kıymettir. Bu mukadder kıymet ile cinâyet sâhibi, maktûlün misli bir kurban bulursa keser, isterse it'âm eder, ister tasadduk eder. Bu bâbta hakk-ı hiyâr kātile âidtir, demişlerdir. [*Aynî*].

İhramlının avladığı bu hayvanın etinin yenilip yenilmemesi de tedkîk edilmiştir. Muhrimin gerek avladığı, gerekse kestiği hayvanı Hanefî ve Mâlikî imamları meyte addetmişler, ne ihramlının kendisi, ne de başkasının yemesi câiz değildir, demişlerdir. İmam Şâfiî başkasının yemesini tecvîz etmiştir.

864. وَ عَنْهُ فِي رِوَايَةٍ أَنَّهُمْ لَمَّا أَتَوْا رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَمِنْكُمْ أَحَدٌ أَمَرَهُ أَنْ يَحْمِلَ عَلَيْهَا أَوْ أَشَارَ إِلَيْهَا قَالُوا لَا قَالَ فَكُلُوا مَا بَقِيَ مِنْ لَحْمِهَا .

TERCEMESİ

Yine Ebû Katâde *radiya'llāhu anh*'ten gelen bir rivâyette bu keşşâf olarak gönderilen Ashab, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e geldiklerinde Resûlullāh bunlara :

— Sizden, Ebû Katâde'yi bu himâr-ı vahşîyi avlamağa teşvîk ve yardım eden, yâhud bu hayvana işâret ederek gösteren kimse var mıdır? diye sordu. Bunlar :

— Hayır, yoktur, diye cevab verdiler. Resûlullāh:

— Öyle ise bu av etinden geri kalanı yeyiniz! buyurdu.

ÎZÂHI

Ebû Katâde'den gelen bu rivâyet, ihramsız kimse tarafından avlanan hayvanın avlarken muâvenet ve işâret etmemek şartiyle muhrimin bu av etini yemesi câiz olduğuna sarâhaten delâlet etmektedir. Himâr-ı vahşî avlanmasının cevâzı, ve etinin cevâz-ı ekli de bu hadîsin sarâhatinden istifâde edilmiştir [*Umdetü'l-Kārî*].

865: عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ الصَّعْبَ بْنَ جَثَّامَةَ اللَّيْثِيَّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ أَهْدٰى لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِمَاراً وَحْشِيّاً وَهُوَ بِالْأَبْوَاءِ أَوْ بِوَدَّانَ فَرَدَّهُ عَلَيْهِ فَلَمَّا رَأٰى مَا فِي وَجْهِهِ قَالَ إِنَّا لَمْ نَرُدَّهُ عَلَيْكَ إِلَّا أَنَّا حُرُمٌ .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, Leysî Sa'b İbn-i Cessâme *radiya'llāhu anh* Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e "*Ebvâ*"', yâhud "*Veddân*" da bulunduğu sırada (diri) bir himâr-ı vahşî hediye etmişti. Fakat Resûlullāh (kabul buyurmayıp) reddetmişti. Bunun üzerine Resûlullāh Sa'b'ın yüzünden âsâr-ı teessür görmekle (tatyîb için) : biz hediyeni reddetmiyoruz; ne çâre ki muhrim bulunuyoruz, buyurmuştur.

İZÂHI

Sa'b'ın vâlidesi, Ebû Süfyân İbn-i Harb'in hemşîresidir. İsmi "Fahta", yâhud "Zeyneb" tir. Hazret-i Ebû Bekr'in zamân-ı hilâfetinde vefât etmiştir. İbn-i Hibbân, hilâfet-i Ömer sırasında vefâtını bildiriyor. Hilâfet-i Osman'da vefât ettiğini iddiâ edenler de bulunmuştur. Resûl-i Ekrem Muhâcirîn ile Ensar arasında uhuvvet akdettiği sırada Sa'b'ı Avf İbn-i Mâlik'le kardeş yapmıştı.

Sa'b'ın Resûl-i Ekrem'e hediye ettiği himâr-ı vahşîyi diri olarak mı, yoksa mezbûhan mı verdiği, hadîsin metninde zikredilmemiştir. Bu hayvanın diri verildiğini bu hadîsin bâbında Buhârî'nin (hay) diye tasrih ve takyîd etmesinden istifâde ederek tercememizde kavis içinde gösterdik. Buhârî'nin İmam Mâlik tarîkıyle rivâyet ettiği bu Sa'b hadîsini İmam Mâlik gibi daha bir çok rivâyet sâhibleri de Zührî'den mutlak olarak rivâyet etmişlerdir. Yalnız İbn-i Uyeyne'nin Zührî'den rivâyetinde himâr-ı vahşî eti, diye rivâyet edilmiş ve Müslim de *Sahîh*'indeki bir tarîk-ı rivâyetinde bu sûretle tahrîc eylemiştir. Bu hadîsin bunlardan başka birtakım rivâyet tarîklerinde de mezbûhan ve kanı akarak, bâzılarında hayvanın bir budu ve bir parçası hediye edildiği rivâyet edilmiştir.

Rivâyette son derece ihtiyâtı iltizâm eden müellif İmam Buhârî Resûl-i Ekrem'e hediye edilen bu hayvanın diri veyâhud kesilmiş olduğuna temâs etmiyerek himâr-ı vahşîyi hadîste mutlak olarak rivâyet etmiştir. Fakat hayvanın diri hediye edildiği hakkında da zann-ı gālibi bulunduğundan, bunu da hadîsin bâbında izhâr ederek diğer rivâyetlerin za'fına işâret etmiştir [*Kastalânî:* C. 3, S. 341].

(*Ebvâ'*), Medîne civarında Cuhfe'ye yirmi üç mil mesâfede bir dağın adıdır.

(*Veddân*), Cuhfe'ye daha yakın ve sekiz mil mesâfede bir mahallin veyâhud bir köyün adıdır. Râvî, bu iki mahalden birisinin ta'yîninde şek ettiği için terdîd ile rivâyet etmiştir. İbn-i İshak gibi bazı râvîler "*Veddân*", Ma'mer gibi bâzıları da "*Ebvâ'*" olduğunu cezm ile rivâyet etmişlerdir [*Kastalânî*].

866. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ خَمْسٌ مِنَ ٱلدَّوَابِّ كُلُّهُنَّ فَاسِقٌ يُقْتَلْنَ فِي ٱلْحَرَمِ ٱلْغُرَابُ وَ ٱلْحِدَأَةُ وَ ٱلْعَقْرَبُ وَ ٱلْفَأْرَةُ وَ ٱلْكَلْبُ ٱلْعَقُورُ .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyet edildiğine göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* : yeryüzünde gezen hayvanlardan beş (nevi') vardır ki, bunların hepsi de fâsıktır (sâir hayvanlara zarar verirler). Bunlar : Harem dâhilinde katlolunurlar ki, karga, çaylak, akreb, fâre, kelb-i akūrdur.

İ Z Â H I

Buhârî bu hadîsi: (Muhrim için katli câiz olan hayvanlar) a dâir rivâyetleri tahrîc için açtığı bir bâbında rivâyet eder. Buhârî bu bâbında Hazret-i Âişe'den başka Abdullāh İbn-i Ömer'den de bu hayvanların katli câiz olduğuna dâir tahricleri vardır. Bu rivâyetlerin birisinde: (*Bu beş nevi' hayvanın katlinde muhrim için günah yoktur*) buyurulduğu bildiriliyor. Birisini de Hazret-i Hafsa'dan: (*Muhrim bu hayvanları öldürür*) buyurulduğu rivâyet ediliyor.

Şârih Kastalânî bu hayvanların mazarratlarını ta'dadla diyor ki, karga ile çaylak zaîf bulduğu sığırın ve sâir mevâşînin gagasiyle arkasının etini yer, gözünü çıkarır, şaşkın bir insanın elinden ekmeğini kapar. Bunlar kuşların en âdîsidir. Akreb de en semli bir hayvandır. Hattâ yılanı bile vurur, öldürür. Bedenî cesâmetlerine rağmen akrebin zehiri fili, sığırı bile öldürmeğe kâfîdir. İbn-i Mâce'nin Hazret-i Âişe'den bir rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem'i namaz kılarken bir akreb sokmuş da Resûlullāh namazdan fâriğ olduktan sonra: (*Bu muzır hayvanı gerek Hil'de, gerek dâhil-i Harem'de öldürünüz!*) buyurmuştur.

Tahâvî'nin *Ahkâmü'l-Kur'ân*'da Yezîd İbn-i Ebî Nuaym'-den tahrîcine göre, İbn-i Ebî Nuaym, Ebû Saîd-i Hudrî'den fâreye niçin füveysika denildi, diye sormuş, o da cevâben: fârenin bir gece Resûlullāh'ı uykudan uyandırdığını, ve yağlı yanık bir paçavrayı sürükleyip götürdüğünü görünce hemen kalkıp öldürerek ihramlıya da, ihramsıza da bunun katlini halâl kıldığını, bildirmiştir.

Kelb-i akūr, kelb-i ma'ruf demektir. Bu mânâyı Kādî Iyâz İmam Ebû Hanîfe'den, Evzâî ve İbn-i Hay'den rivâyet etmiştir. Bunlar, kurdu da kelbe ilhâk etmişlerdir. İmam Şâfiî, Sevrî, Ahmed İbn-i Hanbel ve cumhûru ulemâya göre, kelb-i akūr ile murad, her müfteris ve yırtıcı hayvandır.

Bu beş nevi' hayvanın katli muhrim için câizdir. Muhrim için câiz olunca ihramsız olanlar için katli evleviyyetle câiz olur [*Umdetü'l-Kārî*].

867. عَنْ عَبْدِ ٱللهِ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ بَيْنَمَا نَحْنُ مَعَ ٱلنَّبِىِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فِى غَارٍ بِمِنًى إِذْ نَزَلَ عَلَيْهِ وَ ٱلْمُرْسَلَاتِ وَ إِنَّهُ لَيَتْلُوهَا وَ إِنِّى لَأَتَلَقَّاهَا مِنْ فِيهِ وَ إِنَّ فَاهُ لَرَطْبٌ بِهَا إِذْ وَثَبَتْ عَلَيْنَا حَيَّةٌ فَقَالَ ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ ٱقْتُلُوهَا فَٱبْتَدَرْنَاهَا فَذَهَبَتْ فَقَالَ ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وُقِيَتْ شَرَّكُمْ كَمَا وُقِيتُمْ شَرَّهَا.

TERCEMESİ

Abdullāh (İbn-i Mes'ûd) *radiya'llāhu anh*'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir : bir gün Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile berâber Minâ'daki bir mağarada bulunuyorduk. O sırada "*Ve'l-mürselât*" Sûresi nâzil olmuştu da Resûlullāh bize bu Sûreyi okuyordu, ben de fem-i Saâdet'ten ahz ü telâkkîye çalışıyordum. Resûl-i Ekrem'in (mübârek) ağzı bu

Sûrenin başhettiği halâvetle tâzeleniyordu. Ansızın bir yılanın üzerimize hücûm ettiğini gördük. Nebî *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem* : Şu yılanı öldürünüz! buyurdu. Biz, öldürmeğe teşebbüs ettik. Fakat yılan kaçtı. Bunun üzerine Nebî *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem* : Siz, nasıl yılanın zararından vikāye olundunuzsa, o da sizin mazarratınızdan sıyânet edildi, buyurdu.

Î Z Â H I

İsmâilî'nin sarâhaten beyânına göre, bu vâkıa arefe gecesi olmuştur. Minâ'da vukūunun metn-i hadîste müsarrah bulunması da dâhil-i haremde vukūuna delâlet eder. İbn-i Huzeyme'nin de Hafs İbn-i Gıyas'tan "*Resûlullāh'ın ihramlı iken Minâ'da, Harem dâhilinde bir yılan öldürülmesini emrettiği*" sûretinde daha vâzıh bir rivâyeti vardır.

Hadîs-i şerifte: Şu yılanı öldürünüz, diye vukū' bulan emrin muktezâsı vücubtur. Muhrim için dâhil-i Harem'de yılanın öldürülmesi vâcib olunca, hâric-i Harem'deki ihramsızın öldürmesi lüzûmu vücûbı evlâ olarak sâbit olur. İbn-i Battal: gerek Hil'de gerek Harem'de yılan öldürülmesinin cevâzında bütün ulemânın ittifâkı vardır, demiştir. İmam Mâlik de yanına yaklaşan bir yılanın öldürülmesini emretmiş ve böyle insana saldıran yılanı kelb-i akūr derecesinde muzur addetmiştir. İbn-i Münzir, gerek akrebin gerek yılanın cevâz-ı katlinde ihtilâf eden kimse bilmiyoruz, demiştir.

* * *

868. عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ رَضِيَ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِلْوَزَغِ فُوَيْسِقٌ وَ لَمْ أَسْمَعْهُ يَأْمُرُنَا بِقَتْلِهِ .

Tercemesi

Nebî *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem*'in zevci Âişe *radiyaʼllāhu anhâ*'dan : "*Resûlullāh sallaʼllāhu aleyhi ve sellem'in keler cin-*

sinden (sâmi ebres = alaca keler denilen) *muzır ve ağılı hayvancıklar vardır*" buyurduğu, fakat bunları öldürmeği bize emrettiğini işitmedim, dediği rivâyet edilmiştir.

869. عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ النَّبِىُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَوْمَ افْتَتَحَ مَكَّةَ لَا هِجْرَةَ وَ لٰكِنْ جِهَادٌ وَ نِيَّةٌ وَ إِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhümâ*'dan Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in feth-i Mekke günü (îrâd ettiği bir hutbesinde) şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir :

Feth (-i Mekke) den sonra (artık Mekke'den Medîne'ye) hicret yoktur. (Ba'demâ) Mekke'den yalnız cihad kasdiyle ve tahsîl-i fezâil niyetiyle çıkılabilir. Binâenaleyh (devlet tarafından) cihâda da'vet olunduğunuzda hemen icâbet ediniz!.

İZÂHI

Bu hadîsi, Buhârî Mekke'de Kıtâlin hurmetine dâir açtığı bir bâbında zikretmiştir. Hadîsin mâba'di de meâlen şöyledir: (*Allah, bu Mekke'yi gökler, yerler halk olunduğu gündenberi vâcibü'l-ihtiram bir şehir kılmıştır*). Bu kavl-i şerîf ile, bu belde-i harâmın tahrîmi, bir emr-i kadîm olduğu müstemirren devâm edip gelen şerîat-i sâlife bulunduğu ve kadîm olan bu hükm-i ilâhînin zaman ile takyîd edilemiyeceği bildirilmiştir. Hadîsin alt atrafında:

(*Bu belde-i haram, Allâhu Teâlâ'nın hurmeti sebebiyle Kıyâmet gününe kadar vâcibü'l-ihtirâm olmuştur. Bizden evvel burada kıtâl edilmesi kimseye halâl kılınmamıştır. Benim için de yalnız bir günün gündüzünden bir saat halâl kılınmıştır*).

Müslim şerhinde Nevevî'nin Mâverdî'den nakline göre: Harem dâhilinde harb edilmemesi, Harem'in hasâisındandır. Fakat Harem dâhilindeki bâğîler, ehl-i adâlete karşı isyân ederlerse, ne

vechile hareket edilecektir? Bâzı fukahâ yine kıtal haramdır. Yalnız bu âsîler, itâat edip ehl-i adlin hükmüne inkıyâd edinceye kadar muhâsara ve tazyîk edilir, demişlerdir. Fakat cümhûr-ı fukahâ: "*Bu bâğîlerin katlinden başka bir tarîk ile ıslâh-ı hâl etmeleri umulmazsa, Harem dâhilinde bunlarla mukâtele zarûrîdir. Hakka ircâ' için bâğîlerle mukâtele, zıyâı câiz olmıyan hukûku'llâh cümlesindendir. Bu mukaddes hakkın Harem dâhilinde muhâfazası, zıyâa uğramamasından daha evlâdır*" demişlerdir. Nevevî bundan sonra: "*Bu ictihâd-ı âhir, birinciden daha doğrudur. El-Ûm'de İmam Şâfiî de bu sûretle tansîs ve tasrîh etmiştir*" diyor.

İkāme-i hudûd ve icrâ-yı kısas husûsuna gelince: İmam Şâfiî ile İmam Mâlik'ten rivâyet olunduğuna göre, dâhil-i Harem'de hudud ikāme ve kısas istifâ olunur. Cinâyet ister Harem dâhilinde irtikâb edilsin, isterse Harem hâricinde icrâ edilip de Harem'e ilticâ edilsin, hiç fark yoktur. İmam Ebû Hanîfe'ye göre, cinâyet Harem dâhilinde icrâ edilirse cezâ ve ukūbet Harem'de istifâ edilir. Hil'de irtikâb edilip de Harem'e ilticâ edilmişse, Harem dâhilinde istifâ edilmeyip cânî, hârice çıkmağa icbâr edilir. Çıkınca kısas icrâ edilir. Hadd-i katlin dâhil-i Harem'de icrâ ve tatbîkına İbn-i Hatal'ın[1] katli ile istidlâl edilmiş ise de bu doğru değildir. Çünkü İbn-i Hatal'ın katli, taraf-ı Risâlet-Penâhî'den demi halâl kılındığı bir sırada vukū' bulmuştu [*Kastalânî:* C. 3, S. 351, 352].

Bu bâbta Buhârî'nin rivâyet ettiği ahâdîs-i şerîfe cümlesinden birisi de Ebû Şüreyh hadîsidir. Ebû Şüreyh-i Adevî[2] bu hadîsi, Yezîd İbn-i Muâviye'nin Medîne vâlîsi bulunan Amr İbn-i Saîd[3] tarafından Mekke-i Mükerreme üzerine Abdullāh İbn-i Zü-

---

[1] İbn-i Hatal kıssası (872) rakkamiyle tercemesi gelecek olan Enes İbn-i Mâlik hadîsinde görülecektir.

[2] Ebû Şüreyh Adevî *radiya'llāhu anh*'in meşhur olan ismi Huveylid İbn-i Amr'dir. Mekke'nin fethinden evvel Müslüman olmuştur. Medîne'de ikāmet edip (68) târihinde vefât etmiştir. *Sahîh-i Buhârî*'de bu hadîsten başka Ebû Şüreyh'in rivâyet-kerdesi daha iki hadîs vardır [*Umdetü'l-Kārî*].

[3] Amr, Saîd İbn-i Âs'ın oğludur. Resûl-i Ekrem'in sohbetine nâil olmamıştır. İslâm târihinde (*Eşdak*) lâkâbiyle meşhurdur. Sebebi de minberde Hazret-i Alî'ye fenâ halde sebb ü şetm üzerine ağzı, yüzü çarpılmış olmasıdır. Amr, Şamlıların en sevimli bir adamı idi. Sözüne, re'yine son derece i'timâd ederlerdi. Bu cihetle Yezîd İbn-i Muâviye tarafından Medîne'ye vâli tâyin edilmiştir. Taberî, Amr'ın Medîne'ye vâli gelmesi (60) ıncı yılın Zilka'de'sine müsâdif olduğunu bildirmiştir ki, Yezîd İbn-i Muâviye'nin makām-ı emârete geldiği ve

beyr'i katl için bir ordu techîz ettiği sırada: Ey Emîr! Bana müsâade ediniz de size Resûlullāh'tan işittiğim bir hadîs-i şerîfi hikâye edeyim: Feth-i Mekke'nin ikinci günü Resûlullāh'ın îrâd buyurduğu bir hutbesinde söylediği bu sözleri kulağım işitti. Kalbim hıfzetti. Şu gözlerim de Resûlullāh'ı hutbe îrâd ederken gördü, diye başlayıp Ebû Şüreyh şöyle devâm etmiştir:

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Allāh'a hamd ü senâ ettikten sonra buyurdu ki: Allāhu Teâlâ Mekke-i Mükerreme'ye hurmeti vâcib kılmıştır. Bu tahrim, halkın câhiliyet devrinde sürüp gelen mevzûâtından değildir. Allāh'a ve âhiret gününe îmân eden hiç bir ferde, Mekke dâhilinde kan dökmek, ağaçlarını kesmek halâl değildir. Birisi çıkıp da Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in feth-i Mekke'deki bu harb ü kıtâliyle istidlâl ederek size Mekke dâhilinde kıtâle ruhsat verirse, siz ona: "*Allāhü Teâlâ Resûlüne müsâade etmiştir; fakat size müsâade etmemiştir*" deyiniz. Allah, bana da ancak bir günün gündüzünün bir saatinde (tulû-ı şemsten ikindiye kadar) izin vermiştir. Bu gün ise, dünkü hurmet-i kadîme aynen avdet etmiştir. Ey cemâat, benim bu nutkumu burada hazır bulunanlar, burada bulunmayanlara bildirsin!. Ebû Şüreyh'e:

— Senin bu hutbe-i Nebevî'yi Amr'e bildirmen üzere Amr sana ne söyledi? diye sorulmuş da Ebû Şüreyh, Amr bana cevâben:

— Ey Ebû Şüreyh! Bu hutbeyi ben senden iyi bilirim. Harem, (İbn-i Zübeyr'i kasd ederek) âsîye, kanlı kātile, zilletle firâr edenlere melce' olamaz, dedi. Ahmed İbn-i Hanbel'in *Sünen*'inde rivâyetine göre, ben de Amr'e:

İbn-i Zübeyr'in bî'atten imtinâ ederek Mekke'de ihtiyâr-ı ikāmet ettiği târihe müsâdiftir. İbn-i Zübeyr'in bu tahallüfü üzerine Yezîd Amr'e yazdığı bir mektûbunda Mekke'ye İbn-i Zübeyr üzerine asker techîz edip sevk etmesini bildirmişti. Amr bu emri yerine getirip bu orduya Abdullāh İbn-i Zübeyr'in kardaşı Amr İbn-i Zübeyr'i kumandan tâyin ederek sevk etti. Bu iki kardaş arasında adâvet vardı. Bu sırada Amr İbn-i Saîd'e Mervan mürâcaat edip men' etmek istemişse de imtinâ etmişti. Bunun üzerine Ebû Şüreyh *radiya'llāhu anh* gelmiş ve Resûl-i Ekrem'in hutbesini hikâye etmiştir. Bunu dinlemiyerek askere hareket emrini vermiştir. Bu asker "*Zîtuvâ*" mevkiine geldiğinde, Mekke'den harekete geçen bir cemâat tarafından perîşân edilerek kumandan Amr İbn-i Zübeyr esir ve habsedilmiştir. Amr İbn-i Zübeyr, kendi maiyeti tarafından kardaşına temâyül ile ithâm edilerek ağır sûrette darb edildiğinden bir müddet sonra ölmüştür [*Umdetü'l-Kārî* : C. 5, S. 90].

— Ben, **Peygamber**'in bu hutbesinde hazır bulundum. Sen bulunmadın. **Resûlullâh**: (*burada bulunanlar bulunmayanlara bildirsin!*) buyurmuştu. Ben de bu âlî emri tebliğ etmiş bulunuyorum, diye cevap verdim, demiştir.

870. عَنِ ابْنِ بُحَيْنَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ احْتَجَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ مُحْرِمٌ بِلَحْيِ جَمَلٍ فِي وَسَطِ رَأْسِهِ.

TERCEMESİ

(**Abdullâh**) **İbn-i Bühayne** *radiya'llâhu anh*'ten : "*Nebî salla'llâhu aleyhi ve sellem* (Vedâ' Hacc'ında) *ihramlı iken Lahy-i Cemel* (denilen mahal) *de başının ortasından hacamat ettirdi*" dediği rivâyet edilmiştir.

İ Z Â H I

Lahy-i Cemel, Mekke ile Medîne arasında bir mevzî' adıdır; Medîne'ye daha yakındır. **Hâzimî** ve daha başkaları bu ihticâmın Haccetü'l-Vedâ' yolunda olduğunu kat'iyetle bildirdiklerinden tercememizde buna işâret ettik. Bu hadîsten muhrimin hacamat olmasının cevâzı müstefâd olur ki, **Atâ' İbn-i Ebî Rebâh, Mesruk, İbrâhîm-i Nehâî, Tâvus, Şa'bî, Sevrî, Ebû Hanîfe** hazarâtının mezhebi budur. **İmâm Şâfiî, Ahmed, İshak** da buna kâil olmuşlardır. Bu zevât, hadîsin zâhirine göre lüzûm-ı sıhhîye müstenid olsun, olmasın mutlak sûrette muhrim için hacamâtı tecvîz etmişlerdir. Yalnız hacamât için saç kesilmemesiyle takyîd eylemişlerdir. Bir kısım ulemâ sıhhî bir zarûret olmadıkça muhrimin hacamâtını tecvîz etmemişlerdir. Bu mezheb de **Abdullâh İbn-i Amr**'den rivâyet edilmiştir. **İmâm Mâlik**'in mezhebi de böyledir [*Umdetü'l-Kârî*].

871. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَزَوَّجَ مَيْمُونَةَ وَهُوَ مُحْرِمٌ.

Tercemesi

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan, Nebî *salla'llāhu alyhi ve sellem*'in (Hâris'in kızı Hazret-i) Meymûne'yi (yedinci Hicret yılında ömre için) ihramlı iken tezevvüc buyurduğu rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Bu hadîs ile İbrâhîm-i Nehâî, Sevrî, Atâ' İbn-i Ebî Rebâh, Hâkim İbn-i Uteybe, Hammâd İbn-i Ebî Süleymân, İkrime, Mesruk, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Muhammed ihticâc ederek nikâh etmekte muhrim için hiç mahzur yoktur, şu kadar ki, ihramdan çıkana kadar cinsî münâsebette bulunamaz, demişlerdir. İbn-i Mes'ûd'tan, İbn-i Abbâs'tan da bu sûretle rivâyet edilmiştir. Saîd İbn-i Müseyyeb, Sâlim, Kāsım, Süleymân İbn-i Yesâr, Leys, Evzâî, Mâlik, Şâfiî, Ahmed, İshak da muhrimin nikâh etmesini, nikâh olunmasını tecvîz etmemişlerdir. Böyle bir nikâh vâkı' olursa bâtıl olur, demişlerdir. Ömer, Alî *radiya'llāhu anhümâ*'dan da bu sûretle rivâyet edilmiştir.

872. عَنْ أَبِي أَيُّوبَ ٱلْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ قِيلَ لَهُ كَيْفَ كَانَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَغْسِلُ رَأْسَهُ وَهُوَ مُحْرِمٌ فَوَضَعَ أَبُو أَيُّوبَ يَدَهُ عَلَى ٱلثَّوْبِ فَطَأْطَأَهُ حَتَّى بَدَا لِي رَأْسُهُ ثُمَّ قَالَ لِإِنْسَانٍ يَصُبُّ عَلَيْهِ ٱصْبُبْ فَصَبَّ عَلَى رَأْسِهِ ثُمَّ حَرَّكَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَ أَدْبَرَ وَ قَالَ هٰكَذَا رَأَيْتُهُ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَفْعَلُ.

TERCEMESİ

[Abdullâh İbn-i Huneyn'den rivâyet edildiğine göre, Abdullâh İbn-i Abbâs ile Misver İbn-i Mahreme *radiya'llâhu anhüm* Mekke karîbinde "*Ebvâ*" mevkiinde muhrimin gasl-i re'si hakkında ihtilâf etmişlerdi. İbn-i Abbâs: muhrim başını yıkayabilir, Misver ise yıkayamaz, demişti. Râvî İbn-i Huneyn demiştir ki : bu ihtilâf üzerine İbn-i Abbâs beni, Ebû Eyyûbi'l-Ensârî'ye gönderdi. Ebû Eyyûb'u ben, bir kuyunun iki direği arasında başını yıkamak üzere buldum. Ebû Eyyûb bir elbîse ile vücûdunu setrediyordu. Kendisine selâm verdim. Kimdir? diye sordu. Ben : Abdullâh İbn-i Huneyn'im, dedim. Beni Abdullâh İbn-i Abbâs size gönderdi] [1] sizden : "*Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem muhrim iken başını nasıl yıkardı?*" diye soruyor, dedim; Ebû Eyyûb elini, kendini setr eden sevb üzerine koydu. Ve sevbi (başından göğsüne kadar) indirdi. Başı tamâmiyle bana göründü. Bundan sonra su dökmek üzere bulunan adama su dök! diye emretti. O adam da başına su döktü. Ebû Eyyûb iki elini kâh ileri, kâh geri götürerek başını oğuşturdu, ve : Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in başını böylece yıkadığını gördüm, buyurdu.

İZÂHI

Bu hadîs-i şerîfin Buhârî'deki sûret-i sevkı bize çok kıymetli târihî ma'lûmât bahşettiği için hadîsi *Buhârî*'deki metn-i aslîden

---

[1] عن عبد الله بن حنين: ان عبد الله بن عباس و المسور بن مخرمة اختلفا بالابواء. فقال عبد الله بن عباس: يغسل المحرم رأسه. و قال المسور: لا يغسل محرم رأسه.. فارسلنى عبد الله عباس الى ابى ايوب الانصارى فوجدته يغسل بين القرنين و هو يستر بثوب، فسلمت عليه. فقال من هذا ؟ فقلت: انا عبد الله بن حنين ارسلنى اليك عبد الله بن العباس، اسألك كيف كان رسول الله صلى الله عليه و سلم يغسل رأسه و هو محرم؟. فوضع ابو ايوب يده على الثوب، فطاطأه، حتى بدالى رأسه. ثم قال لانسان يصب عليه: اصبب!. فصب على رأسه ثم حرك رأسه بيديه، فاقبل بهما و ادبر و قال: هكذا رأيته صلى الله عليه و سلم يفعل [رواه البخارى]

terceme etmeği muvâfık buldum. Ve ihtisâren *Tecrîd*'e alınmayan kısma âid tercememizi büyük geyme içine aldım, metn-i aslîyi de not olarak naklettim.

İbn-i Uyeyne'nin rivâyetinde şu ziyâde de vardır: Râvî ʿAbdullāh İbn-i Huneyn Ebû Eyyûb'un bu fiʿlî ve kavlî cevâbını gelip İbn-i Abbâs ile Misver *radiya'llāhu anhüm*'e haber verince Misver, İbn-i Abbâs'a: artık sizinle bir daha mücâdele etmem, dedi, demiştir[1].

873. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ دَخَلَ عَامَ ٱلْفَتْحِ وَ عَلَى رَأْسِهِ ٱلْمِغْفَرُ فَلَمَّا نَزَعَهُ جَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ إِنَّ ٱبْنَ خَطَلٍ مُتَعَلِّقٌ بِأَسْتَارِ ٱلْكَعْبَةِ فَقَالَ ٱقْتُلُوهُ .

Tercemesi

Enés İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anhüm*'den rivâyet edildiğine göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* feth senesi (Mekke'ye) dâhil olduğunda re's-i saâdetlerinde bir miğfer (tulga) bulunuyordu. Resûl-i Ekrem bu serpûşunu çıkardığı sırada bir kimse gelip : (yâ Resûla'llāh!) İbn-i Hatal Kâʿbe'nin örtüsüne sarılmış (duruyor) dedi. Resûl-i Ekrem Ashâb-ı Kirâm'a : İbn-i Hatal'ı öldürünüz, buyurdu. (Ve derhal öldürüldü).

Î Z Â H I

İbn-i Hatal, Resûl-i Ekrem'i ve dîn-i İslâm'ı dâimâ şiirleriyle hicveden habîs ruhlu birisi idi. İbn-i Abdi'l-Ber: ibtidâ müslûman olmuş, sonra irtidâd etmişti, diyor. Resûl-i Ekrem

---

[1] فرجعت اليهما فاخبرتهما فقال المسور لابن عباس لا اماريك ابدا [رواه ابن عيينة]

Mekke'ye girdiğinde afv-i umûmî i'lân etmiş ve fakat erkeklerden dört, kadınlardan iki kişiyi bu umûmî afivden istisnâ buyurmuştu. Bunlardan birisi de İbn-i Hatal idi.

İbn-i Hatal'ı Ebû Berze *radiya'llāhu anh* öldürdü. Saîd İbn-i Hureys de iştirâk eyledi. İbn-i Hatal'ı Resûl-i Ekrem'e haber veren zât da Saîd İbn-i Züeyb, yâhud Zübeyr İbni'l-Avvâm idi. Makām ile zemzem arasında katledildi [*Kastalânî*].

874. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ امْرَأَةً مِنْ جُهَيْنَةَ جَاءَتْ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ إِنَّ أُمِّي نَذَرَتْ أَنْ تَحُجَّ فَلَمْ تَحُجَّ حَتَّى مَاتَتْ أَفَأَحُجُّ عَنْهَا قَالَ نَعَمْ حُجِّي عَنْهَا أَرَأَيْتِ لَوْ كَانَ عَلَى أُمِّكِ دَيْنٌ أَكُنْتِ قَاضِيَةً عَنْهَا اقْضُوا اللّٰهَ فَاللّٰهُ أَحَقُّ بِالْوَفَاءِ .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir : "*Cüheyne*" kabîlesinden bir kadın Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e geldi. Ve :

— Yâ Resûla'llāh ! Anam haccetmeği nezretmişti. Haccedemeden öldü. Şimdi ona niyâbeten haccedebilir miyim? diye sordu. Resûlullāh :

— Evet, anana vekâleten sen haccetmelisin ! Bana söyler misin? Ananın üzerinde bir (kul) borcu olsa, ananın borcunu ödemez misin? (Tabiî ödersin!) Allāh hakkını da kazâ ediniz!. Hem hakku'llāh, edâ edilmeğe başkalarından daha ziyâde lâyıktır, buyurdu.

875. عَنِ ٱلسَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ حُجَّ بِى مَعَ رَسُولِ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ أَنَا ٱبْنُ سَبْعِ سِنِينَ.

TERCEMESİ

Sâib İbn-i Yezîd *radiya'llāhu anh*'ten (Vedâ' Haccı'nda babamla anam) berâber olarak Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile hac olundu. O sırada ben yedi yaşında idim, dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

İbn-i Sa'd'in Vâkıdî'den rivâyetinde (benimle anam hac etmişti), Fâkihî rivâyetinde de (benimle babam haccetmişti) ziyâdeleri bulunduğundan tercemede gösterildi. Tirmizî'nin Kuteybe tarîkıyle rivâyetinde Sâib'in bu haccı, Haccetü'l-Vedâ'da olduğu musarrah bulunduğundan tercemede bu da tasrîh edildi.

876. عَنِ ٱبْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ لَمَّا رَجَعَ ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مِنْ حَجَّتِهِ قَالَ لِأُمِّ سِنَانٍ ٱلْأَنْصَارِيَّةِ مَا مَنَعَكِ مِنَ ٱلْحَجِّ قَالَتْ أَبُو فُلَانٍ تَعْنِى زَوْجَهَا كَانَ لَهُ نَاضِحَانِ حَجَّ عَلَى أَحَدِهِمَا وَ ٱلْآخَرُ يَسْقِى أَرْضًا لَنَا قَالَ فَإِنَّ عُمْرَةً فِى رَمَضَانَ تَقْضِى حَجَّةً مَعِى.

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet olunup demiştir ki : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* hacdan (Medîne'ye) döndüğünde Ensârî bir kadın olan "*Ümm-i Sinân*" a :

— (Bizimle berâber) haccetmekten seni hangi bir mâni' alıkoydu? diye sordu. Ümm-i Sinân, zevci Ebû Sinân'ı kasdederek :

— Ebû fülân yok mu? Bunun iki devesi vardır. Bunun birisine binip hacca gitti. Öbirisi de bahçemizi sulayor, diye cevab verdi. Resûl-i Ekrem de :

— Ramazan'da ömre edilmesi (sevab husûsunda) benimle berâber haccetmeğe muâdildir, buyurdu.

***

877. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ وَ قَدْ غَزَا مَعَ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ غَزْوَةً قَالَ أَرْبَعٌ سَمِعْتُهُنَّ مِنْ رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْجَبْنَنِي وَ آنَقْنَنِي أَنْ لَا تُسَافِرَ ٱمْرَأَةٌ مَسِيرَةَ يَوْمَيْنِ لَيْسَ مَعَهَا زَوْجُهَا أَوْ ذُو مَحْرَمٍ وَ لَا صَوْمَ يَوْمَيْنِ ٱلْفِطْرِ وَ ٱلْأَضْحَى وَ لَا صَلَاةَ بَعْدَ صَلَاتَيْنِ بَعْدَ ٱلْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ ٱلشَّمْسُ وَ بَعْدَ ٱلصُّبْحِ حَتَّى تَطْلُعَ ٱلشَّمْسُ وَ لَا تُشَدُّ ٱلرِّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ مَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ وَ مَسْجِدِي وَ مَسْجِدِ ٱلْأَقْصَى .

Tercemeşi

Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh* ki, müşârün-ileyh, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile berâber on iki gazâda bulunmuştur. (Bu) Ebû Saîd'den şöyle rivâyet edilmiştir :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den son derece nazar-ı dikkat ve hayretimi celb eden dört (hikmet) işittim :

1) Yanında ya zevci veyâ mehâriminden birisi bulunmaksızın bir kadın iki günlük mesâfeye sefer etmez, 2) Ramazan ve Kurban bayramlarında oruç tutmak meşrû' değildir, 3) İki namazdan sonra namaz kılmak sâbit değildir : (birisi) ikindi namazından sonra güneş gurûb edinceye kadar, (öbirisi) sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar. 4) Hiç bir mescide (nezr ile) şedd-i rihâl edilmez; ancak üç mescide sefer edilir : Mescid-i Harâm, benim Mescidim, Mescid-i Aksâ.

İZÂHI

Bu hadîsin birinci fıkrası ki, kadının mesâfe-i seferidir; bununla dördüncü şedd-i rihâl fıkrasını bu eserimizin dördüncü cildinde Mescid-i Mekke ve Medîne'nin fazîleti hakkındaki müstakil bir bâbta îzâh etmiştik. İkinci bir fıkra da savm bahsinde îzâh edilecektir. Üçüncü fıkra hakkındaki îzâhat-i lâzime de Kitâbu's-Salât'ta geçmiştir.

Bu üçüncü mescidlerden başka mescidlere iltizâm-ı seferin memnûiyetini tercemede "*nezr ile*" takyîd edişimiz, bu bâbta vârid olan bâzı haberlerde nezrin medâr-ı sevk olmasından dolayıdır ki, bu da Kitâbü'n-Nezir'de mufassalan görülecektir.

878. عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ ٱلنَّبِيَّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأٰى شَيْخاً يُهَادٰى بَيْنَ ٱبْنَيْهِ قَالَ مَا بَالُ هٰذَا قَالُوا نَذَرَ أَنْ يَمْشِيَ قَالَ إِنَّ ٱللّٰهَ عَنْ تَعْذِيبِ هٰذَا نَفْسَهُ لَغَنِيٌّ وَ أَمَرَهُ أَنْ يَرْكَبَ .

TERCEMESİ

Enes (İbn-i Mâlik) *radiya'llāhu anh*'ten (rivâyet edildiğine göre) : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* iki oğlunun arasında onlar tarafından sevk olunan ihtiyar bir kimse görmüş ve :

bunun zoru nedir ki, böyle yürüyor? buyurmuş. Oğullar : (Yâ Resûla'llāh!) Babamız yaya Kâ'be'ye gitmeği nezr etmiştir, diye cevab verdiler. Resûl-i Ekrem: Cenâb-ı Hak bu ihtiyârın ta'zîb-i nefs ile yaptığı ibâdetten elbette müstağnîdir, buyurup ihtiyara rükûb ile emreyledi.

***

879. عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ نَذَرَتْ أُخْتِي أَنْ تَمْشِيَ إِلَى بَيْتِ اللّٰهِ وَ أَمَرَتْنِي أَنْ أَسْتَفْتِيَ لَهَا النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَاسْتَفْتَيْتُ لَهَا النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لِتَمْشِ وَ لْتَرْكَبْ .

TERCEMESİ

Ukbe İbn-i Âmir *radiya'llāhu anh*'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir : kız kardeşim (Ümm-i Hibbân) Beytu'llāh'ı yaya olarak gidip ziyâret etmeği nezretmiş, ve (za'f-ı hâlinden şikâyet ederek) bu mes'elenin Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den istiftâ edilmesini bana emreylemişti. Ben, *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'dan istiftâ ettiğimde cevâben : (ibtidâ) yaya yürüsün, (sonra râhilesine) binsin! buyurdu.

İZÂHI

Münzirî, Kutbüddîn Halebî, daha başkaları Ukbe'nin hemşîresinin adı Ümm-i Hibbân olduğunu bildirmişlerdir. Zehebî de *Tecrîd-i Sahâbe*'de Ümm-i Hibbân'ı, Ukbe'nin hemşîresi ve nezr hadîsinin sâhibi olarak bildirdiği için tercemede bu ismi kavis içinde tasrîh ettik.

Abdullāh İbn-i Mâlik'in rivâyetinde (*râhilesine binsin, üç gün oruç tutsun!*), İkrime'nin İbn-i Abbâs'tan rivâyetinde de: (*Binsin, bir deve kurban etsin!*) ziyâdeleri vardır.

Ebû Hanîfe Hazretleri: "*Beytu'llâh'ı yaya olarak gidip ziyâret etmeği nezr eden kimse, kudreti yettiği kadar yaya yürür, yorulunca vesâit-i seferiyeye binerek gider; Kâ'be'ye bir koyun kurbanı hediye eder*" demiştir. Hattâ İmam Ebû Hanîfe bu hükmü, âciz olmayan nâzire de teşmîl etmiştir [*Kastalânî:* C. 3, S. 374].

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

فَضَائِلُ ٱلْمَدِينَةِ

BU BÂB, MEDÎNE'NİN FAZÂİLİNE DÂİR AHÂDÎS-İ ŞERÎFEYİ MUHTEVÎDİR

880. عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ عَنِ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ ٱلْمَدِينَةُ حَرَمٌ مِنْ كَذَا إِلَى كَذَا لَا يُقْطَعُ شَجَرُهَا وَ لَا يُحْدَثُ فِيهَا حَدَثٌ مَنْ أَحْدَثَ فِيهَا حَدَثاً فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ ٱللّٰهِ وَ ٱلْمَلَائِكَةِ وَ ٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ .

Tercemesi

Enes (İbn-i Mâlik) *radiya'llāhu anh*'ten Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir :

Medîne (sâhası) nın şuradan şuraya kadar (olan mahalli) haremdir, muhteremdir. Bu hudûdun ağacı kesilmez; bu sâhada bid'at ihdâs edilmez. Kim ki, Harem-i Medîne'de (Kitab ve Sünnet'e muhâlif) bir bid'at ihdâs ederse, Allāh'ın azâbı, Meleklerin ilenci, bütün insanların nefreti o kimse üzerine olsun.

Î Z Â H I

Medîne-i Münevvere'nin kadîm ismi (*Yesrib*) dir. Kur'ân-ı Kerîm'de *(و اذ قالت طائفة منهم يا اهل يثرب) kavl-i şerîfinde de bu ism-i kadîm ile vârid olmuştur. Hişâm İbn-i Kelbî'nin beyânına göre: Cenâb-ı Hak Âd kavmini helâk ettikten sonra kabâil etrâfa dağılıp bir kısım Mekke'ye, bir kısmı Tâif'e, İbn-i Hüzeyl de Yesrib'e gelerek Hüzeylîler Medîne'nin mahalline inmişler, mekân tutmuşlar. Kuyular hafredip hurma ağaçları gars ederek Yesrib'i i'mâr ve hayli zaman burada ikāmet etmişlerdi. Bilâhare fesâd-ı ahlâka uğradıklarından helâk olmuşlardır, kuyular kurumuş, hurmalıklar harâb olmuştur.

Bunları Tübba' istihlâf ve i'mâr etmiştir. Yalnız ehl-i târihten bâzıları Tübba'ın Yemen'den, bâzıları da Şam'dan bâzıları da Irak'tan geldiğini bildiriyor. Fakat en sahîh olan kavle göre "*Yesrib*" i ihyâ ve i'mâr eden Yemen bilâdından gelen Tübba'-i Ekber'dir. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in kudûmunu tebşîr etmiştir. O günü Yesrib, sahrâdan ibâret iken buraya Resûl-i Ekrem'in kudûmu vukū' bulacağını bildirerek Hicret-i Muhammediyye şerefine Yesrib şehrini te'sîs edip bu nâma bir vesîka yazarak tevsîk etmiştir.

İbn-i İshâk'ın beyânına göre, Tübba' Medîne'ye geldiğinde Kanât vâdîsine inmiş ve orada bu gün "*Bi'r-i Melek*" nâmiyle yâd olunan kuyuyu kazdırmıştır. Ve orada Resûlullāh'ın nâzil olduğu hâneyi binâ etmiştir. Ve hakîkaten Resûlullāh Medîne-i Münevvere'ye geldiğinde buraya inmiştir. Tübba'ın târîh-i vefâtiyle Resûl-i Ekrem'in târîh-i vefâtı arasında bin sene geçtiği, yine İbn-i İshâk'ın rivâyeti cümlesinden olduğuna göre, Tübba'ın binâ-kerdesi olan evin yerindeki Ebû Eyyûb-i Ensârî Hazretlerinin hânesi olacaktır.

Sa'lebî'nin Sehl İbn-i Sa'd *radiya'llāhu anh*'e muttasıl bir senedle rivâyetine göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "*Tübba'a sebbetmeyiniz!. Çünkü Tübba', müslüman olmuştur*" buyurmuştur. Beyt-i Şerîf'e ilk kisve geçiren Tübba' olduğunu bildirmiştik ki, bu da Tübba''ın, tevhîd esâsı üzerine müesses olan dîn-i İbrâhîm'e mu'tekid olduğunu te'yîd eder.

---

* Sûre: 33 (Ahzâb), âyet: 13

Medîne'de Amâlika'nın da sâkin olduklarına, sonra da Benî İsrâil'den bir kavmin Amâlika'yı istihlâf ettiklerine dâir rivâyetler vardır. Hattâ Zübeyr İbn-i Bekkâr, Benî İsrâil'den Medîne'ye gelen kavmi, Mûsâ *aleyhi's-selâm*'ın gönderdiğini zikretmiştir. Sonra da, yukarıda îzâh ettiğimiz vechile Seyl-i Arîm'in zuhûru üzerine Ehl-i Sebe' dağıldığında Evs ile Hazrec de Medîne'ye gelip yerleşmiştir. Evs ile Hazrec iki kardeştir; vâlideleri de (Kayle Bint-i Erkam İbn-i Amr İbn-i Cefne) dir. Zuhûr-ı İslâm ve Hicret-i Muhammediye'den sonra İslâm târihinde bu Evsîler ve Hazrecîler Ensâr unvân-ı âlîsiyle anılmağa başlamıştır.

Yesrib'e Medîne unvânı, taraf-ı Peygamberî'den verilmiştir. Bundan başka Resûl-i Ekrem dâr-ı hicreti olan bu mübârek şehri, (*Taybe, Tâbe*) diye anardı. (*Azrâ', Câbire, Mecbûre, Mahebbe, Mahbûbe, Kāsıma*) da Medîne'ye verilen isimlerdendir. Yesrib, câhiliyet devrinde mazhar-ı ihtirâm olduğu gibi zuhûr-ı İslâm üzerine de Cenâb-ı Hak, Resûl-i Ekrem'in hicretiyle i'zâz buyurmuştur [*Umdetü'l-Kārî:* C. 5, S. 133, 134].

Hadîsteki harem ile haram lâfızlarının zemen ve zaman gibi medlûlleri birdir: taarruzdan memnû' ve masûn demektir. Bu masûniyet, ya teshîr-i İlâhî ile olur. Yâni taraf-ı İlâhî'den bütün zî-kudret milel ü akvâmı müsahhar ve münkad kılmasiyle olur. Yâhud şer'in men' ü tahzîriyle hâsıl olur; yâhud da aklın. Harem-i Medîne'ye harem denilmesi de, Medîne'nin harîmi dâhilindeki bir kısım eşyânın haram kılınmasından dolayıdır ki, bunlar sâir mevâzi'de haram değildir. Şehr-i haram denilmesi de böyledir. Hetk-i hurmeti câiz olmayan ay demektir.

HAREM-İ MEDÎNE : yine hadîste (*şu yerden şu yere kadar*) diye kinâye tarîkıyle vârid olan ve harem-i Medîne'yi tahdîd eden iki mahalden birisinin Medîne civârındaki "*Âir dağı*" olduğu, tercemesi bundan iki hadîs aşağıda gelecek olan Hazret-i Alî hadîsinde tasrîh edilmiştir. Fakat ikincisi, Buhârî'nin bu bâbtaki bütün rivâyet tarîklerinde mübhemdir. Bunun da Uhud dağı olduğu Ahmed'le Taberânî'nin Abdullāh İbn-i Selâm'dan rivâyet ettikleri hadîste tasrîh edilmiştir. Müslim de bu ikinciyi Sevr, diye rivâyet etmiştir. Fakat Ebû Ubeyd Kāsım İbn-i Sellâm tarafından Sevr rivâyeti tenkîd edilerek: Medîne civârında Medîne halkınca ma'lûm olan Sevr dağı yoktur; Sevr dağı Mekke civârındadır, deni-

liyor. Fakat *Kāmus* sahibi de Sevr maddesinde: Cebbel-i Sevr'in hem Mekke'de, hem de Medîne'de olduğunu bildiriyor; ve hadîs-i sahîhte meâlen: (*Ayr ile Sevr arasındaki sâha harem-i Medîne'dir*) vârid olmuştur, diyor. Sonra: Ebû Ubeyd gibi ekâbir-i ulemânın: Sevr o değildir, Uhud'dur. Medîne'de Sevr yoktur, iddiaları doğru değildir, tenkîdini ilâve ediyor. Ve isbât-i müddeâ ederek diyor ki: bana zâhid, muhaddis Şeyh Şücâ' Hâfız Abdü's-Selâm Medîne'de Uhud dağının arkasında küçük bir dağ vardır ki, buna da Sevr derler, demiştir.

Hulâsa : Harem-i Medîne, Medîne civârındaki Âir dağı ile Uhud veyâhud Uhud'un mâilesindeki Sevr dağı arasındaki mıntaka-i arâzîdir.

(*Lâ'n*) ile murad, günâha terettüb eden azabtır. Mâba'diyle berâber bu cümle, harem-i Medîne dâhilinde bid'at irtikâb edenler için en şiddetli vaîdi nâtıktır.

Bu hadîs-i şerîf Buhârî'nin rübâiyyâtı cümlesinden olmak gibi ehl-i rivâyet nazarında bir husûsiyeti hâizdir.

881. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ عَنِ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ حُرِّمَ مَا بَيْنَ لَابَتَيِ ٱلْمَدِينَةِ عَلَى لِسَانِي قَالَ وَأَتَى ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَنِي حَارِثَةَ فَقَالَ أَرَاكُمْ يَا بَنِي حَارِثَةَ قَدْ خَرَجْتُمْ مِنَ ٱلْحَرَمِ ثُمَّ ٱلْتَفَتَ فَقَالَ بَلْ أَنْتُمْ فِيهِ .

Tercemesi

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir : Medîne'nin (şarkî ve garbî şu) iki kara taşlığı arasındaki sâhaya hurmet etmek benim lisânımla (taraf-ı İlâhî'den) vâcib kılınmıştır. (Yine) Ebû Hüreyre demiştir ki : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve*

sellem'e Benî Hâris'e gelmişti. Resûl-i Ekrem bunlara : ey Benî Hârise, zannedersem siz de Harem sâhasından hârice çıktınız! demişti. Sonra (bunların Harem dâhilinde bulunduklarını hatırlayarak) hayır siz Harem dâhilinde mukîmsiniz, diyerek iltifat buyurdu.

Î Z Â H I

Benî Hârise, Evs kabîlesinin bir şu'besi idi. Bunların yurdları Medîne'nin garb tarafında Meşhed-i Hamza *radiya'llāhu anh*'de idi. Resûl-i Ekrem Efendimiz ibtidâ bunların meskenleri harem-i Medîne hudûdu hâricinde kaldı zannetmişti. Ve bunlar da Resûl-i Ekrem'in bu zannından müteessir olmuşlardı. Sonra Meşhed-i Hamza yakınında olduğunu hatırlayarak tashîh ve Hâris'e oğullarını taltîf buyurdular.

* * *

882. عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ مَا عِنْدَنَا شَيْءٌ إِلَّا كِتَابُ
ٱللّٰهِ تَعَالٰى وَ هٰذِهِ ٱلصَّحِيفَةُ عَنِ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
ٱلْمَدِينَةُ حَرَمٌ مَا بَيْنَ عَائِرٍ إِلٰى كَذَا مَنْ أَحْدَثَ فِيهَا حَدَثًا أَوْ
اٰوٰى مُحْدِثًا فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ ٱللّٰهِ وَ ٱلْمَلَائِكَةِ وَ ٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ
لَا يُقْبَلُ مِنْهُ صَرْفٌ وَ لَا عَدْلٌ وَ قَالَ ذِمَّةُ ٱلْمُسْلِمِينَ وَاحِدَةٌ
فَمَنْ أَخْفَرَ مُسْلِمًا فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ ٱللّٰهِ وَ ٱلْمَلَائِكَةِ وَ ٱلنَّاسِ
أَجْمَعِينَ لَا يُقْبَلُ مِنْهُ صَرْفٌ وَ لَا عَدْلٌ وَ مَنْ تَوَلّٰى قَوْمًا بِغَيْرِ
إِذْنِ مَوَالِيهِ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ ٱللّٰهِ وَ ٱلْمَلَائِكَةِ وَ ٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ لَا
يُقْبَلُ مِنْهُ صَرْفٌ وَ لَا عَدْلٌ .

TERCEMESİ

Alî *radiya'llâhu anh*'ten, şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Benim indimde (ahkâm-ı şerîatten mektûb olan) şey, yalnız Allāhu Teâlâ'nın Kitâbıdır. Bir de Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den (işitip yazdığım) şu sahîfedir. (Meâli şöyledir:) Medîne'nin şuraya (, Sevr dağına) kadar "*Âir*" (dağı) arası haremdir, vâcibü'l-ihtirâmdır. Kim ki, Medîne'nin bu harîmi dâhilinde Kitâb ve Sünnet'e muhâlif bir iş işlerse, yâhud ehl-i bid'ate yardım eylerse, Allāh'ın azâbı, Melekler'in ilenci, bütün halkın nefreti bu mübtedi'ler üzerine olsun. Bunların ne tevbesi, ne de fidyesi kabûl olunur. Müslümanların emânı birdir; (bir müslimîn kâfire emânı, bütün müslümanlarca sahîhtir, mu'teberdir). Alî (Hazretleri devamla) demiştir ki: Kim ki, bir müslümanın verdiği ahdi nakzederse, Allāh'ın azâbı, Melekler'in ilenci, bütün halkın nefreti onun üzerine olsun. Onun ne farz, ne de nâfile ibâdeti kabûl olunmaz. Her kim de kendi mevâlîsinden ve efendilerinden başka bir kavmi velî ve efendi ittihâz ederse, bu kimse de Allāh'ın azâbına, Melekler'in ilencine, bütün insanların nefretine uğrasın! Bu şuursuz kimsenin ne tevbesi, ne de adâleti kabûl olunmaz.

* * *

Î Z Â H I

Nesâî'nin rivâyetine göre, Hâris İbn-i Süveyd demiştir ki: bir kere Alî *radiya'llāhu anh*'e Ashab tarafından:

— Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in herkese bildirmeyip husûsî olarak sana tevdî ettiği bâzı şeyler olsa gerek, denilmişti de Hazret-i Alî:

— Hayır! Resûlullāh'ın bana husûsî sûrette teblîğ buyurduğu bir hükmü yoktur. Ahkâm-ı İslâmiyeden benim bildiğim mektûb olan şey, yalnız *Kitâbu'llāh*'tan, bir de şu kılıcımın içinde mahfûz

bulunan sahifedir, deyip çıkardığı sahifede muharrer bulunan yukarıda terceme ettiğimiz hadîs-i şerîfi okumuştur.

Hazret-i Alî bu sözü Şîa'nın: Resûlullâh'ın Hazret-i Alî'ye husûsî sûrette bildirdiği esrâr-ı ilimden, kavâid-i dînden bir çok şeyler vardır ki bunlara Ehl-i Beyt'ten olmayanlar muttali' ve vâkıf değillerdi, yolundaki iddiâsını tamâmiyle reddeder.

Hazret-i Alî *Kitâbu'llâh* ile bu sâhifede yazılı olandan başka bir şey bilmiyorum, demesi, yazılı olarak bilmiyorum, demekti. Ve hakîkaten Asr-ı Saâdet'te yalnız Kur'ân-ı Kerîm yazılmıştı. Ahâdîs-i Nebeviyye cem' ü tahrîr edilmiş değildi. Ve Hazret-i Alî bu sahîfede yazılı olan vesâyâdan başka sünen-i seniyyeden bir çoklarını bildiriyordu; mektûb olarak bildiği vesâyâ-yi Nebeviyye bu sahîfeye münhasır idi.

* * *

883. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أُمِرْتُ بِقَرْيَةٍ تَأْكُلُ ٱلْقُرٰى يَقُولُونَ يَثْرِبَ وَهِىَ ٱلْمَدِينَةُ تَنْفِى ٱلنَّاسَ كَمَا يَنْفِي ٱلْكِيرُ خَبَثَ ٱلْحَدِيدِ.

Tercemesi

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'ten Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir :

(Rabb'ım tarafından) ben, bir karyeye (hicretle) emr olundum ki, o karye, kurâ-i âleme galebe eder, (onun şerâfet-i nûru âfâk-ı cihâna intişâr eder). (Münâfıklar) o karyeye "*Yesrib*" derler. (Hayır), o Medîne (-i kâmile) dir. Medîne(-i tâhire), eşhâs-ı habîseyi giderir, (dışına atar) demirci körüğünün demirin kirini giderdiği gibi.

Î Z Â H I

(*Tâbe*) nin aslı taybedir. Yâ harfi elfe kalb olunmuştur. Tîbe de denilmiştir. Medîne'ye bu üç ismin bahşedilmesinde, bu muhterem beldenin levsi şirk ile kirlenmeyip temiz kalmasına ve Hicret-i Seniyye üzerine nisbet-i Muhammediyyenin bu belde-i tâhirenin taşına, toprağına sinmiş olmasına işâret vardır. İşbîlî merhûm: Medîne toprağında bir koku vardır ki, o, hiç bir kokuya benzemeyen acâyib-i tayyibattandır, demekle bu mübârek nefhayı bildirmiştir. Bunun gibi her sâhib-i isti'dâd da bunu pek yakından duymuştur.

Âsâr ve ahâdiste Medîne daha birtakım isimlerle anılmıştır ki, bâzıları şunlardır:

Beyt-i Resûl ve Harem-i Resûl : *Taberânî*'de mevsûk ricâlin senediyle Resûl-i Ekrem'in: (Harem-i İbrâhim Mekke'dir. Benin haremim de Medîne'dir.) buyurduğu rivâyet edilmiştir. *Dârü'l-iymân, Dârü's-sünne, Dârü's-selâme, Dârü'l-feth, Dârü'l-hicre* isimleri de hassâten şâyân-ı zikirdir. Sünnet-i Seniyye'nin merkez-i intişârı, fütûhât-ı İslâmiyenin medârı, hicret-i Ahmediyye'nin makarrı olması, Medîne-i Tâhire'nin bu târihî ve kudsî isimleri almasına sebeb olmuştur. *Kubbetü'l-İslâm*, ismi de: (*El-Medînetü Kubbetü'l-İslâm*) hadîs-i şerîfiyle bahşedilmiştir. Ve Medîne-i Münevvere'nin en câzib isimlerindendir. Bunlardan başka Şârih Kastalânî daha bir çok isimler toplamıştır. Zübeyr *Ahbâr-ı Medîne*'de, Medîne'nin *Tevrat*'ta kırk ismi ta'dâd edildiğini Abdü'l-Azîz tarîkıyle rivâyet etmiştir.

* * *

884. عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ أَقْبَلْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ تَبُوكَ حَتَّى أَشْرَفْنَا عَلَى الْمَدِينَةِ فَقَالَ هٰذِهِ طَابَةٌ .

Tercemesi

Ebû Humeyd (-i Sâidî) *radiya'llāhu anh*'ten : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile berâber Tebük (gazâsın) dan dö-

nüp karşımızda Medîne görülünce Resûlullāh'ın : "*İşte Tâbe!*" buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir.

Î Z Â H I

Bu hadîs-i şerîf bu eserimizin beşinci cildinde Kitâbü'z-Zekât hadîsleri arasında mufassal bir sûrette geçmiştir. Burada onun bir kelimesi rivâyet edilmiştir. Müslim'in Câbir İbn-i Semure *radiya'llāhu anh*'den rivâyetine göre: Tâbe ismini Medîne'ye Allāhu Teâlâ verdi, buyurmuştur.

* * *

885. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ يَتْرُكُونَ ٱلْمَدِينَةَ عَلَى خَيْرِ مَا كَانَتْ لَا يَغْشَاهَا إِلَّا ٱلْعَوَافِ يُرِيدُ عَوَافِيَ ٱلسِّبَاعِ وَ ٱلطَّيْرِ وَ آخِرُ مَنْ يُحْشَرُ رَاعِيَانِ مِنْ مُزَيْنَةَ يُرِيدَانِ ٱلْمَدِينَةَ يَنْعِقَانِ بِغَنَمِهِمَا فَيَجِدَانِهَا وُحُوشاً حَتَّى إِذَا بَلَغَ ثَنِيَّةَ ٱلْوَدَاعِ خَرَّا عَلَى وُجُوهِهِمَا .

Tercemesi

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu işittim, dediği rivâyet edilmiştir :

(Bir zaman gelecektir ki, nesl-i âtî) Medîne'yi şu bulunduğu hayr-ü letâfetiyle bırakacaklar da Medîne'de nihâyet rızkını arayan hayvanlardan, kuşlardan başka sâkin hiç bir insan bulunmayacaktır. Medîne'ye en son gelen ve koyunlarına sayha ederek giren Müzeyne kabîlesinden iki

çoban olacaktır. Bunlar da Medîne'yi bomboş, vahşet-engîz bir halde bulacaklar ve "*Seniyyetü'l-vedâ*" a vardıklarında bunlar da yüzleri üstüne düşeceklerdir.

Î Z Â H I

Kādî Iyâz: Medîne, böyle metrûk bir vaziyete, İslâm'ın birinci devrinde düşmüştü, diye şöyle îzâh ediyor:

Sadr-ı İslâm'da Medîne-i Münevvere hilâfet-i İslâmiye'nin makarrı ve İslâm âleminin melcei olup bütün müslümanlar hayrâtı buraya sevk olunurdu. Bu cihetle Medîne, müslümanların en ma'mûr ve medenî bir şehri, bir merkezi idi. Ashâb ve Tâbiîn'den bunca ulemâ ve fukahânın makarrı bulunuyordu. Her tarafında Asr-ı Saâdet'in meâsir-i âliyesi müşâhede olunuyordu.

Medîne-i Münevvere maddî ve mânevî güzelliği ile bırakılıp hilâfet ibtidâ Şam'a, sonra Bağdad'a nakl edilince, sonra da Medîne dâhilinde biribirini müteâkib birtakım fitneler, musîbetler vukū' bulunca Medîne'nin ulemâ ve sulehâsı dağılmış. A'râb'ın tehâcümüne, tağallübüne uğrıyarak bütün bütün boşalmıştır. Ahbâriyyûnun beyânına göre, Hârre vak'ası gibi fitnelerin tevâlîsi üzerine hadîs-i şerîfte bildirildiği vechile Medîne'nin tenhâlığı hasebiyle Medîne hurmalıkları vuhûşu tuyûrun hücûmuna uğramıştır. Hattâ İmam Mâlik'ten rivâyet olunduğuna göre, Mescid-i Saâdet'e kurtlar, köpekler dolup telvîs etmişlerdir. Medîne, bir müddet bu halde kaldıktan sonra halk, yavaş yavaş toplanmağa başlamıştır. Kādî Iyâz, Dârü'l-Hicret'in bu acıklı günlerini anlattıktan sonra: "*Bu vakāyi', sadr-ı evvelde olup geçmiştir. Resûl-i Ekrem'in bu ihbârı, mu'cizât-ı âliyeleri cümlesindendir*" diyor.

NEVEVÎ DE ŞÖYLE DİYOR: Medîne'nin bu metrûk vaziyeti, kıyâmet saatinin yaklaştığı âhir-zamanda vukū' bulacaktır; muhtar olan budur. İki çobanın haşri mes'elesi ki, *Sahîhayn*'de rivâyet edilmiştir. Bu da âhir-zamanda vukū' bulacağını te'yîd etmektedir. Avf İbn-i Mâlik'ten rivâyet olunan bir hadîste Müşârûn-ileyh Avf demiştir ki: bir kere Resûlullāh Mescid-i Saâdet'e girmişti. Sonra bizim yüzümüze bakıp da "*Allāh'a yemîn ederim ki: nesl-i âtî bu Medîne'yi kırk sene kadar zelîl bir halde avâfîye bırakacaktır; avâfî nedir, bilir misiniz? Bakınız ben size öğreteyim!. Kurtlar, kuşlar*" buyurdu. [*Umdetü'l-Kārî*].

Bizce Kādî Iyâz'ın da Nevevî'nin de nokta-i nazarları kabûl edilebilir. Birtakım Emevî ve Abbâsî halîfelerinin Medîne'de çıkardıkları şûrîşler, ihtilâller üzerine Avf'ten ve İmam Mâlik'ten rivâyet olunduğu vechile hakîkaten yarım asır kadar bir zaman Medîne halkı Mekke'ye, Sûriye ve Irak'ın muhtelif şehirlerine dağılmışlardı. Bu hâlin âhir-zamanda da vukū' bulacağı, Nevevî'nin dediği vechile terceme ettiğimiz hadîsin fıkra-i ahîresindeki Müzeyne'ye mensub iki çobanın kıssasiyle kabûl edilir.

* * *

886. عَنْ سُفْيَانَ بْنِ أَبِي زُهَيْرٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ تُفْتَحُ ٱلْيَمَنُ فَيَأْتِي قَوْمٌ يَبِسُّونَ فَيَتَحَمَّلُونَ بِأَهْلِيهِمْ وَ مَنْ أَطَاعَهُمْ وَ ٱلْمَدِينَةُ خَيْرٌ لَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ وَ تُفْتَحُ ٱلشَّأْمُ فَيَأْتِي قَوْمٌ يَبِسُّونَ فَيَتَحَمَّلُونَ بِأَهْلِيهِمْ وَ مَنْ أَطَاعَهُمْ وَ ٱلْمَدِينَةُ خَيْرٌ لَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ وَ تُفْتَحُ ٱلْعِرَاقُ فَيَأْتِي قَوْمٌ يَبِسُّونَ فَيَتَحَمَّلُونَ بِأَهْلِيهِمْ وَ مَنْ أَطَاعَهُمْ وَ ٱلْمَدِينَةُ خَيْرٌ لَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ.

TERCEMESİ

Süfyân İbn-i Ebî Züheyr *radiya'llāhu anh*'ten Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu işittim, dediği rivâyet edilmiştir :

Yemen (kıt'ası) feth edilecektir. Yemen fâtihleri hayvanlarını (Medîne'ye) sevk edip âilelerini ve etbâını yükleyecekler, (ve Yemen'e göç edecekler) dir. Halbuki bunlar bilseler, Medîne kendileri için hayırlı (bir .vatan) dır. Şam (hıttası) da

feth edilecektir. Şam fâtihleri de hayvanlariyle dönüp (Medîne'ye) gelecekler ve ehl ü etbâını yükleye (rek Şam'a göç ede) ceklerdir. Bunlar da bilseler ki, Medîne kendileri için hayırlı (bir me'vâ) dır. Irak (havâlîsi) de feth edilecektir. Irak fâtihleri de (kerban hâlinde) hayvanlarını sürüp gelecekler, âile ve etbâını yükleye (rek Irak'a hicret ede) ceklerdir. Bunlar da bilseler ki, Medîne (-i Tâhire) kendileri için hayırlı (bir vatan) dır; (Medîne'den ayrılmazlardı).

Î Z Â H I

Hadîs-i şerîfin üç yerinde: (*bilselerdi...*) sûretindeki şartın cevâbı, mâkabline delâlet ettiği için zikr edilmemiştir. "*bunlar, şuurlu kimseler olsalardı Medîne'nin kadr ü kıymetini bilip ayrılmazlardı*" demektir.

Bu hadîs-i şerîf de Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bir kaç mu'cizelerini ihtivâ etmektedir: 1) Yemen'in, Şam'ın, Irak'ın arka arkaya feth edileceklerini haber vermişti ki, bu haberleri bu sûretle tahakkuk etmiş ve Yemen'in fethi Asr-ı Saâdetlerinde müyesser olmuştur. Muthirî'nin rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem Medîne-i Münevvere'ye hicret buyurduğunu müteâkib: "*Yemen yakında feth olunur. Oradan Medîne'ye bir kısım halk gelerek Medîne kalabalanıp şenlenir*" buyurmuş ve kendi hayât-ı seniyyelerinde bu mes'ûd netîceyi görmüştür. İrtihâl-i dâr-ı bekā buyurduktan sonra da ibtidâ Şam, sonra Irak feth edilmişti ki, hadîs-i şerîfteki tertîbe tamâmiyle muvâfıktır. 2) Bu ülkelerin fâtihleri tarafından oralarda birer saltanat te'sîs edilerek Medîne'nin metrûk bırakılacağı haber verilmişti. Bu da tamâmiyle tahakkuk etmiştir. 3) Bunların Medîne'ye bağlı kalmalarının hayırlı olduğunu haber vermişti ki, Medîne'yi terk etmenin âlem-i İslâm için büyük fitnelere kapı açtığı yakın bir istikbalde görülmüştür.

887. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ إِنَّ الْايمَانَ لَيَأْرِزُ إِلَى الْمَدِينَةِ كَمَا تَأْرِزُ الْحَيَّةُ إِلَى جُحْرِهَا .

Tercemesi

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : "*Yılan yuvasında toplandığı gibi* (ehl-i) *îmân da Medîne'ye toplanır*" buyurduğu rivâyet edilmiştir

Î Z Â H I

Hadîs-i şerîfte tabiîdir ki, îmân yılana teşbîh edilmiyor. Belki îmânın menba' ü menşei ve ârâm-gâh-i ebedîsi Medîne şehri olduğu ve îmânın orada her türlü taarruzdan masûn bulunduğu ve bulunacağı hâli, yılanın yuvasından çıkıp taleb-i maîşet için yayılması, fakat bir taraftan bir taarruz ve tecâvüze uğrayınca ağyâr için gayr-i kābil-i nüfûz olan yuvasına çekilmesi hâline teşbîh buyurulmuştur.

Medîne şehri îmânın merkez-i intişârı olduğundan her mü'min nefsinde Medîne'ye karşı, Hâtemü'l-Enbiyâ meskeni ve medfeni olması cihetiyle bir incizâb, bir muhabbet duyar. Mü'minler arasında bu Medîne sevgi ve saygısı Asr-ı Saâdet'tenberi devâm edegelmiştir. Îmânın Medîne'ye toplanması demek, ehl-i îmânın Medîne'de ictimâı, kalbî teveccühü demektir. Buna tercememizde işâret ettik.

* * *

888. عَنْ سَعْدٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ ٱلنَّبِيَّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يَكِيدُ أَهْلَ ٱلْمَدِينَةِ أَحَدٌ إِلَّا ٱنْمَاعَ كَمَا يَنْمَاعُ ٱلْمِلْحُ فِي ٱلْمَاءِ .

Tercemesi

Sa'd (İbn-i Ebî Vakkās) *radiya'llāhu anh*'ten Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : "*Medîne ahâlîsine bir kimse mekr ü cinâyet etmek istemez mi, muhakkak o şahs-ı mekkâr, tuzun suda eridiği gibi erir* (, mahvolur)." buyurduğunu işittim, dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Buhârî bu hadîsi Sa'd İbn-i Ebî Vakkas'tan, Sa'd'in kızı Âişe vâsıtasiyle tahrîc ediyor. Müslim de, oğlu Âmir vâsıtasiyle rivâyet etmiştir. Müslim'in tarîk-ı rivâyetine göre: (*Bir kimse ehl-i Medîne'ye fenâlık yapmak istemez mi, muhakkak Cenâb-ı Hak onu, ateş içinde kalayın, su içinde tuzun eridiği gibi eritir*) buyurmuştur. Taraf-ı Risâlet'ten bildirilen bu mahv ü harâbîye mükārin sû-i âkıbete, hiç şübhesiz ki, büyük cürm ü vebâli irtikâb edenler müstehak olur.

889. عَنْ أُسَامَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ أَشْرَفَ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أُطُمٍ مِنْ اٰطَامِ ٱلْمَدِينَةِ فَقَالَ هَلْ تَرَوْنَ مَا أَرَى إِنِّي لَأَرَى مَوَاقِعَ ٱلْفِتَنِ خِلَالَ بُيُوتِكُمْ كَمَوَاقِعِ ٱلْقَطْرِ.

TERCEMESİ

Üsâme (İbn-i Zeyd) *radiya'llâhu anhümâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

(Bir def'a) Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* yüksek bir mahalden Medîne evleri arasından yükselen köşklere bakarak : "*Benim gördüğüm mehâliki siz görebiliyor musunuz?. Ben, evlerinizin aralarına dökülen fitne ve felâket mahallerini şiddetli yağmur sellerinin açtığı yarlar gibi* (gözümle) *görüyorum*" buyurdu.

İZÂHI

Bu mu'cize-i Nebeviyye de ayniyle zuhûr etmiştir. Hazret-i Osman'ın şehâdetiyle başlayan bu fitneler, musîbetler bilâ-fâsıla devâm etmiş "*Harre*" vak'ası gibi birtakım vakāyi-i elîme bunları tâkib etmiştir.

890. عَنْ أَبِي بَكْرَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ عَنِ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ لَا يَدْخُلُ ٱلْمَدِينَةَ رُعْبُ ٱلْمَسِيحِ ٱلدَّجَّالِ لَهَا يَوْمَئِذٍ سَبْعَةُ أَبْوَابٍ عَلَى كُلِّ بَابٍ مَلَكَانِ .

TERCEMESİ

Ebû Bekre *radiya'llâhu anh*'den, Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in : "*Medîne'ye Mesîh Deccâl'ın* (değil kendisi) *korkusu* (bile) *giremeyecektir. O fitne günlerinde Medîne'nin yedi kapısı olacak, her kapıda* (muhâfız) *iki Melek bulunacaktır*" buyurduğu rivâyet edilmiştir.

891. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَلَى أَنْقَابِ ٱلْمَدِينَةِ مَلَائِكَةٌ لَا يَدْخُلُهَا ٱلطَّاعُونُ وَ لَا ٱلدَّجَّالُ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'ten Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in : "*Medîne'nin kapılarında ve medhallerinde* (muhâfız) *birtakım Melekler vardır. Medîne'ye ne Tâûn, ne de Deccâl giremez*" buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir.

892. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ عَنِ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ لَيْسَ مِنْ بَلَدٍ إِلَّا سَيَطَؤُهُ ٱلدَّجَّالُ إِلَّا مَكَّةَ

وَ الْمَدِينَةَ لَيْسَ لَهُ مِنْ نِقَابِهَا نَقْبٌ إِلَّا عَلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ صَافِّينَ يَحْرُسُونَهَا ثُمَّ تَرْجُفُ الْمَدِينَةُ بِأَهْلِهَا ثَلَاثَ رَجَفَاتٍ فَيَخْرُجُ إِلَيْهِ كُلُّ كَافِرٍ وَ مُنَافِقٍ .

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'ten Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir :

İslâm beldelerinden hiç birisi kalmaz ki, onu Deccâl (orduları) çiğnememiş olsun; yalnız Mekke ile Medîne bu istîlâdan masûn bulunur. Medîne'nin kapı ve medhallerinden hiç birisi bulunmaz ki, orayı saf saf Melekler muhâfaza etmemiş bulunsun. Sonra Meleklerin bu sûretle damân ve muhâfazasında bulunan Medîne şehri, ahâlîsi ile berâber üç def'a sarsılır; Medîne'de ne kadar kâfir ve münâfık varsa bunları Cenâb-ı Hak Medîne hâricine atar; (Medîne'de hâlis mü'minler kalır).

893. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ حَدَّثَنَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ حَدِيثاً طَوِيلاً عَنِ الدَّجَّالِ فَكَانَ فِيمَا حَدَّثَنَا بِهِ أَنْ قَالَ يَأْتِي الدَّجَّالُ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْهِ أَنْ يَدْخُلَ نِقَابَ الْمَدِينَةِ فَيَنْزِلُ بِبَعْضِ السِّبَاخِ الَّتِي بِالْمَدِينَةِ فَيَخْرُجُ إِلَيْهِ يَوْمَئِذٍ رَجُلٌ هُوَ خَيْرُ النَّاسِ أَوْ مِنْ خَيْرِ النَّاسِ فَيَقُولُ أَشْهَدُ أَنَّكَ الدَّجَّالُ الَّذِي حَدَّثَنَا عَنْكَ رَسُولُ اللّٰهِ

صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ حَدِيثَهُ فَيَقُولُ الدَّجَّالُ أَرَأَيْتَ إِنْ
قَتَلْتُ هٰذَا ثُمَّ أَحْيَيْتُهُ هَلْ تَشُكُّونَ فِي الْأَمْرِ فَيَقُولُونَ لَا
فَيَقْتُلُهُ ثُمَّ يُحْيِيهِ فَيَقُولُ حِينَ يُحْيِيهِ وَ اللّٰهِ مَا كُنْتُ قَطُّ أَشَدَّ
مِنِّي بَصِيرَةً الْيَوْمَ فَيَقُولُ الدَّجَّالُ أَقْتُلُهُ فَلَا يُسَلَّطُ عَلَيْهِ .

TERCEMESİ

Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'ten Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Deccâl (ın ahvâl ve ef'âlin) den uzun boylu bahsettiği sırada şöyle buyurdu dediği rivâyet edilmiştir :

Deccâl, (Medîne'ye de) gelecektir. Fakat Medîne kapısından içeri girmek ona haram kılınmıştır. Yalnız Medîne etrâfındaki bazı çoraklı, çakıllı arâzîye inecektir. O gün Medîne halkının en hayırlı bir sîmâsı, yâhud nâsın hayırlı sîmâlarından birisi (Hızır *Aleyhi's-selâm*) Deccâl'a karşı çıkar, ve :

— Şehâdet ederim ki, muhakkak sen, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bize haber verdiği Deccâl'sın! der. Bunun üzerine Deccâl, başındaki erbâb-ı şakāvete :

— Şimdi ben bu adamı öldürür, sonra diriltirsem benim (ulûhiyet) iddiamda şübhe eder misiniz? diye sorar. Eşkiyâ gürûhu :

— Hayır, şübhe etmeyiz, derler. Deccâl, (Hazret-i Hızr'ı) hemen öldürür, sonra da diriltir. Ve dirildir diriltmez Hızır:

— Va'llāhi benim, senin Deccâl olduğun hakkındaki şimdiki kanâatim, bundan evvelki îmânımdan daha kuvvetlidir, der. Bu def'a Deccâl maiyetine :

— Bu adamı öldürünüz ! der. Fakat bundan sonra Deccâl (ne) Hızr'ı, (ne de başkalarını) katle muktedir olamaz.

İZÂHI

Deccâl'a karşı çıkan bu yüksek irâdeli zâtın Hazret-i Hızır olduğu Müslim'in *Sahîh*'inde zikredilmiş bulunduğundan tercememizde işâret ettik. Ma'mer de *Câmi*'inde : Deccâl'a karşı çıkan zâtın Hızır olduğu bize bâliğ oldu, demiştir.

Hazret-i Hızr'ın ölüp dirildikten sonra: Va'llāhi senin Deccâl olduğun hakkındaki şimdiki kanâatim daha kuvvetlidir, demesi, Resûlullāh'ın Deccâl'ın alâmât-i şakāvetinden olarak ihyâ-i maktul husûsunu da haber vermiş olmasına mebnîdir. Bu hârikaların bir zaman için ibtilâ olarak Deccâl'dan sudûrunu ve Deccâl'ın sâir ahvâlini Kitâbü'l-Fiten'de inşâ-Allāh îzâh edeceğiz.

894. عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَبَايَعَهُ عَلَى ٱلْإِسْلَامِ فَجَاءَ مِنَ ٱلْغَدِ مَحْمُومًا فَقَالَ أَقِلْنِي فَأَبَى ثَلَاثَ مِرَارٍ فَقَالَ ٱلْمَدِينَةُ كَٱلْكِيرِ تَنْفِي خَبَثَهَا وَ يَنْصَعُ طَيِّبُهَا .

TERCEMESİ

Câbir *radiya'llāhu anh*'ten şöyle rivâyet edilmiştir :

(Bir kerre) bir A'râbî Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e gelip İslâm üzere arz-ı bîat etmişti. Ferdâsı günü bu adam mahmûm olarak (huzûr-ı Risâlet'e) geldi. Ve :

— Yâ Resûla'llāh beni ikāle buyurunuz. (Hâl-i bedeviyete avdetime müsâade ediniz!) dedi. Resûlullāh bu teklîfi üç def'a kabulden imtinâ' etti. Ve sonra :

— Medîne şehri demirci körüğü gibidir; temizi alıkor; kiri, pası dışarı atar, buyurdu.

895. عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ اللَّهُمَّ اجْعَلْ بِالْمَدِينَةِ ضِعْفَيْ مَا جَعَلْتَ بِمَكَّةَ مِنَ الْبَرَكَةِ .

TERCEMESİ

Enes (İbn-i Mâlik) *radiya'llāhu anh*'ten Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (Medîne-i Münevvere hakkında) şöyle duâ buyurduğu rivâyet edilmiştir :

Yâ Rab! (Dünyâ) berekâtından Mekke'ye bahşettiğin lûft u kereminin iki mislini Medîne şehrine müyesser kıl!.

İZÂHI

Hadîs-i şerîfteki bereketi, dünyâ bereketi olarak takyîd edişimiz, tercemesi bunu tâkib edecek olan Hazret-i Âişe hadîsinde: (اللهم بارك لنا فى صاعنا و مدنا) sûretinde duâ buyurulmuş olmasındandır.

896. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ الْمَدِينَةَ وُعِكَ أَبُو بَكْرٍ وَ بِلَالٌ فَكَانَ أَبُو بَكْرٍ إِذَا أَخَذَتْهُ الْحُمَّى يَقُولُ :

كُلُّ امْرِئٍ مُصَبَّحٌ فِي أَهْلِهِ

وَ الْمَوْتُ أَدْنَى مِنْ شِرَاكِ نَعْلِهِ

وَكَانَ بِلَالٌ إِذَا أُقْلِعَ عَنْهُ الْحُمَّى يَرْفَعُ عَقِيرَتَهُ يَقُولُ :

أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ أَبِيتَنَّ لَيْلَةً

بِوَادٍ وَ حَوْلِي إِذْخِرٌ وَ جَلِيلُ

وَ هَلْ أَرِدَنْ يَوْماً مِيَاهَ مَجَنَّةٍ

وَ هَلْ يَبْدُوَنْ لِي شَامَةٌ وَ طَفِيلُ

قَالَ اللَّهُمَّ الْعَنْ شَيْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ وَ عُتْبَةَ بْنَ رَبِيعَةَ وَ أُمَيَّةَ
ابْنَ خَلَفٍ كَمَا أَخْرَجُونَا مِنْ أَرْضِنَا إِلَى أَرْضِ الْوَبَاءِ ثُمَّ قَالَ
رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُمَّ حَبِّبْ إِلَيْنَا الْمَدِينَةَ
كَحُبِّنَا مَكَّةَ أَوْ أَشَدَّ اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي صَاعِنَا وَ فِي مُدِّنَا
وَ صَحِّحْهَا لَنَا وَ انْقُلْ حُمَّاهَا إِلَى الْجُحْفَةِ قَالَتْ وَ قَدِمْنَا
الْمَدِينَةَ وَهِيَ أَوْبَأُ أَرْضِ اللهِ قَالَتْ فَكَانَ بُطْحَانُ يَجْرِي
نَجْلاً تَعْنِي مَاءً آجِناً.

Tercemesi

(Hicret'in ilk günlerinde Medîne'nin Muhâcirler üzerindeki sû-i te'sîri ve Resûl-i Ekrem'in ed'iye-i seniyyeleri hakkında) Hazret-i Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Medîne'ye hicret ettiğinde (babam) Ebû Bekr ile Bilâl sıtmaya tutulmuştu. Ebû Bekr'i sıtma hummâsı yakalayınca şu meâldeki beyti inşâd ederdi :

"Yesrib diyârında her kişi âilesi içinde mes'ûd sabahlamışken bir de ölüm ansızın yakalar, akşama diri bırakmaz".

Bilâl-i Habeşî de kendisinden hummâ nöbeti sıyrılınca şu meâldeki rübâîyi söyliyerek sesini yükseltirdi :

"Şunu bilmek isterim ki : Mekke vâdîsinde etrâfımı izhir ve celîl otları sararak bir gece olsun geceler miyim?. Bir gün gelip de Ukâz'daki Mecenne sularının başına varır mıyım? Mekke'nin Şâme, ve Tufeyl dağları acaba bir kere daha bana görünürler mi?".

Yine Bilâl-i Habeşî: *"Yâ Rab! Şeybe İbn-i Rebîa'ya, Utbe İbn-i Rebîa'ya, Ümeyye İbn-i Halef'e gadab eyle!. Nasıl ki bunlar* (zulmedip) *bizi ana yurdumuzdan çıkardılar, vebâ diyârına gelmeğe mecbûr ettiler"* diye bed-duâ ederdi. Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* bunları işittikten sonra : Yâ Rab! Mekke'yi bize sevdirdiğin gibi Medîne'yi de sevdir!. Yâhud onu daha ziyâde sevdir!. Yâ Rab! Sâ' ile Müd ile ölçülen erzak ve ekvâtımıza feyz ü bereket ihsân eyle!. Yâ Rab! Medîne'nin havasını bizim için tashîh ve ilel ü emrazdan sâlim kıl! Hummâsını ve sıtmasını da Mekke'nin Cuhfe'sine nakl eyle! diye duâ buyurmuştur.

(Duâ-i Nebevî'nin karîn-i icâbet olduğuna işâret ederek) Hazret-i Âişe demiştir ki :

Medîne'ye hicret edip geldiğimizde, Medîne, Allâh'ın en vebâlı, hastalıklı bir diyârı idi. Medîne'nin Buthân sahrâsındaki vâdîden acı, pis bir su da akardı, demiştir.

Î Z Â H I

Bu ed'iye-i seniyyenin şeref vürûdundan sonra Medîne'nin âb-ü havâsı letâfet kesb etmiş, Hacun sıtma yatağı olmuştur. El-yevm en hummâlı ve sıtmalı bir yerdir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

كِتَابُ الصَّوْمِ

BU KİTÂB, SAVMA DÂİR AHÂDÎS-İ ŞERÎFEYİ MUHTEVÎDİR

Savm ve sıyâm lûgaten yemekten, içmekten, söylemekten, yürümekten, cinsî mukārenetten imsâk mânâsınadır. Şerîat örfünde : İbâdet niyetiyle nehâr-ı şer'îde yemekten, içmekten, cinsî muâmeleden nefsini men' etmektir. Nehâr-i şer'î, imsâk vakti dediğimiz tulû'-ı fecirden gurûb-ı şemse kadar olan müddettir.

ZAMÂN-I MEŞRU'İYYETİ : Ramazan orucu Hicret'in ikinci senesi dâhilinde Şa'bân ayında farz kılındı. Tahvîl-i kıbleden sonra teşrî' buyurulmuştur. Bedir gazâsından da bir ay ve bir kaç gün evveldir. Ramazân-ı şerîf orucunun sebeb-i vücûbu, gerek vücûbunun ve gerek edâsının şartları ve fazâili, âid oldukları hadîs-i şerîflerde görülecektir.

897. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الصِّيَامُ جُنَّةٌ فَلَا يَرْفُثْ وَلَا يَجْهَلْ وَإِنِ امْرُؤٌ قَاتَلَهُ أَوْ شَاتَمَهُ فَلْيَقُلْ إِنِّي صَائِمٌ مَرَّتَيْنِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَخُلُوفُ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللّٰهِ مِنْ رِيحِ

ٱلْمِسْكِ يَتْرُكُ طَعَامَهُ وَ شَرَابَهُ وَ شَهْوَتَهُ مِنْ أَجْلِي الصِّيَامُ
لِي وَ أَنَا أَجْزِي بِهِ وَ الْحَسَنَةُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'ten Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir :

Oruç bir kalkandır; (oruçluyu beşerî ihtiraslardan hıfz eder). Oruçlu kem söz söylemesin! Oruçlu, kendisiyle itişmek ve dalaşmak isteyene iki def'a : "*ben oruçluyum!*" desin!. Rûhum yed-i kudretinde olan Cenâb-ı Hakk'a yemîn ederim ki, oruçlu ağzın (açlık) kokusu, Allâhu Teâlâ indinde misk kokusundan daha temizdir. (Cenâb-ı Hak buyurmuştur ki:) Oruçlu kimse benim (rızâm) için yemesini, içmesini, cinsî arzusunu bırakmıştır. Oruç, doğrudan doğruya bana edilen (riyâ karışmayan) bir ibâdettir. Onun (sayısız) ecrini de doğrudan doğruya ben veririm. Halbuki başka ibâdetlerin hepsi on misliyle ödenmektedir.

İZÂHI

Tercemede kavis içinde gösterilen kayıdlar, şerhlerden istifâde edilen tefsîrî kelimeler, cümlelerdir. Turuk-ı rivâyâta müstenid değildir. "*Oruçlu ağzın açlık kokusu, Allâhu Teâlâ indinde misk kokusundan daha sevimlidir*" buyurulmakla, Cenâb-ı Hakk'ın rızâsı ve memnûniyeti ifâde edilmiş oluyor. Bu cümlede orucun şerefi, oruçlunun ma'nevî derecesi en beliğ bir üslûb ile bildirilmiştir. Bir gülün kokusundan duyduğumuz haz ve sürûr, hâce-i edeb ü irfânımız tarafından rızâ-yı İlâhî için istiâre buyurulmasıdır.

"*Oruç bir kalkandır*" cümlesi de çok beliğdir. Bununla da orucun oruçluya melekî bir haslet bahş ettiği ve ona böylece ihtirâs kapılarını kapayıp şerr ü ma'sıyet yüzü göstermediği, bildirilmiştir. Yemek, içmek gibi beşerî hallerden uzaklaşıp bir zaman için melekî ve ilâhî bir sıfat iktisâb eden oruçluyu doğrudan doğruya Allâhu Teâlâ'nın

kemiyet ve keyfiyeti tâyin edilemiyecek derecede yüksek ni'metlerle mükâfatlandırması ne kadar yerinde ve değerindedir. Hadîs-i şerîf-teki: "*oruçlu benim için yemesini, içmesini...*" cümlesi Allah kelâmıdır. Hadîs ıstılâhında buna: (Hadîs-i Kudsî, Hadîs-i İlâhî) denir. Hadîs-i Kudsî'de Hazret-i Cibrîl'in vâsıtalığı yoktur. Mânâsı doğrudan doğruya Hazret-i Resûl'e ilhâm buyurulmuştur. Resûl-i Ekrem de kendi lâfziyle ümmet ve Ashâb'ına teblîğ buyurmuştur. Bu cihetle Hadîs-i Kudsî, Kur'an-ı Kerîm'den farklıdır. Ve Kur'ân-ı Kerîm gibi nazmı da mu'ciz değildir ki, bu da Kur'ân ile Hadîs-i Kudsî'nin bir vasf-ı fârikıdır.

Bu hadîs-i şerîf, Ramazan orucunun vücûbuna dâir Buhârî'nin *Sahîh*'inde açtığı bâbın üç hadîsinden üçüncüsüdür. Diğer ikisi, meşhûr A'râbî hadîsiyle İbn-i Ömer'in savm-ı Âşûrâ hadîsleridir. Bunlardan başka bâbın unvânında: "*Ey îmân eden kullarım! Sizden evvel târihe geçen Enbiyâ ve ümmetlere oruç farz kılındığı gibi şerden ve ma'sıyetten ictinâb etmeniz için size de farz kılındı*" meâlindeki âyet-i kerîme[1] zikr edilmiştir.

Binâenaleyh Ramazan orucunun vücûbu, Kitâb ve Sünnet'le sâbit oluyor. Asr-ı Saâdet'ten zamânımıza kadar devâm edip gelen ve ilâ mâ-şâ-Allâh devâm edip gidecek olan bu bedenî ibâdetimiz en kuvvetli bir icmâa da istinâd etmiş bulunuyor.

898. عَنْ سَهْلٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ فِي الْجَنَّةِ بَابًا يُقَالُ لَهُ الرَّيَّانُ يَدْخُلُ مِنْهُ الصَّائِمُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يَدْخُلُ مِنْهُ أَحَدٌ غَيْرُهُمْ يُقَالُ أَيْنَ الصَّائِمُونَ فَيَقُومُونَ لَا يَدْخُلُ مِنْهُ أَحَدٌ غَيْرُهُمْ فَإِذَا دَخَلُوا أُغْلِقَ فَلَمْ يَدْخُلْ مِنْهُ أَحَدٌ.

---

[1] (يا ايها الذين آمنوا كتب عليكم الصيام كما كتب على الذين من قبلكم لعلكم تتقون) Sûre, 2 (Bakare), âyet: 183.

Tercemesi

Sehl (İbn-i Sa'd-i Sâidî) *radiya'llâhu anhümâ*'dan Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir : Cennet'te "*Reyyân*" denilen bir kapı vardır. Bu kapıdan kıyâmet gününde (Cennet'e) yalnız oruçlular girerler; onlardan başka hiç bir kimse giremez (Kıyâmet gününde) : oruçlular nerede? diye i'lân edilir. Oruçlular kalkıp girerler. Bunlardan başka hiç bir kimse buradan giremez. Oruçlular girdikten sonra da kapı kapanır, artık kimse giremez.

899. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ
عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ مَنْ أَنْفَقَ زَوْجَيْنِ فِي سَبِيلِ ٱللّٰهِ نُودِيَ مِنْ
أَبْوَابِ ٱلْجَنَّةِ يَا عَبْدَ ٱللّٰهِ هٰذَا خَيْرٌ فَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ
ٱلصَّلَاةِ دُعِيَ مِنْ بَابِ ٱلصَّلَاةِ وَ مَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ ٱلْجِهَادِ
دُعِيَ مِنْ بَابِ ٱلْجِهَادِ وَ مَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ ٱلصِّيَامِ دُعِيَ مِنْ
بَابِ ٱلرَّيَّانِ وَ مَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ ٱلصَّدَقَةِ دُعِيَ مِنْ بَابِ
ٱلصَّدَقَةِ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ بِأَبِي أَنْتَ وَ أُمِّي
يَا رَسُولَ ٱللّٰهِ مَا عَلَى مَنْ دُعِيَ مِنْ تِلْكَ ٱلْأَبْوَابِ مِنْ ضَرُورَةٍ
فَهَلْ يُدْعٰى أَحَدٌ مِنْ تِلْكَ ٱلْأَبْوَابِ كُلِّهَا قَالَ نَعَمْ وَ أَرْجُوا
أَنْ تَكُونَ مِنْهُمْ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten Resûlullāh *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir :

Kim ki, Allāh rızâsı için (malından iki sığır, iki koyun, iki dirhem) çift sadaka verirse, Cennet kapılarından : ey Allāh'ın (sevgili) kulu (buraya gel!). Bu kapıda büyük hayr ü bereket vardır, diye çağırılır. Çok namaz kılan musallî de (Cennet'in) namaz kapısından çağırılır. Mücâhidler cihâd kapısından, oruçlular da "*Reyyân*" kapısından, sadaka sâhibleri de sadaka kapısından da'vet edilirler. Ebû Bekr *radiya'llāhu anh* :

— Babam, anam sana fedâ olsun yâ Resûlu'llāh! Bir mü'minin bu kapıların hepsinden da'vet olunması müşkül müdür, bir kişi bu kapıların hepsinden da'vet olunur mu? diye sordu. Resûlullāh cevâben :

— Evet, hepsinden da'vet olunur. Ey Ebû Bekr, umarım ki, sen de o bahtiyarlardan olasın!, buyurdu.

ÎZÂHI

(*Reyyân*) oruçluların Cennet'e girmelerine mahsus bir Cennet kapısıdır. Her hangi bir hayr ü ibâdeti, diğer vezâif-i dîniyesinden daha fazla ve daha şuurlu îfâ eden mü'min o hayr ü ibâdetle kesb-i ihtisâs ve temeyyüz ederek kıyâmet gününde ehl-i Cennet Cennet'e girerken o ibâdete mahsûs olan ve onunla yâd olunan Cennet kapısından gireceği bu hadîs-i şerîfte haber veriliyor. Oruçluların kapısı da (*Reyyan*) dır. Çift sadaka, diğer rivâyet tarîklerinde kendi malından iki sığır, iki koyun, iki dirhem olarak tasrîh edilmiş bulunduğundan tercememizde buna işâret ettik. Resûl-i Ekrem'in Ebû Bekr Hazretleri hakkında: ümîd ederim ki, seni Cennet'in bütün kapılarından da'vet etsinler, temennîsi, Hazret-i Sıddîk'ın bütün fazâil-i âliye ile mütehallî ve bu vezâif-i ameliyeye tamâmiyle bağlı olduğuna delâlet eder.

900. وَ عَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِذَا جَاءَ رَمَضَانُ فُتِحَتْ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ وَ فِي رِوَايَةٍ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِذَا دَخَلَ رَمَضَانُ فُتِحَتْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَ غُلِّقَتْ أَبْوَابُ جَهَنَّمَ وَ سُلْسِلَتِ الشَّيَاطِينُ .

TERCEMESİ

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'ten Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in : "*Ramazân-ı şerîf geldiğinde Cennet kapıları açılır*" buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir.

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'ten Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in : "*Ramazan girdiğinde Cennet kapıları açılır, Cehennem kapıları da kapanır, bütün şeytanlar da zincire vurulurlar*" buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir.

901. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ إِذَا رَأَيْتُمُوهُ فَصُومُوا وَ إِذَا رَأَيْتُمُوهُ فَأَفْطِرُوا فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَاقْدُرُوا لَهُ يَعْنِي هِلَالَ رَمَضَانَ .

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'dan Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu işittim, dediği ri-

vâyet edilmiştir: Ey ümmetim! (Hilâl-i) Ramazân'ı gördünüz mü oruç tutunuz, yine Hilâl'i gördüğünüzde iftâr ve Bayram ediniz. Eğer Hilâl size bulutlu, kapalı bulunursa artık onu yâni Hilâl-i Ramazân'ı (tekmîl-i selâsîn ile) takdîr ve hisâb ediniz. (Ve Ramazân'ı otuza doldurarak Bayram yapınız).

902. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ ٱللَّهِ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ لَمْ يَدَعْ قَوْلَ ٱلزُّورِ وَٱلْعَمَلَ بِهِ فَلَيْسَ لِلَّهِ حَاجَةٌ فِي أَنْ يَدَعَ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ .

Tercemesi

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'ten **Resûlullâh** *salla'l-lâhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir :

Kim ki, yalan söylemeği ve yalanla amel etmeği bırakmazsa, Cenâb-ı Hak o kimsenin yemesini, içmesini, bırakmasına hiç kıymet vermez, iltifât buyurmaz.

İZÂHI

Gerek bu hadîs-i şerîfte, gerek bundan evvel (897) numara ile tercemesi geçen Ebû Hüreyre hadîsinde oruçlunun yalandan ve gıybet, nemîme gibi kem sözlerden tahzîr buyurulması, bunlar esâs itibâriyle menhî iken oruçlu için yalan makûlesi sözlerin daha ziyâde fenâ olduğuna ve orucun kemâli, ancak bunlardan lisânın selâmetiyle hâsıl olacağına işâret içindir. Binâenaleyh yalan, gıybet, nemîme gibi âfât-ı lisâniye ile cumhûr-ı ulemâya göre oruç fâsid olmazsa da oruçtan matlûb olan kemâl ve fazîlet hâsıl olmaz.

İbn-i Hacer'in *Fethü'l-Bârî*'de beyânı vechile tam ve kâmil olan oruç, bütün menhiyyâttan imsâktır. Fakat Cenâb-ı Hak insanların za'fına mebnî bu imsâkı müftırâta tahsîs ve tahfîf buyurup meâsîden ictinâb için de akl-ı selîmin kıyas ve idrâkine tenbîh ile iktifâ eylemiştir. Bu ahâdîs-i şerîfe de bizi bu emr-i ilâhîye irşâd et-

mektedir. Binâenaleyh müftirâttan ictinâb vâcib oluyor. Meâsîden ictinâb da savmın mükemmilâtından ma'dûd bulunuyor.

Süfyân-i Sevrî, gıybetin, orucu müfsid olduğuna hükmetmiştir. Bu ictihâdı Leys İbn-i Sa'd de Mücâhid'den rivâyet etmiştir. Mücâhid: "*İki huy orucu bozar: gıybet, yalan*" demiştir.

903. وَ عَنْهُ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ ٱلْحَدِيثُ ٱلْمُتَقَدِّمُ كُلُّ عَمَلِ ٱبْنِ اٰدَمَ لَهُ إِلَّا ٱلصِّيَامَ فَإِنَّهُ لِي وَ أَنَا أَجْزِي بِهِ وَ قَالَ فِي اٰخِرِهِ لِلصَّائِمِ فَرْحَتَانِ يَفْرَحُهُمَا إِذَا أَفْطَرَ فَرِحَ وَ إِذَا لَقِيَ رَبَّهُ فَرِحَ بِصَوْمِهِ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten (tercemesi 897 rakamiyle) geçmiş olan hadîs-i kudsî kısmında Hak Celle ve Alâ : "*Âdem-oğlunun işlediği her hayr ü ibâdet* (de) *kendisi için* (bir haz ve menfaat endîşesi var) *dır. Fakat oruç böyle değildir. Oruç, hâlis benim* (*rızâm*) *için edilen bir ibâdettir. Onun mükâfâtını da ben veririm*" buyurduğu Mişkât-i Nübüvvet'ten naklen rivâyet edilmiştir.

Bu hadîsin sonunda Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : "*Oruçlunun kendisiyle neş'e-mend olduğu iki sevinci vardır : birisi iftar vaktindeki* (oruç bozmak) *sevinci, öbirisi Rabb'ına mülâkî olduğu zamanki orucu* (nun mükâfâtı) *ile sevincidir*" buyurduğu rivâyet edilmiştir.

904. عَنْ عَبْدِ ٱللّٰهِ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا مَعَ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ مَنِ ٱسْتَطَاعَ ٱلْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ فَإِنَّهُ أَغَضُّ

لِلْبَصَرِ وَ أَحْصَنُ لِلْفَرْجِ وَ مَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ فَإِنَّهُ لَهُ وِجَاءٌ .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'ten Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile bulunduğumuz sırada Resûlullāh'ın şöyle buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir :

Kimin evlenmek külfetine gücü yeterse evlensin! Zîrâ tezevvüc, gözü (haramdan) son derece men' eder. İffeti de o nisbette muhâfaza eyler. Nikâh masrafına muktedir olmayan kimse de oruç tutsun : Zîrâ oruç, sâim için kātı-ı şehvettir.

905. عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ اَلشَّهْرُ تِسْعٌ وَ عِشْرُونَ لَيْلَةً فَلَا تَصُومُوا حَتَّى تَرَوْهُ فَإِنْ غُمَّ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُوا الْعِدَّةَ ثَلَاثِينَ.

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümā*'dan Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : "*Bir ay, yirmi dokuz gecedir. Hilâl-i görmedikçe oruç tutmayınız!. Eğer Hilâl ile aranıza bulut haylûlet ederse, Şa'bân'ın sayısını otuz* (gün)*e doldurup tamamlayınız!*" buyurduğu rivâyet edilmiştir.

906. عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِىَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِىَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ الٰى مِنْ نِسَائِهِ شَهْرًا فَلَمَّا مَضَى تِسْعَةٌ وَ عِشْرُونَ

يَوْمًا غَدًا أَوْ رَاحَ فَقِيلَ لَهُ إِنَّكَ حَلَفْتَ أَنْ لَا تَدْخُلَ شَهْرًا فَقَالَ إِنَّ الشَّهْرَ يَكُونُ تِسْعَةً وَ عِشْرِينَ يَوْمًا .

Tercemesi

(Ümmü'l-Mü'minîn) Ümmü Seleme *radiya'llāhu anhâ*'dan gelen rivâyete göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* kadınlarının odalarına bir ay girmemeğe yemîn etmişti. Yirmi dokuz gün geçince günün evvelinde, yâhud âhirinde (Hazret-i Âişe odasına) geldi. (Müşârün-ileyhâ tarafından):

— Yâ Resûla'llāh! Siz bir ay yanımıza gelmemeğe yemîn etmiştiniz, denildi de Resûlullāh:

— Ay, yirmi dokuz gündür, diye cevâb verdi.

İZÂHI

(*İlâ*), lügatte mutlak yemin mânâsınadır. Fukahâ örfünde hılf-i mahsûstur ki, zevcin muâlme-i cinsiyede bulunmamak üzere zevcesinden imtinâa yemîn etmesidir. Bu imtinâ', dört aydan ziyâde veya noksan olmamak üzere bir vakit ile mukayyed bulunur. Şu halde Resûl-i Ekrem'in bu îlâsı, bir îlâ-i şer'î değildi. Belki mücerred bir yemîn idi. Zîrâ îlâ-i şer'î: (للذين يؤلون من نسائهم *...) kavl-i şerîfi mûcibince dört ay ictinâbdır. İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde İbn-i Abbâs'tan rivâyetine göre, İbn-i Abbâs: "*Hadd-i îlâ olan dört aya bâliğ olmayarak kişinin bir, iki, üç ay refîkasına takarrübten imtinâ' husûsundaki yemîni, îlâ değildir*" demiştir. Bu menfî hüküm, Atâ', Tâvus, Saîd İbn-i Cübeyr, Şa'bî'den de menkuldür. İmâm Şâfiî ile İmam Ahmed İbn-i Hanbel dört ayı tecâvüz etmelidir. Dört ay adem-i takarrübe yemîn, îlâ değildir, demişlerdir. İmam Mâlik de bir gün olsun dört aya ziyâde olmalıdır, demiştir. Fakat âyet-i kerîme bu ictihad aleyhine en sarîh bir hüccettir.

Resûlullāh'ın bu imtinâı bir îlâ-i şer'î olmadığını Müslim'in

---

* Sûre: 2 (Bakare), âyet: 226.

Sahîh'inde Hazret-i Âişe'den vâkı'- olan bir rivâyeti de te'yîd etmektedir. (*Resûlullāh kadınlarının odalarına bir ay girmemeğe yemîn etti*) [1] meâlinde olan bu rivâyette yalnız, odaya girmemekten ibâret bir imtinâ' olduğu haber verildiğinden, bu cihetle de îlâ-i şer'î olmadığı anlaşılıyor.

Îlânın hükmü, îlâ eden kimse, îlâ zamânında zevcesine tekarrüb ederse, yemîninde hânis olacağından, keffâretin lüzûmudur. Hasen-i Basrî keffârete lüzum görmemiştir. Yemîninde sebât edip zevcesine dört ay zarfında cinsî mükārenette bulunmazsa bir talâk vâkı' olur. Bu ictihad, İbn-i Mes'ûd, İbn-i Ömer, İbn-i Abbâs, Osman, Alî *radiya'llāhu anhüm*'ün kavlîdir. Cumhûr-ı Tâbiîn'in kavli de böyledir. Pek çok fer'î mesâili câmi' olan îlâ mes'elesi için fıkıh kitablarına mürâcaat edilmelidir [*Umdetü'l-Kārî*].

907. عَنْ أَبِي بَكْرَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ عَنِ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ شَهْرَانِ لَا يَنْقُصَانِ شَهْرَا عِيدٍ رَمَضَانُ وَ ذُوالْحِجَّةِ .

Tercemesi

Ebû Bekre *radiya'llāhu anh*'ten Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : iki ay (dâhilindeki ibâdetler, hükmen tamdır), nâkıs olamazlar. (Sayıca eksik olsalar bile). Bunlar iki bayram ayı olan Ramazan ile Zi'l-Hicce'dir.

Îzâhı

Bu bâbta İmâm-ı Buhârî'nin İshâk İbn-i Râhûye'den (*bu bayram ayları aded ve hesâbca nâkıs olsalar bile, ecr ü sevâb cihetiyle tam ve kâmildir*) sûretinde bu hadîsin bir tefsîrini rivâyet ettiğinden tercememizde kavis içinde bu mânâya işâret ettik.

---

[1] اقسم رسول الله صلى الله عليه و سلم على ان لا يدخل على ازواجه شهرا [رواه مسلم عن عائشة رضى الله عنها]

İki bayram ayının hiç noksan olmaması keyfiyeti İbn-i Hibbân, Tahâvî, Mâzerî, Kirmânî, İbn-i Münîr, Beyhakî, Nevevî gibi pek çok âlimler tarafından vücûh-ı muhtelife ile tevcîh edilmiştir. Bunlar arasında en câzib tevcîh Tahâvî'nindir. Bu büyük Hanefî imâmı diyor ki: hadîsin medlûlü, umûmî değildir. Yâni her sene bu iki ay otuzar gün olur, demek istenilmemiştir. Çünkü bu ayların müteaddid senelerde yirmi dokuz olduklarına tesâdüf ettik. Belki hadîsin mânâsı iki bayram ayı olan Ramazan ile Zi'l-Hicce yirmi dokuz gün olsalar bile noksan değildir, kâmillerdir. Bunun birisinde oruc tutulur, öbirisinde haccedilir. Ve her iki ibâdet, ahkâm cihetiyle tam ve kâmildir, nâkıs değildir, demektir. Şârih Kirmânî de Tahâvî'nin bu tevcîhini îzâh ederek: "*Havanın mağmûm olması cihetiyle Ramazan'ın adedi, eksilse, Arafat'ta vukūfun zamânı olan Arefe günü bir gün evvel veya sonra değişse bile sâimin ve hacının ecri eksilmez*" diyor ki, bu kavil de Atâ'dan, Hasen-i Basrî'den Ebû Hanîfe'-den, Nâfi'den menkuldür.

908. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ إِنَّا أُمَّةٌ أُمِّيَّةٌ لَا نَكْتُبُ وَ لَا نَحْسُبُ الشَّهْرُ هٰكَذَا وَ هٰكَذَا يَعْنِي مَرَّةً تِسْعَةً وَ عِشْرِينَ وَ مَرَّةً ثَلَاثِينَ .

Tercemesi

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den şöyle buyurduğunu işittiği rivâyet edilmiştir :

Biz meâşir-i Arab; ümmî, (anadan doğma sıfatta) bir cemâatiz : ne yazı yazarız, ne de (nücûmun seyrini,) hisâb (ını) anlarız. (Bize lâzım olan) bir ay (kâh) şöyledir, (kâh) böyledir. (Râvî der ki :) Resûlullāh, bununla bir def'a ay yirmi dokuz, bir kere de otuzdur, demek iste (r gibi mübârek parmaklariyle işâret buyur)du.

İZÂHI

Bu hadîs-i şerîfi İmâm-ı Buhârî çok muhtasar rivâyet etmiştir. Müslim'in rivâyetinde tafsîlât-ı kâfiye vardır, ve meâlen şöyledir: Resûlullâh bir kere iki elinin on parmağını açarak:

— Bir ay: "*şöyledir, şöyledir*" buyurmuş ve üçüncüsünde serçe parmağını kısarak: şöyledir, demiştir ki, yirmi dokuz oluyor. Sonra:

— Bâzı ay da: "*şöyle, şöyle, şöyledir*" deyip ve on parmağını üç defa açıp kapayarak bâzı ayın otuz olduğuna işâret buyurmuştur[1].

Bu hadîsten evvel (905) rakamiyle terceme ettiğimiz İbn-i Ömer hadîsinde bir ay yirmi dokuz gecedir, buyurulduğu, ondan sonraki Ümm-i Seleme hadîsinde ise, bir ay yirmi dokuz gün olduğu rivâyet edilmiştir ki, şuhûr-ı Arabiyenin gündüzü gecesine tâbi' olduğu için iki haber arasında münâfat yoktur. Bu hadîste de şuhûr-ı kameriyenin kâh yirmi dokuz, kâh otuz olduğu bildirilmiştir. Ebû Bekre hadîsinde de yalnız bayram ayları zikredilmiştir. Bu dört hadîsin dördü de hey'etle alâkadardır. Fakat Resûl-i Ekrem Efendimiz Ümmet-i İslâmiye için metâli-i kamer'e âid hisâbâtın inceden inceye tedkîkine lüzum olmayıp bâzı ayların yirmi dokuz, bâzı ayların da otuz olduğunu bilmek kâfî olduğunu bildirmiş; ve hilâli rü'yetle oruç tutulup bayram edilmesini; hava mağmûm olunca da otuza doldurulmasını tâlim ile hisâbât-ı riyâziye külfetinden ümmeti âzâde kılmıştır.

*(هو الذى بعث فى الاميين رسولا منهم) kavl-i şerîfi mûcibince kavm-i Arab bir ümmet-i ümmîye idi. Arablar arasında okur yazar, riyâzî ma'lûmât sâhibi kimseler Asr-ı Saâdet'te yok değil, fakat pek nâdir idi. Bu cihetle Savm, Hac gibi evkātı, hilâl-i kamerle tâyin buyurulan ibâdetler de rü'yetle, tekmîl-i selâsîn ile ta'yîn-i evkāta müsâade buyurulması, ümmet üzerinden büyük güçlüğün ref'inden ibâret bir teysîr ü teshîl idi.

Fakat Asr-ı Saâdet'ten bir müddet geçtikten sonra ve bilhassa Abbasîlerden Hârûn ve Me'mûn devirlerinde ulûm-i İslâmiye'nin her şûbesinde olduğu gibi beşerî ilimlerin ve bilhassa hey'et ilminin

---

1 اخرج مسلم عن ابن المثنى و غيره : الشهر هكذا و هكذا و عقد الابهام فى الثالثة. و الشهر هكذا و هكذا و هكذا يعنى تمام ثلاثين الحديث.

* Sûre: 62 (Cum'a), âyet: 2

en yüksek şâhikalara vâsıl olduğu herkesce ma'lûm ve müsellem olan bir hakîkattir. Bu târihlerde fukahâ arasında gurre-i şuhûrun ta'yîninde hisâbât-ı felekiyyeye i'tibâr edip edilmemesi bahis mevzûu olmağa başlamıştır. Ekseriyetle fukahâ: (*Hava mağmûm olursa ay hisâbını otuza doldurunuz!*) kavl-i şerîfinin zâhirini, gumûm hükmünün hisâb-ı hey'îye ta'lîkını nefyeder mâhiyette görmüşlerdi. Ve hisâbât-ı nücûmiyye şâri'ce matlûb ve mültezem olsaydı, (hava mağmûm olursa ehl-i hisâba sorunuz) buyurulurdu, demişlerdir. Bir kısım âlimler de ehl-i hisâba mürâcaatın lüzûmunu kabûl etmişlerdir. Revâfız da bunlar arasındadır. Bâzı fukahâhın da bu ictihâda muvâfakat ettikleri nakledilmiştir. Kādî Iyâz: Selef-i Sâlihîn'in icmâı bunlar aleyhinde huccettir, diyor. İbn-i Bezîze de şöyle demiştir: Bu mezheb, bir mezheb-i bâtıldır; şerîat ilm-i nücûmda havdı nehyetmiştir. Çünkü ilm-i nücûm, hads ü tahminden ibârettir. Ne ilm-i kat'î, ne de zann-ı gālib ifâde eder. Bununla berâber vezâif-i dîniyenin ta'yîn-i evkātını bu hisâblara havâle etmek, ehl-i nücûmun azlığından dolayı din işlerini tazyîk eder. Şârih İbn-i Battal ve daha başkaları da bu mutâlâalara ilâve olarak diyor ki: Dîn-i İslâm, ibâdetlerimizi en basit ve en vâzıh alâmetlere rabt etmiştir. Bunun için Resûl-i Ekrem Kamerî şehri bile ta'rîf ederken halkın en ibtidâî kısmının seviyesine tenezzül ederek ve sağırların, dilsizlerin, Arabca bilmeyen ecnebîlerin bile anlayabilmeleri için müşfik eliyle, mübârek parmaklariyle işâret buyurmuştur. [*Umdetü'l-Kārî:* C. 5, S. 199].

Buraya kadar, yalnız metâli-i kamere âid hisâbât ile hilâl ve şühûrun ta'yînine muhâlif ictihad sâhiblerinin mütâlâalarını sevk etmiş bulunuyoruz. Bunların hepsi de ilm-i nücûmun ilm-i kat'î, zann-ı gālib ifâde etmediği, bunun müşkilâtı mûcib olduğu merkezinde toplanıyor. Bunların hisâbât-ı felekiye hakkındaki bu şübheli nazarlarına bakılırsa hey'et ilminin Abbâsîler devrinde son derecede tekâmül etmiş olmasına rağmen hey'î ma'lûmâtın ehl-i ilim arasında lâyıkıyle intişâr etmemiş bulunduğu anlaşılıyor. Müşkülât mülâhazasına gelince, bu da bu adem-i taammümün netîcesi olacaktır.

Sekizinci karn-i Hicrî dâhilinde fukahâ-yi Şâfiiyye'nin en meşhûrlarından Hâfız İbn-i Sübkî'nin, müneccim ve müvakkıtin hisâbı ile savmın vücûbu hakkında yazdığı müstakil bir eseri üzerine bu mes'ele o devirde bereketle yetişen ulemâ-yı İslâmiyye arasında bir daha harâretle mevzûu-bahis edilmiştir. Sûbkî bu eserinde

hisâbât-i fennîyenin riyâzî ve kat'î olduğunu müdâfaa ediyordu. Zerkeşî de Sûbkî'ye tebâiyyet etmiştir. (رهايه) şerhinde bu tez müdâfaa edilmiştir.

Sübkî : [Ayın otuzuncu günü (hilâli gördüm) diye şehâdet edilse de müvakkıtler ve muhâsibler (hayır, bu gece ayın görülmesi hisabca mümkün değildir) deseler ehl-i hisâbın kavliyye amel olunur. Çünkü hisâbât-ı riyâziye kat'îdir; şehâdet zannîdir] diyordu. Misâl olarak zikrettiğimiz bu mes'ele gibi daha birtakım mes'eleler Sûbkî tarafından dermeyân edilerek müvakkıtin hisâbiyle amel edilmesi ciheti iltizâm edilmiştir.

Yine o devrin en benâm Şâfiî ve sâir mezâhib eimmesinden bir çokları Sübkî'yi reddetmişlerdir ki, Hâfız İbn-i Hacer'le Remlî bunlardandır. *Minhac* şerhinde Sübkî'nin bütün bu fetvâları tenkîd edilmiştir. İbn-i Dakîkı'l-Îd de namaz husûsunda hisâb câiz değildir, demiştir.

Kınye'de bu bâbdaki ârâ ü ictihâdın üç kısma ayırıldığı bildirilmiştir: 1) Ehl-i hisâbın hisâbâtı mûcib değildir; 2) Ehl-i hisâbın hisâbına i'timadda beis olmadığı ki, Kādî Abdü'l-Cebbâr ile *Cem'ü'l-ulûm* sâhibi bu ictihad sâhiblerindendir. 3) Mesâil-i şer'iyyenin ehl-i hisâbdan sorulması ve bunlardan bir cemâatin icmâ' ve ittifâkıyle verecekleri cevâba i'timâd edilmesidir. Bu ictihâd İbn-i Mukātil'den de nakledilmiştir. Serahsî bunların ittifâk edebilmelerini baîd görmüş, Şemsü'l-Eimme-i Hulvânî de rü'yeti iltizâm etmiştir [*İbn-i Âbidîn:* C. 2, S. 126].

Zaman geçtikçe ve Kamer'in ve sâir ecrâmın medâr ve menâzili hakkındaki ma'lûmât taammüm ettikçe muvakkıtlerin hisâbâtı evkāt-ı salâtiyede düstûrü'l-amel olmağa başlamış, büyük câmilerin yanı başında birer müvakkıthâne kurulmuştur. Sene-i kameriye aylarına âid gurre-nâmeler tanzîm edilmeğe başlanmıştır. Yalnız hilâl-i Ramazan ile hilâl-i Şevvâl yine rü'yet ile isbât oluna-gelmiştir. Müahharen Diyânet İşleri Reisliği'nin bir fetvâsı ve kanûnu mahsûs mûcibince[1] Ramazan ve Bayram hilâllerinin, hisâb-ı fennî üzerine Ra-

---

[1] Beyne'l-milel takvîmin kabûlü hakkındaki kānun :

1 — Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde resmî Devlet takvîminde târih-i mebde' olarak Beyne'l-milel takvim mebdei kabûl edilmiştir.

sadhâne müdüriyetince tesbîti ve oradan verilecek ma'lûmâta göre amel olunması kararlaşmıştır., 1344 senesi Ramazan'ında rü'yet-i hilâl ile değil, hisâb-ı hey'î üzere oruç tutulmuştur.

909. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ لَا يَتَقَدَّمَنَّ أَحَدُكُمْ رَمَضَانَ بِصَوْمِ يَوْمٍ أَوْ يَوْمَيْنِ إِلَّا أَنْ يَكُونَ رَجُلٌ كَانَ يَصُومُ صَوْمًا فَلْيَصُمْ ذٰلِكَ الصَّوْمَ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir.

Sizden biriniz Ramazan'a, bir gün veyâhud iki gün oruçla sakın tekaddüm etmesin!. Meğer ki, sâim olan kimse mu'tâdı olan bir orucunu tutmuş buluna. O kimse, varsın mu'tâdı olan orucunu tutsun!.

İZÂHI

Sâimin mu'tâdı olan orucu; savm-i Dâvud, yâhud haftanın, ayın muayyen gününde oruç tutmağı i'tiyâd edip de bu mu'tâd olan orucun Ramazan'dan bir iki gün evveline tesâdüf etmesi gibidir. Nezir, kazâ oruçları da bu sûretle müstesnâdır.

2 — 1341 senesi Kânûnu-evvel'inin 31 inci gününü tâkib eden (1926) senesi Kânûnu-sânî'sinin birinci günüdür.

3 — Hicrî ve Kamerî takvîm, ötedenberi olduğu üzere ahvâl-i mahsûsada kullanılır. Hicrî Kamerî ayların mebdeini Rasathâne resmen tesbît eder.

4 — İşbu kânûn neşri târihinden mu'teberdir.

5 — İşbu kânûnun ahkâmını icrâya İcra Vekilleri me'murdur. 26 Kânûnu-evvel 341 ve Cemâziye'l-âhır 344.

Hadîsteki nehyin mânâsını vc tahzîrin sebebini beyân ederek ulemâ demiştir ki: hadîsin mânâsı, Ramazan'a ulaşmak kasdiyle bir, iki oruçla Ramazan'ı karşılamayınız, demektir. Bu nehyi, Nasârâ'-nın kendi re'y-i fâsidleriyle ferâiz-i İlâhiye aded ü mikdârına ziyâde etmek îtiyâdından tahzîri muhtevîdir. Resûl-i Ekrem, ehl-i kitâbın ve bi'l-umûm ümem-i sâlifenin iltizâm ettikleri muhâlif-i rızâ-yı İlâhî işlerden ümmetini tahzîr ederdi. Mebâdi-i İslâm'da ehl-i kitâba te'lîf-i kulûb için mümâşât ettilerse de dîn-i İslâm iktisâb-ı kuvvet ettikten sonraki evâmir-i seniyyeleri tamâmiyle muhâliftir ve inkılâb-kârânedir.

HADÎSTEKİ NEHİY, BİR NEHY-İ TAHRÎMÎ MİDİR, YOKSA NEHY-İ TENZÎHÎ MİDİR? Tirmizî ehl-i ilimden bunun kerâhete mahmûl olduğunu nakletmiştir. Selef'ten bâzıları bu hadîsin zâhirine istinâd ederek Şa'bân'ın son günü oruç tutmak câiz değildir, demişlerdir ki, bu kavil Ömer İbn-i Hattâb, Alî, Ammâr, Huzeyfe, İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anhüm* ile Tâbiîn'den Saîd İbn-i Müseyyeb, Şa'bî, Nehâî, Hasen-i Basrî, İbn-i Sîrîn'den menkûldür. İmam Şâfiî'nin mezhebi de böyledir. İbn-i Abbâs ve Ebû Hüreyre, Ramazan oruciyle eyyâm-ı sâire orucu arası bir, iki gün fasledilmelidir; diye emr etmiş ve farz namazla nâfile arası kelâm, kıyâm, takaddüm, teahhur gibi bir fiil ile fasl etmek nasıl müstehab ise, Ramazân-ı şerîfin farz orucıyla sâir eyyâm oruçlarının arasını ayırmak da öyle müstehabtır, demişlerdir. İkrime de yevm-i şekte oruç tutan kimse, Allāh'a ve Resûlullāh'a âsî olur, der imiş.

Bâzı ulemâ tetavvuan savmı câiz görmüşlerdir. Bu da Hazret-i Âişe ile hemşîresi Esmâ' Hazarâtından menkuldür. Bu iki hemşîrenin ikisi de yevm-i şekte oruç tutarlardı. Hattâ Hazret-i Âişe: Şa'bân'dan bir gün oruçlu bulunmak benim için Ramazan'dan bir oruç yemekten daha sevimlidir, der idi. Bu ictihad; Leys İbn-i Sa'd'in, Evzâî'nin, Ebû Hanîfe'nin, Ahmed İbn-i Hanbel'in, İshâk'ın mezhebidir. Yevm-i şek orucu hakkında kütüb-i fıkhiyyede daha fazla tafsîlat vardır. Oraya mürâcaat edilmelidir.

910. عَنِ ٱلْبَرَاءِ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ ٱلرَّجُلُ صَائِماً فَحَضَرَ ٱلْإِفْطَارُ

فَنَامَ قَبْلَ أَنْ يُفْطِرَ لَمْ يَأْكُلْ لَيْلَتَهُ وَ لَا يَوْمَهُ حَتَّى يُمْسِيَ وَ إِنَّ قَيْسَ بْنَ صِرْمَةَ الْأَنْصَارِيَّ كَانَ صَائِماً فَلَمَّا حَضَرَ الْإِفْطَارُ أَتَى امْرَأَتَهُ فَقَالَ لَهَا أَ عِنْدَكِ طَعَامٌ قَالَتْ لَا وَلٰكِنْ أَنْطَلِقُ فَأَطْلُبُ لَكَ وَ كَانَ يَوْمَهُ يَعْمَلُ فَغَلَبَتْهُ عَيْنَاهُ فَجَاءَتْهُ امْرَأَتُهُ فَلَمَّا رَأَتْهُ قَالَتْ خَيْبَةً لَكَ فَلَمَّا انْتَصَفَ النَّهَارُ غُشِيَ عَلَيْهِ فَذُكِرَ ذٰلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَنَزَلَتْ هٰذِهِ الْآيَةُ أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ فَفَرِحُوا بِهَا فَرَحاً شَدِيداً وَ نَزَلَتْ وَ كُلُوا وَ اشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ .

TERCEMESİ

Berâ' (İbn-i Âzib) *radiya'llâhu anh*'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

(Oruç ilk farz olduğu sırada) Muhammed *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in Ashâb'ı arasında bir kimse oruç tutar da iftar zamânında iftar etmeden uyursa, o kimse ne gece, ne de gündüz tâ akşama kadar bir şey yiyemezdi. Ensâr'dan Kays İbn-i Sırme *radiya'llâhu anh* de sâim olduğu bir gün iftar vakti evine gelmiş ve haremine :

— Hazır taâmın var mıdır? diye sormuştu. Haremi :

— Hayır, yoktur. Fakat gider, şimdi getiririm, demişti. Kays o günü toprakla çalışmıştı. Yorgun bulunduğundan haremi gelince uyumuş ve iftar zamânını uyku ile geçirmişti. Haremi gelip Kays'in uykuda olduğunu görünce :

— Vay sana yazıklar oldu! dedi. Gündüz olup gün yarı olunca Kays'e bir baygınlık geldi. Keyfiyet Resûlullāh'a haber verildi. Bunun üzerine şu meâldeki âyet-i kerîme nâzil oldu :

(Ey mü'minler! Leyle-i sıyâmınızda sizin için kadınlarınıza yaklaşmak halâl kılındı). Bu âyet-i kerîmenin nüzûlü üzerine Ashâb-ı Kirâm derin bir meserret hissettiler. Müteâkıben de : [gecenin zulmetinden sabahın beyâzı zâhir olana kadar (ki, fecr-i sâdıktır) yeyiniz, içiniz!] meâlindeki nazm-ı kerîm-i İlâhî nâzil oldu.

911. عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ عَمَدْتُ إِلَى عِقَالٍ أَسْوَدَ وَ إِلَى عِقَالٍ أَبْيَضَ فَجَعَلْتُهُمَا تَحْتَ وِسَادَتِي فَجَعَلْتُ أَنْظُرُ فِي اللَّيْلِ فَلَا يَسْتَبِينُ لِي فَغَدَوْتُ عَلَى رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَذَكَرْتُ لَهُ ذٰلِكَ فَقَالَ إِنَّمَا ذٰلِكَ سَوَادُ اللَّيْلِ وَ بَيَاضُ النَّهَارِ .

TERCEMESİ

Adiy İbn-i Hâtim *radiya'llāhu anh*'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

"*Sizin için beyaz iplik siyah iplikten seçilinceye kadar yeyiniz içiniz*" (meâlindeki nazm-ı şerîf) nâzil olunca (mazmûn-ı münîfini bilmeyerek) hemen bir siyah, bir de beyaz ip edindim. Bunları yastığımın altına koydum. Gece zaman zaman bu iplere bakıyordum. Fakat bir türlü biribirinden ayırd edemi-

yordum. Kuşluk vakti Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e gittim. Bu hâli kendilerine arzettim. Resûl-i Ekrem cevâben:

— Bu hayt-ı esved ile hayt-ı ebyaz, sevâd-i leyl ile beyâz-ı nehârdır, buyurdu.

İZÂHI

Gerek bunu, gerek bundan evvel terceme ettiğimiz Berâ' hadîsini Buhârî Bakare Sûresi'nin (187) inci âyet-i kerîmesini unvan ittihâz ettiği iki bâbında zikr etmiştir ki, her iki hadîste zikr olunan nazm-ı şerîfler, bu âyetin muhteviyâtıdır; ve meâlen şöyledir:

(*Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size halâl kılındı. Kadınlar sizin için bir libâs, siz de onlar için bir libâs* (demeksiniz) *dir. Allah nefsinize emniyet edemiyeceğinizi bildi ve* (bildiği için) *mürâcâatınızı kabûl etti. Sizden* (bu yükü) *de afvetti. Şimdi onlara mübâşeret edebilirsiniz. Artık Allāh'ın, sizin için halâl kıldığı şey'i taleb ediniz. Ve fecrin beyâz-ı nehârı, sevâd-ı leylden nazarınızda seçilinceye kadar yeyiniz, içiniz, sonra* (ertesi) *geceye kadar oruçu tamamlayınız*) [1].

Buhârî'nin bu İbn-i Hâtem hadîsinden sonra Sehl İbn-i Sa'd'den de bir rivâyeti vardır. Sehl diyor ki: (كلوا و اشربوا حتى يتبين لكم الخيط الابيض من الخيط الاسود) âyet-i kerîmesi nâzil olduğunda (من الفجر) kaydi nâzil olmamıştı. Bâzı kimseler, oruç tutmak istediklerinde bunlardan birisi ayağına siyah, beyaz iki renkte iki ip bağlayıp fecirden sonra bu iki ip biribirinden seçilinceye kadar yemişti. Bunun üzerine (من الفجر) nazmı ve kaydi de nâzil olarak bunun üzerine leyl ü nahârın hayt-ı ebyaz ve hayt-ı esved ile temsîl buyrulduğunu anladılar. Bu kaydin nüzûlünden evvel istiâre iken bilâhare bu kayd ile temsîle udûl olundu.

(احل لكم الآية) kavli şerîfinin sebeb-i nüzûlünün Hazret-i Ömer'e taallûku olduğu da rivâyet edilmiştir. Bir gece Ömer İbni'l-Hattâb *radiya'llāhu anh* yatsı namazını kıldıktan sonra muâmele-i zevciyyede bulunmuştu. Bilâhara nedâmet ve nefsine levm etmeğe

---

[1] احل لكم ليلة الصيام الرفث الى نسائكم، هن لباس لكم و انتم لباس لهن، علم الله انكم كنتم تختانون انفسكم فتاب عليكم و عفا عنكم، فالان باشروهن و ابتغوا ما كتب الله لكم، و كلوا و اشربوا حتى يتبين لكم الخيط الابيض من الخيط الاسود من الفجر، ثم اتموا الصيام الى الليل. [سورة البقره]

başlamıştı. Sonra Resûl-i Ekrem'in huzûruna gelip hâli hikâye ederek:

— Yâ Resûla'llāh! Allāh'a ve Zât-i Risâletiniz'e bu hatîeden dolayı arz-ı i'tizâr ederim, dedi. Resûl-i Ekrem:

— Yâ Ömer! Şu müşkül vaziyete düşmek sana yakışmazdı, buyurdu. O sırada Ashâb'tan bâzıları da ayni harekette bulunduklarını îtirâf ettiler. Bunun üzerine Sûre-i Bakare'nin bu âyeti nâzil oldu.

Bunun için Hâfız İbn-i Hacer Fethü'l-Bârî'de bu âyetin nüzûlü, hem Hazret-i Ömer, hem de Kays kıssasiyle alâkadar olduğunu bildiriyor.

FECR-İ KÂZİB, FECR-İ SÂDIK :

Sünen-i Erbaa sâhibleriyle Müslim'in *Sahîh*'inde Semüre İbn-i Cündeb *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettikleri: (*Sakın Ashâbım, sizi ne Bilâl'in ezânı, ne de fecr-i mustatîl sahûrunuzdan sizi men' etmesin!. Lâkin siz sahur husûsunda ufuktaki fecr-i mustatîre i'tibâr ediniz!*) hadîsi şerîfinde[1] fecr-i kâzibten, fecr-i mustatîl; fecr-i sâdıktan da fecr-i müstatîr ile tâbir buyurulmuştur. Fecr-i müstatîl, sabahları meşrıkta akcıl, donuk ve uzun bir ehrâm-i nûrânî şeklinde görülen hâdise-i ziyâiyedir ki, bunun kāidesi ufukta ve güneşin bulunduğu cihettedir. Mihveri de ufkın fevkında semâya doğru dâiretü'l-bürûc boyunca mümted olur. Ziyâsı, Kehkeşân zıyâsına benzer. Bu nûrânî amûdun zıyâsı, ufkun fevkınde re'se doğru uzayıp gittikçe inceldiği için lisân-ı şerîatte "*Fecr-i müstatîl* ve *Beyâz-ı müstatîl*" denilmiştir.

Bu müstatîl beyazlığı zulmet tâkib eder. Onu müteâkib de ufukta fecr-i sâdık zuhûr eder ki, bu da bütün meşrık ufkuna boydan boya bir hat gibi uzanmış ziyâdan ibârettir. Ziyânın böyle boylu boyunca istitâre ve intişârından dolayı buna da fecr-i müstatîr denilmiştir. Buna fecr-i sâdık, subh-i sâdık da denilir ki, sâim için yemekten, içmekten imsâk ve ictinâb zamânıdır. Sabah namâzının da evvel-i evkātıdır. Fecr-i kâzib denilen bu hâdise-i felekiyeye Arablarca

[1] روى مسلم و اصحاب السنن الاربعة عن سمرة بن جندب قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: لا يمنعنكم من سحوركم اذان بلال و لا الفجر المستطيل و لكن الفجر المستطير فى الافق [فتح القدير: ج ١، ص ١٥٢]

"*Zenebü's-sirhân*" denildiği *Hidâye* hâşiyelerinde mezkûrdur ki, halk dilinde "*Kurd kuyruğu*" diye anılır.

Facr-i kâzib ve Fecr-i sâdık en basit ve sâde bir üslûb ile Resûl-i Ekrem Efendimiz tarafından ta'rîf buyurulmuştur: Buhârî'nin Abdullâh İbn-i Mes'ûd *radiya'llâhu anh*'den rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem: (*Fecir böyle değildir, böyle olmayınca fecir olmaz*) buyurmuştur. Abdullâh İbn-i Mes'ûd diyor ki, Resûlullâh (*fecir böyle değildir*) derken parmaklarını yukarıya kaldırıp dikti. (*Tâ böyle olmayınca*) derken de şehâdet ve orta parmaklarını üst üste bindirip sağa, sola uzatarak işâret etti.

Fecr-i kâzibe dâir işâret-i Nebeviyye, ufuktan semt-i re'se doğru uzanan amûd-ı nûrânîyi gösteriyordu. Fecr-i sâdıkı ta'rîf için de bi'l-işâre nûr-ı müsta'rızı göstermişti. Ve hakîkaten en basit zekâ sâhibi insanların bile anlayabileceği bir şekilde ta'rîf buyurmuştur.

Bu hâdise-i ziyâiyenin semâda sebeb-i tekevvünü hakkında ehl-i hey'et tarafından dermeyân edilen efkâr ve mütâlâat arasında bizce en ziyâde ma'kul olanı Bahr-i Muhit'ten semâya Şems'in ziyâsının in'ikâsı eseri olmasıdır.

912. عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ تَسَحَّرْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ ثُمَّ قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ فَقِيلَ لَهُ كَمْ كَانَ بَيْنَ الْأَذَانِ وَ السَّحُورِ قَالَ قَدْرُ خَمْسِينَ اٰيَةً.

TERCEMESİ

Zeyd İbn-i Sâbit *radiya'llâhu anh*'ten : "*Biz* (bir kere) *Nebî salla'llâhu aleyhi ve sellem ile berâber sahûr yemeği yedik; sonra Resûlullâh* (sabah) *namazına kalktı*" dediği rivâyet edilmiştir. Zeyd İbn-i Sâbit'ten :

— Sabah namazı ile sahûr arasında ne kadar zaman bulundu, diye soruldu; o da :

— Elli âyet (okunacak) kadar diye cevâb verdi.

İZÂHI

RİVÂYETLER RÂVÎLER : Bu hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'de sevk olunan senedindeki ikinci Râvî de Sahâbî'dir; Enes İbn-i Mâlik'tir. Zeyd ile Enes gibi iki yüksek Sahâbî'den birisinin diğerinden rivâyeti sûretiyle bu hadîsin kuvvet ve sıhhatca müstesnâ bir vasfı vardır. Ezanla sahur arasındaki müddeti soran da Enes İbn-i Mâlik'tir. Buhârî'nin metninde (قيل = *denildi*) yerinde (قلت = *dedim*) rivâyet edilmiştir. Fakat Zebîdî merhum, senedi ihtisâr ederken metinde sâili tasrih imkânını görememiştir.

Bu iki râvînin ikisi de Ensar'dandır. Enes en son vefât eden Sahâbî'dir.

İmsâkten on sekiz dakîka sonra fecr-i sâdık tulû' etmiş bulunacağından sabah namazının ilk vakti hulûl etmiş bulunur ve sabah namazını kılmak sahîh olur. Fakat efdal olan elli dakîka kadar bir zaman geçmelidir. Diyanet İşleri Riyaseti ile İstanbul Müftülüğü tarafından her sene neşr edilmekte olan imsâkiyelerin zeylinde sabah namazının ilk ve efdal vakitlerine işâret edilmektedir ki, sabah namazının galebe-i nevm ile zıyâ'dan sıyâneti nâmına çok musîbdir.

913. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِي السَّحُورِ بَرَكَةً .

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llâhu anh*'ten Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in : "*Sahur yemeği yeyiniz. Çünkü sahur yemeğinde bolluk vardır*" buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir.

914. عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بَعَثَ رَجُلًا يُنَادِي فِي النَّاسِ يَوْمَ

عَاشُورَاءَ إِنَّ مَنْ أَكَلَ فَلْيُتِمَّ أَوْ فَلْيَصُمْ وَ مَنْ لَمْ يَأْكُلْ
فَلَا يَأْكُلْ .

TERCEMESİ

Seleme İbn-i Ekva' *radiya'llāhu anh*'ten Nebî *sal-la'llāhu aleyhi ve sellem*'in Âşûrâ' günü gündüz Hind İbn-i Esmâ'yı halka şöyle i'lân etmesi için kabîlesine gönderdiği rivâyet edilmiştir :

Her kim yemek yediyse (bakıye-i yevmi imsâk ederek) günü tamamlasın!; Yâhud oruç tutsun!, Bir şey yememiş olanlar da artık bir şey yemesin!.

İZÂHI

Bu hadîsin *Buhârî*'ye nisbetle yüksek bir vasf-ı mümeyyizi vardır: Sülâsiyattan olması; yâni üç râvî vâsıtasiyle hadîsin Resûl-i Ekrem'e kesb-i ittisâl etmiş bulunması. Buraya kadar Buhârî, *Sahîh*'inde sülâsiyattan olarak beş hadîs rivâyet etmiştir. Ve bu Seleme hadîsi beşincisidir. Seleme'den Yezîd İbn-i Ebî Ubeyd, Yezid'den Ebû Âsım rivâyet etmiş, Ebû Âsım'dan da müellif İmam Buhârî'nin rivâyet-kerdesi bir istinadı âlîdir. Bu hadîsi Buhârî, gerek farz, gerek nâfile oruca gündüz niyet etmek sahîh olduğuna dâir açtığı bir bâbında tahrîc etmiştir. Bu bâbın unvânında te'yîd-i müddeâ için İmam Buhârî Ümm-i Derdâ'dan Ebü'd-Derdâ' Hazretlerinin bâzan gündüz vakti (*yanınızda yiyecek bir şey var mıdır?*) diye sorardı. Ben de (*hayır, yoktur*) deyince: (*artık ben, bugün oruçluyum*) diye oruca niyet ederdi, dediğini ta'lîkan rivâyet ediyor ki, mevzûumuzu daha ziyâde tenvîr etmektedir. Buhârî'nin bu ta'lîkını İbn-i Ebî Şeybe de mevsûlen rivâyet etmiştir. Yine bu bâbın unvânında Buhârî, Ebû Talha, Ebû Hüreyre, İbn-i Abbâs, Huzeyfe *radiya'llāhu anhüm*'ün de gündüz olduğunda orucu niyet ettiklerini muallâk sûrette rivâyet etmiştir. Buhârî'nin bu ta'lîkātından Ebû Talha'ya âid olanı Abdü'r-Rezzâk, Ebû Hüreyre'ye âid olan rivâyeti Beyhakî, İbn-i Abbâs'ı Tahâvî, Huzeyfe'yi Abdü'r-

Rezzâk bi'l-ittisâl rivâyet etmişlerdir. Bu rivâyetler arasında Tahâvî'nin İbn-i Abbas'tan rivâyeti hepsinden daha vâzıhtır. İbn-i Abbâs Hazretleri: "*Bir sabah kalktım. Oruç tutmak arzusunda değildim. Henüz yemek yememiş, su içmemiştim. Yiyecek bir şey bulamayınca oruca niyet ettim*" demiştir. [*Kastalânî*].

Dârekutnî'nin rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem de bir gün hâne-i Saâdet'e gelip Hazret-i Âişe'den:

— Yanınızda yiyecek bir şey var mıdır? diye sormuş; Hazret-i Âişe de:

— Hayır yoktur, deyince :

— Öyle ise bugün ben oruçluyum, buyurmuştur. Dârekutnî bu hadîsin sıhhatini beyân ederek evvel-i neharda savma niyetin sahîh olduğuna hükmolunur, demiştir.

Ulemâ, fecr-i sâdıkın tulûundan sonra oruca niyet edilmesinde ihtilâf etmişlerdir: Evzâî, Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel, İshak Ramazan orucuna geceden niyet edilmedikçe câiz değildir, demişlerdir. Mezheb-i zâhirî de böyledir.

Nehâî, Sevrî, Ebû Hanîfe, ile ashâbı da Ramazan, nezr-i muayyen ile nâfile oruçlara zevalden evvele kadar niyet etmek sahîh ve câiz olduğuna hükmetmişlerdir. İbn-i Münzir'in beyânına göre: oruç tutmak tasavvurunda olmıyarak sabahlayan bir kimse, bilâhare nâfile oruç tutmak isterse, bu vaziyetteki kimsenin orucu ve niyeti hakkında ulemâ ihtilâf etmişlerdir: Bir kısmı ne zaman olursa olsun, nehâren niyetle nâfile oruç tutmayı tecvîz etmişlerdir. Ebü'd-Derdâ', Ebû Talha, Ebû Hüreyre, Huzeyfe, İbn-i Abbâs, İbn-i Mes'ûd, Ebû Eyyûb *radiya'llāhu anhüm* bu cümledendir. Bir rivâyette İmam Şâfiî'nin ve İmam Ahmed'in mezhebleri de böyledir. İmam Mâlik nâfile oruca da geceden niyet edilmesini iltizâm ederek: "*Evvel-i neharda yemekten içmekten imsâk ve ictinab, niyetsiz ameldir, açlıktan ibârettir.*" demiş. İbn-i Ebî Zi'b'in mezhebi de böyledir.

Hanbelî fukahâsı gerek zevalden evvel, gerek sonra oruca niyet edilebileceğini kabûl etmişlerdir. *Tenkîh*'te: "*Nâfile oruca gündüzün her hangi bir vaktinde niyet etmek nassan sahîhtir; bu orucun meşrûiyetine hükmolunur; sâhibi, vakt-i niyetten i'tibâren müsâb olur*" denilmiştir.

* * *

915. عَنْ عَائِشَةَ وَ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ كَانَ يُدْرِكُهُ الْفَجْرُ وَهُوَ جُنُبٌ مِنْ أَهْلِهِ ثُمَّ يَغْتَسِلُ وَ يَصُومُ .

TERCEMESİ

Âişe ve Ümm-i Seleme *radiya'llāhu anhümâ*'dan Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ehli ile mukārenette bulunarak cünüb olduğu halde fecir vakti iriştiği olurdu. Resûlullāh fecirden sonra iğtisâl ederdi ve oruç tutardı, dedikleri rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Ümmihât-i Mü'minîn'den Âişe ve Ümm-i Seleme Hazarâtının bu müşterek rivâyetleri kulûb-ı mü'minînden bir şübheyi izâle etmiştir ki, böyle cünüb olarak amden vakt-i fecre irişen sâimin orucunun bozulması şübhesidir. Bâzı Sahâbî, fecirden evvel her halde iğtisâl edilmesi lâzım olduğuna zâhib olmuşlardı da mü'minlerin bu iki şefkatli anası, bu zannı derhal izâleye müsâraat etmişlerdir. Hattâ şer'î vaziyeti kemâliyle tenvîr için bu cünüblüğün bir ihtilâm netîcesi olmadığını da (من اهله = *âilesine yaklaşmaktan*) diyerek îzah etmişlerdir. Hattâ Nesef'nin bir rivâyetine göre, Hazret-i Âişe: (مِنّى = *benden*) buyurarak oruç bozulmak zannını redde mübâlâğa buyurup mes'ele-i şer'iyyeyi tenvîre ihtimâm etmiştir. [*Rahmetu'llāhi aleyhimâ*].

Fecirden evvel iğtisâlin efdal olduğunu Şârih Kastalânî bildiriyor.

* * *

916. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يُقَبِّلُ وَ يُبَاشِرُ وَهُوَ صَائِمٌ وَ كَانَ أَمْلَكَكُمْ لِإِرْبِهِ .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llâhu anhâ*'dan, "*Nebî salla'llâhu aleyhi ve sellem oruçlu iken takbîl eder, mülâmese ve müâneka buyururdu. Sizin o, nefsine tamâmiyle sâhib olan* (bir Peygamber) *inizdi*" dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Buhârî bu hadîsin bâbında Hazret-i Âişe'den: (sâime zevcinin yalnız avret yeri haramdır) dediğini ta'lîkan rivâyet etmiştir ki, Tahâvî Buhârî'nin bu ta'lîkını Hakîm İbn-i Ikal'den mevsûlen şöyle rivâyet ediyor: Hakîm diyor ki: Hazret-i Âişe'ye:

— Ey mü'minler anası! Ben oruçlu iken bana kadınımın hangi uzvu haram olur? diye sordum. Âişe Hazretleri:

— Avret yeri, diye cevab verdi.

Buna benzer İbn-i Hazm'in de *Mühallâ*'da Mesruk'tan bir rivâyeti vardır. Büyük Tâbiî imamı Mesruk da diyor ki: Hazret-i Âişe'den:

— Ey Ümmü'l-Mü'minîn! Kadının hangi mahalli sâim olan Zevci için haramdır? dedim. Âişe Hazretleri:

— Kadının sâim olan zevcine her tarafı halâldır. Yalnız avret-i galîza mahalli değil, diye cevab verdi.

Metn-i hadîsteki (irb) i şârihler uzuv, hava ve hâcet gibi bir kaç sûretle tefsîr etmişlerdir. Bunlardan birisi de nefis mânâsıdır. Hattâ bu mânâ *Müvatta*'da bu hadîsin Übeydullâh'dan vâkı' rivâyet tarîkında vârid olmuştur. Bu sebeble Tirmizî de *Câmi*'inde irb-i nefs ile tefsîr etmiştir. Hâfız Zeynüddîn-i Irâkî de: "*Bu mânâ savâba en yakın olan bir mânâdır. Çünkü garâib-i ahâdîsin tefsîrinde evlâ olan diğer turuk-ı ehâdiste vârid olan tefsirdir*" demiştir.

Hazret-i Âişe: (*Peygamberiniz, kendine en ziyâde sâhib olanınızdı.*) demekle: siz, bu mübâh olan bu takbîl ve mülâabeden de ihtirâz ediniz!. Sonra bir kusur işlersiniz! tenbîhinde bulunuyorlar. Bunun için bu mevzû'da (و كان املككم لاربه) sözünden belîğ ve daha güzel bir ibâre bulmak mümkün değildir.

Buhârî'nin *Sahîh*'inde yine bu bâbta Hazret-i Âişe'den bir rivâyetinde Sıddîka-i müşârün-ileyhâ: (*Resûlullâh salla'llâhu aleyhi ve sellem oruçlu iken bâzı kadınlarını öperdi; sonra gülerdi*) demiştir.

917. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ عَنِ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ إِذَا نَسِيَ فَأَكَلَ وَ شَرِبَ فَلْيُتِمَّ صَوْمَهُ فَإِنَّمَا أَطْعَمَهُ ٱللهُ وَ سَقَاهُ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'ten Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir :

Sâim, oruçlu olduğunu unutarak yer, içerse (sakın) orucunu (bozmasın,) tamamlasın! Çünkü sâime Allāh yedirmiş, içirmiştir.

İZÂHI

Abdü'r-Rezzâk Amr İbn-i Dînâr'dan bu mevzûa dâir şu vâkıayı rivâyet etmiştir: bir kimse Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'e geldi ve:

— Oruca niyetli olarak sabahlayın kalktım. Oruçlu olduğumu unutarak yedim, içtim. Ne dersiniz? diye sordu. Ebû Hüreyre:

— Beis yoktur, diye cevab verdi. Bu adam:

— Sonra birisinin yanına gitmiştim. Getirilen bir taâmı, orucumu unutarak yedim, içtim, dedi. Ebû Hüreyre yine:

— Beis yok; bu bir ziyâfet-i ilâhiyedir; sana Allah yedirmiş, Allah içirmiştir, dedi. Bu tekrar:

— Sonra bir başkasının yanına gitmiştim. Orada da orucumu unutarak yedim, içtim, demesi üzerine Ebû Hüreyre Hazretleri:

— Öyle ise sen, oruç tutmağa alışmamış bir insansın! dedi.

Taybî diyor ki: bu nisyan, Allâhu Teâlâ tarafından sâim için müstesnâ bir fazl ü ihsandır. Hattâbî de: "Nisyan bir zarûrettir. Zarûrî fiiller, hükm husûsunda fâiline muzâf olmaz. Ve fâili, ef'âl-i zarûriyesinden dolayı müâhaze edilmez."

918. وَ عَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ بَيْنَمَا نَحْنُ جُلُوسٌ عِنْدَ
النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِذْ جَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ
هَلَكْتُ قَالَ مَا لَكَ قَالَ وَقَعْتُ عَلَى امْرَأَتِي فِي رَمَضَانَ وَ أَنَا
صَائِمٌ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ هَلْ تَجِدُ
رَقَبَةً تُعْتِقُهَا قَالَ لَا قَالَ فَهَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تَصُومَ شَهْرَيْنِ
مُتَتَابِعَيْنِ قَالَ لَا قَالَ فَهَلْ تَجِدُ إِطْعَامَ سِتِّينَ مِسْكِيناً قَالَ
لَا قَالَ فَمَكَثَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَبَيْنَا نَحْنُ
عَلَى ذٰلِكَ أُتِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِعَرَقٍ فِيهِ تَمْرٌ
وَ الْعَرَقُ الْمِكْتَلُ قَالَ أَيْنَ السَّائِلُ فَقَالَ أَنَا قَالَ خُذْ هٰذَا
فَتَصَدَّقْ بِهِ فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ أَ عَلَى أَفْقَرَ مِنِّي يَا رَسُولَ اللّٰهِ
فَوَاللّٰهِ مَا بَيْنَ لَابَتَيْهَا يُرِيدُ الْحَرَّتَيْنِ أَهْلُ بَيْتٍ أَفْقَرَ مِنْ
أَهْلِ بَيْتِي فَضَحِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ حَتَّى بَدَتْ
أَنْيَابُهُ ثُمَّ قَالَ أَطْعِمْهُ أَهْلَكَ .

TERCEMESİ

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Biz bir defa Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in huzûrunda otururken birisi geldi. Ve :

— Yâ Resûla'llāh! Öldüm, diye hâlinden yanıktı. Resûlullāh:

— Sana ne oldu ki? diye sordu. O kimse :

— Yâ Resûla'llāh oruçlu iken zevceme yaklaştım, cevâbında bulundu. Resûlullāh:

— Âzâd edecek bir köle bulabilir misin? buyurdu. Sâil :

— Bulamam, dedi. Resûlullāh:

— Öyle ise iki ay zincirleme oruç tutmağa gücün yeter mi? diye sordu. Sâil :

— Gücüm yetmez. (Hem ben bu felâkete oruç yüzünden uğramadım mı? dedi. Resûlullāh:

— Altmış yoksulu doyurmak yolunu da bulamaz mısın? buyurdu. Sâil :

— Hayır, bulamam, dedi. Ve Ebû Hüreyre'nin rivâyetine göre huzûr-ı Risâlet'te tevakkuf etti. Biz de ne olacağına intizâr etmekte iken Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e içi hurma ile dolu ve râvînin "*Miktel*" dediği (15 sâ' istîâb eden) bir zenbil getirildi. Resûlullāh:

— Hani sâil nerededir? buyurdu. Sâil :

— Benim, diye (ayağa kalktı) Resûlullāh:

— Bu hurmayı al, yoksullara sadaka et! buyurdu. Sâil :

— Benden fakîr bir yoksulamı vereceğim yâ Resûla'llāh! Allāh'a yemîn ederim ki, Medîne'nin kara taşlı iki nahiyesi arasında[1] benim âilemden daha fakir bir âile yoktur, dedi. Bunun üzerine Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* dişleri görülünceye kadar güldü. Sonra da sâile :

— Haydi bu hurmayı (al,) âilene yedir! buyurdu.

[1] Ühud'la Âir dağlarına (Lâbeteyn) denilir. Ve bu iki dağ arasındaki sâha-i arâzîye (Harem-i Medîne) denildiği yukarıda îzâh edilmişti.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER : Bu hadîs-i şerîfi Buhârî gibi Müslim de *Sahîh*'inde; *Sünen-i Erbea* sâhibleri de *Cami*'lerinde tahrîc etmişlerdir. Bâzı rivâyet tariklerinde: (*helektü ve ehlektü = kendimin ve karımın helâkimize sebeb olan bir iş tuttum*) sûretinde tahrîc edilmiştir. (*Arak*) ın (*Miktel*) ile tefsîri râvînindir. Her iki kelime de on beş sâ' hurma alan zenbildir. (*Yürîdü'l-harrateyn*) de bir râvînin tefsîridir. Hadîsten değildir. Bâzı sünende (*nevâcizühü, senâyâhü*) rivâyetleri bulunduğundan (*enyab*) ı, mutlak olarak terceme ettik.

İCTİMÂÎ VE FIKHÎ HÜKÜMLER : Bu hadîs-i şerîf din mürşidlerine ta'lîm-i dîn için ta'kîb edilecek fazîlet yollarını gösterir. Din âlimlerinin güler yüzlü olmalarını, müteallimi rıfk ile dîne ısındırmalarını öğretiyor. Nasıl ki Resûlullâh tarafından bedevî ve mechul bir sâile huşûnetsiz olarak şer'î cezâlar sırasiyle sayılmış ve alınan menfî cevabların beyyineleri aranılmamıştır. Bununla diyânî işlerde semâhat ve genişlik yolu iltizâm edilmesi öğretilmiştir. Sâile âid sadakanın Hazret-i Resûl tarafından verilmesi, sonra da güler yüzle: (*Bu hurmayı götür, âilene yedir!*) buyurması, en yüksek bir fazîlet ve muâvenet örneğidir.

Bu hadîs-i şerîfte kadın hakkında hükmü şer'î bildirilmediğinden bu sükût ile ihticâc ederek İmam Şâfiî, Dâvud-i Zâhirî sıyamda kadın ile erkeğin ikisine yalnız bir keffâret lâzım gelir, demişlerdir. İmam Ebû Hanîfe'ye İmam Mâlik'e, Ebû Sevr'e göre, kadının mütâveati hâlinde erkek gibi kadına da ayrıca keffâret lâzım gelir.

Bu hadîsteki hâdise hakkında *Mebsut*'ta deniliyor ki, Resûl-i Ekrem'in bu âciz ve fakir adama sadaka ve sâire ile emri, tetavvuîdir. Çünkü bu adama aczinden dolayı derhal keffâret vâcib değildi. Bu sebeble Resûl-i Ekrem bu sadakanın kendisine ve âilesine sarfına müsâade buyurmuştur. Ebû Ca'fer-i Taberî'den nakl olunduğuna göre, İmam Ebû Hanîfe'nin, Sevrî'nin, Ebû Sevr'in kıyâs-i fıkhîlerine göre, bu hadîsteki sâil için keffâret bir borçtur. Zarûret-i hâli bundan keffâreti iskāt etmez. Fakr-i hâli geçtikten sonra hâl-i yüsürde bu borcu ödemesi lâzım gelir.

عَنِ ٱبْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُمَا أَنَّ ٱلنَّبِيَّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ ٱحْتَجَمَ وَهُوَ مُحْرِمٌ وَ ٱحْتَجَمَ وَهُوَ صَائِمٌ . 919

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhümâ*'dan Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in ihramlı iken hacamat olduğu, yine böyle sâim iken hacamat olduğu rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Bu hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'de mensûb olduğu bâbın unvânı: "Sâim için hacamâtın, sâim için kusmanın hükmü şer'îsi" sûretindedir. Kay' hakkında Buhârî, Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'in: (*Sâim, ihtiyârî olmıyarak kusarsa orucu bozulmaz. Çünkü kay', çıkarmaktır, idhâl etmek değildir*) dediğini mevsûlen rivâyet ediyor. Sıyâm, ancak idhâl ile nakz olunur, demek oluyor. Yine Ebû Hüreyre'nin: (*Sâim, teammüden kay' ederse orucu bozulur*) dediğini de rivâyet ediyor ki, Hanefîlerin mezhebi de böyledir. Hanefîlerce kay'in az veya çok olmasının da farkı yoktur. İhtiyarsız ağız dolusu kusmak da azı gibi orucu ifsâd etmez, yine İmam Buhârî'nin İbn-i Abbâs ile İkrime'den rivâyetine göre, bunlar da savm idhâlinden imsâk ve ictinabtır, dâhilden hârice çıkandan imsâk değildir, demişlerdir. Sonra Buhârî İbn-i Ömer'in evvelce sâim iken gündüz hacamat olduğunu, sonra gündüzü terk edip gece hacamat olmağa başladığını ta'lîkan rivâyet ediyor. Ebû Mûse'l-Eş'arî'nin de gece hacamat olmak i'tiyâdında bulunduğunu bildiriyor. Sa'd İbn-i Ebî Vakkās, Zeyd İbn-i Ekram, Ümm-i Seleme oruçlu oldukları halde hacamat olduklarını ta'lîkan rivâyet ediyor. Ümm-i Alkame Mercâne de: Biz, Hazret-i Âişe'nin huzûrunda hacamat olurduk da bizi nehyetmezdi, dediği de Buhârî'nin buradaki ta'lîkātı cümlesindendir.

Diğer taraftan Hasen-i Basrî'den de müşârün-ileyh Hazretlerinin Şeddâd'tan, Üsâme İbn-i Zeyd'den, Ebû Hüreyre'den, Sevbân'dan, Ma'kıl İbn-i Yesâr'dan merfûan (hâcimin de mahcûmun da oruçlarının bozulduğu) rivâyet edilmiştir. Bu ta'lî-

kattan sonra Buhârî mevsûlen de mevzûu-bahsimiz olan İbn-i Abbâs hadîsini rivâyet ediyor ki, Hasen-i Basrî'nin rivâyetine nefyen ve isbâten muârızdır. Bunun için bir kısım ulemâ İbn-i Abbâs'ın mevsûlen bu rivâyetinin hacamâtın hem hâcimin, hem, mahcûmun orucunu bozacağına dâir olan rivâyeti neshettiğine kāil olup orucu bozmayacağını kabûl etmişlerdir ki, Atâ', İbn-i Yesâr, Kāsım İbn-i Muhammed, İkrime, Zeyd İbn-i Eslem, İbrâhim Nehâî, Süfyân-i Sevrî, Ebü'l-Âliye, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsüf, Muhammed, Mâlik, Şâfiî ve ashâbı: haccamat, ne hâcimin, ne de mahcûmun orucunu bozmaz, demişlerdir. Atâ' İbn-i Ebî Rebâh, Evzâî, Mesruk, Muhammed İbn-i Sîrîn, Ahmed İbn-i Hanbel, bozulacağı, ictihâdında bulunmuşlardır. Buhârî'nin rivâyetine göre, Enes İbn-i Mâlik'e sâim için hacamâtı mekruh addeder misiniz? diye sorulmuş, o da: hayır, yalnız sâimi zaîf düşüreceği için hoş bulmam, demiştir.

920. عَنِ ابْنِ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ فَقَالَ لِرَجُلٍ انْزِلْ فَاجْدَحْ لِي قَالَ يَا رَسُولَ اللهِ الشَّمْسُ قَالَ انْزِلْ فَاجْدَحْ لِي قَالَ يَا رَسُولَ اللهِ الشَّمْسُ قَالَ انْزِلْ فَاجْدَحْ لِي فَنَزَلَ فَجَدَحَ لَهُ فَشَرِبَ ثُمَّ رَمَى بِيَدِهِ هٰهُنَا ثُمَّ قَالَ إِذَا رَأَيْتُمُ اللَّيْلَ أَقْبَلَ مِنْ هٰهُنَا فَقَدْ أَفْطَرَ الصَّائِمُ .

Tercemesi

(Abdullāh) İbn-i Ebî Evfâ *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, müşârün-ileyh şöyle demiştir :

Biz, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile berâber (Ramazan'da) bir seferde bulunduk. Resûlullāh birisine (,Bilâl'e) :

— Haydi (râhilenden) in, bana sevîk karıştır! buyurdu. Bilâl:

— Yâ Resûla'llāh, işte güneş (, nûrı bâkîdir) dedi. Resûlullāh (tekrar):

— İn, bana sevîk bula! buyurdu. Bilâl yine:

— Yâ Resûla'llāh, işte güneş (, nûrı bâkîdir) dedi. Resûlullāh (üçüncü olarak):

— İn de bana sevîk karıştır! buyurdu. Bilâl (devesinden) indi. Resûlullāh'a sevîk buladı. Resûlullāh bunu içti de sonra eliyle şuraya (, Meşrık'a) işâret edip sonra:

Gecenin bu (Meşrık) tarafından belirdiğini gördüğünüzde sâimin iftar vakti hülûl etmiştir, buyurdu.

ÎZÂHI

Bilâl *radiya'llāhu anh* şemsin kursu gāib olsa bile nûr ve ziyâsının bâkî olması iftara mâni'dir, zannediyordu. Bu yoldaki galebe-i i'tikādından dolayıdır ki, Resûl-i Ekrem'e mükerrer sûrette mürâcaat etmiştir. Ve her defasında Resûl-i Ekrem zıyânın oruca muzır olmadığını bildirmiş demektir. Ve nihâyet Şark ufkunda zulmetin belirmesi, iftar vaktinin hulûlü demek olduğunu tâlim buyurmuştur.

Bu hadîsten müstefâd olan hükümlerden birisi, hâl-i seferde savmın efdal olmasıdır. Çünkü Resûl-i Ekrem savmı ihtiyâr etmiştir. Bu ictihad Esved İbn-i Yezîd'in, İmam Ebû Hanîfe ve ashâbının mezhebidir. Bir kısım ulemâ da iftarın efdal olduğuna zâhib olmuşlardır. Ömer İbn-i Abdü'l-Azîz, Şa'bî, Katâde, Muhammed İbn-i Alî, Şâfiî, Ahmed, İshak bu mezheb ashâbındandır. Birtakım ulemâ da tahyîri iltizâm etmişlerdir ki, İbn-i Abbâs, Enes, Ebû Saîd, Saîd İbn-i Müseyyeb, Atâ', Saîd İbn-i Cübeyr, Hasen-i Basrî, Nehâî, Mücâhid, Evzâî, Leys İbn-i Sa'd onlardandır. Bunlar da şimdi terceme edeceğimiz âtîdeki Hazret-i Âişe hadîsiyle ihticâc etmişlerdir.

921. عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ رَضِيَ عَنْهَا أَنَّ حَمْزَةَ بْنَ عَمْرٍو ٱلْأَسْلَمِيَّ قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَأَصُومُ فِي ٱلسَّفَرِ وَ كَانَ كَثِيرَ ٱلصِّيَامِ فَقَالَ إِنْ شِئْتَ فَصُمْ وَ إِنْ شِئْتَ فَأَفْطِرْ .

TERCEMESİ

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in zevci Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, Hamza İbn-i Amr-i Eslemî Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e :

— Seferde oruç tutayım mı, diye sormuş; müşârün-ileyh çok oruç tutarmış. Resûlullāh :

— Dilersen tut, istersen iftar et! diye cevab vermiştir.

922. عَنِ ٱبْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ خَرَجَ إِلَى مَكَّةَ فِي رَمَضَانَ فَصَامَ حَتَّى بَلَغَ ٱلْكَدِيدَ أَفْطَرَ فَأَفْطَرَ ٱلنَّاسُ .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (feth-i Mekke seferine) Ramazan'-da çıkıp oruç tuttuğu ve "*Kedîd*" e geldiğinde iftar edip nâs da iftar eylediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

(*Kedîd*), Medîne'ye yedi merhale mesâfede vâkı' bir mevzi' adıdır. Kedîd ile Mekke arasında da iki konaklık bir fâsıla vardır.

Nesei'nin İbn-i Abbas'tan rivâyetine güre, Resûl-i Ekrem buraya geldiğinde bir kadeh su veya süt takdîm edilmiş, bunu içerek iftar etmiştir. Ashâb-ı Kirâm da iftar etmişlerdir. *Umdetü'l-Kārî*'de zikr olunduğuna göre, Resûl-i Ekrem Fetih gazâsına, Ramazân-ı şerîfin yirmisine müsâdif bir Çarşamba günü ikindiden sonra çıkmıştı. Zülhuleyfe civârındaki Salsâl dağına geldiklerinde Resûlullāh tarafından ordu içinde: (*Oruç tutmak isteyenler oruç tutsun, tutmak istemeyenler de iftar etsin!*) deye münâdîlerle i'lân edildi. Kedîd mevkiine geldiklerinde de ikindiden sonra Resûl-i Ekrem herkes tarafından görülmek üzere râhilesi üzerinde iftar buyurmuş, Ashâb-ı Kirâm da iftar eylemiştir.

923. عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ فِي يَوْمٍ حَارٍّ حَتَّى يَضَعَ الرَّجُلُ يَدَهُ عَلَى رَأْسِهِ مِنْ شِدَّةِ الْحَرِّ وَ مَا فِينَا صَائِمٌ إِلَّا مَا كَانَ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ ابْنِ رَوَاحَةَ .

TERCEMESİ

Ebü'd-Derdâ' (Uveymir-i Ensârî) *radiya'llāhu anh*'-ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir : Biz, bâzı seferlere Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile berâber (Ramazan'da) sıcak bir günde çıktık. Herkes harâretin şiddetinden elini başına koyuyordu. İçimizde Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile İbn-i Revâha'dan başka oruçlu kimse yoktu.

924. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فِي سَفَرٍ فَرَأَى زِحَامًا وَ

رَجُلاً قَدْ ظُلِّلَ عَلَيْهِ فَقَالَ مَا هٰذَا فَقَالُوا صَائِمٌ فَقَالَ لَيْسَ مِنَ ٱلْبِرِّ ٱلصَّوْمُ فِي ٱلسَّفَرِ .

TERCEMESİ

Câbir İbn-i Abdullāh *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle haber verdiği rivâyet edilmiştir :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bir seferde idi ki, o, halkın izdihâmını ve birisini (güneşten) gölgelediklerini gördü. *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* :

— Bu adamın zoru nedir? diye sordu. Ashâb-ı Kirâm :

— Oruçludur yâ Resûla'llāh! dediler. Resûlullāh:

— Seferde (böyle meşakkatle) oruç tutmak (matlub) ibâdet cümlesinden değildir, buyurdu.

925. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا نُسَافِرُ مَعَ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَلَمْ يَعِبِ ٱلصَّائِمُ عَلَى ٱلْمُفْطِرِ وَ لَا ٱلْمُفْطِرُ عَلَى ٱلصَّائِمِ .

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'ten :

"*Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem ile berâber biz, sefer ederdik; oruçlu oruçsuzu, oruçsuz da oruçluyu ayıblamazdı*" dediği rivâyet edilmiştir.

926. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ مَنْ مَاتَ وَ عَلَيْهِ صِيَامٌ صَامَ عَنْهُ وَلِيُّهُ .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in :

Kim ki üzerinde oruç (borcu) varken ölürse, müteveffâ-nın velîsi kendisinden (niyâbeten) oruç tutar, buyurduğu rivâyet edilmiştir.

Î Z Â H I

İmâm Şâfiî bu hadîs ile ihticâc ederek kavl-i kadîminde borçlu bulunan müteveffâ nâmına velîsinin oruç tutmasını tezvîc etmişti. Kavl-i cedîdinde ise, hiç bir kimsenin başkası hisâbına oruç tutması câiz olmadığı ancak müteveffâ nâmına tasadduk edilebileceği ictihâdında bulunmuştur ki, İmam Ebû Hanîfe'nin ve İmam Mâlik'in mezhebleri de böyledir. Şu kadar ki, bunlara göre müteveffânın vasıyeti üzerine tasadduk edilir.

Tasaddukun mikdârına gelince: İmam Şâfiî ile İmam Mâlik'e göre bir müd, İmam Ebû Hanîfe'ye göre, buğdaydan nısıf sâ', diğer hubûbattan bir sâ' tasadduk edilir. Eimme-i Hanefiyye ve tâbi'leri olan fukahânın bu bâbta istinâd ettikleri delâil cümlesinden birisi: (*Kim ki ölür ve üzerinde oruç borcu bulunursa, müteveffâ hisâbına kimse oruç tutamaz. Fakat müteveffânın vasiyeti üzerine velîsi her gün nısıf sâ' buğday, yâhud bir sâ' hurma veya arpa tasadduk eder*) buyurulmuştur. Nesâî'nin İbn-i Abbâs'tan namaz hakkında da böyle bir rivâyeti vardır: Resûl-i Ekrem: (*Hiç bir kimse, başka birisi hisâbına namaz kılamaz. Fakat sadaka verir*) buyurmuştur.

Bu bâbda eimme-i Hanefiyyenin ve kavl-i cedîdinde İmam Şâfiî'nin ve İmam Mâlik'in istinâd ettikleri delîl-i ma'kul de orucun ve namazın ibâdet-i bedeniye olmasıdır. Bundan sonra terceme edeceğimiz hadîs hakkında da sâhib-i mezheb eimme-i kirâmın bu ictihadları göz önünde tutulmalıdır.

927. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّ

أُمِّى مَاتَتْ وَ عَلَيْهَا صَوْمُ شَهْرٍ أَفَأَقْضِيهِ عَنْهَا قَالَ نَعَمْ فَدَيْنُ ٱللهِ أَحَقُّ أَنْ يُقْضٰى .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle haber verdiği rivâyet edilmiştir :

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e (mechul) birisi geldi. Ve :

— Yâ Resûla'llāh! Anam, üzerinde bir kaç oruç borcu varken vefât etti. Ondan niyâbeten bu borcu ben kazâ edeyim mi? diye sordu. Resûlullāh :

— Evet sen kazâ et!. Hem, Allāh'a olan borç, başka borçlardan ziyâde ödenmeğe lâyık ve müstehaktır, buyurdu.

928. حَدِيثُ ٱبْنِ أَبِى أَوْفٰى وَ قَوْلُ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَهُ ٱنْزِلْ فَٱجْدَحْ لَنَا تَقَدَّمَ قَرِيباً وَ قَالَ فِى هٰذِهِ ٱلرِّوَايَةِ إِذَا رَأَيْتُمُ ٱللَّيْلَ قَدْ أَقْبَلَ مِنْ هٰهُنَا فَقَدْ أَفْطَرَ ٱلصَّائِمُ وَ أَشَارَ بِأُصْبُعِهِ قِبَلَ ٱلْمَشْرِقِ .

TERCEMESİ

İbn-i Ebî Evfâ *radiya'llāhu anh*'in hadîsi ve Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (Bilâl'e : Râhilenden) in, bana sevîk karıştır!, buyurduğu yakında geçmişti. İbn-i Ebî Evfâ'nın buradaki rivâyetinde Resûlu'llāh :

"*Geceyi şu* (Meşrık) *tarafından ikbâl eder gördüğünüzde bu an, oruçlunun iftar vaktidir*" buyurmuş, ve parmağiyle Meşrık cihetine işâret etmiştir.

929. عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا عَجَّلُوا الْفِطْرَ .

TERCEMESİ

Sehl İbn-i Sa'd (-i Sâidî) *radiya'llāhu anh*'ten, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* : (Sâim) insanlar, iftar etmeyi (sünnete imtisâl ederek) evdikleri, (sehûru da te'hîr ettikleri) müddetce dâimâ hayır ile yaşarlar, buyurdu.

İZÂHI

Buhârî bu hadîsi, iftârın ta'cîli müstehabtır, unvanlı bâbında tahrîc etmiştir. Abdü'r-Rezzâk'ın rivâyetine göre, Amr İbn-i Meymûn: Muhammed *aleyhi's-selâm*'ın Ashâbı, iftârı tesrî', sahûru te'hîr husûsunda insanların en ileri gidenlerindendi, demiştir. İbn-i Abdi'l-Ber de: iftârı ta'cîl, sahûru te'hîre dâir rivâyet olunan hadîslerin hepsi sahîhtir, mütevâtirdir, demiştir. Tirmizî'nin rivâyetine göre, Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in Resûlullāh'tan rivâyet ettiği bir hadîs-i kudsîde: (*Kullarımın en sevimlisi iftârı son derece ta'cîl edenidir*) buyurmuştur. Enes İbn-i Mâlik'ten de Resûl-i Ekrem'in iftar etmedikçe akşam namazı kılmadıkları, hiç olmazsa, bir yudum su içtikleri rivâyet edilmiştir.

Bu ta'cîlin sebebine gelince: Yehûd ve Nasârâ iftârı, yıldız görülünceye kadar te'hîr ederlerdi. Bunlara muhâlefet için ta'cîl-i iftar müstehab olmuştur.

Ebû Zer rivâyetinde iftârın ta'cîli ile berâber sahûrun te'hîri de zikr olunduğundan tercemede buna işâret ettik.

Bir cihette ulemânın ittifâkı vardır ki, bu da iftârın ta'cîli, güneşin battığının ya görülmesi, yâhud da iki kişinin haber vermesiyle meşruttur.

930. عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُمَا قَالَتْ أَفْطَرْنَا عَلَى عَهْدِ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَوْمَ غَيْمٍ ثُمَّ طَلَعَتِ ٱلشَّمْسُ .

TERCEMESİ

Esmâ' Bint-i Ebî Bekr *radiya'llāhu anhâ*'dan : "*Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem zamânında bir yağışlı günde biz iftar ettik; sonra da güneş doğdu*" dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

İmam Buhârî bu Esmâ' hadîsini tahrîc ettikten sonra bu hâdisenin hükm-i şer'îsini de şöyle rivâyet ediyor: Esmâ' Hazretlerinin hadîsinin râvîlerinden İbn-i Hişâm, Urve'ye kazâ edilmesi Resûl-i Ekrem tarafından emredildi mi? diye sorulmuş, o da: kazâ etmek lâzımdır, diye cevap vermiştir ki, böyle bir sehv ile oruç sakatlanırsa, kaza lâzım olduğunda mezâhib-i erbaa eimmesinin icmâı vardır. Günün bâkî zamânını da imsâk etmek, vakte hürmeten sâim için lâzımdır. Keffâret lâzım gelmez.

* * *

931. عَنِ ٱلرُّبَيِّعِ بِنْتِ مُعَوِّذٍ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُمَا قَالَتْ أَرْسَلَ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ غَدَاةَ عَاشُورَاءَ إِلَى قُرَى ٱلْأَنْصَارِ مَنْ أَصْبَحَ مُفْطِراً فَلْيُتِمَّ بَقِيَّةَ يَوْمِهِ وَ مَنْ أَصْبَحَ صَائِماً فَلْيَصُمْ قَالَتْ فَكُنَّا نَصُومُهُ بَعْدُ وَ نُصَوِّمُ صِبْيَانَنَا وَ نَجْعَلُ لَهُمُ ٱللُّعْبَةَ مِنَ ٱلْعِهْنِ فَإِذَا بَكَى أَحَدُهُمْ عَلَى ٱلطَّعَامِ أَعْطَيْنَاهُ ذٰلِكَ حَتَّى يَكُونَ عِنْدَ ٱلْإِفْطَارِ .

TERCEMESİ

Rübeyyi' Bint-i Muavviz *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Medîne civârındaki) Ensâr köylerine Âşûrâ günü kuşluk zamânı (şöyle haber) gönderdi : Her kim iftar ederek sabahladı ise, gününün geri kalan zamânında imsâk etsin!, kim ki oruçlu olarak sabaha ulaştı ise, orucunu tamamlasın!. Rübeyyi': biz ba'de-mâ Âşûrâ orucunu tutardık. (Küçük) çocuklarımıza da tutturur (, onlarla mescide gider) dik. Oruçlu çocuklarımıza (boyalı) yün softan oyuncak düzerdik de bunlardan yemek diye ağlayan olursa, iftar vakti irişinceye kadar ona bu oyuncağı verir, (eğlendirir) dik.

İZÂHI

Ensar köylerinin Medîne civârında bulunduğu Müslim'in rivâyetinde tasrîh edilmiş bulunduğundan tercememizde buna işâret ettik. Bu çocukların küçük yaşta oldukları ve oruç tutturmakla berâber bu çocukları yanlarına alarak berâberlerinde mescide götürüp ibâdât-ı İslâmiyyeye alıştırdıkları da yine Müslim'in rivâyetinde müsarrah bulunduğundan tercemede buna da işâret ettik.

Evlâd-ı müslimînde bilhassa oruç, namaz gibi ibâdât-ı İslâmiyyeye ma'sûmâne bir edâ ile inhimâk, sadr-ı İslâm'danberi devâm edip gelen bir arzudur.

SAVM-I SIBYÂN HAKKINDA ULEMÂNIN İCTİHADLARI :

Çocuklara oruç tutturmak ve onların oruç tutmalarının meşrûiyeti husûsunda ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Ulemânın cumhûruna göre, sinn-i bülûğa ermiyen çocuklara oruç vâcib değildir. Seleften İbn-i Sîrîn ile Zührî gibi bâzıları müstehab olduğuna kāil olmuşlardır. İmâm Şâfiî de bu tarîk-ı ictihâdı iltizâm ederek: çocuğun oruç tutmağa kudret-i bedeniyesi kifâyet derecesinde olursa temrin için, ibâdete alıştırmak için oruçla emrolunurlar, demiştir, ve bunun da haddini yedi ve on yaş olarak ta'yîn etmiştir. İshâk'a göre, oruçla

emrin çağı on iki yaştır. İmam Ahmed İbn-i Hanbel'e göre, ondur. Evzâî: çocuğun kuvâ-yi bedeniyesine zaaf ârız olmaksızın üç gün arka arkaya oruç tutabilirse, istihbâben oruç tutturulur, demiştir. Eimme-i Mâlikiyeye göre, çocuk hakkında oruç meşrû' değildir.

Şârih İbn-i Battâl bu mevzûu daha iyi îzâh ederek diyor ki: ibâdât ve ferâizın yalnız bülûğ çağında lâzım olduğunda ulemânın icmâı vardır. Şu kadar ki, ekseriyetle ulemâ, ibâdetlerimize çocuklarımızın i'tiyâd ve mümârese peydâ etmeleri için müstahsen addetmişler. Ve bunun vesîle-i hayr ü bereket olduğunu kabûl eylemişlerdir. Hakîkaten bülûğ çağına erişmeden çocuklarımızın bir kaç oruç tutmaları, âtiyen bu sevimli ibâdetimizi daha kolayca îfâ etmelerine vesîle olur ve bundan ecr ü sevab umulur. Bu da, Evzâî'nin sarâhaten dediği vechile henüz neşv ü nemâ devrinde bulunan çocuğun kuvâ-yı bedeniyesine za'f îrâs etmemekle meşruttur. Seferde meşakkat mülâhazasiyle büyüklerin bile ikāmet hâlinde kazâ ve telâfî etmek üzere iftar etmelerine müsâade eden şerîatimiz, çocukların zaîf düşeceği bir hal ve vaziyette oruç tutmalarını, iltizâm etmez. Evzâî'nin bu hususta ihticâc ettiği İbn-i Ebî Lebîbe hadîsinde, Resûl-i Ekrem: bülûğ çağına ermiyen gençler üç gün mütetâbian vücûdü zaîf düşmeden oruç tutabilirlerse, o zaman Ramazan orucu vâcib olur, buyurulmuştur. Fakat Kādî İyâz: (رفع القلم عن ثلاثة) hadîsiyle istidlâl edip bu üç sınıftan birisi sinn-i bülûğa ermiyen çocuklar olduğuna göre, İbn-i Ebî Lebîbe hadîsiyle bile ihticâcı doğru bulmuyor. Ancak za'fı mûcib olmamak kaydiyle müstehab olduğunu kabûl ediyor.

932. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ ٱلنَّبِيَّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا تُوَاصِلُوا فَأَيُّكُمْ إِذَا أَرَادَ أَنْ يُوَاصِلَ فَلْيُوَاصِلْ حَتَّى ٱلسَّحَرِ .

TERCEMESİ

Ebû Saîd (-i Hudrî) *radiya'llāhu anh*'ten, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* : bir orucunuzu öbirisine eklemeyiniz!.

Hangi biriniz vasl-ı sıyâm etmek isterse, nihâyet sahur vaktine kadar ulaştırsın! buyurduğunu işittiği rivâyet edilmiştir.

Î Z Â H I

Tevâsul bir günün orucunu öbir günün orucuna yemeksizin, içmeksizin vasletmektir. Bunun için Buhârî savm-i visalden nehye dâir husûsî bir bâb açmıştır. Bu bâbın unvânında * (ثم اتموا الصيام الى الليل = *Sonra orucunuzu geceye kadar imsâk ederek tamamlayınız*) kavl-i şerîfini zikr ederek gecenin mahall-i sıyâm olmadığına işâret ediyor. Çünkü Cenâb-ı Hak, savmın haddini geceye kadar tahdîd ve ta'yîn buyurmuştur. Sonra Buhârî bu unvânında Resûl-i Ekrem'in savm-i visalden nehyettiğine işâretle bu nehyin 1) Ümmet için rahmet, 2) Kuvâ-yi bedeniyelerini ibkā ile halelden sıyânet, 3) Teklîf olunmayan bir şey'in iltizâmı, tekellüften ibâret olduğunu zikrederek îzâh etmekte bulunduğumuz Ebû Saîd-i Hudrî hadîsi ile bâreber Enes İbn-i Mâlik'in, Abdullāh İbn-i Ömer'in, Âişe *radiya'llāhu anhüm*'ün birer hadîsini sevk ediyor ki, her üçü de müttehidü'l-meâl olarak visâl ile savmden nehyi ifâde etmektedir. Enes İbn-i Mâlik'ten rivâyete göre, Resûl-i Ekrem: bir günün orucunu öbir günün orucuna eklemeyiniz!. buyurmuş. Ashâb-ı Kirâm:

— Yâ Resûla'llāh! Ya siz, vasl-i sıyâm ediyorsunuz? demeleri üzerine:

— Ben, sizden hiç biriniz gibi değilim. Ben, Rabbim tarafından it'âm ve iskā' olunurum, diye cevab vermiştir. İbn-i Ömer, ve Âişe Hazarâtının hadîsleri de meâlen böyledir. Hazret-i Âişe hadîsinde bu nehyin ümmet için rahmet olduğu ziyâdesi vardır.

933. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ قَالَ نَهَى ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ ٱلْوِصَالِ فِي ٱلصَّوْمِ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ إِنَّكَ تُوَاصِلُ يَا رَسُولَ ٱللَّهِ قَالَ وَأَيُّكُمْ مِثْلِي إِنِّي أَبِيتُ يُطْعِمُنِي رَبِّي وَيَسْقِينِ فَلَمَّا أَبَوْا أَنْ يَنْتَهُوا عَنِ

* Sûre: 2 (Bakare), âyet: 187.

اَلْوِصَالِ وَاصَلَ بِهِمْ يَوْماً ثُمَّ يَوْماً ثُمَّ رَأَوُا اَلْهِلَالَ فَقَالَ
لَوْ تَأَخَّرَ لَزِدْتُكُمْ كَالتَّنْكِيلِ لَهُمْ حِينَ أَبَوْا أَنْ يَنْتَهُوا وَ
فِي رِوَايَةٍ عَنْهُ قَالَ لَهُمْ فَاكْلَفُوا مِنَ اَلْعَمَلِ مَا تُطِيقُونَ.

Tercemesi

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten şöyle haber verdiği rivâyet edilmiştir :

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* oruçta visalden nehyetmişti. Müslümanlardan bir kimse Resûlullāh'a :

— Yâ Resûla'llāh! Bir günün orucunu sen, öbir güne vaslediyorsun! demesi üzerine Resûlullāh :

— Sizin hanginiz bana benzer? Ben, Rabbim beni it'âm ve iskā' eder bir halde gecelerim. buyurdu. Fakat Ashâb, visalden ictinâb etmekten (yine) imtinâ etmeleri üzerine, Resûl-i Ekrem oruçlarına bir gün, sonra bir gün daha (arka arkaya iki gün) muvâsala buyurdu. Sonra (üçüncü günü) hilâli gördüler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, visâlden ictinâb etmekten imtinâ edenleri tâkib ve tevbîh eder gibi :

— Eğer hilâl (bir ay) teahhur etseydi visâli, sizin için (medâr-ı i'tibâr olsun diye) o kadar ziyâde ederdim, buyurdu. Yine Ebû Hüreyre'den gelen bir rivâyette, Resûl-i Ekrem Ashâbına :

— İbâdetlerinizden gücünüz yettiği derece tekellüf ediniz! buyurmuştur.

İZÂHI

Bu hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'de mensûb olduğu bâbın unvânı: Oruçta visâli kesretle ihtiyâr edenleri Resûl-i Ekrem'in tevbîhi hakkındadır. Resûl-i Ekrem, Ashâb'ı savm-ı visâlden nehy buyurduğu halde Ashâb'ın ictinâb etmekten imtinâ eylemeleri, Resûlul-

lāh'ın hükmüne muhâlefet demek olduğundan nasıl tecvîz olunur? sûretinde bir süâlin fikirleri işgāl etmemesi mümkün değildir. Vârid-i hâtır olan bu istifhâma **Bedrüddîn-i Aynî**: Ashab bu nehyi, nehy-i tahrîmî değil, nehy-i tenzîhî anlamışlardı, diye cevab veriyor.

934. عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ اٰخَى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بَيْنَ سَلْمَانَ وَ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا فَزَارَ سَلْمَانُ أَبَا الدَّرْدَاءِ فَرَاٰى أُمَّ الدَّرْدَاءِ مُتَبَذِّلَةً فَقَالَ لَهَا مَا شَأْنُكِ قَالَتْ أَخُوكَ أَبُو الدَّرْدَاءِ لَيْسَ لَهُ حَاجَةٌ فِي الدُّنْيَا فَجَاءَ أَبُو الدَّرْدَاءِ فَصَنَعَ لَهُ طَعَاماً فَقَالَ كُلْ قَالَ فَإِنِّي صَائِمٌ قَالَ مَا أَنَا بِاٰكِلٍ حَتَّى تَأْكُلَ فَأَكَلَ فَلَمَّا كَانَ اللَّيْلُ ذَهَبَ أَبُو الدَّرْدَاءِ يَقُومُ قَالَ نَمْ فَنَامَ ثُمَّ ذَهَبَ يَقُومُ فَقَالَ نَمْ فَلَمَّا كَانَ مِنْ اٰخِرِ اللَّيْلِ قَالَ سَلْمَانُ قُمِ الْاٰنَ فَصَلَّيَا فَقَالَ لَهُ سَلْمَانُ إِنَّ لِرَبِّكَ عَلَيْكَ حَقّاً وَ لِنَفْسِكَ عَلَيْكَ حَقّاً وَ لِأَهْلِكَ عَلَيْكَ حَقّاً فَأَعْطِ كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ فَأَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَذَكَرَ ذٰلِكَ لَهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ صَدَقَ سَلْمَانُ .

TERCEMESİ

Ebû Cuhayfe *radiya'llāhu anh*'e muttasıl sened ile şöyle haber verdiği rivâyet edilmiştir :

Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Selmân (-i Fârisî) ile Ebü'd-Derdâ' arasında kardaşlık te'sîs buyurmuştu. Selmân, Ebü'd-Derdâ'yı bir def'a ziyâret etti. (Bulamadı). Ve (zevcesi) Ümm-i Derdâ'yı eski bir elbîse içinde perîşân gördü de :

— Bu ne haldir? diye sordu. Ümm-i Derdâ:

— Kardeşin Ebü'd-Derdâ'nın dünyâda bir işi ve ilişiği yok ki (gündüz oruç tutar, gece namaz kılar) diye yanıktı. (Bu sırada) Ebü'd-Derdâ' da geldi. Selmân (ı selâmladı. Ve onun) için yemek yaptı, (önüne getirdi). Selmân Ebü'd-Derdâ'ya :

— (Haydi) sen de ye! dedi. Ebü'd-Derdâ' :

— Ben oruçluyum!, demesi üzerine, Selmân:

— (Va'llah bu orucu bozacaksın!). Ve sen yeyinceye kadar ben de yemiyeceğim, dedi. Ebû Cuhayfe diyor ki: Ebü'd-Derdâ' da (orucunu bozup müsâfiriyle) yedi. Gece olunca Ebü'd-Derdâ' gecenin evvelinde namaza kalkmak istedi. Selmân:

— Uyu! diye men' etti. Ebü'd-Derdâ' da uyudu. Sonra bir daha kalkmak istedi. Yine Selmân:

— Uyu! diye men' etti. Gecenin âhir vakti olunca Selmân:

— Artık şimdi kalk! dedi. (Kalktılar abdest aldılar,) namaz kıldılar. Namazı müteâkıb Selmân Ebü'd-Derdâ'ya:

— (Kardeşim!) Üzerinde muhakkak ki, Rabbının bir hakkı vardır; kendinin de böyle bir hakkı vardır; âilenin de bir hakkı vardır; (hattâ müsâfirinin bile hakkı vardır). Binâenaleyh her hak sâhibine hakkını vermelisin!. (Evet ye, iç, oruç tut. Namaz kıl, uyu, hayat yoldaşınla seviş).

Sonra Ebü'd-Derdâ' Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in huzûruna gelip bu vak'ayı arz edince, Resûlullâh:

— Selmân doğru söylemiştir, buyurdu.

Î Z Â H I

Bu hadîs-i şerîfi *Sahîh-i Buhârî*'den başka bir kısım ashâb-ı *Sünen* de tahrîc etmişlerdir. Tercememizde kavis içinde görülen ziyâdeler diğer turuk-ı rivâyattan istifâde edilmiştir. Selmân ile Ebü'd-Derdâ' arasında kurulan bu kardeşlik, İslâm târihinde "*Müâhât*" nâmiyle anılan mühim bir tesânüd-i ictimâînin mebrûr neticelerinden birisidir. Bu kardeşlik, Muhâcirîn ile Ensâr arasında te'sîs edilmiş ve pek yüksek netîceler alınmıştır ki, bunları bahs-i mahsûsunda îzâh edeceğiz.

Haklar, Vazîfeler : Bu hadîs-i şerifte dört nevi' haktan bahsedilmektedir ki : İlâhî hak, zâtî hak, âile hakkı, konu-komşu hakkı; komşuluk uzak ve yakın olabildiğinden buna ahlâkcılar (vatandaşlık hakkı) derler ki, bir vatanın millî hudûdu dâhilinde yaşayan ve bir milletin hars ve medeniyetini iltizâm ve müdâfaa eden ferdlerin mütekābil hakları demektir. Her hak, bir vazîfe mukābili bulunduğundan, hadîs-i şerifte: (Her hak sâhibine hakkı verilmelidir) emriyle de bu vazîfelere işâret buyurulmuştur. Vazîfenin bu yolda taksîmi, asr-ı hâzır ahlâkcılarının da amelî ahlâka göre bir taksîmidir: dînî, zâtî, beytî, medenî vazîfelerdir. Şu kadar ki, asr-ı hâzır ahlâkcılarından bir kısmı dînî vazîfeyi almakta, bir kısmı bırakmaktadır. Vazîfe; insan için yapılması bir borç olduğuna göre, insanın Hâlıkına karşı olan vazîfesi niçin ihmâl edilmelidir?. Yoksa bu bir vazîfe değil midir? Ufak bir zerreden en heybetli kürelere kadar bütün kâinâtın gāye-i hilkatlerine göre bir vazîfenin, bir seyr ü hareketin esîri oldukları göz önünde dururken insanın bu umûmî hareket kānûnundan kendisini müstesnâ tutması hiç doğru değildir. Kitâb-i Mübînimiz bu umûmî hareketi Hâlık'a ibâdet mâhiyetinde bildirmiştir. Vâkıa insanın, vazîfesini kendi ihtiyâriyle yapması, Cenâb-ı Hak tarafından kendisine verilmiş bir imtiyazdır. Fakat beşerin bu imtiyâzı, bu ihtiyârı kendisinde ilâhî bir fıtrat olan vazîfe temâyülünü söndürmüş müdür? Hayır, belki vazîfeye büyük bir kıymet veren irâdemiz, vazîfe aşkını vicdanlarda alevlemiştir. Bu cihetle insanın mukaddes hislerinin en şereflisi Hâlık'ına karşı duyduğu vazîfe hissidir. En mes'ûd zamânı da bu mübârek vazîfesini yaptığı azîz günleridir.

Hadîs-i şerîfin bize öğrettiği hakîkatlerden birisi de şudur: Müstehab olan ibâdetlerin îfâsı, bedenî ve rûhî kuvvetlerimizin ziyâını, inkisârını mûcib olmaması ve vâcib olan asıl vazîfelerimizin

îfâsına mâni' olacak bir dereceye varmamasıdır. Bu hadîs-i şerîf bu derece sıkıcı zühdî bir hayattan bizi men' etmektedir.

FIKHÎ HÜKÜMLER : Bu hadîs için Buhârî'nin yazdığı unvâna göre: nâfile olarak oruçlu bulunan birisine, bir din kardeşi orucunu bozdurmağa yemîn etse de bunun üzerine o kimseye orucunu bozmak hayırlı görülse ve bozsa, kaza lâzım gelmez. Buhârî'ye göre, bu yemîn o kimse için bir özür oluyor. Selmân, Ebü'd-Derdâ', Mücâhid, Tâvus, Atâ', Sevrî, Şâfiî, Ahmed, İshâk'a göre de nâfile orucu özürlü, özürsüz bozan kimseye kazâ lâzım gelmez.

Diğer tarafta Ebû Bekr, Ömer, Alî, İbn-i Abbâs, Câbir, Âişe, Ümm-i Seleme *radiya'llāhu anhüm*'den kazâ vâcib olduğu rivâyet edilmiştir. Hasen-i Basrî, Saîd İbn-i Cübeyr, Ebû Hanîfe ile ashâbı, İmam Mālik Hazarâtının mezhebleri de böyledir. Bunlara göre, şürû' ile iltizâm edilen bir ibâdetin iftar hâlinde kazâ ile ikmal ve telâfî edilmesidir.

Bundan başka hadîsten müâhâtın meşrûiyeti, ihvân ve âşinâları ziyâretin bir de'b-i dînî olduğu, bir lüzum üzerine ecnebiyye ile görüşmenin cevâzı, hayırdan ve vazîfeden gaflet eden bir müslimin irşâd edilmesi hükümleri de istifâde edilmiştir.

935. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَصُومُ حَتَّى نَقُولَ لَا يُفْطِرُ وَ يُفْطِرُ
حَتَّى نَقُولَ لَا يَصُومُ فَمَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ
وَ سَلَّمَ اسْتَكْمَلَ صِيَامَ شَهْرٍ إِلَّا رَمَضَانَ وَ مَا رَأَيْتُهُ أَكْثَرَ
صِيَاماً مِنْهُ فِي شَعْبَانَ وَعَنْهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا فِي رِوَايَةٍ زِيَادَةُ
وَ كَانَ يَقُولُ خُذُوا مِنَ الْعَمَلِ مَا تُطِيقُونَ فَإِنَّ اللّٰهَ لَا يَمَلُّ
حَتَّى تَمَلُّوا وَ أَحَبُّ الصَّلَاةِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
مَا دُووِمَ عَلَيْهِ وَ إِنْ قَلَّتْ وَ كَانَ إِذَا صَلَّى صَلَاةً دَاوَمَ عَلَيْهَا .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bâzı aylarda çok) oruç tutardı. Hattâ biz onu (bu ayda) hiç iftar etmedi sanırdık. (Bâzı aylarda da çok) iftar ederdi. Hattâ biz, onu (bu ayda) hiç oruç tutmadı derdik. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Ramazan'dan başka bir ayın orucunu tamamladığını görmedim. Şa'ban'daki kadar kendisinde çok oruçlu olduğu bir ay da görmedim.

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan gelen bir rivâyette de şu ziyâde vardır :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* : ibâdetlerden (mukāvemetine) gücünüz yetişebilecek ibâdeti ihtiyâr ediniz. Siz ibâdetten bezmedikçe Allāh, fazl ü sevâbını kesmez. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e göre, en sevimli namaz, az olsa bile devamlı kılınan namazdı. Resûlullāh her hangi bir (nâfile) namazı kılmaya başlayınca ona devam buyururdu.

İZÂHI

Buhârî bu hadîsi Şa'bân ayında tutulan orucun fazîleti hakkındaki bir bâbında zikretmiştir. Bedrüddîn-i Aynî Şa'ban orucunun fazîletine dâir Hazret-i Âişe'den ve Hazret-i Alî'den rivâyet edilen daha bir kaç hadîs nakl ve rivâyet etmekle berâber bunların hepsi hakkında ehl-i intikādın dermeyân ettikleri ta'lîlâtı ve esbâb-ı za'fı da birer birer hikâye etmekte bulunduğundan bu zaîf rivâyetleri bildirmekte hiç bir fâide mülâhaza etmedik. Bunların ekserîsi Şa'bân'ın on beşinci günü kılınacak namazların fazîletine dâirdir. Ve hiç şübhesiz ki, öyle mübârek bir gecede kılınan namazlar, edilen ibâdetler hâiz-i fazîlettir. Fakat bunların mübâleğa-kârâne ecr ü fazîleti hakkındaki rivâyetler taz'îf edilmiştir. En mevsuk rivâyet olarak Buhârî'nin rivâyet-kerdesi olan yukarıda terceme ettiğimiz Hazret-i Âişe hadîsi vardır. Bunda Resûl-i Ekrem'in Şa'bân ayındaki orucunun ve buna kıyâsen sâir ibâdetlerinin sâir aylara nisbetle daha çok olduğu bildiriliyor ki, bizim için şâyân-ı

imtisâl ve mesnûn olan budur. Ramazan'ı fazla ibâdetle ve yüksek bir ubûdiyet şuûriyle karşılamaktır.

Umdetü'l-Kārī'de beyân olunduğuna göre, Abbâsîler zamânında Şa'bân'ın on beşinci gecesi "*Vekud*" bid'ati ihdâs edilmiştir ki, İbn-i Dihye'den naklolunduğuna göre, bu bid'atin ilk vâzıı, ricâl-i Bermekiyye'den Yahyâ İbn-i Hâlid'tir. Bermekîler Mecûsî imiş. Bu Mecûs âdetini Müslümanlığa da sokmuşlardı. O gece yemek sofralarını mumlarla, şem'alarla tezyîn ederlermiş. Mısır'da hükümrân olan Türk Mülûkünden Melik Kâmil[1] zamânına kadar bu bid'at devâm edip gelmiştir. Müşârün-ileyh, bunun Mecûsî bid'ati olduğunu öğrenerek kaldırmıştır.

936. عَنْ أَنَسٍ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ وَ قَدْ سُئِلَ عَنْ صِيَامِ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ مَا كُنْتُ أُحِبُّ أَنْ أَرَاهُ مِنَ ٱلشَّهْرِ صَائِماً إِلَّا رَأَيْتُهُ وَلَا مُفْطِراً إِلَّا رَأَيْتُهُ وَلَا مِنَ ٱللَّيْلِ قَائِماً إِلَّا رَأَيْتُهُ وَ لَا نَائِماً إِلَّا رَأَيْتُهُ وَ لَا مَسِسْتُ خَزَّةً وَ لَا حَرِيرَةً أَلْيَنَ مِنْ كَفِّ رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ لَا شَمِمْتُ مِسْكَةً وَلَا عَبِيرَةً أَطْيَبَ رَائِحَةً مِنْ رَائِحَةِ رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ .

TERCEMESİ

(Bir kere) Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'ten Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in orucu (nun kemiyyet ve keyfiyeti) nden sorulmuş da müşârün-ileyh şöyle cevab vermiştir :

---

[1] Melik Kâmil, Melik Nâsır'ın oğlu ve hem de Kılâvün'ün torunudur. Mısır'da hükümrân olan Türk Mülûkünün on yedincisidir. 746 târihinde kardeşi Melik Sâlih İmâdüddîn'e halef olmuştur. Kendisini de birâderi Nâsırüddîn istihlâf etmiştir.

Ben, Resûlullâh'ı aydan (bâzı günlerde) oruçlu görmeyi arzu etmezdim, ancak onu oruçlu görürdüm. İftar eder görmek de isteyince, muhakkak Resûlullâh'ı iftar eder görürdüm. Geceden (bâzı zamanlarda) namaz kılar görmek istemezdim, ancak onu namaz kılar görürdüm. Uyur görmek istemezdim, illâ onu uyur görürdüm. (Enes İbn-i Mâlik devamla) :

Ben Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in (mübârek) elinden daha yumuşak ne bir yün sof, ne de bir harîr meshetmedim. Yine ben Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in râyiha (-i tayyibe) sinden daha güzel kokan ne bir misk, ne de bir anber koklamadım, (demiştir).

İ Z Â H I

Buhârî bu hadîsi Resûl-i Ekrem'in savm ve iftârına dâir açtığı bir bâbında zikretmiştir. Enes İbn-i Mâlik'in bu meâlde bir hadîsi de bu eserimizin dördüncü cildinde (587) numara ile tercceme etmiştik. Orada îzâhât-i kâfiye bulunduğundan oraya mürâcaat edilmelidir.

937. حَدِيثُ عَبْدِ ٱللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ ٱلعَاصِ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُمَا تَقَدَّمَ وَ قَالَ فِي هٰذِهِ ٱلرِّوَايَةِ فَكَانَ عَبْدُ ٱللهِ يَقُولُ بَعْدَ مَا كَبِرَ يَا لَيْتَنِى قَبِلْتُ رُخْصَةَ ٱلنَّبِىِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ فِي رِوَايَةٍ عَنْهُ أَنَّهُ لَمَّا ذَكَرَ صِيَامَ دَاوُدَ قَالَ وَ كَانَ لَا يَفِرُّ إِذَا لَاقَى قَالَ عَبْدُ ٱللهِ مَن لِى بِهٰذِهِ يَا نَبِىَّ ٱللهِ قَالَ: وَ قَالَ ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَا صَامَ مَنْ صَامَ ٱلْأَبَدَ مَرَّتَيْنِ .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Amr İbn-i Âs *radiya'llāhu anhümâ'*-nın (ibâdette iltizâm-i şiddet ettiğine dâir bir) hadîsi geçmişti. Bu rivâyette ise, Abdullāh yaşlanıp da evvelki gibi ibâdette salâbet güç gelmeğe başlayınca : "*Ne olurdu Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem'in bahşettiği müsâadeyi kabûl etmiş olsaydım*" dediği bildirilmiştir.

Yine Abdullāh İbn-i Amr'den bir rivâyette, Müşârün-ileyh :

— Resûlullāh, savm-i Dâvud'ı (bana) hikâye etti de : "*Dâvud* (düşmandan) *kaçmazdı*" buyurdu. Ben de :

— Yâ Resûla'llāh! Bana düşmandan kaçmamak hasletini kim te'mîn eder? diye sordum. (Resûl-i Ekrem :

— O bir ihsân-ı ilâhîdir, buyurdu).

Râvî (Atâ' İbn-i Ebî Rebâh) diyor ki : Sonra Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* iki kere :

— Dâimâ oruç tutan kimse oruç tutmamıştır, buyurdu.

Î Z Â H I

Müellif Zebîdî merhum, burada ihtisâr edip Buhârî'nin *Sahîh*'indeki üç rivâyeti bir arada toplamıştır.

Birincisi : Bu eserimizin dördüncü cildinde (581) numara ile tercemesi geçti.

İkincisi meâlen şöyledir: Abdullāh İbn-i Amr diyor ki: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bir kere bana:

— Ey Abdullāh! Her gün oruç tuttuğun, bütün gece namaz kıldığın bana haber verilmedi mi sanırsın! buyurdu. Ben de:

— Evet yâ Resûla'llāh! Öyledir, dedim. Resûlullāh:

— Böyle yapma! Bâzı eyyamda oruç tut, bâzı günlerde iftar et. Gecenin bir kısmında uyu bir kısmında da namaz kıl!. Çünkü şu cesedinin senin üzerinde hakkı vardır; gözünün de bir hakkı vardır; zevcenin de hakkı vardır; komşunun da bir hakkı vardır. Binâenaleyh bu hukūku edâ ederek her aydan üç gün oruç tutmak sana kâfîdir.

Her haseneye ve her hayra ve ibâdete on misli sevâb ü mükâfat mukarrer olduğuna göre, her ayın üç gün orucu, bütün sene orucu demektir, buyurdu. Ben:

— Yâ Resûla'llâh! Ben bundan ziyâde ibâdet etmek için kendimde kuvvet buluyorum! dedim. Resûlullâh:

— Öyle ise Dâvud *aleyhi's-selâm*'ın orucu gibi oruç tut, fazla tutma! buyurdu. Ben:

— Dâvud Peygamber'in orucu ne kadardır? diye sordum. Resûlullâh:

— Senenin yarısı, buyurdu.

Abdullâh ihtiyarlayıp da eskisi gibi ibâdete nefsinde kudreti kalmayınca:

— Kâşki Resûlullâh'ın bahşettiği müsâadeyi kabûl etmiş olsaydım, demiştir.

Üçüncüsü de meâlen şöyledir: Abdullâh İbn-i Amr diyor ki: Ben hayatta bulundukça her gün oruç tutmak, her gece namaz kılmak üzere İsmu'llâh'a yemîn etmiştim. Bu nezrim Resûlullâh'a haber verilmiş. Resûlullâh bana:

— Öyle bir nezrettin mi? diye sordu. Ben de:

— Evet, anam, babam sana fedâ olsun, böyle nezrettim, dedim. Resûlullâh:

— Amma sen bu ağır ibâdeti îfâya muktedir olamazsın! Sen kâh oruç tut; kâh ye, kâh uyu, kâh namaz kıl! buyurdu. [Hadîsin mâba'di yukarıdaki gibidir].

Bu rivâyetin sonunda da Resûl-i Ekrem'in (*Ebedî ve dâimî oruç tutan kimse, oruç tutmuş değildir*) buyurduğu rivâyet edilmiştir ki, Resûl-i Ekrem'in iki defa tekrar buyurduğu bu tahzîr, ibâdette şiddet iltizâm edilmesinin men'ine delâleti i'tibâriyle çok mühimdir.

938. عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ دَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أُمِّ سُلَيْمٍ فَأَتَتْهُ بِتَمْرٍ وَسَمْنٍ قَالَ أَعِيدُوا سَمْنَكُمْ فِي سِقَائِهِ وَتَمْرَكُمْ فِي وِعَائِهِ فَإِنِّي صَائِمٌ ثُمَّ قَامَ

إِلَى نَاحِيَةٍ مِنَ الْبَيْتِ فَصَلَّى غَيْرَ الْمَكْتُوبَةِ فَدَعَا لِأُمِّ سُلَيْمٍ
وَ أَهْلِ بَيْتِهَا فَقَالَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّ لِي خُوَيْصَّةً
قَالَ مَا هِيَ قَالَتْ خَادِمُكَ أَنَسٌ فَمَا تَرَكَ خَيْرَ آخِرَةٍ وَ لَا
دُنْيَا إِلَّا دَعَا لِي بِهِ اَللّٰهُمَّ ارْزُقْهُ مَالًا وَ وَلَداً وَ بَارِكْ لَهُ فَإِنِّي
لَمِنْ أَكْثَرِ الْأَنْصَارِ مَالًا وَ حَدَّثَتْنِي ابْنَتِي أُمَيْنَةُ أَنَّهُ دُفِنَ
لِصُلْبِي مَقْدَمَ حَجَّاجٍ الْبَصْرَةَ بِضْعٌ وَ عِشْرُونَ وَ مِائَةٌ.

TERCEMESİ

Enes (İbn-i Mâlik) *radiya'llāhu anh*'ten şöyle rivâyet edilmiştir :

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bir defa vâlidem) Ümm-i Süleym'e geldi. Vâlidem, Resûlullāh'a hurma ve yağ ikrâm etti. Resûlullāh: yağınızı tulumuna, hurmanızı da kabına iâde ediniz! Ben oruçluyum, buyurdu. Sonra evin bir tarafına doğru durup nâfile (iki rek'at) namaz kıldı. (Resûlullāh ile biz de kıldık). Resûlullāh Ümm-i Süleym'e ve ehl-i beytine düâ buyurdu. Ümm-i Süleym:

— Yâ Resûla'llāh! Bir hassacık var, (ona da düâ buyurunuz!) dedi. Resûlullāh:

— Hassacık da nedir? diye sordu. Ümm-i Süleym:

— Hâdimin Enes'tir, dedi.

Enes diyor ki : Resûl *aleyhi's-selâm* Âhiretin ve Dünyâ-nın hiç bir hayır ve saâdetini bırakmayarak bana düâ etti. (O cümleden birisi) :

Yâ Rab, Enes'i çok mal ve çok evlâd ile merzuk ve kendisi için mübârek eyle! buyurdu. Muhakkak ki ben, Ensâr'ın

mal cihetiyle en zengini bulunuyorum. Kızım Ümeyne'nin bana haber verdiğine göre de (Hicret'in 75 senesinde) Haccâc'ın Basra'ya geldiği târiha kadar yüz yirmi bu kadar sulbî evlâdım defnolunmuştur.

İZÂHI

Metn-i hadîsteki (*Huveysa*), hassanın ism-i tasğîridir. "*Yâ Resûla'llâh! Senin hizmetine tahsîs olunan küçük*" demektir. Bâzı rivâyetlerde de "*Üneys*" vârid olmuştur ki, bu da Enes'in tasğîridir. Ahmed İbn-i Hanbel de (*Huveydimük*) rivâyet etmiştir ki, küçük hizmetçiniz demek. Enes İbn-i Mâlik Hazretlerinin bu eserimizin dördüncü cildinde 122 inci sahifesinde bir terceme-i hâlini yazmış bulunuyoruz. Enes Basra'da ihtiyâr-ı ikāmet etmiş ve orada 93 târihinde ve yüz yaşını mütecâviz olarak vefât etmiştir. *Tezkiretü'l-Huffâz*'da en son vefât eden Sahâbî'dir, deniliyor. Haccâc Basra'ya geldiğinde seksen küsûr yaşında olduğunu da Kastalânî haber veriyor.

939. عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ سَأَلَ ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ رَجُلاً فَقَالَ يَا أَبَا فُلَانٍ أَمَا صُمْتَ سَرَرَ هٰذَا ٱلشَّهْرِ قَالَ ٱلرَّجُلُ لَا يَا رَسُولَ ٱللّٰهِ قَالَ فَإِذَا أَفْطَرْتَ فَصُمْ يَوْمَيْنِ وَ فِى رِوَايَةٍ عَنْهُ قَالَ مِنْ سَرَرِ شَعْبَانَ.

TERCEMESİ

İmrân İbn-i Husayn *radiya'llâhu anhümâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Nebî *sala'llâhu aleyhi ve sellem* (Ashâbından) bir adama :

— Yâ Ebâ fülân, bu (Şa'bân) ayının son günlerinde oruç tuttun mu? diye sordu. O adam :

— Hayır yâ Resûla'llâh! diye cevap verdi. Resûlullâh

— (Ramazan'dan çıkıp) iftar ettiğinde iki gün oruç tut! buyurdu. İmran'dan gelen diğer bir rivâyette (bu iki orucun) Şa'bân'ın âhirindeki oruçtan (ivaz) olduğu bildirilmiştir.

İ Z Â H I

Metn-i hadîsteki (*serer*) lâfzı ayın son 28, 29, 30 uncu günleridir. Bu günlerde ay gizlendiği, açık görülmediği için bu günlere bu isim verilmiştir. Yukarıda (916) numara ile terceme ettiğimiz Ebû Hüreyre hadîsinde: (*Sakın Ramazan'a bir gün, iki gün evvel oruç tutarak tekaddüm etmeyiniz*) buyurulduğuna göre, bu iki hadîs arasında zâhiren bir teâruz görülürse de hakîkatte böyle bir teâruz yoktur. Çok muhtemeldir ki, bu adam serer-i Şa'ban'dan evvel de oruçlu idi. Yâhud bu bir nezir orucu idi. Ebû Hüreyre hadîsinin fıkra-i âhiresinde ise, Ramazan orucuna Şa'ban'da bu nevi' oruçlar tutarak takaddüm etmekte bir mahzur olmadığı görülmüştü.

940. عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قِيلَ لَهُ أَنَهَى رَسُولُ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ صَوْمِ يَوْمِ ٱلْجُمُعَةِ قَالَ نَعَمْ.

Tercemesi

Câbir *radiya'llāhu anh*'ten :

— Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Cum'a günü orucundan nehyetti mi? diye sorulmuş, Câbir de :

— Evet nehyetti, diye cevap vermiştir.

İ Z Â H I

Câbir Hazretlerinden Cum'a orucunu soran, Buhârî'nin senedinden ve metninden öğrendiğimize göre, Muhammed İbn-i Abbad'dır. Müslim'in rivâyetine göre, İbn-i Abbad bu süâli, Hazret-i Câbir Beyt-i Şerîf'i tavâf ederken sormuştur.

Yine Müslim'in rivâyetine göre, Hazret-i Câbir cevâbını: (*şu Beyt'in sâhibine yemîn ederim ki:*) diye te'kid etmiştir.

birlikte (harb ederken) öyle (panik yaparak) harb etmezdik, (harb saffı yerinden oynamazdı). Akrânınız size kaçmayı ne fenâ âdet edindirmiş! di (yerek bozguncuları payla)dı.

İZÂHI

Yemâme, Yemen'in bir kasabasıdır, Tâif'ten iki konak uzaktadır. Hadîste adı geçen Yemâme günü de Yemâme'de müslümanlarla Müseylemetü'l-Kezzâb'ın avenesi olan Hanîfe oğulları arasındaki harbin cereyân ettiği târihe denir. Bu harb Ebû Bekr Hazretlerinin hilâfeti ve Hicret'in on ikinci yılının Rebîü'l-evvel'inde vukū' bulmuştur. Bâzı Siyerciler Hicret'in on birinci yılının son günlerinde cereyân ettiğini bildirmişlerdir. Olabilir ki, bu Yemâme harbi on birinci senenin sonunda başlamış ve on ikinci sene iptidâlarında bitmiştir, diye bu iki haberi birleştirmek mümkündür. Bu Yemâme harbinde müslümanlardan bir kısmı şehid düşmüştü ki, kurrâdan ve sâir Ashâb'dan bunların yekûnu dört yüz elliye varır. Bunlardan birisi de hadîste adı geçen Sâbit İbn-i Kays'tir. Sâbit, Ensâr'ın alemdârı idi. Ordu Kumandanı da Hâlid İbni Velîd idi. Bu harbde Müseyleme öldürülmüş ve ordusu Benû Hanîfe tamâmiyle tenkîl edilmiştir. Müseyleme, Hazret-i Hamze'nin kātili olan Vahşî tarafından öldürülmüştür.

Enes'in Sâbit'e amuca diye seslenmesi, aralarında soy yakınlığı olduğundan değildir. Belki ikisi de Hazrec habîlesinden olup Sâbit'in Enes'ten daha yaşlı olmasındandır. Sâbit'in şecâat ve hamâseti husûsunda hadîste gördüğümüz garâbeti, şehîd olduktan sonraki ulvî hayâtına dâir rivâyet edilen bir menkabede daha açık bir sûrette görürüz: Taberânî'nin rivâyetine göre, Sâbit şehid düştüğünde üzerinde kıymetli bir zırh varmış, bu zırh çalınmış. Birisi rü'yâsında Sâbit'i görür. Bu azîz şehîd: zırhım filân yerdeki ocakta bir çömlek vardır, o çömleğin içinde saklıdır. Onu oradan al! der. Ve zırhın bedelinin sarf ve isti'mâli husûsunda birtakım vasıyyetlerde bulunur. Rü'yânın sâhibi arkadaşlariyle berâber gidip ararlar, orada bulurlar ve şehîdin vasiyyetlerini yerine getirirler.

Tirmîzî'nin Enes İbn-i Mâlik'ten rivâyetinde yukarıdaki Taberânî'nin haberine ek olarak şu ziyâde vardır: Sâbit rü'yâ sâhibine : *"Sakın bunun rü'yâ olduğunu söyleme ve Ebû Bekr'e şunu bildir ki: üzerimde filân kimsenin şu kadar kuruş alacağı vardır. Kölelerim-*

Cum'a orucu hakkında fukahânın müteaddid ârâ ve ictihâdı vardır:

Birincisi : Cum'a orucunun mutlak sûrette kerâhetidir. Nehâî'nin, Şa'bî'nin, Zührî ve Mücâhid'in ictihâdı böyledir. Bu ictihad, Alî *radiya'llāhu anh*'den de rivâyet edilmiştir. İbn-i Abdi'l-Ber Ahmed'in, İshâk'ın da mutlak kerâhete kāil olduklarını nakletmiştir.

İkincisi : Bilâ-kerâhe mutlak sûrette mübah olduğudur. Bu da İbn-i Abbas'tan, Muhammed İbn-i Münkedir'den nakl olunmuştur. İmam Mâlik'in, İmam Ebû Hanîfe ile Muhammed İbn-i Hasen'in mezhebi de böyledir. İmam Mâlik: ehl-i ilimden, fukahâdan kendilerine iktidâ olunan kimselerden hiç birisinin Cum'a orucundan nehyettiğini işitmedim, demiştir.

Üçüncüsü : Münferiden Cum'a günü oruç tutmanın kerâhetidir. Cum'adan bir gün evvel ve yâhud bir gün sonra tutarsa, mekruh değildir. Bu mezheb de Ebû Hüreyre'den, Muhammed İbn-i Sîrîn'den, Tâvus'tan, İmam Ebû Yûsüf'ten menkuldür. Bu mezheb İbn-i Münzir'in de muhtârıdır. İmam Şâfiî'den rivâyet muhteliftir: Müzenî cevâzını hikâye etmiştir; Ebû Hâmid de kerâhetini nakleylemiştir.

Dördüncüsü : Hurmetidir. Bu da nehy husûsunda vârid olan nusûsun zâhirlerine istinâd eden İbn-i Hazm'in kavlidir.

Hanefîlerin medâr-ı istidlâli İbn-i Mes'ûd hadîsidir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* üç gün oruç tutardı. Ve Cum'a günü iftar ettikleri pek az olurdu, demiştir. İbn-i Mes'ûd'un bu hadîsini Tirmizî rivâyet ve hüsnüne hükmetmiştir. Nesâî'nin de rivâyeti vardır. İbn-i Hibbân da sıhhatine kāil olmuştur. İbn-i Abdi'l-Ber ile İbn-i Hazm de tashîh etmişlerdir.

942. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّهَا سُئِلَتْ هَلْ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَخْتَصُّ مِنَ الْأَيَّامِ شَيْئًا قَالَتْ لَا كَانَ عَمَلُهُ دِيمَةً وَ أَيُّكُمْ يُطِيقُ مَا كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يُطِيقُ .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

(Alkame tarafından) Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan :

— Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* günlerden bâzılarını bir şey'e tahsîs buyurur mu idi? diye sorulmuş. Âişe Hazretleri :

— Hayır tahsîs etmezdi. Onun amel ü ibâdeti (bahar yağmuru gibi) fâsılasız ve devamlı idi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in edâsına zaferyâb olduğu hayr ü ibâdete hanginizin gücü, kudreti yetişir ki, diye cevab vermiştir.

943. عَنْ عَائِشَةَ وَ ٱبْنِ عُمَرَ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُمْ قَالَا لَمْ يَرَخَّصْ فِي أَيَّامِ ٱلتَّشْرِيقِ أَنْ يُصَمْنَ إِلَّا لِمَنْ لَمْ يَجِدِ ٱلْهَدْىَ.

TERCEMESİ

Âişe ve İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhüm*'den : "*Kâ'be'ye hediye edecek kurban bulamıyan hacılardan başkaları için eyyâm-ı teşrıkta oruç tutmağa ruhsat verilmemiştir*" dedikleri rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Eyyâm-ı Teşrîk, eyyâm-ı Ma'dûdât ve eyyâm-ı Minâ denmekle de meşhurdur. Zi'l-Hicce'nin 11, 12, 13 üncü günleridir. 10 uncu gününe de yevm-i Nahir denilir. Bu üç güne eyyâm-ı Teşrîk denilmesinin bir hayli sebebleri bildiriliyorsa da İmam Ebû Hanîfe'ye göre Teşrîk, Tekbîr demektir. Eyyâm-ı Teşrîk da Tekbîr günleri demektir. Ve en sahîh ve sâde bir vech-i tesmiyedir. Eyyâm-ı teşrîkın ta'yîninde ulemânın ihtilâfı vardır. Esah olan, yevm-i Nahir'den sonra üç gündür. Bâzı fukahâ yevm-i Nahri eyyâm-ı teşrıktan saymışlardır. Ebû Hanîfe, Mâlik, Ahmed Hazarâtına göre, yevm-i Nahir'den sonra üçüncü gün eyyâm-ı teşrîkta dâhil değildir.

Eyyâm-ı teşrıkta oruç hakkında fukahânın müteaddid akvâl ve ictihâdâtı vardır; ve şunlardır:

1) Eyyâm-ı teşrıkta mutlak sûrette câiz değildir. Hedy sevk edemeyen mütemetti' olsun, başkası olsun. Bu ictihad, Alî İbn-i Ebî Tâlib, Hasen-i Basrî, Atâ'nındır. İmam Şâfiî'nin kavl-i cedîdi de böyledir. Şâfiî'nin ashâbı arasında da bu sûretle fetvâ verilmiştir. Leys İbn-i Sa'd, İbn-i Uleyye, Ebû Hanîfe ve ashâbının kavli de böyledir. Eyyâm-ı teşrıkta oruç nezredilse bile başka günde kazâ edilmesi vâcibtir.

2) Mutlak sûrette câizdir. Bu ictihâdı da Ebû İshak-ı Mervezî İmam Şâfiî'den nakletmiştir. İbn-i Abdi'l-Berr'in *Temhid*'de bâzı ehl-i ilimden naklettiği de budur. İbn-i Münzir de Zübeyr İbn-i Avvam'dan Ebû Talha'dan mutlak cevaz ictihâdını hikâye etmiştir.

3) Hedyi olmayan mütemetti' için oruç tutmanın cevâzıdır. Bunlardan başka daha bâzı akvâl ve mezâhib vardır.

944. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ يَوْمُ عَاشُورَاءَ تَصُومُهُ قُرَيْشٌ فِي ٱلْجَاهِلِيَّةِ وَ كَانَ رَسُولُ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَصُومُهُ فَلَمَّا قَدِمَ ٱلْمَدِينَةَ صَامَهُ وَ أَمَرَ بِصِيَامِهِ فَلَمَّا فُرِضَ رَمَضَانُ تَرَكَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ فَمَنْ شَاءَ صَامَهُ وَ مَنْ شَاءَ تَرَكَهُ .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

Câhiliyet devrinde Kureyş Âşûrâ günü oruç tutardı. (Hicret'ten evvel) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de Âşûrâ orucu tutardı. Medîne'ye hicret buyurunca da (ber mu'tâd) bu orucu tuttu. (Ashâb'a da) tutmalarını emretti.

(İkinci sene) Ramazan (orucu) farz kılınınca Âşûrâ günü orucunu bıraktı. İsteyen bu orucu tuttu; dileyen de bıraktı.

Î Z Â H I

Bu terceme ettiğimiz Hazret-i Âişe hadîsinden sonra Buhârî'nin *Sahîh*'inde Muâviye İbn-i Ebî Süfyan'dan da bir rivâyeti vardır. Muâviye bir hac senesi Medîne'de minber-i Saâdet üzerinde îrâd ettiği bir hutbesinde:

Ey Medîneliler! Hani âlimleriniz? (Biliniz ki!) Ben, Resûlullâh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu işittim: "*Bu gün, yevm-i Âşûrâ'dır. Âşûrâ günü oruç tutmak size farz kılınmamıştır. Halbuki ben oruçluyum. Dileyen bu orucu tutsun, dileyen de iftar etsin!*" buyurdu, demiştir.

Nevevî diyor ki: Muâviye'nin bu hutbeyi bu sûretle, Medîne ulemâsına meydan okurcasına îrâd etmesinin sâikı, zâhir-i hâle nazaran Âşûrâ orucu hakkında vâcib, haram, mekruh olmak üzere ihtilâf edildiğini işitmiş de mübah ve müstehab olduğunu bildirmek istemiştir.

945. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ قَدِمَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ الْمَدِينَةَ فَرَأَى الْيَهُودَ تَصُومُ يَوْمَ عَاشُورَاءَ فَقَالَ مَا هٰذَا قَالُوا هٰذَا يَوْمٌ صَالِحٌ هٰذَا يَوْمٌ نَجَّى اللّٰهُ عَزَّ وَ جَلَّ بَنِى إِسْرَائِيلَ مِنْ عَدُوِّهِمْ فَصَامَهُ مُوسَى قَالَ فَأَنَا أَحَقُّ بِمُوسَى مِنْكُمْ فَصَامَهُ وَ أَمَرَ بِصِيَامِهِ .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle haber verdiği rivâyet edilmiştir:

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Medîne'ye hicret buyurduğunda, Yehûdîlerin Âşûrâ günü oruç tuttuklarını gördü de:

— Bu ne orucudur? diye sordu. Cevâben:

— Bu gün, sâlih bir gündür; bu gün Allāh Azze ve Cell'in Benî İsrâil'e, düşmanları (Fir'avn'in şerri) nden necat verdiği bir gündür. Mûsâ (*aleyhi's-selâm*, bu lûtfu Bârî'ye şükren) oruç tutmuştur. (Biz de tutarız) dediler. Resûlullāh:

— Biz, Mûsâ (sünnetini ihyâ) ya sizden daha ziyâde haklıyız, buyurdu da (Mekke'deki gibi) o günü oruç tuttu; ve (Ashâb'a) da tutmalarını emreyledi.

ÎZÂHI

Metnen ve îzâhan terceme ettiğimiz üç hadîs-i şerîfi, Buhârî, Âşûrâ orucunun hükmüne dâir açtığı bir bâbında tahrîc etmiştir. Şârih Bedrüddîn-i Aynî de *Umdetü'l-Kārî*'de bu oruç hakkında ne kadar ahbâr-i menkûle varsa hepsini şâyân-i hayret bir himmetle nakl ü cem' etmiştir. Tatvîlden ictinâb ederek naklinden sarf-ı nazar ettik. Kāri'lerimize mutâlâasını tavsiye ederiz.

Âşûrâ orucu hakkındaki hükm-i fıkhîye gelince: bu orucun vâcib değil, sünnet olduğunda ulemânın ittifâkı vardır. Yalnız ibtidâ-yi İslâm'daki hükmünde ihtilâf edilmiştir: İmam Ebû Hanîfe vâcib olduğuna hükmetmiştir. Ashâb-ı Şâfiî iki vechile ihtilâf etmişlerdir ki, bunun da en meşhûru Âşûrâ orucu ilk teşrî' buyurulduğu zamandanberi kat'iyyen vâcib olmayıp sünnet olarak devâm edip geldiğidir. Şu kadar ki, müekked bir sünnettir. Ramazan orucu farz kılındıktan sonra müstehab olmuştur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

كِتَابُ صَلَاةِ التَّرَاوِيحِ

BU KİTÂB TERÂVÎH NAMAZININ AHKÂMINA DÂİR AHÂDÎS-İ ŞERÎFEYİ MUHTEVÎDİR

(*Terâvîh*), tervîha'nın cem'idir. Tervîha, Ramazân-ı şerîfe mahsus olan mübârek namazın her dört rek'atına ıtlāk olunur. Rahat kelimesinden tef'îledir; selâmdan teslîme gibi merre-i vâhidedir. Tervîha, fi'l-asıl celsenin ismidir ve her dört rek'ata mecâzen tervîha denilmiş ve bu sûretle tervîha şer'î ıstılāhât idâdına girmiştir.

946. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ خَرَجَ لَيْلَةً فِي جَوْفِ اللَّيْلِ فَصَلَّى فِي الْمَسْجِدِ وَ صَلَّى رِجَالٌ بِصَلَاتِهِ تَقَدَّمَ هٰذَا الْحَدِيثُ فِي كِتَابِ الصَّلَاةِ وَ بَيْنَهُمَا مُخَالَفَةٌ فِي اللَّفْظِ وَ قَالَ فِي اٰخِرِ هٰذِهِ الرِّوَايَةِ فَتُوُفِّيَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ الْأَمْرُ عَلٰى ذٰلِكَ .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyet edilen :

[Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Ramazan gecelerinden) bir gece, (hücresinden) gece içinde (Mescid'e) çıktı. Ve Mescid'de namaz kıldı. Birtakım zevât da (kendisine iktidâ edip) namaz kıldılar] sûretindeki bu hadîs, yukarıda Kitâbü's-Salât'ta geçti. Bu hadîs ile buradaki Âişe hadîsi arasında lâfzan muhâlefet vardır. Buradaki rivâyetin sonunda: "Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* vefât etti; ve Ramazan namazı işi, evlerde kılınmak üzere cârî idi".

ÎZÂHI

Hazret-i Âişe'den rivâyet olunan her iki hadîsin îzâh ve tahlîli, bu eserimizin dördüncü cildinde 586 numara ile terceme ettiğimiz Hazret-i Âişe hadîsinin îzâhında terâvih namazına dâir açtığımız husûsî bir unvan dâhilinde geçmiştir. Orada terâvih namazının kurûn-i selâsedeki târihî mevkii, fıkhî ahkâmı çok uzun bir sûrette îzâh edilmiş bulunduğundan oraya mürâcaat edilmesini tavsiye eyleriz.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

بَابُ فَضْلِ لَيْلَةِ الْقَدْرِ

BU BÂB, KADİR GECESİ'NİN FAZÎLETİ HAKKINDAKİ AHÂDÎS-İ ŞERÎFEYİ MUHTEVÎDİR

VECH-İ TESMİYE : Bu mübârek geceye Kadir gecesi denilmesi, yüksek kıymeti hâiz olmasından dolayıdır.

Evvelâ : Kur'ân-i Kerîm bu gece içinde nâzil olmakla hâiz-i ehemmiyettir. *Sâniyâ* : Bu gecede ibâdet, sâir gecelerden içinde leyle-i Kadir bulunmayan bin ay ibâdetten hayırlı olmak üzere tavsif buyurulmuştur. *Sâlisâ*:* (فيها يفرق كل امر حكيم) kavl-i şerîfi mûcibince müstakbel seneye kadar cereyân edecek her şey hakkındaki Allāh'ın ezelî kazâ ve takdîri bu gece infaz ve bu gece Meleklere izhâr ve teblîğ olunur. Bu gece böyle müstesnâ bir kıymet ve fazîleti hâiz olmasından dolayı müstakil bir Sûre-i şerîfe ile şânı i'zâz ve i'lâ buyurulmuştur.

Buhârî, *Sahîh*'inde yukarıdaki bâbın unvânında Kadir Sûresini tamâmen zikr etmiştir ki, meâl-i şerîfi şöyledir : [*Şübhesiz ki biz, o* (Kur'ân) *nı Kadir gecesinde indir* (meğe başla) *dık.* (Habîbim!) *Sana hangi vâsıta-i ma'rifet bildirdi ki, leyle-i Kadir âlî bir gecedir?. O Kadir gecesi* (ibâdet), *bin ay* (ibâdet) *den hayırlıdır. O gece, Melekler ve Cebrâil, Rablarının izniyle her bir emir-*

* Sûre : 44 (Duhân), âyet : 4

den nâşî fevc, fevc (yeryüzüne) *iner. O* (gece) *tâ şafak sökene kadar tamâmiyle eminliktir*] [1].

Bu Sûre-i şerîfenin sebeb-i nüzûlü hakkında müteaddid rivâyetler vardır. Bunlardan birisi Vâhidî'nin Mücâhid'den bir rivâyetidir ki : Bir kere Resûl-i Ekrem Ashâb-ı Kirâm'a Benî İsrâil'den birisinin silâhını kuşanarak fî-sebîli'l-lāh bin sene cihad ettiğini bildirmişti. Ashâb-ı Nebî *aleyhi's-selâm* buna taaccüb etmeleri üzerine Cenâb-ı Hak bu Kadir Sûresi'ni inzâl buyurmuştur.

Bu Sûreden sonra Buhârî, Ebû Hüreyre'nin bervech-i âtî bir hadîsini sevk ediyor : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur : (*Kim ki, Ramazan'da orucun farz bir ibâdet olduğuna inanarak, sevâbından ümid-vâr olarak oruç tutarsa, geçmiş küçük günahları mağfiret olunur. Yine kim ki, leyle-i Kadir'de bu gecenin ulüvv-ü kadrine inanarak, rızâ-yi İlâhî'den ve onun sevâbından ümid-vâr olarak bu geceyi ibâdetle ihyâ ederse, küçük günâhları mağfiret olunur*) [2].

Hadîsteki (kāme) lâfzını yalnız namazla değil "*envâ-i ibâdetle ihyâ*" diye terceme ettik. Kadir gecesi, yalnız namaz kılınmaz. Düâ edilir, Kur'ân okunur. Bunlar da mesnûndur. Hattâ Süfyân-ı Sevrî: "*Kadir gecesi düâ ve istiğfâr etmek namazdan sevimlidir; Kur'ân okuyup sonra düâ etmek daha güzeldir*" demiş. Tercemesi (951) numara ile gelecek olan Hazret-i Âişe hadîsinde görüleceği üzere, Resûl-i Ekrem Efendimiz Ramazan'ın aşr-i ahîri girince ibâdet husûsunda müstesnâ bir sa'y ü ictihad arz ederdi. Geceleri envâ-i ibâdât ile ihyâ eder ve âilesi efrâdını ibâdet için îkaz buyururdu. Ramazan geceleri tertîl ile Kur'ân okurdu. Bu cihetle efdal olan Leyle-i

---

[1] انا انزلناه فى ليلة القدر ۝ و ما ادريك ما ليلة القدر ۝ ليلة القدر خير من الف شهر ۝ تنزل الملائكة و الروح فيها باذن ربهم، من كل امر ۝ سلام هى حتى مطلع الفجر [سورة القدر]

[2] عن ابى هريرة عن النبى صلى الله عليه وسلم قال: من صام رمضان ايمانا و احتسابا غفر له ما تقدم من ذنبه. و من قام ليلة القدر ايماناً و احتساباً غفر له ما تقدم من ذنبه [رواه البخارى فى باب فضل ليلة القدر]

Kadr'i namaz, kırâet-i Kur'an, düâ beynini cem' ederek ihyâ etmektir. Namaz husûsunda da üzerinde namaz borcu olan kimsenin nâfileye takdîmen hiç olmazsa beş vakit kazâ namazı kılması efdaldir. Kazâ yoksa nâfile olarak kılar. Düâ hakkında *Sünen* sâhiblerinin Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyetlerine göre, Âişe Hazretleri diyor ki : Resûl-i Ekrem'e :

— Yâ Resûla'llāh! Kadir gecesine rastlarsam nasıl düâ edeyim? diye sordum. Resûlullāh :

— (*Allāhümme inneke afüvvün tühibbü'l-afve fa'fü annî* * = *Allāhım! Sen afvedersin; afvetmeği seversin? Benden sâdır olan günahları da afvet!*) diye düâ et, buyurdu.

947. عَنِ ٱبْنِ عُمَرَ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رِجَالًا مِنْ أَصْحَابِ ٱلنَّبِىِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أُرُوا لَيْلَةَ ٱلْقَدْرِ فِى ٱلْمَنَامِ فِى ٱلسَّبْعِ ٱلْأَوَاخِرِ فَقَالَ رَسُولُ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَرٰى رُؤْيَاكُمْ قَدْ تَوَاطَأَتْ فِى ٱلسَّبْعِ ٱلْأَوَاخِرِ فَمَنْ كَانَ مُتَحَرِّيهَا فَلْيَتَحَرَّهَا فِى ٱلسَّبْعِ ٱلْأَوَاخِرِ .

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Ashâb'ından bâzı kimselere leyle-i Kadir rü'yâda (Ramazan'ın) seb'-i evâhirinde (taraf-ı ilâhîden) gösterildi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de Ashâb'ına : "*Rü'yânızı biliyorum; Ramazan'ın seb'-ı evâhirine tevâfuk etmiştir. Kim ki leyle-i Kadr'i aramağa cehd ederse, onu Ramazan'ın seb'-ı evâhirinde arasın!*" buyurdu.

---

* اللهم انك عفوّ تحب العفو فعف عنى

İZÂHI

Tercememizde kavis içinde "*taraf-ı İlâhî'den*" sûretinde gösterdiğimiz kaydı Şârih Kastalânî'nin *İrşâdü's-Sârî*'sinden istifâde ettik. Hadîste mükerrer sûrette zikredilen (seb'-ı evâhir), Ramazan'ın yirmi birinden i'tibâren devâm eden yedi gecedir. Ve yirmi yedinci gece de dâhildir; yirmi sekiz, yirmi dokuz, otuzuncu geceler hâriçtir. Fakat tercemesi bundan sonra gelecek olan Ebû Saîd-i Hudrî ve İbn-i Ömer hadîslerinde aşr-i evâhirde aranılması zikredildiğine göre, bu üç gecenin de, içlerinde Kadir bulunması ihtimâli bulunan yedi geceye ilâve edilmesi îcâb eder.

LEYLE-İ KADR'İN TA'YÎNİNDE ULEMÂ İHTİLÂF ETMİŞTİR : Ramazan'ın (1, 17, 18, 19, 21, 23, 25, 27, 29, 30) uncu gecelerinden her birini iltizâm edenler vardır. Bâzıları da bunların tek gecelerinden birisinde olduğuna hükmetmişlerdir. Ramazan'ın bütün gecelerinden birisinde aranmalıdır, diyenler de var. Bütün senenin gayr-ı muayyen bir gecesine şumûlü de iddia edilmiştir.

İmam Ebû Hanîfe: Leyle-i Kadir Ramazan'dadır; fakat kâh tekaddüm, kâh teahhur eder, demiştir. İmâm Ebû Yûsüf'le İmam Muhammed indinde, Ramazan'ın gayri muayyen bir gecesidir. Fakat ileri, geri tekaddüm ve teahhuru yoktur. İmâmeyn'den Ramazan'ın nısf-ı ahîri de rivâyet edilmiştir. İmam Şâfiî indinde Ramazan'ın aşr-ı ahîrindedir; Ramazan'ın aşr-ı ahîri gecelerinden başka bir geceye intikāl de etmez! Kıyâmete kadar bu mübârek gece bâkîdir de.

Hanefî Ebû Bekr-i Râzî: Leyle-i Kadir, aylardan hiç bir aya mahsus değildir, demiştir ki, Hanefîlerin muhtârıdır. Hattâ Kādîhan sâhib-i mezheb İmam Ebû Hanîfe'den meşhur olarak menkūl olan kavil, Leyle-i Kadir'in senenin bütün gecelerini devrettiği sûretindedir. Ebû Hanîfe Hazretlerine göre, leyle-i Kadir kâh Ramazan'da olur, kâh başka aylar dâhilinde bulunur. İbn-i Mes'ûd, İbn-i Abbâs, İkrime ve daha başkalarından sahîhan menkūl olan da budur. İmam Necmüddîn Ömer-i Nesefî manzûmesinde:

و ليلة القدر بكل شهر دائرة و عيناها فادر

Beytiyle, Hanefîlerce Leyle-i Kadr'in senenin her ayını devr ettiğini ifâde etmiştir. İmam Ebû Hanîfe'nin ictihâdı, Leyle-i Kadr'in

birtakım hikem ü mesâliha mebnî, ihfâ buyurulmuş olması esâsına tamâmiyle muvâfıktır.

ای خواجه چه کویی زشب قدر نشانی   هر شب شب قدر است اگر قدر بدانی

Beytinde de bu hakîkat terennüm edilmiştir ki: "*Ey efendi! Leyle-i Kadr'in bize niçin birtakım alâmetlerinden bahsediyorsun? Eğer sen zamânın kadr ü kıymetini bilirsen, her gece, Kadir gecesidir.*" demektir.

Şîa ve bâzılarının hikâye ettiğine göre, revâfız leyle-i Kadir, ref' olunmuştur, derler.

Ebû Saîd-i Hudrî hadîsinde (*Leyle-i Kadr'i Ramazan'ın aşr-i evâhirinde arayınız*) kavl-i şerîfi –ki, bundan sonra terceme edeceğiz–. Bu, ehl-i dalâleti reddetmek için en açık bir huccettir. Ne derecede garibtir ki, Fâkihânî *Umde Şerhi*'nde bu Şîa i'tikādını Hanefî fukahâsından da nakletmek istemiştir. Fakat bu bir bühtandan ibârettir, doğru değildir. Hulâsa edelim: Hanefîlerin İbn-i Mes'ûd ve İbn-i Abbâs gibi fukahâ-yi Sahâbî'ye istinâd eden nokta-i nazarını îzâh ettik. Bu vesîle ile bir de İbn-i Âbidîn merhûmun mu'teberât-ı Hanefîyeden cem' ettiği nukûl-i fıkhiyyeyi hulâsa edelim: *Kâfî*'de leyle-i Kadir Ramazan'a mahsustur. Fakat İmâm-ı A'zam'a göre, Ramazan'dan tekaddüm ve teahhur eder. İmâmeyn'e göre tekaddüm, teahhur etmez. Sâhib-i *Muhît* de: "Leyle-i Kadir hakkındaki ulemânın ihtilâfına vâkıf bir kimse, leyle-i Kadr'e izâfe ederek yemîn etse, İmâm-ı A'zam'ın kavliyle fetvâ verilir. Eğer bu ihtilâfı bilmeyen avâm-ı nâsdan birisi yemîn ederse, bu da Ramazan'ın yirmi yedinci gecesine sarf olunur. Çünkü avâm, Kadir gecesini yirmi yedinci gece i'tikād eder ki, bu, Kadir hakkındaki akvâl-i ulemâdan birisidir. Ahâdîs-i sahîhada Ramazan'ın aşr-i ahîri, seb'-i evâhir gibi eyyâm-ı mahdûde ve muayyene, hep bu hadîslerin şeref-vârid olduğu zamanlara, günlere mahsustur. Bu da Hazret-i İmam'ın Kadir hakkındaki bir kavlidir. Muhyiddîn-i Arabî *Fütûhât-i Mekkiyye*'sinde: "*Nâs, leyle-i Kadr'in ta'yîni zamânında ihtilâf etmiştir. Bunlardan bâzıları, senenin bütün günleri arasında devr eder. Ben de leyle-i Kadr'i kâh Şa'ban'da, kâh Rebîü'l-evvel'de, kâh Ramazan'da gördüm. Fakat ekseriyetle gördüğüm, Ramazan'ın aşr-ı ahîridir. Bir kere de Ramazan'ın ortasında ve tek olmayan bir gecede gördüm. Binâenaleyh Kadir gecesi senenin muayyen bir ayının çift veya tek gecelerinde deverân eder, sözünün sıhhati sâbit değildir*" diyor. Leyle-i Kadir hakkında ulemânın akvâl-i muhtelifesi

kırk dörde bâliğ olduğu, bunlardan yekdiğerinde tedâhülü mümkün olanları bertaraf edilirse, sağlam yirmi beş türlü ictihad bulunduğu haber veriliyor.

Mi'râcü'd-Dirâye'de de: "*Leyle-i Kadir, fazîletli bir gecedir. Bu geçeyi aramak müstehabtır. Bu gece senenin bütün gecelerinin efdalidir. Bu gecede işlenen bir hayr ü ibâdet, başka gecelerde işlenen ibâdetlerin binine muâdildir*" deniliyor. Saîd İbn-i Müseyyeb'den de: "*Kadir gecesi yatsı namazında cemâatte hazır bulunan musallî, Kadir fazîletinden nasîbini alır*" dediği nakl ediliyor ki, İbn-i Müseyyeb'in bu kavlini İmam Mâlik, İbn-i Ebî Şeybe, Beyhakî nakletmişlerdir. İmam-ı A'zam Efendimizin Kadir, sene dâhilinde seyr ü devreder, dediğine göre, bir sene bilâ-fâsıla yatsı namazını cemâatle edâ eden mü'minin İbn-i Müseyyeb'e ve Hazret-i İmam'a göre, Kadr'e isâbet ettiğinde şübhe yoktur.

Beyhekî'nin Enes İbn-i Mâlik'ten rivâyetine göre: Kim ki, Ramazan ayı çıkıncaya kadar akşam ve yatsı namazlarını cemâatle edâ ederse, Kadir gecesinin fazâilinden a'zamî nisbette nasîbedâr olur, buyurulmuştur.

Leyle-i Kadr'in hikmet-i ihfâsı : *Tuhfetü'l-Merzîyye*'de deniliyor ki: Cenâb-ı Hak birtakım umûru, birtakım mesâlih-i hafiyyeye mebnî gizlemişti: leyle-i Kadr'i, senenin bütün gecelerinde gizlemiştir. Tâ ki mü'minler bu mübârek geceye tesâdüf etmek için her geceyi ganîmet bilsinler de ibâdetle ihyâ etmeğe, hiç olmazsa akşam ve yatsı namazlarını cemâatle kılmağa sa'yetsinler. Cum'a gününde sâat-i icâbeti gizlemiştir. Tâ ki, Cum'a'nın her saatinde mütefekkir ve şuurlu bir halde bulunsunlar için. Salât-i vüstâyı, beş vakit namaz içinde; İsm-i A'zam'ı, sâir Esmâ-i İlâhiyye arasında; rızâ-yı İlâhî'yi, bütün tâat ve ibâdât içinde, kıyâm-ı kıyâmet, zamân-ı mevt gibi daha birtakım şeyleri âid oldukları eşya arasında gizlemiştir. Hepsinde müşterek bulunan gāye, mü'minleri Allāh'a, mukaddes vazîfelerine, ve vâcibât-ı diniyelerine dâimî bağlı bulundurmaktır. Bu îzâhımıza ser-âmedân-i uşşâktan İbn-i Fârız Hazretlerinin şu beytini îrâd ederek nihâyet veriyoruz:

و كل الليالى ليلة القدر ان دنت   كما كل ايام اللقا يوم جمعة

Hakk'ın tecellî edip yaklaştığı bütün geceler birer Kadir gecesidir. Nasıl ki bütün eyyâm-ı vuslat, birer Cum'a günüdür, demektir.

948. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ ٱعْتَكَفْنَا مَعَ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ ٱلْعَشْرَ ٱلْأَوْسَطَ مِنْ رَمَضَانَ فَخَرَجَ صَبِيحَةَ عِشْرِينَ فَخَطَبَنَا وَقَالَ إِنِّي أُرِيتُ لَيْلَةَ ٱلْقَدْرِ ثُمَّ أُنْسِيتُهَا أَوْ نَسِيتُهَا فَٱلْتَمِسُوهَا فِي ٱلْعَشْرِ ٱلْأَوَاخِرِ فِي ٱلْوِتْرِ وَ إِنِّي رَأَيْتُ أَنِّي أَسْجُدُ فِي مَاءٍ وَ طِينٍ فَمَنْ كَانَ ٱعْتَكَفَ مَعَ رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَلْيَرْجِعْ فَرَجَعْنَا وَ مَا نَرَى فِي ٱلسَّمَاءِ قَزَعَةً فَجَاءَتْ سَحَابَةٌ فَمَطَرَتْ حَتَّى سَالَ سَقْفُ ٱلْمَسْجِدِ وَ كَانَ مِنْ جَرِيدِ ٱلنَّخْلِ وَ أُقِيمَتِ ٱلصَّلَاةُ فَرَأَيْتُ رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَسْجُدُ فِي ٱلْمَاءِ وَ ٱلطِّينِ حَتَّى رَأَيْتُ أَثَرَ ٱلطِّينِ فِي جَبْهَتِهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ .

TERCEMESİ

Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'ten şöyle rivâyet edilmiştir :

(Bir sene) Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile berâber Ramazan'ın aşr-ı evsatında i'tikâf etmiştik. Resûlullāh yirminci (gün) ün sabahı (i'tikâf mahallinden) çıktı, bize bir hutbe îrâd etti de müteâkıben şöyle buyurdu :

— (Menâmımda) bana Leyle-i Kadr (in bütün alâmâtı) gösterildi. Sonra unutturuldu. Yâhud ben onu unuttum. (Ashâb'ım!) Siz leyle-i Kadr'i Ramazan'ın aşr-ı ahîrinde, tek (gece) de arayınız!. Ben (menâmımda) kendimi su ve balçık içinde secde eder gördüm. Kim ki (benimle yâni) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile i'tikâf ediyorsa, şimdi (i'tikâf mahalline) çekilsin! (buyurdu). Biz de yerlerimize çekildik. (Hava açıktı;) gökte bir bulut parçası (bile) görmüyorduk. Sonra bir bulut parçası geldi. (Yirmi birinci gece gökten şiddetli bir) yağmur boşandı. Hattâ Mescid'in sakfı (Resûlullāh'ın secde mahalline) aktı. Mescid'in sakfı hurma ağacından idi. (Sabah) namazı kılındı. Ben Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in suya ve balçığa secde ettiğini (gözümle) gördüm. Hattâ (namazdan döndüğünde Resûlullāh'a baktım;) *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in alnında (ve burnunda) çamur eseri gördüm.

Î Z Â H I

Tercemede kavis içinde görülen ziyâdelerin hepsi, terceme ettiğimiz hadîsten sonra Buhârî'nin *Sahîh*'inde tahrîc ettiği diğer bir tarîk-ı rivâyetinden istifâde edilerek gösterilmiştir.

Leyle-i Kadir bana gösterildi; fakat unutturuldu, yâhud ben unuttum, cümlesindeki terdîd, râvînin şekkidir. *Buhârî*'de bu hadîsi Ebû Saîd-i Hudrî'den rivâyet eden Ebû Seleme'dir. Müslim'in yine Ebû Seleme vâsıtasiyle gelen bir rivâyet tarîkında daha fazla ma'lûmat vardır ve şöyledir: "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem Ramazan'da aşr-ı evvelde i'tikâf etti. Sonra aşr-ı evsatta* (keçeden ma'mûl) *bir Türk çadırında i'tikâf buyurdu. Kapı yerinde bir hasır bulunuyordu. Ebû Saîd diyor ki: Resûlullāh bu hasırı eliyle aldı: çadırın bir tarafına koydu. Sonra başını dışarı çıkardı. Mescid'de bulunan zevâta söylemeğe başladı. Halk Resûlullāh'a yaklaştı. Resûl-i Ekrem:*

— *Ben, şu* (Kadir) *gecesini arayarak aşr-ı evvelde i'tikâf etmiştim. Sonra aşr-ı evsatta i'tikâf* (a devâm) *ettim. Sonra bana gelen Melek geldi. Ve bana: Leyle-i Kadir aşr-ı evâhirdedir, dedi. Benimle berâber i'tikâfta*

bulunanlar dilerlerse aşr-ı evâhirde de i'tikâf etsinler! buyurdu. Nâs da Resûlullāh da i'tikâf eylediler. Bana leyle-i Kadir tek gecede gösterildi[1]."

Müslim'in, buradan alt tarafı Buhârî'nin rivâyetinin aynidir. Müslim'in bu rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem i'tikâfa, Ramazan'ın aşr-ı evsatında değil, ibtidâsında girmiştir. İ'tikâf buyurdukları da bir Türk çadırı imiş. Nevevî, bunun keçeden ma'mûl ufak ve müstedîr bir çadır olduğunu bildiriyor. Aliyyü'l-Kārî de *Mişkât Şerhi*'nde bu çadıra (*Harkan*) denildiğini, Fârisî'de de (*Harkâh*) denildiğini haber veriyor [*Mirkat:* C. 2, S. 560].

Süal : Bu hadîste mühim bir şübhenin hatıra gelmemesi mümkün değildir. Bu da Resûl-i Ekrem'e menâmında leyle-i Kadr'in gösterilmesi, sonra unutturulması veya kendisinin unutması. Bu mes'elede Resûlullāh hakkında nisyan kabûl edilirse, sâir ahkâm ve mesâilde de câiz olmak ve kabûl edilmek îcâb eder. Bu ise, yegâne vazîfe-i Nübüvvet ve Risâlet olan ümmete tebliğ vazîfesinin fevt olmasını muktezîdir.

Cevab : Resûl-i Ekrem üzerine ümmete teblîği vâcib olan ahkâmı nisyân câiz değildir. Nisyân câiz olsa ve fi'len vâkı' olsa bile, Cenâb-ı Hak tarafından Resûlüne tezkir buyurulur, hatırlatılır.

949. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْتَمِسُوهَا فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ فِي تَاسِعَةٍ تَبْقٰى فِي سَابِعَةٍ تَبْقٰى فِي خَامِسَةٍ تَبْقٰى .

[1] عن ابى سعيد الخدرى رضى الله عنه قال: ان رسول الله صلى الله عليه و سلم اعتكف العشر الاول من رمضان. ثم اعتكف العشر الاوسط فى قبة تركية على سدتها حصير. قال: فاخذ الحصير بيده فنحاها فى ناحية القبة، ثم اطلع رأسه فكلم الناس فدنوا منه فقال : انى اعتكفت العشر الاول التمس هذه الليلة ثم اعتكفت العشر الاوسط. ثم اتيت فقيل لى: انها فى العشر الاواخر. فمن احب منكم ان يعتكف فليعتكف. فاعتكف الناس معه. قال و انى اريتها ليلة وتر [رواه مسلم]

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet edildiğine göre, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur :

(Ashâb'ım!) Siz leyle-i Kadr'i Ramazan'ın aşr-ı ahîrinde arayınız!. Leyle-i Kadir, ya Ramazan'dan dokuz (gece) kala, yâhud yedi (gece) kala, yâhud da beş (gece) kaladır.

İZÂHI

Muharrerât-i Arabiyyede usûl, ayın on beşine kadar, günlerin adedi olduğu gibi yazılır. Fakat on beşinden sonraki nısıf ayda ayın hitâmına kaç gün kaldıysa hîn-i târihte o zikredilir.

Meselâ Ramazân-ı şerîfin yirmi beşinci günü tesbîti arzu edilen bir hâdiseye (وقع في خمس يبقين من رمضان=*Ramazan'ın hitâmına beş gün kala cereyân etmiştir*) denir. Bu hadîs-i şerîfteki târihler de böyledir. Binâenaleyh Leyle-i Kadr'i Ramazan'ın yirmi birinci, yirmi üçüncü, yirmi beşinci gecelerinde müterakkıb olunuz! demek olur.

950. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فِي رِوَايَةٍ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هِيَ فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ فِي تِسْعٍ يَمْضِينَ أَوْ فِي سَبْعٍ يَبْقَيْنَ يَعْنِي لَيْلَةَ الْقَدْرِ .

TERCEMESİ

Yine İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan gelen bir rivâyette Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* : O (Kadir gecesi ya) Ramazan'ın aşr-ı ahîrinde geçen dokuz (gece) dedir, yâhud geri kalan yedi (gece) dedir.

İZÂHI

Şârih Kirmânî diyor ki: aşr-ı ahîrden dokuz gece geçtiğine göre, Ramazan'ın yirmi dokuzuncu gecesi olur. İkinci fıkrada iki

ihtimal vardır: Ramazan'ın yirmi üçüncü gecesi olmak, yâhud yirmi üçüncü geceden Ramazan'ın sonuna kadar geri kalan yedi geceden gayri muayyen bir gecede bulunmak.

Übey İbn-i Kâ'b Leyle-i Kadir, Ramazan'ın yirmi birinci gecesinde olduğuna yemîn edebilirim, demiştir.

951. عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِذَا دَخَلَ الْعَشْرُ شَدَّ مِئْزَرَهُ وَ أَحْيَا لَيْلَهُ وَ أَيْقَظَ أَهْلَهُ .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

(Ramazan'ın) aşr-ı ahîr (i) girince, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (ibâdet husûsunda) ciddî bir sa'y ü ictihâd arzerderdi. Gecesini ihyâ eder, ehl ü âilesini de (ibâdet için) uyandırırdı.

İZÂHI

Metn-i hadîsteki (*şedd-i mi'zer = izârını sağlamca bağlamak*) ibâdet için müstesnâ bir sa'y ü ihtimâm arz etmekten kinâye olduğu için bu sûretle terceme ettik. Bâzı şârihler de kadınlarına yaklaşmaktan ictinâb ederdi, diye tefsîr etmişlerdir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

أَبْوَابُ الْاِعْتِكَافِ فِي الْمَسَاجِدِ كُلِّهَا

BU BÂB, UMÛMİYETLE MESÂCİD-İ ŞERÎFEDE İ'TİKÂFA DÂİR AHÂDÎS-İ ŞERÎFEYİ MUHTEVÎDİR

İ'tikâf, lügaten bir mahalde ve bir şey üzerinde mebrûr olsun veya olmasın habs-i nefs edip tevakkuf eylemek mânâsınadır. Hazret-i İbrâhim'in babasına ve kavmine hitâben: *(ما هذه التماثيل التي انتم لها عاكفون = *Kendilerine ibâdetle ısrâr ettiğiniz bu timsaller nedir ki*) demesi, gayri mebrûr ve gayri meşrû' ibâdette ısrar cümlesindendir. Şerîat ıstılâhında i'tikâf, rızâ-yi Bârî'ye tekarrub için sıfat-ı mahsûsa ile mescidde ikāmettir. Müellif Buhârî'nin mesâcidi (كلها) diye ta'mîm etmesi i'tikâfı, mesâcid-i selâseye; yâni Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebî *aleyhi's-selâm*, Mescid-i Aksâ'ya tahsîs edenleri red içindir. İ'tikâfı, Cum'a kılınan mescide tahsîs eden İmam Mâlik'in *Müdevvene*'deki kavli ile Hanbelîlerin ictihâdı da reddedilmiş oluyor. İmam Ebû Hanîfe, beş vakit cemâatle nanamaz kılınan mescidde i'tikâf câizdir, demiştir. Çünkü i'tikâf, namaza intizâr için mescidde tevakkuf demek olduğundan i'tikâfın beş vakit namaz kılınan mescide ihtisâsı lâzımdır.

İ'TİKÂFIN HÜKMÜ : Bâzı Hanefî kitablarında i'tikâfın müstehab olduğu kayd edilmiştir. *Muhît*'te sünnet-i müekkede olduğu, *Mebsut*'ta kurbet-i meşrûa bulunduğu zikredilmiştir.

---

* Sûre : 21 (Enbiyâ), âyet : 52

Münyetü'l-Müftî'de de sünnettir, denilmiştir. İ'tikâfın nâfile olarak en azı, Ebû Hanîfe'ye göre bir gündür. İmam Mâlik'in mezhebi de böyledir. İmam Ebû Yûsüf'e göre, bir günün ekser-i evkātıdır. İmam Muhammed indinde bir saattir. İmam Şâfiî'nin ve bir rivâyete göre, İmam Ahmed İbn-i Hanbel'in mezhebi de böyledir. Ebû Bekr-i Râzî'nin İmam Mâlik'ten rivâyetine göre, müddet-i i'tikâf on gündür.

Oruç, i'tikâf-ı vâcibin şerâiti cümlesindendir. Ebü'l-Berekât Hanbelî İbn-i Teymiyye, oruç şartı eimme-i erbaa ile etbâ'larının mezhebidir. Alî, İbn-i Ömer, İbn-i Abbâs, Âişe, Şa'bî, Nehâî, Mücâhid, Kāsım İbn-i Muhammed, Nâfi', İbn-i Müseyyeb, Evzâî, Zührî, Sevrî, Hasen İbn-i Hay'den rivâyet olunan da böyledir. Abdullāh İbn-i Mes'ûd, Tâvus, Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz, Ebû Sevr, Dâvud, İshak, bir rivâyette Ahmed İbn-i Hanbel'e göre i'tikâfta, nâfile olsun, vâcib olsun oruç şart değildir.

İmam Şâfiî'nin kavl-i cedîdi de böyledir. Ebü'l-Berekât'ın naklettiği kavl-i kadîmidir.

İ'tikâfa niyet : Allāh rızâsı için şu mescidde şu kadar gün i'tikâf ve ikāmete niyet ettim, demek, yâhud kalben tasdîk etmek veyâhud her ikisini cem' etmektir. Abdest almak, gusletmek, abdest bozmak gibi bir lüzum üzerine hârice çıkabilir. Yoksa bir mu'tekif bilâ-lüzum hârice çıkarsa i'tikâfı bozulur.

İ'tikâf, yalnız ümmet-i İslâmiyenin husûsâtından da değildir. * (و عهدنا الى ابراهيم و اسماعيل ان طهرا بيتى للطائفين و العاكفين و الركع السجود) kavl-i şerîfi mûcibince İbrâhim ve İsmâil *aleyhime's-selâm* zamanlarında teşrî' buyurularak devâm edegelmiş bir sünnet-i kadîmedir.

* Sûre: 2 (Bakare), âyet: 125.

952. عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ رَضِيَ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ كَانَ يَعْتَكِفُ الْعَشْرَ الْأَوَاخِرَ مِنْ رَمَضَانَ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللّٰهُ ثُمَّ اعْتَكَفَ أَزْوَاجُهُ مِنْ بَعْدِهِ .

TERCEMESİ

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in zevcesi Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyet edildiğine göre, Resûl-i Ekrem Ramazan'dan aşr-ı ahîrde i'tikâf ederdi. Bu âdet-i seniyelerine Allāh'ın, Habîbi'ni vefâta da'veti zamânına kadar devâm etmiştir. İrtihâl-i Nebevî'den sonra Resûlullāh'ın zevceleri i'tikâf etmişlerdir.

İZÂHI

Bu hadîs-i şerîfin unvânında Buhârî meâl-i münîfi bervech-i âtî âyet-i kerîmeyi zikretmiştir:

[(Ey mü'minler!) *Mescidlerde i'tikâfı ihtiyâr ettiğiniz sırada kadınlara yaklaşmayınız!. İ'tikâf için tâyin buyurulan hudûdu ilâhiyye budur. Sakın bu hudûd* (ı tecâvüz) *e yaklaşmayınız! İşte bu sûretle Cenâb-ı Hak insanlara mütenebbih olsunlar için âyât ve ahkâmını beyân buyurur*] [1].

Bu âyet-i kerîme de i'tikâfın mescidden başka bir yerde câiz olmadığına delâlet eder. Çünkü i'tikâf, mescid hâricinde sahîh olsaydı kadına mübâşiretin haram olması, i'tikâfın hasâisından addedilmezdi. Bunun için takarrüb bi'l-icmâ' i'tikâfa münâfîdir. Âyet-i kerîmede mesâcidin zikredilmesinden de i'tikâfın ancak mescidde edâsı matlûb olduğu ma'lûm olmuştur.

HADÎSTEN MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜM, Ramazan'ın aşr-i ahîrinde erkekler için i'tikâfın müstehab olduğudur. Kadınların i'tikâfı hak-

---

[1] و لا تباشروهن و انتم عاكفون فى المساجد تلك حدود الله فلا تقربوها، كذلك يبين الله آياته للناس لعلهم يتقون [سورة البقره : آيت ١٧٧]

kında ulemânın ihtilâfı vardır: Nevevî: *"Bu hadîse nazaran kadınların iʿtikâflarının da sahîh olması îcâb eder. Resûl-i Ekrem kadınların iʿtikâfına müsâade etmiştir"* diyor. İmam Ebû Hanîfe'ye göre kadınların, evlerinin mescid ittihaz ettikleri bir köşesinde iʿtikâf etmeleri sahîh olur. Erkekler için evindeki mescid ittihaz ettiği mahallinde iʿtikâf etmek sahîh değildir. İmam Şâfiî'nin kavl-i kadîmi de böyledir. Fakat Ashâb-ı Şâfiî nazarında sâhib-i mezhebin bu kadîm ictihâdı zaîftir.

953. وَ عَنْهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ وَ إِنْ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَيُدْخِلُ عَلَيَّ رَأْسَهُ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ فَأُرَجِّلُهُ وَ كَانَ لَا يَدْخُلُ الْبَيْتَ إِلَّا لِحَاجَةٍ إِذَا كَانَ مُعْتَكِفًا .

TERCEMESİ

Yine Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* mescidde (iʿtikâfta) iken başını hücreme sokar (ve eğer) di; ben de saçını (hâiz olduğum halde) tarardım. Bu muhakkaktır. Yine Resûlullāh iʿtikâfta iken odama girmezdi. Yalnız (abdest bozmak gibi beşerî) bir ihtiyac üzerine girerdi.

İZÂHI

Bu hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'de bir tarîk-ı rivâyetinde Âişe Hazretlerinin Resûl-i Ekrem'in başını hâiz iken taradığı kayd edildiğinden tercemede buna işâret ettik. Resûl-i Ekrem'in başını eğdiğini de bu rivâyet tarîkından istifâde ve tercemede işâret ettik. Sonra metn-i hadîsteki (*hâcet*) lâfzını Zührî büyük, küçük kazâ-yi hâcet ile tefsîr ettiğinden bunu da kavis içinde gösterdik. Böyle beşerî bir zarûretin müstesnâ olduğunda ulemâ ittifâk etmişlerdir. İyâde-i marîz, Cumʿa ve cenâzeye hazır olmak gibi ihtiyaçların müstesnâ

olup olmadıklarında ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Ashâb ve Tâbiî ulemâsından bâzıları mu'tekifin bunlarda hazır olmasını tecvîz etmişlerdir. Sevrî ve Abdullāh İbn-i Mübârek de cevâza kāil olmuşlardır. Bâzıları da bunları tecvîz etmemişlerdir. Mu'tekifin meclis-i ilimde hazır olması da zemîn-i ihtilâf olmuştur. İmam Mâlik tecvîz etmemiştir. Fakat pek çok âlimler bunun cevâzına, hattâ müstehab olduğuna hükmetmişlerdir. Dikiş, nakış, tezhîb, teclîd, yazı gibi câmi dâhilinde iştigāle yakışır sanâyi ile i'tikâftaki kimsenin iştigāli ve kelâm-ı mübâh olmak üzere, halk ile görüşmesi tecvîz edilmiştir. İmam Mâlik san'atkâr bir mu'tekifin esnâ-yi i'tikâfta san'ati ile iştigāli i'tikâfını ibtâl eder, demiştir ki, İmam Şâfiî'nin kavl-i kadîmi de böyledir.

Mu'tekifin lüzûm ve zarûret olmaksızın bir mescidden başka bir mescide nakli, i'tikâfı ibtâl eder. Mescid yıkılmak gibi bir zarûret hâli müstesnâdır.

954. عَنْ عُمَرَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَأَلَ ٱلنَّبِيَّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كُنْتُ نَذَرْتُ فِي ٱلْجَاهِلِيَّةِ أَنْ أَعْتَكِفَ لَيْلَةً فِي ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ قَالَ فَأَوْفِ بِنَذْرِكَ .

TERCEMESİ

Ömer (İbn-i Hattâb) *radiya'llāhu anh*'ten rivâyet edildiğine göre Ömer, (Ci'râne'de) Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den :

— (Yâ Resûla'llāh)! Mescid-i Haram'da bir gece i'tikâf etmeği câhiliyet (zamânın) da nezretmiştim; (ne buyurulur?) diye sormuş. Resûlullāh:

— Nezrini îfâ et! buyurmuştur.

955. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهَا أَنَّ ٱلنَّبِيَّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَادَ أَنْ يَعْتَكِفَ فَلَمَّا ٱنْصَرَفَ إِلَى ٱلْمَكَانِ ٱلَّذِي

أَرَادَ أَنْ يَعْتَكِفَ فِيهِ إِذَا أَخْبِيَةٌ خِبَاءُ عَائِشَةَ وَ خِبَاءُ حَفْصَةَ وَ خِبَاءُ زَيْنَبَ فَقَالَ آلْبِرَّ تَقُولُونَ بِهِنَّ ثُمَّ آنْصَرَفَ فَلَمْ يَعْتَكِفْ حَتَّى آعْتَكَفَ عَشْراً مِنْ شَوَّالٍ .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyet edildiğine göre, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bir sene) Ramazan'ın aşr-ı ahîrinde i'tikâf etmek istedi. Mescidde itikâf etmek istediği mahalle vardığında (üç) çadır kurulmuş olduğunu gördü. (Bunlar :) Âişe çadırı, Hafsa çadırı, Zeyneb çadırı idi. Resûlullāh :

(— Bu çadırlar da nedir? diye sorup Ezvâc-i Tâhirât'a âid olduklarını öğrenince :)

— Bu yaptıklarını birr ü tekvâ mı zannederler? buyurup sonra geri döndü. Ve i'tikâf buyurmadı. Tâ Şavvâl'in aşr (-i evvel) inde i'tikâf eyledi.

İZÂHI

Bu hadîsi Buhârî, kadınların i'tikâfı hakkında açtığı bir bâbında tahrîc etmiştir. Bu hadîsten evvel Buhârî'nin bir rivâyet tarîkı daha vardır. Ve bundan daha vâzıhtır. Bunu da bervech-i âtî nakl ve terceme ediyoruz:

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Ramazan'ın aşr-ı ahîrinde i'tikâf etmek i'tiyâdında idi. Ben Resûlullāh için softan bir çadır kurardım. Sabah namazını kılardı. Sonra bu çadıra girerdi. Hafsa da bir çadır kurmak için Âişe'den izin istedi. Hazret-i Âişe de Hafsa'ya izin verdi. Bu da bir çadır kurdu. Zeyneb Bint-i Cahş bunu görünce o da başka bir çadır kurdu. Sabah olup da Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bu çadırları gördüğünde:

— Bu çadırlar da nedir ki? diye sordu.

— (Hafsa ile Zeyneb'e âid olduğu) haber verildi. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem :*

— Bunu hayr ü tâat mi sanıyorlar? buyurdu. Ve bu (Ramazan) ayında i'tikâfı terk etti. (Ve emriyle çadır bozuldu.) Sonra Şavval'den aşr-ı evvelde i'tikâf eyledi.

Bu hadîsten istifâde edilen hükümler :

1) Resûl-i Ekrem'in sabah namazını kılıp müteâkıben i'tikâf buyurduklarını Evzâî, Leys İbn-i Sa'd: i'tikâfa günün evvelinden başlanmasına delîl addetmişlerdir. İbn-i Münzir de bunu ihtiyâr etmiştir. Eimme-i erbea ile Nehâî: on gün veyâhud bir ay i'tikâf etmek isteyen mu'tekifin gurubtan evvel girmesi de câizdir, demişlerdir. Bunlar Resûl-i Ekrem'in sabah namazından sonra i'tikâf mahalline girip halktan inkıtâ' ve tehallî buyurmalarını, i'tikâfın gecenin hulûlünden evvel gündüzün başlaması sûretinde te'vîl etmişlerdir. Ebû Sevr de on günlük i'tikâfa kable'l-gurûb girilir, demiştir.

İ'tikâftan bayram gecesi mi, yoksa bayram namazını kıldıktan sonra mı? çıkılacağı sûretinde i'tikâfın müntehâsına dâir iki kavil vardır: bunlardan birinci kavli, Mâlik, Ahmed İbn-i Hanbel ve daha başkalarınındır. Hattâ bunlara bu hususta Ebû Kılâbe ile İbn-i Miclez de takaddüm etmiştir. İmam Şâfiî, Leys İbn-i Sa'd, Zührî, Evzâî ve daha başkaları da ikinci kavli ihtiyâr edip leylel-i fıtırda mu'tekifin i'tikâftan çıkması câiz olduğuna kāil olmuşlardır.

2) İ'tikâf için mescid şarttır. Kadınlar için evlerinde ihticâb meşrû' olduğuna göre, eğer i'tikâf için mescid şart olmasaydı, Hazret-i Âişe'den ibtidâ isti'zân, sonra taraf-ı Risâlet'ten men' edilmezdi. İbrâhim İbn-i Uble hadîste: (*Bu kadınlar mescidde i'tikâf etmekle, hayr ü ibâdet mi kasd ediyorlar?*) buyurulması, kadınların mescidde i'tikâf etmeleri câiz olmadığına delâlet eder, demiştir.

3) Bir maslahat-i şer'iyye üzerine terk-i efdal câiz olduğu da bu hadîsten istifâde edilen ahkâm cümlesindendir.

956. عَنْ صَفِيَّةَ زَوْجِ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ رَضِيَ عَنْهَا أَنَّهَا جَاءَتْ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ

تَزُورُهُ فِى ٱعْتِكَافِهِ فِى ٱلْمَسْجِدِ فِى ٱلْعَشْرِ ٱلْأَوَاخِرِ مِنْ رَمَضَانَ
فَتَحَدَّثَتْ عِنْدَهُ سَاعَةً ثُمَّ قَامَتْ تَنْقَلِبُ فَقَامَ ٱلنَّبِىُّ
صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مَعَهَا يَقْلِبُهَا حَتَّى إِذَا بَلَغَتْ بَابَ
ٱلْمَسْجِدِ عِنْدَ بَابِ أُمِّ سَلَمَةَ مَرَّ رَجُلَانِ مِنَ ٱلْأَنْصَارِ فَسَلَّمَا
عَلَى رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ لَهُمَا ٱلنَّبِىُّ
صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَلَى رِسْلِكُمَا إِنَّمَا هِىَ صَفِيَّةُ بِنْتُ
حُيَىٍّ فَقَالَا سُبْحَانَ ٱللهِ يَا رَسُولَ ٱللهِ وَ كَبُرَ عَلَيْهِمَا فَقَالَ
ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِنَّ ٱلشَّيْطَانَ يَبْلُغُ مِنَ ٱلْإِنْسَانِ
مَبْلَغَ ٱلدَّمِ وَ إِنِّى خَشِيتُ أَنْ يَقْذِفَ فِى قُلُوبِكُمَا شَيْئًا .

Tercemesi

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in zevcesi Safiyye *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Ramazan'ın aşr-ı ahîrinde mescidde i'tikâfta iken Safiyye (Hazretleri) Resûl-i Ekrem'i ziyâret etmişti. Bir saat nezd-i Peygamberî'de görüştükten sonra avdet etmek üzre ayağa kalkmış, Resûlullāh da onu menziline geçirmek üzere onunla berâber kalkmış. Ümm-i Seleme'nin odası önündeki mescid kapısına geldiğinde Ensâr'dan iki kimse oradan (acele) geçmişti de Resûlullāh *sallla'llāhu aleyhi ve sellem*'e selâm vermişlerdi. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bunlara :

— Acele etmeyiniz, durunuz! Yanımdaki kadın, Safiyye bint-i Huyey'dir, buyurdu. Bu iki Ensârî zât : Yâ Resûla'llāh! Biz Cenâb-ı Hakk'ı, (Resûlünün lâyık olmıyan bir harekette bulunmasından) tenzîh ederiz, dediler. Ve (Resûl-i Ekrem'in Safiyye'nin ta'yîn-i hüviyetine mecbûriyet his etmesi), bunlara ağır geldi. Bunun üzerine Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* :

— Şeytan, insa (n vücûdü) nde (deverân eden) kan mesâbesindedir. Ben, sizin (temiz) gönüllerinize Şeytanın (kötü) bir şübhe atmasından haklı olarak korktum, buyurdu.

ÎZÂHI

Tavzîh'te nakl olunduğuna göre, Bezzâr bu hadîsi zikr ederek: Safiyye hadîsi münker hadîslerdendir, demiş ve şöyle îzâh etmiştir: Çünkü Resûlullāh beşeriyetin en temiz bir sîmâsıdır. Bunun için kendisine tâ kable'l-İslâm cemiyet-i beşeriye (*El-Emîn*) unvân-ı âlîsini bahşetmiştir[1]. Binâenaleyh bir kimsenin hakk-ı âlîlerinde zann ü şübhede bulunmasından çok uzaktır. Resûlullāh hakkında sû-i zanda bulunan ya kâfirdir, yâhud da münâfıktır. Çünkü enbiyâ

---

[1] Emîn, lügaten : Gönlü havf ü endîşeden âzâde, gadr ü hiyânet nakîsasından tamâmiyle müberrâ, mevsûk ve mu'temed kimseye denir. Kuvvetli seciyesine, dürüst şahsiyetine i'timâd olunan kimseye: (Fülân adam emîndir) denilir ki, gadr ü hiyânetten berî kimse demektir.

Resûl-i Ekrem küçük yaşındanberi kavm ü aşîreti içinde beşerî ihtiraslardan berî ve bütün fazâil ile mütehallî bir hayâta mâlik olduğu için (*Muhammed*) ism-i şerîfine, kavm ü kabîlesi tarafından (*emîn*) unvân-ı mefhareti izâfe edilmiştir. Siyer kitablarında bu mübârek unvânın îrâd edildiği vâkıalar arasında en meşhuru Kureyş tarafından Kâ'be'nin zamân-ı inşâsında Hacer-i Esved'in mahall-i mahsûsuna vaz'ı husûsunda kabâil arasında çıkan ve kanlı bir husûmete inkılâbı muhakkak bulunan ihtilâfın taraf-ı Risâlet-Penâhî'den izâle buyurulması sırasında isti'mâl edilmiş olmasıdır.

Hacer-i Esved'in mahall-i mahsûsuna vaz'ı şerefini günlerce paylaşamayan rüesâ-i kabâil, muayyen saatte Harem kapısından ilk giren zâtın hakemliğini kararlaştırmışlardı. O saatte bi't-tesâdüf Resûl-i Ekrem girmekle bir ağızdan : (*İşte Muhammed Emîn girdi*; *hepimiz hükmüne râzıyız*!) demişlerdi. Resûl-i Ekrem bir ridâ istemiş ve Hacer-i Esved'i bunun içine koyarak rüesâ-yi kabâile müştereken bu ridâyı tutup götürmelerini emreylemiş ve mahall-i mahsûsuna gelince mübârek eliyle Hacer-i Esved'i alıp yerine koyarak herkesi memnûn etmiştir.

aleyhimü's-selâm hakkında sû-i zan, bi'l-icmâ küfürdür. Bezzâr'ın bu ta'nını bâzı hadîs şârihleri haklı bulmuştur. İmam Şâfiî Hazretleri bu hadîsin tevcîhinde: Bu iki Sahâbî'nin gönüllerine bir vesvese gelip de kâfir olmalarından Resûl-i Ekrem endîşe etti de bunlara makām-i nasîhatte hakîkati bildirmeğe mübâderet buyurdu, demiştir.

Bu hadîsi Müslim'in Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den rivâyetinde Resûl-i Ekrem'e mülâkî olan Sahâbî'nin iki değil, bir zat olduğu rivâyet edilmiştir. İbnü't-Tîn: Süfyân rivâyetinde Buhârî indinde de bir zat olduğu bildirilmiştir. Ekser-i rivâyâtın iki Sahâbî olduğuna göre, bir rivâyetinin vehm olması muhtemeldir, diyor. Fakat Kurtubî bu iki rivâyeti şu sûretle te'lîf ediyor: çok muhtemeldir ki, Resûl-i Ekrem'e iki Sahâbî mülâkî olmuştu. Resûl-i Ekrem bunlardan birisine hitâb ettiği için Süfyân tarîkıyle bir olarak rivâyet edilmiştir.

Hadîste bu iki zâtın isimleri zikredilmemiştir. Hâfız Bedrüddîn-i Aynî, bunların Üseyd İbn-i Hudayr ile Abbâd İbn-i Beşîr olduklarını nakllediyor.

Câmiü'l-Usûl'de Üseyd *radiya'llāhu anh*'e, Ebû Yahyâ, Ebû Îsâ denildiği bildiriliyor. Akabe bîatinde ve Bedir gazâsında hazır bulunmuş kadîmü'l-İslâm bir Sahâbî'dir. Vâkıdî'nin rivâyetine göre, Ömer İbn-i Hattâb ile berâber Câbiye'de ve Beyt-i Makdis'in fethinde bulunmuştur. On sekiz hadîs rivâyet edilmiştir. Kendisinden Enes İbn-i Mâlik'in, Ebû Saîd-i Hudrî'nin rivâyetleri vardır. Resûl-i Ekrem: (*Üseyd İbn-i Hudayr ne iyi insandır*) diye senâ buyurmuştur. Hicret'in yirminci senesinde vefât etmiştir. Bakî' kabristanına cenâze götürüldüğünde, tabutunun bir kolunu Halîfe Hazret-i Ömer omuzlamak gibi, cenâzesine müstesnâ hürmet gösterilmiştir [*Hulâsa:* 32].

Abbâd İbn-i Bişr *radiya'llāhu anh* de Eşhelî'dir, kadri âlî bir Sahâbî'dir. Bedir gazâsından i'tibâren bütün meşâhidde bulunmuştur. Hazret-i Âişe'den rivâyet edildiğine göre, Resûl-i Ekrem bir gece Abbâd Hazretlerinin sesini işidince: (*Allāhım! Abbâd'ı mağfiret buyur*) diye düâ etmiştir. Abbad, huzûr-ı Risalet'ten çıkıp giderken asâsı kendisine ışık vermiştir. Zührî'nin rivâyetine göre, sâhib-i terceme Yemâme'de şehîden vefât etmiştir. Bu cihetle kendisinden yalnız iki hadîs rivâyet edilmiştir. Abdurrahmân İbn-i Sâbit râvîlerindendir [*Hulâsa:* 157].

Îzâh etmekte bulunduğumuz Safiyye hadîsinde Resûl-i Ekrem'in, gönüllerini şeytanın ilkāâtından sıyânet etmeğe ihtimam buyurdukları iki zât, bu iki necîb Sahâbî'dir [Allah rahmet eyleye].

Bu hadîsten müstefâd olan hükümler:

Bu hadîsten i'tikâfa dâir bir hayli hükümler istifâde edilmiştir: Mu'tekifin ziyâretci kabûlü, ziyâretciyi teşyîi onunla birlikte kıyâmı, onunla görüşmesi, Kur'ân ve hadîs kırâeti, ilim ile, tedrîs ile, umûr-ı dîniye ta'lîmi ile iştigāli.

Tahâvî Resûl-i Ekrem'in Hazret-i Safiyye ile meşgūl olmasını, mu'tekifin ef'âl-i mübâha ile iştigālinin cevâzına delîl addetmiştir. *Cevâmiü'l-Fıkıh*'ta ta'lîmin, kitâbetin ücret mukābilinde icrâ edilmesi mu'tekif için mekruhtur, denilmiştir.

Bu hadîsten müstefâd olan en mühim bir cihet de Resûl-i Ekrem Efendimiz'in ümmeti hakkındaki yüksek şefkatları ve ümmetinden kusur ve maâsînin def'i için ümmeti dâimâ irşâda ihtimâm buyurmalarıdır.

Bu hadîsten öğrendiğimiz edebî bir cihet de (*Sübhâna'llāh*) lâfzının taaccüb sırasında söylenmesidir.

Haremi yanında bulunan bir zâta selâm verilmesi câiz olduğu da bu hadîsten istifâde edilen ahkâm cümlesindendir.

Mu'tekifin, zevcesi tarafından ziyâret edilmesi câiz olduğu da hadîsin sarâhatinden müstefaddır.

957. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْتَكِفُ فِي كُلِّ رَمَضَانَ عَشَرَةَ أَيَّامٍ فَلَمَّا كَانَ ٱلْعَامُ ٱلَّذِي قُبِضَ فِيهِ ٱعْتَكَفَ عِشْرِينَ يَوْماً .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten :

"*Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem her Ramazan on gün i'tikâf ederdi. Rûh-ı Nebevîleri kabzolunduğu yılın Ramazan'ında ise yirmi gün i'tikâf buyurdu*" dediği rivâyet edilmiştir.

ÎZÂHI

Resûl-i Ekrem'in irtihâli senesi müzâaf bir i'tikâf iltizam buyurmaları hakkında şöyle vücûh-i ihtimâlât dermeyân edilmiştir: 1) Resûl-i Ekrem'in bu sene dâhilinde irtihâl edeceği kendisince ma'lûm idi[1]. Hayr ü ibâdete bir kat daha i'tinâ ve ihtimâm ederek inkızâ-i ecel zamânında ümmete, Allāh'a hayır ile mülâkî olmaları

[1] Filhakîka Haccetü'l-Vedâ' ki, Resûl-i Ekrem'in hicret senelerinin onuncu ve hayât-ı Muhammediyye'nin sonuncu yılında îfâ buyurulmuştu. Bu haccında Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* kendisince ma'lûm olan âhirete intikal keyfiyetini Huccâca da ihsâs buyurmuş ve âdetâ Ashâbiyle vedâ etmişti. Aşağıda bahs-i mahsûsunda görüleceği üzere Arafat'ta, Minâ'da îrad buyurdukları müteaddid hutbelerinde mükerreren : *(Ey nâs ! Sözümü iyi dinleyiniz !. Bilmiyorum, belki bu haccımdan sonra ebedî olarak, sizinle bir daha burada birleşemem)* buyurmuş ve yine mükerreren :

— *(Ey nâs! Yarın beni sizden sorarlar; ne dersiniz?)* süâline Ashâb-ı Kirâm'ın bir ağızdan :

— Allāh'ın risâletini teblîğ ettin, vazîfeni yaptın, deriz, diye cevab vermeleri üzerine Resûl-i Ekrem şahâdet parmağını semâya doğru kaldırıp nâs üzerine indirinceye kadar üç defa :

— Şâhid ol yâ Rab!, buyurmuşlardır.

Yine Buhârî'nin İbn-i Abbâs ve Ebû Bekre'den rivâyetine göre, bu Arafat ve Minâ hutbelerinde îrad buyurdukları her vasıyetin hitâmında :

— Bu vasıyetimi burada bulunanlar, bulunmayanlara bildirsin!. Olabilir ki bildirilen kimse, burada bulunup işitenden daha iyi anlayarak muhâfaza etmiş bulunur, demiştir.

Bütün bu vasıyetler, bu hakkı işhâd etmeler, süaller cevablar hep Resûl-i Ekrem'in ümmeti arasından ayrılıp cânib-i Hakk'a intikal zamânının yaklaştığını bildiriyordu.

Arafat hutbesini bitirdikten ve öğle ile ikindi namazlarını bir arada kıldıktan sonra nâzil olan : *(Bu gün sizin için dîninizi kemâle erdirdim. Üzerinizdeki ni'metlerimi de tamamladım. Size dîn olarak da İslâm'ı seçtim)* * meâlindeki âyet-i kerîmeyi Resûl-i Ekrem teblîğ edince Hazret-i Ebû Bekr vazîfe-i teblîğin hitâma erdiğini ve Resûl-i Ekrem'in vefâtının takarrüb ettiğini sezerek ağlamıştı. Hakîkaten bundan sonra Resûl-i Ekrem Siyer müelliflerinin rivâyetlerine göre, seksen bir veya seksen iki gün muammer olmuştur. Bu müddet zarfında ahkâm-ı İslâmiye'de ne bir ziyâde, ne de bir nesh ü tebdîl vâkı' olmamıştır.

* اليوم اكلت لكم دينكم و اتممت عليكم نعمتى و رضيت لكم الاسلام دينا
[سورة المائده: آيت ٣]

husûsunda nümûne-i imtisâl olmak istemişlerdir. 2) Cibrîl *aleyhi's-selâm* her Ramazan'da her gece Resûl-i Ekrem'e gelirdi. Resûl-i Ekrem Cibrîl'e Kur'ân'ı arz ederdi. İrtihal senesi Ramazan'ında iki kere arz etti. Resûl-i Ekrem de bunun gibi müzâaf iltizam buyurdu. 3) İbni'l-Arabî de şu ihtimâli bildiriyor : Ezvâc-i Tâhirât'ın i'tikâfa teşebbüs etmeleri üzerine bıraktığı i'tikâfı, –her ne kadar bedelinde Şavval'de i'tikâf etmişse de– kazâ etmiş olmalarıdır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

كِتَابُ الْبُيُوعِ

BU KİTAB, BÜYÛ' HÜKÜMLERİNİ İFÂDE EDEN HADÎS-İ ŞERİFLERİ MUHTEVÎDİR

Buraya kadar İslâm ibâdetleri hakkındaki hadîsleri rivâyet eden müellif Buhârî, buradan i'tibâren muâmelât-ı şer'iyyeye dâir hadîsleri tahrîc etmiştir. Nikâh bahsini daha sonraya bırakmıştır. Bâzı Hanefî müellefâtında, nikâhın Büyûa takdîm edildiği görülür. Nikâh, hem dînî, hem dünyevî mesâlihi müştemil olması cihetiyle ona, ibâdât ile muâmelât arasında bir mevkı' verilmekte isâbet görülmüş demektir. İmam Buhârî de muâmelât-i medeniyeyi, âile; münâsebâtından daha mühim görmüş olacaktır.

Büyû', Bey'in cem'idir. Muâmelâtta Bey'in müteaddid ve muhtelif nevi'leri bulunduğu için Buhârî, Kitab'ın unvânını cemî' sîgasiyle îrâd etmiştir ki, şunlardır : 1) Bey'-i mutlak : Ayni semen ile bey', 2) Mukāyada : Ayni, ayn ile, 3) Selem : Deyni ayn ile, 4) Sarf : Semeni, başka bir semen ile 5) Mürâbaha : Semeni semen-i evvele ziyâde ile, 6) Tevliye : Ziyâdesiz, 7) Vazîâ : Semen-i evvelden noksan ile bey'dir. 8) Bey'-i lâzım, Bey'-i tamdır; 9) Gayri lâzım: Hıyâr ile bey'dir. Bunlardan başka Bey'-i sahîh, Bey'-i fâsid, Bey'-i bâtıl gibi bey'in daha bir çok nevi'leri vardır ki, bunlardan her biri âid oldukları hadîslerin îzâhında görülecektir.

(بيع = Bey') lügaten mutlak mübâdele yâni malı mala değişmek demektir ki, şirânın zıddıdır. Satmak ve satın almak mânâsında da müsta'meldir ki, milkten ihrâc ve milke idhâl ile tâbir olunur. Bu cihetle bey' azdaddandır. Şirâ lâfzı da böyle satmak ve almak mânâlarına mevzû olarak azdaddan olur.

Şerîat örfünde bey' : Bir malı, öbir mal ile ve iki tarafın rızâlariyle değişmektir. Rüknü de îcâb ile kabulden ibârettir. Îcab : İnşâ-yi tasarruf için ibtidâ söylenilen sözdür ki, tasarruf onunla isbât olunur. Kabul de : İnşâ-yi tasarruf için sâniyâ söylenilen sözdür ki, akid bununla tamâm olur [1]. Bey'in şartı : Müteâkidlerin ehliyetidir. Mahall-i bey' de, mebî' olan maldan ibârettir. Bey'in hükmü : Müşterinin mebîa, bâyiin de semene mâlik olmalarıdır. Mebî', satılan ayindir; bey'den maksûd-ı aslî odur. Semen de satılan malın pahasıdır ki, zimmete taallûk eden şeydir.

Bey'in hikmet-i meşrûiyyeti : Geçim yollarının tevessüü ile ferdler arasında sirkat, hiyânet, yağmacılık, hiylebazlık, yankesicilik gibi mefsedet ve husûmet kapıları kapanarak hakîkî dirlik ve düzenlik vücud bulmasıdır. Cemiyetlerin nizâm-ı meâşî ve bütün beşeriyetin medenî bir halde bekāsı da ancak beyne'l-milel iktisâdî münâsebetlerde mübâdele kānunlarının hakk u adle muvâfık bir şekilde kurulmasiyle mümkün olabilir. Gerek ferdler ve gerek cemiyetler hayâtî ihtiyaclarını te'mîn için kendilerine lâzım olan eşyâyı kimde ve nerede bulursa oradan almağa mecburdur. Bu mecbûriyet her iki tarafın rızâ ve muvâfakatiyle muâmele, mübâyaa ve muâhede ile izâle edildikçe gerek ferdler, gerek cemiyetler biribirlerine karşı mütekābil hiss-i hürmet besliyerek en mü-

[1] Borçlar Kānûnu'nun birinci maddesinde de : iki taraf karşılıklı ve birbirlerine uygun sûrette rızâlarını beyân ettikleri takdirde akid tamâm olur, deniliyor.

kemmel bir nizâm-ı içtimâî dâiresinde yaşarlar. Fakat birbirlerinin zarûret ve mecbûriyetlerine bakmazlar ve belki zebûn-küşlük ederek ihtiyaç sâhiblerini ezmeğe kalkışırlarsa, işte o zaman nizâ'lar, husûmetler, kıtaller, ihtilâller baş gösterir; nizâm-ı maâş muhtel olur. Her asırda doğan birtakım sol ve muzır iktisâdî meslekler, hep bu sûretle doğmuştur. Bu bir delîl-i ma'kuldür ki, ticâretin lüzûmunu ve hıllini ifâde eder. Bey' ü şirânın meşrûiyeti Kitab, ile Sünnet ile, İcmâ' ile de sâbittir.

Kitâb ile sübûtu : İslâm dîninde terâzi-i tarafeyn ile iktisâb-ı ticâretin matlûb olduğunu beyân için Buhârî bu bâbın unvânında dört âyet-i kerîmenin birer cümlesini zikr etmiştir. Biz burada bu âyât-ı kerîmeyi tamâmen bervech-i âtî birer birer zikr ü terceme edeceğiz :

Birinci Âyet, meâlen şöyledir : [*Ribâ yiyen* (ve alan) *şu tefeciler* (yok mu? Bunlar kabirlerinden) *kalkamazlar; ancak Şeytan çarpmış masrû'lar gibi cünûndan müsâb olarak kalkarlar. Bu ağır cezâ onların : Bey', ribâ gibi* (halâl) *dır, demelerindendir. Halbuki Allāh bey'i halâl, ribâyı haram kılmıştır. Kim ki Rabbi tarafından kendisine* (fâizden nehy eden) *bir öğüd gelir de vaz geçerse, artık geçmişi ona, hükmü de Allāh'a âiddir. Her kim de* (ribâyi tahlîle) *döner,* (yeniden fâiz alır) *sa bunlar da ashâb-ı nârdırlar; hep orada kalırlar*] [1].

Bu âyet-i kerîmenin evvelinde Cenâb-ı Hak fâizcilerin fecî âkıbetlerini, kendi i'tikadlarına göre Şeytan çarpmış masru'lara benzeterek zikretmesi, sonra bu tefecilerin : (*Bey' de ribâ gibidir*) sûretindeki kanâat ve i'tirazlarına : (*Allāh bey'i halâl, ribâyı haram kılmıştır*) sûretinde cevab verilmesi,

---

[1] الذين يأكلون الربوا لا يقومون الا كما يقوم الذى يتخبطه الشيطان من المس، ذلك بانهم قالوا انما البيع مثل الربوا، و احل الله البيع و حرم الربوا، فن جاءه موعظة من ربه فانتهى فله ما سلف و أمره الى الله، و من عاد فاولئك اصحاب النار هم فيها خالدون [سورة البقرة: آيت ٢٧٥]

yalnız alın teriyle ve ticâret tarîkıyle vâkı' olan kazancın matlûb-ı Şâri' olduğunu vâzıhan ifâde eder.

İKİNCİ ÂYET-İ KERÎME, meâlen şöyledir : [*Ey îmân eden kullar!* (Mevsimi, ayı, günü) *muayyen bir vâdeye kadar biribirinizle borçlandığınızda bu* (müdâyene muâmelesi) *ni yazınız!. Hem aranızda adâletle ma'rûf* (, Emîn) *bir kâtib yazsın!. Hiç bir kâtib, kendisine Allāh'ın öğrettiği gibi yazmaktan çekinmesin de* (doğru) *yazsın; borçlu da üzerindeki hakkı* (kâtibe) *söyleyip yazdırsın; kâtible borçludan her biri Allah'dan korksun da borçtan yazılması lüzumlu bir şeyi eksik bırakmasın; şâyed borçlu sefîh veya sabî, şeyh-i muhtel olur, yâhud kendisi söyleyip yazdırmağa gayr-i muktedir* (dilsiz, câhil) *olursa, velîsi doğrusunu söyleyip yazdırsın; erkeklerinizden de* (deyne orada) *iki kişiyi şâhid yapınız; şâyet iki erkek şâhid bulunmazsa, bu halde doğruluğuna emîn olduğunuz şâhidlerden bir erkekle iki kadın işhâd ediniz; bu kadınlardan biri unutursa öbiri hatırlata. Şâhidler de* (edâ-yi şehâdete) *çağırıldıklarında çekinmesin! Ey kâtibler! Siz de hak az olsun, çok olsun onu vâdesine kadar yazmaktan usanmayınız!.*

Müdâyeneyi böyle yazmanız Allāh yanında adâlete daha muvâfık, şehâdet için daha sağlam, (deynin cinsinde, mikdârında, vâdesinde) *şübheye düşmemeniz için de son derece elverişlidir. Meğer, ki, aranızda hemen* (yeden bi-yed) *teâtî edeceğiniz bir ticâret ola. Bunu yazmamakta sizin için bir günah yoktur. Alım, satım yaptığınız sırada da şâhid tutunuz!. Bir de ne kâtib, ne şâhid* (mahkemelerde dolaştırılıp) *zararlandırılmasın. Eğer siz bu nehyolunduğunuz şey'i işler* (de zarar verir) *seniz, bu, Allāh'ın emrinden huructur; zararı size lâhıktır; Allāh'tan korkunuz!. Size,* (mesâlihinize âid ahkâmı) *Allāh öğretmiştir. Allāh her şey'i pek iyi bilir*][1].

---

[1] يا ايها الذين آمنوا اذا تداينتم بدين الى اجل مسمى فاكتبوه، و ليكتب بينكم كاتب بالعدل، و لا يأب كاتب ان يكتب كما علمه الله فليكتب و ليملل الذى عليه الحق و ليتق الله ربه و لا يبخس منه شيأ، فان كان الذى عليه الحق سفيهاً او ضعيفاً او لا يستطيع ان يمل هو فليملل وليه بالعدل، و استشهدوا شهيدين من رجالكم، فان لم يكونا رجلين فرجل و امراتان ممن ترضون من الشهداء ان تضل احديهما فتذكر احديهما الاخرى، و لا يأب الشهداء اذا ما دعوا، و لا تسئموا ان تكتبوه صغيراً او كبيراً الى اجله، ذلكم اقسط عند الله و اقوم للشهادة و ادنى الا ترتابوا الا

Bu âyet-i kerîme Kur'ân-i Mübîn'in en uzun âyeti olmakla mümtazdır; ve Müdâyene âyeti denmekle meşhurdur. Müdâyene sırasında bir noter huzûrunda tesbîti îcâb eden bütün esâsât-ı hukūkıyeyi câmi'dir.

ÜÇÜNCÜ ÂYET-İ KERÎME, meâlen şöyledir : [*Cum'a namazı kılınınca* (ticâret ve havâyiciniz için) *yeryüzüne dağılınız; ve Allāh'ın hazîne-i kereminden* (rızkınızı) *arayınız;* (bu sırada) *yine Allāh'ı çok zikrediniz; tâ ki felâh bulasınız! Halbuki* (Ashâb'ın) *bir ticâret veya bir eğlenti görünce* (Cum'a hutbesini dinlemeyip) *ticârete dağıldılar da seni* (minberde) *ayakta bıraktılar. Sen onlara Allāh'ın hazîne-i keremindeki hayr ü sevab, eğlentiden de, ticâretten de hayırlı olduğunu anlat! Allāh rızk verenlerin hayırlısıdır*] [1].

DÖRDÜNCÜ ÂYET-İ KERÎME DE, meâlen şöyledir : [*Ey îmân eden kullar! Malınızı aranızda haksızlıkla* (kazanıp) *yemeyiniz!. Meğer ki o kazancınız, her birinizin rızâsından* (doğan) *bir ticâret* (malı) *ola*] [2].

Buhârî'nin büyû' bahsinin unvânında zikrettiği bu dört âyet-i kerîmenin dördü de kazanç yolları arasında ticâretin en mübah ve en meşrû' ve mergub bir tarîk-ı iktisâb olduğuna vâzıhan delâlet eder. Bu cihetle Ashâb-ı Kirâm'ın en yüksek pâye-i fazîleti hâiz olanları bile, hayâtını, ticâretle hırfet ve san'atla kazanırlardı. Eslâfımızdan her biri birer gûnâ san'at ve ticâret ihtiyâr etmişlerdi. Hiç birisi halkın bâr-ı minneti altında yaşamamıştır.

ان تكون تجارة حاضرة تديرونها بينكم فليس عليكم جناح الا تكتبوها، و اشهدوا اذا تبايعتم، و لا يضار كاتب و لا شهيد، و ان تفعلوا فانه فسوق بكم، و اتقوا الله، و يعلمكم الله، و الله بكل شیء عليم [سورة البقرة: آيه ٢٨٢]

[1] فاذا قضيت الصلاة فانتشروا فى الارض و ابتغوا من فضل الله و اذكروا الله كثيراً لعلكم تفلحون. و اذا راوا تجارة او لهواً انفضوا اليها و تركوك قائما، قل ما عند الله خير من اللهو و من التجارة، و الله خير الرازقين [سورة الجمعة: آيت ١٠، ١١]

[2] يا ايها الذين آمنوا لا تأكلوا اموالكم بينكم بالباطل، الا ان تكون تجارة عن تراض منكم [سورة النساء: آيت ٢٩]

958. عَنْ عَبْدِ الرَّحْمٰنِ بْنِ عَوْفٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ
لَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ آخَى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
بَيْنِي وَ بَيْنَ سَعْدِ بْنِ الرَّبِيعِ فَقَالَ سَعْدُ بْنُ الرَّبِيعِ إِنِّي
أَكْثَرُ الْأَنْصَارِ مَالاً فَأَقْسِمُ لَكَ نِصْفَ مَالِي وَ انْظُرْ أَيَّ
زَوْجَتَيَّ هَوِيتَ نَزَلْتُ لَكَ عَنْهَا فَإِذَا حَلَّتْ تَزَوَّجْتَهَا فَقَالَ
لَهُ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ لَا حَاجَةَ لِي فِي ذٰلِكَ هَلْ مِنْ سُوقٍ فِيهِ
تِجَارَةٌ قَالَ سُوقُ قَيْنُقَاعَ فَغَدَا إِلَيْهِ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ فَأَتَى
بِأَقِطٍ وَ سَمْنٍ ثُمَّ تَابَعَ الْغُدُوَّ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ عَبْدُ الرَّحْمٰنِ
عَلَيْهِ أَثَرُ الصُّفْرَةِ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
تَزَوَّجْتَ قَالَ نَعَمْ قَالَ وَ مَنْ قَالَ امْرَأَةً مِنَ الْأَنْصَارِ قَالَ كَمْ
سُقْتَ إِلَيْهَا قَالَ زِنَةَ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ نَوَاةً مِنْ ذَهَبٍ
فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَوْلِمْ وَ لَوْ بِشَاةٍ .

TERCEMESİ

Abdurrahmân İbn-i Avf *radiya'llāhu anh*'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Biz Medîne'ye (hicret edip) geldiğimizde, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* benimle Sa'd İbn-i Rebî' arasında

kardaşlık te'sîs etmişti. Bunun üzerine Sa'd İbn-i Rebî' (Abdurrahmân İbn-i Avf'e) :

— Ben mal cihetiyle Ensâr'ın en zenginiyim; malımın yarısını sana ayırdım. Sonra bak! İki kadınımdan hangisini dilersen senin hisâbına talâkını veririm. İddeti geçince onu tezevvüc edersin, dedi. Abdurrahmân İbn-i Avf, Sa'd'e:

— (Allāh ehlini ve malını sana mübârek eylesin,) benim bunlara ihtiyâcım yoktur. İçinde ticâret yapılan bir çarşınız yok mu? (Bana o pazara delâlet ediniz,) dedi. Sa'd:

— Kaynukā' (kabîlesinin) çarşısı vardır, dedi. Abdurrahmân İbn-i Avf Kaynukā' çarşısına gitti. (Satmak üzere) keş ve yağ götürdü. Ertesi günü yine gitti. Çok geçmedi, Abdurrahmân Resûlullāh'ı ziyârete geldi. Üzerinde (ehl-i zifâfa mahsus) zafran eseri vardı. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* :

— Evlendin mi? diye sordu. Abdurrahmân:

— Evet evlendim, diye cevap verdi. Resûlullāh:

— Kimi tezevvüc eylediğini sordu. O da :

— Ensar'dan bir kadınla evlendim, dedi. Resûlullāh:

— Ne kadar mihir verdin? buyurdu. Abdurrahmân:

— Bir çekirdek (beş dirhem) ağırlığında altun yâhud altundan bir çekirdek verdim, diye cevab verdi. Bunun üzerine Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Abdurrahmân'a :

— Bir koyun (kesmek sûreti) le olsun, velîme yap, buyurdu.

İZÂHI

Tercemede kavs içinde gösterilen ziyâdeler, bu hadîsin *Buhârî*'deki diğer tarîk-ı rivâyetinden istifâde edilerek yazılmıştır. Yâhud şerhlerden alınmıştır.

Râvî Abdurrahmân İbn-i Avf taraf-ı Risâlet-Penâhî'den Cennet'le tebşîr buyurulan on Sahâbî'den birisidir. Birisi Habeşe'ye, öbirisi Medîne'ye olmak üzere iki hicret şerefini hâizidir. Bedir'den

başlayarak bütün meşâhidde bulunmuştur. Hadîste görüldüğü üzere Medîne'ye hicret ettikten sonra yağ ve peynir satmak sûretiyle ticârete başlayan Abdurrahmân İbn-i Avf Hazretleri az zaman zarfında çok zenginleşmiş, Resûl-i Ekrem'in hâl-i hayâtında ibtidâ dört bin, sonra kırk bin dirhem tasadduk etmiş ve bu yolda infak ve tasadduka devâm etmiştir. Bu husûsa dâir pek çok menâkıbı menkuldür.

Sa'd İbn-i Rebî' de Bedir ve Uhud'da hazır bulunan Ensâr'dandır. Muhâcirlerle Ensâr arasında akdedilen bu müâhât, İbn-i İshâk'ın rivâyetine göre, Hicret'in birinci senesinde akdedilmiştir. Bâzı ulemâ Resûl-i Ekrem tarafından akdedilen bu kardeşliğin iki defa olduğu, birisi Hicret'ten evvel Mekke'de, öbirisi Hicret'ten sonra Medîne'de vukû' bulduğu iddiâ edilmiştir. Fakat İbn-i Abdi'l-Ber: sahîh olan rivâyete göre, müâhâtın yalnız Medîne'de Mescid-i Saâdet'in binâsından sonra te'sîs buyurulup bu kardeşler arasında verâset bile cârî olduğunu ve ahîren* (واولوا الارحام بعضهم اولى ببعض) âyet-i kerîmesi nâzil olup, neshedildiğini haber veriyor. İbn-i Ebî Hayseme'nin *Târîh*'inde Zeyd İbn-i Evfâ'dan rivâyet edildiğine göre, bu kardaşlık Mescid-i Saâdet'te akd edilmiş ve ellisi Muhâcir'den, ellisi Ensâr'dan olmak üzere yüz Sahâbî arasında icrâ buyurulmuştur.

Ebü'l-Ferec bu müâhâtın te'sîsi için iki sebeb bildiriyor:

BİRİNCİ SEBEB : câhiliyet devrinde cârî olup kavm-i Arab'ın me'lûf bulunduğu (*hılf*) in makāmına kāim olmasıdır. (*Hılf*), yemîn ile te'sîs olunan dostluktur ki, bunlar arasında da verâset cârî idi. Arab'ın câhiliyet devrine âid târihi, kabîleler arasında müesses bir çok (*hilf = ahd ü peymân*) vâkıalariyle doludur.

Bu hılfler, bu dostluk ve ittifaklar, diğer bir veya bir kaç kabîle aleyhine hareket etmek üzere tecâvüzî bir mâhiyette idi. Bir çanağa kokulu bir mâyi' doldurmak, ellerini bulayarak Kâbe duvarını mesh ile yemînini tevsîk etmek, câhiliyet devrinin âdetleri cümlesinden idi. Bunun için Resûl-i Ekrem (*Lâ hılfe fi'l-İslâm = Müslümanlıkta hilf yoktur*) buyurarak Arab'ın bu me'lûf olduğu âdetini kaldırmış ve yerine dînî bir kardeşlik ikāme buyurmuştur.

---

* Sûre: 8 (Enfâl), âyet; 75

İKİNCİ SEBEB : Vatan-cüdâ İslâm mühâcirleri Mekke'deki mallarını, evlerini bırakarak Medîne'ye elîm bir ihtiyac içinde gelmişlerdi. Ensâr evlerine müsâfir olarak alınmışlardı. Ensâr'ın bu müsâfirperverliği dînî bir uhuvvetle tahkim buyurulmuş ve pek samîmî bir tesânüd-i ictimâî husul bulmuştur ki, bunun, hiç bir milletin târihinde görülmeyen bir çok mebrûr tecelliyâtı Ensâr ve Mühâcirîn bahislerinde görülecektir. Bu uhuvvet Bedir vak'asına kadar devâm etmiştir. Bedir'de bir hayli ganâim elde edilerek Mühâcirler muâvenetten müstağnî olmuşlardır.

Abdurrahmân İbn-i Avf'in tezevvüc ettiği, Enes İbn-i Râfi'in kızı idi. Bu izdivactan Kāsım ile Abdullāh dünyâya gelmiştir.

Erkeklerin zafran sürünmesi menhî olmasiyle bu hadîs ile te'lîf için Şârih Aynî diyor ki: bu rengin, yeni güveyiye kadınlardan bulaşmış olması muhtemeldir; yâhud da ibtidâ-yi İslâm'da yeni evliler için tecvîz edilmiştir. Bu hadîse nazaran, İmam Mâlik tecvîz etmiştir. Fakat İmam Ebû Hanîfe ile İmam Şâfiî, erkekler için tecvîz etmemişlerdir.

(VELÎME) : Esnâ-yi tezviçte yapılan taâma, ve sürûru şâd-mânî nişânesi olarak çekilen ziyâfete denir. Sünnet yemeğine "*i'zâr*"; vilâdet için verilen ziyâfete de "*akîka*" denilir. İbn-i Avf hadîsinin sonunda: (*Bir koyunla olsun velîme yap!*) diye vâkı' olan emri, bâzıları zâhirine hamlederek velîmenin vücûbuna zâhib olmuşlarsa da ulemânın ekserîsine göre mendubtur. *Telvih*'te İmam Şâfiî'den velîme müstehabtır, dediği nakledilmiştir. Vücûbuna dâir bir rivâyet vardır ki, bu vücub ictihâdı Dâvud-ı Zâhirî'nin de mezhebidir. Şârih Hattâbî diyor ki: velîme, kudret-i mâliyesi müsâid olanlar için bir koyun mikdârıdır. Muktedir olmayanlar için de harac ve meşakkat yoktur. Çünkü Resûlullāh bâzı kadınlarının velîmesini hurma ile, sevîk ile yapmıştır. Bir kısım ulemâ, iki günden fazla velîmeyi mekruh addetmişlerdir.

HADÎSTEN MÜSTEFÂD OLAN DİĞER HÜKÜMLER : Hadîsin bu bâbdaki asıl sebeb-i sevkı, bâzı Ashâb-ı Kirâm'ın zamân-ı Saâdet'te ticâretle iştigallerini ve taraf-ı Risâlet-penâhî'den takrîr ve teşvik buyurduğunu izhardır. Sonra en mühim bir hüküm de ticâret ve emsâli sanâyi' ile iştigāl ederek kişinin zâtî kazancının, hibe ve sâir tarîk ile başkasının müktesebâtından müstefid olmaktan çok hayırlı

olduğudur. Sa'd İbn-i Rebî' gibi Medîne'nin en zengin bir servet sâhibi, Abdurrahmân İbn-i Avf'e servetinin nısfını hibe ettiği halde kabûl etmiyor; yağ ve yoğurtla başladığı ticâreti sâyesinde binlerle dirhem tasadduk edecek bir servete mâlik oluyor.

959. عَنِ ٱلنُّعْمَانِ ٱبْنِ بَشِيرٍ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ ٱلْحَلَالُ بَيِّنٌ وَ ٱلْحَرَامُ بَيِّنٌ وَ بَيْنَهُمَا أُمُورٌ مُشْتَبِهَةٌ فَمَنْ تَرَكَ مَا شُبِّهَ عَلَيْهِ مِنَ ٱلْإِثْمِ كَانَ لِمَا ٱسْتَبَانَ أَتْرَكَ وَ مَنِ ٱجْتَرَأَ عَلَى مَا يَشُكُّ فِيهِ مِنَ ٱلْإِثْمِ أَوْشَكَ أَنْ يُوَاقِعَ مَا ٱسْتَبَانَ وَ ٱلْمَعَاصِى حِمَى ٱللّٰهِ مَنْ يَرْتَعْ حَوْلَ ٱلْحِمَى يُوشِكْ أَنْ يُوَاقِعَهُ .

TERCEMESİ

Nu'mân İbn-i Beşîr *radiya'llāhu anhümâ*'dan Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir :

Halâl olan şeyler bellidir; haram olanlar da bellidir. Fakat halâl ile haram arasında birtakım şübheli şeyler vardır (ki bunlar halâl mıdır, haram mıdır? Çok kimseler bilmezler). Kim ki, kendisince günah olması sezilen bir şey'i terk ederse, o, hürmeti âşikâr olan şey'i çoktan bırakmış demektir. Kim ki, günah olması şübheli olan şey'e cür'et ederse, bu da hürmeti vâzıh muharremâta dalmağa yaklaşmıştır. Günahlar (, haramlar) Allāh'ın korusudur (yasak yeridir). Hangi çoban ki, (davarlarını) koru etrâfında otlatırsa, çok sürmeden koruya dalabilir.

ÎZÂHI

Nu'mân İbn-i Beşîr, Ensâr'dandır. En sahîh rivâyete göre, Hicret-i Seniyyenin on dördüncü ayının ibtidâsında doğmuştur. Hicret'ten sonra Ensâr arasında ilk doğan çocuk Nu'mân'dır. Nasıl ki, Muhâcir âileleri içinde ilk doğan çocuk da Abdullāh İbn-i Zübeyr'dir. Vâlidesi, Abdullāh İbn-i Revâha Hazretlerinin hemşîresi Umre'dir. Muâviye İbn-i Ebî Süfyân zamânında Kûfe vâlisi idi. Yezîd zamânında da bu vazîfe uhdesinde ibkā edilmiştir. Yezîd öldükten sonra Süfyânîlere muhâlefet edip Abdullāh İbn-i Zübeyr hisâbına çalıştığından, 65 yaşında maktûlen vefât etmiştir. Babası Beşîr de Sahâbî'dir. Namazda Tehiyyatta okuduğumuz salâvât-i şerîfenin râvîlerindendir. Ashâb arasında, Nu'mân İbn-i Beşîr nâmı taşıyân başka bir Sahâbî yoktur. (114) hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Bunlardan on tânesinin rivâyetinde Buhârî ile Müslim ittifâk etmişlerdir. Buhârî'nin bir, Müslim'in de dört hadîsin rivâyetinde infirâdı vardır. Mevzû-ı bahsimiz olan hadîsi de, Nu'mân İbn-i Beşîr, bizzat Resûl-i Ekrem'den işitmek sûretiyle ahz ü rivâyet etmiştir.

Buhârî'nin Kitâbü'l-Îmân'da da bir tarîk-ı rivâyeti vardır; meâlen şöyledir: Nu'mân İbn-i Beşîr, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu kulağımla işittim diyor:

Halâl şeyler bellidir, haramlar da bellidir. İkisi arasında şübheli şeyler vardır ki, bunları çok kimseler bilmezler. Kim ki, şübheli şeylerden sakınırsa, şeref ü haysiyetini ve dînini kurtarmış olur. Kim ki, şübheli şeylere dalarsa, beylik koru etrâfında koyunlarını otlatan çoban gibi koruya dalıvermeğe yaklaşmış demektir. İyi biliniz ki, her pâdişâhın husûsî bir korusu vardır. Yine iyi biliniz ki, Allāh'ın, yeryüzündeki korusu da harâm ettiği şeylerdir. Ey Ashâb'ım! İyi biliniz ki, vücûdü beşerde bir çiğnem et parçası vardır. Bu, iyi olursa, bütün vücud iyi olur; bozuk olursa da bütün cesed bozulur. Bu et parçası da (kalb) dir.

Bu hadîs, İslâm Dîni'nin medârı olan ahâdîs-i şerîfeden birisidir. Bâzı ulemâ, medâr-ı İslâm olan hadîsler dörttür: Birisi 1) Budur. 2) Kişinin amelinin kıymeti niyetine merbuttur. 3) Kişinin iyi bir müslüman olması, mâ-lâ-ya'nî (ki, ne dünyâya, ne âhirete faydası olmayan dedi-kodu) yı terk etmesidir. 4) Sizden hiç biriniz kendisi için husû-

lünü arzu ettiği hayr ü saâdeti, mü'min kardaşı için de dilemedikçe hakîkî mü'min olamaz. Bu son hadîs-i şerîf, ahlâk-ı İslâmiye'nin esâsıdır.

İbn-i Hacer *Fethü'l-Bârî*'de bu hadîse göre ahkâm üç kısma ayrılır, diye şöyle îzâh ediyor: Bir kısmı: hakkında nas vârid olup işlenmesi, Şâri' tarafından emr ü taleb olunur; terkine de azab terettüb eder. Bu kısım, halâl-i beyyindir; beyâna muhtâc olmıyarak herkesin bildiği bedîhiyyât-i şer'iyedir. Yemek yemek, su içmek, söz söylemek, gezmek gibi. İkinci bir kısmı: nassan terki taleb olunan ve işlenmesine vaîd terettüb eden şeydir. Bu kısım da harâm-ı beyyindir. Bu da beyâna muhtâc olmayarak herkesin bildiği muharremât-ı şer'iyedir. Bu da ya zâtî bir sıfat-ı zâhireden dolayı memnû' olur; müskirat ve mevadd-ı semmiyye isti'mâli gibi. Yâhud bir sıfat-ı hafiyyeden dolayı memnû' olur; zinâ gibi. Yâhud da tahsîlindeki, iktisâbındaki fenâlıktan dolayı men' edilmiş bulunur. Fâiz, gasb, sirkat gibi. Üçüncü bir kısım: hill ü hurmeti vâzıh olmayan ve herkesce bilinemiyen şeylerdir.

Bu hill ü hurmeti şübheli olan umur neden ibârettir? Bu bâbta ulemâ muhtelif mutâlâalar dermeyân etmişlerdir:

Bİrİncİsİ : Bunlar, hıll ü hurmetinde ulemânın ihtilâf ettiği şeyler olmasıdır: Beygir etinin yenilmesi halâl veya haram olması hakkındaki ihtilâf gibi. *(و الخيل و البغال و الحمير لتركبوها و زينة و يخلق ما لا تعلمون = *Allah atları, katırları, merkebleri munhasıran sizin binmeniz ve ziynetlenmeniz için yarattı. Daha sizin bilmediğiniz ne çeşid merâkib yaratacaktır*) kavl-i şerîfinde İmam Ebû Hanîfe ile İmam Mâlik, atların gāye-i hilkati munhasıran rükûb ve ziynetten ibâret olduğunu kabûl ederek at etinin hurmetine kāil olmuşlardır ki, bu kavil İbn-i Abbâs'tan menkuldür. İmam Şâfiî, İmam Ahmed, İshâk at etinin halâl ve mübah olduğunu kabûl etmişlerdir ki, bu da Hasen-i Basrî, Şüreyh, Atâ', Saîd-İbn-i Cübeyr'den nakledilmiştir.

İkİncİsİ : Halâl ile haram arasındaki umûr-ı müştebihenin mekruh şeyler olması mütâlâasıdır ki, Mâverdî'nin kavlidir. Mekruh, halâl ile haram arasında bir merhale olmak i'tibâriyle terki, vera' ü takvâ muktezâsıdır.

---

* Sûre: 16 (Nahl), âyet: 8.

ÜÇÜNCÜSÜ : Hattâbî'nin kavlidir ki, haram, halâl karışık bir mal sâhibi ile muâmele yapılmasıdır. Bir de çarşıda yiyecek meyva ve sâire alacak olan bir kimseye mal sâhibinin: (tadına bakınız!) diye izin vermesi üzerine bir tâne meyva yenilerek bir şey almadan gidildiğinde bu bir meyva, haram ile halâl arasında şübheli addedilmiştir. Bu bir meyva, kat'â haram değildir. Çünkü sâhibi izin vermiştir. Kat'î halâl da değildir; çünkü sâhibinin izni, bir alış veriş yapılmasına muallâktı.

Hayâtü'l-Hayevân'da bu mevzû ile alâkadar olmak üzere İmâm-ı A'zam Efendimizin de bir menkabesi hikâye olunur: Bir kere Irak'ta Bâdiye sürülerinin koyunlariyle Kûfe'nin koyunları biribirine karışmış, koyun sâhiblerinin hukūku ayırd edilemiyecek bir şekle girmişti. İmam Ebû Hanîfe bu koyunların etlerini yemeği takvâya münâfî addederek koyun sınıfının vasatî kaç sene yaşadığını sormuş; yedi sene yaşadığını bildirmesi üzereine tam yedi sene ağzına koyun eti koymamıştır.

960. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ كَانَ عُتْبَةُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ عَهِدَ إِلَى أَخِيهِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ أَنَّ ٱبْنَ وَلِيدَةِ زَمْعَةَ مِنِّي فَٱقْبِضْهُ قَالَتْ فَلَمَّا كَانَ عَامُ ٱلْفَتْحِ أَخَذَهُ سَعْدُ ٱبْنُ أَبِي وَقَّاصٍ وَ قَالَ ٱبْنُ أَخِي قَدْ عَهِدَ إِلَيَّ فِيهِ فَقَامَ عَبْدُ ٱبْنُ زَمْعَةَ فَقَالَ أَخِي وَ ٱبْنُ وَلِيدَةِ أَبِي وُلِدَ عَلَى فِرَاشِهِ فَتَسَاوَقَا إِلَى ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ سَعْدٌ يَا رَسُولَ ٱللّٰهِ ٱبْنُ أَخِي كَانَ قَدْ عَهِدَ إِلَيَّ فِيهِ فَقَالَ عَبْدُ بْنُ زَمْعَةَ أَخِي وَ ٱبْنُ وَلِيدَةِ أَبِي وُلِدَ عَلَى فِرَاشِهِ فَقَالَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ هُوَ لَكَ يَا عَبْدُ بْنَ زَمْعَةَ ثُمَّ قَالَ

النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ اَلْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَ لِلْعَاهِرِ اَلْحَجَرُ ثُمَّ قَالَ لِسَوْدَةَ بِنْتِ زَمْعَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ اَحْتَجِبِي مِنْهُ يَا سَوْدَةُ لِمَا رَاٰى مِنْ شَبَهِهِ بِعُتْبَةَ فَمَا رَاٰهَا حَتَّى لَقِيَ اللّٰهَ عَزَّ وَ جَلَّ .

BİR MUHTIRA

Terceme ettiğimiz hadîs, İstilhak ve ta'yîn-i neseb da'vâsına dâirdir. Bu da'vâda yedi şahsın ismi geçiyor. Rivâyet edilen da'vânın tercemede kolayca anlaşılması için her iki tarafın eşhâsını hatırlamak faydalı olacağını düşünerek evvelâ bunları bildiriyoruz :

BİR TARAFTA :

Sa'd İbn-i Ebî Vakkās ile müteveffâ kardaşı Utbe İbn-i Ebî Vakkās.

ÖBİR TARAFTA :

Müteveffâ Zem'a oğlu Abd İbn-i Zem'a kızı Ümmü'l-Mü'minîn Sevde.

DA'VÂ EDİLEN ŞEY :

Zem'a'nın câriyesinin doğurduğu Abdurrahmân'ın ta'yîn-i nesebi.

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Utbe İbn-i Ebî Vakkās, kardeşi Sa'd İbn-i Ebî Vakkās'a vasiyet etmiş (şöyle söylemiş) :

— Zem'an'ın câriyesinin oğlu (Abdurrahmân,) ben (im sulbüm) dendir. Bu çocuğu almalısın!. Hazret-i Âişe diyor ki :

— Mekke'nin fethi senesi (Mekke'ye varıldığında) Sa'd İbn-i Ebî Vakkās, çocuğu (, Abdurrahmân'ı) yakaladı. Ve :

— Bu, kardeşim Utben'in oğludur. Bunun nesebinin kendisine istilhâkı için bana vasıyet etmiştir, dedi. Bunun üzerine Abd İbn-i Zem'a ayaklanıp :

— Bu, benim kardeşimdir; babamın câriyesinin oğludur; babamın firâşı üstünde doğmuştur, dedi. Her iki taraf bu nizâ' ve husûmetlerini Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e arz ettiler. Sa'd İbn-i Ebî Vakkās:

— Yâ Resûla'llāh! Bu çocuk, kardeşim Utbe'nin oğludur. Nesebinin kendisine istilhâkına dâir bana vasıyeti vardır, dedi. Abd İbn-i Zem'a da :

— Bu, benim kardeşimdir; ve babamın câriyesi doğurmuştur; babamın firâşi üstünde doğmuştur, dedi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*:

— Yâ Abd İbn-i Zem'a! Bu (Abdurrahmân) senin (kardeşin) dir, buyurdu. Sonra da Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* :

— Çocuk, (sâhib-i) firâşindir. Zânîye de mahrûmiyet düşer, buyurdu. Sonra Resûl-i Ekrem vesîle-i husûmet olan bu çocuğun sîmâca Utbe'ye benzediğini görerek, zevci Sevde Bint-i Zem'a'ya :

— Ey Sevde! Bundan sonra sen de Abdurrahmân'a gözükme (, ondan kaç!) buyurdu.

Bundan sonra Abdurrahmân, Sevde (vefât edip de) Allāhü Azze ve Alâ'nın rahmetine kavuşuncaya kadar, Ümmü'l-Mü'minîn'in yüzünü görmedi.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî bu hadîsi Ferâiz'de, Ahkâm'da, Vesâyâ'da, Şirâ-i memlûk bahislerinde de rivâyet etmiştir. Müslim'in, Nesâî'nin de

Talâk'ta rivâyetleri vardır. Bu vâkıada isimleri geçen iki kardeş ki, Sa'd İbn-i Ebî Vakkâs ile Utbe İbn-i Vakkas'tır. Bunlardan Sa'd Hazretleri Aşere-i Mübeşşere'den ve "*Fârisü'l-İslâm*" lâkabını ihrâz eden İslâm mücâhidlerinden olduğu halde öbiri Utbe'nin târih-i hayâtında bilâkis Resûl-i Ekrem'in Uhud harbinde mubârek yüzünü yarmak ve "*rübâiye*" dişini kırmak gibi en büyük fazîhalar vardır. Bu cihetle Utbe'nin müslümanlığında ve Sahâbe'den olup olmadığında ulemânın ihtilâfı vardır: Askerî, İbn-i Abdi'l-Ber, Zehebî Utbe'yi Sahâbe arasında saymışlardır. Askerî: Utbe'nin Mekke'de Kureyş'e karşı işlediği bir cinâyet üzerine Hicret-i Seniyyeden evvel Medîne'ye kaçtığını, müslüman olduğu halde öldüğünü iddia etmiştir. İbn-i Abdi'l-Ber de böyle bildiriyor. Zehebî de *Mu'cem*'inde bu kanaatte olduğunu izhâr ediyor. Fakat cümhûr-ı ulemâ Utbe'yi Ashâb-ı Kirâm'ın silsile-i şerâfetine sokmuyorlar. Ebû Nüaym: Utbe'nin Resûl-i Ekrem'in yüzünü yarmak, dişini kırmak gibi fazîhalarını sayarak böyle bir cânînin müslüman olduğunu bilmiyorum, seleften hiç birisi Utbe'yi Sahâbe'den saymamışlardır; kâfir olarak öldüğü bildirilmiştir, diyor. Ve Ma'mer'den gelen bir rivâyete göre, Resûl-i Ekrem Uhud'daki cerîha üzerine: (*Allâh'ım; şu Utbe'yi bir sene yaşatma!*) diye düâ buyurduğunu ve hakîkaten bir sene geçmeden hâl-i küfürde öldüğünü bildiriyor.

Bu ta'yîn-i neseb da'vâsında hak kazanan Abd İbn-i Zem'a, Ezvâc-ı Tâhirat'tan Sevde Hazretlerinin öz kardeşidir. Sâdât-i Sahâbe'den şerâfetle ma'ruf bir zattır. Ebû Nüaym Zem'a'yi, Zem'a İbn-i Esved diye kaydetmiştir. Fakat Zehebî, bunun vehm olduğunu, doğrusu Zem'a İbn-i Kays bulunduğunu haber veriyor.

Münâzeun-fîh olan çocuğun, ne de anası olan câriyenin isimleri Buhârî'nin rivâyetinde zikredilmemiştir. Bu câriyenin Yemen'li olduğunu, çocuğun isminin Abdurrahmân bulunduğunu Zehebî *Tecrîd-i Sahabe*'sinde haber veriyor. Bütün *Buhârî* şârihleri de Abdurrahmân olduğunu bildirdiklerinden, tercemede tasrîh ettik.

Sevde Hazretlerinin terceme-i hâlinden bundan evvelki cildlerimizde bahsetmiştik. Sevde, Hadîce *radiya'llâhu anhâ*'nın vefâtından sonra Resûl-i Ekrem'in ilk tezevvüc buyurduğu kadındır. Resûlullâh'tan evvelki zevci, Sekrân İbn-i Amr idi. Sevde'nin doğrudan Resûl-i Ekrem'den rivâyeti vardır. Kendisinden de

Abdullâh İbn-i Abbâs gibi zevât-ı Sahâbî rivâyet etmiştir. Hazret-i Ömer'in devr-i hilâfeti sonlarında vefât etmiştir [*Umdetü'l-Kârî:* C. 5, S. 399 ve 400].

Bu da'vânın câhiliyet ve İslâm devirlerine âid hukûkî vaziyetlerini ayırmak lâzımdır. Şöyle ki: Câhiliyet devrinde bir kısım câriyeler fuhuşta bulunurdu. Bu arada sâhibi ve efendisi ile de yaşardı. Bu câriyelerden birisi günün birinde bir çocuk yaparsa, bu çocuğu kâh efendisi, kâh zânîsi iddia ederdi. Câriyenin efendisi, çocuğun kendisinden olduğunu ne iddia, ne de inkâr etmeden ölürse, hakk-ı iddia vereseye intikâl ederdi. Verese, çocuğun kendilerine istilhâkını taleb edebilirlerdi.

Zem'a'nın Yemen'li câriyesi de böyle idi. Hem efendisi Zem'a ile yatmış kalkmış, hem de Utbe ile münâsebette bulunmuştu. Ve Utbe'nin, kardeşi Sa'd'e bu çocuğun istilhâkını vasiyet etmesi üzerine câhiliyet usûlüne tevfîkan iddia ve Resûl-i Ekrem'e arz etmişti. Resûl-i Ekrem câhiliyetin bu hakk-ı istilhâkını ibtâl ederek çocuğun sâhib-i firâşe âid olmasiyle hükmetmiştir. Zinâkâr için de mahrûmiyettir, buyurmuştur. Usûl-i İslâmiyeye göre, sâhib-i firâş, çocuğu nefy ü inkâr etmedikçe, çocuk, sâhib-i firâşındır; başkasının iddiası sahîh değildir. Sâhib-i firâşın, çocuğu reddetmesi "*liân*" ile olur ki: zevcenin başkasiyle fücûrını iddia ederek zevcin kazef etmesidir. Hâkimin mülâane ile hükmetmesi de la'ne makrûn ve eymân ile müekked dört şâhidin edâ-yi şehâdet etmelerine muhtacdır.

Hadîste Resûl-i Ekrem'in hükmü, Abd İbn-i Zem'a'ya hitâben: (هو لك = *bu çocuk sana âidtir*) sûretinde rivâyet edilmiştir. Bu hükmün medlûlünü ulemâ iki sûretle telâkkî etmişlerdir: bunlardan birisi bunun mânâsı: (*Bu çocuk senin kardeşindir*) demektir. Bu bâbta medâr-ı hükm olan cihet de Resûl-i Ekrem'in ilmidir. Zem'a'nın kızı Sevde, Resûl-i Ekrem'in refîkası olmak i'tibâriyle Zem'a, Resûl-i Ekrem'in sıhrı, kaynatası bulunuyordu. Resûl-i Ekrem'in kaynatası ile bu câriye arasında temas vukûuna ilmi lâhık olması mümkündü.

Hükmün ikinci bir mânâsı da: (*Ey Abd İbn-i Zem'a! Bu çocuk senin mülkündür, senin kölendir.*) demektir. Çünkü bunu Zem'a'nın câriyesi doğurmuştur. Efendisinin başkasından hâmil olursa, doğurduğu çocuk köledir. Zem'a'nın hayâtında çocuğun kendisine âid olduğunu ikrâr etmemiş olması, şâhid de bulunmaması bunu te'yîd

eder. Bu da İbn-i Cerîr'in telâkkîsidir. Buna göre, Abdurrahmân, Abd İbn-i Zem'a'nın kölesidir, diye hükmedilmiştir.

Bunlardan birinci mânâyı Buhârî'nin Meğâzî bahsinde: (هو لك، فهو اخوك يا عبد!) sûretindeki rivâyeti te'yîd etmektedir. İkinci mânânın da bir dereceye kadar müeyyidesi Ahmed İbn-i Hanbel'in *Müsned*'i ile Nesâî'nin *Sünen*'indeki: (ليس لك باخ = *Kardeşin değildir*) ziyâdesidir. Fakat Beyhakî mualleldir, diyor. Münzirî de bu ziyâdenin sâbit olmadığını haber veriyor.

Birinci mânâ bu sûretle teeyyüd ettiğine ve Resûl-i Ekrem tarafından Abd İbn-i Zem'a'ya bu senin kardeşindir, diye hükm ettiğine göre, Abdurrahmân Sevde'nin de kardeşi oluyor. Binâenaleyh taraf-ı Risâlet'ten ihticâb ile emredilmesinin sebebi, fikirleri işgāl edeceğinden hadîste bu sebeb de hassaten bildirilmiştir. Ve bu hadîsi Buhârî'nin buraya sevk ve îrâdından yegâne gāye de hadîsin bu fıkrasıdır. Resûl-i Ekrem Abdurrahmân'ın Abd İbn-i Zem'a'nın kardeşi olduğuna hükm etmekle berâber çocuğun sîmâsında Utbe'ye bir müşâbehet görmüştü. Hükmü sâbıka ve zâhir-i şer'a göre, Abdurrahmân'ın nesebi ve Sevde'ye kardeşliği sâbit olmakla berâber Resûl-i Ekrem nedben ve ihtiyâten ihticâb ile emretmişlerdir. Ve Sevde, rahmet-i Rahmân'a kavuşana kadar Abdurrahmân bir daha yüzünü görmemiştir.

Bundan evvel terceme ettiğimiz Nu'mân İbn-i Beşîr hadîsinde: (*halâl bellidir; haram da belli. Fakat bu ikisi arasında herkes tarafından hilli ve hurmeti bilinmiyen birtakım müşetâbih umur vardır*) buyurulduğu ve bunlardan da ihtirâz edilmesi muktezâ-yi hazm ü ihtiyat olduğu görülmüştü. Resûl-i Ekrem'in bu hadîsteki, Sevde'ye ihticâb ile emirleri de ihtiyâtî ve nedbî emirler cümlesindendir.

Hilli, hurmeti şübheli şeylerden ictinâb edilmesine misâl olarak, Buhârî bir de Enes İbn-i Mâlik'in: (*Bir kere Resûlullāh yere düşmüş bir hurmaya tesâdüf etmişti de: şu hurma sadaka malından olmadığını bilseydim muhakkak yerdim, buyurdu*) diye bir hadîsini sevk ediyor ki, bu mevzûun en açık bir mişâlidir.

Yine Buhârî'nin burada ta'lîkan, Lûkata bahsinde de merfûan Ebû Hüreyre'den rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem: (*Bâzı def'a gece âilem yanına yatmağa geldiğimde yatağımın üstüne düşmüş bir hurma bulurum, yemek üzere ağzıma götürürüm de sonra sadaka malı olmasından*

korkarak elimden bırakırım. Onun sadaka hurması olmadığını yakînen bilseydim muhakkak yerdim) buyurmuştur.

Bu iki rivâyete göre de, Resûl-i Ekrem'e zekât ve sadaka malının azı da, çoğu gibi haram olduğu müstefâd olur. Bir de Resûl-i Ekrem Efendimiz Enes İbn-i Mâlik'in rivâyetine göre, rast geldiği hurmayı sadaka malı olmadığını bilsem muhakkak yerdim, buyurmalarına göre, emvâl-i müslimînden bir kıymeti hâiz olmayan bir hurma, bir zeytin, bir lokma ekmek gibi şeylere tesâdüf edildiğinde yerden alıp yenilmesi halâl olduğunda ve bu ufak ni'mete hurmet ifâde ettiğinde ulemânın icmâı vardır [*Umdetü'l-Kārî*].

961. وَ عَنْهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ إِنَّ قَوْمًا قَالُوا يَا رَسُولَ اللّٰهِ إِنَّ قَوْمًا يَأْتُونَنَا بِاللَّحْمِ لَا نَدْرِي أَذَكَرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهِ أَمْ لَا فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ سَمُّوا اللّٰهَ عَلَيْهِ وَ كُلُوهُ .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyet edildiğine göre, şöyle demiştir :

Bâzı kimseler :

— Yâ Resûla'llāh! Bâzı Bâdiyeliler bize (kesilmiş) et getiriyorlar. Bilmeyiz ki, bunlar kesilirken hayvan üzerine İsmu'llāh zikrettiler mi, etmediler mi? dediler. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* :

— Bu et üzerine Bismi'llâh deyiniz, sonra yeyiniz! diye cevab verdi.

İZÂHI

Bu hadîsten evvel İmam Buhârî hill ü hurmeti şübheli olan umurdan ittikā ve ictinâb edilmesi hakkındaki hadîsleri müstakil bir

bâbında sevk etmişti. Burada da vesvesenin yâni kalbe gelen hareket-i hafiyyenin ve daha doğrusu temâyülât-i şeytâniyenin, ictinâbı matlûb olan şübhelerden addedilmemesi hakkında iki hadîs sevk etmiştir ki, birisi terceme ettiğimiz Hazret-i Âişe hadîsidir. Medîne havâlîsindeki sürü sâhibi Bâdiye halkı, köylerinde koyun, sığır kesip Medîne'ye et satmağa giderlermiş. Bâzı kimselerin Resûl-i Ekrem'den istiftâ ettikleri ve Besmele ile kesilip kesilmediği mechûlümüzdür, dedikleri et, işte bu Bâdiye halkının sattığı ettir. Bedevî olsun, medenî olsun bir müslümanın zebîhasında iştibâh etmek muvâfık olmadığından, Resûl-i Ekrem bunlara cevâben: ne lâzım? Siz bu eti yerken Besmele çekiniz, sonra yeyiniz, buyurmuştur.

Şârih Hâfız İbn-i Hacer *Fethü'l-Bârî*'de: Musannıf Buhârî'nin bu hadîsi sevk etmekten garazı, müvesvis kimselerin gönüllerindeki gizli hareketin, kendilerini umûr-ı mübâhaden men'e kadar götürdüğünü bildirmektir, dedikten sonra bir kaç vesvese nümûnesi de kendisi ilâve ediyor: bâzı müvesvisler av eti yemekten imtinâ ederler de sebeb olarak derler ki: bu avlanan hayvan birisinin malı olması, kapalı veya bağlı bulunduğu yerden boşanarak, ipini koparak kaçarken avlanmış bulunması muhtemeldir. Bu düşünce, vesveseden başka bir şey değildir.

Yine böyle bâzı kimseler de muhtâc olduğu bir şey'i almak için çarşıyı, pazarı dolaşır da: "acaba bu çarşı halkının malı halâl mıdır, yoksa haram mıdır?" diye alamadan döner. Halbuki ortada hurmete delâlet eden bir şey yoktur.

İbn-i Hacer'in şu misâli daha ehemmiyetlidir: Bâzı kimseler de za'fına ve ihticâca sâlih olmadığına ehl-i ilmin ittifâk ettiği bir habere istinâd ederek ve ibâhasi hakkında te'vîli mümtenî' delîl-i kavî bulunduğu halde mubah olan bir şey'i yemezler; bu da müvesvislerin vera' ü takvâsı cümlesindendir.

Bu vesvese bâbında İmam Buhârî'nin sevk ettiği ikinci bir hadîs de şu mealdedir: Abbad İbn-i Temîm'in amucası Abdullāh İbn-i Zeyd demiştir ki: Resûl-i Ekrem'e :

— Yâ Resûla'llāh! Birisi namaz kılarken abdestim bozuldu, diye gönlünde bir vesvese duyuyor. Bu adam namazı kat' edip bozar mı? diye soruldu. Resûl-i Ekrem de:

— Hayır bir (yellenme) sesi işitmedikçe; yâhut bir koku duymadıkça namazı kat‘ edip bozmaz, diye cevap verdi[1].

Fukahâmız: (*yakîn, şek ile zâil olmaz*) düstûr-ı fıkhîsini bu hadîsten istifâde etmişlerdir. Hiç şübhe yok ki, şeytânî vesvese îmân ve ibâdet yolunun kutta-ı tarîkıdır. Hem müttekî bir mü'minin sûret-i haktan görünerek yolunu keser: abdestin bozuldu, diye bir musallîyi namazdan alıkor. Her abdest alıp namaza durdukça bu tesvîlât-i şeytâniye tekerrür ederek zavallı müvesvis bir türlü namaz kılmağa muvaffak olamaz. Cinnet derecesine varır. Müvesvisler şu hadîsi sık sık hatırlamalıdır:

Resûl-i Ekrem buyurmuştur ki: Kişi fi‘len bir fenâlığı irtikâb etmedikçe, lisânen fenâ bir söz söylemedikçe nefsî hâtıralarını Cebân-ı Hak afveder. Vesvese mülğâ ve matruhtur, hükmü yoktur [*Umdetü'l-Kārî*].

962. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ عَنِ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ يَأْتِي عَلَى ٱلنَّاسِ زَمَانٌ لَا يُبَالِي ٱلْمَرْءُ مَا أَخَذَ مِنْهُ أَ مِنَ ٱلْحَلَالِ أَمْ مِنَ ٱلْحَرَامِ.

Tercemesi

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : insanlara (muhakkak) bir zaman erişir ki, o devirde kişi, ele geçirdiği mal halâldan mı, haramdan mı? kazanıldığını hiç aldırmaz.

İzâhı

Ahmed İbn-i Hanbel'in Müsned'inde bu hadîs-i şerîf (ليأتين) diye müekked bir sûrette rivâyet edildiğinden, tercememizde işâret

---

[1] عن عباد بن تميم عن عمه قال: شكى الى النبى صلى الله عليه و سلم الرجل يجد فى الصلاة شيأ، أ يقطع الصلاة؟. قال لا، حتى يسمع صوتاً، او يجد ريحاً. و قال ابن ابى حفصة عن الزهرى: لا وضوء الا فيما وجدت الريح او سمعت الصوت [رواه البخارى فى باب ما يتنزه من الشبهات]

ettik. Bu hadîsi Buhârî müktesebât-i mâliyesinin hill ü hurmetini araştırmağı terk etmenin zemmine dâir açtığı bir bâbında rivâyet etmiştir. Şârih İbn-i Battal: kişinin menba-ı servetini araştırmaması, dâimâ mürâkabe üzerine bulunmaması, za'f-ı dinden ve îman gevşekliğindendir. Bir de bu mübâlâtsızlıkta fitne ve fesâdın teammümü, ahlâksızlığın halk arasında tevessü' ve intişârı çok müessirdir, diyor. Müslim'in rivâyet-kerdesi olan şu mealdeki hadîs-i şerifte: [*İslâm dînî garib bir halde başlamış* (, az zaman zarfında cihan-şümûl bir varlık göstermiş) *tir. Fakat âhir eyyâmında eski garib hâline avdet edecektir. O sırada benim sünnetimi ihyâya çalışan bahtiyarlara ne mutlu*] buyurmuştur.

İbn-i Cevzî'nin *Kitâbü't-Terğîb ve't-Terhîb* de İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan, oğlu ve hafîdi senediyle rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte: halâl kazanç yolu aramak her mü'mine farz olduğu bildirilmiş, ve: "*Kim ki el emeği, alın teriyle kazandığı halâl malını yiyerek âile yuvasında gecelerse, Allah kendisinden râzı olarak gecelemiştir, mağfûr olarak sabahlar*" buyurulmuştur.

İzâhiyle meşgûl bulunduğumuz Ebû Hüreyre hadîsi hakkında İbnü't-Tîn de: bu hadîste, muhâsebe-i a'mâli terk etmekten tahzir vardır. Çünkü malın insanlar arasında uyandırdığı fitne ve ihtiras çok şiddetlidir, diyerek Enes İbn-i Mâlik'in bir hadîsini rivâyet etmiştir.

Enes İbn-i Mâlik Resûl-i Ekrem'e:

— Yâ Resûla'llāh! Ben, düâlarımın kabûlünü isterim. Bana bunun yolunu gösterir misiniz? diye ricâ ettim. Resûl-i Ekrem:

— Ey Enes! Halâl kazan, düân müstecâb olur. Zîrâ kişi, ağzına haram bir lokma götürse, kırk gün düâsı kabûl olunmaz, buyurdu.

Altı, yedi asır evvel yazılan *Buhârî* şerhlerinde şârihler halkın müktesebâtı hakkındaki mübâlâtsızlığına bakarak bu hadîs-i şerifteki ihbârın mu'cizât-ı Seniyye cümlesinden olduğunu kayd etmişlerdir. Halbuki zamânımıza nisbetle o devirdeki hiss-i fazîlet daha yüksek olsa gerek.

963. عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ وَ ٱلْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُمَا قَالاَ كُنَّا تَاجِرَيْنِ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ

عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَسَأَلْنَا رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَنِ الصَّرْفِ فَقَالَ إِنْ كَانَ يَداً بِيَدٍ فَلَا بَأْسَ وَ إِنْ كَانَ نَسَاءً فَلَا يَصْلُحُ .

TERCEMESİ

Zeyd İbn-i Erkam ile Berâ' İbn-i Âzib *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle dedikleri rivâyet edilmiştir :

Biz, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* zamânında tâcir idik. (Bir kere) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e sarf (ın hükmün) den sorduk da Resûlullāh:

" (Bir mecliste) *bir elden bir ele verilir, alınırsa beis yoktur. Eğer va'de ile olursa sahîh değildir*" buyurdu.

İZÂHI

(Sarf), lügaten def' ü red demektir. Fukahâya göre, bey'in bir nev'idir; parayı para ile bey'dir. Bu tebdîl muâmelecisine sarraf denir. İbn-i Erkam ile Berâ' *radiya'llāhu anhümâ*'nın Resûl-i Ekrem'den sordukları da semeni, semen ile tebdîlin meşrû' olup olmadığıdır. Resûl-i Ekrem: bir mecliste verip almak sûretiyle para tebdîlinde beis yoktur. Eğer müeccel olursa, meselâ bu gün bana bozukluk beş lira veriniz de yarın ben size bütününü getiririm, diye para bozmak câiz değildir, buyurmuştur.

Bu hadîse istinâden bütün ulemâ, sarrâfî muâmelede tarafeynin parayı kabz etmeleri şart olduğunda ittifâk etmişlerdir. Yalnız sarf ve tebdîl mukābili olarak bir şey almak câiz midir? Bu bâbta ihtilâf etmişlerdir. En sahîh olan kavle göre bir cinsten olan paranın tebdîlinde fazl ü ziyâde câiz olmadığıdır. Tafsîli, yakında terceme edeceğimiz hadîslerin îzâhında görülecektir.

Buhârî bu hadîsin unvânında Sûre-i Nûr'un 37 inci âyetinin bir fıkrasını zikrediyor ki 36 ıncı âyetle berâber meâlen şöyledir: [*O evlerde* (, o mescidlerde) *ki: Allah bunların* (binâlarının) *yükselmesine*, (şanlarının) *yücelmesine ve içlerinde isminin zikr edilmesine izin vermiştir.*

Sabah, akşam vakitleri (mü'minler) *bu mescidlerde Allâh'a tesbîh ederler. Nice erler ki, ne* (seferde) *ticâret, ne de* (hazerde) *bey' ü şirâ, onları zikru'llâhtan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoymaz. Onlar,* (yalnız) *kalblerin ve gözlerin döneceği* (son) *günden korkarlar*] [1].

Buhârî'nin bu âyet-i kerîmeyi burada zikretmesi, ticâretin mübâh olduğunu isbât içindir. Bu bâbın *Sahîh-i Buhârî*'deki unvânı da bundan ibârettir. Âyet-i kerîmede ticâretten sonra bey'in zikredilmesi, ve ticâret, tâcirin san'atı olup kazanç için bey' ü şirâdan ibâret bulunduğundan bir lâfz-ı hâs olan bey'in âm olan ticâret üzerine atfolunması husûsunda vücûh-i muhtelife zikredilmiştir ki, bunlardan birisi de ticâretle seferdeki bey' ile de hazerdeki ticârî muâmele maksûd olduğudur ki, âyetin tercemesinde buna işâret ettik.

Âyet-i kerîmedeki Zikru'llâh ile murâd, İbn-i Abbâs'a göre, salât-i mektûbedir. Süddî de cemâatle namazdır, demiştir.

964. عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ ٱسْتَأْذَنْتُ عَلَى عُمَرَ فَلَمْ يُؤْذَنْ لِي وَ كَأَنَّهُ كَانَ مَشْغُولاً فَرَجَعْتُ فَفَرَغَ عُمَرُ قَالَ أَ لَمْ أَسْمَعْ صَوْتَ عَبْدِ ٱللهِ بْنِ قَيْسٍ ٱئْذَنُوا لَهُ قِيلَ قَدْ رَجَعَ فَدَعَانِي فَقُلْتُ كُنَّا نُؤْمَرُ بِذٰلِكَ فَقَالَ تَأْتِينِي عَلَى ذٰلِكَ بِٱلْبَيِّنَةِ فَٱنْطَلَقْتُ إِلَى مَجْلِسِ ٱلْأَنْصَارِ فَسَأَلْتُهُمْ فَقَالُوا لَا يَشْهَدُ لَكَ عَلَى هٰذَا إِلَّا أَصْغَرُنَا أَبُو سَعِيدٍ ٱلْخُدْرِيُّ فَذَهَبْتُ بِأَبِي سَعِيدٍ ٱلْخُدْرِيِّ فَقَالَ عُمَرُ أَ خَفِيَ عَلَيَّ هٰذَا

[1] في بيوت اذن الله ان ترفع و يذكر فيها اسمه يسبح له فيها بالغدو و الآصال ● رجال لا تلهيهم تجارة و لا بيع عن ذكر الله و اقام الصلاة و ايتاء الزكاة يخافون يوما تتقلب فيه القلوب و الابصار [سورة النور]

مِنْ أَمْرِ رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَلْهَانِى أَلصَّفْقُ بِٱلْأَسْوَاقِ يَعْنِى ٱلْخُرُوجَ إِلَى ٱلتِّجَارَةِ .

Tercemesi

Ebû Mûsâ (el-Eş'arî) *radiya'llāhu anh*'ten şöyle rivâyet edilmiştir :

(Bir kere) Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh*'den (ziyâret için üç def'a) izin istemiştim de bana izin verilmemişti. Ömer, (o sırada müslümanların işiyle) meşgūl olsa gerekti. Ben de geri dönmüştüm. Ömer, meşgūliyetinden kurtulunca (Ebû Mûse'l-Eş'arî'yi kasd ederek) :

— Abdullāh İbn-i Kays'in sesini işitmedim mi? (Şimdi onu işitmiştim) izin veriniz (de gelsin!) demiş, fakat :

— Ebû Mûsâ gitti, diye cevab verilmiştir. (Hazret-i Ömer arkamdan adam gönderip) beni da'vet etti. (Gelince) bana :

— Niçin geri gittin? diye sordu. Ben de :

— Biz, bununla (yâni izin verilmeyen kapıdan dönmekle) emrolunduk, diye cevab verdim. Bunun üzerine Ömer :

— (Resûlullāh'ın) böyle (rücû' ile emrine dâir) beyyine getirirsin. (Değil mi?. Vâkıa ben seni ittiham etmek istemem. Fakat nâsın Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e yalan isnâd etmesinden endîşe ederim[1]) dedi. Bunun üzerine ben, (şâhid bulmak üzere) Ensar meclisine gittim. Onlardan (bu rücû' haberini) sordum. Ensâr :

— Bu mes'ele hakkında büyüklerimizin senin için şahâdetleri ne lâzım?. Bunu küçüklerimiz de, (meselâ) Ebû

---

[1] زاد مالك فى موطئه: فقال عمر لابى موسى : اما انى لم اتهمك و لكنى خشيت ان يتقول الناس على رسول الله صلى الله عليه و سلم [و ابو داود هكذا رواه فى سننه]

Saîd-i Hudrî (bile) muhakkak (bilir,) şahâdet eder, dediler. Ben de Ebû Saîd-i Hudrî'ye gittim. (Ömer'e getirdim. O da haberi anlattı.) Ömer:

— Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in emrinden (bu rücû' mes'elesi) bana kapalı mı kaldı? (Öyle ya) çarşılara, pazarlara ticârete çıkmak beni, (Resûlullāh'ın meclisine devamdan) alıkoydu, di (ye eseflen) di.

İZÂHI

Buhârî bu hadîsi ticâret için çıkıp çarşıda, pazarda kazanç yolu aramanın mübâh olduğuna dâir açtığı bir bâbında tahrîc etmiştir. Bu bâbın unvânında da Cum'a namazı edâ edildikten sonra «فانتشروا ﻓ الارض و ابتغوا من فضل الله»* = *Yeryüzüne dağılıp Allāh'ın hazîne-i kereminden rızkınızı arayınız!*" meâlindeki nazm-ı şerîfi zikrediyor.

Men' ü hazerden sonra vârid olan emirler ibâha ifâde eder. **(و اذا حللتم فاصطادوا = *İhramdan çıktığınızda av, avlayabilirsiniz*) kavl-i şerîfindeki ıstiyad emri ibâha ifâde ettiği gibi, yukarıdaki âyet-i kerîmede bulunan ibtiğâ emri de taleb-i maîşetin mübâh olduğuna delâlet eder ki, matlūb olan netîce budur.

Buhârî'nin rivâyet ettiği metin çok dardı. Bu cihetle tercemede diğer rivâyet tariklerinden ve şerhlerinden istiâne ederek kavis içinde bunlara işâret ettik. Yine Buhârî'nin rivâyetinde Resûl-i Ekrem'in istîzân hakkında ne buyurduğu sarâhaten zikredilmemiştir. Bunu Müslim'in İstîzân bahsindeki bir tarîk-ı rivâyetinden şöyle öğreniyoruz:

Ebû Mûsâ (سمعت رسول الله صلى الله عليه و سلم يقول: الاستيذان ثلاثا، فان اذن لك و الا فارجع = *Resûlullāh'ın: istîzân üçtür, eğer sana izin verilirse ne âlâ, yoksa geri dönersin! buyurulduğunu işittim*) demiştir.

Yine Müslim'in bir rivâyetinde, Ebû Mûsâ'nın bu rivâyetine karşı Hazret-i Ömer'in: (Resûlullāh'ın böyle söylediğine ya beyyine ve şâhid ikāme edersin, yâhud sana yapacağımı yaparım) dediği bildiriliyor. Diğer bir rivâyette de: (و الا اوجعتك = *Yoksa sana elîm bir cezâ ta'yîn ederim*) diye tehdidkâr beyyine istediği haber veriliyor. İmam Mâlik'in *Müvatta*'ındaki rivâyeti ki, tercememizde bunu kavis içinde göstermiştik, tehdidten mücerredtir.

---

* Sûre: 62 (Cum'a), âyet: 10 ** Sûre: 5 (Mâide), âyet: 2

BU HADÎSTEN MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER :

1) Yabancı bir eve, hattâ odaya girileceği zaman sâhibinden istîzânın lüzûmu. Bu medenî ve ahlâkî lâzime Sûre-i Nûr'un meâli bervech-i âtî 27 inci âyetinde daha vâzıh bir sûrette ta'lîm buyurulmuştur: (*Ey îmân eden kullar! Kendi evleriniz ve odalarınızdan başka evlere ve odalara sâhiblerinden istîzân edip onlara selâm vermedikçe girmeyiniz! Bu yolda hareketiniz sizin için hayırlıdır. Bunu düşünmeniz me'mûldür*). Bu âyeti ta'kîb eden 28 ve 29 uncu âyetler de meâlen şöyledir: [*Bunlar dâhilinde kimse bulmazsanız, size izin verilinceye kadar buralara girmeyiniz; şâyed size dönünüz denirse, siz de dönünüz!. Bu sizin için daha temiz bir harekettir. Ve Allah, sizin işlediğiniz her işiniz* (deki maksadınız) ı *pek iyi bilir.* (Ey mü'minler!) *Meskûn olmayan ve içinde metâınız bulunan bir eve girmekte aleyhinize bir günâh yoktur. Sizin açıkladığınız, ve sizin sakladığınız her şey'i Allah bilir*][1].

Bâzı ehl-i ilim istîzânın üç defa olması, yine Sûre-i Nûr'un meâli bervech-i âtî 58 inci âyetinin birinci fıkrasından istifâde edildiğini bildirmişlerdir: [*Ey îmân eden kullar! Ellerinizdeki memlûkleriniz, ve sizden henüz bülûğ çağına ermeyenler, üç kere sizden izin istesinler:* 1) *Sabah namazından evvel,* 2) *Öğleyin katı ıssıdan elbîsenizi* (çıkarıp) *koyduğunuz sırada,* 3) *Yatsı namazından sonra ki,* (bunlar) *sizin için utanacak* (vaziyetinizdeki) *üç vakittir. Bunlardan başka zamanlarda ne size, ne de onlara günâh yoktur; yanınızda sık sık dolaşırlar, biribirinizin yanında bulunursunuz. Allah, işte böylece âyetlerini size beyan buyurur. Allah Alîm'dir, Hakîm'dir*][2].

Gerçi bu âyet-i kerîmede memlûklerle çocukların istîzânı beyan buyurulmuştur. Fakat Resûlullāh'ın sünneti, hürler, büyükler de dâhil olmak üzere, bütün insanların âdâb-i istîzânına şâmildir.

Âyet-i kerîmede hem istîzân edilmesi, hem selâm verilmesi ta'lîm buyurulmuştur. Bâzı ulemâ âyetteki tertîb üzere ibtidâ istînâs

---

[1] يا ايها الذين آمنوا! لا تدخلوا بيوتا غير بيوتكم حتى تستانسوا وتسلموا على اهلها، ذلكم خير لكم لعلكم تذكرون ● فان لم تجدوا فيها احداً فلا تدخلوها حتى يؤذن لكم، و ان قيل لكم ارجعوا فارجعوا هو ازكى لكم، و الله بما تعملون عليم ● ليس عليكم جناح ان تدخلوا بيوتاً غير مسكونة فيها متاع لكم، و الله يعلم ما تبدون و ما تكتمون ● [سورة النور]

[2] يا ايها الذين آمنوا ليستاذنكم الذين ملكت ايمانكم و الذين لم يبلغوا الحلم منكم ثلاث مرات: من قبل صلوة الفجر، و حين تضعون ثيابكم من الظهيرة، و من بعد صلوة العشاء، ثلث عورات لكم، ليس عليكم و لا عليهم جناح بعدهن، طوافون عليكم بعضكم على بعض، كذلك يبين الله لكم الآيات، و الله عليم حكيم [سورة النور]

ve istîzân edilmelidir; sonra da selâm verilmelidir, demişlerdir. Mâverdî, *Hâvî*'de vaziyete göre şöyle bir fark bildirilmiştir: eğer istîzân eden kimsenin gözü ev sâhibine rast gelirse, selâm takdîm edilmelidir. Rast gelmezse istîzân takdîm olunur, demiştir.

2) Bu hadîsten müstefâd olan ikinci bir mes'ele de: âlim bir zâtın vâkıf olmadığı ilmî bir hakîkate, ilmen kendisinden aşağı mertebede olan başka birisinin vukûfu bulunmasıdır. Hazret-i Ömer hakkında vukûu tecvîz edilen bu hakîkat başkaları hakkında evleviyyetle kabûl edilir. Abdullâh İbn-i Mes'ûd'un Hazret-i Ömer'in ilmindeki vüs'atini tasvîr için: (*Ömer'in ilmi terâzînin bir tarafına, dünyâda yaşayan insanların ilmi de öbir tarafına konsa, Ömer'in ilmi ağır basar*) demiştir ki, Ashâb arasında en yüksek pâye-i fazîleti hâiz olan İbn-i Mes'ûd gibi bir fakîh-i Sahâbî'nin bu şehâdeti çok kıymetlidir.

BÂZI ŞÜBHELERİN İZÂLESİ :

Bu hadîste Hazret-i Ömer'in Ebû Mûse'l-Eş'arî'den rivâyeti hakkında beyyine ve şâhid taleb etmesine bakarak Hazret-i Ömer haber-i vâhid ile amel etmezdi zannedilmemelidir. Nasıl ki, bâzıları bu hadîs ile ihticâc ederek haber-i vâhid ile amel câiz değildir, demişlerdir. Halbuki Hazret-i Ömer sayılamıyacak derecede çok, bir hayli mesâil-i şer'iyyede haber-i vâhid ile amel etmiştir. Bu istîzân mes'elesinde Ebû Mûsâ'dan şâhid istemesi ve münferiden Ebû Mûsâ'nın rivâyetini kabûl etmemesi o sırada Halîfenin yanında Irak ve Şam halkından yeni müslüman olmuş bâzı kimselerin bulunması bunların da ulu orta, yalan yanlış hadîs rivâyetine kalkışmalarından endîşe etmesi sebeb olsa gerektir. Yukarıda İmam Mâlik'in *Müvatta*'ından naklettiğimiz ziyâde-i rivâyette Hazret-i Ömer'in: (*Ben, seni ittiham maksadiyle şâhid istemiyorum*...) demesi de bunu te'yîd eder.

İzâlesi lâzım olan ikinci bir şübhe de Hazret-i Ömer'in: (*çarşıda, pazarda ticâret peşinde koşmak, beni, Resûlullâh'ın meclisine devamdan alıkoydu*) demesinden, Peygamber'in bu ikinci Halîfesinin huzûr-ı Saâdet'e devamsızlığı mânâsı anlaşılmamalıdır. Böyle bir hal Hazret-i Ömer'in şânına lâyık değildir. Bu sözü Hazret-i Fâruk, munhasıran, nefsine levm ü itâb için söylemiştir. İslâm Târihi baştanbaşa Resûl-i Ekrem'in: (*Ben, Ebû Bekr, Ömer bir arada iken*...) diye hikâye buyurduğu mukaddes hâtıralarla doludur.

Resûl-i Ekrem'in kendisinden sonra Halîfesi olan bu iki mükerrem dostu, hâl-i hayâtında ve sefer ü hazerde kendi yanından hiç bir zaman uzak bulunmamışlardır.

Bir de yukarıda Müslim'den naklettiğimiz bir, iki rivâyette Hazret-i Ömer'in Ebû Mûsâ'ya: (*hele bir beyyine getirme, ben sana yapacağımı bilirim*), yâhud (*senin canını yakarım*) demesi, rivâyette yalanın çıkarsa, demektir ki, Ebû Mûsâ gibi büyük bir Sahâbî'den böyle bir kizib sâdır olamayacağı en ziyâde Hazret-i Ömer'in ma'lûmu idi. Asr-ı Saâdet'te zekât âmili olmak gibi müslümanların mâlî işleri taraf-ı Risâlet'ten kendisinin yed-i emânetine tevdî buyurulan Ebû Mûsâ'dan yalan sudûr etmesinin ihtimâli yoktu.

965. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُبْسَطَ لَهُ فِى رِزْقِهِ أَوْ يُنْسَأَ لَهُ فِى أَثَرِهِ فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ .

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llâhu anh*'ten rivâyet olunduğuna göre, Müşârün-ileyh :

Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in : "*Kim ki rızkının bereketlenmesi, bakıye-i ömrünün uzaması kendisini sevindirirse, o kimse sıla-i rahmetsin!*" buyurduğunu işittim, demiştir.

ÎZÂHI

Hadîsteki (sıla-i rahm) lâfzındaki (rahm) in mânâsında ihtilâf edilmiştir: bâzı ulemâ, her zî-rahm-i mahremdir, bâzıları: vârisleridir, bâzıları da –mahrem olsun olmasın– kişinin yakînidir, demiş. Üçüncü mânâ daha mutlak ve umûmîdir. İçtimâî teâvün cihetiyle daha şümûllüdür.

Sıla-i rahmin ahkâm ve derecâtını Kâdî Iyâz şöyle îzâh ediyor: Sıla-i rahmin fi'l-cümle vâcib olduğunda ihtilâf yoktur. Vâcib olan sılanın kat'ı ve terki şübhesiz ki, büyük bir ma'sıyettir. Buna ahâdîs-i

sahîha şahâdet ve delâlet etmektedir. Şu kadar ki, sıla-i rahmin merâtib ve derecâtı vardır ki, bu derecelerin bâzısı bâzısından daha yüksektir. Bu derecelerin ednâ mertebesi de tatlı sözle, selâm ile, istifsâr-i hatırla olan sıladır. Buradan başlayarak ziyâretle, hizmetle, mâlî muâvenetle yapılan derecelere kadar yükselir. Bu dereceler de kudretin, hâcetin ihtilâfiyle muhtelif olur. Bir kısmı vâcib olur; bir kısmı da müstehab olur. Bunlardan ednâ mertebedeki sılaya kudreti yetişir de onu îfâ eder ve yüksek mertebesine irişemeyen kimse sıla etmiş olur. Fakat daha yüksek bir sılaya meselâ mâlen ve bedenen yardıma kudreti taallûk eden kimse, kuru bir selâm ve ziyâretle geçiştirirse sıla etmiş sayılmaz, elbette muâteb olur.

Sıla-i rahme teşvîk, terkinden tahzîre dâir pek çok ahâdis ve ahbâr vardır. Bunlardan bir kısmını bervech-i âtî terceme ediyoruz:

1) Hâfız Ebû Mûse'l-Medînî'nin *Kitâb-ı Tergîb ve Terhîb*'inde Abdurrahmân İbn-i Semure *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurmuştur ki: dün gece, ümmetimden birini menâmımda gördüm. Kendisine Melekü'l-Mevt (Azrâil) *aleyhi's-selâm* rûhunu kabzetmek için gelmişti. Fakat bu zâtın babası hakkındaki birr ü ihsânı (temessül edip) Melekü'l-Mevt'i bu ümmetimin yanından reddetti. Hâfız Medînî: bu hadîs cidden hasendir, demiştir.

2) Buhârî ile Müslim'in Abdullāh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'den müştereken rivâyetlerine göre, müşârün-ileyh Hazretleri demiştir ki: Bir kere ben:

— Hangi amel ve ibâdet daha hayırlıdır? diye Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e sordum. Cevâben:

— Vaktinde kılınan namaz, buyurdular. Sonra ben:

— Bundan sonra hangi ibâdet hayırlıdır? dedim. Resûl-i Ekrem:

— Anaya, babaya birr ü ihsân, buyurdu. Tekrar ben:

— Bundan sonra hangi ibâdet? diye sordum. Resûl-i Ekrem de:

— Allah yolunca cihad etmek, diye cevab verdi.

3) İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan da Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: muhakkaktır ki, sıla-i rahm ömrü ziyâde eder, buyurduğu rivâyet edilmiştir.

4) Alî İbn-i Ebî Tâlib *radiya'llâhu anh*'den silsiletü'z-zeheb hâlinde ehl-i beyti tarîkıyle rivâyet olunduğuna göre, Hazret-i Alî Resûl-i Ekrem'e:

— (يمحوا الله ما يشاء و يثبت = *Allah dilediği şeyi mahveder, dilediğini de isbât eder*[1]) kavl-i şerîfinin mânâsını sormuş. Resûl-i Ekrem cevâben:

— Bununla maksud, Allah rızâsı için sadakadır; Anaya, babaya birr ü ihsandır; sıla-i rahmdir. Yâ Alî! Bu hasâilden her biri şakāveti saâdete tahvîle, ömrü tezyîde, fenâ kimselerle karşılaşmaktan vikāyeye vesîle olur, buyurmuştur.

Bu hadîs Ömer, İbn-i Ömer, İbn-i Abbâs, Câbir *radiya'llâhu anhüm*'den de rivâyet edilmiştir.

5) Abdullāh İbn-i Amr İbn-i Âs *radiya'llâhu anhümâ*'dan Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

Bir kimse sıla-i rahm eder de ömründen üç gün kalmış bulunursa, Allah onun ömrünü otuz seneye uzatır. Bir kimse de kat'-ı rahm eder de otuz sene ömrü bulunursa, Allah bunun da ömrünü kısaltır da üç güne indirir. Bu hadîsin de tergîb ve terhîbe dâir bir "*hadîs-i hasen*" olduğu bildiriliyor.

Bu haber de Cenâb-ı Hakk'ın dilediğini mahvetmesi, dilediğini de isbat buyurması esâsını müeyyiddir.

Ebü'l-Ferec bu mahv ü isbâtı vücûh-i müteaddide ile te'vîl ve tevcîh etmekte ise de bunların nakline lüzum görmedik.

966. عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ مَشٰى إِلَى ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِخُبْزِ شَعِيرٍ وَ إِهَالَةٍ سَنِخَةٍ قَالَ وَ لَقَدْ رَهَنَ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ دِرْعاً لَهُ بِٱلْمَدِينَةِ عِنْدَ يَهُودِيٍّ وَ أَخَذَ مِنْهُ شَعِيراً لِأَهْلِهِ وَ لَقَدْ سَمِعْتُهُ يَقُولُ مَا أَمْسَى عِنْدَ آلِ مُحَمَّدٍ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ صَاعُ بُرٍّ وَ لَا صَاعُ حَبٍّ وَ إِنَّ عِنْدَهُ لَتِسْعَ نِسْوَةٍ .

[1] Sûre: 13 (Ra'd), âyet: 39.

TERCEMESİ

Enes *radiya'llâhu anh*'ten rivâyet olunduğuna göre, müşârün-ileyh demiştir ki :

(Bir def'a elimde) bir arpa ekmeği ve bir mikdar bayat yağla Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e vardım. (O sırada) Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* (demir) bir zırhını Medîne'de bir Yehûdîye rehnederek ondan âilesi (ni infâk) için (vâde ile bir mikdar) arpa almak üzere idi. Bu halde Resûlullâh'ın :

— Muhammed *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in ehl-i beyti yanında ne bir sâ' buğday, (ne de) bir sâ' dâne akşamlayamadı ki, buyurduğunu işittim. (Enes devamla) :

— Hakîkaten Resûlullâh'ın hânedânı içinde (lâzimü'l-infak) dokuz kadın vardı, (diyor).

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî bu hadîs-i sahîhinin Büyû', İstikraz, Cihâd, Selem, Şirket, Rehin, Megāzî gibi bahislerinin on bir yerinde zikretmiştir. Müslim ile Nesâî Büyû'da, İbn-i Mâce de Ahkâm'da tahrîc etmişlerdir. Buhârî'nin bundan evvel Hazret-i Âişe'den bir rivâyetinde, bu zırhın demirden ma'mûl olduğu tasrîh edilmiş bulunduğundan, tercemede buna işâret ettik.

Resûl-i Ekrem'in müteaddid harb zırhı olduğundan bu terhîn edilen zırhın hangisi olduğu tedkîk edilmiş, Tilimsânî Ebû Abdillâh Muhammed İbn-i Ebû Bekr *Kitâbü'l-Cevhere*'de bunun (*Zâtü'l-fudûl*) adlı zırh olduğunu bildirmiştir.

Hatîb-i Bağdâdî *Mübhemât*'ında istikrâz edilen Yahûdînin adı Ebü'ş-Şahm olduğunu kayd etmiştir. İmam Şâfiî'nin, Beyhakî'nin Ca'fer İbn-i Ebî Tâlib'den rivâyet ettikleri bir haberde de Yehûdînin ismi bu sûretle bildirilmiştir. Şu kadar ki, bu haber münkatı'dır.

İstidâne edilen arpanın ne mikdârı, ne de vâdesi olup olmadığı Buhârî'nin bir rivâyetinde bildirilmemiştir. Bunun bir ecele merbut olduğu, Buhârî'nin bundan evvel Hazret-i Âişe'den gelen bir rivâyetinde zikredilmiştir. Yine Buhârî'nin Hazret-i Âişe'den

bir rivâyetinde iştirâ edilen arpanın otuz sâ', diğer bir rivâyetinde yirmi sâ' olduğu zikredilmiştir. Abdü'r-Rezzâk'ın *Musannef*'inde bir vesk, Bezzâr da kırk sâ' olduğunu rivâyet etmişler. Mikdar hakkındaki bu ihtilâfa mebnî tercemede bunlardan hiç birisini tercîh etmiyerek bunun vâdeye tâbî bir istidâne olduğuna işâret ettik.

Ashâb-ı Kirâm arasında erbâb-ı yesardan bu kadar zevat varken Resûl-i Ekrem'in bir Yehûdî tâcirden istidâneleri garib görülmemelidir. Resûl-i Ekrem kimsenin bâr-ı minneti altına girmek istememiştir. Bu cihet, Resûl-i Ekrem'in son derece ihtimam buyurduğu mesâilden birisidir.

Malının ekserîsi haram kazançtan teşekkül eden kimse ile muâmele memnû' olduğuna ve Yehûd kavmi Kur'an'da: *(أكالون السحت = *fâiz ve haram çok yiyenler*) diye târif ve tavsif buyurulduğuna göre, Resûl-i Ekrem'in bu alış verişi de şöyle tevcîh edilmiştir: bu memnûiyet, alınan şey'in haram li-aynihî olduğu yakînen ma'lûm olduğu hâle munhasırdır. Bu ise Resûl-i Ekrem'e hafî değildi. Bir de o sırada Medîne'nin ticârî hayâtına tamâmiyle Yehûdîler hâkim bulunuyordu. Çok muhtemeldir ki, Resûl-i Ekrem için âilesini infâk edeceği bu erzâkı başka bir yerden tedârik etmek imkânı yoktu.

Bu hadîsten müstefâd olan ahkâmdan birisi de vâde ile bey'in cevâzıdır. Bu cevaz, bir ruhsat mıdır, yoksa azîmet midir? Bu hususta İbnü'l-Arabî diyor ki: ulemâ mühletle şirâyi ruhsat addetmişlerdir. Fakat nasdan zâhir olan azîmet olmasıdır. Çünkü Cenâb-ı Hak: (*Ey îmân eden kullar! Muayyen bir zamâna muallâk olarak bir deyn ile borçlandığınızda bu müdâyeneyi yazınız!*) buyurmuştur. Bu bir asl-ı dînîdir ki, üzerine bir çok ahkâm terettüb ve teferru' eder.

Hadîsteki (*İhâle*) yi Dâvudî koyun kuyruğudur, demiş, *Muhkem*'de de eritilmiş kuyruk yağı, diye târif edilmiştir; bâzıları zeytin yağiyle mahlût, bâzıları da mutlak yağdır, dediklerinden, biz de tercemede takyîd etmedik. (*Senîha*) da kokusu bozulmuş, bayat demektir.

* Sûre: 5 (Mâide), âyet: 42.

.967 عَنِ الْمِقْدَامِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ وَ إِنَّ نَبِىَّ اللهِ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَأْكُلُ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ .

TERCEMESİ

Mıkdâm (İbn-i Ma'dî Kerib) *radiya'llāhu anh*'ten rivâyet olunduğuna göre, müşârün-ileyh, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : "*Hiç bir kimse kendi eli emeğini yemekten hayırlı, aslā bir lokma yememiştir. Allāh'ın Peygamberi olan Dâvud aleyhi's-selâm da kendi elinin emeğini yerdi*" dediğini haber vermiştir.

İZÂHI

Râvî Mıkdâm *radiya'llāhu anh*'in Buhârî'de yalnız bir bu hadîsi, bir de At'ime bâbında başka bir hadîsi tahrîc edilmiştir. Buhârî bu hadîsi: (*Kişinin kendi eliyle iktisâb-ı maîşet etmesinin fazîleti*) hakkında açtığı bir bâbında zikr etmiştir. Buhârî bu bâbında beş hadîs tahrîc etmiştir ki, birisi bu Mıkdâm hadîsidir. Öbirleri de şunlardır:

1) Âişe *radiya'llāhu anhâ* demiştir ki: (babam) Ebû Bekr-i Sıddîk *radiya'llāhu anh* halîfe intihab edildiğinde şöyle buyurdu: kavmim beni pek iyi bilir ki, benim kesb ü ticâretim âilemi geçindirmekten beni âciz bırakmaz. Şimdi ise (halîfe intihab edilip) müslümanların işiyle meşgûl bulunuyorum. Bâdemâ Ebû Bekr (ve) âilesi şu (beytü'l-) maldan merzuk olabilir. Ebû Bekr de müslümanların beytü'l-mâli hesâbına kazanır[1].

[1] عن عائشة رضى الله عنها قالت : لما استخلف ابو بكر الصديق رضى الله عنه قال : لقد علم قومى ان حرفتى لم تكن تعجز عن مؤنة اهلى و شغلت بامر المسلمين ، فسيأكل آل ابى بكر من هذا المال و يحترف للمسلمين فيه [رواه البخارى]

İbn-i Sa'd *Tabakât*'inde en mevsuk ricâle mürselen isnâd ile şöyle îzâh ediyor: Ebû Bekr *radiya'llâhu anh* Halîfe intihab edildiğinde ticâretiyle meşgûl bulunduğu elbîseleri sabahlayın ber-mu'tâd başının üstüne koyarak çarşıya çıkmıştı. Çarşıda Ömer İbn-i Hattâb ile Ebû Ubeydetü'l-Cerrâh'a rast-geldi. Bunlar Halîfe'ye:

— Bu ne hal, çarşıda, pazarda işin ne? Sen umûr-ı müslimîni deruhde ettin! demişler. Halîfe Hazretleri:

— Ya ben âilemi nasıl geçindireyim? diye sormuş. Onlar da:

— Biz sana nafaka takdîr ederiz, diyerek yevmiye yarım koyun nafaka takdîr etmişler[1].

İbnü Tîn yevmiye bir koyun takdîr edildiğini naklediyor. Ve bununla Halîfe Hazretleri her sabah, akşam iki kab yemek hazırlatır, kim gelirse yedirirmiş, diyor.

Tabakat'ta Hazret-i Âişe'den rivâyet olunduğuna göre, Hazret-i Ebû Bekr vefât ederken ne malı varsa kendisi öldükten sonra Halîfe intihab edilen zâta götürüp teslîm edilmesini vasıyyet etmiş. Hazret-i Âişe diyor ki: vefâtında bir kölesiyle bir devesi kalmıştı ki, bu köle süyûf-ı müslimîni parlatır ve Ebû Bekr âilesine bakardı. Deve ile de su çekilir, bostan sulanırdı. Babamın vefâtında bunları Ömer *radiya'llâhu anh*'e gönderdik. Hazret-i Ömer:

— Allah Ebû Bekr'e rahmet eylesin!. Şimdi o, kendisinden sonra yerine geleni derin düşündürdü, demiştir.

Ebû Bekr-i Sıddîk'ın kanâatkâr hayâtı hakkında da pek çok menkabeler menkuldür.

Bu hadîs tam vuzuh ve sarâhatle bildirir ki, en hayırlı kazanç, kişinin eli emeği ile kazancıdır. Mâverdî *Ahkâm-ı Sultâniye*'sinde diyor ki: usûl-i mekâsib üçtür: Zirâat, Ticâret, Sınâat. Bunlardan hangisinin atyeb-i mekâsib olduğunda ulemâdan üç nevî ictihad menkuldür. İmam Şâfiî ticâreti, öbirlerine tercîh etmiştir. Mâverdî: bence zıraat, atyeb-i mekâsibdir; çünkü tevekküle en yakın olan bir kazanç yoludur, demiş. Nevevî de: ziraatle san'at, ticârete takdîm ve tercîh edilir; çünkü ziraatle san'at kişinin eli emeğidir. Bu ikisinden ziraat de san'atten efdaldir; çünkü nef'i umûmîdir: insanlara, hayvanlara şâmildir. Bütün zî-hayat ziraate muhtactır.

---

[1] O zamanın orta piyasasına göre, yarım koyun iki buçuk dirhem gümüş kıymetindedir.

2) Buhârî'nin bu babda rivâyet ettiği bir hadîste yine Hazret-i Âişe diyor ki: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Ashâb'ı kendi işlerinin işçileri idi. (Bi'n-nefis çalışırlar, terlerler, namaza giderlerdi) dâimâ vücutleri ağır kokardı da (Resûl-i Ekrem tarafından): kâşki gusledip yıkansanız! buyurulurdu[1] ki, üzerinizde bu ağır kokular giderdi, demektir.

Bu Âişe hadîsinden de kişinin kedd-i yemîni ve arak-ı cebîni ile kazancı, efdal-i mekâsib olduğu ve Nebî *aleyhi's-selâm*'ın Ashâb'ı, bi'n-nefis çalışarak kesb-i maîşet eyledikleri müstefâd olur.

3) Bu bâbta Buhârî üçüncü bir hadîs olarak îzâhiyle meşgul bulunduğumuz Mıkdâm hadîsini rivâyet ediyor ki, bunun fikra-i ahîresini Ebû Hüreyre'den de rivâyet etmiştir.

4) Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in rivâyetine göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* (Hayâtım yed-i kudretinde olan Allāh'a yemîn ederim ki:) sizden her hangi birinizin (ipini alıp da dağdan) arkasına bir bağ odun yükle (nerek getirip sat) ması, her hangi bir kişiden istemekten çok hayırlıdır. (Kim bilir?) O da ya verir (minnetine girersin!), yâhud vermez (zilletini çekersin!) buyurmuştur[2].

Ebû Hüreyre hadîsi bu mevzûun en canlı şâhidlerindendir. İktisâb-ı maîşetteki izzeti, ağyâra minnet ve yârü sadîka arz-ı külfet etmekteki zilleti bunun kadar belîğ ve vecîz bir tasvîr olamaz. Bu hadîsin (*731*) numara ile tercemesi bu eserimizin beşinci cildinde geçmişti. Oradaki metin daha kuvvetli idi. Tercemedeki ziyâdeler, kısmen o metinden istiâne edilerek yazılmıştır.

5) Buhârî bu bâbın beşinci hadîsi olarak Ebû Hüreyre hadîsinin kısa bir metnini de Zübeyr İbni'l-Avvâm *radiya'llāhu anh*'den rivâyet etmiştir ki, şöyledir: sizden birinizin ipini alması, (arkasında bir bağ odun yüklenerek getirip satması) birisine gelip para istemesinden elbette daha hayırlıdır[3]. Bu rivâyette kavis içinde

---

[1] عن عائشة رضى الله عنها قالت : كان اصحاب رسول الله صلى الله عليه و سلم عمال انفسهم و كان يكون لهم ارواح. فقيل: لو اغتسلتم [رواه البخارى فى كتاب الجمعة و البيع]

[2] عن ابى هريرة رضى الله عنه انه قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: لان يحتطب احدكم حزمة على ظهره خير من ان يسأل احداً، فيعطيه او يمنعه [رواه البخارى]

[3] عن زبير بن العوام رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: لان يأخذ احدكم حبله خير له من يسأل الناس [رواه البخارى]

gösterdiğimiz ziyâdeyi, Buhârî'nin İsti'faf bâbındaki rivâyetinden istifâde ettik.

968. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ ٱللهِ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ رَحِمَ ٱللهُ رَجُلاً سَمْحاً إِذَا بَاعَ وَ إِذَا ٱشْتَرَى وَ إِذَا ٱقْتَضَى .

TERCEMESİ

Câbir İbn-i Abdillāh *radiya'llāhu anhümâ*'dan Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in :

— Satarken, alırken, alacağını taleb, borcunu edâ ederken sehâ (ve sühûlet) gösteren kimseye Allāh rahmet eylesin!, buyurduğu rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Buhârî bu hadîsi muâmelât-i medeniyede sühûlet ve semâhat iltizâm edilmesinin müstehab olduğuna dâir açtığı bir bâbında zikretmiştir. Bunun unvânında Tirmizî'nin, İbn-i Mâce'nin, İbn-i Hibbân'ın İbn-i Ömer ve Hazret-i Âişe'den merfûan rivâyet ettikleri: (*Kim ki, hakkını taleb etmek isterse, halâl ve meşrû' bir şekilde istîfâ-yi hak etsin!. Borçlu ister ahdine sâdık olsun, isterse olmasın*[1]) hadîs-i şerîfe işâret etmiştir.

(سمحا), semâhatten cûd ü sehâ mânâsınadır. Buhârî bâbın unvânında sühûlet mânâsını da iltizâm ettiğinden, tercemede işâret ettik.

Hadîsteki (iktizâ) yi, îfâ ve istîfâ-yi hak mânâlarına şâmil olarak terceme ettik. Bu da Nesâî'nin: (*Müşteri olsun, bâyi' olsun, borcunu*

---

[1] روى الترمذى و ابن ماجه و ابن حبان عن ابن عمر و عائشة رضى الله عنهم مرفوعا: من طلب حقا فليطلبه فى عفاف واف او غير واف و فى رواية اخرى : خذ حقك فى عفاف واف او غير واف [عمدة القارى]

veren olsun, alacak sâhibi olsun, her kim sühûlet gösterirse, Allah onu Cennet'e idhâl eder) sûretindeki rivâyetine müsteniddir.

Hadîste, alış verişte ve bütün medenî muâmelelerde müsâmahaya, hüsnü muâmeleye, mehâsin ve mekârim-i ahlâkın îcâbâtını îfâya teşvîk ve tergîb vardır. Öbir tarafta nizâ' ve ihtilâftan tahzir buyuruluyor. Münâsebât-i medeniyede hüsn-i muâmelenin vesîle-i bereket ve saâdet olduğunda şübhe yoktur. Nebiyy-i Erham Efendimiz'in teşvîk ü terğîb buyurduğu her şeyde ümmeti için dünyevî ve uhrevî, maddî ve mânevî hayr ü bereket bulunduğu muhakkaktır. Nasıl ki, uhrevî fazîlet husûsu Resûl-i Ekrem'in bu hadîsteki rahmet ve gufrân ile düâ buyurmuş olmalariyle müemmendir. İbn-i Habîb-i Mâlikî: "*Bey' ü şirâda sühûlet ibrâzı müstehabtır. Sühûlet, alacağını istememek demek de değildir. Belki isterken fenâ ve gayr-i ahlâkî muâmeleyi terk demektir*" demiştir.

969. عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ تَلَقَّتِ الْمَلَائِكَةُ رُوحَ رَجُلٍ مِمَّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ قَالُوا أَ عَمِلْتَ مِنَ الْخَيْرِ شَيْئاً قَالَ كُنْتُ اٰمُرُ فِتْيَانِي أَنْ يُنْظِرُوا الْمُعْسِرَ وَ يَتَجَاوَزُوا عَنِ الْمُوسِرِ فَتَجَاوَزَ اللّٰهُ عَنْهُ.

Tercemesi

Huzeyfe (İbn-i Yemân) *radiya'llāhu anh*'ten, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir :

Sizden evvel geçen milletlerden (semâhatli) bir kişi (öldüğünde onun rûhunu) Melekler karşılayarak :

— (Dünyâda) bir hayır işledin mi? diye sormuşlar. (Hiç bir hayrı bulunmayan) bu kişi :

— Ben, (zimemlerimi tahsîl eden) hâdimlerime : fakir (medyûn) ı imhâl, ganîye de müsâmaha ediniz! sûretinde

emrederdim, diye cevab vermişti. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak :

— (Bu müsâmaha asıl bizim şân-ı ulûhiyetimize lâyıktır; bu kulumdan vaz geçiniz! diye) onu afiv buyurmuştur.

İZÂHI

Tercemede kavis içinde gösterilen ziyâdelerden en mühimleri Müslim'in tarîk-ı rivâyetinden istifâde edilmiştir. Hadîsteki (انظار), imhal mânâsınadır: fakir borçlulara vâde veriniz!, demektir. (*Tecâvüz*) de burada müsâmaha mânâsınadır: hâl ü vakti yerinde olanlara da kolaylık gösteriniz, cömerd olunuz! demektir. Müslim'in rivâyetinde vârid olduğu üzere bu müsâmaha ve müsâhele, ilâhî bir haslettir. Müsâmahanın, bu gāye-i kemâle erebilmesi bu müsâmahakârlığın ancak rızâ-yi ilâhî için iltizâm edilmiş olmasiyle meşruttur. Ufak bir şâibe-i riyâ veya her hangi bir gāye-i süfliye onu bu mertebe-i kemâlinden düşürür. Sûre-i Hadîd'in (11) inci âyeti kerîmesinde bu mühimmeye işâret ederek meâlen: [*Hani o kimse ki güzel* (bir mal) *ı Allāh'a ödünç verir, Allah o malı katlar da kerimlere yaraşan muazzam bir ecir ile sâhib-i mala iâde eder*[1]] buyurulmuştur.

970. عَنْ حَكِيمِ بْنِ حِزَامٍ رَضِىَ ٱللّٰهُ عنهُ قَالَ قَال رسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ و سَلَّمَ ٱلْبَيِّعَانِ بِٱلْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَفَرَّقَا أَوْ قَالَ حَتَّى يَتَفَرَّقَا فَإِنْ صَدَقَا وَ بَيَّنَا بُورِكَ لَهُمَا فِى بَيْعِهِمَا وَ إِنْ كَتَمَا وَ كَذَبَا مُحِقَتْ بَرَكَةُ بَيْعِهِمَا .

TERCEMESİ

Hakîm İbn-i Hizâm *radiya'llāhu anh*'ten Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir :

---

1 من ذا الذى يقرض الله قرضاً حسناً فيضاعفه له و له اجر كريم [سورة الحديد].

Bâyi' ile müşteri (biribirinden) ayrılmadıkça, yâhud ayrılana kadar hıyâre mâliktirler. Bunlardan her biri dürüst olup da (sil'a ve semene âid husûsâtı biribirine) bildirirlerse, bu bey' (ü şirâ) ları kendilerine mübârek kılınır. Eğer tarafeyn (mâlin, semenin aybını) gizler de yalan söylerlerse, bu bey' (ü şirâ) larının bereketi giderilir.

İZÂHI

Buhârî bu hadîsin bâbında unvan hâlinde ta'lîkan Addâ İbn-i Hâlid *radiya'llāhu anh*'ten[1] Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bir mektûbunu da rivâyet ediyor. Resûl-i Ekrem'in bir köle veya câriye satması üzerine yazdığı bu mektûbunu Buhârî *Sahîh*'inde çok kısa rivâyet etmiştir. Tirmizî'nin rivâyeti, hadîsin sûret-i sevkını da ihtivâ ederek daha mufassal olduğu için onu terceme ediyoruz:

Abdülmecid İbn-i Vehb demiştir ki: bir kere Addâ İbn-i Hâlid *radiya'llāhu anh:*

— Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bana yazdığı bir kitabı var; onu sana okuyayım mı? dedi. Ben de:

— Evet okuyunuz! dedim. İbn-i Hâlid bir mektub çıkardı. Şöyle idi:

— Bu vesîka Addâ İbn-i Hâlid İbn-i Hevde'nin Muhammed Resûlullāh'tan bir köle veya câriye iştirâ etmesi üzerine yazılmıştır. O köle veya câriyede ne hastalık, ne ayıb vardır; ne kaçmak ve hiylebazlık bilir; ne de fisk u fücûr; zinâ ve sirkat. Binâenaleyh bu akid, bir müslümanın öbir müslümana bey' ü şirâsıdır.

Yukarıdaki Hakîm İbn-i Hizâm hadîsinde tarafeynin sil'a, semene âid uyûbun biribirlerine bildirmeleri tavsiye edilmişti; Addâ hadîsi bunun açık bir misâli mesâbesindedir.

Bu hadîsten ehl-i ilim birtakım fevâid istifâde etmiştir: 1) Nâmuskârâne yapılan bir alış verişte satılan malın methinden evvel onda bilhassa müşterinin sezemiyeceği birtakım uyûb-ı bâtıne varsa bun-

[1] Addâ İbn-i Hâlid, Feth-i Mekke'den sonra müslüman olmuş bir Sahâbî'dir. Bâdiye ahâlisinden olduğu için kendisinden pek az hadîs rivâyet edilmiştir [*Umde*].

ların müşteriye anlatılması; hulâsa; nâkısın, kâmile takdim, âlâdan evvel ednânın zikredilmesi. 2) Muâmelenin ehemmiyetine göre kitâbete rabt edilmesi. Resûl-i Ekrem'in sıdkı, emâneti yalnız İslâm ümmetinin değil, hayâtını tedkîk eden en münevver sunûf-ı beşeriyenin teslim-kerdesi olduğu halde ümmetine ta'lîm için bu muâmeleyi yazı ile tesbit buyurmuştur. 3) Esnâ-yi tahrirde tarafeynden ma'rûf olmayan tarafın kendisinin, babasının, büyük babasının velhâsıl hüviyetini tâyin edecek evsâfın yazılması. Nasıl ki Peygamber'in yazdırdığı bu vesîkada, müşteri bedevî olduğu için bu sûretle yazılmıştır. İsimde iştirâk mürtefi' olmak, ileride ihticâca lüzum görüldüğünde müşkülâtı mûcib olmamak için bu da bir mühimme-i hukûkıyedir. 4) Kitâbet-i şürûtun meşrûiyeti ve bir emr-i müstehab olduğu.

Bu Addâ hadîsinden sonra Buhârî, satılan malın hilâf-ı hakîkat ve yalan olarak medhini, İbrâhim Nehâî'nin pek ziyâde kerih gördüğünü rivâyet ediyor ki: İbrâhim Nehâî:

— Bâzı hayvan dellâlları şatış sırasında Horasan ırkına, Sicistan soyuna izâfe ederek bu at dün Horasan'dan gelmiştir, bu gün Sicistan'dan geldi, diye hilâf-ı hakîkat överek hayvan satıyorlar, siz ne dersiniz? diye sorulmuş, o da:

— Şiddetle bu bey'in kerâhatine hükmetmiştir. Sebebi de bu yolda bey'in tedlîse, hiyleye müstenid olmasıdır.

Horasan : Orta Asya'nın vaktiyle en büyük ve en ziyâde ma'mûr ve medenî bir hıttası idi. Yâkutu Hamevî *Mu'cemü'l-Büldan*'da bu hıttanın hudûdu zaman zaman büyüyüp küçüldüğünü ve en ziyâde şa'şaa-i ikbâlini memâlik-i İslâmiye dâiresine intikâlinden sonra iktisâb ettiğini bildiriyor. Filhakîka Hazret-i Ömer ve Osman *radiya'llāhu anhümâ*'nın zamân-ı hilâfetlerinde harben ve sulhan fethedildikten sonra gerek umûr-ı siyâsiyede ve gerek ulûm-i İslâmiyenin bütün şüebâtında sâhib-i ihtisâs pek yüksek âlimler yetişmiştir. Horasan mine'l-kadîm bir ticâret kaynağı olmakla berâber zamânın en iyi hayvânâtı da burada yetişirdi. Koyun ve keçilerinin tüyleri ince olmakla halı ve şal i'mâline yaradığından halıların, şalların en nefis cinsleri burada nescedilir. Devenin ve atın en âlâ cinsi de burada yetişmiştir. Buhârî'nin rivâyet ettiği vechile en güzel develer ve atlar alım, satım sırasında buraya ve Sicistan'a nisbet edilmiştir.

Sicistan : Sistan'ın muarrebidir. Bu da Horasan'ın cenûbunda geniş bir hıttadır. Burada da devr-i İslâm'da pek çok ulemâ yetişmiştir ki, her biri ya Sicistânî veyâhud gayri kıyâsî olarak Siczî yâd olunurlar. Fakat son zamanlarda Sicistan'ın eski şa'şaası sönmüş bu gün bir çok şehirleri harâbe hâline gelmiştir. Şârih Aynî: Sicistan'ın merkezi Zerenc'tir ve Kirmân'a yüz fersah mesâfededir, diyor. Burası da hayvanlarının güzelliğiyle meşhurdu.

Sonra Buhârî, Ukbe İbn-i Âmir'den: "*Hastalıklı veya ayıblı bir malı ârızasını müşteriye söylemeden satmak câiz olmadığını*" rivâyet ediyor ki: Ukbe, şerîf, fasîh, şâir bir Sahâbî olduğundan, bu muallâk rivâyetin kıymet-i ilmiyesi yüksektir[1]. Maamâfih İbn-i Mâce, Ahmed İbn-i Hanbel, Hâkim bu ta'lîkı mevsûlen de rivâyet etmişlerdir. İbn-i Mâce'nin rivâyet ettiği metnin meâli şöyledir:

Ukbe diyor ki, Resûl-i Ekrem'in şöyle buyurduğunu işittim: Müslüman müslümanın kardeşidir. Hiç bir müslümanın ayıblı bir malı mü'min kardeşine satması halâl değildir. Meğer ki, ayıbını bildirmiş ola.

Tabiîdir ki, bu rivâyetin mefhûmu muhâlifine bakarak bir müslimin gayr-i müslime ayıblı bir malı, ayıbını saklayarak satması câizdir, mânâsı anlaşılmamalıdır. Bu da halâl değildir. Hadîste müslimin zikredilmesi umde olması cihetiyledir.

Fıkhî bir ihtilâf : İzâhiyle iştigāl ettiğimiz Hakîm İbn-i Hizâm hadîsinden istifâde-i ahkâm husûsunda ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Ve bu ihtilâf doğrudan hadîsin : (البيان بالخيار ما لم يتفرقا = *Bâyi' ile müşteri biribirinden ayrılmadıkça muhayyerdirler*) cümlesinin te'vîline müteveccihtir :

İbrâhîm-i Nehâî, bir rivâyette Sevrî, Rebîa, Ebû Hanîfe, Mâlik, Muhammed İbn-i Hasen'e göre, tarafeynin biribirinden teferruku, kavlen ayrılmaktır: bâyi' sattım, müşteri de aldım, deyince nasda bildirilen teferruk hâsıl olmuştur; bundan sonra tarafeynin hıyârı kalmaz; bey' tamam olur; artık müşterinin mebîi redde hakkı kalmaz. Bundan sonra yalnız hıyâr-ı rü'yetle, hıyâr-ı ayıbla, hıyâr-ı şartla reddedilebilir.

Ashâb-ı Ebû Hanîfe'den İmam Ebû Yûsüf'le Îsâ İbn-i İban ve daha başkalarına göre: beyi'de hıyâri kat' eden teferruk,

[1] Ukbe İbn-i Âmir'in bu eserimizin dördüncü cildinde bir terceme-i hâli yazılmıştı.

akvâl ile değil, belki bey'e dâir görüşülüp müşterinin kabûlünden evvel vukû bulan ebdân ile teferruktur. Binâenaleyh bâyi' sattım dedikten sonra müşterinin, bâyi'den ayrılıncaya kadar kabûl etmek hakkı vardır; tarafeyn yekdiğerinden ayrılınca bu hakk-ı hıyâr kalmaz.

Saîd İbn-i Müseyyeb, Zührî ve Atâ' İbn-i Ebî Rebâh, İbn-i Ebî Zi'b, Süfyân İbn-i Ebî Uyeyne, Evzâî, Leys İbn-i Sa'd İbn-i Ebî Müleyke, Hasen Basrî, Hişâm İbn-i Yûsüf, oğlu Abdurrahmân, Kādî Ubeydullāh İbn-i Hasen, Şâfiî, Ahmed, İshak, Ebû Sevr, Ebû Ubeyd, Ebû Süleymân, Ahmed, İshak, Ebû Sevr, Ebû Ubeyd, Ebû Süleymân, Muhammed İbn-i Cerîr-i Taberî, ehl-i zâhir, hadîsteki teferruk ile murâd, bedenen teferruktur; bâyi' ile müşteri biribirinden ayrılıncaya kadar bey' tamâm olmaz, demişler ve bir hıyâr-ı meclis kabûl etmişlerdir.

Ulemâ arasındaki ihtilâfa dâir verdiğimiz şu îzâhatten hulâsa şudur ki: ashâbımız eimme-i Hanefiyeye göre: akid, îcâb ve kabûl ile tamâm olur; mebî', müşterinin mülküne intikāl eder. Âkidlerden birisi için hıyâr-ı meclisi kabûl etmek, öbir tarafın hakkını ibtâli müstelzim olur. Halbuki Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: (لا ضرر ولا ضرار فى الاسلام) kavl-i şerîfi mûcibince müslümanlıkta zararlanmak ve zarar vermek memnû'dur.

971. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا نُرْزَقُ تَمْرَ الْجَمْعِ وَ هُوَ الْخِلْطُ مِنَ التَّمْرِ وَ كُنَّا نَبِيعُ صَاعَيْنِ بِصَاعٍ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَا صَاعَيْنِ بِصَاعٍ وَ لَا دِرْهَمَيْنِ بِدِرْهَمٍ .

Tercemesi

Ebû Saîd *radiya'llāhu anh*'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Biz (mücâhidler) e, (Beytü'l-mâlin) her çeşid karışık hurma yığınından rızık (, tayın) verilirdi. Biz de onun iki sâını bir

sâ' hurmaya satardık. Bunun üzerine Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bize :

— İki sâ' hurmayı bir sâ'a, iki dirhemi de bir dirheme satmayınız! buyurdu.

İZÂHI

Bu hadîsi Müslim, Nesâî, İbn-i Mâce de tahrîc etmişler. Beytü'l-mâl'in sadakadan toplanmış hurması tabiî karışık olurdu. İçinde iyisi, engini, olmuşu, olmamışı bulunurdu. Bunun iki sâını, bir sâ' iyi hurma ile mübâyea ve mübâdele ederlerdi. Sonra Resûl-i Ekrem Efendimiz, böyle fazla ile mübâdeleyi men' etmiştir. Hurma bir cins olup bunun iyisini, fenâsını ayırd etmeği muvâfık bulmuyordu. Hurma böyle olduğu gibi sâir erzak ve hubûbâtın da bir cinsten olduğu halde ziyâdesiyle bey'-ü tebdîli câiz değildir, menhîdir. Buğdayla arpa gibi iki cins olanın birini diğeriyle mübâyaa ve mübâdelede tefâzul câizdir. İki dirhem gümüşü bir dirhemle mübâdele de menhîdir, îzâhı yakında gelecektir.

972. عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ اشْتَرَى عَبْدًا حَجَّامًا فَأَمَرَ بِمَحَاجِمِهِ فَكُسِرَتْ وَ قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ وَ ثَمَنِ الدَّمِ وَ نَهَى عَنِ الْوَاشِمَةِ وَ الْمَوْشُومَةِ وَ آكِلِ الرِّبَا وَ مُوكِلِهِ وَ لَعَنَ الْمُصَوِّرَ.

TERCEMESİ

Ebû Cühayfe *radiya'llāhu anh*'ten oğlu Avf'in rivâyetine göre, müşârün-ileyh demiştir ki[1] :

[1] Hadîsin sevkındeki ma'lûmâtı göstermek için, *Buhârî* metninden terceme ettik.

(Babam) Ebû Cühayfe Haccam[1] bir köle satın almıştı. Sonra Ebû Cühayfe bu köleye emretti de bu hacamat âletleri kırıldı. Ben babamdan :

— Bunları niçin kırdırdınız? diye sordum. O da şöyle cevab verdi :

— Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* : kelb bedelinden, hacamat ücretinden nehyetti; yine Resûlullâh döğünlemekten ve döğünlenmekten; ribâ (malı) yemekten ve yedirmekten de nehy buyurdu. Musavvire de hayırdan uzak olsun diye bed-düâ eyledi.

Î Z Â H I

Bu Ebû Cuhayfe hadîsi İmâm-ı Buhârî'nin ifrâdı cümlesindendir. Hadîsteki menâhî şöyle îzâh ediliyor:

Evvelâ : semen-i kelbin hükmünde ulemânın ihtilâfı vardır: Hasen-i Basrî, Rebîa, Hammâd İbn-i Süleymân, Evzâî, Şâfiî, Ahmed, Dâvud-ı Zâhirî, bir rivâyette İmam Mâlik'e göre kelb satışından alınan para haramdır. Ebû Hüreyre semen-i kelb mekruhtur, demiş, fakat husûsî olarak av köpeğini istisnâ etmiştir.

Atâ' İbn-i Ebî Rebâh, İbrâhîm-i Nehâî, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsüf, Muhammed, bâzı Mâlikîlere göre, kendisiyle intifâ edilen köpeklerin bey'i câizdir; semeni mübahtır. İmam Ebû Hanîfe yalnız kelb-i akûrun bey'ini tecvîz etmemiş, semeni mübah değildir, demiş. *Bedâyi*'de: "*Yırtıcı behâyimden hınzirden başka kelb, pars, aslan, kaplan, kurt, ayı, kedi ve emsâli zî-nâb olan hayvanların bey'i ashâbımız eimme-i Hanefiyeye göre câizdir, İmam Şâfiî'ye göre câiz değildir*" deniliyor. Sonra Hanefîlere göre muallem kelb ile gayri muallem kelb arasında fark da yoktur. Her iki nev'in de bey'i câizdir. İmam Ebû Yûsüf'e göre de yalnız saldıran kelb-i akûrun bey'i câiz değildir. Görüyoruz ki, Hanefîlerin semen-i kelb hakkındaki ictihadları, Ebû Cühayfe hadîsine tamâmiyle mugâyirdir. Buna da Tahâvî şöyle cevab veriyor:

---

[1] Hacamat eden ve kan alan kimseye Haccam denir. Hacamat âletine de Mihcem denilir. Cem'i Mehâcimdir.

Gerek bu ve gerek emsâli nehye dâir hadîslerin hepsi kelbin katli lâzım, imsâk ve isti'mâli gayr-i câiz olduğu bir zamanda vârid olmuştur. Bu devirdeki şu vaziyete göre şübhesiz kelbin semeni de harâm idi. Sonra av avlamak (koyun sürülerini muhâfaza etmek gibi birtakım husûsatta isti'mâl edilerek kelblerle intifâ ve bunlardan istifâde mübah kılınmış, kelblerin katli nehyedilmiştir. Binâenaleyh kelbin bey'ine ve semeninin tenâvülüne dâir olan nehy, mensuhtur.

SÂNİYÂ : semen-i dem ki hacamat ücretidir. Bu nehiy de ekser-i ulemâya göre, tenzîhe mahmûldür. Çünkü Resûl-i Ekrem hacamat olmuş ve haccâmın ücretini de vermiştir. Bu cihetle bir çok ulemâdan da bu ücretin, sâir sınâat sâhiblerinin ücretleri gibi bilâkerâhe câiz olduğu nakledilmiştir.

SÂLİSÂ: vâşime ve mevşûmeden nehiy ki, biz onu döğünlemek, döğünlenmek diye terceme ettik. Bu eserimizin bir cildinde ve bir bahsinde îzâh ettiğimiz vechile bu döğün, vücûdün el, kol gibi bâzı uzvunu iğneliyerek müteessir ettikten sonra üzerine çivit ekip gök bir şekil verilmesidir. Arablar arasında câhiliyet devrindenberi hâlâ devam eden bir âdettir. Hiristiyanların Kudüs hacıları da kollarına döğün vururlar. Vaktiyle Yeniçeriler arasında da şâyi' imiş.

İslâm dîni, fitrata ehemmiyet veren bir din olduğundan ahsen-i takvîm üzere yaratılan insanın fıtrat-ı asliyesini tağyîr eden bu döğün âdetinden insanları nehyetmiştir. Bu âdet en ziyâde Arab kadınları arasında şâyi'dir. Pek çok zevâtın İbn-i Ömer'den rivâyet ettiği: (لعن الله الواشمات والمستوشمات والمتنمصات مبتغيات الحسن مغيرات خلق الله) hadîsinde döğün yaptıran ve yapan kadınlar, fıtratın bahşettiği hüsn-i zâtîye isyân, Allāh'ın yarattığı ahsen-i takvîmi tağyîr ettikleri için lâ'nete müstehak oldukları bildirilmiştir.

RÂBİÂ: musavvirîne lâ'ndir. Bunu yakında îzâh edeceğiz. Hadîsin zâhirine nazaran bu zemm ve nehiy umûmî ise de tahfîf olunup kendisinde ruh ve hayat bulunmayan mevcûdat istisnâ edilmiştir. Ağaç ve manâzır resimleri gibi.

HÂMİSÂ : Tefecilik yapmaktan, fâiz parası yemekten ve yedirmekten nehiydir ki, bu Ebû Cühayfe hadîsinin asıl sebeb-i sevki de budur. Bu bâbta Buhârî'nin zikrettiği rivâ âyetlerini ve bâzı haberleri bervech-i âtî terceme ve naklediyoruz:

1) Âl-i İmrân Sûresinin 130 uncu âyetinde meâlen şöyle buyurulmuştur: [*Ey îmân edenler!* (Aslın) *bir mislini öbir misline katlayarak*

fâiz (almayınız ve) *yemeyiniz!. Allah'tan da korkun, tâ ki felâh bulasınız*] [1]. Câhiliyet devrinde bir deynin vâdesi geldiğinde borçlu borcunu vermezse müddete bir misli ziyâde ettikleri gibi malı da bir misli artırırlardı. İkinci vâdenin hulûlünde de bir misli artırılarak ufak bir borç az zaman sonra korkunç bir yekûna bâliğ olurdu. Âyet-i kerîmede ocaklar söndüren bu çirkin muâmeleden men' ediliyor.

Buhârî bu âyet-i kerîmeden sonra *Sahîh*'inde Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: (*Muhakkak ki, insanlara bir zaman gelecek, o vakit kişi eline geçirdiği malı halâldan mı, yoksa haramdan mı? kazandığını düşünmeyecektir*) buyurduğunu rivâyet etmiştir ki, bu hadîsin terceme ve îzâhı yakında (962) numarada geçmiştir.

2) Bundan sonra Buhârî ribânın âkiline de, şâhidine de, kâtibine de vebâl terettüb ettiğine dâir bir bâb açarak Sûre-i Bakare'nin meâli bervech-i âtî (275) inci âyet-i kerîmesini zikrediyor: [*Ribâ yiyen* (ve alan) *o tefeciler* (yok mu? bunlar mezarlarından) *kalkamazlar, ancak şeytan çarpmış masru'lar gibi cünûn ile müsâb olarak kalkarlar. Bu ağır cezâ onların: bey', ribâ gibi* (halâl) *dır, demelerindendir. Halbuki Allah bey'i halâl, ribâyı haram kılmıştır. Kim ki, Rabbi tarafından kendisine* (fâizden nehyeden) *bir öğüd gelir de vaz geçerse artık geçmişi ona, hükmü de Allāh'a âidtir. Her kim de döner* (ek ribâyı tahlil eder, yeniden fâiz alır) *sa, bunlar da ashâb-ı nârdırlar; hep orada kalırlar*] [2].

Bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde Ebû Hayyân da: ribâ yiyenler kıyâmet gününde dünyâdaki deliler gibi cinnet arzetmelerinden bilinecektir, demiştir. Mâverdî: Ribânın hurmetinde ve kebâirden olduğunda müslümanların icmâı vardır, diyor. Bâzı ulemâ da ribânın her şerîatte haram olduğunu bildirmişlerdir.

Bu âyet-i kerîmenin bâbında Buhârî, Hazret-i Âişe'nin, (*Sûre-i Bakare'nin âhirindeki ribâ âyetleri nâzil olunca Resûl-i Ekrem bu âyetleri Mescid-i Saâdet'te Ashâb'a okuyup tebliğ buyurduktan sonra da şarab*

---

1 يا ايها الذين آمنوا لا تأكلوا الربوا اضعافا مضاعفة و اتقوا الله لعلكم تفلحون [سورة آل عمران]

2 الذين يأكلون الربوا لا يقومون الا كما يقوم الذى يتخبطه الشيطان من المس، ذلك بانهم قالوا: انما البيع مثل الربوا، و احل الله البيع و حرم الربوا، فن جاءه موعظة من ربه فانتهى فله ما سلف و امره الى الله و من عاد فاولئك اصحاب النار، هم فيها خالدون [سورة البقرة]

ticâretini haram kıldı) [1]. sûretinde bir hadîsini rivâyet ediyor ki, bu Sûre-i şerîfenin (278) inci âyetinden (281) inci âyetine kadar devâm eden meâl-i şerîfleri bervech-i âtî beş âyet-i kerîme de bu cümledendir. Bunları da Buhârî müstakil bir bâbına unvan ittihâz etmiştir.

[*Ey îmân eden kimseler! Eğer siz* (hakîkî) *mü'min iseniz, Allah'tan korkunuz da ribâ hisâbından* (medyûn zimmetinde) *kalan mikdârı* (ona) *bırakınız!. Şâyed böyle yapmaz* (da tefecilikte devâm eder) *seniz size, Allah ve Peygamber'i tarafından mutlak bir harb açılacağını iyi biliniz!. Eğer* (ribâya) *tevbe eder* (de vaz geçer) *seniz re'sü'l-mâllarınız sizin hakkınızdır.* (Fakat) *ne* (ziyâde alıp) *zulmediniz, ne de* (eksik alıp) *mağdur olunuz!. Eğer borçlu zarûret sâhibi ise, bu halda bir genişlik* (zamân) *ına intizâr* (gerek) *tir. Bilseniz* (düşkünlere borçlarını) *tasadduk etmeniz sizin için daha hayırlıdır.* (Ey mü'minler!) *Öyle bir günden, hazer ediniz ki, o gün sizin yönünüz çevrilir de Allâh* (ü Zü'l-Celâl) *e getirilirsiniz. Sonra herkesin* (hayr ü şer) *kazancı orada ödenir de kimseye hiç zulmedilmez*] [2].

Bu âyetlerde en büyük tahzîr, fâizcilere Allah ile Peygamber tarafından i'lân-ı harb edileceğine dâir olan cümledir. Saîd İbn-i Cübeyr Hazretleri; "*Bu tefecilere ve aldıkları fâiz paralarına işâret edilerek kıyâmet gününde: haydi şu harb silâhını alınız!*" denileceğini söyler ve (فان لم تفعلوا فأذنوا بحرب من الله و رسوله) kavl-i şerîfini okurmuş ki, hakîkaten hukûk-ı ibâd ile oynayan bu ashâb-ı ribâya karşı en büyük bir istihzâdır:

Bu âyet-i kerîmeden birisinde işâret buyurulan te'cîl veya afv-i deynin fazîletini de Taberânî'nin Ebû Ümâme- Es'ad İbn-i Zürâre *radiya'llāhu anh*'den şu mealdeki bir rivâyeti tebâruz ettirmektedir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem: (Kim ki sâye-i ilâhîden başka gölgelenecek bir yer bulunmadığı kıyâmet gününde Cenâb-ı Hakk'ın arş-ı inâyeti altında sâyebân olarak mesrûr olmak isterse, o kimse ya sıkıntı*

---

[1] عن عائشة رضى الله عنها قالت: لما نزل آخر سورة البقرة قرأهن النبى صلى الله عليه وسلم عليهم فى المسجد ثم حرم التجارة فى الخمر [رواه البخارى]

[2] يا ايها الذين آمنوا اتقوا الله و ذروا ما بقى من الربوا ان كنتم مؤمنين ● فان لم تفعلوا فأذنوا بحرب من الله و رسوله، و ان تبتم فلكم رؤس اموالكم لا تظلمون و لا تظلمون ● و ان كان ذو عسرة فنظرة الى ميسرة، و ان تصدقوا خير لكم ان كنتم تعلمون ● و اتقوا يوما ترجعون فيه الى الله ثم توفى كل نفس ما كسبت و هم لا يظلمون [سورة البقره] .

içindeki bir borçlunun borcunu geniş bir zamâna te'cîl etsin, yâhud da bu bâr-i musîbeti zavallının boynundan kaldırıp atsın!) buyurmuştur [1].

Bu mevzûda Ahmed İbn-i Hanbel'in Süleymân İbn-i Büreyde'den bir rivâyetini de terceme etmeden geçemiyeceğiz. Büreyde *radiya'llāhu anh* [2] demiştir ki: bir kere Resûlullāh *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem*'in:

— Kim ki, fakr ü ıztırâb içindeki bir borçlunun borcunu sia-i hâline kadar te'cîl ederse, o kimseye eyyâm-ı müecceleden her gün için borç mikdârı sadaka sevâbı vardır, buyurduğunu işittim. Sonra bir kere de Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in:

— Kim ki, fakr ü ıztırâb içindeki bir borçlunun borcunu sia-i hâline kadar te'cîl ederse, o kimseye bu eyyâm-ı müecceleden her gün için borcun iki misli sadaka sevâb-ı verilir, buyurduğunu işittim. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem'e:

— Yâ Resûla'llāh! Fakir bir borçlunun borcuna verilen vâdenin her günü için bir kere borcun bir misli, bir kere de borcun iki misli sevab verilir, buyurduğunuzu işittim. (Bu iki kelâmınızın vechi nedir?) dedim. Resûlullāh cevâben:

— Her gün borcun bir misli sadaka sevâbı verilmesi, borcun vâdesi hulûl etmezden evvelki günlere âidtir. Borcun vâdesi hulûl edip de alacaklının onu te'cîl ettiği günler için de borcun iki misli sevab verilir, buyurdu [3].

---

[1] عن ابى امامة اسعد بن زرارة قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم من سره ان يظله الله فى ظله يوم لا ظل الا ظله فلييسر على معسر او ليضع عنه [رواه الطبرانى]

[2] Büreyde İbn-i Husayb Mervezî'dir. Horasan'ın merkezi olan Merv'de neş'et eden Ashab'tandır. Müslüman olduktan sonra ibtidâ Medîne, sonra Basra'da ikāmet edip sonra Merv'e gitmiş ve orada 62 veya 63 târihinde vefât etmiştir. Horasan hıtta-i vesîasında en son vefât eden Sahâbî Büreyde'dir. Kendisinden 146 hadîs rivâyet edilmiştir. Bunlardan birisini Buhârî ile Müslim müttefikan rivâyet etmişlerdir. İki hadîsi ile Buhârî, on bir hadîsi ile de Müslim infirâd etmişlerdir. Oğlu Süleymân'ın kendisinden rivâyeti vardır. Ve o cümleden birisi de bu hadîstir. Her nasılsa Hâkim: Süleyman'ın, babası Büreyde'den rivâyeti duyulmamıştır, demek gafletinde bulunmuştur. Halbuki Buhârî'nin bir kaç bâbında babasından rivâyeti vardır. Hazret-i Âişe'den de rivâyet etmiştir. Kendisinden de Alkame İbn-i Mersed rivâyet etmiştir. [*Hulâsa* : 40 ve 127].

[3] عن سليمان بن بريدة عن ابيه قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه و سلم يقول من انظر معسراً فله بكل يوم مثله صدقة. ثم سمعت يقول : من انظر معسرا فله بكل يوم مثلاه صدقة،

Gerek bu bâbta, gerek ribâ âyetlerinin diğer aksam ve ahkâmını îzâh sadedinde şeref-vârid olan ahâdîs-i şerîfe pek çoktur. Eserimizin hacmi onları nakle müsâid değildir.

RESÛL-İ EKREM'E EN SON NÂZİL OLAN ÂYET-İ KERÎME: Buhârî, âyet-i ribâdan sonra İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'nın: Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e en son inzal buyurulan âyet, âyet-i Ribâdır, dediğini ta'lîkan rivâyet ediyor ki, Buhârî bu ta'lîkını Tefsir bahsinde de müsneden rivâyet etmiştir. Dâvudî de yine İbn-i Abbâs'tan en son nâzil olan âyet-i kerîmenin[1] (واتقوا يوما ترجعون فيه الى الله) âyet-i kerîmesi olduğunu rivâyet etmiştir. Bu âyet-i kerîme Haccetü'l-Vedâ'da inmiştir ki, iki rivâyet arasında tezad yoktur. Bu âyetle ribâ âyetlerinin hepsi toptan nâzil olmuştur. Berâ' *radiya'llāhu anh*'den de en son nâzil olan âyet-i kerîme (يستفتونك قل الله يفتيكم فى الكلالة)[2] nazm-ı şerîfi olduğu rivâyet edilmiştir. Übey İbn-i Kâ'b *radiya'llāhu anh*'den gelen bir habere göre de son nâzil olan (لقد جاءكم رسول من انفسكم)[3] âyet-i kerîmesidir. Bâzılarına göre (واتقوا يوما ترجعون فيه الى الله) âyeti Haccetü'l-Vedâ'da yevm-i Nahirde Minâ'da nâzil olmuştur. Sevrî de İbn-i Abbas'tan en son nâzil olan âyet (واتقوا يوما ...) kavl-i şerîfidir. Bu âyetin nüzûlü ile irtihâl-i Nebî *aleyhi's-selâm* arasında otuz bir gün vardır, dediğini rivâyet etmiştir. Mukâtil de bu âyetin nüzûlünden yedi gece sonra Resûl-i Ekrem vefât etti, demiştir.

* * *

973. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ الْحَلِفُ مُنْفِقَةٌ لِلسِّلْعَةِ مُمْحِقَةٌ لِلْبَرَكَةِ .

قلت سمعتك يا رسول الله ! تقول من انظر معسرا فله بكل يوم مثله صدقة. ثم سمعتك تقول: من انظر معسراً فله بكل يوم مثلاه صدقة. قال : له بكل يوم مثله صدقة قبل ان يحل الدين. فاذا حل الدين فأنظره فله بكل يوم مثلاه صدقة [رواه احمد فى سننه].

[1] Sûre; 2 (Bakare), âyet: 281.
[2] Sûre: 4 (Nisâ'), âyet: 176.
[3] Sûre: 9 (Tevbe), âyet: 128.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'ten, Resûlullâh *salla'l-lâhu aleyhi ve sellem* :

Yemin, malın medâr-ı revâcıdır (zan olunur). Hakîkatte malın medâr-ı zevâlidir, der idi; bunu (kulağımla) işittim, dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Bu hadîs Sûre-i Bakare'nin [*Allah ribâyı imhâ eder de sadakaları nemâlandırır. Hem Allah* (ribâ halâldır, diyen) *koyu kâfirleri, çok günâhkâr olanları hoşlanmaz* [1]] meâlindeki (276) ıncı âyetinin en vecîz ve en belîğ bir tefsîridir. Âyet-i kerîmede ribâ muâmelesiyle zâhiren çoğalıyor zannedilen malın hakîkatte azala azala mahve mahkûm olduğu, yine zâhirde verilen sadakalarla maddeten azalıyor farz edilen malın da hakîkatte çoğaldığı bildiriliyor. Abdü'r-Rezzâk'ın Ma'mer'den bir rivâyeti, bu hakîkati daha müsbet bir sûrette îzâh etmektedir. Ma'mer *rahimehu'llâh*, biz: (*Fâizcinin kazancı üzerinden kırk sene geçmez muhakkak mahvolur*) buyurulduğunu işittik, demiştir. Her tefecinin uğraması mev'ûd olan bu cezâ ve ukûbet, hepimizin emsâlini pek çok gördüğümüz şüûnât-i kevniyyedendir.

HULÂSA : Buraya kadar ribâ âyetlerini ve bu hususta vârid olan tahzîrât-ı şedîdeyi hâvî bâzı âsâr-ı şerîfe ile birlikte mutâlâa etmiş bulunuyoruz. Şimdi bir de ribânın mâhiyetini ve câhiliyet devrindeki vaziyeti ile İslâmiyet'in ne gibi âlî ve içtimâî gāyelerle bu muâmele-i mâliyeyi ortadan kaldırmak gāyesinde olduğunu göreceğiz:

RİBÂ NEDİR? Ribâ, lügatcn bir şey nemâlanıp artmak mânâsınadır. Sonra fâiz denilen ziyâde-i mahsûsaya denilmiştir. Şerîat örfünde ribâ, âkıdeynden birisine meşrut ve ivazdan hâlî olan ziyâdedir. [*Ta'rîfât-ı Seyyid*]. Cinsi, mikdârı bir olan iki şey yekdiğeriyle mübâdele edildiğinde bir taraf için kabûl edilen ziyâde-i mala ribâ denir. Binâenaleyh birisine karzan verilen yüz kuruşa, vâdesinde yüz kuruş alınırsa, bunda ribâ yoktur. Bu bir Bey'-i sarftır, yüz kuruşu yüz kuruşla mübâdeleden ibârettir. Paranın cinsi, mikdârı mütekābil

---

[1] يمحق الله الربوا و يربى الصدقات و الله لا يحب كل كفار اثيم [سورة البقره]

bulunduğundan meşrû'dur. Yüz kuruş yerine yüz on kuruş verilirse, şerîat örfünde bu on kuruş, bedelsiz verilmiş bir ziyâde olduğundan, ribâdır.

Hulâsa ribâ: mukrize, alınan mikdardan ziyâdesiyle iâdesi meşrut olan karzdır.

CÂHİLİYET DEVRİNDE RİBÂ : Zuhûr-ı İslâm'dan evvel Arab rüesâsının yegâne tarîk-ı maîşeti fâizcilik idi. Kureyş eşrâfının her biri birer bankerdi. Her birisinin kendisine hâs şerâit-i ikrâzı vardı. Esas i'tibâriyle ikrâz edilen bir paraya az, çok bir fâiz konurdu. Vâdesi hulûl ettiğinde verilmeyen bir borcun kimi yalnız re'sü'l-mâline yeni bir fâiz ziyâde ederek basit bir ziyâde ile iktifâ ederdi. Kimi re'sü'l-mâle eski fâizi zam ederek ikisi mecmûunu yeni bir fâize esas ittihaz ederdi ki, bu ez'âf-ı muzâaf hisâba şimdi fâiz-i mürekkeb denir. Her hangi sûretle olursa olsun, bu Kureyş tefecilerine yakalanan ashâb-ı ihtiyâcın bunların yed-i ihtikârından yakalarını kurtarabilmeleri müstesnâ bir tesâdüfe bağlı idi. Bu cihetle borçlunun borcu seneden seneye artar, az zaman zarfında re'sü'l-mâlin bir ve ekseriyetle bir kaç misline bâliğ olurdu. Bu sûretle borç verilemiyecek bir hâle gelince husûmetler, nizâ'lar başlardı. Câhiliyet devrinin târihi, ribânın tevlîd ettiği muhârebelerle doludur.

RİBÂ İKİ NEVİ'DİR: HAKÎKÎ RİBÂ, MÜLHAK RİBÂ. Hakikî ribâ, îzâh ettiğimiz karz şeklidir. Arabların câhiliyet devrinde me'lûf bulundukları ribâ, hep vâdeye muallâk karz sûretiyle tahakkuk ettirilen ziyâde şekli idi. Ve yukarıda ribâ âyetlerinin sebeb-i nüzûlü bu nevi' düyûnatta tahakkuk ettirilen ribâ hakkındadır. Alınan ziyâde-i mal az olsun, çok olsun hepsi de men' edilmiştir.

RİBÂNIN İKİNCİ NEV'İ RİBE'L-FADIL DENİLEN ZİYÂDEDİR; hakîkî ribâya mülhaktır. Ribânın bu nev'i, Büyû' bahsinin sonunda tercemesi gelecek bir hayli ahâdîs-i şerîfenin îzâhında görüleceği üzere eşyâ-i sitte ki altın, gümüş, buğday, arpa, hurma, tuzdur. Bu eşyâda mübâdele "yeden bi-yed" peşin verilip alınmak, hem de misli misline müsâvî olmak meşrut olduğundan veresiye olmak üzere tahakkuk ettirilen ziyâde, hakîkî ribâya mülhaktır; ribânın bu nevi' ziyâdeye şümûlü müttefekun-aleyhtir. Bu hadîslerde ribânın altın ve gümüşten başka daha dört nevi' eşyâda tahakkuku zikredilmiştir ki, bunlar lügaten ve câhiliyet örfüne göre ribâdan ma'dûd olmamakla berâber taglîzan ve hakîkî ribâya teşbîhan bu nevi' fadil ve ziyâdeye de ribâ

denilmiştir. Hattâ lisân-ı şerîatte ribânın bu mânâda isti'mâli daha ziyâde şâyi' olarak bu mânâca ribâ da bir hakîkat-i şer'iye olmuştur[1].

Her mü'min için ribâ husûsi münâsebât-i iktisâdiyede basîretle karşılanacak bir muâmeledir. Hazret-i Ömer: "*Ribânın câhiliyet devrinde cârî olmayan fakat bu gün bizim bir çok muâmelâtımızda âşikâr olarak görülen birtakım eşkâli vardır ki, hayvanda Selem de bu nevi'lerden birisidir*" demiştir ki, bundan ribânın hafî ve dikkate şâyân olanları da bulunduğu anlaşılıyor. Ribâ hakkındaki bu şübhelerin sebebini de yine Ömer *radiya'llâhu anh* şöyle bildiriyor: "*Ribâ âyeti, Kur'an'da nâzil olan son âyetlerdendir. Nebî sallaʼllâhu aleyhi ve sellem ribânın bir çok cihetlerini bize bildirmeden irtihâl etti. Binâenaleyh siz ma'lûm olan ribâyı terk ettiğiniz gibi ribâ şâibesi olan umûru da bırakınız!*" demiştir[2]. Tercemesi (959) numara ile geçen Nu'mân İbn-i Beşîr hadîsinde: halâl bellidir, haram da bellidir. Fakat bu ikisi arasında hilli ve hürmeti herkesce ma'lûm olmayan, halâle de, harâma da benzeyen birtakım şübheli umur vardır. Bunlardan ictinâbın mukteza-yi takvâ olduğu bildirilmişti. Birtakım ribâ da bu umûr-ı müştebihe cümlesindendir; ihtirâz edilmesi vâcibtir. (*Şübhe-i ribâ, ribâdır*) cümlesi bu haberlerden mülhem bir kâide fıkhiyedir.

En-nihâye fukahâ: Haram olan ribâ hadîste bildirilen a'yân-ı sitteye münhasır olmadığını belki bu nevi' eşyânın da a'yân-ı sitteye mülhak olduğunu kemâl-i fetânetle anlayarak: (*şübhe-i ribâ, ribâdır*) düstûr-ı fıkhîsini bu haberlerden mülhem olarak vaz' etmişlerdir[3].

Rİbânın illetİ hakkında ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Eimme-i Hanefiye eşyâ-i sitte hakkında aşağıda tercemeleri gelecek ahâdîs-i şerîfeden istinbât ederek gerek nukûd ve gerek sâir emvalde ribânın illeti ikidir: Cins, Mikdar. Bu iki şey Hanefîlerce ribânın mikyâsıdır. Mâlikîler, nakidde semeniyyet, diğer dördünde de vakt-i hâcet için azık olarak iddihar ve muhâfazadır, demişler ve Fâkiheye kasîm kılmışlardır. Şâfiîler de nukuddan başkalarında cins ile berâber ekle i'tibâr etmişlerdir.

Rİbânın men'İ: Ribâcılık Arabın, husûsiyle yüksek tabakanın müstefîd oldukları yegâne bir kazanç yolu idi. Bir hamlede bunu

[1] *Hüccetu'llâhi'l-Bâliğa* : (C. 2, S. 80).
[2] *Ahkâmü'l-Kur'ân li'l-Cessâs* : C. 1, S. 464.
[3] *Hüccetu'llâhi'l-Bâliğa* : C. 2, S. 80.

kaldırmak muvâfik değildi. Bu cihetle ribânın men'i ve ribâ âyetlerinin şeref-i nüzûlü te'hir buyurulmuştu; Feth-i Mekke veya Haccetü'l-Vedâ senesi nâzil olmuş ve Haccetü'l-Vedâ'da tatbik buyurulmuştur. Resûl-i Ekrem Efendimiz hitâbet-i Arabiye târihinin ve cihan inkılâb târihinin şâheseri olan Haccetü'l-Vedâ'daki bir hutbesinde kâmilen câhiliyet âdetlerine hücûm etmişti. Fâiz hakkında da: (*Fâiz mülgâdır. Lâkin borcunuzun aslını vermek vâcibtir. Ne zulm ediniz, ne de mazlûm ve mağdûr olunuz. Allāh'ın emriyle fâizcilik artık yasaktır. Câhiliyyetten kalma bu çirkin âdetin her türlüsünü işte ayaklarımın altında çiğneyorum. İlk kaldırdığım fâiz de Abdülmuttalib oğlu Abbâs'ın fâizidir*[1].)

Yüz binlere bâliğ olan muazzam bir halk kütlesi[2] karşısında îrâd olunan bu hutbede cehl ile, zulm ile, kararan fâizcilik gibi nice câhiliyyet müesseseleri Arafat meydanında müthiş tarrakalarla birer birer yıkılıyor, ve yerine nûrânî bir istikbal ufku açılıyordu. Resûl-i Ekrem her yasağı, herkesten önce de kendi akribâsı hakkında tatbik ediyordu.

RİBÂNIN SEBEB-İ MEN' Ü TAHRÎMİ :

1) Ribânın medlûl-i lügavî ve şer'îsini îzâh ederken demişti ki, ribâda âkidlerden birisinin lehine meşrut olmak üzre ivazsız ziyâde vardır. Bu ise öbir tarafın aleyhinedir; gadri mûcibtir. Gerçi bey'de de kâr denilen bir ziyâde vardır. Fakat bu kâr bir akdin mahsûlü değildir. Belki bir taraftan almak, öbir tarafa satmak sûretiyle iki akdin mahsûl-i mesâîsidir; ivazsız değildir.

2) Ribâ mazınne-i münâkaşadır; tesânüd-i içtimâîyi muhildir. Hiç bir fâize tâbi' borçlu yoktur ki, gönül hoşluğiyle borcunu getirip, Allah râzı olsun diyerek versin. Fakr ü ihtiyâcın tazyîkıyle kerhan alınan fâizli bir borcun minnet-i şükranla verilmeyeceği pek tabiîdir. Borcun te'diyesi hâlinde iki mü'min, iki vatandaş arasındaki soğuk vaziyet budur. Borç ödenmediği sûrette ise vaziyet daha müşküldür. Bir milletin ferdleri arasında bu ribâcılığın teammüm ve intişârı, bu sûretle tesânüd-i içtimâîyi ihlâl eder.

---

[1] *Zâdü'l-Meâd* ve *Mevâhib-i Ledünniyye*.

[2] Hazret-i Câbir bu mahşerî kalabalığı tasvîr için : (*Etrafıma bakınca kendimi bir insan meşceri karşısında buldum*) demiştir.

3) Ribâcılıkla malı nemâlandırma âdeti usûl-i mekâsib olan ticâreti, sınâati, zirâati terke vesîle olur. Bu da memleketin za'f-ı iktisâdîsini tevlîd eder.

4) Ribâcılık, ferdlerde fazîlet hissini öldürür; teâvün-i içtimâîyi felce uğratır. Gāye-i maîşeti fukarâ ve ashâb-ı ihtiyâcı şebeke-i ihtikârına düşürmek ve müktesebât-i hayâtiyelerini ağlata ağlata ellerinden alıp güle güle yemekten ibâret olan bir katı kalbte fazîlet ve içtimâî teâvün duygusu aramak, şeytandan îmân ümîdine düşmek kadar uzaktır. İctimâî bir hey'ette teâvün ve tesânüd hissinin za'fa uğraması sirkat, dolandırıcılık, yankesicilik gibi fenâlıklara kapı açar; ibâhiyecilik hissi tevlîd eder; ve git gide fevzâ-yi ictimâîye müncer olur.

Bunlardan başka daha birtakım sebeblerden dolayı vesîle-i fesad olan bu ribâ kapısının kapanması vâcib olmuştur.

RİBÂNIN MEN' Ü TAHRÎMİ BİR TEKÂMÜL-İ İKTİSÂDÎ VE İCTİMÂÎDİR : Ribânın hurmeti Haccetü'l-Vedâ'da mevki-i mer'iyete konulduğunu ve Resûl-i Ekrem'in Arafat'ta îrâd buyurduğu meşhur hutbesinde: (*Artık ribâ, emr-i İlâhî ile yasaktır*) buyurduğunu biraz evvel görmüştük. Vakt-i zevâli müteâkib başlayan ve ikindiye kadar devâm eden bu hutbeden sonra Resûl-i Ekrem, Haccetü'l-Vedâ bahsinde göreceğimiz vechile öğle ile ikindi namazlarını arka arkaya kılmışlardı. Namazı müteâkib "*Kasvâ*" nâmındaki devesine binerek mevkıfe gelmiş ve burada kıbleye karşı uzunca vakfe edip duâ buyurmuşlardı. İşte bu sırada idi ki, şu meâldeki âyet-i kerîme nâzil oldu: (*Bu gün sizin için dîninizi ikmâl ettim. Üzerinizdeki ni'metimi tamamladım. Ve size din olmak üzere İslâm'ı ihtiyâr ve intahâb ettim*[1]).

Bu âyet-i kerîmede İslâm dîninin artık devre-i kemâle erdiği, beşeriyetin maddî ve mânevî muhtâc olduğu bütün ahkâm-ı esâsiye tamamlandığı bildiriliyordu. Biraz evvel Resûl-i Ekrem'in hutbesinde dîn-i İslâm'ın zaferini ve şirkin ebedî hortladığını tebşîr ederek ribâ, kan da'vâsı, âile münâsebâtı, neseb, istilhak, gasb, zulüm, gazve gibi câhiliyetin bütün gayr-i insânî an'anelerini yıkıp yerlerine yenilerini koyması; müteâkıben bu âyetin nâzil olması vâzıhan gösterir ki, bu yenileri medeniyetin en mütekâmil birer hükümleri ve

---

[1] اليوم اكملت لكم دينكم و اتممت عليكم نعمتى و رضيت لكم الاسلام دينا
[سورة المائده : آية : ٣]

şekilleridir. Bu meyanda ribânın lâğvı da hiç şübhesiz bir kemâl-i iktisâdî ve ictimâî olur[1].

Bu gāye-i kemâle eren milletlerde erbâb-ı zarûretin ihtiyâcâtı karz-ı hasen dediğimiz ferdî ve içtimâî teâvün ve tenâsur sûretiyle te'mîn ediliyor, demektir. Herkes i'tirâf eder ki, fukarâsının ve zarûret sâhiblerinin ihtiyâcâtını karz-ı hasen sûretiyle telâfî eden bir hey'et-i ictimâiye, banker bir milletten elbette daha hayırlıdır, daha mes'udtur. Karz-ı hasen ve teâvün-i ictimâî, bir milletin devre-i kemâlinin alâmet-i fârikasıdır[2]. Bil'âkis ribânın şüyûu da geriliğin, hodkâmlığın vasf-ı mümeyyizidir. Bir milletin erbâb-ı yesârı fukarâsının, ashâb-ı ihtiyâcının kazancından te'mîn-i saâdet etmesini tervîc eden hiç bir nehc-i ictimâî yoktur. Dîn-i İslâm refâh-i ictimâîyi te'mîn için bir kısım teâvün-i ictimâîyi mecbûrî kılmıştır ki, zekâttır. Millî sermâyenin kırkta biri her sene muntazaman milletin fakirlerine, muhtaclarına ayrılırsa, az zaman zarfında bir devre-i refah ve saâdete doğru varılacağında hiç şübhe yoktur. Bir tarafta ribâyı men' eden dînimiz, fukarâ için zekât gibi karz-ı hasen gibi sadaka-i nevâfil gibi krediler açmıştır ki, en mütekâmil bir şekl-i ictimâîdir.

974. عَنْ خَبَّابٍ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كُنْتُ قَيْنًا فِى ٱلْجَاهِلِيَّةِ وَكَانَ لِى عَلَى ٱلْعَاصِ بْنِ وَائِلٍ دَيْنٌ فَأَتَيْتُهُ أَتَقَاضَاهُ فَقَالَ لَا أُعْطِيكَ حَتَّى تَكْفُرَ بِمُحَمَّدٍ فَقُلْتُ لَا أَكْفُرُ بِمُحَمَّدٍ حَتَّى

---

[1] Resûl-i Ekrem bu âyet-i kerîmeyi Kasvâ üzerinde halka kırâat ve tebliğ buyurduğunda Huccâc, dîn-i İslâm'ın devre-i kemâle erdiğinden izhâr-ı meserret ederken Hazret-i Ebû Bekr ağlayordu. Resûl-i Ekrem:

— Ne ağlayorsun? diye sormuştu. Hazret-i Ebû Bekr:

— Bir kemâli bir zevâl ta'kîb eder de ona ağlayorum, demişti. Resûl-i Ekrem de :

— Evet, doğru söylüyorsun, diye tasdik buyurmuştu. Filhakîka Resûl-i Ekrem bundan sonra seksen bir gün muammer olmuştu ki, bu müddet zarfında ne âyet-i halâl, ne de âyet-i haram nâzil olmamıştır.

[2] Sûre-i Bakare'nin (245) inci âyet-i kerîmesinde (من ذا الذى يقرض الله قرضا حسنا فيضاعفه له اضعافا كثيرة) buyurulmuştur ki, meâl-i şerîfi şöyledir : (*Ol sâhib-i yesâr ki, Allāh'a bir karz-ı hasen arz eder, muhakkak Allāh da ona bir çok az'âfını katlar da verir*).

يُمِيتَكَ ٱللَّهُ ثُمَّ تُبْعَثَ فَقَالَ دَعْنِى حَتَّى أَمُوتَ وَ أُبْعَثَ
فَسَأُوتَى مَالاً وَ وَلَداً فَأَقْضِيَكَ فَنَزَلَتْ أَفَرَأَيْتَ ٱلَّذِى كَفَرَ
بِآيَاتِنَا وَ قَالَ لَأُوتَيَنَّ مَالاً وَ وَلَداً أَطَّلَعَ ٱلْغَيْبَ أَمِ ٱتَّخَذَ
عِنْدَ ٱلرَّحْمٰنِ عَهْداً.

Tercemesi

— Habbâb (İbn-i Erett) *radiya'llāhu anh*'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Câhiliyet (devrin) de ben Kılınccı idim. Benim Âs İbn-i Vâil uhdesinde alacağım vardı da buna alacağımı tahsîle geldim. Bu herif bana :

— Sen Muhammed'e küfretmedikçe sana borcumu vermem, di (ye küfret) ti. Ben de :

— Muhammed (*salla'llāhu aleyhi ve sellem*) e Allāh senin canını alıp sonra ba's olunmadıkça ben küfretmem [1], diye karşıladım. Bu def'a da herif :

— (Öyle ise) ölüp, ba's olup (öbir âlemde) bana mal ve oğul, kız verilinceye kadar beni bırak da sana borcumu orada vereyim? di (ye istihzâ et) ti. Bunu müteâkib :

— (Habîbim!) Şu küfredip de : bana elbette (Cennet'te) mal, oğul, kız verilir, diyen herifi gördün a?. Bu (habis) (levh-i

[1] Âs İbn-i Vâil'e Habbâb'ın bu yolda cevab vermesi küfrü, Âs'ın mevtine ve ba'sine müteallik olup ta'lîk-ı küfür de küfr olduğundan bâzıları bu cevâbı müşkül addetmişlerdir. Fakat ba'sten sonra insanları îmâna icbâr eden âyât-i bâhire gözle görüleceğinden ba'de'l-ba's küfür mütesavver değildir. Binâenaleyh Habbâb'ın bu cevâbı : (*Ben Muhammed'e ebedî küfretmem*) demektir. Bu cihetle cevabta bir sakatlık görmek doğru değildir. Yakında îzâhımızda İbn-i Sa'd'in *Tabakāt*'-inde Habbâb'ın Kureyş sanâdîdine karşı verdiği cevâbında (Muhammed'i aslā inkâr etmem) diye izhâr-ı celâdet ettiği bildirilmesi de te'yîd etmektedir.

mahfûza bakıp) gaybe muttali' mi olmuş, yoksa Rahmân (olan Allāh) yanında bir ahd mı almıştır?. (Meâlindeki âyet-i kerîme) nâzil oldu.

İZÂHI

Bundan sonraki iki âyete [*Hayır! Biz onun dediğini muhakkak yaz* (mağı emr ede) *ceğiz. Ve kendisine* (küfrünün) *azâbından* (yüksek) *bir azâb ziyâde edeceğiz. Ve onun* (dünyâda) *sayıp döktüğü malını, çoluğunu çocuğunu elinden alacağız da* (kıyâmet gününde) *o, bizi* (m dîvânımız) *a tek başına gelecek*] buyuruluyor[1].

İbn-i Kelbî'nin bir çok ulemâ-i seleften nakline göre hadîste mevzûu-bahs edilen bu Âs İbn-i Vâil, câhiliyet devrinde sayılı zındıklardan idi. Ukbe İbn-i Ebî Muayt, Velîd İbn-i Muğîre, Übey İbn-i Halef de kendisinin şerîk-i mesâvîsi olarak ma'rûf idiler.

Vâhidî'nin Mukātil'den rivâyetinde daha fazla îzâhat vardır. Bu rivâyete göre, Habbâb *radiya'llāhu anh* Kılınccı imiş; Âs İbn-i Vâil'e kadın ziynetine âid bâzı şeyler yapmıştı. Para istemeğe vardığında bu habîs:

— Zannedersem siz, Cennet'te altın, gümüş, ipekli ziynet eşyâsiyle vildanlar bulunduğuna i'tikād edersiniz, öyle değil mi? diye Habbâb ile istihzâ etmek istemişti. O da cevâben:

— Evet, öyle i'tikād ederiz, demesi üzerine bu herif tecâvüzünü artırarak:

— Bu borcumu te'hîr etsen de Cennet'te ödesem olmaz mı? Eğer inandığın Cennet ve içindeki emvâl ve evlâd hakîkaten varsa, orada ben her halde senden fazla hisse alırım, diye tefevvühatta bulunması üzerine Cenâb-ı Hak yukarıda terceme ettiğimiz âyât-ı kerîmeyi inzâl buyurmuştur.

Buhârî bu hadîsi Tefsîr, Mezâlim, İcâre bahislerinde de rivâyet etmiştir. Müslim Münâfikîn'de, Tirmizî ile Nesâî de Tefsir'de tahrîc etmişlerdir.

Habbâb Hazretlerinin *Sahîh-i Buhârî*'de beş hadîsi rivâyet edilmiştir ki, birisi budur. Birisi de Kitâbü's-Salât'ta Cenâze bah-

---

1 كلا سنكتب ما يقول و نمد له من العذاب مدا ۝ و نرثه ما يقول و يأتينا فردا
[سورة مريم، آية: ٧٩، ٨٠]

sinde (631) numara ile terceme edilmiştir. Öbirleri de gelecektir. Bu eserimizin dördüncü cildinde terceme ettiğimiz (631) numaralı Habbâb hadîsinde müşârün-ileyh Hazretlerinin bir terceme-i hâlini yazmıştık. Oraya bakılsın. İbn-i Sa'd'in Tabakāt'inde Habbâb'ın terceme-i hâlinde bildirildiğine göre, ilk müslümanlardan olan ve san'atkâr bir Haddâd olan sâhib-i terceme, yalnız Âs İbn-i Vâil habîsi tarafından değil, bütün Kureyş tarafından muhâlefete mâruz kalırdı. San'ati îcâbı halk üzerindeki zimemlerini toplamağa çıktığında Kureyş sanâdîdi:

— Evvelâ Muhammed'i inkâr et, sonra zimemlerini topla! derlerdi. Bu asîl ve merd Habbâb, bir sürü Kureyş mütegallibesine karşı:

— Muhammed'i aslā inkâr etmem, kıyâmet gününde onunla berâberim, diye mukābele eder, ve Kureyş'in en şiddetli azab ve işkencelerine mâruz kalırdı. Âs İbn-i Vâil de: Kureyş'in en berbad rüesâsından birisi idi. Metn-i hadîsteki (قين = *Kayn*) kelimesi esâsen (*haddâd* = *demirci*) demek ise de sonra kuyumcuya ıtlākı da şâyi' olmuştur. Mukātil'den gelen rivâyette Habbâb'ın Âs İbn-i Vâil'e kadına âid bâzı müzeyyinat yaptığı bildirildiğine göre, Habbâb'ın, âdî demirci değil, san'atkâr bir Kılıncı olduğu anlaşılıyor. Biz de bu sûretle terceme ettik.

Âyet-i kerîmedeki (*Bu adam gaybe mi vâkıftır*) cümlesi hakkında İbn-i Abbâs'ın (أنظر في اللوح المحفوظ) tefsîri rivâyet edildiğinden tercemede bunu gösterdik.

Bu Habbâb hadîsini Buhârî demircilik ve kuyumculuk gibi sanâyi' ile iştigāl ve iktisâb-ı maîşetin, meşrûiyet ve mergūbiyeti hakkında açtığı bir bâbında rivâyet etmiştir. Buhârî'nin *Sahîh*'inde bu bâbından ve bu Habbâb hadîsinden evvel daha iki bâbı ve iki hadîsi vardır ki, müellif Zebîdî merhum ihtisâr için bunları *Tecrîd*'e almamıştır. Bunları îzâhımızda nakl ve terceme etmeden geçmeyeceğiz:

BİRİNCİSİ ESNÂ-Yİ BEY'DE YEMÎN ETMENİN KERÂHETİ BÂBIDIR. Eğer bâyi' yemîninde sâdıksa, yemin tenzîhen mekruhtur. Kâzib ise, yalan yere yemindeki bu kerâhat, kerâhat-i tahrimdir. Buhârî'nin bu bâbta Abdullāh İbn-i Ebî Evfâ *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyetine göre: birisi çarşıda satış sırasında: "*Bu malın bedeline, müşterinin vermediği bir bedel verildiğini*" yemîn-i Bi'llâh ederek beyân ile metâına revac vermişti; ve İslâm câmiasından olan bir müslüman müşteriyi

satılık mal hakkında iknâa çalışmıştı. Bu vâkıa üzerine: (*O kimseler ki, Allāh'ın ahdini ve kendi yeminlerini az bir paraya satarlar; işte bunların âhirette hiç nasîbi yoktur: Allah bunlara kıyâmet gününde hitâb etmiyecek; iltifat buyurmayacak; temiz kimseler olarak tanımayacaktır. Onların nasîbi ancak elîm bir azabtır*) meâlindeki âyet-i kerîme nâzil oldu[1].

Bu İbn-i Ebî Evfâ hadîsi, Buhârî'nin ifrâdı cümlesinden olmak husûsiyetini hâizdir. Ebû Evfâ'nın ismi Alkametü'l-Eslemî'dir. Bu baba ve oğulun ikisi de Sahâbî'dir. Kûfe'de en son vefât eden Sahâbî, İbn-i Ebî Evfâ'dır. Ebû Hanîfe Hazretlerinin Ashâb-ı Kiram'dan gördüğü zevât-ı âliye cümlesindendir.

Bu âyet-i kerîmenin esnâ-yi beyi'de sil'anın ticâret malının revâcını te'mîn için bâyi' tarafından edilen yemîn-i fâcire hakkında nâzil olduğunda şübhe yoktur. Bâzı ulemâ bu âyetin Eş'as İbn-i Kays hakkında nâzil olduğunu rivâyet etmişlerdir. Bu rivâyete göre İbn-i Kays, bir arzın hakku mülkiyeti hakkında hasmı ile nizâ ve ihtilâf ederken hemen yemîne mübâderet etmiş olmakla bu âyet-i kerîme nâzil olmuştur.

Taberî Tefsîr'inde de Ebû Râfi', Kinâne İbn-i Ebî Hukayk, Huyey İbn-i Ahtab haklarında nâzil olduğu bildirilmiştir. Zemahşerî de Tevrât'ı tahrîf eden Yehûdîler hakkında nâzil olduğunu iddia etmiştir ki, bu da Mukātil'den menkuldür. Bir nassın esbâb-ı nüzûl ve vürûdu taaddüd edebilir ve bu taaddüd nassın ifâde ettiği hükm-i şer'îye derkâr olan lüzûm-ı ictimâîyi gösterir.

ÂYET-İ KERÎMENİN İFÂDE ETTİĞİ TAHZİR, esnâ-yi beyi'de yemin ile sürüm te'mînine çalışanların, âhiret ni'metlerinden nasîbedâr olmamaları, Allāh'ın kelâm-ı lâtîfinden, nazar-ı rahmetinden, tezkiye buyurmasından mahrûmiyetleri gibi vücûh-i müteaddide ile müekked bulunduğundan yeminden ictinâbın nazar-ı Şâri'de çok matlûb ve mültezem olduğuna delâlet eder.

Sûre-i Bakare'nin (224) üncü âyetinde Cenâb-ı Hak, değil böyle çarşı pazarda ala-vere için, birr ü takvâ için, dargınları barıştırmak gibi vesîle-i salâh olan husûsât için bile: (*Allāh'ı yeminlerinize hedef*

---

[1] عن عبدالله بن ابى اوفى رضى الله عنه. ان رجلا اقام سلعة و هو فى السوق فحلف بالله تعالى لقد اعطى بها ما لم يعط ليوقع فيها رجلا من المسلمين فنزلت : (ان الذين يشترون بعهد الله و ايمانهم ثمناً قليلاً اولئك لا خلاق لهم فى الآخرة و لا يكلمهم الله و لا ينظر اليهم يوم القيمة و لا يزكيهم و لهم عذاب اليم [سورة آل عمران: آية ٧٧] [رواه البخارى].

kılmayınız!) buyurmuştur[1]. Esas i'tibâriyle yemin, kuvvet ifâde eden bir lâfızdır. Sağ ele yemin denilmesi de bundandır. Allāh'ın ismini sûret-i mahsûsada zikrederek takviye-i kelâm etmeğe de bu sebeble yemin denilmiştir ki, söylenen sözün doğruluğuna Cenâb-ı Hakk'ı işhâd etmek demektir. Buna umûr-ı hasîsede değil, muazzamât-i umurda murâcaat edilir.

İKİNCİSİ DE ASHÂB-I SANÂYİİN İCRÂ-Yİ SAN'AT ETMELERİNİN MEŞRÛİYETİ BÂBIDIR. Buhârî bu bâbında da Alî *radiya'llāhu anh*'den ehl-i intikādın (*silsiletü'z-zeheb* = *altın zincir*) nâm-ı muhteşemini verdikleri ehl-i beyti tarîkıyle rivâyet ettiği meâli bervech-i âtî bir hadîs-i takrîrîdir[2].

Hazret-i Alî diyor ki: Bedir gazâsında ganîmetten hisseme isâbet eden bir devem vardı. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de mâl-i ganîmet humsünden bana bir deve vermişti. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in kerîmesi Fâtıma *aleyhi's-selâm* ile teehhül etmek istediğimde Kaynukā' Yehûdîlerinden birisini de benimle berâber gidip izhir ağacı getirmek üzere tutmuştum. Getirdiğimiz izhîr otlarını kuyumculara sattım ve parasiyle evlenme velîmesi masârifinde istiâne edip kullandım.

(*Kaynukā'*), Medîne Yahûdîlerinin cesâretle ma'rûf olan bir şûbesidir. İbn-i Hişâm'ın *Siyret*'inde: Resûl-i Ekrem'e karşı ilk nakz-ı ahd eden Kaynukā' kabîlesi olduğu ve Bedir ile Uhud harbi arasında bunlarla da harb edildiği Âsım İbn-i Katâde'den naklediliyor. İbn-i Sa'd de: Bedir zaferi bunların hiss-i rekābetini tahrîk ettiğini ve nakz-ı ahd ederek harbe cür'et ettiklerini bildirmiştir. Müslümanların en zaîf zamânında bu dâhilî düşmana karşı da ciddî vaziyet almak kiyâsetini izhâr eden Resûl-i Ekrem derakab bunları kalelerinde muhâsara ederek bilâ-kayd ü şart inkıyâda mecbûr etmiş ve sâdır olan emr-i Risâlet-Penâhî üzerine bunlardan yedi yüz muhârib ikinci sene-i Hicriye Şevval'inde Sûriye'ye nefyedilmiştir.

---

[1] و لا تجعلوا الله عرضة لايمانكم ان تبروا و تتقوا و تصلحوا بين الناس، و الله سميع عليم [سورة البقرة]

[2] عن ابن شهاب، قال اخبرنى على بن حسين، ان حسين بن على رضى الله عنهما، اخبره ان عليا عليه السلام قال: كانت لى شارف من نصيبى من المغنم. و كان النبى صلى الله عليه وسلم اعطانى شارفاً من الخمس فلما اردت ان ابتنى بفاطمة عليها السلام بنت رسول الله صلى الله عليه وسلم و اعدت رجلا صواغا من بنى قينقاع ان يرتحل معى فنأتى باذخر، اردت ان ابيعه من الصواغين و استعين به فى وليمة عرسى [من صحيح البخارى على نسخة اليونينية].

(*İzhir*) kelimesi hakkında Âsım Molla: bir nevi' hoş-bû otun ismidir. Türkî'de Mekke ayrığı ve Mekke samanı dedikleridir, diyor. Şârih Aynî de: güzel kokulu bir ottur. Evlerin sakfındaki döşeme ağaçlarının üstüne konarak kapatılır. Kuyumcular tarafından da isti'mâl edilir, diyor. Nasıl ki hadîste de Hazret-i Alî kuyumculara sattığını, parasını da velîme ziyâfetine sarf ettiğini bildiriyordu.

Aliyyü'l-Murtazâ Hazretlerinin Hazret-i Fâtıma ile izdivâcı da ikinci sene-i Hicriyede Bedir harbinden sonra vukû' bulmuştur.

Bu sırada Fâtımetü'z-Zehrâ Hazretleri on sekiz yaşında bulunuyordu. Peygamberimiz'in en küçük, fakat müstesnâ fazîleti, hissiyât-i âliye ve edebiyesi i'tibâriyle en büyük kerîmesi idi. Bu cihetle Resûl-i Ekrem: Fâtima, Cennet'teki kadınların seyyidesidir; ve: Fâtıma, benden ayrılmış azîz bir parçadır, gibi pek çok sitâyiş-i Peygamberî'ye mazhar olmuştur. Resûl-i Ekrem'in bu derece âlî teveccühlerine mazhar olmasından dolayı İbn-i Sa'd *Tabakât*'inda Hazret-i Alî'den evvel, Ebû Bekr ve Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'nın da tâlib-i izdivac olduklarını rivâyet ediyor. Fakat (*El-Isbe*) de İbn-i Sa'd'in Hazret-i Fâtıma hakkındaki bütün rivâyetleri nakledildiği halde bu rivâyetin terk edilmesi nazar-ı dikkati câlibtir. Her halde Hâfız İbn-i Hacer bu rivâyette bir zaaf görmüş olacaktır.

Fâtımetü'z-Zehrâ Hazret-i Alî'ye hıtbelendikten sonra sâdât-i Sahâbe'den Hârise İbn-i Nu'mân tarafından Hazret-i Fâtıma'ya bir ev hediye edilmişti. Hadîste bildirilen velîmenin burada icrâ edilmiş olması çok muhtemeldir.

HÜKM-İ FIKHÎ : Bu hadîsten başlıca istifâde edilen hükm-i fıkhî, ot gibi mübah olan şeylerin cem'i ve bey'i câiz olduğu, bây ü gedâ, şerif ve vazî' herkesin halâlından iktisâb-ı maîşet etmesi lüzûmudur. Bundan başka gayri müslim bir san'atkâr ile muâmelenin cevâzı, velîme için iktisabta külfet ve meşakkatin iktihâmı, velîme taâmının nâkiha âid olduğu hükümleri de istifâde edilmiştir.

975. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ إِنَّ خَيَّاطاً دَعَا رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِطَعَامٍ صَنَعَهُ قَالَ أَنَسٌ

ٱبْنِ مَالِكٍ فَذَهَبْتُ مَعَ رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِلَى ذٰلِكَ ٱلطَّعَامِ فَقَرَّبَ إِلَى رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ خُبْزاً وَ مَرَقاً فِيهِ دُبَّاءٌ وَ قَدِيدٌ فَرَأَيْتُ ٱلنَّبِيَّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَتَتَبَّعُ ٱلدُّبَّاءَ مِنْ حَوَالِي ٱلْقَصْعَةِ قَالَ فَلَمْ أَزَلْ أُحِبُّ ٱلدُّبَّاءَ مِنْ يَوْمَئِذٍ

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'ten şöyle rivâyet edilmiştir :

Bir terzi; hazırladığı yemeğe Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i da'vet etti. Enes İbn-i Mâlik diyor ki : Ben de Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile berâber gittim. Terzi, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e bir mikdar (arpa) ekmeği, bir mikdar da çorba takdîm etti. Çorbanın içinde kabak ve kuru et parçaları vardı. (Esnâ-yi taamda) gördüm ki, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* yemek kabının etrâfından kabak araştırıyordu. Yine Enes: artık o günden i'tibâren ben kabağı hoşlanmaktan bir an fâriğ olmadım, diyor.

İZÂHI

Buhârî bu hadîsi buradaki gibi At'ime'de de zikretmiştir. Müslim de At'ime bahsinde tahrîc etmiştir. Ebû Dâvud, Nesâî, Tirmizî de Velîme bahsinde rivâyet etmişlerdir. Buhârî burada hayyâta dâir açtığı bir bâbında rivâyet etmiştir.

BİR HULÂSA : Gördük ki, müellif İmam Buhârî buraya kadar iktisâb-ı maîşet husûsunda ribânın mekruh bir kazanç yolu olduğuna, ticârette yemin ile malın hilâf-ı vâkı' tervîcine çalışmanın kerâhetine dâir nusûs ve ahâdîsi birer birer sevk u îrâd ettikten sonra nâmus-

kârâne iktisâb-ı maîşet için iltizâm edilecek turuk-ı senâyic dâir haberleri de sırasiyle îrâda başlamıştır. Şimdiye kadar Haddadlık, Sıyâğat, Hiyâtet sanâyiine dâir ve müellifimizin şerâitine muvâfık olan haberleri büyük İmâm'ın kendisine has bir hazâkat ve mehâretle rivâyet etmiş bulunuyor. Bundan sonra da Nessâc, Neccâr gibi bâzı sanâyi' erbâbı ile bir kısım ticâret sâhiblerinin kazançlarının hilline dâir haberleri rivâyet edecektir.

İstifâde edilen hükümler : Bu hadîs-i şeriften bervech-i âtî ahkâm istifâde edilmiştir: 1) Da'vete icâbet. Bâzı ulemâ icâbetin vücûbuna, bâzıları sünnet, bâzıları mendûb olduğuna kāil olmuşlardır. 2) Resûl-i Ekrem'in kemâl-i tevâzuu, terzinin ve her hangi mütevâzi' bir san'atkârın da'vetine icâbet ve onun bir tiridden ibâret olan yemeğini yemek sûretiyle taltif buyurmaları, tevâzuun en melekî bir örneğidir. 3) Hazret-i Enes'in fazîleti, 4) Kabak yemeğinin rüchânı. Bu münâsebetle ashâbımız fukahâ-yi Hanefiyenin bir ictihâdını arz ve tahlîl etmek isteriz: Hanefîlere göre birisi Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* kabak yemeğini severdi, dese de muhâtabı: bilâkis ben de hoşlanmam, dese bu kimsenin küfründen korkulur. Pek meşhur olan bu fetvâ Resûl-i Ekrem'in kabak yemeğinden hoşlandığını işitip de müteâkıben: ben hoşlanmam demesi, Resûl-i Ekrem'i hâşâ sevmemek veya Resûlullāh tab'an menfur bir şey'i severdi gibi sakat bir mânâ ifâde etmesi esâsına göre vârid olmuştur. Yoksa böyle îhamlardan sarf-ı nazar edilince sevmek veya sevmemek umûr-ı tabîiyedendir. Sonra Resûl-i Ekrem'in hayat ve maîşeti son derece perhizkârâne idi, bu sebeble kabak ve etle ihzâr edilmiş bir yemeğin kabağını etine tercîh etmişlerdir.

Buhârî Şârihleri, hadîsteki (خبزا) kelimesinin İsmâilî rivâyetinde (كان من شعير = *arpadan ma'mûl idi*) diye mukayyed bulunduğunu bildirildiğinden bu kayde kavis içinde işâret ettik. Dâvudî de: hadîsteki yemek hakkında: (*bu bir çorba idi. İçinde kabak ve doğranmış kuru et parçaları vardı*) sûretindeki tafsîle nazaran bu yemek, arpa ekmeği ile çorbadan yapılmış bir tirid idi, demiştir.

Bu yemekten Resûl-i Ekrem'in yiyeceği mikdârı bir kab derûnunda önüne konulduğu için Resûlullāh kabın her tarafından yemekte beis görmemiştir.

Metn-i hadîsteki (دبا = *Dübbâ*) kelimesinin tefsîri hakkında İmam Ebû Hanîfe *Kitâbü'n-Nebat*'ta: Dübbâ, (يقطين) denilen

ki, sâkı yükselmeyip yere döşenen ve yayılan karpuz, kavun ve hıyar fasîlesinden bir nebattır, demiştir ki, kabak olacaktır.

976. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ ٱللّٰهِ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ كُنْتُ مَعَ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فِي غَزَاةٍ فَأَبْطَأَبِي جَمَلِي وَ أَعْيَا فَأَتَى عَلَيَّ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ جَابِرٌ فَقُلْتُ نَعَمْ قَالَ مَا شَأْنُكَ قُلْتُ أَبْطَأَ عَلَيَّ جَمَلِي وَ أَعْيَا فَتَخَلَّفْتُ فَنَزَلَ يَحْجُنُهُ بِمِحْجَنِهِ ثُمَّ قَالَ ٱرْكَبْ فَرَكِبْتُ فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ أَكُفُّهُ عَنْ رَسُولِ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ تَزَوَّجْتَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ بِكْراً أَمْ ثَيِّباً قُلْتُ بَلْ ثَيِّباً قَالَ أَفَلَا جَارِيَةً تُلَاعِبُهَا وَ تُلَاعِبُكَ قُلْتُ إِنَّ لِي أَخَوَاتٍ فَأَحْبَبْتُ أَنْ أَتَزَوَّجَ ٱمْرَأَةً تَجْمَعُهُنَّ وَ تَمْشُطُهُنَّ فَتَقُومُ عَلَيْهِنَّ قَالَ أَمَّا إِنَّكَ قَادِمٌ فَإِذَا قَدِمْتَ فَٱلْكَيْسَ ٱلْكَيْسَ ثُمَّ قَالَ أَتَبِيعُ جَمَلَكَ قُلْتُ نَعَمْ فَٱشْتَرَاهُ مِنِّي بِأُوقِيَّةٍ ثُمَّ قَدِمَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَبْلِي وَ قَدِمْتُ بِٱلْغَدَاةِ فَجِئْنَا إِلَى ٱلْمَسْجِدِ فَوَجَدْتُهُ عَلَى بَابِ ٱلْمَسْجِدِ قَالَ ٱلْآنَ قَدِمْتَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَدَعْ جَمَلَكَ وَ ٱدْخُلْ فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ فَدَخَلْتُ فَصَلَّيْتُ فَأَمَرَ بِلَالاً أَنْ يَزِنَ لِي أُوقِيَّةً فَوَزَنَ لِي بِلَالٌ فَأَرْجَحَ

فِى ٱلْمِيزٰانِ فَٱنْطَلَقْتُ حَتّٰى وَلَّيْتُ فَقَالَ ٱدْعُ لِى جَابِراً
فَقُلْتُ ٱلْاٰنَ يَرُدُّ عَلَىَّ ٱلْجَمَلَ وَ لَمْ يَكُنْ شَىْءٌ أَبْغَض إِلَىَّ
مِنْهُ قَالَ خُذْ جَمَلَكَ وَ لَكَ ثَمَنُهُ .

TERCEMESİ

Câbir İbn-i Abdillāh *radiya'llāhu anhümâ*'dan şu haber rivâyet edilmiştir :

(Feth-i Mekke) gazâsında ben, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile berâber bulundum. (Avdetde) devem beni (kāfileden) geri bıraktı ve yürümez oldu. Bu sırada Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* yanıma geldi. Ve :

— Ey Câbir! (Sen misin?) diye seslendi.

— Evet, (benim) diye cevab verdim. Resûlullāh :

— Zorun nedir (ki, ordudan geri kaldın?) diye sordu. Ben :

— Devem yürümedi, beni geri bıraktı da arkada kaldım, dedim. Resûlullāh hemen (devesinden) indi. Mihceni[1] ile devemi çekti. Sonra bana :

— Haydi şimdi bin! buyurdu. Ben de bindim. Bu def'a da devem (in fevka'l-mu'tâd seyrin) e şâhid oldum. Onu ben, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (in devesini geçmek) den men' ediyordum. Resûlullāh: (yol hasbihali olmak üzere) bana :

— Evlendin mi? diye sordu. Ben de :

— Evet, evlendim, dedim. Resûlullāh :

— Kız mı, yoksa dul mu? (aldın) diye sordu. Ben de :

— Dul, diye cevab verdim. Resûlullāh :

---

[1] Miḥcen : ucu eğri asâdır ki, deve râkibleri, esnâ-yi râhde deveden bir şey düşürürse, inmeden bununla alırlar. Bir de çevkân denilen ciride denir.

— (Bâkir) bir câriye (tezevvüc etmek) istemez miydin?. O sana, sen de ona mülâabe ederdiniz! di (ye lâtîfe et) ti. Ben de :

— (Bakımları) bana borç kızkardaşlarım var, (babam Abdullāh öldü. Fakat dokuz, yâhud yedi kız bıraktı. Doğrusu ben de bunların arasına kendileri gibi bir bebek getirmeği hoşlanmadım)[1] da (yaşlı, başlı dul) bir kadınla evlenmeği, bunun da çocukları toplamasını ve saçlarını başlarını taramasını ve (elhâsıl) bunlar üzerinde bir mürebbî ol (up yetimlerin salâh-ı ahvâline bak) masını hayırlı buldum, dedim. Resûlullāh:

— (Allāh eşini hakkında mübârek ve hayırlı kılsın!) Şimdi sen (Medîne'ye) varıyorsun. Vardığında artık : (الكيس الكيس) âilene karşı âkıl, reşid, bağlı ol! Allāh'dan evlâd taleb ediniz! buyurdu. Bundan sonra Resûl *aleyhi's-selâm* :

— Deveni satar mısın? diye sordu. Ben de :

— Evet satarım, dedim. Resûl-i Ekrem benden devemi bir okıyye (kırk dirhem) e iştirâ etti. Sonra Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* benden önce (Medîne'ye) gitti. Ben de kuşluk vakti vardım. (Arkadaşlarımla berâber) Mescid (-i Saâdet) e geldik. Ve Resûlullāh'ın Mescid'in kapısı (önü) nde bulduk. Resûl *aleyhi's-selâm* bana :

— Şimdi mi geldin? diye sordu. Ben de :

— Evet şimdi geldim, diye cevab verdim. Resûl-i Ekrem:

— Artık deveni bırak da (Mescid'e) gir; iki rek'at (kudûm namazı) kıl! buyurdu. Ben de : girdim, kıldım. Sonra

[1] Tercemedeki bu uzun ziyâde ile bundan sonrakiler, hep Müslim'in tarîk-ı rivâyetinden anlaşılmıştır. Bu ziyâdenin metni *Sahîh-i Müslim*'de şöyledir: قلت له ان عبد الله هلك و ترك تسع بنات او سبع بنات فانى كرهت ان آتيهن او اجيئهن بمثلهن، فاحببت ان اجئ بامرأة تقوم عليهن وتصلحهن. قال: فتبارك الله لك. او قال لى خيراً).

Resûlullâh Bilâl'e bir okıyye (gümüş) tartıp bana vermesini emretti. Bilâl de terâzi ağır basarak tartıp verdi. Ben arkamı çevirip evime giderken bir de Resûl-i Ekrem (Bilâl'e) :

— Câbir'i bana çağır! buyurdu. Ben zannettim ki, Resûlullâh devemi (beğenmedi de) şimdi geri verecek. Halbuki (dünyâda) bana bu deve kadar sevimsiz bir şey yoktu. Resûlullâh :

— Deveni al, bedeli de senin olsun! buyurdu.

ÎZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER : Bu hadîs-i şerîf, ehl-i ilim arasında (*Hadîs-i baîr*) nâmiyle meşhurdur. İmam Buhârî *Sahîh*'inin yirmi kadar yerinde rivâyet etmiştir. Şurût bahsindeki rivâyeti daha uzundur. O tarîk-ı rivâyeti de inşâ-Allâh burada göreceğiz. Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî de elfâz-ı muhtelife ve esânid-i mütegayyire ile rivâyet etmişlerdir ki, Müslim'in rivâyetindeki başlıca farkları tercemede kavs içinde göstermiş bulunuyoruz.

Câbir'den rivâyet edilen bu hadîs-i baîrden evvel Buhârî İbn-i Ömer'in de muallâk olarak bir hadîsini rivâyet ediyor. Hibe bahsinde gelecek olan bu hâdise hakkında İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ* diyor ki: biz bir seferde Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in maiyetinde idik. Ben, babamın sert ve genç bir erkek devesine binmiştim. Hayvanı ben zabtedemiyordum. Hayvan tizlenerek başını alıp gidiyor, kâfilenin en önüne geçiyordu. Babam da dâima onu korkutup geri çeviriyordu. Bu geçmeler ve çevirmeler tekerrür ettiği sırada Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*, babam Ömer'e hitâb ederek:

— (بِعْنِيهِ = *Bu çetin ve sert deveyi bana sat!*) buyurdu. Ömer de:

— Sattım yâ Resûlâ'llâh! Deve sizindir, demesi üzerine Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* bana hitâb ederek:

— Ey Abdullâh İbn-i Ömer, bu deve senindir; ne istersen yaparsın! buyurdu.

Bu hadîs İmam Ebû Hanîfe'nin, bey', îcâb ve kabûl ile tamâm olup hıyâr-i meclis bulunmadığına dâir istinâd ettiği delillerden birisidir. Bu hadîste bey'i yâni tarafeynin sattım, aldım deme-

lerini müteâkib Resûl-i Ekrem'in deveyi İbn-i Ömer'e hibe etmeleri akdin tamâm olduğunun, bundan sonra hıyar ve iâde câiz olmadığının en bâriz bir delîlidir. İmam Şâfiî: tarafeynin aldım, sattım dedikten sonra Hazret-i Ömer'in Resûl-i Ekrem'den biraz ayrılmış olması, bundan sonra da Resûl-i Ekrem'in İbn-i Ömer'e hediye etmiş bulunmaları çok muhtemeldir, demiştir.

Câbir hadîsinin rivâyetinde en çok ihtilâf edilen nokta Câbir'in devesinin kıymetine âiddir. Buhârî'nin kırk dirhem vezninde bir okıyye rivâyetinden başka beş okıyye, iki okıyye ile bir veya iki dirhem rivâyet edenler de vardır. Bâzıları da okıyye-i zeheb, bâzıları da dört dînar rivâyet etmişlerdir. Dâvudî: altının okıyye ile vezni mahfûz değildir, diye bu rivâyeti taz'îf ediyor. Müslim'in de bir tarîk-ı rivâyetinde: (خذ جملك و دراهمك فهو لك = *Ey Câbir deveni de, dirhemlerini de al!*) buyurulduğu vârid olması da Dâvudî'yi te'yîd eder.

Dirhemin mikdârındaki ihtilâfa gelince, Kādî Iyâz bunun sebebi hadîsin mânâ i'tibâriyle nakledilmiş olmasındandır, diyor. Bu rivâyetler arasında, Asr-ı Saâdet'te cârî olan iktisâdî vaziyete göre en ma'kul olan rivâyet Buhârî'nin bir okıyye rivâyeti olmak îcâb eder. Asr-ı Saâdet'te devenin nisâb-ı zekâtı beş deve olduğunu görmüştük. Gümüşün nisâbı da iki yüz dirhem olduğuna göre, bir devenin Asr-ı Saâdet'te vasatî kıymeti kırk dirhem olduğu anlaşılır. Ve Buhârî'nin bu rivâyeti daha ziyâde iktisâb-ı sıhhat eder. Diğer rivâyet ashâbını te'yîd eden bir cihet varsa, o da Resûl-i Ekrem'in Câbir hakkında fazla semâhatkâr bulunmaları, ve en sonu deveyi de, bedelini de kendisine ihsan buyurmuş olmalarıdır. Hadîsteki (*Keys*) lâfzının mânâsında ihtilâf edilmiştir: akıl, cimâ', çocuk mânâlarını iltizâm edenler vardır. Bu ihtilâfa mebnî olsa gerektir ki, Buhârî bu hadîsi rivâyet ettikten sonra nihâyetinde (الكيس الولد كناية عن العقل = *keys ile maksud olan çocuktur; akıldan kinâyedir*) diyerek kendisince râcih olan mânâya işâret etmiştir. Şu halde Buhârî'ye göre, hadîsteki : (فالكيس الكيس) lâfzının mânâsı: (*Aklını kullan ve rüşd ü fetânet sâhibi ol da Allah'tan evlâd iste!*) demek oluyor. Ve çocuk dilemek muktezâ-yi akl ü kıyâset, muhâlifi de humk u belâhat eseri bulunuyor. İmâmü'l-Muhaddisîn'in bu mânâ ve telâkkîsi varken öbirlerini îzâha lüzum görmedik. Bu kelime (*elzim*) gibi bir fi'l-i muzmer ile mensubtur.

HADÎSTEN MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER : Hadîsin Buhârî'deki bâbının unvânı şirâ-i devâbbe dâirdir. Ve hadîsin sebeb-i sevkı bizzat İmam Buhârî tarafından şöyle bir mes'ele-i şer'iye hâlinde tasvîr edilmiştir: (*Bir kimse, sâhibi üstünde râkib olduğu halde bir dabbe veya bir deve iştirâ etse, bu şirâ, sâhibi hayvandan inmezden evvel kabz olur mu?*). Buhârî bu süâli îrâd etmekle berâber cevâbını vermiyor. Çünkü mes'ele beyne'l-eimme ihtilâflıdır:

İmam Ahmed İbn-i Hanbel: ma'lûm ve muayyen bir yere kadar hakk-ı rükûbu kendisine âid olmak şartiyle akd-i bey'in cevâzına kāil olmuştur. İmam Mâlik de: mesâfe yakın olursa bey' bi'ş-şart câizdir, demiş. Hanefî ve Şâfiî eimmesi ise: mesâfe ister yakın, ister uzak olsun, şart ile bey' câiz değildir; nassan menhîdir, demişlerdir. Bu hadîste Resûl-i Ekrem'in Medîne'ye kadar Câbir'in rükûbuna izin vermesi cihetine gelince, eimme-i Hanefiyye ve Şâfiiyye bunu birtakım tarîk-ı ihtimâli bulunan müstesnâ bir mâhiyette addetmişlerdir. Filhakîka bu bey'in semen ve bedelinin Resûl-i Ekrem tarafından bir hibe olarak verilmiş olması ihtimâli vardır. Bu akd ile hakîki bir bey' murâd olunmadığına, hâdisenin son safhası da pek âlâ delâlet eder. Sonra bu akdin hakîkî bir bey' olduğu kabûl edilse bile, şart da esnâ-yi akidde kabûl edilmiş bir şart değildir. Belki sâbıktır; müessir değildir. Nesâî'nin bir tarîkında Resûl-i Ekrem'in: (*Bu deveyi bir okıyyeye aldım, Medîne'ye kadar da binmen için zahrını sana âriyet verdim*) buyurduğu rivâyet edilmiş olması, bu hadîsin şart ile bey'in cevâzına delîl olamayacağını sarâhaten ifâde eder.

Bu hadîsten bâkirin tezevvücü efdal olduğu, ehli ile mülâabe ve mülâtafenin hüsnü muâşeret âdâbından bulunduğu müstefâd olur. Bu hadîste görülen büyük bir hakîkat de Hazret-i Câbir'in, kardaşlarının hayat ve terbiyelerini kendi arzusuna tercîh etmesidir. İki rek'at salât-i kudûmun müstehab olduğu da bu hadîsten istifâde edilen ahkâm cümlesindendir.

Sahîh-i Buhârî'de bu bâbtan ve bu Câbir hadîsinden evvel daha iki bâbta iki hadîs rivâyet edilmiştir ki, müellif Zebîdî merhum bunları ihtisâr için *Tecrîd*'e almamıştır. Halbuki burada Buhârî, te'mîn-i maîşet için iltizâm edilecek sanâyi-i meşrûayı zikr ü ta'dâd etmekte ve bunlardan birisi bir nessâca yâni dokumacıya, öbirisi de bir neccâra âid bulunmakta olduğundan, bu iki hadîsi burada zikretmeden geçmeyeceğiz:

BİRİNCİSİ : Nessâcın zikrine âid olan hadîs, Sehl İbn-i Sa'd Hazretlerinin rivâyet-kerdesi olup bu eserimizin dördüncü cildinde (632) numara ile terceme ve îzâh edilmişti. Bu cihetle burada meâlen ve icmâlen nakl ile iktifâ edeceğiz: Sehl İbn-i Sa'd *radiya'llāhu anhümâ* diyor ki: bir gün Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in huzûruna bir kadın geldi. Elinde yeni tezgâhtan çıkmış ve kenarı bile kesilmemiş bir kumaş bulunuyordu. Kadın:

— Yâ Resûla'llāh! Bu ridâyı zât-i Risâletiniz için elimle dokudum. Vücûdü Saâdetinize giydirmek için geldim, diye bir ihram takdîm etti. Resûl-i Ekrem de bu hediyeyi kabûl buyurdu. Ve hakîkaten böyle bir ridâya ihtiyâcı vardı. Hemen arkasına giydi. Mecliste bulunanlardan Sa'd İbn-i Ebî Vakkās, yâhud Abdurrahmân İbn-i Avf:

— Yâ Resûla'llāh! Bu ne güzel bürde imiş; lütfen bunu bana giydirseniz! demişti. Resûl-i Ekrem de:

— Pek âlâ, diyerek hemen hücre-i Saâdet'e girdi. Bunu dürüp isteyen zâte gönderdi. Bu sırada mecliste bulunan Ashâb-ı Kirâm bu sâile:

— Yâhu Resûl-i Ekrem'den bunu istemekte isâbet etmedin. Hepimiz biliyoruz ki, Resûlullāh'ın böyle bir ridâya ihtiyâcı vardır. Sen de pek âlâ bilirsin ki, Resûl-i Ekrem'den ne istenilirse aslā esirgemez, muhakkak verir, demişlerdi. O da:

— Vallâhi ben bu bürdeyi giymek için istemedim. Öldüğümde kefenim olsun diye istedim, demiştir. Sehl İbn-i Sa'd devamla: hakîkaten bu zâtin vefâtında hazır bulundum. Cenâzesi bu bürde ile kefenlendi, demiştir.

Resûl-i Ekrem'in bu bürdeyi san'atkâr kadının elinden kabul buyurmaları san'at-i nescin iltizâmı meşrû' bir tarîk-ı maîşet olduğuna delâlet eder. Sehl İbn-i Sa'd'in bir terceme-i hâlini de bu hadîsin îzâhında bildirmiştik.

İKİNCİSİ : Neccârın, marangozun zikrine dâir olan hadîs de yine Sehl İbn-i Sa'd *radiya'llāhu anhümâ*'nın rivâyet-kerdesi olup Cüm'a bahsinde geçmişti. Sehl İbn-i Sa'd'den, Ebû Hâzim rivâyet edip diyor ki:

— Bir kere bâzı zevat Sehl İbn-i Sa'd'e gelip minber-i Nebevî'nin inşâsı keyfiyetini sormuşlardı. Sehl İbn-i Sa'd şöyle anlattı: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Ensâr'dan fülân kadına şöyle bir haber gönderdi:

— Neccar kölene emretsen de bana bir minber yapsa, cemâate îrâd-ı kelâm ederken üzerinde otursam! buyurdu. Kadın da emredip Medîne avâlîsinin ormanından kesilmiş meşe ağacından bir minber i'mâl ettirerek Resûl-i Ekrem'e gönderdi. Bu gün gördüğünüz mahall-i mahsûsuna vaz' olundu. Resûl-i Ekrem de üstünde vaaz ve hitâbet buyurdu.

Câbir İbn-i Abdullāh *radiya'llāhu anhümâ*'dan gelen ve yine burada müellif Buhârî tarafından rivâyet edilen diğer bir tarikte Resûl-i Ekrem haber göndermeyip Ensârî kadının şu sûretle kendisi mürâcaat ettiği bildiriliyor:

— Yâ Resûla'llāh! Benim neccar bir kölem var. Size bir şey yapsa da hitâbet esnâsında üzerinde otursanız! demişti. Resûl-i Ekrem tarafından tasvib buyurularak minber i'mâl edilmiş. Cum'a günü Resûl-i Ekrem bu yapılan minber üzerinde hutbeye başlayınca, o güne kadar kendisine istinâd edip hitâbette bulunduğu hurma kütüğü o şerefli mâzîyi yâd eder gibi enîne başlamıştır. Resûl-i Ekrem minberden inip bu ağaç kütüğünü okşayarak sükûnu te'mîn edilmiştir..

977. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ اشْتَرٰى إِبِلاً هِيماً مِنْ رَجُلٍ وَ لَهُ فِيهَا شَرِيكٌ فَجَاءَ شَرِيكُهُ إِلَى ابْنِ عُمَرَ فَقَالَ لَهُ إِنَّ شَرِيكِى بَاعَكَ إِبِلاً هِيماً وَ لَمْ يُعَرِّفْكَ قَالَ فَاسْتَقْهَا فَلَمَّا ذَهَبَ يَسْتَاقُهَا قَالَ دَعْهَا رَضِينَا بِقَضَاءِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَا عَدْوَى .

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'ya âid bir vâkıa, bunun şâhidi olan Amr İbn-i Dînâr'dan şu sûretle rivâyet edilmiştir :

İbn-i Dînar demiştir ki : Şu (Mekke şehri) nde Nevvâs isminde bir (deve tâciri) vardı. Bunun develeri arasında bir de hastalıklı devesi bulunuyordu. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* gelip bu hastalıklı deveyi Nevvâs'ın ortağından satın aldı. Sonra Nevvâs'a gelip hasta deveyi sattığını anlattı. Nevvâs:

— Kime sattın? diye sordu. Şerîki :

— Şöyle şöyle (sıfatta) bir ihtiyara sattım, dedi. Nevvâs (şerîkini tevbîh ederek) :

— Vay sana yazıklar olsun!. Vallāhi bu ihtiyar zat İbn-i Ömer'dir, dedi. Ve hemen İbn-i Ömer'e gitti. Ve :

— Şerîkim size kusûrunu bildirmeden hastalıklı bir deve satmıştır, diye vaziyeti anlattı. İbn-i Ömer:

— Öyle ise malına rücû' et, dedi. Nevvâs deveyi alıp götüreceği sırada da İbn-i Ömer:

— Haydi bırak şu deveyi!. Artık biz, Resûlullāh *sal-la'llāhu aleyhi ve sellem*'in : [*Advâ* (emrâzın bizâtihî sirâyeti) *yoktur*] hükmüne râzı olmuş kimseleriz, buyurdu.

İZÂHI

RİVÂYETLER : Bu hadîs, Buhârî'nin münferiden rivâyet-kerdesi olan ahâdis cümlesindendir. Yukarıdaki metn-i aslî ile tercememizi tatbik eden kāri'lerimizin metin ile terceme arasında görecekleri fark, tercemeyi, *Tecrîd*'in ihtisâr edilmiş metninden değil, *Sahîh-i Buhârî*'-deki metn-i aslîden terceme etmiş bulunduğumuzdandır. Buna da sebeb *Tecrîd* ibâresinde ne mal sâhibi, ne şerîki, ne de hadîsin sebeb-i sevkını ifâde eden vâkıa hiç gösterilmeyerek fazla ihtisâr edilmiş olmasıdır. Terceme ettiğimiz *Buhârî* metnini de not hâlinde gösteriyoruz [1].

[1] قال عمرو بن دينار: كان ههنا رجل اسمه نواس و كانت عنده ابل هيم. فذهب ابن عمر رضى الله عنهما فاشترى تلك الابل من شريك له. فجاء اليه شريكه فقال: بعنا تلك الابل. فقال ممن بعتها؟ قال: من شيخ كذا و كذا. فقال ويحك ذاك والله ابن عمر. فجاءه فقال: ان شريكى باعك ابلاً هيماً الحديث.

LÜGAVÎ TAHLİLLER :

Hadîsteki (هيم = Hîm) lâfzı (Ehyem) in cem'idir. Ve deveye ârız olan susuzluk hastalığıdır. Sârî ve mühliktir. Bu hastalığa tutulan hayvan mütemâdiyen su içer, bir türlü kanamaz; günden güne zaifler ve nihâyet ölür. *Kāmus* sâhibinin verdiği bu mânâyı İbn-i Esîr İstiskā bahsinin tefsîrinde şöyle îzah ediyor:

(هامت دوابنا) denilir ki, hayvanımız susadı, demektir. İbn-i Ömer hadîsindeki (*ibili hîm*) de hasta deve demektir. Hiyam, bir hastalıktır ki, mübtelâ olan hayvan içer içer de bir türlü suya kanamaz. İşte ehl-i lügat bu kelimenin medlûlünü bu sûretle ta'yîn ettikleri halde müellif İmâm-ı Buhârî *Sahîh*'inde bu İbn-i Ömer hadîsinin bâbında (*hîm*) kelimesinin müfredi (*hâim*) olduğunu, bunun medlûlü de deveye ârız olan bir cinnet olup hayvanın her şeyde maksada muhâlif harekette bulunduğunu bildiriyor.

İbn-i Tîn gibi İbn-i Münîr müellif İmam Buhârî'ye: hîm, hâimin müfredi değildir, diye i'tirâz ve Buhârî'nin bu bâba koyduğu bu lügavî ma'lûmâtı şâyân-i nazar bulmuşlardır. Bu i'tirâza *Mesâbîh*'te Buhârî hesâbına şu sûretle cevab veriliyor : (هائم، هيم = بازل، بزل) gibidir. Arada bir fark varsa hîmde hâ'nın zammesi yâ'ya tebaiyetle meksûr kılınmıştır; (ابيض) ın cem'inde de böyledir, deniliyor. Sonra Şârih Aynî de müdâfaa ederek ve Nadr İbn-i Şümeyl'in Kitâbü'l-ibil'de bunun deveye ârız olan bir cinnet olduğunu haber verdiğini ileri sürerek İmam Buhârî'nin bu hastalıklı deveyi harâret-i aşk ile içi yanan ve mütehayyir olan (recül-i hâim) e teşbîh ettiğini söylüyor.

(لا عدوى) Bir hadîsin ilk kelimesidir. Ve bununla bir hastalığın, sâhibinden başkasına bizâtihî sirâyeti nefy edilmiştir. *Sahîhayn*'de ve diğer hadîs kitablarında Ebû Hüreyre'den, İbn-i Abbas'tan, Sâib İbn-i Yezîd'den muhtelif tarikler ve müteaddid metinlerle rivâyet olunan bu hadîsin tamâmı şöyledir:

(لا عدوى و لا طيرة و لا هامة و لا صفر و لا غول).

ADVÂ : İ'dadtan isimdir. Bir hastalığın sâhibindeki bir mislinin başkasına sirâyetidir. Resûl-i Ekrem bunu men' ve ibtâl etmiştir. Fakat bütün hıfzıssıhha kavâidine riâyeti ve emrâz-ı muhtelifeye karşı eşkâl-i tedâvîye tevessülü ehemmiyetle tavsiye eden ve bilhassa emrâz-ı sâriyeden tevakkî çârelerini zamânımızın karantina şekline

kadar ta'lim buyuran Hakîm-i Enbiyâ Efendimiz'in bu hadîste sârî bir hastalığın sâhibinden başkasına sirâyetini inkâr buyurması tabiî mutlak bir inkâr değildir. Belki izn-i ilâhî olmıyarak sirâyet etmesini inkârdır. İnsanlara her hayr ü şerrin, her nevi' ni'met ve musîbetin Allāh'ın izn ü irâdesiyle erişmesi esâsı, dîn-i İslâm'ın te'sîs ettiği mü'menün-bih olan umdelerden birisidir. Bu esâsa göre, sârî hastalık da izn-i ilâhî ile sirâyet eder. (*Lâ advâ*) kelimesiyle de bizâtihî sirâyeti nefy edilip izn-i ilâhî ile sirâyeti ta'lim buyurulmuştur. Hadîsin diğer fıkralarında da dîn-i İslâm'ın te'sîs ettiği medeniyet-i fâzıle kanâatlerine muhâlif Tıyere, Hâme, Safer, Gul gibi birtakım câhiliyet devrinin hurâfeleri men' edilmekte olması da bu husûsu te'yîd eder[1].

---

[1] Tıyere : Tuyûr ile teşe'üm ve meselâ bir yolcunun sefere çıktığı sırada önünden bir kuşun uçmasını yom tutmamak câhiliyet fikridir. Resûl-i Ekrem bunu men' etmiştir.

Hâme : Müteaddid sûrette tefsîr edilmekte ise de bunlar arasında en basiti baykuştur. Bu kuşun bir evin üzerine konup da ötmesini câhiliyet devrinde yom tutmazlardı. Elyevm halkın câhil tabakası arasında bile böyle bir endîşe vardır. Bu hadîs-i şerifte böyle bir kanâatin de câhiliyetten ileri geldiği bildirilmiştir.

Safer : Muharrem'in uğursuz bir ay olduğu bütün hayırsız işlerin bu ayda vukûu akîdesidir ki, bu hadîs-i şerifte bunun hurâfeden başka bir şey olmadığı, Safer ayının da sâir aylardan hiç farkı bulunmadığı bildirilmiştir. Hâlâ avam arasında bu câhiliyet fikri hüküm sürmekte ve Safer ayında akd-i nikâh meş'um addedilmektedir. Bu menfur kanâati izâle için selef devirlerindenberi bir çok ulemâ bi'l-iltizam bu ayda icrâ-yi akd etmişlerdir.

Gul : İbn-i Esîr Gulü şöyle ta'rîf ediyor : Cin ve şeyâtînden bir cinstir. Câhiliyet Arablarının zu'muna göre Gul, tenhâ beyâbanda, ıssız çöllerde insana muhtelif sûretlerde görünerek yolunu şaşırtırlar, en sonu helâk ederler. Bu hadîste Resûl-i Ekrem böyle yabânî Gulün de vücûdü ve asl ü esâsı olmadığını bildirmiştir. Cinnin mevcûdiyeti nusûs ile sâbit olmakla berâber insana tasallutu ve Gulün vücûdü nefy ü inkâr edilmiştir. Hiç şübhesiz endişe zamanlarında vâhimenin uydurup ortaya çıkardığı bir sûret-i garîbedir. Tenhâ gecelerde ıssız beyâbanda yalnız başına kalan kimsenin vehmü vahşetle gözüne eşkâl-i garîbe görünmesi vâkı'dir. Fakat eser-i vehmi bir hakîkat ve bilhassa cinnin te'sîr-i mahsûsu olarak kabûl etmek doğru değildir. Resûl-i Ekrem Gul-i yabânî mevcûdiyetini bu kadar sarih redd ü inkâr ettiği halde fikirlerden bu câhilâne endîşenin çıkmadığını görerek bir hadîs-i şerifte : Tenhâda Gul vehm ü hayâline tutulduğunuzda Ezân okuyarak izâle-i vahşet ediniz! buyurmuştur. Hakîkaten insan korkunca kendisine bir mesned arar. Bir mü'min için Ezân-ı Muhammedî'den büyük bir mesned-i rûhî tasavvur olunamaz.

Bu hadîsten müstefâd olan hükm-i fıkhî : Ayıblı ve kusurlu bir malın bâyi' kusûrunu müşteriye bildirir, müşteri de kusûriyle berâber almağa râzı olursa bey'in cevaz ve sıhhat-i in'ikādıdır.

Hadîsten müstefâd olan bir mes'ele-i ahlâkıye de sâlih bir zâte zulm etmekten son derece ictinâb edilmesidir. Hadîste Nevvâs'ın şerîkine: vay sana yazıklar olsun! Hastalıklı hayvanı sattığın zat İbn-i Ömer'dir, diye hitâbı bu mühimme-i ahlâkıyeyi tebârüz ettirmektedir.

Esvâk-ı câhiliyye : Îzâh ettiğimiz İbn-i Ömer hadîsinden evvel Buhârî'nin *Sahîh*'inde: Câhiliyet devrinin üç panayırı bulunduğunu, ba'de'l-İslâm buralarda ahz ü îtânın mücâz olduğunu beyân için bir bâb açmış ve bu bâbta İbn-i Abbâs'ın bir hadîsini rivâyet etmiştir. Fakat müellif ihtisâr için *Tecrîd*'e almamıştır. Hadîs şöyledir:

Câhiliyet devrinde Ukâz, Mecenne, Zülmecâz Arabın meşhur panayırları idi. İslâm devri hulûl edince, bu pazarlarda ticâret etmeği günah sandılar. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak: (*Mevâsim-i hacda sizin alış veriş yaparak Rabbınız Allāh'ın fazl ü kereminden müstefîd olmanızda günah yoktur*) meâlindeki âyet-i kerîmeyi inzal buyurmuştur[1].

Bu hadîsi bu cildimizde (844) numara ile terceme ettiğimiz İbn-i Ömer hadîsinin îzâhında terceme ve îzâh etmiştik. Fazla îzâh için oraya mürâcaat olunsun. Oradaki rivâyette Mecenne yoktur. Yalnız Ukâz ile Zülmecaz pazarları zikredilmiştir. Esâsen Hicaz panayırlarının en meşhûru bu ikisidir. Bunlardan da Ukâz en meşhûrudur. Bu panayırda şüarâ ve üdebâ-yi Arab arasında müşâareler, münâşedeler cereyân ettiğinden, Ukâz ismine Arab târih-i edebiyâtında daha fazla tesâdüf edilir. Kus İbn-i Sâide'nin meşhur hutbesi üzerinde müâlekat şiirleri üzerinde hep Sûk-ı Ukâz'ın etiketi vardır.

978. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ حَجَمَ أَبُو طَيْبَةَ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَأَمَرَ لَهُ بِصَاعٍ مِنْ تَمْرٍ وَ أَمَرَ أَهْلَهُ أَنْ يُخَفِّفُوا مِنْ خَرَاجِهِ .

[1] عن ابن عباس رضى الله عنهما قال : كانت عكاظ و مجنة و ذو المجاز اسواقاً فى الجاهلية فلما كان الاسلام تأثموا من التجارة فيها فانزل الله تعالى :[ليس عليكم جناح (فى مواسم الحج) ان تبتغوا فضلا من ربكم] قرأ ابن عباس كذا [رواه البخارى]. (Bakare, 198)

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'ten gelen bir rivâyete göre, müşârün-ileyh demiştir ki :

Ebû Taybe (Nâfi') Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i hacamat etti de Resûlullāh Ebû Taybe'ye bir sâ' (1040) dirhem hurma verilmesini emreyledi. (Bundan başka) Ebû Taybe'nin efendisi (Hârise oğulları) na da, te'diyesi meşrut vergisini hafifletmelerini emir buyurdu.

İZÂHI

Bu hadîsi Buhârî, bundan evvel rivâyet ettiği ve bizim de (972) numara ile terceme ve îzâh ettiğimiz Ebû Cühayfe hadîsine muâdil olmak üzere burada rivâyet etmiştir. Ebû Cühayfe, Resûl-i Ekrem'in ribâ gibi birtakım kazançları yasak ettiğini ta'dâd ederken haccâmı da semen-i demden yâni hacamat ücreti almaktan men' ettiğini rivâyet etmişti. Bu men' ü nehyin zâhiri tahrîm idi. Burada müellif yeni bir bâb açarak semen-i demin cevâzını ifâde eden iki hadîs rivâyet ediyor ki, birisi bu Enes İbn-i Mâlik hadîsidir. İkincisi de tercemesi bunu ta'kîb eden ve İbn-i Abbâs'tan mervî olan bir eserdir. Her iki hadîste de Resûl-i Ekrem'in hacamat olduğu ve haccâma, hacamat ücreti verdiği sarâhaten rivâyet edilmekle bu yolda icrâ-yi san'at etmenin ve ücret almanın cevâzı pek âşikârdır. Bunun için İbn-i Abbâs da hacamat ücreti haram olsaydı Resûl-i Ekrem bu san'atkârlara ücret vermezdi., diyor. Bilhassa bundan sonraki İbn-i Abbâs hadîsi haccam ücretinin mübah olduğunda nastır.

Bu hadîste haccâmın Ebû Taybe olduğu zikrediliyorsa da İbn-i Abbas'tan gelen rivâyette kimin hacamat ettiği bildirilmemiştir. Ebû Taybe'nin adı, sahîh rivâyete göre Nâfi'dir. Dînar, Meysere olduğuna dâir rivâyetler de vardır[1].

---

[1] Ahmed İbn-i Hanbel'in, Taberânî'nin Muhaysa İbn-i Mes'ud'dan rivâyetlerine göre, Hârise oğullarından Muhaysa'nın haccâm bir kölesi bulunuyor. Nâfi' Ebû Taybe diye anılan bu köle, yevmiye efendisi Muhaysa'ya vermekte olduğu haracın çokluğundan Resûl-i Ekrem'e şikâyet ediyor. Resûl-i Ekrem de hacamat olup Ebû Taybe'ye hem ücret olarak bir sâ' hurma veriyor,

979. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ احْتَجَمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ اَعْطَى الَّذِي حَجَمَهُ وَ لَوْ كَانَ حَرَاماً لَمْ يُعْطِهِ .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan :

"*Nebî sallaʼllāhu aleyhi ve sellem hacamat oldu. Ve hacamat eden haccâma* (bir sâ' hurma ücret) *verdi. Eğer ücret vermek haram olsaydı Resûlullāh bu adama vermezdi*" dediği rivâyet edilmiştir.

980. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّهَا اشْتَرَتْ نُمْرُقَةً فِيهَا تَصَاوِيرُ فَلَمَّا رَآهَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَامَ عَلَى الْبَابِ فَلَمْ يَدْخُلْ قَالَتْ فَعَرَفْتُ فِي وَجْهِهِ الْكَرَاهَةَ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَتُوبُ إِلَى اللّٰهِ وَ إِلَى رَسُولِهِ مَا ذَا أَذْنَبْتُ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مَا بَالُ هٰذِهِ النُّمْرُقَةِ قُلْتُ اشْتَرَيْتُهَا لَكَ لِتَقْعُدَ عَلَيْهَا وَ تَوَسَّدَهَا فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِنَّ أَصْحَابَ هٰذِهِ الصُّوَرِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ

---

hem de Muhaysa'ya vergisinin tahfîf edilmesini emr ediyor. Bu rivâyette Ebû Taybe ismi Nâfi' olduğu tasrîh edildiğinden bunun sıhhatini kaydettik. İbn-i Abdi'l-Ber, ismi, Dînâr olduğunu hikâye etmiştir ki, bir dirhemden ibârettir. Çünkü haccâm olan Dînâr Tâbiî'dir. İbn-i Mende Ebû Abdullāh Muhammed İbn-i Yahyâ'nın tarîk-ı rivâyetinde bu Dînar Haccâmın Ebû Taybe Haccamdan rivâyet ettiği ve Ebû Taybe'nin Resûlullāh'ı hacamat ettiği bildiriliyor. Begavî de İbn-i Meysere olduğunu rivâyet etmişse de bunun da senedin de zaaf vardır. Askerî de: sahîh olan Ebû Taybe'nin ismi gayr-i ma'lûm olduğudur, diyor. [*Kastalânî* : C. 4, S. 44].

يُعَذَّبُونَ فَيُقَالُ لَهُمْ أَحْيُوا مَا خَلَقْتُمْ وَ قَالَ إِنَّ الْبَيْتَ
الَّذِى فِيهِ الصُّوَرُ لَا تَدْخُلُهُ الْمَلَائِكَةُ

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llâhu anhâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, Sıddîka-i müşârün-ileyhâ (bir kere) ufak bir yastık, bir şilte almıştı. Üstünde (hayvan) resimleri vardı. Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* bunu görünce kapının önünde tevakkuf buyurdu da içeri girmedi. Âişe *radiya'llâhu anhâ* (bu sırada) Resûlullâh'ın yüzünde şiddet (âsârı) sezdim de :

— Yâ Resûla'llâh! Allâh'a ve Allâh'ın Resûlüne tevbe ederim. (Fakat bilmem ki) ne kusûr ettim, dedim. Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* :

— Şu yastığın (burada) işi nedir?.buyurdu. Ben :

— Yâ Resûla'llâh! (Kâh) üzerine oturasın, (kâh) yaslanasın diye senin için iştirâ ettim, diye cevab verdim. Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* :

— Bu sûretlerin sâhibleri kıyâmet gününde muhakkak azâb olunurlar. Ve bu kimselere (tahakküm ve ta'ciz yollu) : tasvîr ettiğiniz bu hayvanları (haydi) diriltiniz (bakalım?) denilir, dedi. Yine Resûlullâh :

Şol bir ev ki, içinde sûretler vardır, artık o eve Melekler girmez, buyurdu.

İZÂHI

RİVÂYETLER : Bu hadîsi Buhârî Nikâh, Libâs, Bed'-i Halk bahislerinde de rivâyet etmiştir. Müslim de Libas bâbında tahrîc etmiştir. Buhârî'nin bâbının unvânı; erkekler ve kadınlar için isti'mâli mekruh olan şeylerin ticâretinin hükmüne dâirdir. Bu bâbında Buhârî iki hadîs rivâyet etmiştir ki, birisi bu Hazret-i Âişe hadîsidir. Öbirisi de *Tecrîd*'e alınmamış bulunan meâli bervech-i âtî Abdullâh İbn-i Ömer hadîsidir.

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* diyor ki: bir kere Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Ömer *radiya'llāhu anh*'e Harîr veyâhud Siyerâ (denilen sarı çubuklu) bir hulle gönderdi. Sonra Resûlullāh bu hulleyi Ömer'in üzerinde gördü de:

— Ben bu hulleyi sana giyesin diye göndermedim. Bu ipekli libâsı, (âhirette) nasîbi olmayan erkekler giyer. Ancak bunu sana ben satıp da intifâ' edesin diye gönderdim, buyurdu[1].

Bu hadîs Cum'a bahsinde de daha uzunca bir metn ile geçmiştir. Cum'a bahsinin ilk hadîslerindendir. Bu hadîsi Buhârî'nin sebeb-i sevkı bâbın unvânı vechile erkekler veya kadınlar tarafından isti'mâli mekrûh olan eşyânın bey'i câiz olup olmaması i'tibâriyledir. Ve bu hadîs hükm-i cevâz ifâde etmektedir.

Hazret-i Âişe hadîsindeki (نمرقة = *Nümrüka*) yı Kādî Iyâz visâde, yastık mânâsınadır, diyor. Sâhib-i *Sıhâh* da küçük yastıktır, diyor. Bâzıları yüz yastığıdır, demiş, Eğer üzerine konulan kaliça mânâsınadır, diyenler de vardır. Hazret-i Âişe'nin Resûl-i Ekrem'e: kâh üstüne oturasınız, kâh yaslanasınız diye aldım, buyurmalarına bakılırsa, şiltemsi bir yastık olsa gerek.

Hadîsten müstefad olan hükümler : Üstünde suver-i hayvânat bulunan eşyânın bey'i, Hazret-i Âişe hadîsinin zâhirine nazaran câiz değildir. Fakat yere yayılan ve horlukla kullanılan eşyânın musavver olmakla berâber cevâz-ı bey'i hakkında âsâr-i sahîha vardır. Men' ile cevâza delâlet eden âsâr teâruz ettiğinde asıl olan, hazer delîli vârid ve zâhir oluncaya kadar ibâhadır. Sonra Hazret-i Âişe hadîsinde Sıddîka-i müşârün-ileyhâ tarafından akd edilen bey'i Resûl-i Ekrem fesh etmemiştir. Bu adem-i feshin delâletiyle bu resimli yastık hakkındaki beyânât-ı Risâlet-Penâhî, hurmete değil belki kerâhate hamlolunabilir.

Resim : Hazret-i Âişe hadîsinden hayvan tasvirinin hurmeti de müstefâd olur. Fukahâ ve ehl-i hadîsin cümhûru, hacer, şecer gibi menâzır sûretlerinde ve zî-hayat olmayan eşyânın tersîm ve isti'mâlinde beis görmemişlerdir.

---

[1] عن عبد الله بن عمر رضى الله عنهما قال: ارسل النبى صلى الله عليه و سلم الى عمر رضى الله عنه بحلة حرير او سيراء فرآها عليه. فقال انى لم ارسل بها اليك لتلبسها، انما يلبسها من لا خلاق له. انما بعثت اليك لتستمتع بها يعنى تبيعها [رواه البخارى].

İBN-İ ABBÂS'IN RİVÂYETİ VE BİR FETVÂSI : Müslim'in rivâyetine göre, İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'ya bir ressam mürâcaat ederek:

— Ben şu sûretleri resmederek geçinirim. Bunlar ve san'atim hakkında bana bir fetvâ lûtfediniz! demiş. İbn-i Abbâs da:

— Bana yaklaşınız! demiş. Sonra tekrar bana yaklaşınız! demiş. Ressam İbn-i Abbâs'a yaklaşınca elini bu müsteftînin başı üstüne koyarak: şimdi sana ben Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den işittiğim bir hadîsi haber vereceğim, iyi dinle! demiş. Ben Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den:

— Her musavvir Cehennem'dedir. Musavvirin tasvîr ettiği her sûrete kıyâmet günü hayat verilir de bunlar Cehennem'de onu ta'zîb ederler, buyurduğunu işittim, demiş. İbn-i Abbas ressama karşı devamla:

— Eğer sen san'atine devâm etmek mecbûriyetinde isen, ağaç ve zî-hayat olmayan aksâm-ı vücûdu tersîm et! demiştir[1].

İBN-İ ABBÂS'IN DELÎLİ : ve bu fetvâsının müstened-i şer'îsi, Tahâvî'nin bervech-i âtî rivâyet ettiği Ebû Hüreyre hadîsidir: Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* de diyor ki: bir kere Cibrîl *aleyhi's-selâm* huzûr-ı Saâdet'e girmek için Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den izin istemiştir. Resûlullāh da müsâade buyurmuştur. Fakat Cibrîl: şimdi ben sizin evinize nasıl girebilirim? Çünkü evinizde birtakım at ve insan misallerini ihtivâ eden bir perde asılıdır. Ya bu resimlerin başlarını koparmalısınız; yâhud bu perdeyi indirip yere sermelisiniz!. Biz Melekler zümresi, içinde resim olan eve girmeyiz, diye cevab vermiştir[2].

---

[1] حاء رجل الى ابن عباس فقال : انى رجل اصور هذه الصور، فافتنى فيها ؟. فقال ادن مني !. ثم قال ادن منى !. فدنى منه ، حتى وضع يده على رأسه فقال انبئك بما سمعت من رسول الله صلى الله عليه و سلم. سمعت رسول الله صلى الله عليه و سلم يقول : كل مصور فى النار يجعل له بكل صورة صورها نفسا فيعذبه فى جهنم. و قال: ان كنت لا بد فاعلا فاصنع الشجر و ما لا نفس له [رواه مسلم بقرائته على نصر بن على].

[2] عن ابى هريرة رضى الله عنه قال : استأذن جبريل عليه السلام على رسول الله صلى الله عليه و سلم قال : ادخل !. فقال : كيف ادخل ؟ و فى بيتك ستر فيه تماثيل خيل و رجال. فاما ان تقطع رؤسها و اما ان تجعلها بساطا. فانا معاشر الملائكة لا ندخل بيتا فيه تماثيل [رواه الطحاوى] .

Bu hadîsten Tahâvî'nin istinbâtı : Tahâvî diyor ki: bu hadîsin zâhirine göre bir resmin başı – ki, o resmin temsîl ettiği zî-hayâtın başsız yaşaması mümkün değildir. Bu – koparılınca, resim ve timsal mübah oluyor. Hadîsin ifâde ettiği bu hüküm, bir zî-hayâtın, bir insan veya hayvanın, onsuz yaşaması mümkün olmayan bir kısmı hâric olmak üzere tasvir ve tersîmi mübâh olduğuna delâlet eder. Ve binnetîce: 1) Canlı olmayan eşyâ ve menâzırın tersîmi, 2) Canlılardan da suver-i hâriciye ki, misli zî-hayât olmayan kısm-ı bedenin tasvîri mübah; ve bu iki nevi' tasvîrin, resim hakkında vârid olan âsârın ifâde ettiği nehiy hükmünden hâric olduğuna delâlet eder [1].

Resim hakkında Ebû Talha hadîsi : Müellif İmam Buhârî Kitâbü'l-libas'ta îzâhiyye meşgûl bulunduğuğmuz Hazret-i Âişe hadîsinden sonra Resûl-i Ekrem'in en yakın Ashâb'ından ve Ensâr'ın en bahâdırlarından bulunan Ebû Talha, Zeyd İbn-i Sehl'in de bir hadîsini rivâyet ediyor ki, bunun târih-i vürûdı daha müahhardır. Bu hadîsi Ebû Talha'dan rivâyet eden Zeyd İbn-i Hâlid'tir ki, bu da Sahâbî'dir, bu da Ensar'dandır. Zeyd'den de Tâbiî ricâlinden Büsr İbn-i Saîd rivâyet etmiştir. Hadîsin senedi hakkında şu mücmel ma'lûmâtı verdikten sonra şimdi tercemecsini bildireceğiz. Ebû Talha *radiya'llāhu anh*, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in "*Melekler, içinde sûret bulunan her hangi bir eve girmez*" buyurduğunu haber vermiştir. Sahâbî râvî Büsr diyor ki: bu hadîsi bana rivâyet eden Zeyd İbn-i Hâlid'tir. Bunu bana bildirdikten bir zaman sonra hastalanmış, ben de iyâde etmiştim. Eve girdiğimde kapısında bir perde asılı olduğunu, perdede de bir sûret bulunduğunu gördüm. Orada bulunan Ubeyd – ki Resûlullāh'ın zevci Meymûne'nin rebîbidir – [2] dedim ki:

— İslâmın ilk günlerinde sûretin menhî olduğunu bize haber veren Zeyd İbn-i Hâlid değil midir? (Şimdi bu resimli perde nedir ya?) Ubeydullāh bana:

---

[1] *Umdetü'l-Kârî* : C. 5, S. 460.

[2] Rebîb övey oğul demektir. Fakat Ubeydullāh Ümmü'l-Mü'minîn Meymûne'nin rebîbi denilmesi, Meymûne Hazretlerinin kölelerinden birisinin çocuğu olup müşârün-ileyhâ tarafından terbiye edildiğinden, rebîb-i Meymûne diye anılmıştır.

— Zeyd İbn-i Hâlid bu hadîsi Ebû Talha'dan bize nakl ederken sonunda (الا رقما فى ثوب = *Elbîsedeki nakş ve resim müstesnâdır*) dediğini işitmedin mi? diye cevab verdi[1].

Tahâvî, (*elbîsedeki nakş ü resim müstesnâdır*) fıkrasını (yastık ve sâire gibi vesîle-i ihtirâm olmamak üzere isti'mâl) mânâsına hamlederek daha tevsî' etmiştir.

Hattâbî de, bu hadîsin bu fıkrasına nazaran eşkâl-i hayvânâtı tasvîr eden musavvir ile ağaç ve emsâli nakışlar, resimler yapan nakkaş ve ressâmın resim ve tasvir hakkında vârid olan vaîd-i şedîdde dâhil olmasalar gerektir, diyor.

HULÂSA : Resûl-i Ekrem perde gibi ta'zîm ve tekrîm ifâde eder bir sûrette resimli eşya isti'mâlini kerih görmüş, fakat yayınmak ve örtünmek gibi ta'zîme delâlet etmiyecek sûrette isti'mâlini mekruh addetmemiştir. Sa'd İbn-i Ebî Vakkās, Sâlim, Urve, İbn-i Sîrîn, Atâ', İkrime bu sûretle hükm etmişlerdir ve bu ictihad, evsâtü'l-mezâhib addedilmiştir. Mâlik, Sevrî, Ebû Hanîfe, Şafiî'nin mezhebleri de budur.

SEBEB-İ NEHİY : Tersim ve tasvir bahsinde yegâne sebeb-i nehiy, resimlere, sûretlere taabbüd endîşesidir. İslâm dîni tevhîd dîni ve zâtında, sıfâtında bir Allāh'a ibâdet, arz-ı ubûdiyet dîni olduğundan ve bir kelime ile tevhîd, İslâmî umdelerin ve İslâm nûr ve ziyâsının nokta-i mihrâkı bulunduğundan her ne sûretle olursa az, çok şirk ile şâibedâr olmaması Resûl-i Ekrem'in büyük bir kıskançlıkla ihtimam buyurduğu bir mes'ele idi. Tevhîd'in muhâfazası nâmına kendi kabrine bile ibâdet edercesine izhâr-ı hurmet edilmesini istemiyordu.

Bu sebeble İslâm'ın ilk günlerinde Resûl-i Ekrem ister ta'zîm, ister tahkîr ifâde eder sûrette kullanılsın, ister ibâdet, ister ihânet mânâsı arzetsin, resimli eşyâ isti'mâlini mutlak sûrette nehyetmişti. Çünkü Resûl-i Ekrem İslâm'ın ile günlerinde şirkle mücâdele hâlinde idi. Beşeriyeti asnâma, temâsîle, tesâvîre ibâdetten men'e çalışıyordu. Resim ve tasvîr hakkında mutlak sûrette vaîd-i şedîdi

---

[1] عن بسر بن سعيد، عن زيد بن خالد، عن ابى طلحة صاحب رسول الله صلى الله عليه و سلم قال: ان رسول الله صلى الله عليه و سلم قال : ان الملائكة لا تدخل بيتا فيه الصورة . قال بسر: ثم اشتكى زيد فعدناه فاذا على بابه ستر فيه صورة . فقلت لعبيد الله ربيب ميمونة زوج النبى صلى الله عليه و سلم: الم يخبرنا زيد عن الصور يوم الاول. فقال عبيد الله: الم تسمعه حين قال الا رقما فى ثوب [رواه البخارى فى اللباس].

teblîğ eden ahâdîs-i şerîfe hep İslâm'ın bu ilk günlerinde vârid olmuştur. Fakat İslâm'ın şirke galebesi ve hakîkî zaferi tahakkuk ettikten sonra ilk günlerdeki derecede cezrî harekete lüzum kalmamıştı. Tesâvîr ve Temâsîlin ta'zîm ifâde etmiyecek bir sûrette isti'mâline müsâade edilmiştir ki, bu müsâade yukarıdaki Ebû Talha hadîsinin fıkra-i ahîresindeki istisnâdan müstefâd olmuştur[1].

Seneden seneye nûr-ı İslâm âfâk-ı âleme intişâra başlayıp gönüllerde tevhid akîdesi gereği gibi teessüs edince, yukarıda bildirdiğimiz vechile bir çok eimme-i selef ile mezâhib-i fıkhiye sâhibleri menâzır resimlerinin, tâmmü'l-hilka olmayan insan ve sâir zî-rûh hayvânâtın tasvîrini ve bilâ-ihtirâm isti'mâlini mübah addetmişlerdir. Bu sebeble hadîs şârihleri tahzîrât-i şedîdeyi muhtevî hadîsleri tâmmü'l-hilka olan tesâvîre sarf ve haml etmişler ve meselâ belden yukarı çekilen resmin i'mâl ve isti'mâlinde bir beis görmemişlerdir. Hattâ *Buhârî*'nin kadîm şârihlerinden Hattâbî Ebû Süleymân, Ebû Talha hadîsinin son fıkrasından istifâde ederek tâmmü'l-hilka olmamak gibi bir kayde de lüzum görmiyerek kerâhetine kâil olmuş, sebeb-i kerâhat olarak da kalbin mâlâ-ya'nî ile iştigâlini göstermiştir[2].

Sahîh-i Buhârî'nin ilk şârihlerinden çok âlim ve zekî bir zât olan Hattâbî'nin[3] sebeb-i kerâheti mâlâ-ya'nî ile iştigâl derecesinden ileri götürmemesi, o devirlerde resme ta'zîm ve teabbüd hissinin Hattâbî nazarında şuurlu hiç bir müslümanın hatırından geçmiyeceği muhakkak olmasından mütevellid olsa gerek.

---

[1] و انما نهى الشارع اولا عن الصور كلها و ان كانت رقما. لانهم كانوا حديثى عهد يعبادة الصور فنهى عن ذلك جملة. ثم لما تقرر نهيه عن ذلك اباح ما كان رقما فى ثوب الضرورة الى ايجاب الثياب فاباح ما يمتهن لانه يؤمن على الجاهل تعظيم ما يمتهن و بقى النهى فيما لا يمتهن [عمدة القارى: ج ١٠، ص ٣١٣]

[2] و قال الخطابى: المصور الذى يصور اشكال الحيوان و النقاش الذى ينقش اشكال الشجر و نحوها فانى ارجوا ان لا يدخل فى هذا الوعيد و ان كان جملة هذا الباب مكروها و داخلا فيما يشغل بما لا يعنى [عمدة القارى].

[3] **Hattâbî: Hamd İbn-i Muhammed İbn-i İbrâhim İbn-i Hattâb-i Büstî'dir.** Kâbil'li kadîm bir Türk âilesine mensubtur. Meşâhir-i muhaddisîn ve udebâdan olup fıkıhta da yed-i tûlâ sâhibi idi. Zehebî, İmam, Allâme unvanlariyle tavsîf eder. İbtidâ Nîsâbur'da hadîs ahzetmiş sonra Bağdad'a gelerek fıkıh ve edebiyat ile meşgul olmuştur. Sonra vatanı olan ve Kâbil müzâfâtından bulunan (Büst) e gelerek tedrîs-i ulûm ile iştigâl etmiştir. **Hâkim, Ebû Hâmid-i İsfirâyinî, Ebû Nasr-i Belhî** gibi meşâhir, kendisinden hadîs ahz ve rivâyet et-

ALİYYÜ'L-KĀRÎ de *Mirkat*'ta Hazret-i Âişe'den rivâyet olunan bir hadîsin şerhinde bu kerâhetin bir kerâhet-i tenzîhiye olduğunu nakledıyor. *Sahîhayn*'de rivâyet olunduğuna göre, Hazret-i Âişe diyor ki: Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bir gazâya gitmişti. O sırada ben kenarı saçaklı bir yatak örtüsü almış, [üstünde kanadlı at resmi bulunan (Nevevî)] pûşîdeyi kapıya asmıştım. Resûl-i Ekrem avdetinde bunu kapıda görünce çekti, attı. Sonra:

— Allah duvarın taşını, toprağını bu sûretli kumaşla örtmemizi emretmedi! buyurdu [1].

Aliyyü'l-Kārî bu hadîsin şerhinde: "*Hazret-i Âişe'nin bu bisâti ta'lîkı ziynet içindi, hicâb için değildi. Bundan dolayı Resûl-i Ekrem tarafından itâb edildi. Bu hadîs ile yastık, bisât gibi husûsatta isti'mâlin cevâzına fakat divara ziynet için resimli kumaş makûlesini asmanın hurmetine değil, kerâhet-i tenzîhiye olduğuna istidlâl edilmiştir*" diyor. Çünkü Resûl-i Ekrem'in: (*duvara bu resimli kumaşı asmağa memur değiliz*) kavl-i şerîfi, ne böyle ta'liktan nehye, ne de vücûba ve nedbe delâlet etmez, diye ihticâc edildiğini haber veriyor [2].

NEVEVÎ DE DİYOR Kİ: "*Bâzı ulemâ döşe, yatak ve yemek takımı gibi mübâlâtsız kullanılan ev eşyâsı üzerinde resim bulunmasında tâmmü'l-hilka olsa bile, bir mahzur yoktur; tam olsun, nâkıs olsun, mutlak sûrette mübahtır*" demişler ve Ebû Talha hadîsinin fıkra-i ahîresindeki istisnâ ile istidlâl etmişlerse de bizim ve cümhûrun bunlara karşı cevâbımız: "*Bu istisnânın ağaç ve tâmmü'l-hilka olmayan hayvan resimlerine âid olduğudur*".

---

mişlerdir. Hattâbî tesânîf-i mu'tebere sâhibidir. *Garîbü'l-Hadîs*, *Meâlimü's-Sünen*, *Şerh-i Esmâi'l-Hüsnâ*, *Kitâbü'l-Gunye*, *Kitâbü'l-Uzle* gibi bir çok te'lîfâtı vardır. Bu cümleden biri de *Sahîhi Buhârî* şerhi *İ'lâmü's-Sünen*'dir. Zehebî: rivâyette sika ve metin idi. Şübhesiz hazâin-i ilimden ma'dudtur, diyor. İlmi derecesinde zühd ü takvâsı da vardı. Hicret-i Seniyye'nin 388 inci senesi Rebîü'l-âhir'inin altıncı günü vefât etmiştir. Ebû Nasr-ı İsfirâyînî ve İbn-i Cerîr-i Taberî gibi ulemâ ile Mısır'ın, Irak'ın, Merv'in, Mekke'nin bir hayli ehl-i kırâeti bu sene dâhilinde vefât etmişlerdir [*Tezkiretü'l-Huffâz* : C. 3, S. 224 ve *Lübbü'l-Lübâb*].

[1] عن عائشة رضى الله عنها : ان النبى صلى الله عليه و سلم خرج فى غزاة فاخذت نمطا فسترته على الباب. فلما قدم فرأى النمط فجذبه حتى هتكه، ثم قال: ان الله لم يأمرنا ان نكسو الحجارة و الطين [رواه الشيخان].

[2] *Mirkat* : C. 4, S. 485.

Tıybî de: Nevevî'nin reddettiği tezi müdâfaa eden zümreden ve mutlak mübah olduğuna kāil olanlardandır. Bunun için Hâdimî merhum *Tarîkat-i Muhammediye Şerhi*'nde: Tıybî kendi mezhebinin muhâlifi bir tarîk-ı ictihâdı iltizâm etmiştir, diye müâhaze ediyor.

Bir hikâye : Osmanlı Pâdişahlarından Abdülâzîz zamânında resim isti'mâli mes'elesi mevzû-ı bahs edilmiş. Şeyhü'l-İslâm Turşucu-Zâde (الا رقما في ثوب = *Resim bulunan eve Melekler girmez. Meğer ki resim ve sûret elbîse, kumaş gibi bir şey'e nakşedilmiş ola, bu sûrette girer*) sûretinde Ebû Talha'nın yukarıda zikrettiğimiz hadîsi ile istidlâl ederek cevâzına fetvâ verdiği ve bu fetvâsı üzerine Şeyhü'l-İslâm olduğu rivâyet olunur.

BİR HULÂSA: Buraya kadar resim hakkında vârid olan ahâdîs-i şerîfeden bâzılarını eimme-i selef ve haleften bir haylisinin ârâ ve ictihadlariyle berâber mutâlâa etmiş bulunuyoruz. Bu bâbta ulemânın iki noktada ittifak ve bir noktada ihtilâf ettiklerini görüyoruz. İttifâk ettikleri noktalardan birisi ağaç, dağ, taş gibi eşyâ ve menâzır resimlerinin mutlak sûrette mübah olduğudur. Öbirisi de vesîkalık fotoğrafiler gibi tâmmü'l-hilka olmayarak bedenin bir kısmına âid olan zî-hayat resimlerinin hem i'mâl edilmelerinin, hem de isti'mâl olunmalarının cevâzıdır. Tâmmü'l-hilka olanlar hakkında ihtilâf edilmiştir. Bâzı ulemâ vesîle-i ta'zîm olmaksızın bunların isti'mâlini de maa'l-kerâhe tecvîz etmişlerdir. Bâzıları etmemiştir.

Bu bahsi bu kadar uzun bir tedkik zemîni ittihâz edişimiz, resim isti'mâlinin ve tersîmin mutlak sûrette haram zan olunmasına mebnîdir. Halbuki bu günkü lüzûm-ı ictimâî ve resmî üzerine fotoğrafilerini i'mâl ve isti'mâl eden bir çok zevâtın bunda dînî bir mahzur olup olmadığını sormağa mecbûriyet hissetmiş olmalarına mebnî bu mes'elenin ilmî vaziyetini olduğu gibi bildirmeyi lüzumlu addettik. Burada namaz kılan kimsenin karşısında resim bulunmamasına dikkat etmesi tavsiyesiyle bu bahse nihâyet vereceğiz: Buhârî'nin rivâyetine göre, Hazret-i Âişe'nin astığı resimli bir perde hakkında Resûl-i Ekrem: namazda beni meşgûl ediyor, kaldırınız! buyurmuştur.

981. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ فَكُنْتُ عَلَى بَكْرٍ صَعْبٍ لِعُمَرَ

فَكَانَ يَغْلِبُنِى فَيَتَقَدَّمُ أَمَامَ ٱلْقَوْمِ فَيَزْجُرُهُ عُمَرُ وَ يَرُدُّهُ
ثُمَّ يَتَقَدَّمُ فَيَزْجُرُهُ عُمَرُ وَ يَرُدُّهُ فَقَالَ ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ
وَ سَلَّمَ لِعُمَرَ بِعْنِيهِ فَقَالَ هُوَ لَكَ يَا رَسُولَ ٱللهِ قَالَ رَسُولُ ٱللهِ
صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِعْنِيهِ فَبَاعَهُ مِنْ رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ
عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ هُوَ لَكَ يَا
عَبْدَ ٱللهِ بْنَ عُمَرَ تَصْنَعُ بِهِ مَا شِئْتَ .

Tercemesi

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, Müşârün-ileyh şöyle demiştir :

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile biz bir seferde bulunduk. Ben (babam) Ömer *radiya'llāhu anh*'in genç, çetin bir devesine binmiştim. Deve bana galebe ediyor ve kāfilenin önüne geçiyordu. Ömer onu men' edip geri çeviriyordu. Sonra devem (tekrar) kāfileyi geçiyor, Ömer de men' edip çeviriyordu. Bu sırada Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Ömer'e:

— Şu (hırçın) deveyi bana satsana! buyurdu. Ömer:

— O senindir yâ Resûla'llāh! dedi. (Tekrar) Resûl-i Ekrem:

— Şu deveyi bana sat! buyurdu. Ömer de Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e sattı. Der-akab Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* :

— Ey Abdullāh İbn-i Ömer! (Şimdi) deve senindir. Nasıl istersen öyle tasarruf edersin, buyurdu.

İZÂHI

Bu hadîsin sebeb-i sevkı ve nokta-i ictihâdı Resûl-i Ekrem'in bey'i müteâkib deveyi İbn-i Ömer'e hibe etmesidir. Bu fi'l-i Nebevî, sattım, aldım demekle bey' tamâm olup mebi' müşterinin malı olacağına ve akid bu sûretle tamâm olduktan sonra red, iâde, hiyar câri olmayıp müşteri mâl-i müşterâsını derhal satmak, hibe etmek gibi tasarrufât-ı hukūkıyeye mâlik bulunacağına delâlet eder ki, İmam Ebû Hanîfe'nin mezhebidir. Eğer deve o saatte Resûl-i Ekrem'in malı olmasaydı İbn-i Ömer'e hibe edemezdi de meclis-i akid sonuna ve bâyi' ile müşterinin bedenen ayrılmalarına ta'lîk ederdi. Binâenaleyh akdin tamâm olması için bâyiin sattım, müşterinin de aldım, demeleri ve sözle yekdiğerinden ayrılmış olmaları kâfîdir. İmam Şâfiî meclis-i akdin sonuna kadar bir hiyar kabul etmiştir ki, bu hadîsin zâhirine mügāyirdir. Bu cihetle Şâfiî fukahâsı: Hazret-i Peygamber deveyi İbn-i Ömer'e hibe etmezden evvel Hazret-i Ömer'in Resûl-i Ekrem'den biraz tekaddüm veya teahhür etmiş olması muhtemeldir, diye te'vîl ederler.

Bu hadîsten istifâde edilen bir hükm-i fıkhî de bâyiin bey' için metâını müşteriye arz etmesine lüzum olmamasıdır. Belki müşterinin: malını bana satar mısın? diye bir pazarlık kapısı açılması da meşrû'-dur. Bundan başka bir de ba'de'l-akid bâyie sattığı malın bedelini vermezden evvel müşterinin tasarrufunun câiz olduğu da bu hadîsten istifâde edilen ahkâm cümlesindendir.

982. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلًا ذَكَرَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ يُخْدَعُ فِي الْبُيُوعِ فَقَالَ إِذَا بَايَعْتَ فَقُلْ لَا خِلَابَةَ .

TERCEMESİ

Yine Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, müşârün-ileyh demiştir ki :

Bir kimse Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e bey' ü şirâda dâima kendisinin aldatıldığını arz etti. Resûl-i Ekrem buna cevâben :

— Sen de bir şey almak istediğinde (İslâm dîninde) aldatmak yoktur de, buyurdu.

Î Z Â H I

Buhârî bu hadîs-i şerîfi yine böyle Terk-i Hiyel bahsinde de tahrîc etmiştir. Ebû Dâvud ile Nesâî de Büyû' bahsinde rivâyet etmişlerdir. Resûl-i Ekrem'e mağdûriyetinden şikâyet eden Sahâbî'nin ta'yîn-i hüviyetinde ulemâ ihtilâf etmiştir. İbn-i Cârud, Hâkim ve daha birtakım zevat bunun Habbân İbn-i Münkız *radiya'llāhu anhümâ* olduğunu rivâyet etmişlerdir. *Müslim Şerhi*'nde Nevevî de Habbân olduğuna kāni'dir. Habbân Sahâbî oğlu Sahâbî'dir; Ensâr'dandır. Uhud harbinde ve ondan sonraki meşâhidde bulunmuştur. Osmân *radiya'llāhu anh*'in hilâfeti zamânında vefât etmiştir. Resûl-i Ekrem'le birlikte bulunduğu bir gazâda bir kaleye hücûm ederken başına isâbet eden bir taşla âfet-zede olarak bir parça kuvve-i nutkıye ve melekât-i akliyesi haleldâr olmuştu. Maamâfih yine kuvve-i mümeyyize ve müfekkiresi yerinde idi. Dârekutnî de Habbân'ın lisânında ağırlık bulunduğunu, alış verişte dâimâ aldatıldığını ve bu cihetle Resûl-i Ekrem'e mürâcaat etmekle taraf-ı Risâlet-Penâhî'den İslâm dîninde aldatmak yoktur, demesi ta'lîm buyurulduğunu rivâyet etmiştir.

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan gelen bir rivâyette müşârün-ileyh Habbân'ın bu ma'lûliyetine mebnî taraf-ı Peygamberî'den kendisine üç günlük bir hakk-ı hiyâr ta'yin buyurulmuştur, deniliyor. Dârekutnî'nin, Beyhakî'nin rivâyetlerine göre, Resûl-i Ekrem müşârün-ileyhe: ey Habbân sen aldığın malda üç gün muhayyersin!, Bu müddet zarfında istersen malı imsâk edersin, istersen malı sâhibine iâde edersin! buyurmuştur.

Mesâbih Şârihi Tûr-buştî: "Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Habbân'a (*müslümanlıkta aldatmak yoktur*) cümlesini ta'lîm buyurması esnâ-yi bey'de müşteri tarafından bâyie böyle söylenerek sattığı malın mâhiyeti ve keyfiyeti hakkında ma'lûmâtı olmadığını bildirmesi ve bu sûretle hukūkunun ziyâ'dan sıyânetini dilemesi içindir" demiştir

ki, elyevm bir müslümanın bir müslümanla mübâyeasında müşterinin bâyie, meselâ: "bu malın iyiliğini, fenâlığını ve hakîkî kıymetini bilmiyorum; insâfına havâle ediyorum!" demesi de bu kabildendir.

Bu hadîsten bervech-i âtî ahkâm istifâde edilmiştir :

1) Bâzı Mâlikî fukahâsı bu hadîs ile istidlâl ederek hıyâr-i gabnin lüzûmuna kāil olmuşlardır. Eimme-i Hanefiye ve Şâfiiye ile Cümhûr-ı ulemâ Habbân *radiya'llāhu anh* hakkında ta'yîn buyurulan bu müsâadenin muayyen bir vâkıa ve husûsî bir maddeden ibâret olduğunu beyan ederek gabn için bir hiyar kâbul etmemişlerdir. Yine böyle gabnin az veya çok olması gibi medâr-ı tahyîr olacak bir tefrîka da az veya çok olması gibi medâr-i tahyîr olacak bir tefrika da kāil olmamışlardır. İmam Mâlik'in esahh-ı rivâyet olan mezhebi de böyledir. Irak'ta yetişen Mâlikî fukahâsı, malın kıymetinin sülsü derecesinde olursa, aldanan müşteri için hakk-ı hiyar vardır, demişlerdir ki, bâzı Hanbelîlerin mezhebi de böyledir. İmâm Mâlik'ten gelen diğer bir rivâyet tarîkında esnâ-yi beyi'de müşteri malın kıymetine vâkıf olursa gabin, az olsun, çok olsun beyi' fesh olunmaz, müşteri vâkıf olmazsa fesholunur, deniliyor.

Bir de beyi'de tağrîre ve hiyleye müstenid olan gabn-i fâhiş vardır ki, bunun medâr-i fesh olduğuna eimme-i Hanefiyye ve Şâfiiyye de kāil olmuşlardır. Tağrîr olunan müşteri beyi'de gabn-i fâhiş bulunduğuna muttali' olduktan sonra mebî'de temellük levâzımından olan bir sûretle tasarruf ederse, bu halde müşterinin hakk-ı feshi kalmaz. Hanefîler mâl-i yetîmi sıyâneten tağrîr olmasa bile gabn-i fâhiş ile bey'i sahîh addetmemişlerdir. Mâl-i vakf ile Beytü'l-mâl'i de böyle mâl-i yetîm hükmünde addetmişlerdir.

2) Sâdât-i Hanefiye bu hadîsten zaîfü'l-akl olan kimsenin hacr olunmamasına istidlâl etmişlerdir. Melekât-i akliyesinde za'f olmakla berâber Resûl-i Ekrem Habbân'ı bey'e me'zun kılmıştır. Bu izin adem-i hacrin en vâzıh bir delîlidir. Ufak tefek za'f-i his ve şuûr ile hürriyet-i şahsiye ve tasarrufât-ı ferdiyenin tahdîdi hiç doğru değildir.

3) Ebû Hanîfe, Şâfiî, Züfer hiyâr-ı bey'in üç gün olduğuna ve üç günden ziyâde hiyar câiz olmayıp beyi' fâsid olacağına bu hadîs ile istidlâl etmişlerdir. İbn-i Şübrüme'den bu yolda bir kavil menkuldür. Zât-i mes'ele eimme arasında muhtelifün-fîh olup İbn-i Ebî Leylâ, Hasen İbn-i Sâlih, Ebû Yûsüf, Muham-

med, Ahmed İbn-i Hanbel, İshak, Ebû Sevr, Dâvud, İbn-i Münzir, hiyâr-i şart ile bey'i câiz görmüşler ve: hiyar şart kılındığı zamâna kadar şarta riâyet lâzımdır, demişlerdir. Evzâî bir ay ve daha ziyâde hiyârı tecvîz etmiştir. İmam Mâlik satılan malın cinsine ve nev'ine göre hiyar kabûl etmiştir. Meselâ elbîse bey'inde bir, iki gün, evde –iyice düşünüp müzâkere edebilmek için– bir ay; hayvan bey'inde muayyen mil mesâfe binmek şartiyle hem bâyie ve hem müşteriye âid olmak üzere hiyar câizdir, demiştir. [*Umdetü'l-Kārî*].

983. عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَغْزُو جَيْشٌ الْكَعْبَةَ فَإِذَا كَانُوا بِبَيْدَاءَ مِنَ الْأَرْضِ يُخْسَفُ بِأَوَّلِهِمْ وَ اٰخِرِهِمْ قَالَتْ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ كَيْفَ يُخْسَفُ بِأَوَّلِهِمْ وَ اٰخِرِهِمْ وَ فِيهِمْ أَسْوَاقُهُمْ وَ مَنْ لَيْسَ مِنْهُمْ قَالَ يُخْسَفُ بِأَوَّلِهِمْ وَ اٰخِرِهِمْ ثُمَّ يُبْعَثُونَ عَلَى نِيَّاتِهِمْ .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, Sıddîka-i müşârün-ileyhâ demiştir ki : (Bir kere) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* :

— (Âhir zamanda) bir gürûh Kâ'be'yi (tahrîb) kasd edecektir. Bunlar Beydâ mevkiine geldiklerinde başbuğlarından son neferlerine kadar (ortaları da müstesnâ olmıyarak) yere batırılırlar. (Yalnız muhâlefet edip ayrılanlar kurtulup haber verirler) buyurdu. Ben :

— Yâ Resûla'llāh! Bunlar başlarından sonlarına kadar nasıl batırılırlar; halbuki bunların arasında (bey'-u şirâ ile geçinen) çarşı halkı vardır ki, bunlardan ma'dud değildirler, dedim. Resûl-i Ekrem:

— (Evet) bunlar başlarından sonlarına kadar batırılırlar. Sonra bu batanlar (kıyâmet gününde) niyetlerine göre ba's (Haşr-ü Neşr) olunurlar, buyurdu.

İZÂHI

Hadîsteki (Beydâ) Mekke ile Medîne arasında bir mevziin adıdır. Müslim'in Ebû Ca'fer Bâkır Hazretlerinden rivâyeti (Beydâ-yi Medîne) sûretindedir. Tirmizî'nin rivâyet ettiği Safiyye hadîsinde: (*orta tabakadakiler de kurtulmamıştır*) ziyâdesi vardır. Müslim'in Hafsa hadîsinde de (*bunlardan ayrılanların kurtulup haber verecekleri*) sûretinde bir ziyâde vardır. Bu ziyâdelere kavis içinde tercememizde işâret ettik[1].

İbn-i Tîn, taraf-ı İlâhî'den batırılan bu cüyûşun, Kâ'be'yi tahrîb eden Habeş ve Sudânî ordu olsa gerektir, diyor ki, bu ince bacaklı Sudânî ve Habeşlilerin tahrîbi yukarıda (790) numara ile terceme ettiğimiz İbn-i Abbâs hadîsinde geçmişti.

Mevzûu-bahsimiz olan bu Hazret-i Âişe hadîsinin sebeb-i sevkı alış veriş ile geçinen çarşı halkının müktesebât-i zatiyeleriyle geçinir fazîletli kimseler olduğuna Hazret-i Âişe'nin şehâdeti ve bunların müstehak-ı hasf olmadıklarına işâret etmiş olmasıdır. Buhârî'nin *Sahîh*'inde açtığı ve bu hadîsin mensûb olduğu bâbın unvânı da kendisinde çarşı, pazar zikrolunan ahâdîs-i şerîfe hakkındadır. Tercemeleri bunu ta'kîb edecek olan 984, 985, 986 numaralı hadîs-i şerifler de bu bâb dâhilinde zikredilmiştir.

984. عَنْ أَنَسِ ٱبْنِ مَالِكٍ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِى ٱلسُّوقِ فَقَالَ رَجُلٌ يَا أَبَا

---

[1] زاد الترمذى فى حديث صفية (و لم ينج اوسطهم). و فى مسلم فى حديث حفصة (فلا يبق الا الشريد الذى يخبر عنهم) [عمدة القارى].

ٱلْقَاسِمِ فَٱلْتَفَتَ إِلَيْهِ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ إِنَّمَا
دَعَوْتُ هٰذَا فَقَالَ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ سَمُّوا بِٱسْمِي
وَلَا تَكَنَّوْا بِكُنْيَتِي .

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'ten rivâyet olunduğuna göre, müşârün-ileyh demiştir ki :

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bir kere) çarşıda iken bir kimse : yâ Ebe'l-Kāsim! diye seslendi. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buna dönüp baktı. Bu adam (başka birisine işâret ederek) :

— Ben şunu çağırmıştım, dedi. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* :

— Benim (öz) adımla ad koyunuz. Fakat soy adımla künyelemeyiniz! buyurdu.

İZÂHI

RİVÂYETLER, RÂVÎLER : Buhârî bu hadîsi sıfât-ı Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e dâir akd ettiği bir bâbında da rivâyet etmiştir. Müslim, Ebû Dâvud, İbn-i Mâce esânîd-i muhtelife ve elfâz-ı müteaddide ile rivâyet etmişlerdir. Sonra bu mevzua dâir bu Enes İbn-i Mâlik hadîsinden başka Ashab'dan bir hayli zevattan da rivâyet edilen bir çok haberler vardır. Hattâ böyle menfî değil müsbet de vardır. Bu cümleden en meşhûru Tahâvî'nin Muhammed İbn-i Hanefiyye tarîkıyle Hazret-i Alî'den rivâyet ettiği bir eserde Alî Murtezâ *radiya'llāhu anh* diyor ki: Ben (bir kere) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e:

— Yâ Resûlullāh! (Senden sonra) bir oğlum olursa senin öz adını koyup soy adınla künyelemeğe müsaade eder misiniz? diye sordum. Resûlullāh:

— Evet, diye tasvib buyurdu[1].

Tirmizî tarafından da rivâyet edilip sıhhatine hükm edilen bu haber, Resûl-i Ekrem tarafından Hazret-i Alî'ye ruhsat buyurulduğunu sarâhaten ifâde etmektedir. Bu hadîsi rivâyet ettikten sonra Tahâvî diyor ki: Eimme-i seleften bir kısmı bu hadîs ile ihticâc ederek: Erkeklerin Ebü'l-Kāsim ile künyelenmelerinde, bununla berâber Muhammed ismini almalarında beis yoktur, demişlerdir. Şârih Aynî de: "*Tahâvî'nin selefle kasd ettiği zevat Muhammed İbn-i Hanefiyye, İmam Mâlik, bir rivâyette Ahmed İbn-i Hanbel'dir. Cümhûrun mezhebi de isim ile künyenin cem'inde bir mahzur olmadığı merkezindedir*" diyor. Sonra yine Şârih Aynî, mevzû-ı bahsimiz olan Enes İbn-i Mâlik hadîsi ile Hazret-i Alî'den gelen rivâyetin aralarındaki teâruzu te'lîf ederek: Enes İbn-i Mâlik hadîsi mensuhtur, yâhud Enes hadîsindeki nehiy, tenzîhî bir nehiydir, diyor.

Yine Tahâvî: devr-i Sahâbî'de Ashâb-ı Kiram'dan bir çoklarının isimleri Muhammed olduğu halde Ebü'l-Kāsim künyesini almışlardı, diyerek: Muhammed İbn-i Talha, Muhammed İbn-i Eş'as, Muhammed İbn-i Ebî Huzeyfe *radiya'llāhu anhüm*'ün isimlerini bildiriyor.

İbn-i Esîr de Muhammed İbn-i Talha'yı Sahâbe arasında zikrederek: "*Muhammed doğduğunda babası Talha İbn-i Abdullāh Ashâb-ı Kirâm'ın âdeti vechile nevzadı alarak Resûl-i Ekrem'e getirip arzetmiş, taraf-ı Risâlet-Penâhî'den de başı meshedilerek Muhammed tesmiye buyurulmuştur. Sonra Ebü'l-Kāsim diye anılmıştır*" diyor. Sonra İbn-i Esîr şöyle devâm ediyor: bu Muhammed İbn-i Talha (*Seccad*) lâkabiyle de yâd olunurdu; çok namaz kılardı; çok ibâdet ederdi, babası Talha İbn-i Abdullāh ile berâber Cemel vak'asında Hazret-i Alî'nin muhâlifleri arasında bulunmuş ve bu baba, oğul orada maktûlen vefât etmiştir. Halbuki Muhammed İbn-i Talha Hazret-i Alî'ye karşı yüksek bir muhabbet perverde ederdi. Cemel vak'asında muhâlifler arasında bulunması, babasına itâat saygısından ileri gelmişti. Bu cihetle Hazret-i Alî Muhammed İbn-i Talha'nın na'şını görünce:

[1] اخرج الطحاوى عن محمد بن الحنفية عن على رضى الله عنه قال: (قلت يا رسول الله! ان ولد لى) و زاد الترمذى بعدك (ابن اسميه باسمك و اكنيه بكنيتك؟. قال نعم!) [عمدة القارى].

— Vah bu Seccad'dır, zavallıyı babasına olan bağlılığı katletmiştir, demiştir.

Tahâvî'nin saydığı esâmîden Muhammed İbn-i Eş'as İbn-i Kays de Sahâbî'dir. *Salla'llāhu aleyhi ve sellem* zamânında tevellüd etmiştir. Ebû Nüaym, sohbeti sâbit olmadığını iddia etmiştir. Hazret-i Âişe'den rivâyeti vardır. Bu da Ebû'l-Kāsim künyesini taşırdı.

Tahâvî'nin bildirdiği üçüncü bir Sahâbî ki, Muhammed İbn-i Ebî Huzeyfe'dir. Sanâdîd-i Kureyş'ten Utbe İbn-i Rebîa'nın hafîdidir. Asr-ı Saâdet'te Habeşe'de dünyâya gelmiştir. Muâviye İbn-i Ebû Süfyân'ın dayısının oğludur. Babası Ebû Huzeyfe'nin vefâtından sonra Muhammed'i Osman İbn-i Affân *radiya'llāhu anh* yanına alıp büyütmüştür. Sonra hilâfeti zamânında Mısır'a göndermişti. Muhammed İbn-i Ebû Huzeyfe Mısır'da Hazret-i Osman'a karşı en çok husûmet besleyenlerden birisi olmuştur. Ebû Nuaym, Hazret-i Osman'ın fâcia-i şehâdetinde kendisini muhâsara ve şehîd edenler arasında İbn-i Ebî Huzeyfe'nin de bulunduğunu haber veriyor. Muâviye'nin hilâfeti zamânında Mısır istilâ edilince İbn-i Ebî Huzeyfe yakalanıp habsedilmiştir. Bir aralık hapishâneden fürce-yâb-i firâr olmuşsa da Muâviye'nin kölelerinden birisi tarafından katledilmiştir.

Şârih Aynî *Umdetü'l-Kārî*'de bu ma'lûmâtı verdikten sonra vücûh-ı Sahâbe'den bâzı zevâtın çocukları da Resûl-i Ekrem'in ismi ile künyesini cem' ettiklerini Beyhekî'nin *Sünen*'inden naklen bervech-i âtî bildiriyor: Muhammed İbn-i Ca'fer İbn-i Ebî Tâlib, Muhammed İbn-i Sa'd İbn-i Ebî Vakkās, Muhammed İbn-i Hâtıb, Muhammed İbn-i Münteşir, bu zevât-ı Tâbiîn'in hepsi de Ebü'l-Kāsim künyesini taşımışlardır.

Muhammed İbn-i Sîrîn, İbrâhîm-i Nehâî, Şâfiî: ismi Muhammed veya Ahmed olsun, ister olmasın, kimse tarafından Resûl-i Ekrem'in Ebü'l-Kāsim künyesini alması halâl değildir, demişlerdir. Bunlar için medâr-ı ihticâc olan da Enes İbn-i Mâlik hadîsidir.

(*Künye*) *Kāmus Tercemesi*'nde bir kimseye baba, ana, oğul, kız kelimeleri muzaf kılınarak tesmiye etmek mânâsınadır, deniliyor. Lisânımızda Soy adı olarak isti'mâl edildiği için bu sûretle terceme ettik.

Kāsim, Resûl-i Ekrem'in necl-i mübâreklerinden en büyük oğlunun ismi idi. Hadîcetü'l-Kübrâ *radiya'llāhu anhâ*'dan doğmuş ve küçük yaşında nübüvvet-i Ahmediye ibtidâlarında Mekke'de vefât etmiştir. Sinni hakkında ihtilâf edilmiştir. Resûl-i Ekrem Efendimiz bunun ismiyle tekennî buyurmuşlardı[1].

Hulâsa: hadîs-i şerifte, ne emir buyurulan tesmiye vücub içindir; ne de nehyedilen tekniye tahrîme mevzûdur. Bir de bu nehiy, Resûl-i Ekrem'in hâl-i hayâtında mûcib-i iştibâh olmamak gāyesine ma'tuf olması da vârid-i hâtırdır. Bu cihetle Cümhûr-ı ulemâya göre, tesmiye ile tekniyenin cem'inde hiç bir beis görmemiştir.

Afyon Karahisar'ın Tevfîkıyye medresesi müderrisi efâdıl-ı ulemâdan pederim Ahmed Miras merhum da teberrüken kardaşlarımdan birisinin ismini – ki pek genc iken Rahmet-i Hakk'a gitmiştir – Kāsım tesmiye etmişti. Bu münâsebetle anmağı vesîle-i rahmet addederim.

985. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ خَرَجَ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي طَائِفَةٍ مِنَ ٱلنَّهَارِ لَا يُكَلِّمُنِي وَلَا أُكَلِّمُهُ حَتَّى أَتَى سُوقَ بَنِي قَيْنُقَاعَ فَجَلَسَ بِفِنَاءِ بَيْتِ فَاطِمَةَ

[1] Resûl-i Ekrem'in Hadîcetü'l-Kübrâ'dan dördü erkek, dördü kız olarak sekiz evlâdı dünyâya gelmişti. Erkekleri Kāsım, Tayyib, Tâhir, Abdullāh'tır. Bâzıları Tayyib'le Tâhir'i bir sayarlar. Bunların hepsi sinn-i tufûliyette irtihâl etmişlerdir. Kerîme-i muhteremeleri de Zeyneb, Rukiyye, Ümm-i Gülsüm, Fâtımetü'z-Zehrâ Hazarâtıdır. Zeyneb, bi'set-i Seniyye'den evvel Ebü'l-Âs İbn-i Rebîa'ya tezvic buyurulmuş ve yedinci sâl-i Hicrî'de Medîne'de irtihâl etmiştir. Rukiyye ile Ümm-i Gülsüm biribirini müteâkib Hazret-i Osman *radiya'llāhu anh*'e tezvic edilmiştir. Rukiyye Hicret-i Seniyye'nin birinci yılında Ümm-i Gülsüm de sekizinci senesinde irtihâl etmişlerdir. Fâtımetü'z-Zehrâ da Bedir zaferini müteâkib Hazret-i Alî'ye tezvic buyurulmuştur. Ve irtihâl-i Nebî *aleyhi's-selâm*'dan altı ay sonra vefât etmiştir.

Resûl-i Ekrem'in Mâriye-i Kıbtiyye'den bir oğlu dünyâya gelip on sekiz aylık tıfl iken irtihâl etmiştir. Esâmi-i mübârekelerini ta'dâd ettiğimiz encâl-i Seniyyenin ekserîsinin terceme-i hallerini bu eserimizin dördüncü cildinde ve Cenâze bahsinde yazmıştık.

رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهَا فَقَالَ أَثَمَّ لُكَعُ أَثَمَّ لُكَعُ فَحَبَسَتْهُ شَيْئاً فَظَنَنْتُ
أَنَّهَا تُلْبِسُهُ سِخَاباً أَوْ تُغَسِّلُهُ فَجَاءَ يَشْتَدُّ حَتَّى عَانَقَهُ وَ قَبَّلَهُ
وَ قَالَ ٱللَّهُمَّ أَحْبِبْهُ وَ أَحِبَّ مَنْ يُحِبُّهُ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'ten rivâyet olunduğuna göre, Müşârün-ileyh şöyle demiştir :

Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* (bir kere) gündüzün bir parçasında (hâne-i Saâdet'ten) çıkıp ne o bana, ne ben de ona bir şey söylemiyerek Kaynukā' çarşısına gelinceye kadar (yürüdü). Sonra buradan dönüp Fâtıma *radiya'llâhu anhâ*'nın evinin önünde bir kenara oturdu. Ve (Hazret-i Hasen'i kasd ederek) :

— Küçük orada mısın, küçük orada mısın? diye sordu. Hazret-i Fâtıma çocuğun derhal evden çıkmasını biraz tevkîf etti. Zannedersem bu az zaman içinde çocuğu vâlidesi ya giydirmişti; yâhud saçını başını yıkayıp taramıştı. Sonra çocuk sür'atle koşarak geldi. Resûl-i Ekrem çocuğu kucakladı; ve öp (üp kokla) dı. Sonra :

— Allāh'ım, sen bu çocuğu sev, bunu seveni de sev! diye düâ buyurdu.

İZÂHI

Bu hadîsi Buhârî buradaki Libas bahsinde de tahrîc etmiştir. Müslim Fazâil, Nesâî Menâkıb, İbn-i Mâce de Sünnet bahislerinde rivâyet etmişlerdir.

Hadîsteki (لكع = *lüka'*) Temîm lüğatinde küçük çocuğa, atın tayına, köleye, beceriksiz kimseye denir. Burada küçük çocuk kasd edilmiş ve durup dinlenmeden dâimâ hoplayıp sıçrıyan taya teşbih buyurulmuştur. Münâdâ-yi müfredi ma'rifedir. Hepimize de istif-

hâm içindir (*semme*) lâfzı ile mekân-i beyi'de işâret olunur. Şu halde (أثم لكع) ın mânâsı: (*ey küçük yaramaz, orada mısın?*) demek olur. Hazret-i Fâtime'nin Hasan ve Hüseyin isminde iki çocuğu olup taraf-ı Risâlet-Penâhî'den bunlardan hangisi istifham buyurulduğunun ta'yîninde ihtilâf edilmiştir. Bâzıları büyük oğlu Hazret-i Hasan'ın, bâzıları küçüğü Hazret-i Hüseyn'in kasd edildiğini iddia etmişlerdir.

HADÎSTEN İSTİFÂDE EDİLEN HÜKÜMLER :

1) Resûl-i Ekrem'in çarşıya gidip dolaşması, sonra Hazret-i Fâtıma hânesinin önünde bir tarafa oturması, çocukla mülâtafe edip onu kucaklaması Resûl-i Ekrem'in pâye-i bülendine nazaran müstesnâ tevâzuunu ifâde eder.

2) Müâneka ki, iki kişinin ellerini biribirinin boynuna dolayarak kucaklaşmasıdır. Hadîsten bu müânekanın da cevâzı müstefâd olur. Müânekanın hükmünde ulemâ ihtilâf etmiştir: Muhammed İbn-i Sîrîn, Abdullāh İbn-i Avn, Ebû Hanîfe, Muhammed müânekanın kerâhetine hükmetmişlerdir. Bunların istinâd ettikleri delil, Tirmizî'nin rivâyet edip hüsnüne hükmettiği Enes İbn-i Mâlik hadîsidir. Hazret-i Enes diyor ki: birisi Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e:

—Biz müslümanlardan birisi mü'min kardeşine ve bir dostuna mülâkî olunca ona ta'zîmen eğilmeli midir? diye sordu. Resûl-i Ekrem cevâben:

— Hayır, eğilmemelidir, buyurdu. O kimse:

— Onu kucaklayıp öpmeli midir? diye sordu. Resûl-i Ekrem:

— Hayır, diye cevab verdi. Tekrar o kimse:

— Musâfeha edip el tutuşmalı mıdır? dedi.

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bu son süâle cevâben:

— Evet, diye tasdik ve tasvib buyurdu[1].

Öbir tarafta Şa'bî, Ebû Miclez, Lâhık İbn-i Hümeyd, Amr İbn-i Meymûn, Esved İbn-i Hilâl, Ebû Yûsüf müânekada bir beis yoktur, demişlerdir. Bu ictihad Ömer İbn-i Hattâb

---

[1] عن انس بن مالك رضى الله عنه قال: قال رجل يا رسول الله! الرجل منا يلق اخاه او صديقه أفينحنى له؟. فقال: لا. قال: أفيلتزمه و يقبله؟. قال: لا. قال أفيأخذ بيده فيصافحه؟ قال: نعم [رواه الترمذى و قال حديث حسن].

radiya'llâhu anh'den de nakledilmiştir. Bunlar da Tahâvî'nin Ca'fer İbn-i Ebî Tâlib'den oğlu Abdullâh vâsıtasiyle rivâyet ettiği şu meâaldeki hadîs ile ihticâc etmişlerdir: Ca'fer Hazretleri: biz, Necâşî'nin yanından dönüp geldiğimizde Nebî *sallâ'llâhu aleyhi ve sellem* beni kabul buyurup kucakladı, demiştir[1] ki, bu hadîsin de râvîleri tamâmen sikadır. Bundan başka Tahâvî: "*Ashâb-ı Kiram'-dan bir çoklarının biribiriyle müâneka ettiklerini rivâyet ederek Ashâb-ı Ki-râm'ın bu fi'l-ü hareketleri müânekanın ibâhası hakkında Resûl-i Ekrem'-den rivâyet olunan haberlerin, nehye dâir olan haberlerden müahhar olduğuna delâlet eder*" diyor.

Telvîh'de de deniliyor ki: Nebî *sallâ'llâhu aleyhi ve sellem*'in Hazret-i Hasen ile müâneka buyurması, bunun mübah olduğuna delâlet eder. Fakat erkeklerin yekdiğeriyle müâneka etmelerini Süf-yân-i Sevrî müstehabtır, dediği halde İmam Mâlik kerâhetine kâil olup bid'attir, demiştir. Süfyân-i Sevrî, Resûl-i Ekrem'in Ca'fer'le müâneke buyurmalariyle istidlâl etmiş fakat İmam Mâ-lik bunu taraf-ı Peygamberî'den Ca'fer'e husûsî bir taltîf olarak kabûl etmiştir. Süfyân-i Sevrî İmam Mâlik'e: Ca'fer'i baş-kalarından tahsîs ve tefrîkın vechi nedir? diye sormuş. İmam Mâlik bu süâle karşı sükût etmiştir.

Sâhib-i *Hidâye*, Eimme-i Hanefiyenin nokta-i nazarını hulâsa ederek diyor ki: müâneka husûsunda ashâbımız eimme-i Hanefiye arasındaki ihtilâf, bir izâr ve bir gömlekle yapılan müânekaya âidtir. Yoksa giyinmiş, kuşanmış iki mü'minin biribiriyle müânekasında bir beis olmadığında bütün ashâbımız ittifak etmişlerdir. Sahîh olan budur.

3) Bu hadîsten müstefâd olan bir mes'ele-i ictimâiye de öpmenin cevâzıdır. Eâzım-ı Hanefiyeden Fakîh Ebü'l-Leys-i Semerkandî[2]

---

[1] عن عبد الله بن جعفر عن ابيه قال: لما قدمنا على النبى صلى الله عليه و سلم من عند انجاشى تلقانى فاعتنقنى [رواه الطحاوى و قال رجاله ثقاة].

[2] Fakih Ebü'l-Leys-i Semerkandî: Nasr İbn-i Muhammed İbn-i Ahmed İbn-i İbrâhim'dir. Meşâhir-i ulemâ ve fukahâ-yi Hanefiyyeden olup İmâmü'l-Hüdâ unvâniyle yâd olunur. Ebû Ca'fer-i Hindüvânî'den ahz-i ilm etmiştir ki, Ebû Ca'fer'in neseb-i ilmîsi üç vâsıta ile ve Muhammed İbn-i Şemâa vâsıtasiyle İmam Ebû Yûsüf'e müntehî olur. Bir tefsîr-i şerîfi ile *Nevâzil, Uyûn, Fetâvâ, Hizânetü'l-Fıkıh, Büstânü'l-Ârifîn, Tenbîhü'l-Gâfilîn, Câmiu's-Sağîr Şerhi* gibi bir çok te'lîfâtı vardır. Bilâ-istisnâ hepsi de âsâr-ı müfîdedendir. Târih-i vefâ-

bu mes'eleyi *Câmiu's-Sağîr Şerhi*'nde şöyle îzâh etmiştir: Kuble ki öpmektir; beş türlüdür: Kuble-i tahiyye, Kuble-i şafkat, Kuble-i rahmet, Kuble-i şehvet, Kuble-i meveddettir.

KUBLE-İ TAHİYYE: bâzı mü'minlerin, şâyân-i ihtirâm ve müsinn olan diğer bâzı mü'minlerin el üstünü öpmesi gibidir.

KUBLE-İ ŞEFKAT: çocuğun kendi baba veya anasını öpmesidir.

KUBLE-İ RAHMET : babanın, ananın kendi çocuğunun yanağını öpmesidir.

KUBLE-İ ŞEHVET: zevcin zevcesinin ağzını öpmesidir.

KUBLE-İ MEVEDDET: kız ve oğlan kardeşlerin biribirlerinin yanaklarını öpmeleridir.

Fukahâ-yi Hanefiyeden bâzıları bunlara bir kuble daha ilâve etmişlerdir ki, bu da Kuble-i diyânettir. Hacer-i Esved'i takbildir.

Takbîlin cevâzı hakkında bir çok âsâr-i şerîfe vârid olmuştur. Yalnız bu cevâzın mahalli, takbîlin ikram ve ihtirâm için olmasıdır. Şehvet kasdiyle olursa câiz değildir. Şehvetle takbîl yalnız zevc ile zevce hakkında halâldır.

MUSÂFEHA: el tutuşmak. Bu da hakkında ihtilâf edilmeyen bir sünnet-i kadîmedir. Taberânî'nin *Esvât*'ında Huzeyfe İbn-i Yeman'dan rivâyet ettiği bir hadîs-i şerifte Resûl-i Ekrem *salla'l-lâhu aleyhi ve sellem: (Mü'min mü'mine mülâkî olup ona selâm vererek elini*

---

tına dâir muhtelif rivâyetler vardır. Bunlar arasında en çok rivâyet edilen târih (373) Hicrî senesidir.

Fakîh Ebü'l-Leys-i Semerkandî'den başka bir de Hâfız Ebü'l-Leys-i Semerkandî vardır. Hâfız Ebü'l-Leys'in târih-i vefâtı mukaddemdir. (294) dür. Bu, Hâfız, öbirisi Fakîh ve İmâmü'l-Hüdâ unvanlarını hâiz olarak yekdiğerinden tefrik olunurlar [*Fevâid-i Behiyye* : 220].

Semerkand ki, Orta Asya'nın ve Mâverâünnehr'in en meşhur Türk merâkiz-i medeniyesinden birisidir. Burada gerek ulûm-ı İslâmiye şuabâtında, gerek fünûn-ı sâirede mütehassıs Ebü'l-Leys gibi pek çok âlimler yetişmiştir. Medeniyet-i İslâmiyenin de kendileriyle iftihâr ettiği bu güzîde sîmâlar, Semerkand'i câbecâ donatan ve her biri asrının birer Dârülfunûnu bulunan bu müesseselere mensubtur. Şirdar, Bîbî Hâtun, Sefîd, Şeybânî Han, Hoca Ahrâr, Uluğbey medreseleri bu Türk müessesât-i ifrânının en meşhurlarıdır. Bunlardan en sonraki, isminden de anlaşılacağı üzere meşhur Uluğ Bey'in ulûm-ı Riyâziye ve Felekiye ta'lîm ve teallümü ile uğraştığı medresedir.

sıktığı zaman, her ikisinin günahları ağaç yapraklarının döküldüğü gibi dökülür [1]) buyurmuştur.

Mevzû-ı bahsimiz olan Ebû Hüreyre hadîsinin muhtâc-ı tahlîl bir ciheti kaldı ise, o da Resûl-i Ekrem'in düşünceli ve Ebû Hüreyre'ye bir şey söylemeksizin çarşıyı dolaşıp sonra Hazret-i Fâtıma hânesinin yanında çocukla mülâtafe ve hakkında hayır düâ ile feth-i dehân buyurmaları keyfiyetidir. *Buhârî* Şârihleri bu medîd sükûtun sebebini tedkîk etmişlerdir. Hepsinin sebeb olarak bildirdikleri: 1) Resûl-i Ekrem'in zâtî bir husûs ile, 2) Vahy ile meşgul bulunması. Hiç şübhesiz ki, ikinci birinciden daha kuvvetlidir. Fakat o sırada kendilerini meşgûl eden vahyin mâhiyeti ne idi? Resûl-i Ekrem'in bağrına basıp da yanağına bir pûse-i rahm-ü şefkat kondurarak: (*Allāh'ım bu çocuğu sev, bunu sevenleri de sev!*) buyurmaları delâletiyle o sırada Resûl-i Ekrem'e bu mini mini hafîdinin hulûl edecek fitne ve musîbet zamanlarına âid müstakbel târih-i hayâtının acı safhaları bildirilmiş olsa gerektir, diyebiliriz. Hazret-i Osman zamânında başlayıp Kerbelâlara kadar uzayacak olan mesâibin her safhası kendilerine vahyen bildirilmişti. Hattâ Resûl-i Ekrem de Huzeyfe gibi mahrem-i esrârı olan bâzı Sahâbî'yi bunlara muttali' kılmıştı.

986. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّهُمْ كَانُوا يَشْتَرُونَ طَعَاماً مِنَ الرُّكْبَانِ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَيَبْعَثُ إِلَيْهِمْ مَنْ يَمْنَعُهُمْ أَنْ يَبِيعُوهُ حَيْثُ اشْتَرَوْهُ حَتَّى يَنْقُلُوهُ حَيْثُ يُبَاعُ الطَّعَامُ وَ قَالَ ابْنُ عُمَرَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنْ يُبَاعَ الطَّعَامُ إِذَا اشْتَرَاهُ حَتَّى يَسْتَوْفِيَهُ .

[1] روى الطبرانى فى الاوسط من حديث حذيفة بن اليمان عن النبى صلى الله عليه و سلم قال: ان المؤمن اذا لقى المؤمن فسلم عليه و اخذ بيده فصافحه تناثرت خطايا هما كما يتناثر ورق الشجر [عمدة القارى].

Tercemesi

İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* zamânında kârbân (sâhibi tâcirler) den (mal kabz edilmeden) zahîre alırlardı. Sonra Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* bu tâcirlere memur gönderdi. Mallarını zahîre pazarına nakledip getirinceye kadar malı aldıkları yerde satmaktan men' eyledi. Yine İbn-i Ömer'den gelen bir rivâyette : Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* iştirâ edilen hubûbâtı (ölçülüp) teslîm edinciye kadar onun (kable'l-kabz) satılmasını nehyetti, demiştir.

Îzâhı

Bu hadîsi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî esânîd-i muhtelife ve elfâz-ı mütebâyine ile rivâyet etmişlerdir.

(ركبان = *Rükbân*), râkibin cem'idir. Deve sâhiblerinden bir cemâat demektir ki, biz kâfile ve kârbân diye terceme ettik.

Bu hadîs-i şeriften müstefâd olan hüküm, bir tâcirin satmak üzere iştirâ ettiği bir malı kabz etmezden evvel, hattâ Müslim'in rivâyeti vechile kile ile ölçülmezden evvel o malı âhere satmak menhî olmasıdır. Mes'ele esas i'tibâriyle ulemâ arasında ihtilâflıdır. Kâdî Iyâz'ın *Müslim Şerhi*'nde beyânına göre, iştirâ olunan bir malın kabz edilmezden evvel âhere bey'ini İmam Şâfiî menkul, gayr-i menkul her şey'e teşmîl ederek men' etmiştir. İmam Ebû Hanîfe de akar ve emvâli gayr-i menkûle müstesnâ olarak emvâl-i menkûle ile hubûbâtın kablel-kabz bey'ini tecvîz etmemiştir.

Zahîre ve hubûbâtın kable'l-kabz bey'i câiz olmadığında Atâ' İbn-i Ebî Rebâh, Sevrî, İbn-i Uyeyne, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsüf, Muhammed; kavl-i cedîdinde Şâfiî, bir rivâyette İmam Mâlik ve Ahmed, Ebû Sevr, Dâvud-i Zâhirî ittifâk etmişlerdir.

Hadîste bildirildiği vechile, zahîre pazarına gelmezden evvel zahîre tâcirinin malını satmasının sebeb-i nehyi, es'ârın yükselmesinden ve bu sûretle başkalarının zararını mûcib olmasından dolayıdır.

987. عَنْ عَبْدِ ٱللهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ ٱلْعَاصِ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ صِفَةِ رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فِى ٱلتَّوْرَاةِ فَقَالَ أَجَلْ وَ ٱللهِ إِنَّهُ لَمَوْصُوفٌ فِى ٱلتَّوْرَاةِ بِبَعْضِ صِفَتِهِ فِى ٱلْقُرْآنِ يَا أَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِداً وَ مُبَشِّراً وَ نَذِيراً وَ حِرْزاً لِلْأُمِّيِّينَ أَنْتَ عَبْدِى وَ رَسُولِى سَمَّيْتُكَ ٱلْمُتَوَكِّلَ لَيْسَ بِفَظٍّ وَ لَا غَلِيظٍ وَ لَا سَخَّابٍ فِى ٱلْأَسْوَاقِ وَ لَا يَدْفَعُ بِٱلسَّيِّئَةِ ٱلسَّيِّئَةَ وَ لٰكِنْ يَعْفُو وَيَغْفِرُ وَلَنْ يَقْبِضَهُ ٱللهُ حَتَّى يُقِيمَ بِهِ ٱلْمِلَّةَ ٱلْعَوْجَاءَ بِأَنْ يَقُولُوا لَا إِلٰهَ إِلَّا ٱللهُ وَ يَفْتَحُ بِهَا أَعْيُناً عُمْياً وَ آذَاناً صُمّاً وَ قُلُوباً غُلْفاً .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Amr İbn-i Âs *radiya'llāhu anhümâ'*-dan rivâyet olunduğuna göre, müşārün-ileyhe Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Tevrat'ta (muharrer) olan alâmetinden soruldu da Abdullāh İbn-i Amr (müekked olarak şöyle) cevab verdi :

— Evet, Vallāhi Resûlullāh, Kur'an'daki bâzı sıfatiyle Tevrat'ta tavsif buyurulmuştur ki, bu muhakkaktır; (ve şöyledir :) Ey azîz Peygamber! Şübhesiz biz seni (Hakka) şâhid, (mü'minlere) beşîr, (münkirlere) nezîr, âcizlere mahmî gönderdik. Sen, elbette benim kulum ve Peygamberimsin!. Sana ben "*Mütevekkil*" adını verdim. Bu Peygamber, kötü

huylu, katı kalbli, çarşılarda çağırkan değildir. O, kötülüğe kötülükle mukābele etmez, belki onu afvile, mağfiretle karşılar. Allāh, (şirke) sapan kavm (-i Arab) ı bu Peygamber (in irşâdiy) le "*Lâ ilâhe illa'llāh*" diyerek (kıble-yi tevhîde) doğrultmadıkça onun rûhunu kabzetmiyecektir. Allāh, kör gözleri, sağır kulakları, kapalı gönülleri bu (kelime) nin (sehhar te'sîriy) le açacaktır.

Î Z Â H I

Bu hadîs-i şerîfi, Buhârî çarşıda, pazarda tervîc-i metâ' için bağırıp çağırmanın kerâhetine dâir açtığı bir bâbında zikretmiştir. Hadîsin sebeb-i sevkı mecma-i nâsta yaygaracılığın kerâhetini isbattan ibârettir. Eğer mele'-i nâsta yaygara mekrûh olmasaydı Resûl-i Ekrem'i Cenâb-ı Hak Tevrat'ta (و لا صخاب فى الاسواق = *Çarşılarda çağırkan değilsin!*) diye medhetmezdi. Esâsen Resûl-i Ekrem çarşı, pazar gibi mecâmi-i nâs olmayan yerlerde de yüksek sesle görüşmezdi.

Resûl-i Ekrem'in Tevrat'ta mazbut olan evsaf ve âlâmât-ı seniyelerini Abdullāh İbn-i Amr'dan soran zat, Atâ' İbn-i Yesâr[1] idi. Bunu İmam Buhârî'nin *Sahîh*'indeki senedinden öğreniyoruz. İbn-i Yesâr'ın bu süâli Abdullāh İbn-i Amr'den sormasının sebebi ise Ashâb-ı Kirâm arasında Müşârün-ileyh Hazretleri uhûd-i kadîmeye vâkıf bulunuyordu. Bezzâr'ın bir rivâyetine göre, Abdullāh İbn-i Amr bir rü'yâ görmüştü. Rü'yâsında bir elinde bal, öbirisinde yağ tutuyordu. Kâh bir elini, kâh öbirisini yalıyordu. Bu rü'yâsını ferdâsi sabahı Resûl-i Ekrem'e arz etti. Resûlullāh Abdullāh'ın bu rü'yâsını iki kitab, Tevrat ile Kur'ân okumasiyle te'vil buyurdu. Sonra Abdullāh Tevrat mütâlâasiyle de meşgûl oldu.

---

[1] Atâ' İbn-i Yesâr, Ebû Muhammed-i Medenî'dir. Ümmü'l-Mü'minîn Meymûne *radiya'llāhu anhâ*'nın kölesidir. Gâyet fakîh ve hatîb bir zât idi. Süleyman İbn-i Yesâr'ın kardeşidir. Bu iki birâder şübhesiz ecille-i Tâbiîn'den ma'duttur. Zeyd İbn-i Sâbit'ten, Ebû Eyyûb-i Ensârî'den, Âişe, Üsâme İbn-i Zeyd, Ebû Hüreyre gibi bir hayli Sahâbî'den rivâyet etmiştir. Kendisinden bir çok Tâbiîn'in rivâyeti vardır. Ebû Dâvud sâhib-i tercemenin Abdullāh İbn-i Mes'ud'tan da mahfûzâtı bulunduğunu zikreder. 103 târihinde vefât etmiştir (*Tezkiretü'l-Huffâz* : C. 1, S. 79).

Abdullāh İbn-i Amr'in Atâ' İbn-i Yesâr'a karşı cevâbı, belâğat-i Arabiyede müsta'mel olan müekkidât-i kelâmiyenin kâffesini câmi'dir: 1) İsmu'llāh'a yemîn, 2) Cümle-i ismiye ile îrâdı, 3) Cümle-i ismiye üzerine edât-ı tahkîkın duhûlü, 4) Cümlenin haberine lâm-ı te'kîdin getirilmesi. Kur'ân-ı Kerim'de ayni müekkidât ile vârid olan: (ربنا يعلم انا اليكم لمرسلون) [Yâ-sîn, 16] nazm-ı şerîfini hatırlıyoruz.

Abdullāh İbn-i Ömer'in bildirdiği Tevrat âyetinin Kur'ân-ı Kerim'de aynen mezkûr olan kısmı, Ahzâb Sûresinin (45) inci âyeti olan (يا ايها النبى انا ارسلناك شاهداً و مبشراً و نذيراً) kavl-i şerîfidir. Âyet-i kerîmenin mâba'di de: (وداعياً الى الله باذنه و سراجاً منيراً) dır. Ve [*Biz o Nebîyi Allāh'ın izniyle* (insanları) *Allah* (ı tevhîd) *e bir da'vetçi ve nurlar saça* (rak zulmet-i şirki gidere) *n bir çırağ gönderdik*] meâlindedir.

Bu Tevrat âyetinde bildirildiği vechile taraf-ı İlâhî'den Resûl-i Ekrem'e (*Mütevekkil*) isminin bahşedilmesi, her hususta Allāh'a i'timâd ve tamâmen Allāh'a tevdî-i umûr etmesinden dolayıdır.

Tevrat âyetindeki (ليس بفظ و لا غليظ = *O âlî-şân Nebî, kötü huylu, katı kalbli değildir*) fıkrası da Âl-i İmrân Sûresinin (159) uncu âyetindeki: (فبما رحمة من الله لنت لهم و لو كنت فظا غليظ القلب لانفضوا من حولك =*Habîbim! Allah tarafından meftûr olduğun güzel huyunla* (kavmine) *yumuşak bulundun. Eğer katı kalbli, kötü huylu olsaydın muhakkak bunlar yanından dağılırlardı*) kavl-i şerîfinin bir vecîzesidir.

Yine Tevrat âyetinde (و لا يدفع بالسيئة السيئة =*O Peygamber, fenâlığı fenâlıkla def' etmez*) fıkrası da Fussılet Sûresi'nin (34) üncü âyetindeki (ادفع بالتى هى احسن ، فاذا الذى بينك وبينه عداوة كانه ولى حميم = *Habîbim! Fenâlığı en güzel hasene ile def' et! O zaman* (görürsün ki) *seninle arasında derin adâvet bulunan kimse, sanki gāyet sıcak bir hısımdır*) kavl-i şerîfinin bir nazîridir.

988. عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ تُوُفِّيَ عَبْدُ ٱللّٰهِ بْنُ عَمْرِو بْنِ حَرَامٍ وَ عَلَيْهِ دَيْنٌ فَاسْتَعَنْتُ ٱلنَّبِيَّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَلَى غُرَمَائِهِ أَنْ يَضَعُوا مِنْ دَيْنِهِ فَطَلَبَ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِلَيْهِمْ فَلَمْ يَفْعَلُوا فَقَالَ لِي ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ

وَ سَلَّمَ اذْهَبْ فَصَنِّفْ تَمْرَكَ أَصْنَافاً الْعَجْوَةَ عَلَى حِدَةٍ وَ عَذْقَ
زَيْدٍ عَلَى حِدَةٍ ثُمَّ أَرْسِلْ إِلَيَّ فَفَعَلْتُ ثُمَّ أَرْسَلْتُ إِلَى النَّبِيِّ
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَجَاءَ فَجَلَسَ عَلَى أَعْلَاهُ أَوْ فِي وَسَطِهِ
ثُمَّ قَالَ كِلْ لِلْقَوْمِ فَكِلْتُهُمْ حَتَّى أَوْفَيْتُهُمُ الَّذِي لَهُمْ وَ بَقِيَ
تَمْرِي كَأَنَّهُ لَمْ يَنْقُصْ مِنْهُ شَيْءٌ .

TERCEMESİ

Câbir *radiya'llāhu anh*'ten, şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

(Babam) Abdullāh İbn-i Amr İbn-i Harâm, üzerinde (şuna, buna) borcu olduğu halde (Uhud'de şehîden) vefât etmişti. Alacaklıların bu borctan (bir mikdârını) bırakmaları husûsunda Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in yardım buyurmasını diledim. Nebî *aleyhi's-selâm* bunlardan böyle bir sulh taleb etti ise de alacaklılar (Yehûdî olduklarından) bir şey bırakmadılar. Bunun üzerine Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bana :

— Ey Câbir, haydi (bahçene) git; hurmanı (toplayıp) tasnîf et : Acve (denilen iyi) yi bir boy, Azk-ı Zeyd (denilen engin) i de bir boy yap; sonra bana (haber) gönder! buyurdu. Ben bu emr-i Nebevî'yi yerine getirdim, sonra Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e (haber) gönderdim. Resûl-i Ekrem geldi. Hurma (harmanı) nın başına yâhud ortasına oturdu. Sonra (orada bekleşen alacaklılara işâret ederek) :

— Haydi şu kavmin matlūbâtını ölç! buyurdu. Ben de ölçüp dâyinlere tamâmen haklarını verdim. Geri kalan hurmamın sanki aslından bir şey eksilmemişti?

İZÂHI

Bu hadîsi Buhârî buradaki gibi İstikraz, Vesâyâ, Megāzî, Alâmât-i Nübüvvet bahislerinde de tahrîc etmiştir. Nesâî'nin de Vesâyâ'da rivâyeti vardır. Bu hadîsi Buhârî (Mekîlâtta keyl yâni ölçmek külfeti bâyie, yâhud edâ-yi deyn ise, borcunu veren kimseye âidtir) unvâniyle açtığı bir bâbında zikretmiştir ki, Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî, Ebû Sevr, Süfyân-i Sevrî Hazarâtının mezhebidir. Bunlara göre, hubûbât satışında ölçek ve ölçmek masrafı bâyie âidtir: Bâyi' gibi medyûn da hubûbât ile edâ-yi deyn ederken keyl ile mükelleftir. Mevzûnatta vezin ücreti de böyledir. Nakd-i semen külfeti de eimme-i Hanefiyeye göre müşterinin vazîfesidir. Yalnız İmam Muhammed nakd-i semen külfetinin de bâyie âid olduğunu iddia etmiştir. Yine İmam Muhammed deyinde ba'de'l-kabz ücret-i nakid alacaklıya, kable'l-kabz de medyûna âidtir, demiş.

Buhârî bu bâbın unvânında ücret-i keylin bâyie âid olduğunu bildirdikten sonra Mütaffifîn Sûresinin üçüncü âyetini de zikr-ü istişhâd ediyor. Âyet-i kerîmenin mâ-kablindeki âyetlerle berâber meâl-i şerîfi şöyledir: (*Helâk ve husrân o mutaffifleredir ki, nâs üzerinde kendileri hisâbına ölçtüklerinde basa basa istîfâ-yi hukūk ederler. Fakat halka ölçtükleri veya tarttıkları zaman da eksik ölçerler, tartarlar*) [1].

Bâbın unvânında bu âyet-i kerîme ile ta'lîlin vechi şöyledir: unvanda, keyl-ü veznin bâyie veyâhud deyinde medyûna âid olduğu zikr edilince bu âyet-i kerîme ile bâyi' ile medyûnun, üzerlerindeki hukūk-ı ibâdı keyl ve vezni noksan olmaksızın edâ etmeleri vâcib olduğuna tenbîh edilmiş bulunuyor..

Yine bu bâbın unvânında İmam Buhârî Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Osman *radiya'llāhu anh*'e: (*Bir şey sattığın zaman sen ölç, satın aldığın vakit de ölçtür*) [2] diye emir buyurduğunu ta'lîkan rivâyet ediyor ki, Buhârî'nin bu ta'lîkını Ahmed İbn-i Hanbel, İbn-i Mâce, Bezzâr, Dârekutnî de mevsûlen rivâyet etmişlerdir.

---

[1] ويل للمطففين الذين اذا اكتالوا على الناس يستوفون. و اذا كالو هم او وزنوهم يخسرون [سورة المطففين].

[2] و يذكر عن عثمان رضى الله عنه ان النبى صلى الله عليه و سلم قال له: اذا بعت فكل، و اذا ابتعت فاكتل [رواه البخارى].

İmam Buhârî bundan sonra da tercemesi bundan evvel geçen İbn-i Ömer'in: (*Her kim zahîre satın alırsa, ölçülüp kabz etmedikçe o zahîreyi başkasına satmasın!*) meâlindeki hadîsini rivâyet ediyor.

İzâh etmekte bulunduğumuz Câbir hadîsinde Resûl-i Ekrem'in mu'cizelerinden birisine daha şâhid oluyoruz ki, Câbir *radiya'l-lāhu anh*'in babasından müdevver borçlarını karşılamağa kifâyet etmiyen bir mikdar hurması dâyinlerine tevzî edildikten sonra aslından bir şey eksilmeyerek Câbir'e kalmasıdır.

989. عَنِ ٱلْمِقْدَامِ بْنِ مَعْدِيكَرِبَ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ عَنِ ٱلنَّبِىِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كِيلُوا طَعَامَكُمْ يُبَارَكْ لَكُمْ.

TERCEMESİ

Mıkdâm İbn-i Ma'dî Kerib *radiya'llāhu anh*'in Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den rivâyetine göre Resûl-i Ekrem : Azığınızı ölçünüz, intifâınız çoğalır, buyurmuştur.

İZÂHI

Buhârî bu hadîsi de: kişinin âilesini infâk için mübâyaa ettiği erzâkı ölçüp tartmasının müstehab olduğuna dâir açtığı bir bâbında rivâyet etmiştir. Âile erzâkını ölçmenin ve tartmanın vesîle-i bereket olmasının sırrı, âile azığının kemiyeti âilece bilinerek buna göre vaziyet almalarında ve hazırlıklı bulunmalarında tecellî eder. Âile erzâkının mikdârını bilmek, ne kadar zaman âileye yetişebileceğini göz önünde tutmak elbette vesîle-i hayr-ü bereket olur. Resûl-i Ekrem'in âilesine âid bir senelik gıdâ maddesini iddihar buyurduğu, rivâyât-ı sahîhaya müstenidtir. Bunun ta'yîni şübhesiz ölçmekle mümkündür.

990. عَنْ عَبدِ ٱللهِ بْنِ زَيْدٍ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ عَنِ ٱلنَّبِىِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ حَرَّمَ مَكَّةَ وَدَعَا لَهَا

وَ حَرَّمْتُ ٱلْمَدِينَةَ كَمَا حَرَّمَ إِبْرَاهِيمُ مَكَّةَ وَ دَعَوْتُ لَهَا فِي مُدِّهَا وَ صَاعِهَا مِثْلَ مَا دَعَا بِهِ إِبْرَاهِيمُ لِمَكَّةَ.

Tercemesi

Abdullāh İbn-i Zeyd *radiya'llāhu anh*'in Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem:

— İbrâhim Mekke'yi vâcibü'l-ihtirâm kıldı. Ve Mekke'ye (yümn-ü bereketle) düâ buyurdu. İbrâhim'in Mekke'yi muhterem kıldığı gibi ben de Medîne'yi muhterem kıldım. Ve Medîne'nin Müddi ve Sâı (nın bereketi) hakkında düâ ettim. Nasıl İbrâhim Mekke için bereketle düâ etti ise, buyurmuştur.

İZÂHI

Buhârî bu hadîs-i şerîfi Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in sâ‘ ve müddünün bereketi hakkındaki bir bâbında zikretmiştir. Sâ-ı Nebî *aleyhi's-selâm* nedir?, Müdd-i Nebî nasıl bir ölçektir. Bu bâbta naklolunan bervech-i âtî rivâyetleri mütâlâa edeceğiz:

1) Dârekutnî'nin Mâlik İbn-i Enes'ten rivâyetine göre, İmâm-ı Dârü'l-Hicret'ten:

— Ey Ebû Abdillāh! Sâ-ı Nebî *aleyhi's-selâm*'ın ne kadar vezni vardır? diye sorulmuş. O da:

— Beş rıtl-ı Irâkî ile bir rıtlın sülüsüdür, diye cevab vermiştir[1].

2) İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde Hasen İbn-i Sâlih'ten rivâyetine göre, müşârün-ileyh Hazretleri Ömer *radiya'llāhu anh*'in hilâfeti zamânındaki sâ‘, sekiz rıtıl hubûbât istîâb eden ölçekti, demiştir[2].

---

1 قيل لمالك بن انس: يا ابا عبد الله كم وزن صاع النبي صلى الله عليه و سلم؟. قال: خمسة ارطال و ثلث بالعراقى [رواه الدار قطنى]

2 سمع عن حسن بن صالح يقول: صاع عمر رضى الله عنه ثمانية ارطال [رواه ابن ابى شيبة فى مصنفه]

3) Şüreyk'ten de sâ', yedi rıtıldan çok, sekiz rıtıldan az mikdar istîâb eden ölçektir, dediği rivâyet edilmiştir.

4) Buhârî'nin *Sahîh*'inde Sâib İbn-i Zeyd'ten rivâyetinde müşârün-ileyh Hazretleri: sâ', ahd-i Peygamberî'de bu günkü isti'mâl ettiğimiz müd ile müddün sülsü mikdârıdır, bu mikdar Ömer İbn-i Abdilâzîz zamânında artırılmıştır, demiştir.

5) Tahâvî'nin İmam Ebû Yûsüf'ten bir rivâyetinde de İmâm-ı müşârün-ileyh: Medîne'ye bir seferimde sözüne i'timâd ettiğim bir zat (İmam Mâlik) bana bir ölçek gösterdi. Ve: bu, sâ-ı Nebî *aleyhi's-selâm*'dır, dedi ki, ben o kabı beş rıtıl ve sülüs rıtıl istîâbında takdîr ettim, demiştir.

6) Yine Tahâvî: İmam Mâlik'ten sâ-ı Nebî *aleyhi's-selâm* sorulduğunu, onun da: sâ-ı Nebî, Abdülmelik İbn-i Mervân zamânında bulunan bir ölçektir ki, Ömer İbn-i Hattâb zamânına âidtir, diye cevab verdiğini rivâyet etmiştir.

7) Yine Tahâvî'nin İbrâhîm-i Nehâî'den rivâyetinde müşârün-ileyh Hazretleri: biz, sâ' ölçeğini ayâr ettik, sekiz rıtl-ı Bağdâdî bulduk, demiştir.

Şimdi şu müteaddid rivâyetleri tasnîf edersek, başlıca iki asla râci' olduğunu görürüz: birisi sâ'ın (8) rıtıl olduğudur ki, bir rıtıl (130) dirhem olduğuna göre (1040) dirheme müsâvîdir. Öbirisi bir sâ'ın (5 1/3) rıtıl olduğudur ki, bu da (693 1/3) dirhem eder.

Müd hisâbı da böyle ihtilâflıdır: Irâkîlere göre bir müd, iki rıtıl ayârında bir ölçektir ki, (260) dirhem eder. Hicâzîlere göre müd (1 1/3) rıtla müsâvî olduğundan kesr-i munzam ile (173) dirhem tutar ki, müdd-i Irâkî'nin bir sülüsü noksandır.

Bu eserimizin beşinci cildinde Zekât ve bilhassa Sadaka-i fıtır bahsinde sâ', müd hisablarındaki bu ihtilâfın, rıtlın takdîrindeki küsûrâtın tefâvüt ve ihtilâfından mütevellid olduğunu mükerreren ve riyâzî şekilleriyle gösterdik. Rıtlın Bağdâdîsi ve Şâmîsi vardır. Birincinin küsûrâtı İran, ikincininki Roma ölçüsü olup her ikisi de hemen hemen ayni mikdârı gösteren iki kabtan ibârettir.

Bu hadîs-i şerifteki düâ-i Nebevî, Medîne-i Tâhire hakkındaki bir hayli ma'lûmât ile beraber bu cildteki Hac bahsinde fazâil-i Medîne'ye dâir ahâdîs-i şerîfden (903) numara ile terceme ettiğimiz Hazret-i Âişe hadîsinin îzâhında geçmiştir. Mütâlâa buyurulsun.

Hadîs-i şerifteki müd ve sâ'ın bereketi ile murad, bu ölçeklerle ölçülen erzâkın feyizli ve bereketli olmasıdır. Zikr-i mahal ve irâde-i hal kabîlinden mecazdır.

991. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ رَأَيْتُ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ الطَّعَامَ مُجَازَفَةً يُضْرَبُونَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنْ يَبِيعُوهُ حَتَّى يُؤْوُوهُ إِلَى رِحَالِهِمْ.

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'dan : [Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* zamânında ben, götürü pazarlık erzak iştirâ eden (ve kabz etmeden âhere satmak isteyen) öyle (muhtekir] ler gördüm ki, bunlar, bu malları yükleyip nakl edinceye kadar döğülürler, (ve kable'l-kabz) satmaktan men' olunurlardı] dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Bu hadîsi Buhârî gibi Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî de Büyû' bahsinde rivâyet etmişlerdir. Hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'deki bâbının unvânı iştirâ edilen bir gıdâ malının kabz ve tesellüm edilmeden âhere bey' ve furuhtunun ve her türlü ihtikârın fezâhati hakkındadır.

(*Cizaf, Mücâzefe*) ölçmek ve tartmaksızın götürü pazar bey'dir. Meselâ haram yerinde bir yığın zahîrenin veya anbar dolusu hubûbâtın toptan satışı câizdir; akid tamam olur; bey'in esâsında kabz şart değildir. Saîd İbn-i Müseyyeb, Hasen İbn-i Hay, Evzâî, İshak Mücâzefe tarîkıyle bey'in cevâzına hükmetmişlerdir. Mikdârı, bâyi' ve müşterice meçhûl olan bir malın "*Subre*" tâbir olunan ölçüsüz, tartısız bir halde cizâfen satışının mübâh olduğunda eimme arasında ihtilâf yoktur. Yalnız İmam Şâfiî'den tenzîhen mekrûh olduğuna dâir bir kavil vardır. İmam Mâlik'ten de bâyi'ce malın

mikdârı ma'lûm olursa cizâfın sahîh olmadığı rivâyet edilmiştir. Bu bâbda İmam Mâlik'in şu haberlere i'timâd ettiği bildiriliyor:

1) Bir kere Osman *radiya'llâhu anh* Resûl-i Ekrem *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e:

— Yâ Resûla'llâh! Şu kabda, şu görülen mikdar oranlama mal vardır. Ben bunun muhteviyâtını yalnız mücâzefe sûretiyle satıyorum, demiş. Resûl-i Ekrem:

— Mâdemki bu mikdârı ölçek kabûl ettin, bununla ölçerek sat, buyurmuştur[1].

Bu hadîse mebnî Hanefîlerce de hubûbât muayyen bir kab ve ölçek ile ölçülüp veyâhud muayyen bir taş ile tartılıp satılsa, her ne kadar ol kab ve ölçeğin ne mikdar olduğu ve taşın kaç okka ve dirhem bulunduğu ma'lûm olmasa da beyi' sahîh olur.

2) Abdürrezzâk'ın Abdullāh İbn-i Mübârek'ten rivâyetine göre, Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem:* kilesi kendisince ma'lûm olan hubûbâtın mikdârını müşteriye bildirmedikçe bey'i halâl olmaz, buyurmuştur[2].

Mücâzefe sûretiyle satışın vaziyet-i şer'iyyesi bu sûretle tesbît edildikten sonra mes'elenin şâyân-ı ehemmiyet olan ciheti bundan sonradır. Ve bu sûretle alınan malı kabz ve nakl etmeden başka bir müşteriye satmak cihetidir. Lügaten ve şeklen olsun, ihtikâra kapı açan budur. Mâl-i müşterâyı kabız ve tesellüm etmeden satış yolu açık bırakılırsa, bir anbarda depo edilmiş bir mal, yerinden oynamadan, elden ele, dilden dile dolaşa dolaşa bilâ-sebeb galâ-yi es'ârı mûcib olur. Buna mâni' olmak için hadîste satın alınan hubûbâtın kabzı lâzım olduğuna İbn-i Ömer tarafından işâret edilerek: (*Mücâzefe sûretiyle alınan malın sâhibleri bu mallarını hayvanlarına yükleyip pazara götürünceye kadar sıra dayağına çekilirdi*) deniliyor ki, bu malın bulunduğu yerden kaldırılıp nakledilmesi şer'î galâ-yi es'âre mâni'

---

[1] عن الواقدى، عن عبيد الحميد بن عمران بن ابى انس قال سمع النبى صلى الله عليه و سلم عثمان يقول: فى هذا الوعاء كذا و كذا و لا ابيعه الا مجازفة. فقال النبى صلى الله عليه و سلم اذا سميت كيلا فكل [عمدة القارى].

[2] قال النبى صلى الله عليه و سلم: لا يحل لرجل باع طعاما قد علم كيله حتى يعلم صاحبه [رواه عبد الرزاق عن ابن المبارك].

olmak üzere istihdâf ettiği kabz ve tesellümdür. Ve burada hadîsin sevkından yegâne matlūb olan gāye budur.

İHTİKÂR :

Şârih Kirmânî ihtikârı şöyle ta'rîf ediyor: lügaten ihtikâr, galā-yi es'ârı gözleyerek halkın muhtâc olduğu malı satmayıp habsetmektir. Fukahâ, bu mânâ-yi lügavîye fıkıhda zikr olunan bâzı şartlar ilâve etmişlerdir. Nevevî de diyor ki, haram olan ihtikâr erzâka hastır. Erzâkın yükselmeğe yüz tuttuğunu görerek alıp daha yüksek piyasaya intizâr ederek malı habsetmektir. Binâenaleyh 1) Kişinin köyünden gelen erzâkında 2) Ruhsat ve alelâde zamanda aldığı malda ihtikâr cârî değildir.. Bu kimsenin bu nevi' malını galā zamânında satmasında ihtikâr ve hurmet yoktur. Erzâkın gayri emvâle gelince, Nevevî bundan ihtikâr olmaz, diyor.

İmam Mâlik ihtikâr hakkındaki nusûsun umûmu ile istidlâl ederek haram olan ihtikâr mat'ûm ve gayr-i mat'ûm halkın muhtâc olduğu her nevi' eşyâda cârîdir, demiştir [*Mirkat*].

İsmâilî, bu hadîste ihtikâra delâlet eden habs-i erzak yoktur, diye bir şübhe ortaya koymuş ise de şeklen ihtikâr olmasa bile hakîkaten vardır. Erzak kabz ve nakl ile enzâr-ı âmmeye arzedilemiyerek bulunduğu deposunda ashâb-ı ihtikârın mel'abesi olmaktadır. Hadîste bildirildiği üzere halkın bu gûnâ tesellümsüz satışa mâni' olarak oradan nakledinceye kadar muhtekir müşteriler döğülmüştür.

İHTİKÂRIN ZEMMİ HAKKINDA PEK ÇOK AHÂDÎS-İ ŞERÎFE VÂRİD OLMUŞTUR. *Mişkât-i Mesâbih*'te zikredilenleri bervech-i âtî nakllediyoruz:

1) Müslim'in Ma'mer İbn-i Abdillāh *radiya'llāhu anh*'den rivâyetine göre, müşârün-ileyh, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (*Kim ki ihtikâr eder, elbette o âsîdir, günâhkârdır*) buyurdu, demiştir[1]. İmam Mâlik haram olan ihtikârın yalnız kūt ve rızka munhasır olmayıp halkın muhtâc olduğu her nevi' eşyâya şâmil olduğu hakkındaki ictihâdına bilhassa bu Ma'mer hadîsinin umûmu ile istidlâl etmiştir.

---

1 عن معمر قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: من احتكر فهو خاطئ. [رواه مسلم]

2) İbn-i Mâce ile Dârimî'nin rivâyetlerine göre, Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh*, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem: (Tâcir merzuktur, muhtekir mel'undur)* buyurdu, demiştir[1].

3) İbn-i Mâce ile Beyhakî ve Hâkim'in rivâyetlerine göre, yine Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh* Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: (*Her kim, müslümanların medâr-ı maîşetleri üzerinde ihtikâr ederse, Allah o muhtekire cüzam illeti ve iflâs şeâmeti eriştirir*) buyurduğunu işittim, demiştir[2].

4) Ahmed İbn-i Hanbel ile Hâkim'in rivâyetlerine göre, Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*, Resûlullāh *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem: (Her kim galā kasdiyle halkın erzâkını kırk gün ihtikâr ederse, Allāh'ın ahd-ü mîsâkından uzaklaşır; Allah da ondan berî olur)* buyurdu, demiştir[3].

Bu İbn-i Ömer hadîsinde zikrolunan kırk gün, hakîkaten ihtikârı bir zaman ve eyyâm ile tahdîde mevzû' değildir. Belki bununla murad, ihtikârı san'at edinerek cemiyetin zararında kendi menfaatini aramaktır. Ekseriyetle insanlar bir işte bu kadar zaman zarfında meleke ve mümârese hâsıl ettiklerinden kırk gün zikredilmiştir. Muhtekir, bu müstekreh san'ati iltizâm ederek Allāh'a karşı nakz-ı ahd ettiğinden hadîste onun Allah'tan uzaklaştığı takdîm edilmiştir. Allāh'ın berâeti bir cezâ olduğu için te'hîr buyurulmuştur. Bu hadîs-i şerîf ihtikâr hakkında en büyük bir tehdîdi ve: (أوفوا بعهدى أوف بعهدكم) (Bakare âyet 40) mazmûn-ı şerîfini muhtevîdir.

5) Beyhakî'nin Şuab-i Îman'da rivâyetine göre, Muâz İbn-i Cebel *radiya'llāhu anh* Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: (*Muhtekir ne fenâ bir kuldur: Allāhu Teâlâ es'ârı ucuzlatırsa herifin keyfi kaçar, yükseltirse o zaman ferahlar*) buyurduğunu işittim, demiştir[4]. Bu

---

1 عن عمر عن النبى صلى الله عليه و سلم قال: الجالب مرزوق و المحتكر ملعون [رواه ابن ماجه و الدارمى].

2 عن عمر بن الخطاب قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه و سلم يقول: من احتكر على المسلمين طعامهم ضربه الله بالجذام و الافلاس [رواه ابن ماجه و البيهق فى شعب الايمان].

3 عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: من احتكر طعاما اربعين يوما يريد به الغلاء فقد برئ من الله و برئ الله منه [رواه احمد بن حنبل و الحاكم].

4 عن معاذ قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه و سلم يقول: بأس العبد المحتكر ان ارخص الله الاسعار حزن. و ان اغلاها فرح [رواه البيهق فى شعب الايمان].

hadîs-i şerifte de muhtekirin o habis hâlet-i rûhiyesi tasvir buyurulmuştur.

6) İbn-i Aşâkir'in yine Muâz İbn-i Cebel *radiya'llāhu anh*'den rivâyetine göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem: (Her kim kırk gün ümmetimin nafakası üzerinde icrâ-yi intikâr eder de sonra bu kazancını sadaka olarak dağıtırsa, onun bu sadakası kabul buyurulmaz)* demiştir[1].

İhtikârın zemmi ve bu fenâ i'tiyaddan tahzîr-i şedîdi muhtevî pek çok âsâr-i şerîfe vardır. Beşeriyetin en musîbetli demlerinde Benî nev'inin mevadd-ı gıdâiye ve hayâtiyesiyle oynayarak iktisâb-ı servet etmeğe çalışan ve bir kelime ile halkın felâketiyle saâdet te'mîn etmek isteyen muhtekirler, beşeriyetin en sefîl tabakası olduğu için, İslâm dîni en büyük cidâlini bunlara karşı açmıştır. İnsanları bu uğursuz kazançtan men'-ü tahzîr için pek çok ehâdîs ve âsâr-ı şerîfe vârid olmuştur. Yukarıda nakil ve terceme ettiklerimiz birer nümûneden ibârettir.

992. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ نَهَى أَنْ يَبِيعَ الرَّجُلُ طَعَامًا حَتَّى يَسْتَوْفِيَهُ قِيلَ لِابْنِ عَبَّاسٍ كَيْفَ ذَاكَ قَالَ ذَاكَ دَرَاهِمُ بِدَرَاهِمَ وَ الطَّعَامُ مُرْجَأٌ.

Tercemesi

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, kişiyi satın aldığı yiyecek maddesini tesellüm edinceye kadar başka bir müşteriye satmaktan nehyettiği rivâyet edilmiştir. (Hadîsin Tâbiî râvîsi Tâvus tarafından) İbn-i Abbâs'a:

---

1 عن معاذ قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من احتكر من طعاما على امتى اربعين يوما و تصدق به لم يقبل منه [رواه ابن عساكر].

— Böyle bir beyi'den nehyin sebebi nedir? diye sorulmuş, o da:

— Müşterinin aldığı her hangi bir gıdâ maddesini kabz ve nakl etmeden başkasına satması, parayı para ile satmak demektir. Halbuki ortada mâl-i müşterânın edâsı te'hîr edilmiştir, diye cevab vermiştir.

ÎZÂHI

Bu hadîsteki (مرجا = *Mürce'*) kelimesi Ebû Zerr-i Herevî'nin Müstemlî'den vâkı' olan rivâyetinde İmam Buhârî tarafından (muahhar) [1] diye tefsîr edilmiştir ki, bu tefsîrin eimme-i lügatten Ebû Ubeyd'in tefsîrine muvâfık olduğunu Kastalânî kaydetmiş bulunduğundan tercemede bu tefsîri tercîh ettik. Bu hadîsi Buhârî gibi Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî de büyû' bahsinde tahrîc etmişlerdir.

Hadîsteki (istîfâ), kabız ve tesellüm mânâsınadır. İbn-i Abbâs'a bu çok kıymetli ve hakîkaten bu mevzûda vârid olan ahâdîs-i şerîfedeki kabz ve tesellümün te'hîrindeki gāye-i ihtikârın tenvîrine medâr olan süâli îrâd eden zâtin Yemen'in en büyük müctehidi ecille-i Tâbiîn'den Tâvus İbn-i Keysân olduğu Sahîh-i Buhârî'de bu hadîsin gerek metninde ve gerek senedinde tasrîh edilmiş bulunduğundan tercememizde kavis içinde gösterdik.

İbn-i Abbâs tarafından verilen cevab hadîs şârihleri tarafından hâricî bir misâl ile şöyle tasvîr edilerek: birisinin muayyen bir vâdeye ta'lîkan âherden bir dînâra erzak iştirâ etmesi, sonra bu müşterinin mâl-i müşterâyı tesellüm ve kabzetmeden ya mal elinde bulunan bâyie veyâhud başka bir ikinci müşteriye iki dînâra satması, hadîsteki (malsız dirhemi, dirheme satmaktır) kavlinin mânâsıdır, deniliyor. Yukarıda îzâh ettiğimiz vechile bunun ribâ aksâmından vâdeye muallâk Nesîe olduğu ma'lûmdur, muhakkaktır. Hattâ nefs-i ribâdan, tefecilikten daha çirkin bir muâmeledir. Ribânın zararı kāsırdır, yalnız müstakrizin nefsine münhasırdır. Fakat mevadd-ı

---

[1] قال ابو عبد الله مرجؤن مؤخرون [هذه الزيادة فى رواية ابو ذر وحده عن المستملى و ليس فى رواية غيره شىء من ذلك].

gıdâiyenin böyle tesellüm edilmiyerek elden ele intikāli galā-yi es'ârı mûcib olduğundan zararı sârî ve bütün cemiyete şâmildir. Bu şümûlünden dolayıdır ki, ashâb-ı ihtikâr, cemiyet aleyhine cebhe alan eşirrâ addolunarak her yerde ve her devirde cemiyetin lâ'netine, levm ve tahkîrine uğramış sefillerdir.

993. عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يُخْبِرُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ اَلذَّهَبُ بِالذَّهَبِ رِبًا إِلَّا هَاءَ وَ هَاءَ وَ الْبُرُّ بِالْبُرِّ رِبًا إِلَّا هَاءَ وَ هَاءَ وَ التَّمْرُ بِالتَّمْرِ رِبًا إِلَّا هَاءَ وَ هَاءَ وَ الشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ رِبًا إِلَّا هَاءَ وَ هَاءَ .

TERCEMESİ

Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh*'ten Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : [Altunu altun ile bey'-ü tebdîl rîbâdır. Meğer ki (tarafeynden biri diğerine :) ha al!, (o da öbirisine :) ha ver! diye (rek yeden bi-yed peşin verip almış olalar). Buğdayı buğdayla tebdil de ribâdır. Meğer ki (tarafeyn yekdiğerine :) ha al, ha ver! diye (rek tekābüzle peşin ola). Hurmayı hurma ile bey' de ribâdır. Meğer ki : ha al, ha ver!, denile. Arpayı arpa ile tebdil de ribâdır. Meğer ki : ha al, ha ver! denile] buyurduğunu haber verdiği rivâyet olunmuştur.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Buhârî bu hadîsi burada Şeyhi Alî İbn-i Medînî'den rivâyet etmiştir. Aynı sûretle bir rivâyeti de diğer Şeyhi Abdullāh İbn-i Yûsüf'ten vardır. Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî de Buhârî gibi hep Büyû' bahsinde, İbn-i Mâce de Kitâbü't-Ticârât'da rivâyet etmişlerdir.

Buhârî'nin bu hadîsi *Sahîh*'inde sûret-i sevkında hadîsin amelî tatbîkını ifâde eden kıymetli bir kısmı vardır ki, müellif Zebîdî bu kısmı ihtisâr için *Tecrîd*'e almamıştır. Hadîsin tefsîrine medârı olan bu parçasını bervech-i âtî nakil ve terceme ediyoruz:

Mevzûumuz olan Hazret-i Ömer hadîsini müşârün-ileyh Hazretlerinden rivâyet eden Mâlik İbn-i Evs[1], bir kere bir Sahâbî meclisine geliyor:

— Aranızda para bozacak var mıdır? diye soruyor. Aşere-i Mübeşşere'den Talha *radiya'llâhu anh:*

— Ben varım. Bizim kesedar Gābe'dedir[2]. Gelsin de bozayım, demiştir.

Bu hadîsin râvîlerinden Süfyân İbn-i Uyeyne diyor ki, bu haberi biz Zührî'den hıfzettik, içinde bir kelime bile ziyâde yoktur, diyerek hadîsin kuvvet ve kat'iyetini te'mîn etmiştir. Bundan sonra Mâlik İbn-i Evs'in Ömer İbn-i Hattâb hadîsini Zührî'ye haber verdiğini bildirmiştir.

Hadîsin bu kısmında bildirilen (bey'-i sarf) tır ki, semeni semen ile mübâdeleden ibârettir; sarrâfî muâmeledir. Vâdesiz, bir mecliste elden ele ziyâdesiz para tebdîlinden ibârettir. Hazret-i Ömer hadîsinde (الا هاء و هاء = *ha al, ha sen de ver!*) diye ribâdan istisnâ edilen mübâdele-i nukuttur.

(هاء) lâfzı hakkında ehl-i lügat: münâvelede isti'mâl olunan ve bir şey el ile uzatılıp sunulurken söylenilen harftir, diyor. (هاء و هاء) mütesârifeynin tekābuzu mânâsınadır. Bey'-i sarfı te'sîs eden müte-

---

[1] Mâlik İbn-i Evs, İbn-i Hadesân Ebû Saîd-i Medenî'dir. Cümhûr-ı ulemâya göre, Tâbiî'dir. Buhârî: "*Bâzı ulemâ Mâlik İbn-i Evs'in sohbet-i seniyeye nâil olduğunu rivâyet etmişlerse de sahîh değildir*" diyor. *Hulâsa*'da Muhadremûn'dan olduğu musarrahtır. Hazret-i Ebû Bekr'i görmüş, Ömer'le Osman gibi ecille-i Sahâbe'den rivâyet etmiştir. Resûl-i Ekrem'den de mürselen rivâyeti vardır. Zührî gibi bir çok Tâbiî de kendisinden rivâyet etmiştir. Bu Hazret-i Ömer hadîsini de Mâlik'ten Zührî rivâyet etmiştir. Vâkıdî (92) târihinde vefât ettiğini bildirmiştir [*Hulâsa* ve *Umde*].

Mâlik İbn-i Evs'in bu rivâyeti aşağıda (1002) numara ile ve daha mufassal gelecektir.

[2] Gābe, fi'l-asıl mütekâsif meşelik ormandır. Ağaçların kesâfetinden içine giren kaybolduğu için gābe denilmiştir. Cem'i gabâttir. Burada maksûd olan Medîne Gābesidir ki, Medîne'ye yakın köylerden bir mevziin adıdır. Medîne halkının bu meşcerde malları bulunurdu. Resûl-i Ekrem'in Minber-i Saâdet'i bu Gābe ormanının ağacından yapılmıştır.

sârıflardan birisinin diğerine: (ها = *al!*) dediği zaman öbirisinin de ona: (هات = *getir!*) demesi ve bu sûretle tekābuz ve tesellümün kavlen vukūudur.

FIKHÎ HÜKÜMLER : Bu Hazret-i Ömer hadîsinde zikrolunan eşyâ-yi erbaa ile diğer iki şey ki, gümüşle tuzdur. Bu a'yân-ı sittede ribânın harâm olduğunda müslümanların icmâı vardır. Bunlardan başka mansûs olmayan eşyâ hakkında ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Mâverdî'nin beyânına göre, Ehl-i Zâhir, Mesruk, Tâvus, Şa'bî, Katâde, Osmân-i Bettî eşyâ-i sittenin mâadâsında tahrîmin tevakkufüne zâhib olmuşlardır. Diğer ulemâ ise, eşyâ-i sitte mânâ ve mâhiyetinde olan her şey'e ribâ hurmetinin taaddî ve şümûlüne kāil olmuşlardır.

ALTUN İLE GÜMÜŞTE RİBÂNIN İLLET-İ HURMETİ, Ebû Hanîfe *radiya'llāhu anh*'e göre, cins-i vâhidin veznidir. Binâenaleyh İmam Ebû Hanîfe'ye göre, her vezn olunan a'yân ve eşyâ ribâ husûsunda altun ile gümüşe ilhâk olunur. İmam Şâfiî'ye göre, altun ile gümüşte illet, esmân ve nukūdun cinsidir.

DİĞER DÖRT KALEM EŞYÂDA RİBÂNIN İLLET-İ HURMETİ hakkında on mezheb vardır:

1) İmam Ebû Hanîfe'nin mezhebidir. Ve sebeb-i hurmet, cins ile keyl, cins ile vezindir. Binâenaleyh İmam Ebû Hanîfe'ye göre, her ölçülen ve tartılan şeyde me'kûlâttan olmasa bile ribâ ve tefâdul haramdır. Meselâ kireç, alçı, çoğan gibi me'kûlâttan olmayan, fakat ölçülen veyâhud tartılan her şeyde tefâdul haramdır. Karpuz, kavun gibi tartıya ve vezne tâbi' olmayan eşyâ, me'kûlâttan oldukları halde tefâdul cârî değildir.

2) İmam Mâlik'in *Müvatta*'ındaki mezhebidir ki, ribâda sebeb-i hurmet, vakt-i hâcette yemek için iddihâra salâhiyettir. Binâenaleyh İmam Mâlik'e göre, azık olarak hıfzedilebilen her şey'in tebdîlinde fadl-ü ziyâde haramdır. Azık olmayan meyvalarda fadıl haram değildir. Et gibi iddihâra sâlih olmayan me'kûlâtta da ribâ hurmeti yoktur. İmam Mâlik'in, *Temhîd*'teki bir nakle göre, müşârün-ileyh hazretleri kurutulan, ve iddihâr edilen meyvalarda ribânın hurmetine kāil olmuştur.

3) İmam Şâfiî'nin mezhebidir ki, tahrîmin illeti ölçülmek veya tartılmakla berâber me'kûl olmaktır. Binâenaleyh İmam Şâfiî me'kûlâttan tartılan ve ölçülen her şeyde ribâyı haramdır,

demiştir. Bu asla göre yenilen fakat tartılmayan kavun, karpuz gibi şeylerde tefâdulün hurmeti yoktur. Bu ictihad, İmam Şâfiî'nin kavl-i kadîmidir. Şâfiî Hazretlerinin kavl-i cedîdinde sebeb-i hurmet, o şey'in yalnız mat'ûm olmasıdır. Altundan, gümüşten başka ister tartılsın veya ölçülsün, ister ölçülüp tartılmasın mat'ûm olmayan şeylerde ribâ mu'teber değildir. *Şerh-i Mühezzeb*'de bu ictihad, İmam Ahmed İbn-i Hanbel ile İbn-i Münzir'in de mezhebi olduğu kayd edilmiştir.

Buraya kadar mezâhib-i erbea sâhiblerinin ribânın sebeb-i hurmeti hakkındaki nokta-i nazarlarını îzâh etmiş bulunuyoruz. Bunlardan başka daha birtakım ârâ ve mezâhib varsa da bunları takrirden sarf-ı nazar ediyoruz. Şârih Aynî *Umdetü'l-Kārî*'de bunları îzâh etmekle berâber mevzûnât ve mekîlâttan mat'ûm, gayr-i mat'ûm pek çok eşyâ zikr ü ta'dâd ederek bunları bey'-ü mübâdeledeki fadlın hurmetle alâkası olup olmadığını uzun boylu tetkîk etmiştir. Lüzûmunda Matbaa-i Âmire basması *Umdetü'l-Kārî*'nin beşinci cildinin (490, 491) inci sahifelerine mürâcaat olunsun.

* * *

BUHÂRÎ'NİN BİR RİVÂYETİ : Buhârî *Sahîh*'inde, İbn-i Abbâs'ın mevzûumuzun mühim bir hadîsi ile müşârün-ileyh Hazretlerinin o derece mühim bir fetvâsını rivâyet etmiştir. Fakat *Tecrîd*'e alınmamış bulunduğundan nakil ve terceme ediyoruz: İbn-i Abbâs diyor ki: Resûlullāh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem*'in nehyettiği şey, iştirâ edilip de henüz kabz edilmiyerek yanında bulunmayan erzâkın satılmasıdır. Peygamber'in nehyettiği erzâkın gayri eşyâya gelince, her halde bunların da onlar gibi kabz edilmeden bey'i menhî olduğunu zannetmiyorum[1].

Tirmizî diyor ki: Ümmet arasında bu hadîsin muktezâsiyle amel oluna-gelmiştir. Ehl-i ilimden çoğu, kişinin yanında bulunmayan metâı satmağa kalkışmasını kerih görmüşlerdir. İbn-i Münzir de: kişinin yanında bulunmayan metâı satması, âkıbeti mechul bey'-i garer gibidir ki, nassan menhîdir. Denizdeki balığın, havadaki kuşun bey'i gibi.

---

[1] عن ابن عباس رضى الله عنهما يقول : اما الذى نهى عنه النبى صلى الله عليه و سلم فهو الطعام ان يباع حتى يقبض. قال ابن عباس: ولا احسب كل شىء الا مثله [رواه البخارى].

.994 عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ نَهَى رَسُولُ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنْ يَبِيعَ حَاضِرٌ لِبَادٍ وَ لَا تَنَاجَشُوا وَ لَا يَبِيعُ ٱلرَّجُلُ عَلَى بَيْعِ أَخِيهِ وَ لَا يَخْطُبُ عَلَى خِطْبَةِ أَخِيهِ وَ لَا تَسْأَلُ ٱلْمَرْأَةُ طَلَاقَ أُخْتِهَا لِتَكْفَأَ مَا فِي إِنَائِهَا .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, şehrîyi, (ihtikâr va'diyle) bedevî malını satmaktan nehyederdi ve, müşteri kandırıp kızıştırmayınız, buyururdu. Yine Resûlullāh: "*Hiç bir kimse* (din ve toprak) *kardeşinin bey'i üzerine bey' etmez. Kardeşinin hıtbesi üzerine tâlib-i nikâh da olmaz.* (Afîf) *hiç bir kadın da* (din ve toprak) *kardeşi bir kadının çanağındaki ni'meti kendi kabına doldurmak için talâkını istemez!*" (buyurdu).

İZÂHI

Bu hadîs-i şerifte Hakîm-i Enbiyâ Efendimiz tarafından yalnız müslümanların değil, bütün beşeriyetin mübtelâ olduğu en müzmin ictimâî hastalıklara temas olunduğu rivâyet edilmiştir:

EVVELÂ : malını satmak isteyen bedevî köylülerin şehir tâcir ve simsarlarına mürâcaatindeki vaziyete işâret buyuruluyor. Bu simsarların fitret-i asliyesindeki temizliği muhâfaza eden ve malını gün hükmü satmak isteyen mal sâhiblerine: "*Malını satmak için acele etme, onu bana bırak!, Sana ben bundan daha yüksek bir fiatle tedrîcî sûrette satarım*" dedikleri ve bunun haram bir muâmele olduğu bildiriliyor.

SANİYÂ : Tenâcüşten yâni bâyi' ile müşteri arasına girerek ve kendisini alıcı gibi göstererek müşteriyi kandırıp fiyatı yükseltmeğe çalışmaktan da nehy buyuruluyor[1].

SÂLİSÂ : İnsanlık şeref ve fazîletini taşıyan bir kimse, gerek din ve gerek toprak kardaşının alış verişine müdâhale etmez, buyuruluyor ki, bu da iki sûretle kābil-i tefsîr ve tasvîrdir: 1) Hakk-ı hiyârı olan bir müşteriye: bey'i fesh et, ben sana ayni malı daha ucuz fiatle alırım, 2) Yâhud bir bâyie: bey'i fesh et, ben malını daha yüksek bir fiatle satarım, diye şahs-ı hâricin müdâhale ve bey'i ifsâda çalışmasıdır. Bu da menhîdir, bu da haramdır.

RÂBİÂ: bir kadınla söz kesilip mihirde ittifak edilerek akd-i izdivac etmek üzere bulunan bir kardeşin bu hıtbesi üzerine, şeref ve i'tibâr sâhibi bir insan kalkıp da mihrini arttırarak tâlib-i izdivâc olmaz, buyuruluyor ki, bu da haber sûretinde vârid olmuş en belîğ bir nehiydir, zarar ve ezâyı mûcib olmak cihetiyle haramdır.

HÂMİSÂ: hiç bir nâmuslu kadın müslim veya gayr-i müslim hiç bir kadının refah ve saâdetine, güzel geçimine göz dikerek kocasına: karını boşa da beni al! diyemez. Bu da en belîğ bir sûrette nehye delâlet ve hurmet ifâde eden bir haberdir.

Şu îzâhâtımızdan da anlaşılacağı üzere bu hadîs bir değil, belki bir kaç hadîsin mecmua-i rivâyetidir. Bu hadîsleri yalnız Buhârî ile Nesâî bir rivâyette toplamıştır. Müslim Nikâh ile Büyû'da Ebû Dâvud ile Tirmizî bir parçasını Büyû'da, bir kısmını Nikâh'ta, üçüncü bir kısmını diğer bâblarda, İbn-i Mâce de Nikâh, Ticâret gibi bahislerde rivâyet etmişlerdir.

HADÎSTEN MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER :

1) Hadîsteki (*bâdî*), sahrâda yaşayan çadır halkına denir. Köylülerin ehl-i bâdiyeden ma'dud ve bu hadîste murâd olunup olunmadıklarında ihtilâf edilmiştir. İmam Mâlik: köylülerden para

[1] *Kâmus Tercemesi*'nde Âsım Molla Necş maddesinde şu îzâhati veriyor : "Metâ sâhibi, müşteriye metâını medh ve vasf ederken tervîc için bir kimse de sâhibine muvâfakat eylemek yâni berâberce medh ve vasf eylemek, alâ-kavlin iştirâsı matlûbu değil iken ziyâde paha ile satılmak için musannâ olmak üzere metâa ziyâde paha ile müşteri olmak mânâsınadır. Tâ ki metâ-i mezbûre nâzır olan ol pahaya giriftâr ola. Ve alâ re'yin nâsı bir metâdan zem ve kadh ile tenfîr edip metâ-i âhare sarf ve imâle eylemek mânâsınadır" alım satıma bu menfur şekillerden hangi sûrette olursa olsun müdâhalenin haram olduğunu *Buhârî* Şârihleri bildirmişlerdir.

işlerine, ve alış veriş hususlarına vâkıf olmayanlar ehl-i bâdiyeden ma'dudturlar. Bu nevi' ibtidâî seviyedeki köylülerin mallarını da daha yüksek piyasada fazla pahaya satmak va'diyle bey' eylemek haramdır. Pazara gelmiş bir malın satışını bu sûretle te'hîr etmek piyasayı tazyik ve halkı ızrâr eder.

Irâkî burada ehemmiyetli bir noktaya işâret etmiştir ki, şudur: bedevî malını te'hîr ederek satıştan nehiy, daha doğrusu o günkü râyic ile satıştan alıkoymak menhî olmasından, sâhib-i mal olan bedevî, istişâre ettiği zaman ona işâret ve onu irşâd etmenin de haram olması lâzım gelmez. Bu ictihad, Evzâî'den menkuldür. Bu hadîsin bâzı rivâyet tariklerinde: (اذا استنصح أحدكم اخاه فلينصح له = *Sizden biriniz mü'min kardeşinden öğüt almak istediği zaman onu irşâd etsin*) buyurulduğundan, iş bilmeyen köylü ve bedevîleri hayra sevk etmek menhî değil, vazîfe oluyor. Müktesebât-i zâtiyesinin o günkü düşkün bir piyasada satılmasından mutazarrır olacağını hayırhâhâne ihtâr etmek bu tarîk-ı rivâyetin emri muktezâsı bulunuyor. Ebû Hafs İbn-i Vekil, böyle bir müsterşidi irşad hâlinde bile menâfi-i umûmiye ve halkın tevessü-i maîşeti nâmına köylünün irşâd edilmemesini iltizâm etmiştir. İbnü'l-Arabî, Ebû Hafs'ın: Es'ardan süâl eden bedevîye, şehir halkının hukūkunu sıyâneten haber vermemelidir, dediğini hikâye etmiştir.

İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed, İshak îzâh etmekte bulunduğumuz Ebû Hüreyre hadîsi ile ihticâc ederek hâzır tarafından bâdînin malının satılması haram olduğuna kāil olmuşlardır. Cümhûrun mezhebi de böyledir. Mücâhid cevâzını hikâye etmiştir ki, İmam Ebû Hanîfe ile bâzı ulemânın mezhebi de budur. Bunlara göre, hadîsteki nehiy mensuhtur, beyi' de sahîhtir. İmam Şâfiî ile Cümhur da bu yolda teâtî haram olmakla berâber beyi' sahîhtir, demişlerdir. İmam Mâlik'le İmam Ahmed İbn-i Hanbel bey'in fesâdına hükmetmişlerdir.

2) Necş ile satış ki, yukarıda keyfiyetini îzâh etmiştik. İmam Ebû Hanîfe ile İmam Şâfiî'ye göre, hadîsteki nehiy, nefs-i akidden hâric bir emr-i ahlâkîye teveccüh ettiği için bey' sahîhtir. İhtilâf vukūunda bâyiin hiyar iddiâsına i'tibâr edilmez. Yalnız tağrîr ile berâber gabn-i fâhiş varsa bâyi' muhayyerdir. İmam Mâlik, takdirde gabn-i fâhiş ister olsun, ister olmasın hiyârı kabûl etmiştir. İmam Ahmed İbn-i Hanbel'e göre böyle bey'-ü şirâ aslen sahîh

değildir. Şu kadar ki, hud'a ve tağrîr de bâyiin te'sîr ve muvâfakati olmayıp da hâriçten bir şahs-ı sâlis kendiliğinden metâın kıymetini artırdı da bu yolda aldandıysa Hanbelîlere göre de akid sahîhtir.

3) Hadîsin (ولا يبيع الرجل على بيع اخيه) fıkrasiyle vukū' bulan tağrîrin iki şeklini îzâh etmiştik. Bu sûretlerle bey'e müdâhale nefs-i akdin hâricinde bir mes'ele-i ahlâkıye olup nehiy bu noktaya teveccüh ettiğinden hurmetle berâber İmam Ebû Hanîfe ve İmâm Şâfiî bey'in sıhhatine hükmetmişlerdir. Hattâ bu müdâhale Müzâyede sûretiyle olursa hurmet de bulunmaz. *Sünen-i Erbaa* sâhiblerinin Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den rivâyetine göre müşârün-ileyh diyor ki: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bir kere bir palas ve bir kadeh satmak istemişti:

— Bu kilimle kadehi almak isteyen var mıdır? diye huzurda bulunanlara sordu. Orada bulunan bir zât:

— Bunun ikisini ben bir dirheme aldım, dedi. Bu def'a Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem:*

— Bir dirheme kim ziyâde eder? diye sordu. Diğer bir Sahâbî de:

— İki dirhem vermişti, Resûl-i Ekrem bu ikisini iki dirheme bu Sahâbî'ye verdi[1].

İmâm Mâlik ve İmâm Şâfiî ile Cümhûr-ı ulemânın mezhebi, müzâyedede bir beis olmadığı merkezindedir.

4) Bir mü'minin tâlib-i izdivâcı olduğu bir kadına diğer bir mü'minin tâlib olmasının hurmetini Cumhûr-ı ulemâ: tarafeyn arasında sarîhan rızâ ve muvâfakat hâsıl olmakla takyîd etmişlerdir. Söz kesilmeyip müşâvere hâlinde bulunur, ve tâlib-i izdivac olunduğu halde sükût edilmiş bulunursa, esah olan, diğer tarafın Hıtbesinde hürmet bulunmamasıdır. Fâtıma Bint-i Kays'in izdivâcına Ebû Cahm ile Muâviye tâlib olmuşlardı. Üsame İbn-i Zeyd *radiya'llāhu anhümâ* için de Resûl-i Ekrem Fâtıme'yi istemişti. Öbürlerinin de tâlib olduklarını, fakat cevâb-ı muvâfakat almadıklarını biliyordu.

---

[1] عن انس ابن مالك رضى الله عنه ان رسول الله صلى الله عليه و سلم باع حلساً و قدحاً و قال: من يشترى هذا الحلس و القدح ؟. فقال رجل: اخذتهما بدرهم . فقال النبى صلى الله عليه و سلم: من يزيد على درهم؟ فاعطاه رجل درهمين، فباعهما منه [اخرجه اصحاب السنن]

5) Hadîs Şârihleri zevce, haremini tatlik teklîf eden kadının mer'e-i ecnebiyye olduğunu kayd ediyorlar ki, bundan, en belîğ bir üslûb-ı edebî ile: (*zevcenin çanağındaki ni'meti kendi kabına doldurmak*) diye ta'bîr olunmuştur. Biz de bu sûretle terceme ettik. Teymî bu ta'bîrin: eşinin zevcinden nâil olduğu sevgi ve saâdeti de kendine imâle ve tahsîs ile âilenin her hayır ve ni'metini nefsinde cem' etmek isteyen (Darre) hakkında mesel olduğunu bildiriyorsa da kıskançlık sevkiyle zevcine vukū' bulan bu teklîf, ilcâ-yi tabîatle vâkı' olduğundan, ecnebî bir kadının âile yuvasını yıkmak üzere vâkı' olan müdâhalesi yanında kıyas kabûl etmiyecek derecede hafiftir.

Nevevî, hadîsteki (اخت = *kız kardaş*) ile murâd, neseb, din, toprak ve vatan kardeşliğine şâmil bir mânâ-yi âmdır; kendisinden başka kadın demektir, diyor ki, bu ma'nâ-yi âmme tercemede işâret ettik. Hadîste (أخ) ta'bîri de Cümhûr-ı ulemâya göre müslime de, kâfire de şâmil olan bir ma'nâ-yi âmdır. Buna da tercemede işâret ettik..

* * *

995. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَجُلاً أَعْتَقَ غُلَامًا لَهُ عَنْ دُبُرٍ فَاحْتَاجَ فَأَخَذَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ مَنْ يَشْتَرِيهِ مِنِّي فَاشْتَرَاهُ نُعَيْمُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ بِكَذَا وَ كَذَا فَدَفَعَهُ إِلَيْهِ .

TERCEMESİ

Câbir İbn-i Abdillāh *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet olunduğuna göre (Benû Azre'den Ebû Mezkûr nâmında) bir Sahâbî (ben öldükten sonra hürsün! diye) Müdebber olarak (Ya'kūb ismindeki) kölesini âzâd etmişti. Sonra Ebû Mezkûr (fakir düştü, bu kölenin bedeline) muhtac oldu. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de bu köleyi alıp :

— Bunu benden kim satın almak ister, di (ye müzâyedeye arz et) di. (Müzâyede netîcesinde) Nüaym İbn-i Abdillāh onu şöyle şöyle dirhemle satın aldı. Resûl-i Ekrem de kölenin bedelini Ebû Mezkûr'e:

— (Bu para daha ziyâde senin hakkındır; Allāh bundan müstağnîdir, diyerek) verdi.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER: Bu hadîsi Buhârî, buradaki gibi İstikraz bahsinde de zikretmiştir. Müslim ile *Sünen-i Erbaa* sâhibleri de tahrîc etmişlerdir. Bu rivâyetlerde Buhârî'nin rivâyetinde olmayan şu ziyâde sarâhatler vardır: 1) Buhârî'nin rivâyetinde köle âzâd eden zâtın ismi zikredilmemiştir. Müslim'in bir tarîk-ı rivâyetinde bu Sahâbî'nin Benû Azre'den Ebû Mezkûr nâmında bir Sahâbî olduğu bildirilmiştir. 2) Âzâd edilen kölenin isminin Ya'kūb olduğu Nesâî'nin rivâyetinde, Mısırlı kıptî olup Abdullāh İbn-i Zübeyr'in emâreti zamânında öldüğü de Müslim'in rivâyetinde vardır. 3) Bu kölenin müzâyede netîcesinde kaç dirheme satıldığı da Buhârî'nin rivâyetinde (şöyle şöyle dirhemle) diye kinâye tarîkıyle zikredilmiş iken Müslim ile Nesâî'nin rivâyetlerinde sekiz yüz, Ebû Dâvud'un rivâyetinde de yedi yüz veyâhud dokuz yüz dirdirheme satıldığı rivâyet edilmiştir. 4) Ebû Mezkûr'e, kölesinin bedeli taraf-ı Risalet-Penâhî'den verilirken: "*Bu para senin hakkındır; Allah bundan müstağnîdir*" buyurduğu, Ebû Dâvud'un tarîk-ı rivâyetinde görülüyor. 5) İbn-i Mâce'nin bir rivâyetinde Nüaym İbn-i Abdillāh yerinde Benî Adiy'den İbn-i Nahhâm nâmında bir Sahâbî satın aldı, diye rivâyet olunuyor ki, İbn-i Nahhâm Nüaym'in soy adıdır. Nahme, öksürük demektir. Nüaym'in bununla tavsîf edilmesinin sebebi şöyledir:

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Nüaym'i Cennetle tebşîr ederek: bir kere Cennet'e girdim. Orada Nüaym'in nahmesini, öksürdüğünü işittim, buyurmuş ve bundan böyle Nüaym, Nahhâm diye anılmıştır. Sâhib-i terceme, kadîmü'l-İslâm bir Sahâbî'dir. Mekke'nin fethi zâmânı yaklaşıncaya kadar Mekke'de kalmıştır. Sebebi de Kureyş'in hicretine mâni' olmasıdır. Müşârün-ileyh Hazretleri eşrâf-ı Mekke'den sâhib-i servet bir zât olup Mekke halkına

mine'l-kadîm ihsan ve âtıfette bulunduğundan Mekkeliler kendisine mürâcaat ederek:

— Sen hicret etme, içimizde yaşa da hangi dîni arzu edersen o dinde bulun! diye İslâmî hayâtına katlanmışlardı. Mekke'nin fethinden az bir zaman evvel Medîne'ye hicret etmişti. Medîne'ye geldiği zaman Resûl-i Ekrem kendisini kucaklayıp takbil buyurmuş ve bu sûretle müstesnâ bir iltifâta mazhar olmuştu. Hicret-i Muhammediyenin on beşinci senesi Yermûk harbinde şehîden vefât etmiştir.

Fıkhî Hükümler :

(Müdebber), ıtkı mevte ta'lîk olunan köledir. Tirmizî, Câbir hadîsini rivâyet ettikten sonra: "*Bu hadîste müdebber kölenin Resûl-i Ekrem tarafından satılmış olmasiyle istidlâl ederek Ashâb ve kurûn-ı müteahhire ulemâsından bir kısmı Müdebberin bey'inde beis görmemişlerdir. Bu ictihâd, Şâfiî, Ahmed, İshâk'ın kavlidir. Ashâb-ı Nebî aleyhi's-selâm'dan bir kısmı da müdebberin bey'ini kerîh görmüşlerdir. Süfyân-i Sevrî, Mâlik, Evzâî'nin kavli de böyledir*" diyor. *Telvih*'de de: Müdebberin bey'i hakkında ulemânın ihtilâfı bulunduğu bildirildikten sonra bu ihtilâf şöyle îzâh ediliyor: Ebû Hanîfe, Mâlik, Ehl-i Kûfe'den bir çok ulemâ, Müdebberi efendisinin satmağa hakkı olmadığına zâhib olmuşlardır. Şâfiî, Ahmed, Ebû Sevr, İshak, ehl-i zâhir de cevâzına hükmetmişlerdir ki, bu da Hazret-i Âişe'nin, Mücâhid'in, Hasen-i Basrî'nin, Tâvus'un mezhebidir. İbn-i Ömer, Zeyd İbn-i Sâbit, Muhammed İbn-i Sîrîn, Saîd İbn-i Müseyyeb, Zührî, Şa'bî, Nehâî, İbn-i Ebî Leylâ, Leys İbn-i Sa'd, Evzâî de kerîh görmüşlerdir. Ve müdebber yalnız onu alıp da âzâd edecek kimseye satılabilir, demişlerdir.

Îzâhiyle meşgul bulunduğumuz Câbir hadîsinin burada sebeb-i sevkı, müzâyede sûretiyle bey'in meşrûiyetini beyandan ibâret olup târihe karışmış olan müdebberin adem-i bey'ine kāil olanların sûret-i istidlâllerini beyandan sarf-ı nazar ediyoruz.

996. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ نَهَى عَنْ بَيْعِ حَبَلِ الْحَبَلَةِ وَ كَانَ

بَيْعاً يَتَبَايَعُهُ أَهْلُ ٱلْجَاهِلِيَّةِ كَانَ ٱلرَّجُلُ يَبْتَاعُ ٱلْجَزُورَ إِلَى أَنْ تُنْتَجَ ٱلنَّاقَةُ ثُمَّ تُنْتَجَ ٱلَّتِى فِى بَطْنِهَا .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* " حبل الحبلة = *Habelü'l-habele*"yi (yâni gebe devenin dişi doğan yavrusunun hamlini) satmaktan nehiy buyurmuştur. Câhiliyet halkı (arasın) da (âkıbeti meçhul) böyle bir beyi' (şekli) vardı; (garerle mal alır, satarlardı.) Herkes (meselâ) bir deveyi (veyâ her hangi bir malı), gebe bir devenin doğurmasına, sonra bu doğan dişi yavru da (hâmil olup) karnındaki cenîni doğurmasına ta'lîkan mal alıp satardı.

İZÂHI

Bu hadîsi Ebû Dâvud ile Nesâî de böylece Büyû' bahsinde rivâyet etmişlerdir. Buhârî bu hadîsi (Bey'-i garer ve Habelü'l-habele) unvâniyle açtığı bir bâbında zikretmiştir ki, bu iki fıkranın ikisi de muhtâc-ı îzahtır.

Bey'-i garer de Garer fi'l-asıl hatar ve tehlikeye denir ki, tahakkuk edip etmeyeceği bilinmeyen, âkıbeti meçhul şey demektir. Bâzı ulemâya göre: garer zâhiri parlak fakat bâtını meçhul olan şeydir. Bu cihetle şeytana Garûr tesmiye edilmiştir. Çünkü Şeytan insanı nefsinin hoşlandığı şey'e sevk eder; halbuki bunun arkasında şerr-ü zarar mestûrdur. Ezherî de: Bey'-i garer, bâyi' ile müşterinin künhünü idrâk etmediği beyi'dir, diye ta'rîf etmiştir. *Meşârık* sâhibi de: Bey'-i garer, ya semeni, yâhud müsemmeni, yâhud va'desi meçhul olup muhâtaralı olan beyi'dir, diyor. Şu târiflerin hepsi meçhûlün bey'i ve netîcede muhâtaranın vücûdünü ifâde ediyor. Tirmizî, İmâm Şâfiî'den Bey'-i garere misâl olarak sudaki balığın, havadaki kuşun bey'ini hikâye etmiştir.

Habelü'l-habele ki, bunu tercememizde (gebe devenin dişi doğan cenîninin hamli) olarak icmâl ettik. Bunun bey'i, gerek buna ta'lîk edilerek başka birisinin bey'i, Bey'-i garer envâından bir bey'dir. Bey'-i garerin muhtelif nevi'leri vardır ki, aşağıda terceme edeceğimiz hadislerde görülecektir.

1) İbn-i Mâce'nin Ebû Saîd *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettiği bir hadîste Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* doğurana kadar en'âm ve mevâşînin karnındaki cenînin, sağılıp ölçülünceye kadar hayvanın göğsündeki sütün, kaçmış kölenin, taksim edilinceyedek mâl-i ganîmet hissesinin, kabzedilinceye kadar sadakātin, avcının vuracağı. avın satışını nehiy buyurmuştur[1].

2) Ebû Dâvud'un Alî *radiya'llāhu anh*'den rivâyetine göre, müşârün-ileyh Hazretleri Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem,* Bey'-i muztardan, Bey'-i garerden, idrâk etmedik yemiş satmaktan nehiy buyurdu, demiştir[2].

BEY'-İ MUZTAR, çâresizlikle satıştır. *Nihâye*'de Bey'-i muztar iki vechile tasvîr edilmiştir: 1) İkrah ile yâni hapis, darb, katil gibi bir şeyle tehdîd edilerek mal sâhibinin akd-i bey'e mecbûr olmasıdır ki, bu beyi' fâsidtir. Iztırâr ile beyi' mün'akid olmaz. 2) Ya bir borcun bâr-i meşakkati, yâhud âile infâkının tazyîkı altında ilcâ-yi zarûretle elindeki malını değer fiâtinden noksâniyle satmağa mecbur olmaktır. Böyle bir zarûretin sevkiyle akd edilen bey'in ulemâ maa'l-kerâhe sıhhatiyle hükmetmişlerdir. Şu kadar ki, böyle bir sebeble bâyi' muztar olarak malını satışa arz ederse müşteriye mürüvveten terettüb eden vazîfe-i ahlâkıye böyle bir düşkünün malını zebûnküşlük edip de değer pahasından aşağı boğup almak değil, belki malı âriyet olarak alıp eli genişlediği zaman ödemek üzere ve karz-ı hasen sûretiyle bu zavallının ihtiyâcını karşılamaktır; yâhud eli genişleyene kadar muvakkat sûrette iştirâ etmek; yâhud değer pahasiyle almaktır. Şu îzâhatimizle anlaşılmıştır ki, Bey'-i muztarda bey'in ma'nâsı şirâdır; hâl-i zarûrette malını satmağa arz eden kimsenin malını değer pahâsından aşağı almanın menhî ve mekruh olduğudur.

---

[1] عن ابى سعيد رضى الله عنه قال نهى رسول الله صلى الله عليه و سلم عن شراء ما فى بطون الانعام حتى تضع و عما فى ضروعها الا بكيل و عن شراء العبد و هو آبق و عن شراء المغانم حتى تقسم و عن شراء الصدقات حتى تقبض و عن ضربة القانص [اخرجه ابن ماجه].

[2] عن على رضى الله عنه انه قال نهى النبى صلى الله عليه و سلم عن بيع المضطر و بيع الغرر و بيع الثمرة قبل ان تدرك [رواه ابو داود].

3) Ahmed İbn-i Hanbel'in *Müsned*'inde İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'den tahrîcine göre, İbn-i Mes'ûd, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in: *"Sudaki balığı iştirâ' etmeyiniz! Çünkü bu iştirâ' garerdir"* buyurduğunu rivâyet etmiştir[1].

4) İmrân İbn-i Husayn *radiya'llāhu anh*'den İbn-i Ebî Âsım'ın tahrîcine göre, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* sağılmazdan evvel mevâşînin göğsünde toplanan sütün, karnındaki cenînin, sudaki balığın, mezâmîn ve melâkîhin, habelü'l-habelenin, garerin bey'inden nehiy buyurmuştur[2].

Bu hadîsteki (Mezâmîn) mazmûnun cem'idir. Mazmûn, aslāb-ı fuhuldeki yâni erkeğin sulbündeki zürriyyete ıtlāk olunur. Melâkîh de melkūhanın cem'idir. Ananın karnındaki zürriyyetlerdir. Şu halde hadîsteki (و عن المضامين و الملاقيح) in ma'nâsı, gerek erkek hayvanların sulbündeki, gerek dişi hayvanların karnındaki zürriyyetlerin bey'i de nehyedilmiştir, demektir.

Gerek bu mezâmîn ve melâkîhin bey'i, gerek îzâhiyle meşgul bulunduğumuz Abdullāh İbn-i Ömer hadîsindeki (habelü'l-habele) nin bey'i, Bey'-i garer cümlesindendir; mechûl-i beyi'dir; menhîdir. Habelü'l-habele ki, gebe hayvanın karnındaki cenîni doğurup dişi olursa bu yavru büyüdükten sonra hâmil olacak da yavrunun yavrusu şimdiden satılmış ve alınmış olacak. Bu, mechûl-i mutlak içinde ve baştanbaşa hatarlı bir beyi'dir. Bu cihetle nehyedilmiştir.

Nevevî, Bey'-i garerden nehiy, bey'e âid mesâil-i usûliyeden bir asl-ı şer'îdir; bu asla pek çok mesâil-i fer'iyye tefrî' edilebilir, diyor ki, bunların bir kısmını yukarıda îzâh etmiş bulunuyoruz. Sonra Nevevî evrâk-ı düyûn ile ve meselâ veresiye pusla ve defterle bakkaldan parasız alınan eşyânın bey'i, (Bey'-i muâtât) dır; bey'-i garerden ma'dudtur, diyor.

Nevevî'nin bu çok garib ve müşkül olan ictihadlarını Şârih Aynî şöyle tenkîd ediyor:

---

[1] عن ابن مسعود رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: لا تشتروا السمك فى الماء فانه غرر [اخرجه احمد].

[2] عن عمران بن حصين رضى الله عنه ان النبى صلى الله عليه و سلم نهى عن بيع ما فى ضروع الماشية قبل ان تحلب و عن بيع الجنين فى بطون الانعام و عن بيع السمك فى الماء و عن المضامين و الملاقيح و حبل الحبلة و عن بيع الغرر [اخرجه ابن ابى عاصم].

Evvelâ: Akdin sıhhati için semenin huzûru şart değildir. Belki matlūb olan tesmiye-i semendir. Yâni mebîin pahâsının esnâ-yi akidde zikr ve tesbit edilmesidir. Semen bu sûretle ma'lûm olduktan sonra semeni te'cîl ile de bey' sahîh olur.

Sonra: Bey'-i muâtât –ki, akdin sıhhatini ifâde eden aldım, sattım gibi sîga-i akid tekellüm edilmeyerek fi'len teâtî ile olan beyi'dir.– Bu da sahîhtir. Buna (bey'-i teâtî) de denir. Beyi'de îcâb ve kabulden maksad-ı aslî, tarafeynin terâzîsini izhârdan ibâret olup buna delâlet eden mübâdele-i fiiliye ile de beyi' mün'akid olur. Meselâ pazarlıksız ve lâkırdısız müşteri parayı verip ekmekçi de ekmeği ona verirse, beyi' mün'akid olur.

YİNE BÖYLE: Müşteri bedel-i ma'rûfunu verip karpuzu alsa da bâyi' sükût etse, bey' mün'akid olur.

YİNE BÖYLE: Müşteri buğday almak için buğdaycıya beş lira verip ve şu buğdayı kaça satıyorsun? dese, o da kilesi bir lira demesi üzerine müşteri sükût ettikten sonra buğdayı istediğinde bâyi' yarın veririm, dese ve aralarında îcap ve kabul cereyân etmese, beyi' mün'akid olur. Hattâ ferdâsı günü buğdayın kilesi bir buçuk liraya çıksa, bâyi' yine bir liraya vermeğe mecbûr olur. Bilâkis buğdayın pahası tenezzül etse müşteri evvelki fiatla almaktan imtinâ edemez.

YİNE BÖYLE: Müşteri, bu etin şurasından şu kadar kuruşluk tart, demesi üzerine kasap da kesip tartsa, beyi' mün'akid olup müşteri almaktan imtinâ edemez.

YİNE BÖYLE: Müşteri bâyie gelse de bir kumaş parçasını semen-i muayyen ile iştirâ etse de "*sattım, aldım*" demeden parasını verse de kumaşı alsa, beyi' mün'akid olur.

Bu yolda misâller sayılamayacak derecede çoktur. Halkın çarşıda, pazarda teâmülü hep bu sûretle (Bey'-i muâtât) üzere cârîdir. Teâtî ile bey'in fesâdına hükmetmek halkın muâmelâtının fesâdına kâil olmaktır. Aynî'nin dediği vechile Nevevî'nin yukarıdaki ictihâdı şâyân-ı ittibâ' ve iltifat değildir. Halk üzerine ağır bir yük tahmîl etmektir.

BİR MÜHİMME: Îzâhı sadedinde bulunduğumuz İbn-i Ömer hadîsindeki: (كان الرجل يبتاع الجزور الى ان تنتج الناقة ثم تنتج التى فى بطنها) cümlesi râvî İbn-i Ömer tarafından (حبل الحبلة) yi tefsîr sadedinde îrâd edilmiştir. Tıybî: "*Bu tefsîrin zâhirine nazaran ma'nâsı: bir beyi'de semenin, nâkanın karnındaki cenînin doğmasına te'cîl ve ta'lîk edilmesidir*" demiştir

ki, hakîkaten (ال ان تنتج) lâfzından müstefâd olan bir ta'liktir. İmam Şâfiî'nin de muhtârıdır. Biz de tercemede bunu ihtiyâr ettik. Eimme-i lûgatten Ebû Ubeyde'den mervî olan bir ma'nâ da vardır ki, yukarıda bu ma'nâyı (gebe bir hayvanın karnındaki yavrusunun dişi doğması, sonra büyüyüp gebe olması ve bunun satılmasını) sûretinde tasvîr ettik. Bu da ehl-i lügâtin muhtârıdır. Birinci ma'nâya göre, semen-i bey'i mechûl bir zamâna ta'liktir. İkinci ma'nâya göre de bey'-i ma'dûmdur. Her ikisi de Bey'-i garerden ma'dûd olup menhîdir.

997. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مَنِ اشْتَرَى غَنَماً مُصَرَّاةً فَاحْتَلَبَهَا فَإِنْ رَضِيَهَا أَمْسَكَهَا وَ إِنْ سَخِطَهَا فَفِي حَلْبَتِهَا صَاعٌ مِنْ تَمْرٍ.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten Resûlullāh *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem*'in :

[Her kim sütü sağılmayıp göğsünde biriktirilen koyunu iştirâ' edip sağar (da hiyleye vâkıf olur) sa (müşteri muhayyerdir:) bu hâle râzı olursa koyunu alıkoyar, râzı olmazsa (reddeder..) Koyunu sağması (mukābili) nde bir sâ' da hurma verir] buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Bu hadîsi, Ebû Dâvud da Büyû' bahsinde tahrîc etmiştir. (غنم = ganem) lâfzı ism-i cinstir. Koyunun erkeğine de, dişisine de şâmildir. Hayvan sağılıp da sâhibine red ve iâde edildiği takdirde sağılan süt mukābilinde bir sâ' hurma verilmesi yalnız musarrât olan koyuna hâs değildir. Şârih Kirmânî'nin beyânına göre, deve, sığır gibi eti yenilen her hayvana şâmildir. Me'kûlü'l-lâhm her sağım hayvanı böyle sütü bir kaç gün sağılmayıp göğsünde biriktirilerek

hiyle ile satılır da müşteri sağdıktan sonra beğenmeyip iâde ederse, bunlarda da birlikte bir sâ' hurma vermesi vâcib olur. Tasriyeden nehiy ve hiyârın sübûtu cihetine gelince, bu nehy ile hiyârın, eti yenilen ve yenilmeyen bütün hayvânâta şümûlü vardır.

Müslim Şerhi'nde Nevevî, bir sâ' hurmanın reddini hilâf-ı usûl buluyor. Ve: "*Gayrin malı itlâf edildiğinde eğer telef edilen mal mislî ise bir misli sâhibine iâde edilir; mislî değil ise, malın kıymeti takdîr edilerek verilir. Fakat burada sütün yerine cinsinin gayri hurma verilmesi hilâf-ı usuldür*" diyor ki, bu mutâlâa, ayniyle Hanefî mezhebinin mahsûl-i ictihâdıdır.

Bu bir sâ' hurma, hadîsin zâhirine nazaran Musarrât mukābilindedir: ister sağılan, bir koyun olsun, ister ziyâde olsun. Çünkü ganem lâfzı yukarıda bildirdiğimiz vechile ism-i cinstir. Aza, çoğa şumûlü vardır. Bu cihetle İbn-i Abdi'l-Berr'in bu hadîs ile amel eden ulemâdan, Şârih İbn-i Battâl'ın ekser-i ulemâdan, İbn-i Kuddâme'nin Şâfiî, Hanbelî ve bir çok Mâlikî ulemâsından, nakillerine göre bunlar: "*Sağılan bütün hayvanların sütüne mukābil bir sâ' hurma verilir*" demişlerdir. Bu hükümdeki garâbete mebnî Mâzerî: bin koyunun sütünü itlâf etmenin tazmînini, bir koyunun sütünü itlâf etmenin tazmîni gibi addetmek, biri de, bini de bir zamâna tâbi' tutmak haksız bir ictihadtır, diyor.

Şârih Aynî *Umdetü'l-Kārî*'de bu ma'lûmâtı verdikten sonra: işte Hanefî mezhebi bu nevi' teassüflerden tamâmiyle müstağnîdir; Hanefîlere göre, musarrât olan hayvan, sağıldıktan sonra sâhibine reddedilmez. İmâm Ebû Hanîfe'den rivâyet edilen iki kavilden birisine göre, müşteri, noksan ayıb ile sâhib-i mala rücû' eder.

998. وَ عَنْهُ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَ ٱلنَّبِيَّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ إِذَا زَنَتِ ٱلْأَمَةُ فَتَبَيَّنَ زِنَاهَا فَلْيَجْلِدْهَا وَ لَا يُثَرِّبْ ثُمَّ إِنْ زَنَتْ فَلْيَجْلِدْهَا وَ لَا يُثَرِّبْ ثُمَّ إِنْ زَنَتِ ٱلثَّالِثَةَ فَلْيَبِعْهَا وَ لَوْ بِحَبْلٍ مِنْ شَعَرٍ.

TERCEMESİ

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu işittim, dediği rivâyet edilmiştir.

Bir câriye zinâ eder de zinâ ettiği (beyyine ile veyâ gebelikle, yâhud da ikrâr ile) tebeyyün ederse, efendisi onu celd edip kamçılasın, fakat kavlen levm edip ayıblamasın!. Sonra yine zinâ ederse, efendisi onu (yine) kamçı ile döğsün, fakat ayıbını yüzüne vurup ezâ etmesin!. Sonra bu câriye üçüncü bir zinâ daha ederse efendisi onu (ayıbını beyân ederek) kıldan (ma'mûl) bir ip (pahası) le bile olsa (istihbâben) satsın!.

İZÂHI

Buhârî gibi Müslim de bu hadîsi *Sahîh*'inde, Nesâî de Hudud bahsinde tahrîc etmişlerdir. Buhârî'nin bu hadîse âid bâbının unvânı: (zinâkârlığı i'tiyâd eden bir abdin bu fenâlığı müşteriye beyân edilerek satılmasının cevâzı) sûretindedir. Bu hadîsten evvel de Buhârî bu unvânında meşhur Kādî Şüreyh'ten[1] "ان شاء رد من الزنا" =

---

[1] Kādî Şüreyh: İbn-i Hâris-i Kindî, Ebû Ümeyyeti'l-Kûfî'dir. Yemen'de ikāmet eden evlâd-ı Fürsten olduğu rivâyet edilmiştir. (Muhadremûn) dandır; Asr-ı Saâdet'e yetiştiği halde Resûl-i Ekrem'e mülâkî olmak müyesser olmamıştır. İbtidâ Hazret-i Ömer tarafından Kûfe'ye Kadı nasbedilmiş, sonra Osman ve Alî *radiya'llāhu anhümâ* ile Benî Ümeyye'nin hilâfetleri zamânında vazîfesinde ibkā edilerek bilâ-fâsıla altmış sene Kûfe'de Kadılık etmiştir. Daha sonra Haccâc'ın Kûfe vâliliği zamânında arzû-yı zâtîsiyle çekilmiştir. Şârih Aynî sâhib-i tercemenin (98) târihinde vefât ettiğini bildiriyor. *Hulâsa*'da Muhammed İbn-i Nümeyr'den esahh-ı rivâyet olarak (80) târihinde vefâtı rivâyet ediliyor. Vefâtında (110) veyâhud (120) yaşında idi. Şübhesiz ki, Kādî Şüreyh Tâbiî ulemâsının en yükseklerinden idi. Zekâ ve fetâneti hakkında pek çok nevâdir menkuldür. Nâm-ı bülendi İslâm târih-i kazâsının sernâme-i mefâhiridir. Bir çok hükümleri âdâb-ı kazânın birer enmûzeci olmuştur. Şa'bî: Kādî Şüreyh kazâ âleminin en yüksek bir sîmâsıdır, diyor. İbn-i Husayn'ın rivâyetine göre, bir kere Kādî Şüreyh iki kişi arasındaki bir da'vâyı rü'yet edip de bunlardan birisi aleyhine hükmedince bu küstah herif: bu hükmün nereden geldiğini bilirim, diye ağır bir ta'rizde bulunması üzerine çok zekî olan Kādî Şüreyh: Allâh râşîye de

Zinâkâr bir câriyeyi, müşteri dilerse bu ayıbından dolayı sâhibine reddeder" sûretinde büyük Kadı'nın bir hükmünü ta'lîkan rivâyet ediyor.

Buhârî'nin bu ta'lîkını Saîd İbn-i Mansûr, isnâd-ı sahîh ile ve İbn-i Sîrîn tarîkıyle şöyle rivâyet etmiştir. Birisi bir bâyi'den bilmeyerek fâcire bir câriye iştirâ' etmiş. Sonra fücûruna muttali' olarak Kādî Şürayh'a arz-ı husûmet etmekle Müşârün-ileyh Hazretleri yukarıdaki hükmü vermiştir. Hanefîlere göre, zinâ, câriye hakkında bir ayıbdır. Fakat köle hakkında ayıb değildir. Çünkü câriyeye mâlik olmaktan gāye, istifraş ve tevlidtir, zinâ ise bu gāyeyi muhildir. Köleden gāye ise yalnız istihdamdır. İmam Muhammed *Emâlî*'sinde: "*Bir câriye-i bâliğa, efendisi yanında iken zinâkârlık eder de satarsa, müşterinin bu fâcire câriyeyi hakk-ı reddi vardır, velev ki müşteri yanında böyle bir münâsebetsizlikte bulunmasa bile*" demiştir. Ve sebeb olarak da bu câriyenin seyyiât-i sâbıkasından mütevellid âr-ü hayâsının evlâda lûhûkunu göstermiştir.

Şârih Hattâbî bu Ebû Hüreyre hadîsine şöyle ma'nâ veriyor: (*Bir câriye zinâ eder de zinâ ettiği tebeyyün ederse, efendisi onu ta'yîb ve tevbîh ile iktifâ etmesin, ona kamçı ile hadd ursun!...*). *Buhârî* şârihleri takdîmen birinci ma'nâyı bildirdiklerinden, tercemede onu tercîh ettik.

---

mürteşîye de yalancı ve müfterîye de lâ'net etsin! cevâbiyle bu yalancı küstahın yalanını yüzüne vurmuştur.

Hazret-i Alî'nin hilâfeti zamânında müşârün-ileyh Hazretlerinin huzûrunda bir çok muhâkemeleri vardır. Bu hükümler Buhârî'nin *Sahîh*'inde ve diğer hadîs ve fıkıh kitablarında muharrerdir. Buhârî'nin Hayz bahsinde ta'lîkan rivâyet edip, Dârimî'nin vaslettiği bir haberini nümûne olarak naklediyoruz : Bir kere Hazret-i Alî'ye bir kadın gelerek zevcinin kendisini boşadığından şikâyet ettiği sırada: bir ayda üç defa' hayz gördüğünü söylüyor. Bunun üzerine Hazret-i Alî Kādî Şüreyh'a :

— Haydi şunların arasında hükmet bakayım! diyor. Kādî Şüreyh:

— Yâ Emîre'l-mü'minîn! Siz burada bulunurken ben nasıl hükmederim? demesi üzerine Halîfe Hazretleri tekrar :

— Hükmet! diye emretmiş ve Kādî Şüreyh:

— Bu kadının havass-ı âilesinden dînine i'timad edilir bir kadın gelir de : evet, bu kadın bir ayda üç def'a kirlenir ve her def'asında temizlenip namazını kılar, diye şehâdet ederse müddeî kadının iddiâsı kabûl ve tasdîk olunur, demiş. Alî *radiya'llâhu anh* :

— "*Kalûn*" diye tasdîk etmiştir ki, bu kelime Rum lisânında tahsîn ve takdîre mevzû'dur. [*Hulâsa* : 140 ve *Umdetü'l-Kārî* : C. 2, S. 137].

Bu hadîsin zâhirinden, câriyeye efendisinin ikāme-i had edebileceği anlaşılıyor ki, İmâm Mâlik, Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel'in mezhebi böyledir. İmâm Ebû Hanîfe'ye göre, celdi ve haddi ikāme munhasıran devletin hakkıdır, ta'zîr böyle değildir. Ferdin de hakk-ı ta'zîri vardır.

Buhârî'nin bu tarîk-ı rivâyetinde celdin adedi zikredilmemiştir. Nesâî'nin rivâyetinde bunun elli kamçı olduğu bildiriliyor. Nesâî'nin rivâyetine göre, birisi Resûl-i Ekrem'e geliyor: Yâ Resûla'llāh! Câriyem zinâ eyledi ve zinâsı tebeyyün etti, diyor. Resûl-i Ekrem! Elli kamçı vur! buyuruyor. Sonra bu adam Resûl-i Ekrem'e yine geliyor. Bu câriye bu fenâlığa avdet etti ve zinâsı tebeyyün etti, diyor. Resûl-i Ekrem: Elli kamçı vur! buyuruyor. Üçüncü bir daha geliyor, zinâkârlığını ve sübûtunu arz ediyor. Resûl-i Ekrem bu def'a: *"Artık şimdi bu yaramaz câriyeyi kıldan bükülmüş âdî bir ipe olsa da sat!"* buyurmuştur[1].

999. عَنِ ٱبْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَا تَلَقَّوُا ٱلرُّكْبَانَ وَ لَا يَبِيعُ حَاضِرٌ لِبَادٍ فَقِيلَ لِٱبْنِ عَبَّاسٍ مَا قَوْلُهُ لَا يَبِيعُ حَاضِرٌ لِبَادٍ قَالَ لَا يَكُونُ لَهُ سِمْسَارًا .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in :

[Alıcılar (metâ) râkiblerini (ve hâmillerini pazar hâricinde) karşıla (yıp iştirâ ede) mezler. Hiç bir şehrî de bedevî

---

[1] روى النسائى ان رجلا اتى النبى صلى الله عليه و سلم فقال : ان جاريتى زنت و تبين زناها قال : اجلدها خمسين ثم اتاه فقال: عادت و تبين زناها. قال: اجلدها خمسين. ثم اتاه فقال: عادت. قال: بعها و لو بحبل من شعر.

hisâbına (malını) satamaz] dediği rivâyet edilmiştir. (Tâbiî râvî Tâvûs tarafından) İbn-i Abbâs'a :

— Şehrî, Bedevî hisâbına malını satamaz, kavlinin ma'-nâsı nedir? diye sorulmuş da, İbn-i Abbâs:

— Şehrî, bedevîye simsarlık edemez! diye cevâb vermiştir.

İZÂHI

Buhârî bu hadîsi buradaki gibi İcâre bahsinde de tahrîc etmiştir. Müslim ile Ebû Dâvud Büyû'da, Nesâî ile İbn-i Mâce de Ticâret bâbında rivâyet etmişlerdir. Hadîsin *Buhârî*'deki bâbının unvânı: (Şehrînin bedevî hisâbına malını ücretsiz bey'i, ona muâveneti, irşâd ve nasîhati câiz midir?) sûretindedir. İmam-ı Buhârî'-nin bu nâm ile yeni bir bâb açmasının sebebi yukarıda şehrînin ücretle simsarlık ve dellâllık ederek bedevî malını satmasının menhî olduğu (994) numara ile terceme ettiğimiz Ebû Hüreyre hadîsinde geçmişti. Ona mukābil burada ücretsiz muâvenetle irşâd ve nasîhat etmesinin cevâzını bildiriyor. İzâh etmekte bulunduğumuz İbn-i Abbâs hadîsini de sevk ederek isbât-ı müdeâ ediyor. Binâen-aleyh hâzırın bâdîye delâletini nehiy, ücretle ve simsarlık, dellâllık sûretiyle delâlete münhasır oluyor.

Buhârî bu bâbta Atâ' İbn-i Ebî Rebâh'ın da şehrînin bedevî malını satmasına ruhsat verdiğini ta'lîkan rivâyet ediyor.

İzâhiyle meşgul bulunduğumuz bu İbn-i Abbâs hadîsi ehl-i rivâyet arasında (Telâkkî-yi Rükbân hadîsi) denmekle ma'rûftur. Hadîsteki (simsar) dellâl demektir. Fi'l-asıl simsar, kayyim ve hâfız ma'nâsına olup sonra bey'-ü şirâ'da ücretle gayre delâlet ve vesâtet ma'nâsında isti'mâl edilmiştir. Simsar delâleti ile satış menhî olduğu halde bir mal hilâf-ı nehiy satılırsa, Şârih Kirmânî maa't-tahrîm bey' sahîhtir, diyor. İmam Ebû Hanîfe, müteâkıdeynden birisi zarar görmezse, simsar delâletiyle satışı tecvîz etmiştir.

Hadîsteki (لا تلقوا و لا يبيع) lâfızları nefiy sûretinde vârid olmuş nehiylerdir. Ve daha belîğdir.

NASÎHAT :

Bu bâbta Buhârî ta'lîkan da: " اذا استنصح احدكم اخاه فلينصح له = *Sizin biriniz mü'min kardeşinden öğüd almak dilediği zaman şevâib-i fesaddan*

ârî olarak ona nasîhat etsin!" hadîsini rivâyet etmiştir ki, bu i'tibâr ile şehrînin bedevîye delâleti kerâhatsiz bir cevâz-ı şer'î hâlinde kalmıyor, belki mütehattim bir vazîfe hâlini alıyor.

Buhârî'nin bu ta'lîkını Ahmed İbn-i Hanbel *Müsned*'inde vasl ederek a'lâm-ı Tâbiînden Atâ' İbn-i Sâib tarîkıyle Hakîm İbn-i Ebî Yezid'den şöyle rivâyet etmiştir: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem: "Nâsı alış verişlerinde kendi hallerine bırakınız! Cenâb-ı Hak insanları biribirinden merzûk ve müstefîd eder. Ne zamanki bir kişi öbirisinden öğüd almak isterse esirgemesin, ona nasîhat etsin!*" buyurmuştur[1].

Ebû Dâvud'un da *Sünen*'inde Sâlim-i Mekkî tarîkıyle gelen rivâyetinde: bir A'râbî sütünü satmak için Talha İbn-i Ubeydillāh[2] *radiya'llāhu anh*'e mürâcaat etmiş. Talha Hazretleri: "*Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem şehrînin bedevî nâmına malını satmasını nehyetmiştir. Fakat sen şimdi çarşıya git, bak malını kim almak isterse ve ne fiat verirse gel; benimle müşâvere et; ben sana satmanı emrederim, yâhud satma derim!*" buyurmuştur[3].

Buhârî bu bâbında samîmî nasîhat etmenin ve hayırhah olmanın lüzum ve vücûbunu te'yîd için Cerîr İbn-i Abdillāhi'l-Becelî *radiya'llāhu anh*'in bir hadîsini de rivâyet ediyor. Bu hadî-

---

[1] روى احمد من حديث عطاء بن سائب عن حكيم بن ابى يزيد عن ابيه قال حدثنى ابى قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : دعوا الناس يرزق الله بعضهم من بعض فاذا استنصح الرجل الرجل فلينصح له [عمدة القارى].

[2] Talha İbn-i Ubeydillāh Aşere-i Mübeşşere'den kadîmü'l-İslâm bir Sahâbîdir. Künyesi Ebû Muhammed-i Medenî'dir. İlk evvel İslâm'a dâhil olan sekiz Sahâbî'den birisi Talha Hazretleri idi. Hazret-i Ömer'in, vefâtında Halîfe intihâbı için ta'yîn ettiği altı kişilik Şûrâ hey'etinde Talha da dâhil idi. Bedir sırasında bir vazîfe ile Şam'a i'zâm buyurulmuş olduğundan bulunmadığı halde taraf-ı Risâlet'ten Talha'ya da ganîmet sehimi ayrılmıştır. Uhud harbinde pek şiddetli beliyyeye dûçâr olmuştur. Kays İbn-i Hâzım'ın rivâyetine göre, Uhud günü Resûl-i Ekrem'i muhâfaza için kendini tehlikeye koyup bir kolu çolak olmuştur. Taraf-ı Risâlet'ten kendisine (*Talhatü'l-Hayr, Talhatü'l-Cûd, Talhatü'l-Feyyâz*) tesmiye buyurulmuştur. Cemel vak'asında şehîden irtihâl etmiştir. Kendisinden (38) hadîs rivâyet edilip bunlardan bir hadîsinde Buhârî ile Müslim ittifak etmişlerdir. İki hadîsini Buhârî, üç hadîsini de Müslim münferiden rivâyet etmişlerdir [*Hulâsa* : 152].

[3] روى ابو داود من طريق سالم المكى ان اعرابيا حدثه انه قدم بحلوبة له على طلحة ابن عبيد الله فقال له ان النبى صلى الله عليه و سلم نهى ان يبيع حاضر لباد و لكن اذهب الى السوق و انظر من يبايعك. فشاورنى حتى آمرك و انهاك [عمدة القارى]

sinde Cerîr: "*Ben Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem'e* (لا اله الا الله محمد رسول الله =Lâ ilâhe illa'llāh Muhammedü'r-Resûlu'llāh) *mazmûn-ı münîfine şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek ve her müslümana nasîhat etmek, samîmî bir hayırhah olmak üzere bîat ettim*" demiştir.

Bu hadîs-i şerîfte nasîhatin kelimeteyn-i şehâdeteyn ile namaz ve zekât gibi vâcibât-ı dîniye ile bir arada zikredilmiş bulunması nazar-ı Şâri'de ne derece yüksek bir mevkıi hâiz olduğunu vâzıhan gösterir. Bundan başka bîatın, umûr-ı İslâmiyenin muazzamâtı üzerine icrâ edilmesi de nasîhat ve hayırhâhlığın müstesnâ mevkıini göstermeğe kâfîdir. Bu ehemmiyete mebnî Buhârî Kitâbü'l-Îmân'da da müstakil bir bâb açmıştır.

Buhârî bu müstakil bâbında unvân olarak: "«الدين النصيحة لله ولكتابه ولرسوله ولائمة المسلمين وعامتهم» =*Dînin kıvâmı ve en mühim erkânı: Allāh'a ve Kur'ân'ın Kelâmu'llāh olduğuna îmân; Resûlullāh'ın Nübüvvetini tasdîk; Ulü'l-emre itâat, bütün müslümanlara hayırhahlıktır*" hadîs-i şerîfini sevk etmiştir. Müslim'in, Ebû Dâvud'un, Nesâî'nin Temîm-Dârî'den mevsûlen rivâyet ettikleri bu hadîsi ehl-i ilim, medâr-ı İslâm olan dört hadîsten [1] birisi addetmişlerdir ki, dîn-i İslâm'ın dörtte birisi demektir. Buhârî'nin bu hadîsi müsneden tahrîc etmiyerek Müslim'den ve diğer eimme-i hadîsten ayrılması bu hadîsin Temîm-Dârî'den gelen meşhûr rivâyet tarîkında Süheyl İbn-i Ebî Sâlih'in bulunmasıdır ve bu senedle rivâyet, Buhârî'nin şartına uymadığındandır. Buhârî *Târîh*'inde de işâret ettiği vechile Süheyl'in zaaf îrâs ettiği bir senedle mevsûlen rivâyet etmeğe ta'lîkı tercîh etmiştir.

NASÎHATİN MEDLÛL-İ LÛGAVÎSİ : Gerek Mâzerî'ye, gerek diğer ehl-i lûgate göre nasîhat, gışşin nakîzı olarak müsta'meldir. Balı mumundan ayırıp tasfiye etmekten müştaktır. Sözü, gıll-ü gîşten tasfiye, balı mumundan tasfiyeye teşbîh edilmiştir. Binâenaleyh lûgaten nasîhat, gönülden gıll-ü gîşi çıkararak nasîhat edilen kimsenin hayr-ü saâdetini samîmiyetle arzu ve temennî etmektir. Bu ma'nâ, kavlen nasîhattir ki, örfümüzde bu sûretle müsta'meldir. Şerîat örfünde nasîhat ise yalnız kavlen bir hayırhahlık değildir. Temîm-Dârî'nin rivâyet-kerdesi olan: "*Dînin kemâli, hassaten nasîhattir*" hadîs-i şerîfindeki nasîhat ef'âl-i hayriyeye de şâmildir. Her hayır

---

[1] وعد بعضهم منها (انما الاعمال بالنيات) و (من حسن اسلام المرأ تركه ما لا يعنيه) و (لا يؤمن احدكم حتى يحب لاخيه ما يحب لنفسه).

söz ve hayır iş nasîhattir. Şârih Hattâbî: nasîhat lâfzı, felâh lâfzı gibi geniş bir ibâre ile edâ edilen vâsi' bir ma'nâyı bu iki vecîz kelime ifâde eder. Bu cihetle bu kelimeler, (Vecîzü'l-esmâ) dan ma'dudtur, diyerek Temîm-Dârî hadîsini cümle cümle îzâh ediyor ki, tercememiz bundan mülhemdir.

CERÎR'İN DİĞER BİR HADÎSİ : Buhârî (Din nasîhattir) bâbında Cerîr İbn-i Abdillāhi'l-Becelî'nin şöyle bir hadîsini daha tahrîc ediyor: Basra vâlîsi Muğîre İbn-i Şu'be *radiya'llāhu anh*'in vefât ettiği gün Cerîr Hazretleri (merkez-i hilâfete uzak bir yerde halkın hükûmet mümessilinden âzâde kalarak fenâ bir harekette bulunmaları ihtimâline mebnî) hemen minbere çıkıp Allāh'a hamd-ü senâ ettikten sonra: "*Ey cemâat! Başınıza bir Emîr gelinceye kadar gönüllerinize Allah korkusu hâkim olsun! Ol Allah ki, birdir, O'nun şerîki yoktur. Size vakār ve sükûnet tavsiye ederim. Emîriniz hemen geliyor*", diye nasîhat etmiş; sonra: "*Vefât eden Emîriniz Muğîre için Allāhu Teâlâ'dan afv-ü mağfiret dileyiniz! Zîrâ Muğîre afvı çok severdi*" demiştir. Daha sonra Cerîr (Emmâ ba'dü) fasl-ı hitâbiyle:

Ey cemâat! Ben Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e gelip: Yâ Resûla'llāh! Müslüman olmak üzere sana bîat edeceğim, dedim. Resûl-i Ekrem bana her müslümana temiz kalb ile hayırhah olmağı da şart etti. Ben de bu şart üzerine bîat ettim, demiş ve nihâyet Cerîr Hazretleri (Mescid-i Haram tarafına işâret ederek) şu mescidin Rabbına yemîn ederim ki, ben sizin nâsıhınız ve hayırhâhınızım, demiş ve istiğfâr edip minberden inmiştir[1].

Cerîr İbn-i Abdillāh irtihâl-i Nebevî'den sonra ibtidâ Kûfe ve Basra'da ihtiyâr-ı ikāmet edip sonra Kırkısya'ya[2] gelerek (51) târihinde orada vefât etmiştir. Muğîre İbn-i Şu'be (50) târihinde vefât ettiğine göre aralarında bir sene fâsıla bulunuyor

---

[1] عن جرير بن عبد الله رضى الله عنه يقول يوم مات المغيرة بن شعبة قام فحمد الله و اثنى عليه و قال عليكم باتقاء الله تعالى وحده لا شريك له و الوقار و السكينة حتى يأتيكم امير فانما يأتيكم الآن، ثم قال استعفوا لاميركم فانه كان يحب العفو. اما بعد فانى اتيت النبى صلى الله عليه و سلم. قلت: يا رسول الله! ابايعك على الاسلام. فشرط على و النصح لكل مسلم. فبايعته على هذا. و رب هذا المسجد انى لناصح لكم ثم استغفر و نزل [رواه البخارى فى باب قول النبى صلى الله عليه و سلم الدين النصيحة]

[2] Fırat sâhilinde eski bir kasaba olup evâil-i İslâm'da ma'mûr iken sonra harâb olmuştur.

demektir[1]. Cerîr, irtihâl-i Nebevî'den kırk gün evvel müslüman olmuştur. Melîhü'l-vecih bir zât olduğundan: (Muhammed ümmetinin Yûsüf'ü) diye anılırdı. Cerîr'in terceme-i hâlinde Taberânî'nin beyânına göre, Cerîr'in kölesi bir kere üç yüz dirheme bir at almıştı. Cerîr sâhib-i malın aldandığına kāni' olarak gitmiş ve yeni pazarlık yaparak sekiz yüz dirheme çıkarıp parayı vermiştir. Verirken yine bu hadîsi rivâyet ederek: Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bana, her müslümana hayırhâh olmamı emretti, demiştir [*Aynî:* C. 1, S. 376].

1000. عَنِ ٱبْنِ عُمَرَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ لَا يَبِيعُ بَعْضُكُمْ عَلٰى بَيْعِ بَعْضٍ وَ لَا تَلَقَّوُا ٱلسِّلَعَ حَتّٰى يُهْبَطَ بِهَا إِلَى ٱلسُّوقِ .

Tercemesi

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet olunduğuna göre Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* : "*Bir metâı ba'zınızın bey' etmesi üzerine diğer ba'zınız bunu beyi' edemez. Siz,* (rükbânın pazara getirdiği) *satılık eşyâyı da pazara getirilinceye kadar* (yolda) *karşılayamazsınız!*" buyurmuştur.

İZÂHI

Bu hadîsi, Müslim ile Ebû Dâvud da Beyi' bahsinde, Nesâî ile İbn-i Mâce de Ticâret'te tahrîc etmişlerdir. Bu bâbın unvânı (Rükbânı telâkkîden nehy) e dâirdir. Telâkkî-i rükbân, erzak ve

[1] Muğîre İbn-i Şu'be dühât-ı Arabdandır. Uzun zaman Basra ve Kûfe'de vâlilik etmiştir. İbtidâ Hazret-i Ömer tarafından tâyin olunup sonra Hazret-i Osman azletmişti. Muâviye zamânında Mısır ve Mağrib'e Amr İbn-i Âs, oğlu Abdullāh da Kûfe ve Basra'ya vâli tâyin edilmeleri üzerine Dâhî Muğîre Muâviye'ye : "*Bir aslanın iki çenesi arasına ne cesâretle giriyorsun?*" diye Muâviye'nin vehmini gıcıklayarak Basra ve Kûfe vâliliklerini yakalamış ve Basra'da vefât etmiştir.

eşyâ-yı ticâriye râkib ve hâmillerini pazar mahallerine gelmezden evvel yolda karşılamaktır. Ashâb-ı emvâli böyle pazar hâricinde karşılamak, pazara gelip enzâr-ı âmmeye arz edilmeden evvel bunları önleyip boğmak gāyesine ma'tuftur ki, bundan bâyi' mutazarrır olduğu gibi âmmenin hukūku da zıyâa uğradığından, taraf-ı Risâlet'ten nehyedilmiştir.

Buhârî *Sahîh*'inde bu unvânda Telâkkî-i rükbân hakkındaki kendi hüküm ve ictihâdını da ızhâr ederek: "*Erzak ve eşyâ-yi ticâriye hâmillerini karşılayan kimsenin akdi merdudtur, bâtıldır. Çünkü bu hud'a-kâr adam bu yolda istikbâlin menhî olduğunu biliyorsa, Peygamber'in yasağına karşı isyân etmiş demektir, günâhkârdır. Rükbânı istikbâl, hiç şübhesiz beyi'de hud'a-kârlıktır, hud'a ise haramdır, câiz değildir*[1]" diyor.

Buhârî Telâkkî-i Rükbân hakkındaki bu ağır ictihâdiyle mezheb-i zâhirîye meyletmiş bulunuyor. Şârih İbn-i Hacer *Fethü'l-Bârî*'de: "*Bu yolda bir bey'i Buhârî'nin merdudtur, bâtıldır, demesi nehyin, fesâdı iktizâ etmesi zannına mebnîdir. Fakat Muhakkıkîne göre bey'in fesâd ve butlânı, yalnız nehyin nefs-i akde teveccühü hâlindedir. Yoksa nefs-i akdin hâricinde bir emre teveccühü erkân-ı beyi'den hiç bir şey'i ihlâl etmez; binâenaleyh beyi' de sahîh olur*" diyor. Şârih Aynî de *Umdetü'l-Kârî*'de tâkib ederek: "*Bu Muhakkıkîn hiç şübhesiz eimme-i Hanefiyyedir. Büyûa dâir nehiylerde Hanefîler tarafından kabûl edilen esâs-ı ilmî, nusûsda vârid olan nehiy, nefs-i akde teveccüh etmedikçe maa'l-kerâhe bey'in sıhhatidir. Hanefîlerin bu aslına pek çok mesâil-i şer'iyye teferrû' eder ki, bunların mahall-i tafsîli fürû-ı fıkha âid kitablardır*" diyor.

İbn-i Hazm-i Zâhirî, sûret-i mutlakada talâkkînin hurmetine kāil olmuştur. İbn-i Münzir de şöyle îzâh etmiştir: İştirâ' kastiyle yolda emvâlin istikbâlini Mâlik, Leys İbn-i Sa'd, Evzâî kerîh addetmişlerdir. İmâm Mâlik: satılık emvâl pazara vâsıl olmadıkça istikbal câiz değildir. Pazara gelmezden evvel satılan bir malda ehl-i sûkın hakk-ı iştirâkleri vardır; dileyen iştirâk eder, demiştir.

İmâm Şâfiî'ye göre, pazara gelen malı karşılamak isâettir. Böyle karşılanarak alınan bir malın sâhibi, pazara geldikten sonra yolda akd edilen bu bey'i infaz veyâ reddetmekte muhayyerdir.

---

1 باب النهى عن تلق الركبان. و ان بيعه مردود. لان صاحبه عاص، آثم اذا كان به عالما. و هو خداع فى البيع و الخداع لا يجوز [بخارى].

Şâfiî Hazretleri: "*Bu müstakbiller, ashâb-ı sil'i yolda karşılayarak pazarda mal çokluğundan, fiatlerin düşüklüğünden bahsetmek i'tiyâdındadırlar, mekkâr, hiylekâr kimselerdir*" diyerek Ebû Hüreyre'nin: "*Mal sâhibi çarşıya gelince muhayyerdir*" hadîsi ile istidlâl ediyor.

İmâm Ebû Hanîfe ile ashâbı, metâı istikbâlin memleket piyasasına ve dolayısiyle halka muzır olup olmadığına nasb-ı nazar etmişlerdir. Sâdât-ı Hanefiyye eğer Telekkî, memleket piyasasına ve halkına zarar vermezse, Telekkîde bir beis yoktur; eğer zarar verirse Telekkî mekruhtur, demişlerdir. Umûmiyetle Kûfe fukahâsı Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'nın meâli bervech-i âtî hadîsiyle ihticâc etmişlerdir. İbn-i Ömer: Biz, Asr-ı Saâdet'te erzak kāfılelerini karşılar, bunlardan erzak iştirâ ederdik. Sonra Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* yiyecek metâı pazar mahalline getirilinceye kadar erzâkın yolda istikbâli ile alım ve satımını men' etti.

Tahâvî bu İbn-i Ömer hadîsini rivâyet ettikten sonra: "*Bu hadîs Telekkînin mübah olduğuna delâlet eder. İbn-i Ömer'den başkalarının rivâyetlerinde ise Telekkî ve istikbâl-i metâ'dan nehiy vardır. Şimdi bize düşen vazîfe, bu iki mütezad görülen rivâyetin masrıf ve mahmillerini ta'yîn ederek bu tezaddı kaldırmaktır*" diyerek nehiy ve ibâha ifâde eden haberleri şöyle te'lîf ediyor: istikbâl-i metâ'dan nehyeden nusûs, çarşıda ticârethânesi olup da kutta-ı tarîk gibi kârbân karşılamağı ticârî şerefine yakıştıramıyarak başkalarının metâ' istikbalinden zarar görenlerin bulunduğu vazîyete masruftur. İbâha ifâde eden İbn-i Ömer hadîsi de metâı istikbalden başkalarının zarar görmediği ahvâle sarf olunur, diyor.

Tahâvî devamla diyor ki: menhî olan istikbal ile bir beyi' akd edilirse bu da sahîh ve mu'teberdir. Buna da delil, Ebû Hüreyre'nin şu hadîsidir: "*Ashâb-ı metâı yolda karşılamayınız!. Bununla yolda bir beyi' akd edilirse, bâyi pazar mahalline geldiğinde muhayyerdir: dilerse bu akdi kabûl, dilerse reddeder*" buyurulmuştur. Bu hadîste nehy ile berâber bâyi' için bir hiyar kabûlü şübhesiz bu akdin sıhhatine delâlet eder. Çünkü hiyar, ancak akdin sıhhati hâlinde tahakkuk eder. Şâyed fâsid olursa hem bâyi', hem müşteri bey'i feshe icbâr olunurlar. Şârih Aynî Ebû Hüreyre'nin bu hadîsi Müslim, Ebû Dâvud, Tahavî tarafından tahrîc edildiğini, bundan evvelki İbn-i Ömer hadîsini de Müslim ile Tahâvî rivâyet ettiğini bildiriyor.

Görülüyor ki, Telekkî-yi Rükbân'ın şer'î vaziyetini ifrâd ve tefrîte düşmiyerek ve en sahîh rivâyetlere istinâd ederek tedkîk eden eimme-i Hanefiyye'dir. Sâir eimme-i kirâmın ve bilhassa müellifimiz İmâm Buhârî'nin "وان بيعه مردود لان صاحبه، عاص آثم = *Rükbânı karşılayarak vâkı' olan bey' merdudtur, bâtıldır; sâhibi de âsî ve günahkârdır*" sûretindeki hükmünde son derece ifrat vardır. Şârih Aynî bundan geriye "*Bu bey'in sâhibi îmândan çıkmağa yaklaşır*" demek kalır, diyor.

Şâyân-ı taaccüb bir cihet varsa, o da İbn-i Münzir ve emsâlinin: Cümhûr Telekkî-i Rükbânı kerîh gördüğü halde Ebû Hanîfe tecvîz etmiştir, demeleridir. Tahâvî gibi en salâhiyettar bir Hanefî İmâmının lisânından dinlediğimiz vechile Ebû Hanîfe Hazretleri rükbânı istikbâli sûret-i mutlakada tecvîz etmiş değildir. Ebû Hanîfe'nin mezhebini anlamadan intikād etmek Aynî'nin dediği gibi mezheb taassubundan başka ne olabilir?.

MÜNTEHÂ-Yİ TELEKKÎ : Buhârî *Sahîh*'inde Telekkî-yi Rükbândan nehye dâir açtığı bâbından sonra (Müntehâ-yi Telekkî) unvâniyle de bir bâb açmıştır. Bu da cevâz-ı telekkînin müntehâsını beyâna masruftur ki, a'lâ-yi sûktur. Yâni memleket pazarının üst tarafıdır. Telekkî-yi muhrim ise şehir mahallâtına kadar imtidâd eden mesâfedir. Şâyân-ı tenbîh olan bir cihet, telekkînin bir ibtidâsı, bir de intihâsı bulunduğudur. İbtidâ-yi Telekkî, bâyiin pazara gitmek üzere menzilinden hurûciyle başlar. Müntehâsı da a'lâ-yi sûktan yâni pazar başından ileri gitmektir. A'lâ-yi sûkta Telekkî câizdir. İbn-i Ömer hadîsinde pazar yerinin üst tarafında rükbân ile mübâyaa ettikleri bildirilmiştir. Şehrin pazardan hâric ve pazara yakın veya uzak mahallerinde ki, burada şehrin hâl-i hazır piyasasını anlamak mümkündür. Buralarda telekkî-yi rükbân mekruhtur. İmâm Şâfiî pazar yerinin hâricinde, fakat şehrin dâhilindeki Telekkî nehiyde dâhil değildir, demiştir. Bu bâbta cârî olan fıkhî ihtilâfâtı beyandan sarf-ı nazar ediyoruz.

Bundan sonra Buhârî'nin: (esnâ-yi beyi'de şer'an halâl olmayan şurût-ı iştirâtın bey'i ifsâd etmiyeceğine dâir de bir bâbı ve bir hadîsi vardır ki, *Tecrîd*'e alınmamıştır. Nevevî'nin beyânı vechile ahkâm ve kavâidi vâsi' bulunduğundan bervech-i âtî terceme ediyoruz:

Urve İbn-i Zübeyr'in Âişe *radiya'llâhu anhâ*'dan rivâyetine göre, bir kere câriye Berîre huzûr-ı Âişe'ye gelerek:

— Bana ehlim dokuz evak (360) dirhem bedel-i kitâbet takdîr etmiştir. Her sene bir okıyye (40) dirhem verip ödeye (rek hürriyetimi kazana) cağım. Ey Ümmü'l-mü'minîn, bana yardım ediniz! diye ricâ etmiş, Âişe Hazretleri Berîre'ye:

— Eğer sâhibin râzı olursa velân yâni ben, seni âzâd ettikten sonra karâbet-i hükmiyyen bana âid olmak üzre bu bedel-i kitâbeti ben def'aten vereyim, dedim. Berîre Efendisine gitti. Onlara benim teklîfimi anlatmış. Fakat muvâfakat etmemişler. Berîre dönüp geldiğinde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Hazret-i Âişe'nin yanında oturuyordu. Berîre Hazret-i Âişe'ye:

— Teklîfinizi kendilerine söyledim. Fakat kabûl etmediler. Bey' için velânın kendilerine âid olmasını şart kılıyorlar, dedi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Berîre'nin bu sözlerini işitti. Hazret-i Âişe de mes'eleyi Resûl-i Ekrem'e arz ve îzâh etti. Bu îzâhat üzerine Resûl-i Ekrem Hazret-i Âişe'ye:

— Berîre'yi şunlardan al, istedikleri velâyi de şart kıl! (Ne hükmü var?), Velâ, şer'an mu'tika âidtir, buyurdu. Hazret-i Âişe de Berîre'yi bu sûretle al (ıp âzadla) dı. Sonra Resûlullāh *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem* Mescid-i Saâdet'te cemâat müvâcehesinde Allāh'a hamd ü senâ ederek (emmâ ba'dü) fasl-ı hitâbiyle bir hutbe îrâd edip:

— Bâzı kimseler bilmem ne fikir ile bey'-ü şirâda Kitâbu'llāh'da bulunmayan bâzı şartlar dermeyân ediyorlar. Kitabu'llāh'da bulunmayan her şart, yüz şart olsa bile, muhakkak sûrette bâtıldır. Allāh'ın hükm-ü Kazâsı en isâbetli hükümdür, Allāh'ın ta'lîm buyurduğu şart da en mevsûk ve mûtemed şarttır. Velâ da kat'î sûrette mu'tika âidtir, buyurdu[1].

---

[1] عن عروة عن عائشة رضى الله عنها قالت: جاءتنى بريرة فقالت: كاتبت اهل على تسع اواق فى كل عام اوقية فاعينينى. فقلت ان احب اهلك ان اعدها لهم و يكون و لاؤك لى فعلت. فذهبت بريرة الى اهلها فقالت لهم فأبوا عليها. فجائت من عندهم و رسول الله صلى الله عليه و سلم جالس. فقالت: انى عرضت ذلك عليهم فأبوا الا ان يكون الولاء لهم. فسمع النبى صلى الله عليه و سلم فاخبرت عائشة النبى صلى الله عليه و سلم فقال خذيها و اشترطى لهم الولاء. فانما الولاء لمن اعتق، ففعلت عائشة. ثم قام رسول الله صلى الله عليه و سلم فى الناس فحمد الله و اثنى عليه ثم قال اما بعد ما بال رجال يشترطون شروطاً ليست فى كتاب الله ما كان من شرط ليس فى كتاب الله فهو باطل و ان كان مائة شرط قضاء الله احق و شرط الله اوثق و انما الولاء لمن اعتق [رواه البخارى].

Bu hadîsin asıl ihticâc edilen noktası, velânın yâni ıtka müterettib karâbet-i hükmiyenin mu'tika âid olduğu îcâbât-i şer'iyyeden iken bâyiin bu velânın kendisine âid olduğunu halâl olmıyarak şart kılması bey'i ifsâd etmemesidir. Hazret-i Âişe Berîre'yi almış, âzâd etmiş. Câriyenin eski sâhibine nisbeti tamâmen kesilmiştir. Hazret-i Âişe'ye bir nisbet ve karâbet-i hükmiyye te'sîs edilmiştir. Hulâsa: halâl olmayan her hangi bir şart bâtıldır. Hukūkan hiç bir hüküm ve te'sîri yoktur. Bey'i de ifsâd etmez.

Bu hadîsten istifâde edilen bir hükm-i fıkhî de kadınlarla bey'-ü şirânın cevâzı ve kadınların da erkekler gibi akde me'zûn olduklarıdır. Büyû'dan i'tibâren aşağıdaki bâblarda görülecektir ki, İslâm hukūkunda kadınlar, erkeklerin hâiz oldukları her nevi' medenî hakları hâizdirler. Nikâh, Hibe, Şüf'a, Îdâ', Îcâre, Îâre, Vekâlet, Şirket, Kısmet, Da'vâ, İkrâr, Sulh, Vasiyyet gibi bütün tasarrufât-ı şer'iyyede kadınlar, erkeklerin hâiz oldukları haklara tamâmen mâliktirler. Yalnız ekseriyetle kadınların hıfzı kāsır olduğundan şehâdette bir fark gözetilmiştir. Bununla berâber Velâdet, İrdâ', Hayız gibi kadınlara âid husûsattaki şahâdetleri de münferiden kabûl edilmiştir. Ahkâm-ı verâsetteki fark ise reis-i âile bulunan erkeğin, âilenin maîşetini deruhte etmesi dolayısiyle derkâr olan ihtiyâcına mebnîdir.

HULÂSA : Ukudda, Mukāvelâtta, Muâmelâtta kadının hukūku erkeğin hukūku gibidir. Kadın, zevcinin iznine bakmıyarak malında dilediği gibi tasarruf eder: satar, alır, terhîn eder, vâris olur, velî olur, küçük çocuklara vasî nasb olunur.

BİR ŞÜBHENİN HALLİ : Hazret-i Âişe hadîsinde Resûl-i Ekrem'in Hazret-i Âişe'ye akd-i bey'e şart olmağa sâlih olmayan velâ şartını kabûl ederek bey'e izin vermesi Yahyâ İbn-i Eksem gibi bâzı ehl-i intikad tarafından bâyi'ler arasında muhâdea mâhiyetinde görülerek hadîsin bu noktası müşkil addedilmiş ve bu sûretle hadîs baştanbaşa inkâr edilmiştir. Cumhûr-ı ulemâ ise sıhhatine hükmetmişlerdir. İmâmü'l-muhaddisîn Buhârî'nin, *Sahîh*'ına alması da bu sıhhatin en büyük bir nişânesidir.

Bâzı ulemâ tarafından hatırlanan bu şübhenin halline gelince: bu bâbda bir çok mütâlâalar dermeyân edilmiştir. Bunlar arasında en iyisi İmâm Şâfiî ile ashâbından Müzenî'nin tevcîhidir. Bunlara göre, Resûl-i Ekrem'in Hazret-i Âişe'ye: bu câriyeyi al,

velâyi de şart olarak kabûl et! buyurmaları, bu şartın kendilerine bir fayda te'mîn etmeyeceğini Berîre'nin ehline anlatması demektir. Velânın hükmü Sıddîka Hazretleri tarafından bu sûretle izhâr edildikten sonra akd-i beyi'de mühâdea gibi vehim ve endîşe de bertaraf edilmiş olur.

1001. وَ عَنْهُ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ نَهَى عَنِ ٱلْمُزَابَنَةِ وَ ٱلْمُزَابَنَةُ بَيْعُ ٱلثَّمَرِ بِٱلتَّمْرِ كَيْلاً وَ بَيْعُ ٱلزَّبِيبِ بِٱلْكَرْمِ كَيْلاً.

TERCEMESİ

Yine Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Müzâbeneden nehiy buyurduğu ve (İbn-i Ömer'in) Müzâbene, yaş hurmayı (ağacında) ölçekle (tahmîn ederek) kuru hurma ile satmaktır. Kuru üzümü de yaş üzümle (yine böyle tahmînî) ölçekle satmaktır (dediği) rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Bu hadîsi Müslim ile Nesâî de Beyi' bahsinde tahrîc etmişlerdir. (Müzâbene) müfâale bâbındandır. İki kişi arasında müdâfaa ma'nâsınadır. Bâyi'lerden her biri bu mübâyaadaki hakkını âhare karşı müdâfaa ettiği için Müzâbene denilmiştir. *Şerhü's-Sünne*'de Müzâbene, ağacı üzerindeki tâze hurmayı tahmîn ve takdîr ederek kuru hurma ile bey'dir, deniliyor.

Bu takdîr ve tahmîn hatâdan sâlim olmadığı için âkıdlerden biri âhare karşı dâimâ gabn-ü tağrîr iddia ederek bey'i feshetmek ister. Öbirisi bey'in devâmını taleb ederek bâyi' ile müşteri biribirine karşı muâraza ve müdâfaadan hâlî olmazlar. Beyi'de müsâvât şart olunup halbuki ağaç üstündeki mahsûlün mikdârını tahmîn hatâdan sâlim olmadığından tarafeyn arasında dâimâ nizâı mûcib olur. Esas

i'tibâriyle nehyin sebebi de budur. Müzâbenenin asıl medlûl-i şer'îsi metn-i hadîste râvî Abdullâh İbn-i Ömer tarafından bildirilmiştir. İbn-i Abdi'l-Ber: Müzâbenenin bu tefsîrinin Abdullâh İbn-i Ömer'e âid ve onun kavli olduğunda ehl-i ilim arasında bir ihtilâf kaydedilmemiştir, diyor,

(Semer) ile maksûd olan, ağacı üzerindeki yaş hurmadır. Yoksa her yaş meyva değildir. Çünkü sâir tâze meyvaların kuru hurma ile bey'i câizdir. (Temr) ile de kuru hurma matlubdur. (Kerm), üzüm çubuğu demekse de burada nefs-i ineb, yaş üzümün kendisi matlûbdur. Şârih Kirmânî: hadîsin tefsîre âid bu metninde kalb vardır, harf-i cerrin (Kerm) e değil, (Zebîb) e dâhil olması iktizâ ederdi, diyor. Ve hakîkaten kelâmın muktezâsı: (وبيع الكرم بالزبيب = *Yaş üzümü kuru üzümle bey' menhîdir*) sûretinde olmaktı.

Buhârî bu hadîsin bâbına verdiği unvânda (و الطعام بالطعام) diyerek nassan menhî olan bu bey' ve mübâdeleyi başağındaki buğdayı, sâfî buğdayla bey'-ü tebdîle de teşmîl ediyor. Bunun sebebi İbn-i Abdi'l-Berr'in beyânına göre yaş üzümün kuru üzümle ve başağındaki tâze buğdayın sâfî buğdayla bey'inin (ki muhâkale denir)[1] hurmetinde icmâ bulunmasıdır. Cümhûr-ı ulemâya göre, yaş hurma ve üzümün ağacı üzerinde bey'i ile kesilip devşirilerek bey' edilmesi arasında hurmet husûsunda bir fark görmemişlerdir. Ebû Hanîfe Hazretlerine göre, ağacından kesilip devşirildikten sonra yaşiyle kurusunun bey'-ü tebdîli câizdir.

Şârih İbn-i Battal bu bey'-ü tebdîl hakkında ulemânın nokta-i nazarlarını İbn-i Abdi'l-Berr'in beyânına yakın bir ibâre ile şöyle îzâh ediyor: Müzâbene ki, yaş hurma ve üzümün ağacı üzerinde iken bey'-ü tebdîli câiz olmadığında ulemânın icmâı vardır. Çünkü nassan menhîdir. Fakat bu yaş meyvalar ağacından kesildikten sonra ve yaşiyle kurusu arasında mümâselet ve müşâbehet hâsıl olduktan sonra bey'-ü tebdîl husûsunda ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Cümhûr-ı ulemâ bunun yaşiyle kurusunun ne mütemâsil, ne de mütefâdıl olarak tebdîl edilmesini tecvîz etmemişlerdir. İmâm Ebû Yûsüf'ün, İmâm Muhammed'in mezhebi de böyledir. İmâm Ebû Hanîfe'ye göre, yaş meyva, ağacından kesildikten sonra kurusundan kendi misliyle yine böyle sünbülesinden ayrılan

---

[1] المحاقلة: هو بيع الحنطة مع سنبلها بحنطة مثل كيلها تقديراً [تعريفات سيد].

tâze buğdayı eskisi ve kurusiyle mislen bi-mislin bey'-ü tebdîl câizdir. Fakat mütefâdilen tebdîlini Ebû Hanîfe Hazretleri de tecvîz etmemiştir. İbn-i Münzir: "*Zannedersem Ebû Sevr de İmâm Ebû Hanîfe'ye muvâfakat etmiştir,*" diyor. Ağaç üstünde yaşiyle kurusunun bey'-ü tebdîlinden nehyedilmesinin sebeb-i mechûl üzerine vukû' bulan bu mübâdelede gabn-ü tağrîr vukûu şübhesiz bulunduğundan bâyi' ve müşteri için vesîle-i nizâ' ve ihtilâf olmaktan hâlî olmamasıdır. Meyva ve hubûbât kesilip biçildikten ve yenisiyle eskisi arasında mümâselet ve müşâbehet hâsıl olduktan sonra mislen bi-mislin tebdîlinde İmâm Ebû Hanîfe bir beis görmemiştir.

Müzâbeneye dâir Buhârî'nin bu bâbta yine Abdullāh İbn-i Ömer'den bir rivâyetinde tarafeynden biri diğerine (şu bir ağaç hurmamın üstündeki mahsûlünü meselâ elli okka tahmîn ediyorum. Sana bunu elli okka kuru hurmaya satıyorum. Mahsul kesilip toplandıktan sonra eğer elli okkadan fazla gelirse bu ziyâde benimdir, eksik gelirse elli okkaya tamamlarım) diyerek verilmesi de yine müzâbenedir, menhîdir, hem de nehy-i tahrîmîdir[1].

MÜZÂBENENİN SÂİKI: Müzâbene sûretiyle beyi' de sâir beyi'ler gibi tarafeynin ihtiyâcı üzerine arz ve taleble doğar. Birisinin mahsûlü idrâk etmeden azığı tükenir. Öbirisinin tâze hurma ve üzüm yemeğe ihtiyâcı bulunur. Tarafeynden birisinin arzı, öbirisinin talebi üzerine müzâbene bey'i vücud bulurdu. Şu halde niçin nehy olundu?. Yakında arz olunduğu üzere müzâbene ağaç üzerinde mahsul ne keylen, ne veznen, ne de adeden ma'lûm olmayarak hurs ve tahmîn ile vücud buluyordu. Bu cihetle Resûl-i Ekrem'e sık sık şikâyetler arz ediliyordu. Vesîle-i nizâ' olan bu şekildeki bey'den nehiy buyuruldu.

Fakat halkın ve bilhassa fukarâ-yi zürrâın ihtiyâcı durmuyordu. Bu ihtiyâcın tatmîni îcâbediyordu ve nasıl ki, bir müddet sonra Medîne fukarâsı Resûl-i Ekrem'e mürâcaat ederek: Yâ Resûla'llāh! Siz tâze hurma ile kuru hurmayı mübâdeleyi nehyettiniz. Fakat bizim altun, gümüş paramız yok ki, onunla kuru erzak alalım, demişlerdi. Bunun üzerine taraf-ı Risâlet'ten (Ariyye) sûretiyle mübâdele ve bey'e müsâade buyuruldu.

---

[1] عن ابن عمر رضى الله عنهما ان النبى صلى الله عليه وسلم نهى عن المزابنة . قال
و المزابنة ان يبيع الثمر بكيل، ان زاد فلى و ان نقص فعلى [رواه البخارى].

Nevevî'nin beyânına göre Ariyye, bahçe sâhibinin muayyen bir ağacın hurmasını kuruduğunda şu kadar okka tahmîn ederek meclis-i beyi'de bu mikdâr-ı muhammen kuru hurmaya satmasıdır. Bâyi' kuru hurmayı alır, Müşteriye bir ağaç hurmayı teslîm ederdi. Yakında (1007 ve 1010) numara ile terceme edeceğimiz hadîslerde de bu müsâadeyi Zeyd İbn-i Sâbit rivâyetiyle göreceğiz.

1002. عَنْ مَالِكِ بْنِ أَوْسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ الْتَمَسَ صَرْفًا بِمِائَةِ دِينَارٍ قَالَ فَدَعَانِي طَلْحَةُ بْنُ عُبَيْدِ اللهِ فَتَرَاوَضْنَا حَتَّى اصْطَرَفَ مِنِّي فَأَخَذَ الذَّهَبَ يُقَلِّبُهَا فِي يَدِهِ ثُمَّ قَالَ حَتَّى يَأْتِيَ خَازِنِي مِنَ الْغَابَةِ وَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَسْمَعُ ذٰلِكَ فَقَالَ وَ اللهِ لَا تُفَارِقُهُ حَتَّى تَأْخُذَ مِنْهُ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ رِبًا إِلَّا هَاءَ وَ هَاءَ وَ ذَكَرَ بَاقِيَ الْحَدِيثِ وَ قَدْ تَقَدَّمَ .

TERCEMESİ

Mâlik İbn-i Evs *radiya'llāhu anh*'ten şöyle rivâyet edilmiştir :

(Bir kere) İbn-i Evs yüz dînârını (dirhemle) tebdîl etmek istemişti. Müşârün-ileyh diyor ki : Talha İbn-i Ubeydillāh (tebdîl için) beni çağırdı. Bey'-ü şirâ husûsunu görüşüp kararlaştırdık; hattâ benden paraları taleb etti. Ve altunları elinde evirip çevirerek aldı. Sonra : kesedârım Gābe (dedir, ora) dan gelene kadar (biraz sabret!) dedi. Ömer *radiya'llāhu anh* Talha'nın bu sözünü işitmişti. Bunun üzerine müşârün-ileyh (bana) :

— Vallâhi sen bu altunların ivâzını almadıkça bu mec-lis-i akidden bir tarafa ayrılma! (Çünkü) Resûlullâh *sal-la'llâhu aleyhi ve sellem* : altunu altun ile bey'i (herhalde) ribâ-dır. Meğer ki, (tarafeynden biri :) ha (al, öbiri de:) ha (ver! diye bir mecliste teâtî ederler) buyurdu, dedi.

(Müellif Zebîdî diyor ki:) Ömer *radiya'llâhu anh*'in bu hadîsinin alt tarafını yukarıda zikrettik ve geçti.

İZÂHI

Müellifin geçtiğini haber verdiği Hazret-i Ömer hadîsinin terceme ve îzâhı (993) numara ile geçti. Bu hadîste altı kalem ribâ eşyâsı ta'dâd buyuruluyordu. Mürâcaat ve mütâlâa oluna! Ebû Zer nüshasında (بيع الذهب بالفضة) sûretinde zabtedilmiştir ki, bu nüsha, ulemânın bey'-i sarfı: altunu gümüş ile bey'dir, sûretindeki ta'riflerine de muvâfıktır. Altunu altun ile, gümüşü gümüş ile bey'e, (Mürâtale) denir.

Aşere-i Mübeşşere'den Talha Hazretleri hiç şübhesiz sâir beyi'-lerde olduğu gibi bu bey'-i sarfta da semenin te'hîri câizdir, zannet-mişti. Hazret-i Ömer tarafından mes'elenin hükm-i şer'îsi bildi-rilince müsârefeyi terk etmiştir.

1003. عَنْ أَبِي بَكْرَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَا تَبِيعُوا ٱلذَّهَبَ بِٱلذَّهَبِ إِلَّا سَوَاءً بِسَوَاءٍ وَ ٱلْفِضَّةَ بِٱلْفِضَّةِ إِلَّا سَوَاءً بِسَوَاءٍ وَ بِيعُوا ٱلذَّهَبَ بِٱلْفِضَّةِ وَ ٱلْفِضَّةَ بِالذَّهَبِ كَيْفَ شِئْتُمْ.

TERCEMESİ

Ebû Bekre (Nüfey' İbn-i Hâris) *radiya'llâhu anh'*-ten, Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu, de-diği rivâyet edilmiştir :

(Sikkeli, sikkesiz) altunu altun ile bey' etmeyiniz!. Meğer ki ikisi müsâvî (mikdarda) ola. (Yine sikkeli, sikkesiz) gümüşü gümüş ile de bey' etmeyiniz!. Meğer ki, ikisi müsâvî ola. Altunu gümüş ile, gümüşü de altun ile (mütefâdıl veya müsâvî) nasıl isterseniz (peşin olarak) öyle bey' ediniz!

Î Z Â H I

Müslim ile Nesâîde bu hadîsi rivâyet etmişlerdir. Altun ile gümüşün bey'-ü tebdîlinden matlûb olan şartlardan birisi ki –veznen her ikisinin yekdiğerine müsâvî mikdarda olmasıdır– bu hadîs-i şerîfte bildirilmiştir. Binâenaleyh, az olsun çok olsun, birisinin diğerinden ziyâde olması ribâdır, haramdır. Bir mecliste tarafeynin ahz-ü kabz etmeleri de ribâ cârî olmamak için müstakil bir şarttır ki, bu şartı da bundan evvel terceme ve îzâh ettiğimiz Hazret-i Ömer hadîsinden öğrenmiştik. Bundan sonra terceme edeceğimiz Ebû Saîd-i Hudrî hadîsi de bu Ebû Bekre hadîsinin îzâhı mesâbesindedir. Her iki ciheti ifâde etmektir.

Râvî Ebû Bekre'nin adı Nüfey' İbn-i Hâris-i Sekafî'dir. Ebû Bekre künyesi, Müşârün-ileyh Tâif'ten Medîne'ye geldiğinde taraf-ı Risâlet'ten bahşedilmiştir. Ebû Bekre'den (132) hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir. Bunlardan sekiz hadîsin rivâyetinde Buhârî ile Müslim ittifâk etmişlerdir. Beş hadîsini Buhârî, diğer beş hadîsini de Müslim münferiden rivâyet etmişlerdir. Cemel ve Sıffîyn hâdiselerinden i'tizâl edip karışmamış ve Hicret senesinin (51) inci senesinde vefât etmiştir [*Hulâsa*].

1004. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَبِيعُوا الذَّهَبَ بِالذَّهَبِ إِلَّا مِثْلًا بِمِثْلٍ وَلَا تُشِفُّوا بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ وَلَا تَبِيعُوا الْوَرِقَ بِالْوَرِقِ إِلَّا مِثْلًا بِمِثْلٍ وَلَا تُشِفُّوا بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ وَلَا تَبِيعُوا مِنْهَا غَائِبًا بِنَاجِزٍ .

TERCEMESİ

Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'ten Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir :

Altunu altun ile bey' etmeyiniz, ancak bunlardan bâzısını bâzısına ziyâde etmiyerek misli misline (müsâvî sûrette) bey' ediniz!. Gümüşü gümüşle de bey' etmeyiniz, ancak bunlardan bâzısını bâzısına ziyâde etmiyerek misli misline (müsâvî sûrette) bey' ediniz! Bunlardan müeccel olanı da müaccel ile bey' etmeyiniz.

Î Z Â H I

Bu Ebû Saîd hadîsini Müslim, Tirmizî, Nesâî de Büyû' bahsinde tahrîc etmişlerdir. Ebû Saîd hadîsinin bu tarîk-ı rivâyetinde de altunun altun ile, gümüşün gümüş ile bey'-ü tebdîlinde fadıl ve ziyâde kemâl-i vuzûh ile men' edilmekle berâber bu bey'-i sarfın peşin para ile icrâsı lâzım olup veresiye muâmele de men' edilmektedir. Bundan da meclis-i akidde tekābuz şartı müstefâd oluyor.

* * *

1005. وَ عَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ الدِّينَارُ بِالدِّينَارِ وَ الدِّرْهَمُ بِالدِّرْهَمِ فَقِيلَ لَهُ إِنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ لَا يَقُولُهُ فَقَالَ أَبُو سَعِيدٍ لِابْنِ عَبَّاسٍ سَمِعْتَهُ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَوْ وَجَدْتَهُ فِي كِتَابِ اللّٰهِ تَعَالَى قَالَ كُلُّ ذٰلِكَ لَا أَقُولُ وَ أَنْتُمْ أَعْلَمُ بِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مِنِّي وَ لٰكِنَّنِي أَخْبَرَنِي أُسَامَةُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ لَا رِبَا إِلَّا فِي النَّسِيئَةِ .

TERCEMESİ

Yine Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'ten şöyle rivâyet edilmiştir :

(Bir kere) Ebû Saîd-i Hudrî altunu altun ile, gümüşü de gümüş ile (ziyâdesiz bey' edilir) demişti de (bunu işitenlerden Ebû Sâlih tarafından) Ebû Saîd'e :

— İbn-i Abbâs böyle söylemiyor. (O mütefâdıleynde ribâ vardır, demiyor da ribâyı yalnız nesîeye kasrediyor) denilmiş. Ebû Saîd de :

— Ben İbn-i Abbâs'a (mülâkî olup bunu sordum ve) dedim ki : (ribânın veresiye muâmeleye munhasır olduğunu) Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den mi işittin, yoksa Kitâbu'l-lāh'da böyle bir hüküm mü buldun? dedim. İbn-i Abbâs cevâben :

— Ne onu, ne de bunu ben söylemem. Çünkü siz (kudemâ-yı Ashâbdansınız,) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'i benden iyi bilirsiniz. (Kitâbu'lāh'da da böyle bir hüküm bulmuş değilim). Şu kadar ki, bana Üsâme (İbn-i Zeyd,) Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : ribâ (tefâdulda değil,) ancak veresiyede cârîdir, buyurduğunu haber verdi, dedi.

İZÂHI

Râvîler, Rivâyetler :

Ebû Saîd-i Hudrî'nin bu hadîsini de Müslim, Nesâî, İbn-i Mâce de Büyû' bahsinde tahrîc etmişlerdir. Müslim'in rivâyetinde İbn-i Abbâs'ın Ebû Saîd-i Hudrî'ye : "*Siz kadîmü'l-İslâm bir Sahâbîsiniz elbette Resûlullāh'ı benden a'lâ bilirsiniz*" dedikten sonra: (اما في كتاب الله فلا اعلمه = *Kitâbu'llāh'a gelince onda da böyle bir hüküm bulunduğunu bilmiyorum*) ziyâdesi bulunduğundan tercemede kavis içinde gösterdik. Yine Müslim'in rivâyetinde kasırsız (الربا في النسئة) dir. Müslim'in İbn-i Abbâs'tan gelen rivâyetinde (انما الربا في النسئة) sûretindedir. Atâ' İbn-i Ebî Rebâh'ın İbn-i

Abbâs'tan rivâyetinde de (ألا انما الربا فى النسئة) dir. Tâvus'un rivâyetinde ise (لا ربا فيما كان يدا بيد) sûretindedir.

Bu Ebû Saîd hadîsini Hâkim'in Ebû Hayyân-i Adevî'den rivâyeti daha mufassaldır. Ebû Hayyân diyor ki : Bir kere Ebû Miclez'e bey'-i sarfın hükmünden sordum. Bana cevâben dedi ki : Bir zamanlar İbn-i Abbâs aynen ve yeden bi-yed sarf ve tebdildeki ribâ ve ziyâdede beis görmezdi. Ribâ ancak veresiyede menhîdir, der idi. Sonra kendisine Ebû Saîd-i Hudrî mülâkî oldu. Aralarında yukarıda gördüğümüz kıssa ve muhâvere cereyân etti. Ve Ebû Saîd: (*Altun altun ile, gümüş gümüş ile, hurma hurma ile, buğday buğday ile, arpa arpa ile yeden bi-yed ve misli misline müsâvî olarak bey' edilir. Kim ki misline bir şey ziyâde ederse, o ziyâde ribâdır, haramdır*) hadîsini rivâyet etti. Bu hadîsi İbn-i Abbâs işitince Allāh'a tevbe ve istiğfâr ederim, dedi. Bundan sonra da İbn-i Abbâs yeden bi-yed ribâdan da veresiye gibi şiddetle nehyederdi.

Maamâfih Üsâme hadîsinin sıhhati hakkında ulemânın ittifâkı vardır. Yalnız Üsâme hadîsi ile Ebû Saîd hadîsinin arasını cem' ve te'lîf husûsunda ihtilâf etmişlerdir. Bu ârâ-i muhtelife içinde en ma'kûlü Üsâme hadîsinin mensûh olmasıdır. Ribânın seyr-i târîhîsi de yukarıda îzâh ettiğimiz vechile ibtidâ veresiyecilikte ribâdan nehyedilmiş ribe'l-fadlın men'i teehhür etmiştir.

İki hadîs arasını te'lîf için şu da ma'kul bir vecihtir : ribâ yalnız veresiyede menhîdir, kavliyle altunun altunla veya gümüşün gümüşle bey'-ü sarfındaki tefâdulun cevâzı kasdedilmiyor. Belki ecnâs-i muhtelifenin sarf ve tebdîlindeki ziyâde, ribâ mâhiyetinde değildir, denilmiş oluyor. Hakîkaten altun gümüşle, gümüş altunla tebdîl edilir de ücret-i sarf olarak bir mikdar ziyâde verilirse bu ziyâde ribâ değildir.

1006. عَنِ ٱلْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ وَ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُمْ أَنَّهُمَا سُئِلَا عَنِ ٱلصَّرْفِ فَكُلٌّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا يَقُولُ هٰذَا خَيْرٌ مِنِّى وَ كِلَاهُمَا يَقُولُ نَهَى رَسُولُ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَنْ بَيْعِ ٱلذَّهَبِ بِٱلْوَرِقِ دَيْناً .

TERCEMESİ

Berâ' İbn-i Âzib ile Zeyd İbn-i Erkam *radiya'llâhu anhüm*'den rivâyet olunduğuna göre (Ebû Minhal Yesâr İbn-i Selâme) Berâ' ile Zedyd'e (bey'-i) sarf (ın hükmün) den sormuş da : bunlardan her biri diğeri hakkında : o benden hayırlıdır (, daha iyi bilir) diyerek her ikisi de :

— Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* va'deye muallâk olarak altunu gümüş ile satmaktan nehyetti, diye cevab vermişler.

İZÂHI

Bey'-i sarf, sarrâfî muâmeledir, iki nakidden birisini öbir nakid ile bey'-ü tebdildir. Bu bey'-ü tebdîl bir mecliste elden ele vermek almak sûretiyle meşrû'dur. Fakat va'deye muallâk, veresiye olursa menhîdir, câiz değildir.

Bundan evvel terceme ve îzâh ettiğimiz bir çok ahâdis-i şerîfede görüldüğü üzere altunu altun ile, gümüşü de gümüş ile bey'-ü tebdilde hurmet yoktur. Fakat bu haram olmamak, 1) Her ikisi de veznen müsâvî olmak, birisi diğerinden ziyâde olmamakla meşruttur. 2) Bu sarrâfî muâmelenin bir mecliste hâlen ve muaccelen îfâ ve istîfâ edilmesi de şarttır. Bu ikinci şart bu hadîsin sarâhati mûcîbince iki muhtelif ma'denin bey' ve tebdîlinde de şarttır. Altunun gümüş ile, gümüşün de altun ile tebdîlinde ziyâde bulunması, hurmet-i ribâyı mûcib değildir. Fakat bunlardan birisi va'deye muallâk olursa, hurmet-i ribâ tahakkuk eder. Nasıl ki, (1002) numara ile tercemesi geçen Mâlik İbn-i Evs hadîsinde Talha, Evs'ten altınları almış gümüş parayı kesedârının gelmesine ta'lîk etmişti de Hazret-i Ömer Evs'e: gümüş dirhemleri almadıkça bu meclisten ayrılma, Resûl-i Ekrem: (إلا هاء و هاء) buyurdu, demişti. Hattâ Hazret-i Ömer'in bu hadîsine mebnî İmâm Mâlik îcâb ve kabûlün aldım, verdim diye kavlen tekellümünü de müstakil şart olarak kabûl etmişti. İmâm-ı A'zam'la, İmâm Şâfiî fi'len tekâbuzu kâfî görüp veznen müsâvâtı, bir de peşin olmasını şart olarak kabûl etmişlerdir.

Buhârî bu bâbında; Berâ' ile Zeyd'in mevzûu-bahsimiz olan hadîsini îzâh etmekte bulunan Ebû Bekre Nüfey' İbn-i Hâris

radiya'llâhu anh'in rivâyet-kerdesi olan: "*Altun ile altunu bey' etmeyiniz, meğer ki, ikisi de müsâvî mikdarda ola* (ve yeden bi-yed teâtî oluna). *Gümüş ile gümüşü de müsâvî mikdarda olmadıkca*, (ve bir mecliste teâtî edilmedikçe) *bey' etmeyiniz*!" meâlindeki hadîsini rivâyet ediyor ki, (1003), numara ile terceme ettiğimiz bu hadîsi, bundan evvel (1002), bundan sonra da (1004) numaralarla terceme ettiğimiz Mâlik İbn-i Evs ile Ebû Saîd-i Hudrî hadîslerini bir arada zikretmiştik. Bütün bu rivâyetler yekdiğerlerinin ya mütemmimi veyâhud müeyyidesidir.

1007. عَنْ عَبْدِ ٱللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ لَا تَبِيعُوا ٱلثَّمَرَ حَتَّى يَبْدُ وَ صَلَاحُهُ وَ لَا تَبِيعُوا ٱلثَّمَرَ بِٱلتَّمْرِ قَالَ وَ أَخْبَرَنِي زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ أَنَّ رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ رَخَّصَ بَعْدَ ذٰلِكَ فِي بَيْعِ ٱلْعَرِيَّةِ بِالرُّطَبِ أَوْ بِٱلتَّمْرِ وَ لَمْ يُرَخِّصْ فِي غَيْرِهِ.

Tercemesi

Abdullâh İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'dan Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in : yaş meyvayı (yenilmeğe) sâlih olduğu (kızarmak, sararmak sûretiyle) zâhir olana kadar (ağacı üstünde) satmayınız!. Yaş hurmayı da kuru hurma ile tebdîl etmeyiniz!, buyurduğu rivâyet edilmiştir.

(Yine) Abdullâh İbn-i Ömer Zeyd İbn-i Sâbit'-in : [Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* böyle yaş hurmanın, kurusiyle tebdîlini nehyettikten sonra ariyyenin (muayyen bir ağaçtaki yaş hurmanın yerdeki) yaş veya kuru hurma ile tebdîline müsâade buyurdu. Bundan mâadâsına müsâade buyurmadı] diye haber verdiğini söylemiştir.

İZÂHI

Bu hadîs *Sahîh-i Buhârî* metninde bir isnâd ile fakat mefsûl olarak rivâyet edilmiştir.

Hakîkaten bunun birisi İbn-i Ömer'in, öbirisi Zeyd İbn-i Sâbit'in hadîsi olarak iki hadîstir. İkisinin senedi birdir. Tirmizî İbn-i Ömer hadîsini bizim *Tecrîd* metninde olduğu gibi ikisini birlikte tahrîc etmiştir, fasletmemiştir. Maamâfih bu cem'in bir vehim olduğuna işâret ederek doğrusu fasledilmelidir, demiştir.

1001 numara ile tereceme ettiğimiz yine İbn-i Ömer'in bir hadîsinde müşârün-ileyh Hazretlerinin böyle yaş hurmanın ağacında iken ölçekle tahmîn edilerek kuru hurma ile tebdîline (Müzâbene) denildiğini, hurma gibi üzümün de henüz çubuğu üstünde iken kuru üzümle tebdîli de bir Müzâbene olup menhî olduğunu görmüştük. Bunun sebeb-i nehyi de orada bir derece îzâh ettiğimiz ve Müzâbene lâfzının, delâlet ettiği üzere bu mechul üzerine binâ kılınan bey'in tarafeyn için vesîle-i husûmet olmasıdır. Bu nevî bey'in Asr-ı Saâdet'te de halk arasında nasıl bir husûmet tevlîd ettiğini de (1010) numara ile terceme edeceğimiz Zeyd İbn-i Sâbit hadîsinde göreceğiz. Bu îzâh etmekte olduğumuz hadîs-i şerîfte bu kavgalı bey'-ü tebdilden Resûl-i Ekrem yalnız bey'-i ariyyeyi istisnâ buyurmuştur.

Bey'-i ariyye Nevevî'nin beyânına göre, bahçe sâhibinin muayyen bir ağacını öbirlerinden ifraz ve kurutulduğunda ne kadar okka geleceğini tahmîn ederek bunu bir meclis-i akidde bu muhammen mikdarda kuru hurmaya satmasıdır.. Bâyi' kuru hurmayı alır; müşteriye bir ağaç hurmayı teslîm ederdi. Bu bey'-ü tebdîl, fukarâ-yi zürrâın kuru hurmaya, öbir tarafın da yaş meyvaya ihtiyâcı üzerine ve (1009) numara ile terceme edeceğimiz Ebû Hüreyre hadîsinde görüleceği üzere beş veskı tecâvüz etmemek üzere istisnâen müsâade edilmiştir.

Fıkhî Mezhebler : Bu Abdullâh İbn-i Ömer hadîsi ile istidlâl ederek Süfyân-ı Sevrî, İbn-i Ebî Leylâ, Şâfiî, Mâlik, Ahmed, İshak ağaç üstündeki tâze hurmanın kızarmak veya sararmak gibi salâh âsârı göstermedikçe bey'i câiz olmadığına hükmetmişlerdir.

Evzâî'ye, Ebû Hanîfe'ye, Ebû Yûsüf'e, Muhammed'e göre mahsul, ağacı üstünde zuhûr ettikten sonra bey'i câizdir. Bir rivâyette İmâm Mâlik, bir rivâyette Ahmed İbn-i Hanbel'in mez-

hebleri de böyledir. Bu zevâtın delilleri de Buhârî'nin rivâyet ettiği Abdullāh İbn-i Ömer hadîsidir. Bu rivâyete göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: (*Kim ki, telkîh ettikten sonra*[1] *meyvalı hurma ağacını satarsa, üstündeki mahsûlü bâyie âidtir. Meğer ki mahsûlün satışda dâhil olduğu müşteri tarafından şart kılınmış ola*) buyurmuştur. Müslim, rivâyetinde şunu da ziyâde ediyor: "*Kim ki, bir köle satar ve kölenin malı bulunursa, kölenin malı bâyi' olan efendisine âidtir. Meğer ki, müşteri kendisine âid olacağını şart kıla*[2]" Tirmizî de bu hadîsin hüsnüne ve sıhhatine şehâdet etmiştir. Bu hadîs ile salâha erişmeden ağacı üzerinde meyva satışının mübâh olduğuna istidlâl olunabilir. Çünkü Resûl-i Ekrem: ağacın mahsûlü bâyiine âiddir. Meğer ki, müşteriye âid olduğu şart kılına, buyurmuştur. Bu sûrette ağaç ve üstündeki meyvası idrâk etmeden satılmış oluyor.

1008 عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَنْ بَيْعِ الثَّمَرِ حَتَّى يَطِيبَ وَ لَا يُبَاعُ شَيْءٌ مِنْهُ إِلَّا بِالدِّينَارِ وَ الدِّرْهَمِ إِلَّا الْعَرَايَا .

Tercemesi

Câbir *radiya'llāhu anh*'ten şöyle rivâyet edilmiştir:

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: Salâhı zâhir oluncaya dek (ağaç üstündeki) yaş meyvayı satmağı nehyetti. Ve bu yaş meyva ancak dînâr ile, dirhem ile (, ticâret metâı ile) satılır. Yalnız arâyâ müstesnâdır, (o, yaş veya kuru hurma ile satılabilir,) buyurdu, demiştir.

---

[1] Bizim incir ağaçlarına telkîh için baba incir astığımız gibi hurma ağaçlarına mahsul doğduktan ve büyümeğe başladıktan sonra telkîh için baba hurma konulur. Meyvanın telkîhi zamânı meyvanın müşteriye ve yâhud bâyie âid olduğunu ta'yîn için en iyi bir hadd-i fâsıl oluyor.

[2] عن ابن عمر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : من ابتاع نخلا بعد ان تؤبر فثمرتها للبايع الا ان يشترط المبتاع. اى المشترى. و من ابتاع عبدا و له مال. فما له للبايع الا ان يشترط المبتاع رواه مسلم وروى البخارى المعنى الاول وحده [مشكاة المصابيح].

ÎZÂHI

Bu hadîsi Ebû Dâvud Büyû'da, İbn-i Mâce de Ticâret bahsinde tahrîc etmişlerdir.

Bu hadîsin *Buhârî*'de mensûb olduğu bâbın unvânı ağacı üstündeki tâze hurmanın altun, gümüş ile bey'i câiz olduğuna dâirdir. Altun ile gümüşün zikri bir kayd-i ihtirâzî olmadığı için ağaç üstündeki meyvanın altun ve gümüş ile satılması câiz olduğu gibi her hangi bir urûz ve ticâret metâı ile de satılabilir, denilmiştir. Bunu tercememizde kavis içinde gösterdik. Şu halde ruûsu eşcâr üzerindeki hurma ve meyvanın menhî olan satışı yalnız yerdeki yaş veya kuru hurma ve meyvalara munhasır olur. Arâyâ ki, ariyyenin cem'idir, ve bahçe sâhibinin hurma ağaçları arasından mahsûlünü satmak üzere ayırdığı ağaçtır. Sâhibi te'mîn-i maîşet için üstündeki mahsûlü kuruduktan sonra kaç kile geleceğini tahmîn ederek bunun bey'-ü tebdîline bey'-i ariyye denir. Bâdemâ bu bey'-i ariyyeyi (azıklık bey'i) diye zikredersek tam mukâbilini ifade etmiş oluruz. Bu azıklık bey'i bu hadîse nazaran hiç bir kayda tâbi' olmıyarak yaş, kuru hurma ile, altun ve gümüş ile, her nevi' eşyâ ve metâ-ı ticâretle câiz oluyor.

1009. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ رَخَّصَ فِي بَيْعِ الْعَرَايَا فِي خَمْسَةِ أَوْسُقٍ أَوْ دُونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'ten Resûlullâh *salla'l-lâhu aleyhi ve sellem*'in Arâyâ bey'inde beş vesk, yâhud beş veskten az mikdâra müsâade buyurduğu rivâyet edilmiştir.

ÎZÂHI

Bütün *Buhârî* nüshalarında bu hadîsin nihâyetinde bir (قال نعم) cümlesi vardır. Bu tasdîkî cevâbın kâili bu hadîsin râvîlerinden

İmâm Mâlik'tir. *Sahîh-i Buhârî*'de hadîsin sûret-i sevkını ifâde eden metinde deniliyor ki : Ubeydullâh İbn-i Rebî'[1] İmâm Mâlik'e :

— Dâvud İbn-i Husayn Ebû Süfyân vâsıtasiyle Ebû Hüreyre'den : (bey'-i arâyânın beş vesk veya daha az mikdârına Resûlullâh'ın müsâade buyurduğunu) sana haber verdi mi? diye soruyor, İmâm Mâlik de :

— نعم = Evet, diye haber verdi, diyor.

Binâenaleyh bu cevâb-ı tasdîkî hadîsin ahz-ü tahammülüne âidtir. Ve buna vücûh-ı tahammülden yâni hadîsi râvîsinden öğrenip almak yollarından (arz) tarîkı denilir ki, tâlib-i hadîsin, hadîsi şeyhine okuması ve onun tasdîk edip kendisinden bu sûretle rivâyete izin vermesidir. İmâm Mâlik Hazretleri tahammül-i hadîsin bu şeklini şeyhin bizzat hadîsi lâfzan okuyarak izin vermesine tercîh ederdi. Arz tarîkı bütün muhaddisler nazarında mergûb bir tarîk-ı tahammül olmakla berâber yalnız İmâm Mâlik'in bu hadîsteki tasdîkı vechile lâfzan tasdîk edilmeyerek Şeyhin dinleyip sükût etmesi sûretiyle tahammülün cevâzında ihtilâf edilmiştir. Fakat sahîh olan sükûtun ikrâr demek olduğuna vâkıf olan bir âlimin sükût etmesi de tahammül için kâfî olduğudur. Evet, diye tasdîk, ihtilâfı kat' edeceğinden evlâ olan, lâfzan tasdîk edilmesidir, denilmiştir.

[1] Şârih Aynî *Umdetü'l-Kârî*'de bu sâil Ubeydullâh'ın, ikinci Abbâsî Halîfesi Ebû Ca'fer Mansûr'un hâcibi olduğunu ve Halîfe Hârûnü'r-Reşîd'in vezîri Fadl-ı Bermekî'nin babası bulunduğunu haber veriyor. Fakat Hârûnü'r-Reşîd'in biribirini müteâkib vezîr edindiği Bermekî iki birâder ki, bu Fadl ile küçük kardeşi Ca'fer'dir. Bunların babası ise Yahyâ Bermekî'dir, Ubeydullâh değildir. Hârûn'un ilk hilâfeti senelerinde ve ondan evvel de Mehdî zamânında vezâretté bulunmuştur, pek ma'rûf ve ma'lûmdur.

Ubeydullâh Fadl'ın büyük babası da değildir. Bu da meşhûr Ebû Müslim-i Horâsanî'nin ihtilâl arkadaşlarından ve Emevî devletini iskat ile Abbâsî saltanatını te'sîs eden Hâlid İbn-i Bermek'tir. Bu müstesnâ hizmetinin mükâfâtı olarak birinci Abbâsî Halîfesi Seffâh'a vezîr olmuştur.

Binâenaleyh Horasanlı bir Türk âilesi olan ve saltanat-ı Abbâsıyyeyi kurup onun efsânevî devirlerini yaşayan ve yaşatan Bermekîler, sırasiyle Hâlîd İbn-i Bermek, Yahyâ Fadl, Ca'fer'dir. Nihâyet Hârûn, Bermekî âilesinin halk üzerindeki müstesnâ nüfûz ve kudretinden korkarak bu âileyi mahvetmiştir.

Binâenaleyh bu vezîrler silsilesinde Ubeydullâh İbn-i Rebî' yoktur. Bu silsile hâricinde Bermekî bir zât olması îcâb eder.

Müstefâd olan hükmü fıkhî : Bu hadîs-i şerîfe nazaran azıklık bey'-ü tebdîlinde beş veskı tecâvüz etmemesi husûsunda ulemânın ittifâkı vardır. Bir fakîrin ihtiyâcını bu mikdar karşılamağa kâfîdir, denilmiştir. Beş vesk ile bunun mâ-dûnunda eimme arasında ihtilâf vardır. Bu ihtilâfın menşei de hadîsin(فى خمسة اوسق او دون خمسة اوسق) diye terdîd ile rivâyet edilmiş bulunmasıdır. Bu ihtilâfâtı nakle lüzum görmüyoruz.

(*Evsuk*), veskın cem'idir. Hicâz ulemâsına göre (320) rıtıldır, Irak fukahâsına göre de (480) rıtıldır. Bu ihtilâfın menşei, bu iki hukuk medresesi mensublarının sâ' ve müd mikdârında ihtilâf etmiş olmalarıdır. Bu sâ' ve müd hisâb ve ihtilâflarını bu eserimizin beşinci cildinin müteaddid yerlerinde ve bilhassa Sadaka-i Fıtır bahsinde îzâh ettiğimizden burada tekrârından sarf-ı nazar ediyoruz.

1010. عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ ٱلنَّاسُ فِى عَهْدِ رَسُولِ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَبْتَاعُونَ ٱلثِّمَارَ فَإِذَا جَدَّ ٱلنَّاسُ وَ حَضَرَ تَقَاضِيهِمْ قَالَ ٱلْمُبْتَاعُ إِنَّهُ أَصَابَ ٱلثَّمَرَ ٱلدُّمَانُ أَصَابَهُ مُرَاضٌ أَصَابَهُ قُشَامٌ عَاهَاتٌ يَحْتَجُّونَ بِهَا فَقَالَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَمَّا كَثُرَتْ عِنْدَهُ ٱلْخُصُومَةُ فِى ذٰلِكَ فَإِمَّا لَا فَلَا تَتَبَايَعُوا حَتَّى يَبْدُ وَ صَلَاحُ ٱلثَّمَرِ كَالْمَشُورَةِ يُشِيرُ بِهَا لِكَثْرَةِ خُصُومَتِهِمْ .

Tercemesi

Zeyd İbn-i Sâbit *râdiya'llāhu anh*'ten şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* zamânında bâzı kimseler (henüz idrâk etmiyen) yaş hurmaları (ağaç üstünde

tahmîn ederek) alırlar, satarlardı. Mahsul kesilip toplanıp da istîfâ-yı hukuk edildiği sırada müşteri : mahsûle duman dokundu, hastalık geldi, ermeden bozulup döküldü, (hulâsa,) âfât ârız oldu, diyerek türlü bahânelerle da'vâ ve muhâsame ederlerdi. Bunun üzerine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* :

— Mâdemki, siz idrâk etmedik mahsûlün mübâyeasını bırakmıyarak muhâsamaya ma'rûz olursunuz, bir daha hurma (ve meyva) yı (ağaç üstünde) salâhı zâhir oluncaya kadar alıp satmayınız!, buyurdu. (Zeyd İbn-i Sâbit devamla :) Resûl-i Ekrem'in bu nehyi, meşveret mâhiyetinde idi. Bununla halk arasındaki bu nevî alım satım yüzünden zuhûr eden husûmetin çokluğuna işâret buyurmuştu, (diyor).

İZÂHI

Sahîh-i Buhârî metninde bu hadîsin nihâyetinde şu yolda bir ziyâde de vardır : (hadîsin râvîlerinden Ebü'z-Zinâd: Zeyd İbn-i Sâbit'in oğlu fukahâ-yi seb'adan Hârice Hazretleri babam Zeyd İbn-i Sâbit *radiya'llāhu anh* Süreyyâ yıldızı tulû' edinceye kadar hurmalığındaki mahsûlü satmazdı. Bu sırada mahsûlün ahmerden asfarı seçilmeğe başlar, diye bana haber verdi) diyor[1].

Ebû Dâvud'un Atâ' İbn-i Ebî Rebâh tarîkıyle Ebû Hüreyre'den merfûan bir rivâyetinde : (*Süreyyâ yıldızı sabah vakti doğduğu zaman, bilâd-ı Hicaz'da hurma mahsûlünden her nevi' ilel ve âfât zâil olur*) buyurmuştur. İmâm Ebû Hanîfe'nin Atâ' İbn-i Ebî Rebah'tan rivâyetine göre, Süreyyâ yıldızının fecir vakti tulûu, fasl-ı sayfın evvelinde vukū' bulur. Bu mevsim, Hicaz bilâdında güneşin harâreti kesb-i iştidâd ettiği ve hurma mahsûlünün kemâle başladığı bir zamandır. Hakîkatte mu'teber olan hurmanın kemâle ermesidir. Süreyyâ yıldızının şafakla doğması mahsûlün kemâle ermesine alâmet kılınmıştır.

---

[1] قال يعني ابو الزناد: و اخبرني خارجة بن ثابت ، ان زيد بن ثابت لم يكن يبيع ثمار ارضه حتى تطلع الثريا فتبين الاصفر من الاحمر [رواه البخارى].

İbn-i Münîr: (كالمشورة) kavli hadîsteki nehyin, azîmet ve bir nehy-i kat'î olmayıp müşâvere mâhiyetinde olduğunu ifâde ve binâenaleyh cevâza delâlet eder. Şu kadar ki, hadîsin râvîsi Zeyd İbn-i Sâbit'in kendi mahsûlünü idrâk etmeden satmaması nehyi takviye eder, diyor.

Buhârî *Sahîh*'inde bu hadîsin unvânını : Salâh ve kemâle ermeden satılan yaş hurmanın hükmü diye zikr ettiği halde bu hükmün cevâzına, adem-i cevâzına, hilline, hurmetine dâir bir şey söylemiyor. Şârih Aynî bunun sebebi bu husûsta ulemânın kuvvetli bir ihtilâfı bulunmasıdır, diyor ki, biz bu ihtilâfı bey'-i müzâbene hakkındaki îzâhımızda bildirmiştik.

1011. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قَالَ نَهَى النَّبِىُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنْ تُبَاعَ الثَّمَرَةُ حَتَّى تُشَقِّحَ فَقِيلَ وَ مَا تُشَقِّحُ قَالَ تَحْمَارُّ وَ تَصْفَارُّ وَ يُؤْكَلُ مِنْهَا .

TERCEMESİ

Câbir İbn-i Abdullāh *radiya'llāhu anh*'ten : "*Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem meyva teşakkuha* (yâni koruğu renklenmeğe) *başlamadıkça bunu satmaktan nehiy buyurdu*" dediği rivâyet edilmiştir. (Hadîsin râvîlerinden Süleym tarafından şeyhi Saîd İbn-i Minâ'ya) :

— Meyva nasıl teşakkuh eder? diye sorulmuş. O da :

— Meyva (nev'ine göre) kızarmağa, sararmağa başlar (ve böylece) onun yenilmek devri hulûl eder, diye cevab vermiştir.

İZÂHI

Bu hadîsi Müslim ile Ebû Dâvud da Buhârî gibi Büyû' bahsinde tahrîc etmiştir.

Hadîsin metninde ne suâl soranın, ne de cevab veren zâtın isimleri zikredilmemiştir. Hattâ en önce cevab verenin Hazret-i Câbir

olduğu hatıra gelir. Halbuki öyle değildir. Sâil, hadîsin üçüncü râvîsi Tâbiî ricâlinden Süleym İbn-i Hayyan'dır. Sorduğu zât da bu hadîsi Hazret-i Câbir'den rivâyet eden Saîd İbn-i Minâ'dır. Bu noktayı, Ahmed İbn-i Hanbel bu hadîsi rivâyet ederken tasrîh etmiş bulunduğundan tercemede kavis içinde işâret ettik.

Teşakkuh'u Şârih Kirmânî meyvanın rengi, cinsine göre sarılığa veyâhud kırmızılığa dönmektir, diye ta'rîf ediyor. Şukha da kırmızılıkta levn-i hâlistir, diyor.

İhmirâr ve Isfirâr'ı da Şârih Hattâbî kırmızılığın ve sarılığın koyulaşmadan meyvada ilk göründüğü bir devridir. Bu devirde meyvanın rengi gayr-i mütemekkin bir halde tahavvüle ma'rûzdur, diye ta'rîf ediyor ki, hadîsteki teşakkuhun medlûl-i lûgavîsine ve hadîsin ikinci râvîsi Saîd İbn-i Minâ'nın bu kelimeyi ta'rîfine tamâmiyle muvâfıktır. Hattâ her yerde ve her devirde ve her nevi' meyvanın ağacı üstünde iken alım, satım zamânı ekseriyetle meyvaların koruk hâlinden kurtulup devre-i tekâmüle girdiği bir sırada vâkı' olur.

Şârih Aynî bunu beğenmiyor : Hattâbî'nin bu ma'nâsı sülâsî mücerred sîgasının ifâde ettiği bir ma'nâdır. Ziyâde sîgası tabiîdir ki, teksîre, mübâlâğaya delâlet eder; binâenaleyh ihmirâr ve isfirâr meyvanın kızarma ve sararma keyfiyeti tamâmiyle arttığı devr-i kemâle ıtlâk olunur, diyor. Hakîkaten bu da if'ilâl sîgasının ifâde ettiği bir ma'nâdır.

Biz tercemede birinciyi tercîh ettik. Teşakkuh lâfzının medlûl-i lûğavîsi, meyva satışlarında örfün bu yolda cârî olması Hattâbî'nin kavli için medar-ı tercîh oldu.

Bundan evvel terceme ettiğimiz Zeyd İbn-i Sâbit hadîsi gibi bu hadîs de Buhârî'nin her hangi nevi' meyvanın salâha ermeden evvel alım, satımının hükmüne dâir açtığı bir bâba mensubtur. Buhârî bu bâbında böyle bir bey'in hill-ü hurmeti veya kerâheti hakkında bir şey bildirmiyor. Bu mes'ele esas i'tibâriyle beyne'l-eimme muhtelefün-fîh olup Kurtubî bu ihtilâfı, hadîsteki nehiy tahrîme mi, kerâhete mi delâlet eder? sûretinde îrâd ettiği bir suâle verdiği şu cevâbında hulâsa ederek : Cumhûr-ı ulemâ hadîsteki nehiy tahrîme delâlet eder, demiştir. Ebû Hanîfe de kerâhete kâil olmuştur, diyor.

Yukarıda da bildirdiğimiz vechile meyvaların salâhı İmâm Ebû Hanîfe'ye göre, meyvanın ağacında tamâmen belirmiş olmaktır.

İster ekle sâlih olsun ister olmasın. İmâm Şâfiî'ye göre yenilmeğe sâlih olmaktır.

1012. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ نَهَى رَسُولُ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَيْعِ ٱلثِّمَارِ حَتَّى تُزْهِىَ فَقِيلَ لَهُ وَمَا تُزْهِى قَالَ حَتَّى تَحْمَرَّ فَقَالَ أَرَأَيْتَ إِذَا مَنَعَ ٱللهُ ٱلثَّمَرَةَ بِمَ يَأْخُذُ أَحَدُكُمْ مَالَ أَخِيهِ.

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'ten : "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem hurma koruğunun izhâ* (denilen alacalanma) *devrine kadar hurma satışını nehyetti*" dediği rivâyet edilmiştir. Resûl-i Ekrem'e :

— (Yâ Resûla'llāh!) hurma, izhâ devrini nasıl idrâk eder? diye sorulmuş. Resûlullāh:

— Kızarınca, diye cevab vermiş. Sonra (Resûlullāh devamla) :

— Haydi bana söyle bakayım! Allāh, (mevsimsiz satılan bu) hurma (ile intifâ') dan (bir âfetle müşteriyi) mahrûm ettiği zaman sizin biriniz (bu) kardeşinin malını ne hakla alacaktır! buyurmuştur.

İZÂHI

Bu hadîsin *Buhârî*'deki bâbından evvel bir bâbı ve Hazret-i Enes'ten gelen bu terceme ettiğimiz hadîsin bir tarîk-ı rivâyeti vardır. Bu bâbı (Hurma ağacının meyvasının salâhı zâhir olmazdan evvel alım satımının hükmüne dâirdir)[1].

---

[1] Bu unvân hakkında iki hâfız ve fâdıl *Buhârî* şârihinin —ki, Askalânî ile Aynî'dir— telâkkî ve mütâlealarını bu hâşiyemizde bildirmek isteriz : Bu terceme ve unvânın aslı *Sahîh-i Buhârî* metninde şöyledir :(باب بيع نخل قبل ان يبدو صلاحها).

Bundan evvelki Câbir hadîsinin bâbının mukābilidir. O bâb da hurmadan başka bütün eşcâr-ı müsmire meyvalarının salâhı zamânında bey'ine dâirdi.

Bu Enes İbn-i Mâlik hadîsinin bu tarîk-ı rivâyetinde ne izhârın mâhiyetini soran sâilin ne de sorulan zâtın isimleri bildirilmemiştir. Yalnız Nesâî ile Tahâvî'nin rivâyetlerinde : (قيل يا رسول الله) diye Resûlullāh'dan suâl olunduğu tasrîh edilmiş bulunduğundan, tercemede bunu gösterdik.

Hadîste hurma koruğunun alacalanma devrinden evvel satılmasından nehyin sebebi de taraf-ı Risâlet-Penâhî'den bildirildiği yine bir rivâyet tarîkına istinâden Şârih Aynî tarafından kaydedilmiş bulunduğundan bunu da kavis içinde tasrîh ettik.

Hadîste bu nehyin hikmeti, en belîğ bir üslûb ile ifâde buyurulmuştur. İstifhâm sûretinde îrâd olunup emir kasd edilmesi en belîğ bir kinâye tarîkıdır. Devr-i kemâle yaklaşmadan ihtirâs ile ale'l-acele ağaç üstünde satılan meyvalara min-tarafi'llâh ârız olan yel, soğuk, dolu gibi bir âfetle körpe mahsullerin mahvolması ve zavallı müşterinin çıplak ağaçlara nazar-ı tahassürle şaşkın şaşkın bakakalması

Şârih Askalânî bu unvandaki (نخل = *hurma ağacı*) kelimesine bakarak : (*Bu bâbı Buhârî, hurma meyvasının aslı olan hurma ağacı için akdetmiştir. Bundan evvelki bâbı da hurma meyvası için açmıştı*) diye bir zühûl etmiştir.

Şârih Aynî, Hâfız İbn-i Hacer'in bu gafletini yakalayarak şöyle ilişiyor. Bu mütâlâa fâsid ve gayr-i sahîhtir. Çünkü bu iki bâbın ikisi de idrâk etmeden ağaç üstünde meyva satışının hükmü hakkında akid edilmiştir. Bundan evvelki hurmadan başka bütün eşcârı müsmire meyvalarının zamân-ı bey'ini beyân içindir. Bu bâb da hurma meyvasına dâirdir. Bu unvândaki (بيع نخل), (بيع ثمار نخل) demektir. Yoksa hurma ağacının bey'i için değildir. Çünkü hurma ağacının alınıp satılması için onun salâhını, adem-i salâhını takyîde lüzum yoktur. Hem hadîsteki (izhâ) ki, hurma koruğunun alacalanmasıdır. Bu ta'bîr meyvanın vasfıdır, ağacın vasfı değildir.

Şârih Kastalânî de Askalânî'ye nusrat ederek : Hâfız İbn-i Hacer'in *İntikâzü'l-İ'tiraz*'da Aynî'ye şöyle cevab verdiğini bildiriyor : Aynî bize i'tirâz ederken bir ciheti fevt etmiştir. O da şudur ki : Bu bey' üç kısma inkısâm eder : 1) Hurmasız yalnız ağacın satışı, 2) Ağaçsız yalnız hurma meyvasının satışı, 3) Meyvasiyle berâber hurma ağacının satışıdır. Bunlardan birincisi ki, ağacın satışıdır; bu satış, meyvasının salâhiyle mukayyed değildir. Fakat ikinci ve üçüncü beyi'ler, meyvanın salâhı zâhir olmakla mukayyeddir.

Biz, Zeynüddîn-i Irakî'nin birer gözbebeği olan bu iki tilmîzinin bu fikirlerini nakl ile iktifâ edeceğiz.

hâli : "أرأيت اذا منع الله الثمرة = *Haydi söyle bakayım! Allāh müşterinin bu meyvadan intifâını bir âfetle men' ettiği zaman bu zavallının hâli ne olacak?*" vecîzesi içinde tasvîr buyuruluyor. Sonra bu cümle-i şartiyenin cevâbının (بم يأخذ احدكم مال اخيه = *Bâyi', kardaşı demek olan müşterinin parasını ne hakla alır?*) diye ikinci bir suâl mâhiyetinde îrâd buyurulması, bu alış, verişteki gayr-i meşrû' vaziyete işâret etmektedir. Bu hadîsin bir tarîk-ı rivâyetinde bu ikinci ilzâmî suâlin : (بم يستحل احدكم مال اخيه = *Bâyi', kardaşı müşterinin parasını nasıl halâl addedecek?*) sûretinde vârid olması bu tehlikeli ve gayr-i meşrû' muâmelenin mâhiyetini tamâmiyle ortaya koymaktadır.

Bu şiddetli tahzîr yalnız hurmaya münhasır değildir. Üzüm, incir, vişne, kaysı, gibi ağacı üstünde satım ve alımı mu'tâd olan her nevi' meyvaya şâmildir. Hepsinin rengi ve her meyvanın kendisine hâs olan sâir evsâfı i'tibâriyle devr-i kemâlini idrâke yaklaşmadan alınıp satılmaları menhîdir.

Bu bâbdaki nehiy, ağleb-i ahvâle göre vârid olmuştur. Mahsûlâta insanların yed-i kudretinde olmayan yel, sıcak gibi birtakım âfetlerin ârız olması devr-i kemâle takarrüb etmezden evvel olduğu gibi sonra da olur. Fakat meyvaların renginde ve sâir olgunluk evsâfında tahavvül başladığı zamanla mahsûlün kesim zamânı arasındaki müddet evvelki devre nisbetle çok kısadır. Bu nisbetde de âfât tehlikesi azdır. Mahsûlât ekseriyetle sis, duman gibi âfâttan edvâr-i evveliyesinde müteessir olur. Bu sebeble bu devirlerde satıştan nehyedilmiştir.

FIKHÎ HÜKÜMLER : Salâhı zâhir olmadan ağacı üstünde satılıp da sonra câiha denilen ve beşerin sun'u hâricinde olan kurt, kuş, yel, sel gibi âfât ârız olursa, eimme-i selefin cümhûru, Sevrî, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsüf, Muhammed, kavli cedîdinde Şâfiî, Taberî, Ebû Ca'fer, Dâvud-ı Zâhirî ve Ashâbı : "*Bu âfet, meyva ağaçlarını teslîm aldıktan sonra müşterinin yedinde iken ârız olursa zarar az olsun, çok olsun müşteriye âidtir. Eğer bâyiin ve sâhibinin yedinde iken ârız olursa, zarar mal sâhibine âidtir. Müşteriden alması meşrût olan semeni ibtâl eder*" demişlerdir.

Buhârî bu hadîsin unvânında : "*Salâhı zâhir olmadan satılıp da bir âfet ârız olursa, zarar bâyie âidtir*" diyor[1]. Kabz-ü tesellüm kaydiyle

---

[1] باب اذا باع الثمار قبل ان يبدو صلاحها ثم اصابته عاهة فهو من البائع [صحيح بخارى].

takyîd etmiyor. Sonra bu bâbında Zührî'nin mezhebinin de böyle olduğunu rivâyet ediyor.

Aynî, bu çok zekî *Buhârî* şârihi : "*İmâm Buhârî bu ictihâdiyle devr-i salâhını idrâk etmiyen meyva satışının sıhhatine kâil olmuş bulunuyor*" diyerek Hanefî mezhebine iştirâkini gösteriyor.

* * *

1013. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ٱلْخُدْرِيِّ وَ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ ٱسْتَعْمَلَ رَجُلاً عَلَى خَيْبَرَ فَجَاءَهُ بِتَمْرٍ جَنِيبٍ فَقَالَ رَسُولُ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَكُلُّ تَمْرِ خَيْبَرَ هٰكَذَا قَالَ لَا وَ ٱللهِ يَا رَسُولَ ٱللهِ إِنَّا لَنَأْخُذُ ٱلصَّاعَ مِنْ هٰذَا بِٱلصَّاعَيْنِ وَ ٱلصَّاعَيْنِ بِٱلثَّلَاثَةِ فَقَالَ رَسُولُ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَا تَفْعَلْ بِعِ ٱلْجَمْعَ بِٱلدَّرَاهِمِ ثُمَّ ٱبْتَعْ بِٱلدَّرَاهِمِ جَنِيباً .

TERCEMESİ

Ebû Saîd-i Hudrî ve Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Ashâb'dan) birisini Hayber'e harac âmili ta'yîn buyurdu. Sonra bu zât Hayber'den Cenib (denilen en iyi cins) hurma ile geldi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buna :

— Hayber'in bütün hurmaları böyle midir? diye sordu. O Sahâbî :

— Vallāhi hepsi böyle değildir yâ Resûla'llāh! Biz bu a'lâ hurmadan bir sâ'ı, (âdî hurmanın) iki sâ'ı ile, yine (bu

iyi hurmadan) iki sâ'ı üç sâ' (âdî) hurma ile ahz-ü tebdîl ederiz, dedi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* :

— Böyle yapma!, Âdî hurmayı para ile sat!. Sonra (bu) para ile Cenîb (nev'i hurma) al! buyurdu.

İZÂHI

Buhârî'nin bu hadîse dâir Vekâlet, Meğâzî, İ'tisâm bahislerinde de rivâyeti vardır. Müslim ile Nesâî de Büyû' bahsinde rivâyet etmişlerdir. Bu hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'deki, bu bâbının unvanı : "*Bir kişi hurmasını daha iyi hurma ile tebdîl etmek isterse, ribâdan sâlim tarîk-ı tebdîli nasıldır?*" sûretindedir ki, hadîste beyan buyurulduğu üzere âdî hurmayı satmak, o para ile iyi hurma almaktır. Bu yolda muâmele, bir safhada, ayni ayn ile ve ziyâdeyi hâiz olarak ribâlı bir bey'-ü tebdîl değildir. Belki hadîsteki tebdîl şekli iki beyi'dir. Ribâ hurmetinden sâlimdir.

Hayber'e harac âmili ta'yîn olunan zâtın ismi hadîste bildirilmemiştir. Hatîb-i Bağdâdî bunun Sevâd İbn-i Gaziyye, yâhud Mâlik İbn-i Sa'saa olduğunu rivâyet ediyor.

Cenîb hakkında Şârih Hattâbî Arabların en nefis bir hurma nev'i olduğunu bildiriyor ki, Cenîb'in bu nefâseti hâiz olduğu hadîsten ve taraf-ı Risâlet-Penâhî'den gösterilen alâkadan da anlaşılıyor.

Hayber, esâsen hurması bol ve nefâsetiyle meşhurdur. Hicaz'ın hudûd-ı şarkıyesinde ve Medîne-i Münevvere'nin (170) kilometre şimâlinde bir kasaba idi. Şemmer bilâdından ma'dûd olan Hayber, güzel bir vâhanın ortasında olmakla Cezîre'nin en nefis hurma ve meyvası burada yetişirdi. Yehûdîlerle meskûn bulunan Hayber nâhiyesi Hicret-i Seniyye'nin yedinci senesi Hudeybiyye'den avdet buyurulduğunda fethedilmiştir.

1014. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ نَهَى رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَنِ الْمُحَاقَلَةِ وَ الْمُخَاضَرَةِ وَ الْمُلَامَسَةِ وَ الْمُنَابَذَةِ وَ الْمُزَابَنَةِ .

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llâhu anh*'ten : "Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem Mühâkaleden, Muhâdaradan, Mülâmeseden, Münâbezeden, Müzâbeneden nehiy buyurdu*", dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Bu hadîs-i şerîfte menhî olan büyû'dan beş nev'i rivâyet edilmiştir :

1) Bey-i Mühâkale : sürülüp savrulmuş, samandan arınmış buğdayla başaktaki buğdayın tahmîn edilerek bey'-ü tebdîlidir. Semen ile mebî' arasında mümâselet ma'lûm olmadığı için nehyedilmiştir.

2) Bey'-i Muhâdara : başak tutmamış gök mahsûlün bey'idir. Şârih İbn-i Battal : böyle gök mahsûlün bey'i câiz olmadığında icmâ' vardır. Meğer ki, hayvana yedirmek üzere biçilmiş ola. Bu maksadla biçilen yeşilliğin bey'i câiz olduğunda da icmâ' vardır, diyor. Ve turp, şalgam, havuç gibi yerde kapalı olan mezrûâtın alım, satımının da Bey'-i Muhâdaradan ma'dûd olduğunu bildiriyor. Yerde gömülü olan bu nevi' mezrûâtın bey'ini İmâm Ebû Hanîfe müşteri için hakk-ı hiyâr kabûl ederek tecvîz etmiştir. Müşteri, zamânı gelip de bu kapalı mahsulleri topraktan çıkarmağa başladığında, bozuk çıkarsa reddeder. İmâm Mâlik de tecvîz etmiştir. Yalnız fevka'l-arz olan yeşilliği biçildiğinde tahte'l-arz mahsûle zarar îrâs etmezse sûretinde takyîd ederek soğan ve pırasa gibi mahsulleri ayırmıştır. İmâm Şâfiî de : bana göre görülmeyen her mahsûlün alım, satımı bey'-i garerdir, demiştir. [*Umdetü'l-Kârî*].

3) Bey'-i Mülâmese : Buhârî *Sahîh*'inde Ebû Saîd-i Hudrî'nin Mülâmeseyi : (لمس الثوب لا ينظر اليه) diye ta'rîf ettiğini rivâyet ediyor. Bu ta'rîfe göre Bey'-i Mülâmese bir kaç türlü tasvîr edilmiştir. Bunlardan birisi: dürülü bir kumaş veya elbîseyi açıp görmeden mücerred yoklamakla vuku' bulan beyi'dir. Bir diğeri : iki kişi arasında geceleyin biri birisinin elbîselerini yoklıyarak görmeden ve hiyâr-ı rü'yetten ârî olarak mübâdele etmeleridir. Bey'-i Mülâmese'nin câhiliyet devrinde cârî olan pek çok garib şekilleri vardır ki, bunlardan bahsetmek lüzumsuzdur.

4) Bey'-i Münâbeze : Bu da iki kişi arasında görmiyerek meselâ bohçalanmış elbîselerini biribirine Hiyarsız vererek mübâdeledir. Münâbeze de muhtelif şekillerde ta'rîf edilmiştir. Gerek bey'-i Mülâmese ve gerek Bey'-i Münâbeze bi'l-icmâ' Bey'-i Garer'den, kumar nev'inden ma'duttur, menhîdir. İmâm Ebû Hanîfe ile ashâbı bey'-i gāibi tecvîz etmişler, fakat müşteri için hıyâr-ı rü'yet vardır, demişlerdir [*Umdetü'l-Kārî* : C. 5, S. 506].

5) Bey'-i Müzâbene : ağacı üstündeki yaş hurmayı kuru hurma ile bey'-ü tebdildir ki, yukarıda mükerreren îzâh etmiş bulunuyoruz.

1015. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قَالَتْ هِنْدُ أُمُّ مُعَاوِيَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا لِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِنَّ أَبَا سُفْيَانَ رَجُلٌ شَحِيحٌ فَهَلْ عَلَيَّ جُنَاحٌ أَنْ اٰخُذَ مِنْ مَالِهِ سِرًّا قَالَ خُذِى أَنْتِ وَ بَنُوكِ مَا يَكْفِيكِ بِالْمَعْرُوفِ .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Muâviye'nin vâlidesi Hind *radiya'llāhu anhâ* Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e :

— (Zevcim) Ebû Süfyân bahîl, harîs bir kimsedir. Bunun malından gizlice almak (ve âileye sarfetmek) de bir günah var mıdır? diye sordu. Resûlullāh :

— Örfe göre kendine ve çocuklarına yetişen mikdar al! buyurdu.

İZÂHI

Bu hadîsi, Buhârî yine böyle Nafakāt ve Ahkâm bahislerinde de tahrîc etmiştir. Nafakāt bahsindeki rivâyeti daha uzundur, şöyledir : Hazret-i Âişe diyor ki : bir kere Utbe İbn-i Rebîa'nın kızı Hind, Resûlûllāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in huzûruna geldi :

— Yâ Resûla'llâh! Vaktiyle yeryüzünde senin hânedânın kadar zül ve harâbîsini istediğim hiç bir ev, hiç bir âile yoktu. Bu gün ise yeryüzünde sabahlayan hiç bir çadır halkı yoktur ki, senin hânedânın derecesinde bana sevimli olsun, dedi. Sonra hadîste rivâyet olunduğu vechile istiftâ eyledi. Resûl-i Ekrem de hadîsde görüldüğü vechile fetvâ ve hükmetti. Diğer bir tarîk-ı rivâyetinde Resûl-i Ekrem Hind'e :

— Hayâtım yed-i kudretinde olan Cenâb-ı Hakk'a kasem ederim ki, kalbinizde nûr-ı îmân temekkün ettikçe bana muhabbetiniz daha artacaktır, buyurmuştur.

Filhakîka bu kadının müslüman olmazdan evvelki târîh-i hayâtı Resûl-i Ekrem'e ve müslümanlara karşı buğz ve kin ile doludur. Son derece zekî ve akl-ü tedbîr sâhibi olan Hind, bu hadîsde kendisi de kable'l-İslâm hayâtının bu safhasını bir vecîze hâlinde tasvîr ediyor. Bunlardan en fenâsı Uhud harbinde Kureyş ordusu içinde birtakım eş'âr inşâdiyle Kureyş askerini İslâm ordusu üzerine tehyîc ve teşcî' etmesidir. Bu da yetişmiyormuş gibi Resûl-i Ekrem'in şehid düşen muhterem amucası Hazret-i Hamza'nın ciğerini ağzına alıp çiğnemesidir. Bu cihetle (Âkiletü'l-Ekbâd) adını almıştı.

Hind, zevci Ebû Süfyan ile beraber feth-i Mekke günü müslüman olmuş ve İslâm'da sebat ve hüsn-i hareket etmiştir. Yermûk harbinde de zevciyle berâber hazır bulunmuş bu muhârebede de İslâm bahâdırlarını Rumlara karşı âteşîn hitâbeleriyle tehyîc ve teşvîk etmiştir. Resûl-i Ekrem Efendimiz yalnız kal'alar, memleketler fethetmemiştir. Onlardan daha yalçın ve âhenîn gönülleri de fethetmiştir. Müellefe-i Kulûb'dan Saffân İbn-i Ümeyye şöyle diyordu : Müslüman olmazdan evvel kalbimde en çok kin beslediğim birisi varsa, o da Resûlullâh idi. Müslüman olduktan sonra hakkımızda gösterdiği lûtf-u âtıfeti ile kalblerimizi teshîr etmiş, gönüllerde Allâh'ın en sevimli bir Peygamberi olarak yaşamıştır.

Hadîsin Buhârî'deki bâbı : (Emsâr-i İslâmiye halkının büyû', icâre, ölçü, tartı, gibi husûsattaki umûr-ı hukûkıyeleri, aralarında meşhur olan örf-ü âdetleri üzerine icrâ olunur) unvânını hâizdir. Bu unvandan sonra Buhârî, meşhur Kādî Şüreyh'in bir mes'eleden dolayı kendisine mürâcaat eden ve san'atlarının örfünden bahseden iplikçi esnâfına : (سنتكم بينكم = *Aramızda âdet-i sâbite olan husûsât, medâr-ı hükümdür*) dediğini ta'lîkan rivâyet ediyor.

Bundan sonra Buhârî, kibâr-ı Tâbiîn'den Hasen-i Basrî'nin Abdullāh İbn-i Mirdas'dan pazarlıkla iki denk ücretle bir merkeb kirâladığını ve ba'de-mâ bu teâmüle tevfîkan lüzûmunda pazarlıksız merkebi kullanıp iki denk verdiğini de örfün vaziyet-i şer'iyesini te'yîd için ta'lîkan rivâyet ediyor.

Yine bu maksadla Buhârî'nin tahrîc ettiği üçüncü bir mes'ele de Saîd İbn-i Müseyyeb'in, Nehâî'nin, Muhammed İbn-i Sîrîn'in : hangi bir şehir ki, orada on dirheme alınan bir şey'in on bir dirheme satılması ihtikâr sayılmayıp örf olduysa, bir dirhem kâr almakta beis yoktur, dediklerine dâir ta'lîkıdır.

Bundan sonra Buhârî, yine örf-ü âdetin vaziyet-i şer'iyyesini ta'yîn ve te'yîd için *(و من كان فقيرا فليأكل بالمعروف) kavl-i şerîfini zikrediyor ki, bunda umûr-ı yetîmi ikāme ve emvâlini ıslah ve idâreye me'mûr olan velîlerden fakîr olanların yetîm malından örfen ma'rûf olan mikdar ekl-ü intifâ'ları halâl kılınmıştır.

Buhârî nüshalarının, şerhlerinin hiç birisinde (هند ام معاوية) den sonra (رضى الله عنها) yoktur. Müellif Zebîdî tarafından müdrec olsa gerek. Sahâbîye bir kadın için tardiyye lâzımadan ise de Edvâr-i selâseden Buhârî'ye intikāl ederek *Sahîh*'ine derc edilen metnin ziyâde ve noksandan masûniyeti daha ziyâde mühim olduğundan, bu ziyâdeyi bildiriyoruz. Bâri (رضى الله عنها) denilmeli idi.

İzâh etmekte bulunduğumuz bu hadîsten sonra Buhârî, Hazret-i Âişe'nin bir hadîsini daha rivâyet ediyor. Hazret-i Âişe bu hadîsinde de(و من كان غنيا فليستعفف و من كان فقيرا فليأكل بالمعروف) kavl-i şerîfi umûr-ı yetîmi ikāme ve emvâlini ıslah ve muhâfazaya me'mûr olan yetim velîsi fakîr olursa, yetim malından kadr-i ma'rûf müstefîd olması hakkında nâzil olduğunu haber veriyor[1].

Bu nazm-ı şerîf, Sûre-i Nisâ'nın (5) inci âyet-i kerîmesine mensubtur. Âyetin tamâmının meâl-i münîfi şöyledir : "(Ey yetim velîleri!) *Yetimleri nikâh çağına erinceye kadar koruyup gözetiniz!. O çağda hallerinden bir rüşd-ü salâh sezerseniz, derhal mallarını kendilerine teslîm ediniz!. Onların büyümelerinden* (kuşkulanıp) *da acele ile isrâf ederek yetim mallarını yemeyiniz!*

---

* Sûre : 4 (Nisa'), âyet : 6

1 عن هشام بن عروة يحدث عن ابيه انه سمع عائشة رضى الله عنها تقول: و من كان غنيا فليستعفف و من كان فقيرا فليأكل بالمعروف انزلت فى والى اليتيم الذى يقيم و يصلح فى ماله ان كان فقيراً اكل منه بالمعروف [رواه البخارى].

Evliyâ-yi eytamdan ganî olanlar yetim malından ictinâb etsin, fakîr olanlar da âdet vechile yesin! (Velîler!) *Yetimlere mallarını teslîm ettiğiniz zaman da aldıklarına şâhid bulundurunuz!. Yetim malındaki tasarrufâtınızı sıkı bir hisâba çekmek için Allāh kâfîdir*"[1].

Bu âyet-i kerîme emvâl-i yetîmi hüsnü idâre için îcâb eden evâmir ve vesâyâ ile berâber sonunda sû-i idâreye terettüb eden en şiddetli tahzîri ihtivâ etmektedir ki, velîlerin emvâl-i yetîmdeki bütün tasarrufâtının taraf-ı İlâhî'den inceden inceye bir hisâba çekileceğinin bildirilmesidir. Yetim hakkı üzerinde, sâir haklardan ziyâde bu derece sıkı bir sûrette tevakkuf buyurulmasının sebebi (yetim) lâfzının medlûl-i lûgavîsinden de müstefâd olduğu üzere peder-cüdâ, tek başına kalmış re'yen ve aklen zaîf bir çocuğun hukūkunun sıyâneti elbette ki, sâir haklardan ziyâde mühim idi. Bu ehemmiyete mebnî yetîmin sıkı bir sûrette en son muhâsebe-i hukūku taraf-ı İlâhî'den deruhde buyurulmuştur. Bu i'tibâr ile umûr-ı eytâmı deruhte etmek iktihâmı müşkül bir yük altına girmektir. Ve herkesin görebileceği bir iş değildir. *Sahîh-i Müslim*'de rivâyet olunan bir hadîs-i şerîfte Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Ebû Zerr-i Gıfârî'ye hitâb ederek :

— "*Ey Ebâ Zer! Bilirimki sen zaîfü'l-kalbsin; kendime temennî ettiğim her hayır ve saâdeti senin için de arzu ederim. Bu saygı ve muhabbet sevkıyledir ki : bu rikkat-i kalbinle sen sakın iki kimse üzerine olsa bile emîr olma ve yetîm malını idâreyi deruhde etme!*"[2].

Umûr-ı eytâm hakkındaki âyet-i kerîmeyi îzâh maksadiyle biraz tebâud ettiğimiz asıl mevzûumuza avdet ederek deriz ki, Buhârî'nin Beyi' bahsinde gerek ta'lîkan, gerek mevsûlen rivâyet ettiği bir-

---

[1] و ابتلوا اليتامى حتى اذا بلغوا النكاح، فان آنستم منهم رشداً فادفعوا اليهم اموالهم و لا تاكلوها اسرافاً و بداراً ان يكبروا، و من كان غنياً فليستعفف و من كان فقيراً فلياكل بالمعروف. فاذا دفعتم اليهم اموالهم فاشهدوا عليهم، و كفى بالله حسيبا [سورة النساء: آيت ٥].

[2] Ebû Zer Hazretleri İslâm'a ilk giren beş zâtın birisi idi. İlimde İbn-i Mes'ûd'a müsâvî addolunurdu. Fakat idâre husûsunda umûr-ı mâliyede garîb ictihadları vardı. Meselâ iki kuruşun bir arada toplanmasını kenz addederdi. Beytü'l-malden verilen dört yüz dînar sehmini o günü fukarâya dağıtırdı. Bu cihetle Şam'da Muâviye'nin vâlîliği zamânında bu ictihadlarından dolayı makām-ı hilâfete şikâyet ve celb edildiği halde bu def'a Medîne'de de Hazret-i Osman tarafından iftâdan men' edilmişti. O da Rebze'ye çekilerek 32 târihinde orada vefât etmiştir.

takım ahâdîs-i şerîfe ve âyet-i kerîme ile örf-ü âdetten bu kadar uzun bahsetmesi, kendisinde nassan tahdîd-i şer'î bulunmayan Büyû', İcâre, Keyl, Vezin gibi husûsatta aralarında müstemirren cârî olan örf-ü âdetin hâkimiyetini beyan ve isbattan ibârettir. Bey' bahsi ile hakîkaten pek yakından alâkalı bulunan Örf, Âdet, Teâmül hakkında ve husûsî bir unvan altında bu eserimizin beşinci cildinde uzun îzâhâtimiz vardır. Oraya mürâcaat buyurulsun.

* * *

1016. عَنْ جَابِرٍ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ جَعَلَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ٱلشُّفْعَةَ فِى كُلِّ مَا لَمْ يُقْسَمْ فَإِذَا وَقَعَتِ ٱلْحُدُودُ وَصُرِّفَتِ ٱلطُّرُقُ فَلَا شُفْعَةَ .

TERCEMESİ

Câbir İbn-i Abdullāh *radiya'llāhu anh*'ten : "*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem şüf'a, taksîm olunmamış her* (akar olan) *malda* (cârî) *dir. Hudud konup da yollar ta'yîn edildiği zaman şüf'a yoktur*".

İZÂHI

Bu hadîsi, Buhârî Şirket, Şüf'a, Terk-i Hiyel bahislerinde de rivâyet etmiştir. Ebû Dâvud Büyû'da, Tirmizî ile İbn-i Mâce de Ahkâm bâbında tahrîc etmişlerdir.

ŞÜF'A LÜGATEN : Bir matlûbu, kendi yanında olan şey'e zâm ve ziyâde etmeğe denir ki, bir iken iki, tek iken çift olur. Şerîat örfünde şüf'a : Müşteri üzerinde tekarrur eden şurût ile şirket ve mücâveret sebebiyle cebren bir buk'aya temellüktür[1].

BU BÂBTA ULEMÂNIN ÂRÂ VE MEZÂHİBİ : Evzâî'nin, Leys İbn-i Sa'd'in, Mâlik'in, Şâfiî'nin, Ahmed'in, İshâk'ın, Ebû Sevr'in mezhebi, şüf'anın ancak taksîm edilmeyen akarda cârî olduğudur.

---

1 الشفعة : هى تملك البقعة جبراً بما قام على المشترى بالشركة و الجوار [تعريفات سيد].

Bunlar Hazret-i Câbir'in terceme ettiğimiz bu hadîsi ile ihticâc etmişlerdir.

Sevrî, Hasen İbn-i Hay, İshâk, Ahmed, Ebû Ubeyd, ehl-i zâhir de şerîklerden birisi, öbirisine akarın bey'ini arz eder de almazsa hakk-ı şüf'ası sâkıt olur, demişlerdir. Bunlar da Tahâvî'nin Câbir'den rivâyet ettiği şu hadîs ile ihticâc etmişlerdir. Resûl-i Ekrem: (*Şüf'a, şerîklerden birisinin öbirisine arz etmeden satmak hakkını hâiz olmadığı bir tarla ve arsada, yâhud bir evde, yâhud bir bahçede hakk-ı iştirâkidir. Arz olunan şerîk ya alır, yâhud almaz bırakır*) buyurmuştur[1].

Bu zevât, Müslim'in de rivâyet ettiği bu hadîs-i şerîfin zâhirine göre şüf'anın şahs-ı sâlis bir müşteriye satmakla değil mücerred şerîkine satış teklîfiyle şüf'a zâil olacağına kāil olmuşlardır.

Tahâvî'nin nakline göre Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî ve bu üç imâmın ashâbı, bir şerîkin diğer şerîkine satış teklîf etmekle hakk-ı şüf'ası zâil olmıyacağına hükmetmişlerdir. Bunlara göre şüf'a, şerîkin şahs-ı âhare bey'inden sonra vâcib olur. Binâenaleyh kendi şerîkine evvelce satış teklîfi ile henüz tahakkuk etmeyen bir hak sâkıt olmayacağından şahs-ı âhare sattıktan sonra şerîki, fi'l-hâl tahakkuk eden hakkını isti'mâl ederek şahs-ı âharden bu mütekaddim bey'i fesh ile almak hakkını hâizdir.

Bu sebeble Hanefî fukahâsı (şüf'anın vücûb ve tahakkuku için bâyiin mebî'den mülkü zâil olmak şarttır) esâsını vaz' etmişlerdir. Hanefî kitablarında bu esas şöyle îzâh ediliyor : Bu esâsa mebnî bey'-i fâsidde bâyiin hakk-ı istirdâdı sâkıt olmadıkça şüf'a cârî olmaz. Şart-ı hiyâr ile beyi'de eğer muhayyer yalnız müşteri ise Şüf'a cârî olur. Ve eğer bâyi' muhayyer ise hakk-ı hiyârı sâkıt olmadıkça şüf'a cârî olmaz. Hiyâr-ı ayıb ile hiyâr-ı rü'yete gelince, bu iki nevi' hiyâr, şüf'anın sübûtuna mâni' değildir, deniliyor.

İbrâhîm-i Nehâî, Kādî Şüreyh, Sevrî, Katâde, Hasen-i Basrî, Hammâd İbn-i Ebî Süleymân, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Muhammed hazarâtına göre Tahâvî ile Müslim'in rivâyet ettiği Câbir hadîsinde beyan buyurulduğu vechile tarla ve arsada, evde, bahçede, şüf'a vâcibtir.

---

[1] عن جابر رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: الشفعة فى كل شرك بارض او ربع او حائط لا يصلح ان يبيع حتى يعرض على شريكه فيأخذ او يدع [رواه الطحاوى و مسلم].

ESBÂB-I ŞÜF'A : Bu mallardaki şüf'a üç sebebe müstenidtir. Ve üç mertebe üzerinedir : 1) Birinci sebeb, nefs-i mebî'de müşârekettir. İki kimsenin bir akarda şâyian iştirakleri gibi. 2) Hakk-ı mebî'de halît ve şerîk olmaktır. Hakk-ı şirb-i hâs ve tarîk-ı hâsta iştirâk gibi. Meselâ hakk-ı şirb-i hâsta iştirâkleri olan bahçelerden birisi satıldığında diğer bahçelerin sâhibleri hep şefi' olurlar; gerek câr-ı mülâsık yâni bitişik komşu olsunlar, gerek olmasınlar. Yine böyle kapısı tarîk-ı hâssa açılan bir hâne satıldığında, o tarîk-ı hâssa kapısı olan diğer hânelerin sâhiblerinin kâffesi şefî' olurlar. Gerek câr-ı mülâsık olsunlar, gerek olmasınlar. Fakat umûmun intifâ' ve istifâde ettiği bir nehirden su alan, yâhud kapısı umûmî bir sokak ve caddeye açılan hânelerden birisi satıldığında; o nehirden su alan, yâhud o tarîk-ı âmme kapısı olan öbür hâneler ashâbının hakk-ı şüf'ası yoktur. 3) Üçüncü sebeb de, mebîa câr-ı mülâsık, yâni bitişik komşu olmaktır.

MERÂTİB-İ ŞÜF'A : Şüf'a bu sebeblerden birisine müstenid olduğu gibi bu yolda da üç mertebe üzerine mürettebdir : Hakk-ı şüf'a *evvelâ* : nefs-i mebî'de müşârik olan kimsenin, *sâniyâ* : hakk-ı mebî'de halît ve şerîk olanın, *sâlisâ* : câr-ı mülâsık, yâni bitişik komşunundur. Birinci tâlib iken diğerlerinin, ikinci tâlib iken de üçüncünün hakk-ı şüf'ası yoktur.

Nefs-i mebî'de müşârik olmadığı, yâhud olup da hakk-ı şüf'asından vazgeçtiği halde hakk-ı mebî'de halîtı varsa hakk-ı şüf'a onundur. Hakk-ı Mebî'de halîtı yoksa, yâhud olup da hakkından vazgeçerse bu halde câr-ı mülâsıkı şefî' olur.

Meselâ, bir kimse müşterek olan akarını sattığında, yâhud bir müşterek akardaki hisse-i şâyiasını satıp da müşâriki hakk-ı şüf'asından vazgeçerse, o akarın hakk-ı şirb-i hâssında, yâhud tarîk-ı hâssında halît ve şerîki varsa hakk-ı şüf'a onundur. Yoksa, yâhud olup da hakkından geçerse, o halde hakk-ı şüf'a câr-ı mülâsıkındır.

Atâ' İbn-i Ebî Rebâh, her şeyde hakk-ı şüf'a vardır; hattâ elbîsede bile, demiştir. Atâ'nın bu fetvâsı İmâm Mâlik ve bâzı sâdât-i Şâfiiyye'den de hikâye olunmuştur. Nevevî *Ravza*'da: menkûlâtta şüf'a yoktur. İster eşyâ-yi menkûle bizâtihî satılsın, ister meyva gibi bir arza izâfetle satılsın, diyor. Hanbelî kitablarında kılıç gibi, tek taş pırlanta gibi, hayvan gibi taksîmi kābil olmayan eşyâda şüf'anın mu'teber olup olmadığına dâir iki rivâyet mazbuttur. Başta İbrâhîm-i Nehâî ve Kādî Şüreyh olduğu halde Ebû Hanîfe ve

ashâbına göre meşfûun mülk-i akar olması şarttır. Bu cihetle îzâh etmekte bulunduğumuz Câbir hadîsindeki (كل ما لم يقسم = *Her taksim olunmayan mal*) ta'bîri bir lâfz-ı âm ise de maksûd olan ma'nâ-yi hâstır, akardır.

Şüf'a-i câr : Komşu için şüf'anın sübûtunda ulemâ ihtilâf etmişlerdir: Eimme-i Hanefiyyenin yalnız câr-ı mülâsık için bir şüf'a kabûl ettiğini yukarıda görmüştük. Hasen İbn-i Hay: Şerîkten sonra hakk-ı şüf'a komşunundur. İster o komşu mülâsık olsun, ister olmasın, demiştir. Bâzı ulemâ da satılan evin etrâfında kırk eve kadar şüf'ayı teşmîl etmişlerdir. Bâzıları evin her tarafından kırkar ev ve daha böyle birtakım ictihadlarda bulunmuşlardır.

Hanefîlerin bu bâbtaki ictihadları Tahâvî'nin, Bezzâr'ın Enes İbn-i Mâlik'ten, Tirmizî ile yine Tahâvî'nin altı tarîk ile Semüre'den rivâyet ettikleri (جار الدار أحق بالدار = *Bir evin komşusu, o eve şefî' olmağa herkesten ziyâde lâyıktır*) hadîsine istinâd etmektedir. Yine Tahâvî'nin tahrîcine göre, Alî İbn-i Ebî Tâlib ile Abdullāh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anhümâ* Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in hakk-ı civâr ile kazâ buyurduğunu rivâyet etmişlerdir. Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh* de câr-ı mülâsık için şüf'a ile hükmetmesi husûsunda Kādî Şüreyh'a mektub göndermiştir.

Eimme-i Hanefiyyenin şüf'a hakkındaki bir mühim ictihâdı da bir binânın üst katı birinin, alt katı da başka birisinin olduğu sûrette bunların yekdiğerine câr-ı mülâsık ve binâenaleyh şefî' olduklarına dâirdir.

Bey'-i Fuzûlî : Buhârî bu Câbir hadîsinden sonra Bey'-i Fuzûlî'ye dâir bir bâb açarak Abdullāh İbn-i Ömer'in bir hadîsini rivâyet ediyor. Hadîs ümem-i sâlifeye âid lâtif bir kıssayı ihtivâ ettiği için bervech-i âtî terceme ediyoruz. Buhârî'nin İcâre, Müzârea, Ahâdîs-i Enbiyâ, Müslim'in Tevbe, Nesâî'nin Rikāk bahislerinde tahrîc ettikleri bu hadîste İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den rivâyet ederek diyor ki :

"Üç kişi sefere çıkmışlar. Giderken yağmura tutularak dağda bir mağaraya sığınmışlar. Bunlar orada iken bir taş düşüp mağaranın kapısını kapamış. Bunlar biribirlerine: Ne duruyoruz? Müddet-i hayâtımızda işlediğimiz en iyi hayır işleri yâd ederek Allāh'a duâ edelim. Cenâb-ı Hakk'ın kapıyı açması umulur, demişlerdir. Bunlardan birisi:

— *Ey Allāh'ım! Bilirsin ki, benim yaşlı ihtiyar anamla, babam, bir de küçük kız çocuğum vardı. Ben her gün koyunlarımla mer'aya çıkar, onları otlatır, sonra gelip sağardım. Sütü getirir, ibtidâ' ihtiyarlara sonra sırasiyle çocuğa, âile efrâdına, refîkama içirirdim. Yalnız gecelerden bir gece bir mâni' sebebiyle geç kalmıştım. Geldiğimde ebeveynimi uyumuş buldum. Teessürle baş uçlarında oturdum, uyandırmak da istemedim. Ayak ucumda da çocuğum mütemâdiyen ağlıyordu. Fakat ben bunlar içmeden çocuğa içirmeği doğru bulmuyordum*[1]. *İşte o gece bunlar uyuyarak ben başlarını bekliyerek sabahladık. Allāh'ım! Sen pek iyi bilirsin ki, ben ebeveynim üzerinde yalnız Sen'in rızân için bu sûretle titredim. Lütfen şu kapıyı bir parça arala da oradan gök yüzünü görelim! diye duâ etti. Bunun üzerine taş biraz oynayarak kapı biraz açılıp gök gözüktü.*

Bunlardan bir diğeri :

— *Allāh'ım! Sen yakînen bilirsin ki: ben, amucamın kızlarından birisini, bir erkeğin kadınları sevmesinden daha harâretli bir sûrette severdim. Ben ona izhâr-ı muhabbet ettikçe o bana: benden bir mukābele göremezsin, bana yüz dînar vermedikçe, derdi. Bu parayı kazanmak için çalıştım. Nihâyet bu parayı kazanıp amucam kızına getirdim. Nâil-i emel olmak için hiç bir mâni' kalmayınca bu kız bana: Ey Allāh'ın kulu, Allāh'dan kork! Kudret-i fâtıranın bir mührü olan bekâret yalnız bir hakla, hakk-ı nikâh ile açılır, dedi. Ben de kalktım, bırakıp çekildim. Ey Rabbım, Sen pek iyi bilirsin! Benim bu ictinâbım yalnız Sen'in rızâ ve muhabbetini kazanmak içindir. Binâenaleyh lûtf u inâyetinle bizi buradan kurtar! dedi. Kapının üçte ikisi bunlara açıldı.*

Şimdi bunlardan üçüncüsü de :

— *Allāh'ım! Sen her şey'i bilirsin ki, ben bir ölçek darı ile bir işçi istîcâr etmiştim. Öbür işçiler ücretlerini aldıkları halde bu adam almadan bırakıp savuşmuştu. Ben mevsiminde bunun darısını ektim. Mahsûlünü satıp bedeliyle bir sığır, bir de sığırtmaç aldım. Bir müddet sonra bu ecîr geldi. Ve bana : ey Abdu'llāh, haydi benim hakkımı ver! dedi. Ben de ona: senin hakkın şuradadır; haydi git, al! diye sığırı ve çobanı gösterdim, bu senindir, dedim. Bu işçi bana: benimle alay mı ediyorsun! diye istib'âd etti. Ben! hayır, seninle alay etmiyorum, hakîkaten bunlar senindir, dedim. Gitti, bunları alıp götürdü. Yâ Rab! Sen gizli, âşikâr her şey'i bilirsin! Ben bu malı bu işçiye ancak rızân*

---

[1] Çocuğun infak husûsunda ebeveyne hakk-ı takaddümü olmakla berâber bu kıssada te'hîri rivâyet olunması bunların şerîatinde usûlün nafakası mukaddem olduğunu ifâde eder.

için verdim. Lûtfunla bizi buradan halâs et! diye duâ etti. Mağaranın kapısı tamâmiyle açıldı. Bu üç arkadaş mağaradan çıktılar" [1].

Canlı ve câzib bir fazîlet örneği olan hadîsin tercemesi burada bitiyor. Buhârî'nin bu hadîsi Büyû' bahsinde sevkından gāye ve hadîsin istişhâd noktası, ecîrin malında onun izni lâhik olmaksızın mûcirin tasarrufunun cevâzıdır. Müellif Buhârî bununla sâhib-i malın kabûlüne muallâk olarak fuzûlînin bey'-ü şirâsının cevâzına istidlâl etmiştir. Şârih İbn-i Hacer bu hadîs ile tarîk-ı istidlâl (شرع من قبلنا شريعة لنا) esâsı üzerine binâ kılınır; fakat Cumhur buna muhâliftir, diyor. Şârih Aynî de : "*Şâriin inkârı hikâye edilmedikçe şerâyi-i sâlife bizim için medâr-ı ittibâ' bir delildir. Bir de Resûl-i Ekrem bu kıssayı, fâilini medh-ü senâ maksadiyle zikretmiş ve böylece takrir buyurmuştur. Şâyed câiz olmasaydı beyan buyururdu*" diyor.

* * *

1017. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ هَاجَرَ إِبْرٰهِيمُ عَلَيْهِ ٱلسَّلَامُ بِسَارَةَ فَدَخَلَ بِهَا قَرْيَةً فِيهَا مَلِكٌ مِنَ ٱلْمُلُوكِ أَوْ جَبَّارٌ مِنَ ٱلْجَبَابِرَةِ

---

[1] عن ابن عمر رضى الله عنهما عن النبى صلى الله عليه و سلم قال: خرج ثلاثة يمشون فاصابهم المطر فدخلوا فى غار فى جبل فانحطت عليهم صخرة قال فقال بعضهم لبعض: ادعوا الله بافضل عمل عملتموه. فقال احدهم: اللهم انى كان لى ابوان شيخان كبيران فكنت اخرج فأرعى ثم اجئ فاحلب فأجئ بالحلاب فآتى به ابوى فيشربان ثم أسقى الصبية و اهلى و امرأتى. فاحتبست ليلة فجئت فاذا هما نائمان قال فكرهت ان اوقظهما و الصبية يتضاغون عند رجلى. فلم يزل ذلك دأبى و دأبهما حتى طلع الفجر. اللهم! ان كنت تعلم انى فعلت ذلك ابتغاء وجهك فافرج عنا فرجة نرى منها السماء. قال ففرج عنهم. و قال الآخر: اللهم ان كنت تعلم انى كنت احب امرأة من بنات عمى كاشد ما يحب الرجل النساء فقالت: لا تنال ذلك منها حتى تعطيها مائة دينار فسعيت فيها حتى جمعتها. فلما قعدت بين رجليها قالت: اتق الله و لا تفض الخاتم الا بحقه فقمت و تركتها. فان كنت تعلم انى فعلت ذلك ابتغاء وجهك فافرج عنا فرجة. قال: ففرج عنهم الثلثين. و قال الآخر: اللهم ان كنت تعلم انى استأجرت اجيراً بفرق من ذرة فاعطيته و ابى ذاك ان يأخذ فعمدت الى ذلك الفرق فزرعته حتى اشتريت منه بقراً و راعيها. ثم جاء فقال: يا عبد الله! إعطنى حقى فقلت انطلق الى تلك البقر وراعيها فانها لك. فقال اتستهزئ بى. قال فقلت ما استهزئ بك و لكنها لك. اللهم! ان كنت تعلم انى فعلت ذلك ابتغاء وجهك فافرج عنا فكشف عنهم [رواه البخارى].

فَقِيلَ دَخَلَ إِبْرٰهِيمُ بِامْرَأَةٍ هِىَ مِنْ أَحْسَنِ النِّسَآءِ فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ أَنْ يَا إِبْرٰهِيمُ مَنْ هٰذِهِ الَّتِى مَعَكَ قَالَ أُخْتِى ثُمَّ رَجَعَ إِلَيْهَا فَقَالَ لَا تُكَذِّبِى حَدِيثِى فَإِنِّى أَخْبَرْتُهُمْ أَنَّكِ أُخْتِى وَ اللهِ إِنْ عَلٰى وَجْهِ الْأَرْضِ مُؤْمِنٌ غَيْرِى وَ غَيْرُكِ فَأَرْسَلَ بِهَا إِلَيْهِ فَقَامَ إِلَيْهَا فَقَامَتْ تَوَضَّأُ وَ تُصَلِّى فَقَالَتِ اللّٰهُمَّ إِنْ كُنْتُ اٰمَنْتُ بِكَ وَ بِرَسُولِكَ وَ أَحْصَنْتُ فَرْجِى إِلَّا عَلٰى زَوْجِى فَلَا تُسَلِّطْ عَلَىَّ الْكَافِرَ فَغُطَّ حَتّٰى رَكَضَ بِرِجْلِهِ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ قَالَتِ اللّٰهُمَّ إِنْ يَمُتْ يُقَالُ هِىَ قَتَلَتْهُ فَأُرْسِلَ ثُمَّ قَامَ إِلَيْهَا فَقَامَتْ تَوَضَّأُ وَ تُصَلِّى وَ تَقُولُ اللّٰهُمَّ إِنْ كُنْتُ اٰمَنْتُ بِكَ وَ بِرَسُولِكَ و أَحْصَنْتُ فَرْجِى إِلَّا عَلٰى زَوْجِى فَلَا تُسَلِّطْ عَلَىَّ هٰذَا الْكَافِرَ فَغُطَّ حَتّٰى رَكَضَ بِرِجْلِهِ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَقَالَتِ اللّٰهُمَّ إِنْ يَمُتْ فَيُقَالُ هِىَ قَتَلَتْهُ فَأُرْسِلَ فِى الثَّانِيَةِ أَوْ فِى الثَّالِثَةِ فَقَالَ وَ اللهِ مَا أَرْسَلْتُمْ إِلَىَّ إِلَّا شَيْطَانًا ارْجِعُوهَا إِلٰى إِبْرٰهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ أَعْطُوهَا آجَرَ فَرَجَعَتْ إِلٰى إِبْرٰهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَتْ أَ شَعَرْتَ أَنَّ اللهَ كَبَتَ الْكَافِرَ وَ أَخْدَمَ وَلِيدَةً .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle hikâye buyurduğu rivâyet edilmiştir :

İbrâhîm *aleyhi's-selâm* (bir kere refîkası) Sâre ile sefer etmiş de onunla bir şehre gelmişti. Orada mülûkten bir Melîk, yâhud Cebâbireden bir mütegallib hükümrân idi. Bu zâlime :

— İbrâhîm, en güzel kadınlardan bir kadınla (şehre) dâhil oldu, diye bildirildi. Melik :

— Yâ İbrâhîm! Yanındaki kadın neyindir? diye haber gönderdi. İbrâhîm :

— (Din kardeşi) hemşîremdir, diye cevab verdi. Sonra İbrâhîm dönüp Sâre'nin yanına geldi. Ve :

— Sakın sözümü tekzîb etme!; Ben bunlara seni kız kardeşimdir, dedim. Allāh'a yemîn ederim ki : yer yüzünde (bizim îmân ettiğimiz esaslara) benden, senden başka îmân eden hiç bir kişi yoktur, buyurdu. Ve Hazret-i Halîl Sâre'yi Melîk'e gönderdi. (Saraya varınca) Melîk Sâre'ye kıyâm etti. Sâre de hemen abdest alıp namaza durdu. (Namazı müteâkib:)

— Yâ Rab, ben Sana ve Sen'in Peygamberine îmân ettimse, ben kadınlığımı zevcimden başkasına karşı ebedî muhâfaza eyledimse, benim üzerime şu kâfiri musallat etme! diye duâ etti. Herifin derhal nefesi boğuldu. Horlamağa, hattâ ayağiyle yere vurup deprenmeğe başladı. Ebû Hüreyre (devamla) demiştir ki, Sâre:

— Allāh'ım! Eğer bu herif ölürse bunu bu kadın öldürdü denilir, di (ye endîşe göster) di. Bunun üzerine masrû' sar'asından ıtlāk edildi. Sonra Melik Sâre'ye (ikinci bir daha taarruza) kalkıştı. O da derhal abdest alıp namaza durdu. Sonra :

— Allāh'ım!, Ben Sana ve Sen'in Peygamberine îmân ettimse, ben kadınlık şerefimi zevcim müstesnâ olmak üzere

herkese karşı sıyânet eyledimse, şu kâfiri üzerime musallat etme! diye duâ etti. Herifin derhal nefesi tıkandı, horlamağa, hattâ ayağiyle yere vurup deprenmeğe başladı. Ebû Hüreyre (rivâyetine devâm ederek) demiştir ki, Sâre:

— Yâ Rab! Bu herif ölürse bunu bu kadın öldürdü, denilir, di (ye endîşe izhâr eyle) di. Bunun üzerine masrû' sar'-asından ikinci, yâhud üçüncü (def'a) da ıtlāk edildi. Bunun üzerine Melik saraydaki kurenâsına :

— Siz bana (insan değil) muhakkak bir Şeytan göndermişsiniz. Bu kadını İbrâhîm *aleyhi's-selâm*'a geri gönderiniz. Hâcer'i de Sâre'ye veriniz! dedi. Müteâkıben Sâre İbrâhîm *aleyhi's-selâm*'a dönüp geldi. Ve ona (hikâye-i hâl ederek):

— Anladın mı zevcim! Allāh kâfiri tezlîl etti. Bir câriyeyi de hizmetçi verdi, dedi.

Î Z Â H I

Bu hadîsi Buhârî, Hibe, İkrah, Ahâdîs-i Enbiyâ bâblarında da zikretmiştir. Buhârî'nin buradaki bâbının unvânı : (Müslim'in Harbîden memlûk iştirâsı, Harbînin hibesi ve ıtkı ahkâmına dâir) dir.

İbrâhîm *aleyhi's-selâm* Kitâbü'l-Hacc'ın baş tarafında görüldüğü üzere arab-ı müsta'ribe ile Benî İsrâîl'in cedd-i a'lâsıdır. Bunun en yakın delîli, İbrâhîm ismidir. İbrânî lisânında İbrâhîm baba demek olan (eb) lâfziyle cumhûr ma'nâsına olan (rehim) kelimesinden mürekkeb olup (cemâat babası) demek oluyor. Hakîkaten Hazret-i İbrâhîm kendisinden sonra gelen bütün Benî İsrâil Peygamberiyle Resûl-i Ekrem'in cedd-i a'lâsı bulunuyor. Halîlullāh unvân-ı mübârekini hâiz olan Hazret-i İbrâhîm, tevhîd dîninin en kadîm mübeşşir ve mübelliğlerinden bir Peygamber-i âlî-şân olmakla Kur'ân-ı Kerîm'de ahvâl ve evsâf-ı seniyyelerinden pek çok bahsedilmiştir ki, bu husûs hakkındaki îzâhâtimizi Ahâdîs-i Enbiyâ bahsinde yazacağız.

SÂRE : Râ'nın tahfîfi ile de, teşdîdi ile de, zabt edilmiştir. Birincisi meşhurdur. Sâre, Tûbil İbn-i Nâhur'un kızıdır. Bâzı müverrihler Hârân İbn-i Nâhûr olduğunu, Hazret-i İbrâhim'in kar-

deşinin kızı ve o devirde kardeşin kızını nikâh etmek halâl bulunduğunu kayd etmişlerdir. Fakat Şûrâ Sûresindeki meâlen : " (Ey Muhammed ve ümmeti, Allāh) *sizin için dinden Nûh'a tavsiye ve sana vahy ettiğimiz* (ahkâm) *ı ve İbrâhîm'e, Mûsâ'ya, Îsâ'ya, tavsiye eylediğimiz* (esaslar) *ı teşrî' buyurdu*[1]. " kavl-i şerîfi, kardeş kızını nikâhın tâ Nûh Peygamber lisâniyle tahrîm buyurulduğuna ve bu hurmetin devâm edip geldiğine delâlet eder. Süheylî bu cihetle beyan ve istidlâl ettikten sonra : "*Doğrusu budur. Bâzılarının Sâre'yi Hazret-i İbrâhim'in kardeşi kızı vehm etmeleri, Hazret-i İbrâhîm'in kardeşinin adı Hârân olmasındandır. Ve bu Hârân-i Asgar'dır. Sâre'nin babası ise Hârân-i Ekber'dir*" diyor.

HÂCER : Bütün Buhârî nüshalarında Âcer diye mazbuttur. Şârih Aynî hemze-i memdûde yerinde "*he*" isti'mâl edilerek iştihâr etmiştir, diyor. Cenâb-ı Hâcer de asîl bir âile kızı idi. Buhârî şârihlerinin İbn-i Kuteybe'den naklen beyanlarına göre, Hâcer'in babası Kıbt mülûkündendir. Ensınâ kasabasından Hakanli idi. Ensınâ Nil kenarında saîd-i evsatta vâkı' olup bir çok çiftlikleri ve âsâr-ı azîmeyi hâvî olduğunu Şârih Aynî bildiriyor. Bağavî de bunun bir medîne-i kadîme olduğunu ve sehere-i Fir'avn'in burada bulunduklarını nakletmiştir. Taberî de : Hâcer'in mülûk-i Mısır'dan birisinin karısı idi. Zevci katledilerek Erdün'e getirilmişti, diyor.

Hazret-i İbrâhîm'in bu sefer ve siyâhati Ferâine'den "*Epufîs*' in şerrinden Mısır'ı terk ederek Filestin'e müteveccihen vukū' bulmuştu. İbn-i Kuteybe'nin beyânına göre, Sâre ile "*Erdün*" kasabasına gelmişlerdi ki, hadîste karye rivâyet edilmiştir. Dâvudî : karye lâfzı, Medîne-i sığâr ve kiâre şâmil bir lâfz-ı âmdır, diyor.

Sâre'yi taleb eden Erdün melîkinin ismini Taberî, Sinân İbn-i Ulvan'dır, Dahhâk'in kardeşidir, diyor. Sârûk olduğu da söyleniyor.

İbn-i Hişam *Kitâbü't-Tîcan*'da Hazret-i İbrâhîm'in bu seferinin Erdün'den Mısır'a vukū' bulduğunu ve Cenâb-ı Sâre'nin Mısır melîki Amr İbn-i İmrii'l-Kays İbn-i Nabilyûn İbn-i Sebâ olduğunu bildirmiştir. İbn-i Hişâm'ın bu rivâyetine göre, Halîlü'r-Rahmân Hazretlerinin maiyetinde mü'minlerden üç

---

1 شرع لكم من الدين ما وصى به نوحا و الذى او حينا اليك و ما وصينا به ابراهيم و موسى و عيسى الآيه [سورة الشورى : آيت ١٣].

yüz on kişi varmış, fakat hadîste Hazret-i İbrâhîm'in Sâre'ye : kabûl ettiğimiz esâsât-i dîniyyeye yeryüzünde henüz benimle senden başka îmân eden yoktur, dediği bildirildiğine göre, bu seferin ibtidâ-yi Nübüvvetde vukū' bulduğunu ve İbn-i Hişâm'ın rivâyetinde başka bir seferin bununla karıştırılmış olduğunu kabûl etmek îcâb eder.

Bu hadîste ulemâ için işkâli mûcib bir cihet varsa, o da Hazret-i İbrâhîm'in Cenâb-i Sâre'yi kardeşim, demesidir. İbn-i Cevzî : bu mes'ele dâima içimi sıkardı. Ve derdim ki : Hazret-i İbrâhîm kadınından hemşîre ile tevriyede nasıl bir fayda mülâhaza etti? Zâlim bir şahsa karşı kadınım veya hemşîrem demenin ne te'sîri olabilir. Hattâ zevcem demek daha münâsibti. Çünkü hemşîrem deyince, haydi bunu bana tezvîc et! demesi ihtimâli daha kuvvetli idi. Zevcem deyince, zâlimin bir şerîate mu'tekid olması ve bu cevab üzerine sükût etmesi umulurdu. İbn-i Cevzî: bu düşünce benim gönlümü bu zâlim melîkin ve tebeasının Mecûsî olduklarını öğreninceye kadar sıktı. Mecûsîlerde bir hemşîre evlenince zevcenin zevci kardeşi olur ve kardeş ıtlākına başkalarından ziyâde hakkı bulunurdu. Hazret-i Halîl bu Cebbârın kendi şerîati lisânını isti'mâl ederek ısmetini muhâfaza etmek istemiştir. Ve hakîkaten İbn-i Cevzî'nin bu mütâlâası bu bâbta serd edilen tevcihlerin hepsinden ziyâde isâbetlidir. Yalnız bunda mûcib-i iştibâh olan bir cihet Mecûs mezhebinin müessisi olan Zerdüşt'ün târihan zamân-ı İbrâhîm'den müteahhir olmasıdır. Buna da şöyle cevâb veriliyor : her kavmin mezhebi kendisine mütekaddim zamanlarda hükümrân olan birtakım usûlü kadîmeye binâ kılınmıştır. Bu İran Şârii Zerdüşt de mezhebini böyle kadîm esaslar üzerine kurmuş olduğu kabûl edilmelidir, deniliyor.

Hazret-i Sâre'nin münâcâtında : (*Yâ Rab! Sana ve Sen'in Peygamberine îmân ettimse*) demesi bir cümle-i şartiye olup şek ve terdîd ifâde ettiğinden maktûun-bih olan îmâna münâfî olduğu hatıra gelebilirse de hazmen li-nefsihi bu üslûb ile duâ etmiş ve her şeyden evvel Cenâb-ı Hakk'ın inâyetine i'timâdını izhâr etmek istemiştir.

Bu hadîsten fıkhî ve ahlâkî pek çok ahkâm istifâde edilmiştir. Bunların îzâhından sarf-ı nazar ederek hadîsin sebeb-i sevkı ve asıl medâr-ı ictihâd olan noktasına işâretle iktifâ edeceğiz. Bu da melîkin Hazret-i Hâcer'i Cenâb-ı Sâre'ye vermesi onun da kabûl etme-

sidir. Kâfirin mü'mine bu bir hibesidir. Ve Buhârî'nin bu hadîsin bâbındaki unvânın hibeye âid bulunmasıdır.

Buhârî'nin îzâh etmekte bulunduğumuz Ebû Hüreyre hadîsinden evvel Selmân-i Fârisî'ye âid şöyle bir ta'lîkı vardır: Bu muallâk rivâyete göre, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Selmân-ı Fârisî *radiya'llāhu anh*'e : Mâlikine söyle de kendini bedel-i kitâbete kestir! diye emir buyurmuştur. Resûl-i Ekrem pek iyi biliyordu ki, Selmân-i Fârisî bir harb esîri değildi; hür idi. Medîne'ye gelirken yol arkadaşları Selmân'ı esir diye zulm edip satmışlardı[1]. Fakat bu mübâyaa sırasında Selman henüz müslüman olmuş değildi. Resûl-i Ekrem dâr-ı harbteki müşriklerin kölelerinden, 1) Müslüman olup da efendisine ısyân ederek kaçamıyanlar, 2) Efendisi müslümanlarla hâl-i müsâlemette olanlar üzerinde efendisinin hakk-ı mülkiyetini kabûl ediyordu, bu cihetle Selmân'a bi'l-mükâtebe esâret zilletinden nefsini kurtarmasını emretmiştir.

SELMÂN-I FÂRİSÎ KİMDİR? Kable'l-İslâm ve ba'de'l-İslâm ahvâli : Selmân'ın kable'l-İslâm kıssası çok uzundur. Târîh-i hayâtının bu devri hakkındaki rivâyetler pek muhteliftir. *Siyer* ve *Tabakat* müellifleri, hattâ bâzı ehl-i rivâyet an-asıl İranlı ve bir Mecûsî olarak başlıyarak Hazret-i Selmân'ı arka arkaya Şam, Musul, Nusaybin kiliselerinin birisinden öbirisine koşturarak nihâyet Ankara'da, harâbesi Hacı Bayram Câmii ittisâlinde bulunan meşhur bir ma'bed-i Nasârâ'ya kadar götürürler. Sonra oradan da köle olarak Vâdi'l-Kurâ'ya[2], en sonra da Medîne'ye esîr olarak getirirler. Hicret-i Seniyye'den sonra da müslüman olduğunu bildirirler.

İbn-i İshak ve başka râvî vâsıtasiyle hep Selmân *radiya'llāhu anh*'in kendisine muttasıl olan bu rivâyetleri Şârih Kastalânî'nin beyânı vechile bir arada cem' etmek cidden güçtür. Bu rivâyetlerin hiç birisi *Kütüb-i Sitte*'de görülemez. Bunlar muhtelif şekillerde İbn-i

---

[1] قال النبى صلى الله عليه وسلم لسلمان كاتب و كان حراً فظلموه و باعوه
[رواه البخارى معلقاً]

[2] Vâdi'l-Kurâ, Medîne ile Şam arasında Medîne mülhakâtından bir vâdî idi. Köyleri çok ve ma'mûr olduğundan bu nâm ile anılmıştır. Yehûdîlerle meskûn idi. Yedinci sâl-i Hicrî'de Hayber'in fethinden sonra sulhan fethedilmiştir.

Hibbân, Hâkim, Taberânî taraflarından tahrîc edilmişlerdir. *Müsned-i Ahmed*'de de görülür [1].

Buhârî'nin (كان حرا فظلموه و باعوه = *Selmân hür idi. Fakat yoldaşları ona zulm edip onu köle diye sattılar*) sûretindeki ta'lîkında bildirilen Selmân'ın bu köleliği bir Mâlike inhisâr etmeyip elden ele intikāl ederek tam on bu kadar Seyyid ve Efendi değiştirmiş olduğuna dâir yine Hazret-i Selmân'ın kendisinden rivâyetidir. Hiç şübhesiz ki, bu uzun kıssaları Buhârî de dinlemiştir. Fakat kendi şerâit-i sıhhatine göre, bunlardan yalnız hür iken köle diye satıldığını, bir de bu köleliğinin elden ele intikāl ettiğini şâyân-ı i'timâd bulmuştur. Buhârî'nin *Sahîh*'inde ahz-ı mevkı' eden bir haberin sıhhatinde tereddüt etmemekle berâber Selmân'ın bir koyun gibi münkād olarak on bu kadar kişinin esâretinde intikāli şâyân-ı tedkîk bir hâdisedir.

Bundan anlaşılan şudur ki, Selmân-i Fârisî Hazretleri fıtraten çok saf ve mütevekkildi. O, her ne pahâsına olursa olsun Hicaz kıt'asında doğacak parlak hidâyet güneşinin ilk işrâkı zamânında onun mihrak noktasında bulunmak istiyordu. Hâtemü'l-Enbiyâ'nın zamân-ı bi'set ve teblîği pek yakın olduğunu kiliselerde bir çok âbâ-i Nasrâniyye lisanlarından işite işite onun temiz gönlünde mukāvemet edemiyecek derecede bir aşk uyanmıştı. Bu arzusunu tatmîn edecek her va'de aldanıyordu. Hicaz'a, Medîne'ye götürecek herkesin esâretine girmekten çekinmiyordu.

Selmân'ın yaşı hakkındaki haberler de kable'l-İslâm hayâtına dâir haberler gibi mütehâliftir, şâyân-ı tedkiktir. *Tehzîb*'de : Ehl-i ilim Selmân'ın (350) sene yaşadığını bildiriyorsa da (250) sene yaşadığında şek edilmemelidir, deniliyor. İbn-i Kuteybe'nin de (350) sene yaşadığına kāil olduğu *Hülâsa*'da muharrerdir. *Tehzîb*'de Îsâ *aleyhi's-selâm* devrine yetiştiğini iddia ve mübâlâğa edenler de bulunduğu bildiriliyor. Fakat bu rivâyetler ehl-i intikādın muhakkıkları nazarında kıymetsizdir. Hâfız Zehebî: "*Selmân'ın sinni hakkındaki akvâli aradım. (250) de ittifak edildiğine vâkıf oldum. İhtilâf yalnız iki yüz elliden fazlası hakkındadır. Fakat ben bu rivâyetleri kabûl etmiyorum. Çünkü Selmân'ın (80) yaşını tecâvüz etmediğine kanâat ettim*" demiştir. Zehebî'nin bu intikād ve nokta-i nazarı Hafız İbn-i Hacer tarafından bilâ-intikād nakledilmiş bulunduğuna göre, onun da iştirâk ettiği anlaşılıyor.

[1] *Müsned-i Ahmed*'deki Selmân kıssasını selefim Ahmed Naîm merhûm Kitâbü'l-Cüm'a'da 481 numara ile geçen Selmân hadîsinin îzâhında terceme etmiştir.

BA'DE'L-İSLÂM SELMÂN-I FÂRİSÎ: Selmân hakkında mübâlâğasız en saf rivâyet, ba'de'l-İslâm hayâtına dâirdir. Hicret-i Seniyye'den evvel Selmân, Medîne'de bir Yehûdînin esîri bulunuyordu. Kudûm-ı Nebevî üzerine müslümân olduysa da esâreti, Bedir ve Uhud harblerinde bulunmasına mâni' olmuştu. Buhârî'nin rivâyeti vechile Resûl-i Ekrem tarafından günün birinde: Selmân'a: (*Kendini mükâtebeye bağla!*) diye emrolunması üzerine takarrur eden bedel-i kitâbet, Ashâb-ı Kirâm tarafından müştereken edâ edilerek Selmân esâretten kurtulmuştur. Bundan sonra vukū' bulan Handak gazâsında ve ondan sonraki bütün meşâhidde hazır bulunmuştur. Bu gazâda handak hafri müşârün-ileyh Hazretlerinin teklîfi üzerine hatırlanıp tatbîk edilmiştir. Handak hafrinde bizzat ve herkesten çok çalışmıştır[1].

Selmân'ın müslümanlıkta bu derece samîmî hareketi Resûl-i Ekrem ve Ashâbı arasında kendisine karşı pek derin bir alâka ve muhabbet uyandırmıştır. Bilâ-istisnâ herkes Selmân'ı seviyordu. Muhâcirîn: Selmân bizdendir; Ensâr da: hayır, bizdendir, diye aralarında Selmân sevgisini paylaşamıyorlardı. Resûl-i Ekrem de bunları te'lif ve Selmân'ı ziyâde taltîf için: Selmân bizden, ehl-i beyttendir, buyurmuşlardır. Hattâ Selmân'ın bu derece yüksek bir iltifâta mazhar olması Sa'd İbn-i Ebî Vakkās *radiya'llāhu anh*'in hiss-i istirkābını tahrîk ederek ve Mekke, Medîne eşrâfından bunca Muhâcirîn ve Ensâr arasında Selmân'ın haseb-ü nesebi mechûl sığıntı bir kimse olduğuna işâret etmek için bir mecliste hazır bulunanların birer birer soy adlarını sorduktan sonra Selmân'a da nesebini sormuş, o da: Ben müslüman olduktan sonra nesebim ne olacak "*İbnü'l-İslâm*" diye cevab vermiş ve ba'de-mâ: (*Selmân İbnü'l-İslâm*) diye anılmıştır. Resûl-i Ekrem tarafından da kendisine (*Selmânü'l-Hayr*) lâkabı bahşedilmiştir.

SELMÂN'IN AZÎZ ŞAHSİYETİ, salâbet-i ahlâkıyesinde, zühdî hayâtında, Resûl-i Ekrem'e ve Müslümanlığa fart-ı sadâkat ve muhabbetinde ve ihtiyarlığına rağmen mücâhedelerinde görülür. İlmî hayâtı yoktur. *Hulâsa*'da mazbut olduğu üzere, kendisinden altmış

[1] Selmân'ın handak hafrine dâir rivâyetlerde de mübâlâğa edilmiştir: Günde on beş arşın uzunluğunda, beş arşın derinliğinde on kişinin işlediği işi başardığı rivâyet edilmiştir ki, yaşı hakkındaki rivâyetler gibi bu da mûcib-i istiğrabtır.

hadîs rivâyet edilmiş ise de bunlardan Buhârî ile Müslim'in *Sahîh*'lerine müştereken ve münferiden alabildikleri, ancak yedi hadîsten ibârettir.

(934) numara ile Kitâbü's-Savm'da terceme ettiğimiz Ebû Cühayfe hadîsinde görüldüğü üzere Resûl-i Ekrem Medîne'de beyne'l-Ashâb kardeşlik te'sîs buyurduklarında Selmân ile Ebü'd-Derdâ' *radiya'llâhu anhümâ*'yı kardeş etmiştir.

İran'ın fethinden sonra Hazret-i Ömer Selmân'ı kendi diyârına ve kisrâların pâyitahtı olan Medâyin'e vâlî nasb etmiştir. *Hulâsa*'da Hasen-i Basrî'den naklolunduğuna göre, Selmân Hazretleri bu makarr-i saltanatta binlerce halk üzerinde hükümrân iken de me'lûf bulunduğu zühdî hayâtını bırakmamış, mâlik bulunduğu tek bir aba içinde hem halka hutbe îrâd eder; hem de yarısını altına yayarak, yarısını üstüne örterek imrâr-ı hayât eder ve müktesebât-i zâtiyesiyle geçinirmiş. Hazret-i Osman'ın hilâfeti zamânında ve Ebû Ubeyd'in rivâyetine göre (36) târihinde vefât etmiştir.

Gülünç bir iddiâ : Hiristiyan bâzı garb âlimleri dînî bir taassubun sevkiyle ve Selmân'ın Nasârâ kiliselerinde münzevî bir hayat geçirdikten sonra müslüman olmasını vesîle ittihâz ederek Resûl-i Ekrem'in Selmân'dan, İslâmiyet'in de Nasrâniyetten birtakım dînî hakîkatler mülhem olduğunu iddia etmişlerdir.

Bu yeni iddianın bir de eskisi vardır : Resûl-i Ekrem'in Bahîrâ râhibden mülhem olduğu iddiasıdır. Biri birisinden gülünç olan bu iki çürük iddiayı yekdiğerine bağlayarak tahkîm etmeğe çalışan ve Selmân-i Fârisî'yi Resûl-i Ekrem'e Bahîrâ râhibin gönderdiğini iddia eden bir üçüncü zümre bile bulunduğu mütâlâa-güzârımız oldu. Bütün bunlar hıristiyanlık taassubu ile ileri sürülen, ilmî ve târihî hiç bir esâsa istinâd etmiyen birer da'vâ-yi mücerredten ibâret olmakla berâber bunların çürüklüklerini ortaya koymak bizin için bir vazîfedir.

Evvelâ Bahîrâ kimdir? : Bahîrâ Süryânî râhiblerindendir. Zamânın ulûm ve fünûnuna vâkıf ve bilhassa hey'et ve nücûmda mütehassıs bir zâttı. Bu cihetle cühelâ-yi rühbân kendisini hoşlanmazdı. Hazret-i Îsâ'nın ulûhiyetini ve Hazret-i Meryem'in Ümmu'llâh olduğunu inkâr ve i'lân ettiğinden, bulunduğu manastırın

reîsi tarafından tard edilmekle Bahîrâ Şam yolu üzerinde Busrâ[1] civarında bir manastır ittihâz etmişti.

İbn-i Hişâm'ın *Sîret*'inde İbn-i İshak'tan rivâyet olunarak "*Bahîrâ, kilise âleminde büyükten büyüğe intikāl edip gelen bir kitaba mâlik bulunuyordu. Resûl-i Ekrem'in bütün ahvâl ve evsâfı bu kitabta muharrerdi*" deniliyor ki, bu kitab (الأنباء) unvâniyle bıraktığı rivâyet edilen bir kitab olacaktır. Başlıca mebâhisi, yakında Arabistan'da bir Nebî-i Zî-Şân zuhûr edip tevhîd i'tikādına da'vet ve asnâma ibâdetten nehyedeceği mevzûu etrâfında toplanıyordu.

BAHÎRÂ KISSASI NEDİR? : İbn-i Hişâm'ın *Sîret*'indeki İbn-i İshâk'ın rivâyetini şöyle hulâsa ediyoruz : Resûl-i Ekrem'in amucası Ebû Tâlib, Şam'a giden bir ticâret kāfilesiyle yolculuğa hazırlandığı sırada Resûl-i Ekrem tarafından izhâr olunan şiddetli bir arzu ve alâka üzerine onu da yanına alarak gitmişti. Kāfile Busrâ'ya vardığında ber-mu'tâd Savmea civârına konmuştu. O zamâna kadar yolculara hiç görünmeyen râhib Bahîrâ bu hey'et-i seferiyeye derin bir alâka göstermiş ve yemekler hazırlatıp kāfile halkına bir ziyâfet keşîde etmiş, büyük küçük yolcuların hepsinin ziyâfette hazır bulunmasını istemişti. Resûl-i Ekrem hadâset-i sinninden dolayı eşyânın yanında bırakılarak yolcuların hepsi bu ziyâfete gitmişlerdi. Bahîrâ bu yolcuların sîmâlarını tedkîk ve aradığını bunlar arasında göremiyerek :

— Ey Kureyş cemâati! Hepinizin gelmesini istemiştim. Zannedersem içinizde gelmeyen de vardır, değil mi? demişti. Onlar da :

— Küçük yaşta bir çocuktan başka hep icâbet ettiklerini söylemeleri ve râhib tarafından gösterilen arzu üzerine Resûl-i Ekrem de getirilmiştir. Bahîrâ Resûl-i Ekrem'i görünce derin bir düşünce ile inceden inceye mübârek vücûdünü tedkîk ettikten ve uykusuna varıncaya kadar bütün husûsî hayâtını Resûl-i Ekrem'e sorup anladıktan ve amucası Ebû Tâlib'e teveccüh edip pederi

---

[1] Busrâ, Şam'ın (90) kilometre cenûb-ı şarkîsinde ve Kudüs'ün (130) kilometre şimâl-i şarkîsinde vâkı'dir. Mîlâd'dan sonra Hıristiyanlığın en meşhur merkezlerinden birisi olup cesim kiliseleri ihtivâ eden ma'mûr bir şehir idi. Hâlid İbn-i Velîd tarafından fetholunup devr-i İslâm'da da bir çok cevâmi-i şerîfe inşâsiyle bir kat daha ma'mûr ve medenî bir şehir hâline geldiği halde Kurûn-ı Vüstâ'daki zelzele ile harâb olmuştur. El-yevm Eski Şam denmekle ma'rûf bir köy hâlindedir.

Abdullāh'ın vefâtı gibi âile hakkında ma'lûmat aldıktan sonra Ebû Tâlib'e :

— Bu çocuğu hemen Mekke'ye götürünüz. Benim edindiğim ma'lûmâta Yehûdîler vâkıf olursa bir zarar vermelerinden endîşe ederim. Bu çocuğun şânı çok yüksektir, dedi. Ve Kütüb-i Nasârâ'da Resûl-i Ekrem'in evsâfı hakkında mevcûd olan ma'lûmâtı bildirdi. Ebû Tâlib de Şam ticâretinden ferâgatle hemen Mekke'ye avdet etti.

İşte Bahîrâ kıssasının hulâsası budur. Bu hulâsadan alınan netîceler şunlardır :

1) Bu mülâkat esnâsında Resûl-i Ekrem, ziyâfete iştirâki münâsib görülmiyecek derecede genç idi. Bu çağda bir gencin, ileride vaz'-ü teblîğ edeceği bir dînin ekānim-i âliyesini ahzetmesi nasıl kābil olabilir?.

2) Bu mülâkat ancak bir ziyâfetin devâmı kadar kısa zamanda vuku' bulmuştur. Asırdîde şirk müessesâtını yıkan koca bir inkılâbın aslî anâsırını olsa bile kavramak mümkün müdür? Yine ısrâr edilip de evet (Muhammed), âlî bir dînin, cihanşümûl bir inkılâbın ekānim ve anâsırını gençliğinde bir ziyâfet esnâsında almıştır, da'vâsında ısrâr edilirse, biz de :

— Öyle ise bu da bir hâriku'l-âdedir, târîh-i âlemde Hâtemü'l-Enbiyâ'ya has bir mu'cizedir.

3) Bahîrâ râhib bu mülâkatta tevhîd dîninin kānunlarından ve ahkâm-ı esâsiyesi nelerden ibâret bulunduğundan bahsetmemiştir. O, Yalnız Resûl-i Ekrem'in kütüb-i Nasârâ'da muharrer olan evsaf ve şemâilini, alâim-i Nübüvvetini tedkîk etmiş ve bu evsaf ve alâimin Resûl-i Ekrem'in mübârek şahsındaki tecelliyâtını görerek : (*bu odur*) diye hükmetmiştir. Kendisi teslîs ve şirk aleyhtârı olduğu için tevhîd dîninin âlî müessisi olacak bu genci iyi muhâfaza ediniz! demiştir.

Selmân-i Farîsî'ye gelince : Yukarıda îzâh ettiğimiz vechile o da Nasrâniyyetten öğrendiği hakîkatleri İslâmiyet'e getirmiş değildir. Belki zavallı Selmân kiliseden kiliseye koşarak, nice âbâ-i Nasârâya baş vurarak aradığı nûr-ı tevhîdi bulmaktan me'yûs ve mahrûm olduğu bir sırada Süleyman Çelebi'nin :

Kimde kim aşkın nişânı vardürür
Âkıbet ma'şûka ânı er görür

Beyti mazmûnunca Selmân'ın saf gönlünde sönmek bilmeyen tevhîd aşkı onu ma'şûkuna ulaştırmıştır. Medîne'ye gelerek İslâmiyet'in dâire-i münciyesinde feyz-yâb olmuştur. Yukarıda îzâh ettiğimiz vechile Selmân fukahâ-yi Ashâb'tan ma'dûd olmadığı gibi rivâyet cihetiyle de Ashâb-ı Kirâm'ın mümtaz şahsiyetlerinden ma'dûd değildir. Selmân'ın yüksekliği salâbet-i dîniyesinde, zühdî hayâtında, Resûl-i Ekrem'e fart-ı muhabbet ve sadâkatinde görülür. Yoksa ilmî hayâtı *Sahîhayn*'de rivâyet edilen yedi hadîs ile diğer Kütüb-i Ahâdîsteki merviyyâta münhasırdır.

Selmân'ı Resûl-i Ekrem'e Bahîrâ'nın gönderdiği de cây-i nazardır. Kütüb-i Siyer'de böyle bir rivâyete tesâdüf etmiş değiliz. Selmân'ın kiliseden kiliseye koştuğu sıralarda Bahîrâ'ya mülâkî olabilir. Fakat bundan ne çıkar. Sonra bi'set-i Muhammediye sırasında Bahîrâ râhibin vefât etmiş olduğu muhakkaktır. Sağ olsaydı ilk müslümanlar arasında ahz-i mevkı' etmiş bulunacağı da şübhesizdi.

HULÂSA : İslâm Dîni'ni teblîğ ve tebşîr eden Hâtemü'l-Enbiyâ'nın bütün ilhâmı ilâhî ve âsümânîdir. Bu hâk-dânda hiç bir ferdten, hiç bir müesseseden ilhâm almağa ihtiyâcı yoktur. Ne Nasârâ kiliselerinden, ne âbâ-i Nasârâdan.

Buhârî'nin *Sahîh*'inde Selmân-i Fârisî'nin esâretine ve mükâtebesine dâir îzâh ettiğimiz muallâk rivâyetinden sonra : (و سبى عمار و صهيب و بلال = *Ammâr, Suheyb, Bilâl de esîr olmuşlardı*) sûretinde bir ta'lîkı daha vardır. Bundan sonra da Sûre-i Nahil 'in meâli ber-vech-i âtî (71) inci âyetini zikrediyor : [*Allāh ba'zınızı ba'zınıza rızıkta tafdîl buyurdu. Fakat o ziyâde merzûk olanlar* (Allāh'ın verdiği bu) *ni'metlerini elleri altındaki* (esîr) *lere vermiyorlar ki.* (Verseler, köle, efendi) *hepsi maîşette müsâvî olurlar. Şu halde* (bu ağniyâ-yi küffâr) *Allāh'ın ni'metlerini mi inkâr ediyorlar*]? [1].

Bu âyet-i kerîmedeki hitâb-ı ilâhî müşriklere müteveccihtir. Bunların elleri altındaki bîçâreler de esîrdirler. Bu memlûklerin iştirâsı, ıtkı hakkındaki bu bâbta bu âyet-i kerîmenin sebeb-i zikri de bu cihetledir.

Ammâr, Suheyb, Bilâl *radiya'llāhu anhüm*'ün esâretlerinin vech-i îrâdını da bu zevât-ı âliyenin terceme-i halleri ifâde eder :

[1] و الله فضل بعضكم على بعض فى الرزق، فما الذين فضلوا برادى رزقهم على ماملكت ايمانهم فهم فيه سواء، أفبنعمة الله يجحدون [سورة النحل].

AMMÂR : İbn-i Yâsir İbn-i Âmir'dir, Ansî'dir, aslen Yemenlidir. Babası Yâsir Mekke'ye gelip yerleşmiştir. İbn-i Sa'd, Ammâr'ın nesebini Kahtân'e kadar zabt-ü ta'dâd etmiştir. Mahzûmîlerden Ebû Hüzeyfe, ona Sümeyye isminde bir câriyesini tezvîc etmişti. Ammâr, bu câriyeden dünyâya geldi. Sonra Ebû Huzeyfe Sümeyye'yi âzadlamıştı. Ammâr hadd-i zâtinde köle olmadığı halde Sümeyye'den tevellüd ettiği için köle muâmelesine ma'rûz kalıyordu. Yoksa Ammâr kat'iyyen köle değildi. Şârih Aynî bâbın unvâniyle Ammâr'ın zikri arasında münâsebet yoktur, diyor.

Bu ana, baba, oğul üçü de müslüman olmuşlardı. Vâkıdî'nin rivâyetine göre, Mekke'de bu zavallıların kavmi, aşîreti bulunmadığı için en zâlimâne işkencelere ma'rûz kalıyorlardı. Sümeyye, Ebû Cehil tarafından bir mızrak darbesiyle şehîd edilmiştir. Ve müslümanların ilk şehîdesi olmuştur. Yâsir de Kureyş'in azâb ve işkencesi altında terk-i hayât etmiştir. Ammâr'ı da müslüman oldu diye, Kureyş zâlimleri öğlenin sıcağında kızgın kumlara yatırarak bayılıncaya kadar döğerlerdi. Suheyb, Bilâl, Fükeyhe, Amr İbn-i Füheyre hep bu yolda dilsûz işkencelere uğramışlardır. Sûre-i Nahil'de bu zuafâ-yi mü'minîne azâb eden zaleme-i Kureyş'i Cenâb-ı Hak : katı kalbli ve hakkı görmekten, hak söz işitmekten gâfil olduklarını ve Âhiret'te hüsrâna ma'rûz olacaklarını bildirdikten sonra bu zuafâ-yi müslimîn hakkında : [*Elbette ki Rabb'ın* (Mekke'de) *işkenceye uğradıklarının arkasından* (Medîne'ye) *hicret eden, sonra mücâhede ve* (her nevi' şedâide) *sabır eyleyen bu erler için bu* (kahramanlıkları) *nın neticesinde Rabb'ın bunları yarlığaması, her hâl-ü kârda himâye buyurması muhakkaktır*] [1].

İşte bu âyet-i kerîme hâssaten bu bahâdırlar hakkında nâzil olmuştur.

Vâkıdî'nin Amr İbn-i Meymûn'den rivâyetine göre, Kureyş müşrikleri bir kere de Hazret-i Ammâr'ı ateşle ta'zîb edip dağlıyorlardı. Resûl-i Ekrem de oradan geçiyordu. Ammâr'ın başını mübârek eliyle okşayıp : "*Yâ Rab! Bu ateşi İbrâhîm'e berd-ü selâm buyurduğun gibi Ammâr'a da berd-ü selâm eyle!*" diye duâ edip : "*Zavallı Ammâr! Seni azgın ve zâlim bir cemâat öldürecektir*" buyurmuş.

---

[1] ثم ان ربك للذين هاجروا من بعد ما فتنوا، ثم جاهدوا و صبروا ان ربك من بعدها لغفور رحيم [سورة النحل : آيت ١١٠].

Bir kere de Ammâr işkencede çok taşkınlık göstermeleri, putlarını hayır ile yâd etmedikçe bırakmıyacaklarını söylemeleri üzerine, ellerinden halâs için söylemişti. Kurtulduktan sonra doğru Resûl-i Ekrem'e gelerek hikâye ettiğinde Resûl-i Ekrem:

— Bu istediklerini söylediğinde kalbini nasıl buluyordun? diye sormuş, bu çelik kalbli Ammâr:

— Îmân ile müsterih ve Allāh'a bağlı idi, diye cevab vermişti. Bunun üzerine de : "*Kim ki, Allāh'a îmân ettikten sonra küfr ederse, bunlar gadab-ı ilâhîye uğrar; fakat kalbi îmân ile mutmain olduğu halde ikrâh edilen kimse müstesnâdır*" meâlindeki nazm-ı ilâhî nâzil olmuştur [1].

İbn-i Esîr: Ammâr müslüman olduğunda müslümanların sayısı otuza bâliğ olmuştu, demiştir. Bedir'den i'tibâren bütün meşâhidde hazır bulunmuştur. İbtidâ Habeşe'ye, sonra Medîne'ye hicret etmiştir. Resûl-i Ekrem kendisini Huzeyfe Hazretleriyle kardeş yapmıştı. Sıffîn vak'asında Hazret-i Alî'nin yanında idi. Burada Hicret'in (37) inci senesi Safer'inde maktûlen vefât etmiştir. Hazret-i Alî tarafından namazı kılınarak vasiyeti üzerine elbîsesiyle defnedilmiştir. Vefâtında (97) yaşında idi. Müşârün-ileyh uzun boylu, iri gövdeli, şehlâ gözlü mühib bir bünyeye mâlikti. Kendisinden (62) hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir. İkisinin rivâyetinde Buhârî ile Müslim iştirak, üç hadîsini Buhârî, bir hadîsini de Müslim münferiden rivâyet etmişlerdir [2].

Ammâr, Buhârî'nin ta'lîkan rivâyet ettiği şu hadîsinde ümmühât-i fazîletin üç rüknünü ta'lîm etmiştir : Üç haslet-i memdûhayı nefsinde cem' eden, îmânı cem' etmiştir : 1) İçten gelen insaf ve adâlet, 2) Herkese bezl-i selâm, 3) Fakr-i hâl ile berâber infâk ve tasadduk [3].

SUHEYB : İbn-i Sinân-i Rûmî'dir. Bu eserimizin dördüncü cildinde ve Hazret-i Ömer'in vurulması üzerine Suheyb'in : Ah kardeşim! diye ağladığına dâir İbn-i Ebî Cuhayfe tarafından rivâyet edilen (638) numaralı hadîsin îzâhında Suheyb *radiya'llāhu*

---

1 من كفر بالله من بعد ايمانه الا من اكره و قلبه مطمئن بالايمان... [سورة النحل: آيت ١٠٦]

2 *Umdetü'l-Kārî* : C 1, S 230.

3 قال عمار رضى الله عنهما : ثلاث من جمعهن فقد جمع الايمان : الانصاف من نفسك و بذل الاسلام للعالم و الانفاق من الاقتار [رواه البخارى فى باب السلام من الاسلام]

anh'in terceme-i hâlini yazmıştık. Bu bahis ile alâkası olan esâreti mes'elesine gelince, İbn-i Sa'd'in rivâyetine göre, müşârün-ileyh Hazretleri Musul havâlîsinde evlâd-ı -Arab'dan Nemr İbn-i Kasit âilesine mensûb idi. Babası Sinân da orada Kisrâ'nın âmili idi. Rumlarla Îrânîler arasında vukū' bulan bir muhârebede Suheyb'i Rumlar esîr almışlardı. Bir hayli zaman sonra Abdullāh İbn-i Cüd'ân tarafından satın alınıp i'tâk edilerek Mekke'ye gelmiş ve Ammâr Hazretleriyle bir günde müslüman olmuştur. Buhârî'nin buradaki ta'lîkı da (Şirâ-yi Memlûk) unvânlı bâbından dolayıdır.

Bilâl : İbn-i Rebâh Habeşî'dir. Peygamberimiz'in müezzini idi. Umeyye İbn-i Halef'in kölesi idi. Bilâl'i irtidâd ettirmek için kızgın kumlar içinde türlü işkenceler ederdi. Âhenîn irâdeli Bilâl (*Allāh birdir*) diye mukābele ederdi. İbn-i İshâk'ın *Meğâzî*'de rivâyetine göre, bir gün yine böyle Ümeyye Bilâl'i ta'zîb ederken Ebû Bekr *radiya'llāhu anh* uğramış ve :

— Ey Ümeyye, Allāh'dan kork! Bu fakirden ne istersin? diye itâb etmesi üzerine Ümeyye: istersen satın al da kurtar! demişti. Hazret-i Ebû Bekr de Bilâl'den daha güçlü, kuvvetli bir köle alıp Ümeyye'ye vererek Bilâl Hazretlerini alıp âzâd etmiştir. (Memlûkü şirâ ve i'tâk) unvânına mütâbakati i'tibâriyle Bilâl-i Habeşî'yi burada zikretmiştir. Ebû Bekr'in bu bey'i mukāyaza[1] olduğu için Buhârî'nin unvânına mutâbıktır.

Bilâl-i Habeşî evvelâ Habeşe'ye, sonra Medîne'ye hicret edip bu çok sevimli sîmâ sefer ve hazerde Resûl-i Ekrem'in maiyyetinden ayrılmamıştır. Bedir'den i'tibâren bütün gazâlarda hazır bulunmuştur. Hazret-i Ömer: Ebû Bekr, Seyyidimizdir ve bir Seyyidimizi i'tâk etmiştir, der idi. İrtihal-i Nebevî'den sonra Şam'da ihtiyâr-ı ikāmet etmiştir. Ve irtihâl-i Nebevî'den sonra hiç ezân okumamıştır. Yalnız bir kere Medîne'ye Kabr-i Saâdet'i ziyârete geldiğinde vukū' bulan umûmî bir arzû üzerine bir sabah ezânı okumuş herkes Asr-ı Saâdet'i yâd ederek ağlamağa başlamıştı. Bir rivâyete göre, kendisi de ayni teessüre tutularak ezânı ikmâle muktedir olamamıştır. Hicret-i Seniyye'nin yirminci senesi irtihâl etmiştir. Vefâtında altmış küsur yaşında idi. Kendisinden (44) hadîs rivâyet edilmiştir. Birisinde Buhârî ile Müslim ittifâk etmişlerdir. İki hadîsini Buhârî, bir hadîsini de Müslim münferiden rivâyet etmiştir [*Hulâsa* : 45].

---

[1] المقايضة بيع السلعة بالسلعة [تعريفات سيد].

1018. وَ عَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ الَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَيُوشِكَنَّ أَنْ يَنْزِلَ فِيكُمْ ابْنُ مَرْيَمَ حَكَماً مُقْسِطاً فَيَكْسِرَ الصَّلِيبَ وَ يَقْتُلَ الْخِنْزِيرَ وَ يَضَعَ الْجِزْيَةَ وَ يَفِيضَ الْمَالُ حَتَّى لَا يَقْبَلَهُ أَحَدٌ .

TERCEMESİ

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir :

Hayâtım yed(-i ḳudret) inde olan Allāh'a yemîn ederim ki, muhakkak yakında (Îsâ) İbn-i Meryem, Muhammed ümmeti arasında (Muhammedî) bir hâkim-i âdil olarak (gökten yere) inecektir. (O) salîb-i (Nasârâyı) kıracak, hınzîr katl (ini emr) edecek, (Zimmîlerden) cizyeyi kaldıracak, mal çoğalacak hattâ kimse mal kabûl etmez olacak.

İZÂHI

Bu hadîsi, Buhârî Ahâdîs-i Enbiyâ bahsinde de tahrîc etmiştir. Müslim Îmân'da, Tirmizî de Fiten bâbında rivâyet etmişlerdir. Bu hadîsin en münâsib bâbı Fiten bahsi iken, Buhârî'nin Büyû' bahsinde (Katl-i hınzîr) diye açtığı bir bâbında sevk etmesi, katli emr olunan bu fenâ hayvanın bey'i de câiz değildir, diyebilmek içindir ki, bu münâsebeti *Buhârî* Şârihleri ẓorlukla bulmuşlardır. Bu cihetle Fiten bahsinde îzâh ve burada yalnız şunu tenbîh ile iktifâ edeceğiz : Lisân-i Şâri'den şeref-sâdır olmuş bu eşrât-i sâat, haber-i âhâd ile menkūl olmakla berâber her mü'min için bilâ-te'vîl kabûl ve i'tikād edilmesi lâzımdır.

1019. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ أَتَاهُ رَجُلٌ فَقَالَ يَا أَبَا عَبَّاسٍ إِنِّى إِنْسَانٌ إِنَّمَا مَعِيشَتِى مِنْ صَنْعَةِ يَدِى وَ إِنِّى أَصْنَعُ هٰذِهِ التَّصَاوِيرَ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لَا أُحَدِّثُكَ إِلَّا مَا سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ سَمِعْتُهُ يَقُولُ مَنْ صَوَّرَ صُوَراً فَإِنَّ اللهَ مُعَذِّبُهُ حَتَّى يَنْفُخَ فِيهَا الرُّوحَ وَ لَيْسَ بِنَافِخٍ فِيهَا أَبَداً فَرَبَا الرَّجُلُ رَبْوَةً شَدِيدَةً وَ اصْفَرَّ وَجْهُهُ فَقَالَ وَيْحَكَ إِنْ أَبَيْتَ إِلَّا أَنْ تَصْنَعَ فَعَلَيْكَ بِهٰذَا الشَّجَرِ كُلُّ شَىْءٍ لَيْسَ فِيهِ رُوحٌ .

TERCEMESİ

(Saîd İbn-i Ebü'l-Hasen'in) İbn-i Abbâs *radiya'l-lāhu anhümâ*'dan rivâyetine göre, İbni-Abbâs'a bir kimse, gelip :

— Ey Ebü'l-Abbâs! Benim (vâsıta-i) maîşetim, elimin san'atinden ibârettir. Ben şu tasvirleri yapar (geçinir) im, di-(yerek istiftâ et) miş. İbn-i Abbâs da ona :

— Ben sana yalnız Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sel-lem*'den işittiğim bir hadîsi hikâye edeceğim. Resûlullāh: Her kim bir (zî-rûhun) sûret (ini) tasvîr ederse, Allāh bunu o sûrete can verinceye kadar azâb eder. Halbuki musavvir tasvîrine ebedî ruh nefhedemez (de ebedî azâb olunur,) diye cevab verdi. Bu cevab üzerine ressamcağız şiddetli bir hışıltı ile har har soludu; benzi sarardı. İbn-i Abbâs (acıyarak) :

— Vay sana yazıklar oldu. Bâri san'atını işlemek zarûretinde isen sana şu ağaç ve kendisinde hayat olmayan her şey'i tasvîr etmeni tavsiye ederim, diye cevab verdi.

Î Z Â H I

Bu hadîsi Müslim Libâs, Nesâî de Ziynet bahislerinde tahrîc etmişlerdir. Ebû Nüaym'in rivâyetinde (وكل شيء) sûretinde vâv-ı atf ile vârid olduğu görüldüğünden tercemede atfı iltizâm edip bedel tarîkiyle terceme etmedik. (ويح = *Veyh*) *Kâmûs Tercemesi*'nde bir kelime-i rahm-ü şefkattir. Vay, yazık, hayf demektir ki, bu adamın hâline acıyıp rahm-ü rikkat ettikte söylenir. (ويل = *Veyl*) de bir kelime-i azabdır, diye îzâh ediliyor.

Bu hadîsi, İbn-i Abbâs'dan rivâyet eden Saîd İbn-i Ebü'l-Hasen'dir. Hasen-i Basrî Hazretlerinin büyük birâderidir. Hasen-i Basrî'den evvel vefât etmiştir. Buhârî'nin kendisinden rivâyeti yalnız bu hadîse münhasırdır.

Resim ve tasvîr hakkında (980) numara ile terceme ettiğimiz Hazret-i Âişe hadîsinin îzâhında kâfî derecede ma'lûmat vermiştik. Bu vesîle ile mutâlâa buyurulsun.

Biz orada bu îzâhımızı yazdıktan sonra Diyanet İşleri Reis Muâvini fâdıl-ı muhterem A. Hamdi Akseki arkadaşımızın (*Tasvîr ve İttihâz-ı Suver*) unvânlı mühim bir eserlerine şâhid olduk. Halkın ihtiyâciyle pek yakından alâkalı bulunan her mes'eleyi ilmin hudûd ve şumûlü dâhilinde tedkîk etmekle zevk-yâb olan bu gayyur arkadaşımız bu Tasvîr ve İttihâz-ı Suver hakkında da çok derin tetebbu'larda bulunarak bu bâbta *Kütüb-i Sitte*'de ve diğer hadîs kitablarında tahrîc edilen bütün ahâdîs ve ahbârı ve bunlar üzerinde tedkîkat icrâ eden ulemâ ve fukahânın ârâ ve ictihadlarını fıkıh ve fetvâ kitablarından naklederek geniş bir hacimde yüksek bir eser vücûde getirmiştir. Ciddî bir tetkîkin zâde-i fazîleti olduğu şübhesiz bulunan bu eserde tasvîr ve ittihâz-i suver hakkındaki ulemânın akvâl ve ictihadları hurmet, kerâhat, cevâz sûretinde tecellî etmektedir. Bu müstesnâ muvaffakıyetlerinden dolayı kendilerini tebrîk ve yakında tab'ına muvaffak olmalarını temennî ederiz.

* * *

1020. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ قَالَ اللهُ عَزَّ وَ جَلَّ ثَلاَثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجُلٌ أَعْطَى بِي ثُمَّ غَدَرَ وَ رَجُلٌ بَاعَ حُرّاً فَأَكَلَ ثَمَنَهُ وَ رَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيراً فَاسْتَوْفَى مِنْهُ وَ لَمْ يُعْطِهِ أَجْرَهُ.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'ten Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu dediği rivâyet edilmiştir :

Azîz ve celîl olan Allāh : [Üç (sınıf insan) vardır ki, kıyâmet gününde ben bunların hasmıyım : 1) O kimse ki, bana (mukaddes ismime) yemîn eder de sonra ahdini bozar. 2) Yine bir kimse ki, hür (bir insan) ı köle diye satar da onun pahâsını yer. 3) Öbir kimse de ki, bir işçi tutar, onu çalıştırır da ücretini vermez] buyurmuştur.

İZÂHI

Buhârî bu hadîs-i şerîfi münferiden Şeyhi Bişr İbn-i Merhûm'dan rivâyet etmiştir. Buhârî'nin İcâre bahsinde de vech-i âharla bir tahrîci vardır. Bişr'den Buhârî'nin bu hadîsten başka *Sahîh*'inde mevsûlen hiç bir rivâyeti yoktur. Bişr İbn-i Merhûm Tâif'lidir. Sonra Mekke'de ihtiyâr-ı ikāmet etmiştir. Ne derece şâyân-ı hayrettir ki, İmâm Buhârî yalnız bu bir hadîsi ahz-ü tahammül için Bişr'i evvelâ Tâif'te sonra Mekke'de arayıp bulmuş ve kendisinden rivâyete me'zûn olmuştur. İmâmü'l-Muhaddisîn Ebû Abdillâhi'l-Buhârî'nin tashîh-i esânîd için akıllara hayret veren mesâîsinin bu da ufak bir nümûnesidir.

Bu hadîs-i şerîf, bir Hadîs-i Kudsî'dir; Resûl-i Ekrem Efendimiz Allāhu Teâlâ'dan rivâyet buyurmuştur. Cenâb-ı Hak üç sınıf insanların Kıyâmet gününde hasmıyım, da'vâcısıyım, buyurması, bu

üç sınıfın göreceği azâbın şiddetini ifâde eder. Bu husûmet-i ilâhiyenin bütün zâlimlere şâmil olduğu muhakkak ve kat'î olduğu halde burada bu üç sınıfın hâssaten zikr edilmesi de bunlara taallûk edecek azâbın şiddetinde daha bir husûsiyet bulunduğuna delâlet eder.

EVVELÂ : İsmu'llāh'ı anarak verilen ahdi bozmak, Allāh adına yapılması vâcib olan ihtirâmı hetk edip parçalamaktır ki, en büyük cinâyettir. Hiç şübhesiz bu cinâyeti irtikâb eden şahıs, Allāh'ın husûmetine uğramağa ve en ağır cezâyı çekmeğe kesb-i istihkāk etmiştir.

SANİYÂ : Cebren ve kahren hür bir adamı yakalayıp, Selmân-ı Fârisî'yi sattıkları gibi, esir pazarında satmak, İslâm şerîatinin masûniyetine çalıştığı hürriyet-i şahsiyeye tecâvüzdür. Bu da en ağır bir cinâyettir. İslâm Dîni, dünyâ kurulalı kendi zamânına kadar devâm edip gelen esâreti kaldırmağa, hiç olmazsa bu zavallı esirleri hürlerin müstefîd oldukları müsâvî hayâta kavuşturmağa uğraşırken hürriyette yekdiğerine küfvolan müslümanların biribirinin şahsî hürriyetine taarruz etmelerine ve binnetîce bir fevzâ-yi içtimâî vukūuna lâkayd kalamazdı. Bu sebeble husûmet-i ilâhiye gibi en şiddetli bir cezâ ta'yîn buyurulmuştur.

İslâm Dîninin açtığı mücâdeleden birisi de esârete karşı idi. İslâmiyet esâreti kaldırmış mıdır? Hayır, kaldırmamıştır. İslâmiyet, o günü her mütemeddin cemiyet-i beşeriyede esâret bir hak olarak yaşayıp dururken bunun lâğvından ziyâde esirleri, hürlerin yaşadığı derecede müsâvî bir hayâta mazhar etmek daha muvâfık olduğunu kabûl etmiş ve yemek, giymek, çalışmak gibi her husûsta memlûkleri mâlikleri derecesine yükseltmiş, fazla olarak mâliklere bir de mes'ûliyyet ta'yîn etmiştir. Bütün bunları Cevdet Paşa merhûm : "*Müslümanlıkta esir almak, esir olmak demektir*" vecîzesinde toplamıştır. Esirlerin medenî hayâtını bu sûretle te'mîne çalışan Müslümanlık, hürlerin biribirlerinin boğazına sarılmalarına tabiî müsâade edemezdi. Bunu en ağır bir cezâ ile karşılamıştır. Dünyâdaki ukūbet hakkında da İbn-i Abbâs hürrün bey'i red olunur. Satan da, alan da ikāb olunur. Cumhûr-ı ülemâdan menkūl olan da budur. Alî *radiya'llāhu anh* : satanın eli kesilir, demiştir. Fakat müteahhirîn, Cumhûr'un kavlini tasvîb etmişlerdir.

İbn-i Hazm'in rivâyetine göre, Hazret-i Ömer zamânında birisi köleyim, diye kendi kendisini satmıştı. Halîfe Hazretleri : evet mâdem ki, bu zill-ü hakāreti kabûl etmiştir; ikrârı vechile köledir,

diye sattırmış, bedelini müslüman gāzîlere dağıtmıştır. İbn-i Ebî Şeybe de Hazret-i Alî'den : Kişi nefsine ubûdiyet isnâd ederse, ikrârı vechile köledir, dediğini rivâyet etmiştir.

SÂLİSÂ : Ivazsız, ücretsiz istihdâmı da Şârih Aynî hürrün bey'i derecesinde zulümdür, diyor.

* * *

1021. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ عَامَ الْفَتْحِ وَ هُوَ بِمَكَّةَ إِنَّ اللّٰهَ وَ رَسُولَهُ حَرَّمَ بَيْعَ الْخَمْرِ وَ الْمَيْتَةِ وَ الْخِنْزِيرِ وَ الْأَصْنَامِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَ رَأَيْتَ شُحُومَ الْمَيْتَةِ فَإِنَّهَا يُطْلَى بِهَا السُّفُنُ وَ يُدْهَنُ بِهَا الْجُلُودُ وَ يَسْتَصْبِحُ بِهَا النَّاسُ فَقَالَ لَا هُوَ حَرَامٌ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عِنْدَ ذٰلِكَ قَاتَلَ اللّٰهُ الْيَهُودَ إِنَّ اللّٰهَ لَمَّا حَرَّمَ شُحُومَهَا جَمَلُوهُ ثُمَّ بَاعُوهُ فَأَكَلُوا ثَمَنَهُ .

TERCEMESİ

Câbir İbn-i Abdullāh *radiya'llāhu anhümā*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* feth-i Mekke senesi Mekke'de iken :

— Allāh ve Allāh'ın Resûlü şarabın, meytenin hınzîrin, asnâmın bey'ini haram kıldı, buyurdu. Resûl-i Ekrem'e :

— Yâ Resûla'llāh murdar ölen hayvanın iç yağı hakkında ne buyurulur? Şuhûm-ı meyte ile sefîneler cilâlanır,

deriler yağlanır, onunla nâs da (mum yapar) ışıklanır, diye soruldu da Resûlullāh:

— Hayır, murdar yağı bey' etmeyiniz! Bu bey' haramdır. Bundan sonra Resûlullāh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem* bu bey' haramdır, dediği zaman :

— Allāh Yehûd'a lâ'net etsin! Allāh meytenin yağını haram ettiğinde onlar bu yağı erittiler, sattılar da tutarını eklettiler, buyurdu.

ÎZÂHI

Bu hadîsi, Buhârî Meğâzî ve Tefsir bahislerinde de tahrîc etmiştir. Müslim ile *Sünen-i Erbaa* sâhibleri de, İbn-i Mâce müstesnâ olmak üzere, hep Büyû' bahsinde rivâyet etmişlerdir. Yalnız İbn-i Mâce Ticâret'te zikretmiştir. Bu hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'de buradaki bâbının unvânı : (Meytenin, asnâmın bey'inin hurmeti) dir.

Hazret-i Câbir'in, bu hadîsi Resûl-i Ekrem Fetih senesi Mekke'de söyledi, demesi, târîh-i vürûdunu tesbît içindir ki, hicret-i Ahmediyenin sekizinci senesi Ramazân-ı şerîfi'ne müsâdiftir.

Buhârî'nin *Sahîh*'inde bundan bir kaç bâb evvel Hazret-i Âişe'den bir rivâyetinde Sıddîka-i müşârün-ileyhâ : (*Sûre-i Bakare'nin son âyetleri* —ki, ribâ âyetlerinden Sûrenin âhirine kadar devâm eden âyât-i kerîmedir— *nâzil olduğunda Nebî sallaʼllāhu aleyhi ve sellem Mescid-i Saâdet'e çıktı ve Ashâb'a şarap ticâretinin haram olduğunu bildirdi*) diye rivâyet etmiştir[1]. Ribâ âyetlerinin feth-i Mekke esnâsında nâzil olduğuna dâir rivâyetlere göre, Hazret-i Câbir hadîsi ile Hazret-i Âişe'nin bu rivâyeti arasında bir târih ihtilâfı bulunmaz.

Bu hadîs-i şerîfin sevk ve isnâdında bir husûsiyeti vardır ki, bi'l-kitâbe yâni tahrîrî ahz-ü rivâyet edilmiş bulunmasıdır. Buhârî'nin Sahîh'indeki bu ta'lîkına göre, bu hadîsin üçüncü râvîsi Evs İbn-i Ebî Habîb —ki, Ebû Ricâ-i Mısrî'dir ve Mısır'ın en benâm âlimlerindendir— diyor ki, Câbir İbn-i Abdullāh'ın bu

---

[1] عن عائشة رضى الله عنها : لما نزلت آيات سورة البقرة عن آخرها خرج النبى صلى الله عليه و سلم الى المسجد فقال : حرمت التجارة فى الخمر [رواه البخارى].

hadîsini bana **Atâ' İbn-i Ebî Rebâh** Mekke'den gönderdiği bir mektubla bildirdi.

Mes'elenin esâsına yâni kitâbetle ihticâc ve rivâyete gelince, **Eyyûb-i Sahteyânî, Mansûr, Leys İbn-i Sa'd,** ve daha başkaları bunun sıhhatine kāil olmuşlardır. **Buhârî** ile **Müslim** de bu hadîsin bi'l-kitâbe ahz-ü telâkkî edilmiş bulunmasiyle ihticâc etmişlerdir. **İbn-i Salâh** ad bi'l-kitâbe ahz-ü rivâyetin sıhhatine kāil olup sahîh ve meşhûr olan budur, demiştir. **Ebû Bekr İbn-i Sem'ânî** de bunun icâzetle telâkkîden daha kuvvetli olduğuna kāildir. Bâzıları da kitâbetin huccet olmadığına hükmetmişlerdir, fakat kıymeti yoktur.

Metn-i hadîsteki ibârenin muktezâsı, tesniye sîgasiyle (حرما = *Allāh ve Resûlü haram kıldılar*) sûretinde olmak iktizâ ederdi. Fakat **Resûl-i Ekrem** teeddüben İsmu'llāh ile kendisini cem' etmemiştir.

(*Meyte*) ile murad, şer'in îcâbı vechile kesilmiyerek murdar ölen hayvandır. Murdar ölen hayvanın bey'i haram olduğunda ulemânın icmâı vardır. **Zeynü'd-Dîn-i Irâkî**: bu hadîs ile insan ölüsünün mutlak sûrette bey'i haram olduğuna da istidlâl olunur; ister müslim, ister kâfir ölüsü olsun, demiş ve şöyle îzâh etmiştir : Müslim ölüsünün bey'i, şeref ve fazîletinden dolayı haramdır. Bu sebeble bir müslüman ölüsünün eczâ-yi bedeninin hiç bir cüz'ünden intifâ' ve istifâde câiz değildir. Kâfir ölüsüne gelince, bu da **İbn-i İshak** ile diğer ehl-i Siyer'in şu rivâyetine müstenidtir : Handek gazâsında Kureyş müşriklerinden **Nevfel İbn-i Abdullāh İbnü'l-Muğîre** katledilmişti. Bunun katli üzerine müslümanlar bunun cesedini yakaladılar. Kureyş müşrikleri bu cesedi para ile almak ve **Nevfel**'in ölüsüne hurmet etmek istediler. Bunu **Resûl-i Ekrem** işittiğinde : "*Bırakın şunu alsınlar! Ne o cesedin, ne de parasının bize lüzûmu yoktur*" buyurdu. **İbn-i Hişam** da: **Zührî**'den bana bâliğ olan: bu cesedin **Resûl-i Ekrem** tarafından on bin dirheme sātıldığıdır, demiştir. Fakat **İbn-i İshâk**'ın rivâyetini **Tirmizî**'nin **İbn-i Abbâs**'tan gelen şu rivâyeti te'yîd etmektedir : **İbn-i Abbâs**: müşrikler bir maktûlün cesedini iştirâ etmek istediler de **Resûlullāh** *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bunu bey' etmekten ictinâb etti, demiştir.

Bâzıları bu hadîs ile istidlâl ederek insan ölüsünün necis olduğuna istidlâl etmişler ve insan etinin ekli haram olmasiyle te'yîd et-

mek istemişlerse de fakat bu hadîsin umûm ve itlâkı Hâkim'in *Müstedrek*'inde tahrîc ettiği bir hadîs ile kesb-i ihtisâs ediyor ki, şudur : Resûl-i Ekrem Efendimiz:

"*Ey müslümanlar, ölülerinizi necs addetmeyiniz!. Çünkü müslüman, hayâtında da, memâtında da teneccüs etmez*" buyurmuştur.

Kurtubî diyor ki : Kendisinde menfaat bulunan hayvan tersi ve mezbele gübreleri gibi her necsin bey'i sûret-i umûmiyede câiz olup olmadığında ehl-i ilmin ihtilâfı vardır : İmâm Mâlik ve İmâm Şâfiî men' etmiş, Kûfe fukahâsı ile Taberî tecvîz etmiştir. Üçüncü bir kavle göre de müşteri gübre almağa muztar ve muhtac olduğu için müşteri hakkında câizdir. Bu da bâzı eimme-i Şâfiiyyeden rivâyet edilmiştir.

Hınzîrin bey'i haram olması da meyte gibi necs-i ayn olmasından dolayıdır.

(SANEM) i İbn-i Esîr Nihâye'sinde : "ما اتخذ الها من دون الله = *Allâh'dan başka ilâh ittihaz olunan şeydir*" diyor ki, müşriklerin taptıkları put demektir. Yine İbn-i Esîr (*Vesen*) maddesinde de : Vesen ile Sanem arasında şöyle bir fark kayd ediyor : Vesen : insan sûreti gibi taştan, ağaçtan yontulmuş, yâhud cevâhir-i arzdan her hangi bir mâdenden ma'mûl cüsseli nesnedir ki, bir yere dikilir, müşrikler tarafından ibâdet edilir; Sanem de cüssesiz sûretten ibârettir, diyor. Bâzı ehl-i lûgatin de bu iki kelime arasında bir fark gözetmiyerek her iki kelimeyi her iki manâyâ ıtlâk ettiklerini bildiriyor.

HULÂSA : hamr, meyte, hınzîr, asnâm şerîat örfünde mal addolunmuyor. Bunların bey'i bâtıl olduğu gibi bunlarla bir mal satın almak da fâsid oluyor.

(ŞUHÛMU MEYTE) ki, murdar ölmüş hayvanın iç yağıdır. Bunun hükmünden yâni bu iç yağının bey'inin hill-ü hurmetinden soran zâtın ismi, bu hadîsin hiç bir tarîk-ı rivâyetinde bildirilmemiştir. Şârihler de adem-i ma'lûmât beyân ediyorlar. Bu sâilin : bu yağla vapurların yağlandığını, derilerde kullanıldığını, mum yapılıp yakıldığını sayıp dökmesi bu menâfiinden dolayı yağın istisnâ edileceğine kanâat etmesindendir. Resûl-i Ekrem yağın da kan gibi hem ekli, hem intifâı haram olduğunu bildirmiştir.

1022. عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ وَمَهْرِ الْبَغِيِّ وَحُلْوَانِ الْكَاهِنِ .

TERCEMESİ

Ebû Mes'ûd (Ukbe İbn-i Amr)-i Ensârî *radiya'llâhu anh*'ten Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in kelb pahasından, zinâ kazancından, kehânet ücretinden nehyettiği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Bu hadîs-i şerîfi Buhârî, İcâre, Talâk, Tîb bahislerinde tahrîc etmiştir. Müslim ile Ebû Dâvud Büyû'da, hem Nikâh'ta, Nesâî Büyû' ile Sayd'de, İbn-i Mâce de Ticâret'te rivâyet etmişlerdir. *Sahîh-i Buhârî*'deki bâbın unvânı (Semen-i kelbin hükmü) dür. Semen-i kelbden nehye dâir Ebû Cuhayfe'nin bir hadîsi yukarıda (972) numara ile geçmiştir. Orada îcâb eden îzâhat yazılmıştı; oraya mürâcaat edilsin. Orada kelbin muallem ve gayr-i muallem olmalarına göre imsâk ve isti'mâli, alınıp satılması câiz olup olmadığı hakkında Hanefî mezhebi eimmesiyle mezâhib-i sâire ashâbının ârâ ve ictihadları edillesiyle orada görülür.

Bu vesîle ile orada zikredilmeyen bir noktayı bildirmek isteriz ki, kedi alım, satımının meşrû' olup olmamasıdır. Kedinin cevâz-ı bey'i ve bedelinin hilli hakkında ulemâ ihtilâf etmiştir : Cümhûr-ı ulemâ kedi alım, satımı câizdir, bedeli de halâldir, demişlerdir. Bu ictihad ashâbı, Hasen-i Basrî, Muhammed İbn-i Sîrîn, Hammâd, Mâlik, Sevrî, Ebû Hanîfe ve ashâbı, Şâfiî, Ahmed, İshak hazarâtidir. İbn-i Münzir, İbn-i Abbâs'ın da kedinin bey'ine ruhsat verdiğini rivâyet etmiştir.

Bir kısım ulemâ da kedinin bey'ini kerih görmüşlerdir. Bu da Ebû Hüreyre'den, Tâvus'tan, Mücâhid'den menkuldür. Câbir

İbn-i Zeyd kerâhetine hükmetmiştir. Her iki tarafın delillerinden bahse lüzum görmüyoruz.

MEHR-İ BAĞY'i, zinâ kazancı diye terceme ettik. Mehir, lûgaten esnâ-yi tezvicte kadına ta'yîn olunan bedel-i nikâhtır ki, Kâbin tâbir olunur. Buna fıkıh örfünde sadak da denir. Burada tabiî bu lûgavî mânâ matlûb değildir. Burada mehir, zâniyenin bedel-i zinâ olarak aldığı ücrettir. Şeklen mehre benzediği için mecâzen bununla ta'bîr buvurulmuştur.

(BAĞY) de zinâ ma'nâsınadır. * (و لا تكرهوا فتياتكم على البغاء) kavl-i şerîfindeki (بغى) de bu ma'nâyadır. Nâmus ve ismetinin muhâfazası size mevdû' bulunan câriyelerinizi fuhşa sevketmeyiniz, demektir.

Böyle tarîk-ı fuhuşta iktisâb edilen para bir kadının bedel-i ismetidir. Bu mübâdele bir vekâhattir, hayâsızlıktır. İsmetle, vekâhatin mübâdelesi kadar aldanıklı ve acıklı bir bey'-ü mübâdele bulunmadığından mehr-i bağy ile intifâ'dan nehyedilmiştir. Müslim'in ve *Sünen-i Erbaa* sâhiblerinin Sâib İbn-i Yezid'den tahrîc ettikleri bir hadîste taraf-ı Risâlet-Penâhî'den (و مهر البغى خبيث) buyurulup fuhuş yoliyle kazancın necâsetten ibâret olduğu bildirilmiştir.

Taberânî'nin Sâib İbn-i Yezîd tarîkıyle Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llâhu anh*'ten rivâyet ettiği bir hadîste Resûl-i Ekrem: çengi bir kadının çengilik ücreti haramdır, tegannîsi haramdır, (bunun hayâsız) yüzüne bakmak da haramdır. Çenginin ücretinin, semen-i kelbten farkı yoktur. Semen-i kelb de haramdır. Her kim ki, vücûdünün uzviyeti haram lokma ile teşekkül etmiştir: Artık Cehennem, o vücûde yaraşan en iyi bir makardır, buyurmuştur[1].

(HULVÂN-I KÂHİN) terkîbinde "*Hulvân*", halâvetten tatlı ve şirin olmak ma'nâsınadır. "*Kâhin*" de kehânet eden, gāibten haber veren kimsedir ki falcı, bakıcı ta'bîr olunur. Şu halde bu terkîbi (falcının tatlılığı ve şirinliği) diye terceme ederiz. Falcı, ücret-i kehâneti külfetsiz, meşakkatsiz, kolaylıkla ve tatlılıkla aldığı için bununla ta'bîr buyurulmuştur.

---

* Sûre: 24 (Nûr), âyet: 33

[1] عن عمر بن الخطاب رضى الله عنه ان رسول الله صلى الله عليه و سلم قال: ثمن القينة سحت و غناها حرام و النظر اليها حرام و ثمنها مثل ثمن الكلب و ثمن الكلب سحت و من نبت لحمه على السحت فالنار اولى به [اخرجه الطبرانى فى الكبير من حديث السائب بن يزيد].

İbn-i Esîr *Nihâye*'de kâhini: Müstakbel zamanda zuhûr edecek şüunât-ı kevniyeden haber veren, esrâr-ı gaybe muttali' olduğunu iddia eden falcıdır, diye ta'rîf ettikten sonra câhiliyet devrinde Arablar arasında falcılığın revacda olduğunu Şık, Satîh[1] gibi birtakım kâhinler bulunduğunu bildiriyor. Bunlardan kimi kendisinin cin tâifesinden tâbi'leri, hâdimleri bulunduğunu, bunların kendisine ileride olacak şeylere dâir haber getirdiklerini iddia edermiş. Bir kısmı da ibtidâ bâzı vesâil ve vesâit isti'mâl ederek çalınan veya kayb olan şeyin bulunduğu yeri ta'yîn etmek iddiasında bulunurdu. Buna Arraf da denirdi, diye îzâh ediyor.

Târihin her devrinde her millette bilhassa muhârebe gibi sıkıntılı zamanlarda istikbâle âid şüûnât-ı kevniyyeyi vukûundan evvel sezebilmek için türlü türlü falcılıklar revac bulmuştur. Arabların ezlâmı, Fars ve Rûm'un tavla ve satranc oyunları ile gûnâgûn, remiller tencimler hep birer kehânet vâsıtalarıdır. İstikbâlin kesif zulmetleri içinde saklanan mukadderâtı görmeğe zekâ-i beşer kifâyet etmediği zamanlarda ta'yîn-i mukadderât için insanlar böyle hurâfevî birtakım vâhî vâsıtalardan bile istiâne edegelmişlerdir. Bu gün yirminci medeniyet asrında bile en müterakkî milletlerin en münevver sınıfları arasında kehânete inananlar ve bunu san'at ittihâz edenler bulunduğunu hayretle görüyoruz. Garblılar arasında falcılığın en çok kaynaştığı günler sene başlarıdır. Her sene başında yeni senenin tâlii, mukadderâtı nâmına türlü türlü efsâneler neşr edilir.

İslâm Dîni bi'l-umûm hurâfât ile mücâdele ederken kehânetle mücâdeleyi de ihmâl etmemiştir. En'am Sûresi'nde hazâin-i gaybin anahtarlarının nezd-i Bârî'de mahfuz bulunduğu, o haram-gâh-i gaybe yalnız ilm-i ilâhî teallûk edip değil alelâde insanların, hattâ kendi Peygamberlerinin, en yakın meleklerinin bile şuur ve idrâkleri nüfûz edemiyeceği bildirilmiştir[2].

---

[1] Bu iki kâhin, Arablardan ziyâde İrânîler arasında şöhret bulmuştur. Şık, bir elli, bir ayaklı, bir gözlü olduğu için yarım insan olduğunu ifâde etmek üzere şık denilmiştir. Nûşirvan zamânında yaşamıştır. Satîh de Benî Zi'b kabîlesinden ve başından başka bütün eczâ-yi bedeni garîbe-i hilkat hâlinde olduğu bâzı Siyer kitablarında muharrerdir.

[2] و عنده مفاتح الغيب لا يعلمها الا هو [سورة الانعام]

Sûre-i Lokman'da da hiç bir insanın yarınki hayâtî müktesebâtını bu günden sıhhatle bilmesi mümkün değildir, buyuruluyor[1]. Diğer bir Sûre-i şerîfe'de bütün nüfûs-i müdrike yarın ne olup biteceğini bilemez. Bunu ancak Allāhu Teâlâ bilir, buyuruluyor[2].

İslâm Dîni'nin kabûl ettiği bir fal vardır ki : Fâl-i hayır. Bu fâl-i hayır, lisânımızda yümün kelimesinin muharrefi olarak "*yom tutma, uğur dileme*" ile ta'bîr olunur. İşitilen bir kelime-i sâliha ile tefe'üldür.[3] Büreyde Hazretlerinin rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem Efendimiz bir işe göndereceği kimsenin ismi ile, vardıkları bir köyün, bir mevkiin ismi ile tefe'ül buyururlardı. Bu basit ve nezih tefe'ül en münevver ve mütefekkir insanların bile vicdanlarında yaşayan bir hâlet-i rûhiyedir.

Beşeriyeti falcılık gibi menfur bir ibtilâdan tahlîs için İslâmiyet'in vaz'-u te'sîs ettiği bir tarîk-ı ıttılā' ve istîlâm da (İstihâre namazı ve duâsı) dır. Bu eserimizin dördüncü cildinde (598) numara ile terceme ettiğimiz Câbir İbn-i Abdullāh *radiya'llāhu anhümâ* hadîsinde bu namazın edâsı ve duânın sûreti muharrerdir.

Hayâtın gûnâ-gûn gird-bâd-i şüûnâtı karşısında her zaman (fâl-i hayır) ile kendi irâdemize hayırlı bir istikāmet verebilmek mümkün olmadığından bu rûhî ihtiyâcı daha umûmî bir sûrette telâfî için istihâre teşrî' buyurulmuştur.

İstihâre, Cenâb-ı Hak'tan hayrın teysîrini dilemektir ki : insanın teşebbüs edeceği bir işin âkıbetinden mütehayyir ve mütereddid bulunduğu sırada : "*Rabbim! Şu azmettiğim işin fiil veya terkinden, işlenmesinden veyâhud bırakılmasından hangisi hakkımda hayırlı ise onu bana müyesser kılmanı dilerim!*" demektir.

İstihâre namazı ve duâsı, mü'min için umûmî ve rûhî bir istinadgâh olduğu için, Resûl-i Ekrem falcılığa ve kehânet-furuşluğa karşı istihâreye pek ziyâde ehemmiyet vermiştir. Câbir Hazretleri bu hadîsinde : (*Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem Kur'an'dan bir Sûre ta'lîm eder gibi büyük, küçük her işimizde bize istihâre duâsını öğretirdi*) diyerek bu ehemmiyetin derecesini bildiriyor.

---

1 و ما تدرى نفس ما ذى تكسب غداً [سورة لقمان]

2 لا يعلم من فى السماوات و الارض الغيب الا الله [سورة نمل]

3 عن ابى هريرة رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: لا طيرة و خيرها الفأل. قالوا و ما الفأل؟ قال: الكلمة الصالحة يسمعها احدكم [رواه الشيخان].

İstihâre hadîsinin Hazret-i Câbir'den başka İbn-i Mes'ûd, Ebû Eyyûb-i Ensârî, Ebû Bekr-i Sıddîk, Ebû Saîd-i Hudrî, Sa'd İbn-i Ebî Vakkās, Abdullāh İbn-i Abbâs, Abdullāh İbn-i Ömer, Ebû Hüreyre, Enes İbn-i Mâlik gibi kibâr-ı Sahâbe'den rivâyet edilmiş olması da ehemmiyeti iş'âr eder. Enes İbn-i Mâlik'ten gelen rivâyet tarîkında : (*İstihâre eden kimse ziyan etmez, istişâre ile hareket eden nâdim olmaz, iktisâda riâyetkâr olan da ihtiyac görmez*) [1] buyurulması da bu ehemmiyeti ayrıca tebârüz ettirmektedir.

İSTİHÂRENİN VİCDANLARIMIZ ÜZERİNDEKİ FAZÎLETKÂR TE'SÎRİ DE ÇOK MÜHİMDİR. İnsan bir işin hayr-ü şerrini, menfaat ve mazarratını kestiremediği; fiil veya terkinde mütehayyir kaldığı müşkül demlerinde istihâre mü'min için en emniyetli bir istinâdgâhtır. Nefsin mechûl-i mutlaka teveccühü kadar insanı bunaltan dar bir vazıyet yoktur. Herkesin nefsinde pek çok şevâhidi bulunan ve akl-ü idrâkimizle nüfuz mümkün olmayan böyle müşkül zamanlarda biz mü'minler için istihâre, rûhu te'yîd eden ilâhî bir merci'dir. Fikri mütehayyir ve irâdesi muzmahil olduğu sırada bir mü'min Dîvân-ı İlâhî'de el bağlayarak iki rek'ât nâfile namaz kılıp da Cenâb-ı Hak'tan hayr-ü saâdete sevk etmesini dilemekle gönlünde hiç şübhesiz bir hafiflik hisseder. Hayrın teveccüh edeceğine emîn olarak irâdesi kuvvetlenir.

Şerâiti icâbete makrûn olan duâlarımızın min-tarafi'llâh kabûl buyurulacağına her mü'min vicdânen emîn ve mu'tekid bulunduğundan istihâre ettiği iş hakkında kendisi için hayırlı cihetin tecellî edeceğine de kalben emîn ve müsterih bulunur. Duânın karîn-i icâbet olduğunun en bâriz şâhidi istihâre eden kimsenin istihâre ettiği iş hakkında gönlünde bir inşirah, derin bir incizâb duymasıdır.

İstihâre eden kimsenin rûhunda böyle bir incizâb ve temâyül uyanmazsa istihârenin yediye kadar tekrar edilmesi de Enes İbn-i Mâlik'ten rivâyet edilmiştir. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz, Enes İbn-i Mâlik'e: (*Ey Enes! Bir işe teşebbüs etmek istediğinde o iş hakkında yedi def'a istihâre eyle!. Sonra kalbinden geçen rûhî temâyüle bak; çünkü hayır, kalbinde doğan o incizâb ve temâyüldedir*[2]) buyurmuştur.

---

1 ما خاب من استخار ولا ندم من استشار و لا عال من اقتصد.

2 و قد روى ابن السنى فى عمل اليوم و الليلة عن انس رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: يا انس! اذ هممت بامر فاستخر ربك فيه سبع مرات. ثم انظر الى اللى سبق الا قلبك فان الخير فيه.

İstihârenin karîn-i icâbet olmasında istihâre eden kimsenin îmân ve kanaatindeki salâbetin büyük bir te'sîri vardır. Bu nevi' muhtar zevâtın vicdanlarındaki safvet, ahlâk ve i'tikadlarındaki salâbet te'sîri olarak kalbleri mir'ât-i mücellâ gibi feyz-i ilâhîye ve bu sâyede şüûnât-i kevniyyeye ma'kes olmaktadır. Nefsinde bu yüksek fazîleti göremiyen kimselerin hüsn-i zan ettiği kulûb-i sâfiye ashâbına istihâre ettirmelerinde isâbet vardır.

İstihâre kâffe-i umûrumuzu Cenâb-ı Hakk'a tefvîz etmek gibi bir mühimme-i ahlâkıyye ve bir vecîbe-i dîniyyeyi de muhtevîdir. * "عسى ان تكرهوا شيئا و هو خير لكم = *Sizin hoşlanmadığınız nice şey'in hakkınızda hayır olması me'mûldür*" kavl-i şerîfi mûcibince beşerin vâsıta-i idrâki, henüz tahakkuk etmemiş bulunan avâkib-i umûru idrâke kâfî değildir. Hayır olarak mukadder olan nice şeylerin bizim zekâmızla bakılınca şer görüldüğü nâdir vâkıalardan değildir.

İstihâre eden bir mü'min : (*Yâ Rabbî! Şu işin âkıbeti hayır ve şer olacağını idrâkten âcizim*) diye kendisinden sıfat-ı ilmi nefyederek ilm-i ilâhîden istiâne etmiş bulunuyor ki, tam Ehl-i Sünnet akîdesidir. İnsanların ilm sıfatından nasîbedâr olabilmesi, Cenâb-ı Hakk'ın bildirmesiyledir. Şu halde bu i'tikād ile mu'tekid olarak Cenâb-ı Hakk'a tefvîz-i umûr eden bir mü'min gönlünün avâkıb-i umurdan muztarib olamıyacağı pek tabiîdir.

İstidrâden şunu da bildirmek isteriz ki, avâkıbı hayır olduğu ma'lûm olan şeylerde istihâre müstehab ve lâzım değildir. Meselâ ilm tahsîl etmek için, ma'rûf olan bir san'ati iltizâm etmek için istihâre etmeğe hiç lüzum yoktur.

İslâm Dîni bu istihâre gibi doğrudan doğruya bâr-gâh-i İlâhî'den hayır dilemek esâsını vaz' ederek bi'l-umûm câhiliyet hurâfeleriyle mücâdele ettiği gibi falcılık ve kehânet-furuşlukla da mücâdele etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in bir âyetinde ezlâm ile tefe'ül[1] Şeytanın tesvîlâtından neş'et eden mekruh bir âdet olduğu, fenâlıkta şarab içmeğe, kumar oynamağa ve putlara tapmağa müsâvî bir cürüm bulunduğu bildirilerek bunlardan ictinâb edilmesi emredilmiştir.

* * *

ALTINCI CİLDE KİTÂBÜ'L-BÜYÛ' İLE NİHÂYET VERİYORUZ. YEDİNCİ CİLDE ALLÂH'IN İNÂYETİYLE KİTÂBÜ'S-SELEM İLE BAŞLAYACAĞIZ.

---

* Sûre : 2 (Bakare), âyet : 216

[1] Bu eserimizin (4) üncü cildinin (169) [İkinci baskı, sh; 139] uncu sahîfesinde ezlâm ile tefe'ül îzâh edilmiştir.

FİHRİST

SAHÎH-İ BUHÂRÎ MUHTASARI TECRÎD-İ SARÎH'İN ALTINCI CİLDİ FİHRİSTİ

KİTÂBÜ'L-HAC

Sahife

KÂ'BE-İ MUAZZAMA

Sahife

MESCÎD-İ HARÂM

Sahife

Sahife

Sahife

Sahife

EBVÂBÜ'L-ÖMRE

Sahife

EBVÂBÜ'L-MUHSAR

CEZÂ-İ SAYD BÂBI

Sahife

FAZÂİL-İ MEDÎNE

Sahife

KİTÂBÛ'S-SAVM

Sahife

Sahife

TERÂVÎH NAMAZI

KADİR GECESİ'NİN FAZÎLETİ

Sahife

MESCİDLERDE İ'TİKÂF

KİTÂBÜ'L-BÜYÛ'

Sahife

Sahife

Sahife

İHTİKÂRIN ZEMMİ

Sahife

Sahife

Sahife

Sahife

Sahife

* * *

ALTINCI CİLDİN ESÂMÎ-İ RİCÂL FİHRİSTİ

A

Sahife

ALTINCI CİLDİN ŞUHÛR VE MEVÂKI' FİHRİSTİ

SON